

1°
36571

JACOBI

FABRI;

ARISTOT.

IN PRINCIP.

DE ANI.

LIB. I.

LIB. II.

LIB. III.

LIB. IV.

LIB. V.

LIB. VI.

LIB. VII.

LIB. VIII.

511.2.51.

12
38591

BIBLIOTECA

DE LA

Universidad de Salamanca.

Sala 1 Est. 37 Tab. 3 Núm. 111

C A S T I G A T I S S I M A

T
E
S
T
E
A
R
I
A
E
S
T
E
R
I
A
E
S
T
E
R
I
A
E
S
T
E
R

E
X
O
F
F
I
C
I
N
A
E
M
I
S
S
I
O

Aristotels

CONTENTA

Politicorum libri	Octo.
Commentarij.	
Economicorum	Duo.
Commentarij.	
Hecatonmiarum	Septē.
Economiarū publ.	Vnus.
Explanationis Leonardi	
in œconomica	Duo.

Reuogitative et emendatione Jacobi fabri Gasparitensis

Apud Parisios secundaria superiorū operum editio typis absoluta
prodijt ex officina Henrici Stephani e regione Schole decretorum.
Anno CHRISTI cuncta gubernantis M.D. XI.
N O N I S A P R I L I S.

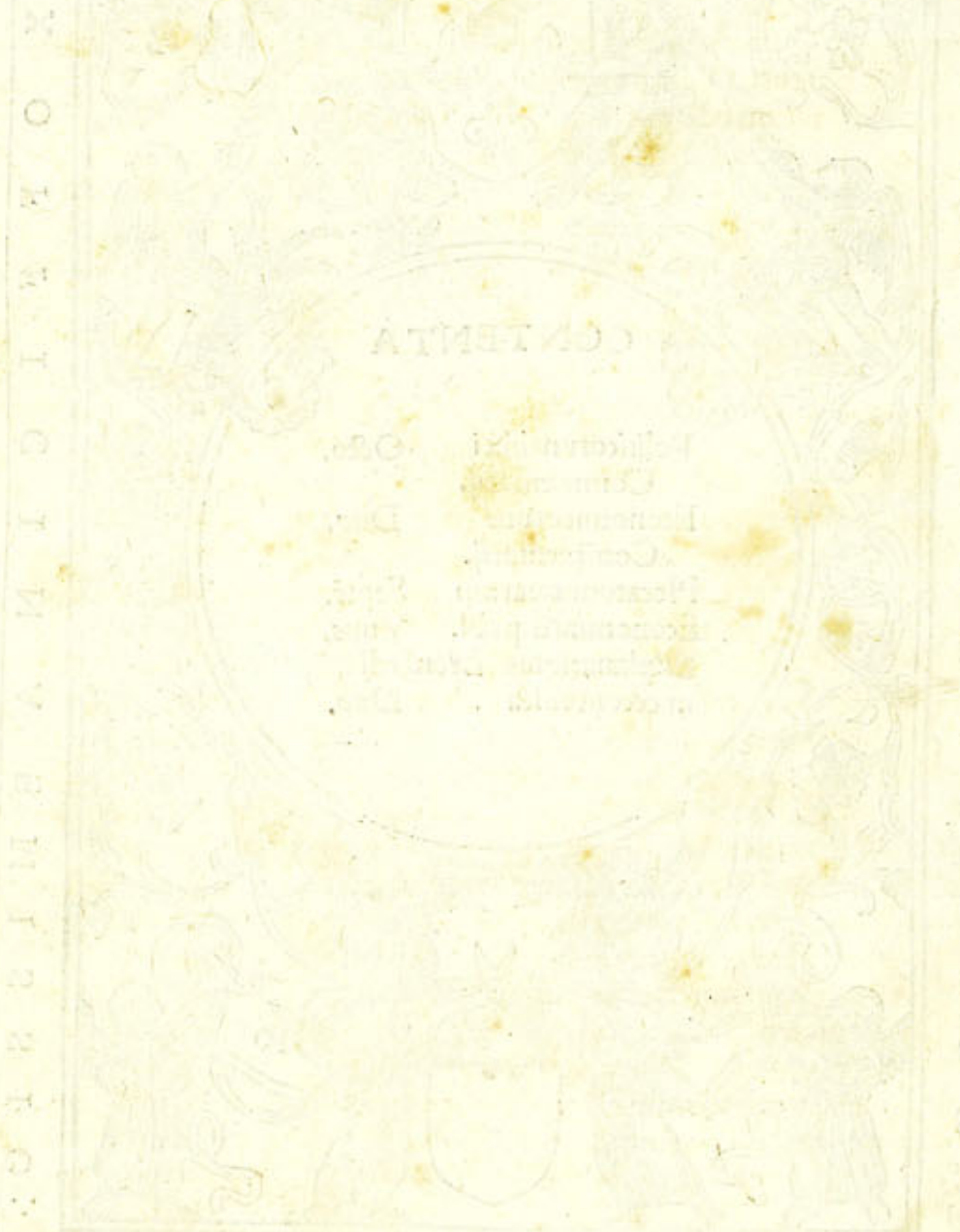
Num. 38. cap. 7. num. 33.

*1
36571*

37-3

B. 15874977

LIBRARIATA DITTA

Faint text at the bottom of the page, possibly bleed-through from the reverse side.

Handwritten notes or signatures at the bottom of the page.

AD REVEREND. IN CHRISTO PATREM. D. GVILLER-
MVM BRICONNETVM EPISCOPVM LODOVENSEM IA-
COBI FABRI STAP. IN POLIT. ET ECON. ARISTO. RECO-
GNITIONEM. PREFATIO.

In his Politicorū & Economicorū libris/ quos vna cū cōmētarijs/
accuratissime recognitos/nomini tuo sacratissime Presul impresen-
tiarum nūcupo/vilus est michi Aristoteles alicui viro cōparādus:
quē deus in altissima specula collocatū/vnde vno cōtuitu vniuersi
cetus hominū/facile lustrari possent/fecisset sue admirāde circa ho-
mines dispēsationis cōtēplatorē. Qui quidē primū cōspiceret po-
pulos natura benignos/minime ociosos/ dei providentiā suis in laborib⁹ equa-
nimitē expectantes/ eius ingētia beneficia meditātes/ gratias agētes iugiter/ &
solā eius bonitatē admirātes: quibus deus regē lōge prestātissimū omniū (ceu i
examine sedularū apū) ad sue clementie similitudinē dispēsaret. Secūdo popu-
los primis quidē dissimillimos/ fortune ludibriō cūcta cōmittētes/ providentiā
despiciētes/nullis vnq̄ gratiarū actionib⁹ totius bonitatis aētorē prosequētes: q̄
bus deus pro mētis illorū stoliditate dispēsaret tyrannū. Tertio populos vitu-
tū affectatores/q̄ optima mortaliū sunt bona: quib⁹ pro bone mētis desiderio/
optimos viros p̄ficere diuinitas. Quarto populos diuitiarū/honorūq̄ cupidos:
quos sineret deus tanq̄ rerū vmbri inherētes/veris quidē neglectis bonis/ ab ijs
q̄ diuitijs & generis nobilitate tumēt/durā experiri gubernationis sortē. Quin-
to populos quasi oēs inter se fratres essent/mutuā in rerū mediocritate charita-
tē diligētes: quibus deus cōcederet vicariā administratiōis (seruata/quā diligūt:
mediocritatis lege) facultatē. Sexto & vltimo loco populos q̄ quomocūq̄ fe-
rat mētis ipetus/ & vt quisq̄ velit/viuere gestiētes: quos pro ineruditione sensus/
frequēter morbis/cedib⁹/seditionibusq̄ castigatos/ p̄mitteret deus populariter
tumultuari. His sex viuēdi formis: regia/tyrānica/optimate/paucorū potētia/
republica/ & populari licētia/vt in totius mūdi spectaculo cōstitutus/cūctos ho-
minū cetus viuere vidit Aristoteles/ac his in libris scripto digessit/tres impares
probās/iprobas aut tres pares. & hec vniuersa ferme horū librorū est materia.
Neq̄ credideri legislatorē rerūq̄ publicarū iustitiorē/satis idoneū vnq̄ haberi:
qui mentē diuinā nō induerit/hūanaq̄ diuinorū instar pro virili nō estinixerit.
Qd̄ de Mose (vt gentiū Minoa/Rhadamanthū) Eacū/Lycurgū/ Xamolxin/ Moses.
Minos.
Rhadama-
thus.
Eacus.
Lycurgus.
Xamolxis.
Orpheus.
Numam pōpiliū taceā) manifesto cōstat argumēto: qui nō alio q̄ ex diuino cō-
sortio/gētis Hebrēe cōstituit rēpublicā. qd̄ & in sacro carmine testat̄ Orpheus.
In Economicis autē tā sancte cōiugalē societate/paternā/ & herilē instituit: vt q̄
legūt (etsi nūq̄ adiecissent animū) miro reifamiliaris teneant amore. Et vt finē
faciā: hī rerū publicarū/ & reifamiliaris libri eiusmodi sunt/ qui dū legunt̄ oble-
ctent/ & legētib⁹ eruditionē afferāt & vtilitatē nō modicā. In quotū recognitio-
ne quātū laboris assumpseri/quot mēdas eluerim/ nō est qd̄ ipse recensēa/quā-
doquidē tui cōtēplatione/labor ois/ aut nullus penitus/ aut leuissimus visus est.
Et haud dubito te pro nobilitate tui animi hoc opus probaturū/ suscepturūq̄
benigne: presertim vbi illud vel ex ipso de rebus publicis titulo intellexeris/nō mo-
do priuato cuiq̄/ sed & ciuitatib⁹/ cūctisq̄ cōmunitatib⁹ profuturū. M.DV.
A ij

Handwritten signature and notes at the bottom of the page.

CONTENTORVM IN PRIMO POLITI-
CORVM INDEX.

I De ciuitate/gubernatore/partibus/domo/pago/	2
II Quid ciuitas.homo ciuile animal.partibus/ciuitas prior.	3
III De refamiliati/domino/seruo/acquisitione/imperandi modis.	4
IIII De duplici seruo/potentia gubernandi/imperio/dominatione/gubernatione.	6
V De possessione/acquisitione/hominu vitis/veris diuitijs.	8
VI De numularia acquisitione/q̄ preter natura/q̄ differat a cura reifamiliaris.	9
VII De acquisitione necessaria/medicina/numularia/ & speciebus eius.	10
VIII De partibus rei domestice/differentia/virtutibus mulieris/serui/ pueri/impera- tis/parentis/artificum/ & causa.	13

CONTENTORVM IN SECVNDO POLITI-
CORVM INDEX.

I De optima republica Socratis/differente multitudine/ equalitate sufficiētia.	15
II De republica Socratis:improbatio.	16
III De communitate facultatum/ & nonnullis incommodis rempublicam Socra- ticam sequentibus.	18
IIII De republica Platonis/ que & Socratis secunda respublica dicitur.	21
V De Phalee (que & Carthaginensium) respublica.	23
VI De Hippodami & Milesiorum respublica.	25
VII De Lacedemoniorum respublica.	27
VIII De republica Cretensium.	31
IX De superiorum rerumpublicarum comparatione.	32
X De republica Solonis/ & institutoribus rerumpublicaru.	33

CONTENTORVM IN TERTIO POLITI-
CORVM INDEX.

I De ciuitate/ciue/ciuitate donatis/magistratibus/de iuste & iniuste ciuibus.	34
II De identitate/magnitudine/mutatione & pacto.	36
III De virtute absolute viri boni & boni ciuis/eius qui preest & eius qui subest/ & de opificibus.	37
IIII De republica/gubernandi speciebus reifamiliaris/imperijs/respublica recta & lapsa.	39
V De diuisione & diffinitionibus rerūpublicarū/ & transgressionum earū.	40
VI De iusto paucoru & popularium/ciuitatis sine/virtute & vicio.	41
VII De dominio ciuitatis/ & repetūdis rationibus.	42
VIII De fine Politice/precellētia/nobilibus/opulentis/iustitia/virtute bellica/legis- latore.	44
IX De vno ceteris virtute precellenti/ ostracismo/ optima respublica.	46
X De republica regia/ & regum speciebus.	47
XI De speciebus regum/imperatore/optimo viro/optimis legibus/vno/multis/po- tentia circa regem.	49
XII De potestate regia/multis/vno/multitudine apta regno/ & alijs rebuspu- blicis.	5

CONTENTORVM IN QVARTO POLITI-
CORVM INDEX.

De optima republica/ & pertinentibus ad legislatorem	52 I
De speciebus rerumpublicarum/transgressionibus/censu potestate/ de exquire dis a ciuili viro.	53 II
De diuersitate partium ciuitatis/de prisca/ & propria de rebuspublicis sen- tentia.	53 III
De populari gubernatione/partibus ciuitatis/speciebus plebis/ & speciebus no- bilitatis/ & speciebus popularis gubernationis.	54 IIII
De speciebus paucorum potentie/ & permixtis gubernationibus.	56 V
De speciebus popularis & paucorum potentie/ & causis earum.	57 VI
De diuisione Platonis/ & speciebus optimatum.	58 VII
De censu potestate/ de legibus bonis/ finibus optimatis/ popularis/ & paucoru potentie.	58 VIII
De commixtione/ & modis commixtionis reipublice.	59 IX
De tyrannide & modis tyrannidis.	60 X
De optima republica/partibus ciuitatis/mediocritate/excessu atq; defectu.	61 XI
De multitudine popularitati apta/ & de fallaci & fucaria diuitu bonitate.	62 XII
De vaftris legibus paucorum potentie & popularium/de temperamento/ gubernatoribus/ antiquitate regie gubernationis.	63 XIII
De partibus reipublice/consilijs/ magistratibus/iudicijs/ de consultandi pote- state & membris eius.	64 XIII
De magistratibus/necessarijs/ proprijs/honestis/ & de magistratuum institutio- nibus.	65 XV
De iudicijs iudiciorum speciebus/ & de modis iudiciorum.	67 XVI

CONTENTORVM IN QVINTO POLITI-
CORVM INDEX.

De causis mutationum rerumpublicarum/ rebuspublicis/inequalitate/ equali- tate iusto & stabilitate.	68 I
De seditionibus paucorum & popularium/pro quibus rebus seditiones orian- tur/ & de causis earum.	69 II
De causis vndecim seditionum/ declaratio.	70 III
De medelis/ & documentis circa seditiones.	71 IIII
De mutationibus & modis mutationum popularis gubernationis.	72 V
De mutationibus/ & modis mutationum gubernationis paucorum po- tentie.	73 VI
De mutationibus/ & modis mutationum optimatum	74 VII
De conseruatione rerumpublicarum; precepta viginti.	75 VIII
De conditionibus precipuos adeuntium magistratus/ & preceptis popularita- tum/ & potentatum saluandorum.	77 IX
De mutationibus regni & tyrannide.	78 X
Per que regna saluantur/ & quibus modis retinentur tyrannides.	81 XI
De duratione tyrannidis/ & loco Platonis obscuro/ & reprobatione Socratis.	83 XII

CONTENTORVM IN SEXTO POLITI-
CORVM INDEX.

I	Qz que rebus publicis/paucorum potētis & popularibus gubernationibus cō- ueniant:considerandum sit.	87
II	De fine popularis gubernationis/& quibusdam popularium gubernationum peculiaribus.	87
III	De censu partiendo in populari gubernatione.	88
IIII	De quatuor speciebus popularium/ ad quos pertineant/de earum legibus atqz vafamentis.	89
V	Ad populares institutiones precepta.	90
VI	De speciebus paucorū/ordinatione census/qui ex populo assumendi/que pau- corum gubernationes potiores/& que deterrima.	91
VII	De partibus multitudinis/quot vtilis ad bellum/& precepta ad paucorum po- tentias.	91
VIII	De magistratibus/speciebus magistratum/& quibusdam que expediunt.	92
CONTENTORVM IN SEPTIMO POLITI- CORVM INDEX.		
I	De optima republica/& ciuitate beata.	95
II	De identitate felicitatis/felicitate actiua & contemplatiua/& optima rei publice dispositione/placitis aliorum/& officio legislatoris.	97
III	De controuersia in vsu virtutis/dominatu/& prestantia vite contēplatiue.	98
IIII	De multitudine/quantitate regionis/& precipua ciuitatis quātitate.	99
V	Conditiones optime regionis/& de situ vrbis.	100
VI	De cōmunionem maris/nautica turba/nauali potentia/& exclusionem nautice tur- be a ciuitate.	100
VII	De qualitate ciuū optime ciuitatis/laude grecorum/& de custodibus ciui- tatis.	101
VIII	De exclusis a partiū ratione/de fine/operibus necessarijs/& ciuitatis ptib⁹.	102
IX	De partitione rei publice/tractantibus arma/& iudicia/& sacerdotia.	103
X	De distributione ciuitatis/comestationibus/partitione regionis/ cultoribus & agricolis.	104
XI	De situ vrbis/locis rebus publicis accommodatis/ priuatis edibus/muris/orna- tu ciuitatis.	105
XII	De edibus sacris/foris/& locis cōmestationum.	106
XIII	De recta intentione finis & medijs/de felicitate & actibus virtutis/de externis/ de ijs quibus homines fiunt studiosi/& qualitate ciuū.	106
XIIII	De identitate imperantium & parentium & differentia/ de disciplina/virtute/ partibus anime/errore circa fines/& de dominatione.	107
XV	Virtutem contemplatiuam ad optimā rempublicā pertinere/de virtutibus tem- pore pacis & belli/& a quo primū institutio facienda.	108
XVI	De natura & generatione/etate liberorū ad parētes/tēpore nubendi/tēpore p- creandi/corporis habitudine/pregnātibus/orbis fetibus/procreādorū multitu- dine/maxime probato procreādi tēpore/& alieno cōcubitu interdicēdo.	119

De victu & disciplina puerorum

112 XVII

CONTENTORVM IN OCTAVO POLITI-
CORVM INDEX.

Qz	facienda sit institutio circa pueros/ et illam esse publice suscipiendam ad rei- publice formam.	I 113
Qualis	esse debet institutio puerorum:qz necessariorum non ōnium/ qz libera- lium disciplinarum quantum sat est/ & ad finem liberalem.	II 114
De quatuor	que pueri discere solent/qz ocium negotio preferendum/ & discipli- ne illius disciplinis huius/musica ad ocium/littere indifferentes/gymnastica & fi- gurandi peritia ad negotium.	III 114
De gymnastica	/ & puerorum exercendorum disciplina.	IIII 116
De musica	disceptatorio modo.	V 117
De musica	ex sententia/quid discendū/& quid non/& quo pacto ea vtēdū.	VI 119
De harmonijs	/rythmis/melodijs/moralibus/actiuis/abstractiuis/& que quib⁹ etatibus.	VII 120

INDICIS OCTO POLITICO
RVM ARISTOTELIS
FINIS.

CONTENTORVM IN PRIMO ECONO-
MICORVM INDEX.

De differentia	et conuenientia Politice & Economice/& ordine earum.	I 123
De partibus	domus/& vnde sumenda possessio.	II 123
Qualis	viri et mulieris œconomica societas.	III 124
Leges	viri ad vxorem.	IIII 125
Leges	domini ad seruos	V 125
Leges	œconomī.	VI 126

CONTENTORVM IN SECVNDO ECO-
NOMICORVM INDEX.

Leges	probe mulieris	I 127
Leges	viri ad vxorem	II 128
Quarundam	harum legum testimonia ex Homero	III 129
Quedam	communes viri & vxoris leges.	IIII 130

INDICIS DVORVM ECONOMI-
CORVM ARISTO-
TELIS

F I N I S

INDEX PROPRIORVM NOMINVM ET LOCORVM POLITICORVM EX ARISTOTELE.

Abydus	74	Archilochus	102	Chalcis	84
Achei	27	Ariobarzanes	79	Chaones	104
Achei	70	Ariopagus	71	Camerina	31
Achei	116	Ariopagus	83	Cantor	115
Adamas	79	Aristophanes	17	Cantor	117
Agamemnon	47	Aristogiton	79	Carthago	89
Agamemnon	51	Arrabeus	79	Carthaginenses	35
Agelilaus	75	Artapanes	79	Charthaginenses	41
Alcheus poeta	47	Asia	47	Carthaginenses	58
Amasis	13	Asia	54	Carthaginenses	75
Ambratiote	70	Asia	101	Carthaginenses	84
Ambratia	71	Astiages	79	Carthaginenses	91
Ambratia	79	Attalus	69	Carthaginenses	97
Amadocus	79	Atarnes	24	Celte	28
Amphipolite	71	Athene	24	Celte	97
Amphipolis	73	Athene	25	Celte	112
Amyntas	79	Athene	55	Chalcidenses	34
Andrij	28	Athene	67	Chalcidenses	54
Andria	31	Athene	70	Chalcidenses	71
Androdamas	34	Athene	71	Chalcidenses	71
Annon	75	Athene	72	Chalcidenses	73
Anaxilaus	84	Athene	78	Chalcidici	33
Antimenides	47	Athene	87	Charondas	2
Antissei	71	Athene	9	Charondas	24
Anticleon	84	Athene	93	Charondas	61
Antistenes	46	Athenienses	33	Charondas	63
Apollodorus	12	Athenienses	46	Charicles	73
Apollonia	54	Athenienses	71	Chares	11. 73
Apollonia	73	Athenienses	72	Charillus	31
Apolloniote	71	Athenienses	75	Chatilaus	84
Aphytali	89	Athenienses	119	Chij	46
Arcades	15	Aufonij	14	Chios	71
Arcades	28	Autophradates	24	Chius	11. 55. 74
Argi	70	Babylon	36	Chytrus	71
Argos	78	Babylonij	46	Cinadon	75
Argiui	28	Babylonia	21	Cythara	119
Argiui	70	Barbari	2	Cytharedus	117
Argiui	71	Barbari	9	Clazomenij	71
Archius	74	Barbiti	119	Cleander	84
Archelaus	79	Byzantium	55	Cleomenes	70
Architas	119	Byzantij	71	Cleopatra	79

Cleontinus	73	Dionysius	75	Europa	47
Clisthenes	35	Dionysius	78	Europa	101
Clisthenes	83	Dionysius	79	Europa	104
Clisthenes	84	Dionysius	80	Euthycrates	71
Clisthenes	90	Dionysius	81	Euxinus pontus	71
Codrus	71	Dithyrambus	121	Gela	84
Colophon	54	Diophantus	24	Gelon	70
Colophonij	71	Dorica harmonia	36	Gelon	80
Comedie	116	Dorica melodia	118	Gelon	81
Corinthus	74	Dorica melodia	122	Gelon	83
Corinthus	78	Doratium	52	Gnidus	73
Corinthus	83	Doxandrus	71	Gordius	83
Corinthij	41	Dracon	34	Gorgias	13
Cotys	79	Egina	45	Grecia	62
Cous	72	Egina	73	Grecia	70
Crateus	79	Egyptus	49	Greci	2
Creta	19	Egyptus	104	Greci	26
Creta	97	Egyptij	104	Greci	47
Creta	104	Elibia	79	Greci	60
Cretenses	19	Elis	74	Greci	64
Cretenses	27	Epidamnum	24	Greci	101
Cume	26	Epidamnum	71	Greci	108
Cume	72	Epidamni	68	Gymnastica	114
Cypselus	78	Epimenides	2	Harmodius	79
Cypselus	83	Ephialtes	33	Hebdoma	70
Cypselide	81	Ephori	28	Helena	7
Cypselide	83	Eniochi	116	Hellanocrates	79
Cyrene	90	Enotria	104	Heptogona	119
Cyrus	79	Enotri	104	Heraclia	73
Cyrus	79	Eracleote	101	Heraclia	74
Daphneus	72	Eretria	74	Heraclides	79
Darius	79	Eretrienses	54	Heraclitus	83
Decamnichus	79	Erythrenses	73	Heracliodorus	72
Dedalus	5	Fsymnete	60	Hercules	46
Delphi	71	Ethiopia	54	Hesiodus	2
Derdas	79	Euagoras	79	Hesiodus	80
Diagoras	74	Eubolus	24	Hestia	71
Diocles	33	Eucion	74	Hetrusci	41
Dion	80	Euripides	37	Hieron	80
Dionysius	11	Euripides	78	Hieron	81
Dionysius	50	Euripides	79	Hieron	83
Dionysius	72	Euripides	117	Hiberi	97
Dionysius	73	Euriphon	25	Hipparinus	73

Hippodamus	105	Lacedemon	97	Megarenfes	41
Hippocrates	99	Lacedemona	97	Megarenfes	66
Horeum	70	Lacones	116	Megarenfes	70
Homerus	2	Lameticus sinus	104	Megarenfes	72
Homerus	3	Lariffei	35	Menander	13
Homerus	5	Lariffa	73	Mefenij	28
Homerus	13	Leontini	78	Meffenia	75
Homerus	38	Leontini	84	Midas	9
Homerus	47	Lesbij	46	Miletus	11
Homerus	42	Leuadenses	74	Miletus	72
Homerus	55	Leucas	24	Minerua	119
Homerus	115	Libya superior	17	Minos	31
Iambi	112	Lictij	31	Minos	104
Iapyges	70	Ligdamis	73	Mithridates	79
Iapygia	104	Littere	114	Mitilene	71
Iafon	37	Locri	24	Mitilene	79
Indi	107	Locri	75	Mitelenei	47
Ionium	54	Licophon	41	Mitilenei	71
Ionium	104	Lydia mixta	118	Mnasea	71
Ionia	78	Lydi	54	Mnefon	71
Iphiadus	74	Lycurgus	28	Moloffi	79
Ifter	73	Lycurgus	31	Moloffi	81
Italia	104	Lycurgus	34	Mufeus	117
Italus	104	Lycurgus	61	Mufica	116
Lacedemonij	18	Lysander	68	Myron	84
Lacedemonij	19	Lysander	74	Naxus	75
Lacedemonij	27	Macedones	79	Notij	71
Lacedemonij	29	Magnefij	27	Onomacritus	33
Lacedemonij	35	Magnefij	54	Onomarchus	71
Lacedemonij	58	Malienses	63	Onophiti	70
Lacedemonij	70	Mantinia	71	Olympus	81
Lacedemonij	71	Mantinia	89	Olympus	117
Lacedemonij	72	Maflalienses	73	Olympia	116
Lacedemonij	74	Maflilia	92	Opici	104
Lacedemonij	74	Meander	54	Ortagoras	83
Lacedemonij	75	Medi	46	Oftacifmus	46
Lacedemonij	79	Medi	70	Oxilus	89
Lacedemonij	80	Medi	117	Paches	71
Lacedemonij	81	Medi	119	Panetius	78
Lacedemonij	84	Medici	111	Panetius	84
Lacedemonij	108	Mediterranei	116	Paron	79
Lacedemonij	119	Megacles	79	Parthenie	74
Lacedemonij	18	Megate	72	Paufanias	68

Paufanias	79	Pififtratide	83	Socrates	80
Paufanias	75	Pififtratus	72	Socrates	84
Paufanias	108	Pififtratus	78	Socrates	104
Paufon	118	Pittacus	34	Socrates	121
Pectades	119	Pittacus	47	Solon	8
Pediaci	72	Plato	15	Solon	23
Peloponnesus	31	Plato	23	Solon	34
Peloponnesus	36	Plato	29	Solon	43
Penthalide	79	Plato	34	Solon	62
Penthilus	79	Plato	58	Spartiate	28
Periander	46	Policrates	81	Spartiate	75
Periander	71	Polignotus	118	Stentor	99
Periander	79	Pontus	73	Sybaris	70
Periander	81	Pontus	120	Sybarite	70
Periander	83	Pfammeticus	83	Sypontini	50
Pericles	34	Pyramides Egypti	81	Syracusij	79
Perfarum rex	46	Pyreum	71	Syracusij	81
Perfe	71	Regium	84	Syracusani	50
Perfe	81	Rhodus	31	Syracusani	71
Perfe	97	Rhodus	74	Syracusani	71
Perfe	117	Rhodij	70	Syracusani	80
Perrebi	27	Salamin	72	Syracusani	81
Phalaris	78	Samij	46	Syracufe	7
Phaleas	23	Samij	71	Syracufe	72
Pharfalica equa	17	Samus	74	Syracufe	78
Pharfalum	73	Sardanapalus	79	Syracufe	83
Phiditia	29	Scyllaticus sinus	104	Syracufe	84
Phiditia	31	Scylax	107	Syrtis	104
Phidon	21	Scyte	97	Tarentum	55
Phidon	78	Sefoftris	104	Tarentum	74
Philippus	79	Seuthes	79	Tarentini	70
Philolaus	33	Sicilia	31	Tarentini	91
Philoxenus	121	Sicilia	84	Teledus	64
Physici	111	Sicyonij	83	Tenedus	55
Phocenses	71	Sicyonij	84	Thales	11
Phocyllides	61	Sirra	79	Thales	33
Phoxus	71	Smerdes	79	Thebani	28
Phrygia harmo.	36	Socrates	13	Thebani	38
Phrygia melo.	118	Socrates	15	Thebani	70
Phrynichus	73	Socrates	16	Thebani	92
Pififtratide	79	Socrates	16	Thebe	74
Pififtratide	80	Socrates	19	Theagenes	72
Pififtratide	81	Socrates	55	Theodectus	7

Theodorus	112	Triopium	31	Calypso	129
Theopompus	81	Tyrrenia	104	Carthaginenses	126
Thera	54	Vlixes	115	Circe	129
Theffali	27	Vulcanus	5	Chryseis	129
Theffalia	106	Xerxes	79	Clytemnestra	129
Thibron	108	Zauleuchus	33	Dionysius	126
Thracas	97	Zancleis	71	Dion	126
Trasybulus	46	INDICIS PRO-		Helena	129
Trasybulus	79	PRIORVM NO-		Hesiodus	132
Trasybulus	80	MINVM ET LO-		Homerus	132
Trasybulus	838	CORVM POLI-		Libycus	126
Trasymachus	72	TICORVM EX		Nausica	129
Trasippus	119	ARISTOTELE		Orpheus	127
Thurij	70	F I N I S		Penelope	127
Thurij	75	INDEX PRO-		Penelope	129
Thurij	75	PRIORVM NO-		Perfa	126
Tibia	119	MINVM ECO-		Pindarus	103
Tibie	119	NOMICORVM		Priamus	129
Timophanes	71	EX ARISTOTELE		Vlixes	129
Tirteus	75	Admetus	127	Vlixes	129
Trezenij	70	Alceste	127	INDICIS ECO-	
Trezenij	101	Agamennon	129	NOMICORVM	
Trigona	119	Atlas	129	F I N I S	

INDEX HECA TOMIE SOCRATICE.

De legiflatore	131
De nuptijs	131
De educatione	132
De disciplina	132
De moribus	133
De artificibus	133
De regione	134
De victu & necessarijs	134
De militia	134
De re sacra	135
De magistratu	135
De legiflatore	137

Hic index Socratice Hecatonomie appositus est: quia ordinata est. cetera autem consimiles fere materias continent: sed inordinate relicte sunt: quemadmodum a Platone sunt discussa. quare qui volent: poterunt et indices ordinare. Nunc autem adiatur Leonardus.

PROLOGVS LEONARDI ARETINI IN LIBROS POLITICORVM ARISTOTELIS DE GRECO IN LATINVM TRANSLATOS.

Inter moralis discipline precepta / quibus humana instituitur vita et docetur: eminentissimum quodammodo locum obtinent / que de ciuitatibus / earumque gubernatione conseruationeque traduntur. Quippe disciplina huiusmodi omnis: felicitatem hominibus efficere studet. Felicitatem vero si vni acquirere preclarum est: quanto magnificentius erit vniuersae ciuitatis beatitudinem adipisci: bonum enim / quanto latius patet: tanto diuinius est existimandum. Cumque homo imbecillum sit animal / & quam per seipsum non habet sufficientiam / perfectionemque: ex ciuili societate reportet. nulla profecto conuenientior disciplina homini esse potest: quam quid sit ciuitas / et quid respublica intelligere: et per que conseruetur intereatque ciuilis societas non ignorare. Michi quidem: qui hec ignorat seipsum pariter ignorare videtur / ac sapientissimi dei preceptum despiciere. Itaque et Plato decem illis preclaris libris qui sunt ab eo de republica scripti: in hac parte ostendenda docendaque plurimum nixus est. et Marcus Ciceronoster: sex inlytis libris (quos de republica scripsit) hanc ipsam est materiam prosecutus. et Aristoteles in hoc volumine / quod nunc in latinum conuertimus: hec ipsa complexus est. tanto quidem nitore et copia et ornatu: ut vere mereatur flumen aureum vocitari. Materia igitur huius operis talis est. Conuertendi autem interpretandi que michi causa fuit eadem illa: que iam decem et octo annis ad conuersionem ethicorum induxit. Nam cum viderentur hos Aristotelis libros / qui apud grecos elegantissimo stilo perscripti sunt: vicio mali interpretis ad ridiculam quandam ineptitudinem esse redactos / ac preterea in rebus ipsis errata permulta / ac maximi ponderis: laborem suscepi noue traductionis / quo nostris hominibus / in hac parte prodessem. Quid enim opera mea vtili? quid laude dignius efficere possim. quam ciuibus meis primum / deinde ceteris qui latina vtuntur lingua / ignaris grecarum litterarum facultatem prebere / ut non per enigmata et deliramenta interpretationum / ineptarum ac falsarum / sed de facie ad faciem possint Aristotelem intueri: et ut ille in greco scripsit: sic in latino perlegere? Excitauit me quoque vtilitas maxima: quam ex interpretatione Ethicorum prouenisse conspexeram. Homines enim ingenue eruditi quos primo veteris interpretationis ineptitudo ac barbaries a legendo repellebat: ita postmodum eos libros complexi sunt / ut in maximam lucem illarum rerum cognitio sit perducta. Quod idem fore spero in his de quibus nunc agimus politicorum libris. Atque eo magis: quo hec materia ciuilis / et verba ad exprimendum alia / quam in suis disputacionibus scholastici vtantur / et maiorem quandam efflagitant dicendi ornatum. Que duo interpres ille nedum consequi: sed ne suspicari quidem potuit. Aristoteles certe tanta facundia / tanta varietate & copia / tanta historiarum exemplorumque cumulatione hos libros referat ut oratorio pene stillo scripti videantur. Sicut enim argumentationes totas interdum explicat: ut cuncta dicendi orna-

menta / in eis studiose coniuncta liceat intueri. nec est in his libris questio vlt
la paulo vberior: que tractata ab illo sit absq; rhetorico pigmeto atq; colore.
Quorum etsi non expressionem / attamen adumbrationem quandam / diligēs
lector in hac traductione nostra deprehēdet. Fuit enim Aristoteles studiosis
simus eloquētie: quod artes rhetorice eius / plurib; voluminibus explicite de
clarant. Que sit igitur horum librorum materia / et qua de causa laborem hūc
susceperimus / et quales libri ipsi i greco sint: hec prefatos esse sufficiat. Horta
mur autem omnes vehementer / ad huius operis diligentissimam ilectionem:
vtpote doctrinam vberissimam / ac rerum prope innumerabilium cognitionē /
& quidem necessariam ad vitam suscepturos.

Quale statuarij delphicu gladiū ob inopia

PRIMVS POLITICORVM ARISTOTELIS EX TRADV
CTIONE LEONARDI RECOGNITIONE ET ELVCIDA
TORE: IACOBO FABRO STAPVLENSI.

CAPVT I.

1 De ciuitate / gubernatore / partibus / domo / pago

VONIAM videmus omnem ciuitatem esse societate quan
dam / et omnē societatem boni alicui⁹ gratia cōstitutā (nā eius
gratia quod bonū videt: oīa oēs agūt) patet q; bonū aliquod
oēs coniectāt. maxime vero p̄cipalissimū omnīū q̄ est p̄cip
palissima / et ceteras oēs cōplectit. est aut̄ hec illa q̄ ciuitas ap
pellat̄ / et ciuilis societas. ¶ Quicūq; vero putāt gubernatoris

*Eius gratia
bonū videtur
a omnes fac*

2 ciuitatis et regis / patrisq; familias & dñi eadē esserōne: nō bene dicūt. M̄litu
dine enī et paucitate: sed nō specie illorū singulos putāt differre / veluti si pauco
rū qdē dominū / si vero pluriū patrē familias / sin etiā pluriū gubernatorē ciui
tatis / vel regē: quasi nichil differat magna dom⁹ et parua ciuitas / gubernatorq;
ciuitatis et rex. quādoquidē ipse p̄sidet: rex. quādo vero sc̄dm rationē talis sciē
tie in pte p̄sidet / et in pte subest: gubernator ciuitatis. Sed hec vera non sūt: qd̄

Declaratio

3 manifestū erit sc̄dm hāc doctrinā cōsiderātib;. ¶ Vt enī in alijs cōpositū vsq;
ad incōposita diuidere necessariū est (he nāq; sūt minime toti⁹ particule) ita ci
uitatē ex quib; cōponit̄ cōsiderātes / intuebimur q̄ illarū magis et quid ille dif
ferāt iter se: et si quid artificij singule illarū admittūt. Si quis igit̄ ab initio rerū
4 originē respiciat / vt i alijs / sic et i istis optie discernet. ¶ Primū igitur necesse est
cōbinare illos: qui nō possūt esse nisi simul. ceu marē et feminā generatiōis cau
sa. et hoc nō ex electiōe: sed velut in ceteris aialib; et plātis / naturale est deside
riū / quale ipsū est tale alterū reliquēdi. Imperās vero natura et parēs ppter cō
seruationē. nā qd̄ pōt mente p̄spicere: natura iperatur / et dñatur. qd̄ aut̄ potest
corpe hoc facere: paret natura et seruit. quapropter domo et seruo idē cōfert.

que partes i

5 ¶ Natura igit̄ distincta sūt femina et seruo. Nichil enim natura facit tale: quale
statuarij delphicū gladiū ob inopiā / sed vnū ad vnū. sic enī optime instrumēta
6 p̄ficiēt: si eorū sigula nō multis / sed vni deseruiāt. verū ap̄d barbaros femina et
seruo eodē gradu habēt. Causa vero hui⁹ est: quoniā qd̄ natura domineēt non
habēt: sed fit eorū societas ex seruo et serua. Quāobrē aiūt poete: grecos bar
7 baris dominari oportere. qd̄ idē sit natura: barbar⁹ et seruus. ¶ Ex his duab;
igit̄ societatis dom⁹ pria. recteq; Hesiodus iquit. domū in primis mulierēq;
et bouē aratorē. bos enī p seruo: pauperib; est. Quotidiana igit̄ societas sc̄dm
naturā cōstitutā: dom⁹ est. quos Charōdas quidē homospyos: Epimenides
8 vero cretēsis homocapos appellat. ¶ Sed q̄ ex plurib; domib; cōstituit̄ socie
tas pria / vtilitatis grā nō quotidiane: pag⁹ est. Maxie vero secūdū naturā videt̄
pag⁹: p̄pagatio qdā esse dom⁹ eorū quos dicim⁹ coaluisse / et natos esse nato
rū. Quapropter primo sub regib; ciuitates erāt: nūc vero etiā gētes. nā ex ijs q̄
suberāt regno: p̄cesserūt. oīs enī dom⁹ regit̄ a seniore q̄re et pagi idē p̄pagati:
ppter cōsanguinitatē. Et hoc est qd̄ iquit Homer⁹. iura dēt singuli natis et vxo
9 rib;. sparsim nāq; etiā sic antiq⁹ habitabāt. Et deos ob hoc ipsū putant cūcti
regē habere quoniā et ipsi partī nūc / partī antiq⁹ sub regib; degebāt. quē
a ij

*In omnibus
malibus be
tis naturali
desideriū
firm est tale
Barbari. relinq*

*Greci.
Hesiodus.
Quid do
mus.
Charōdas.
Epimeni
des.
Quid pa
sus.
re par
tura &*

Homerus

οιτην
καθη

admodum vero deorū formas sibiipsis attribuūt homines; sic etiā et vitas.

PRIMI CAP. PRIMI POLITICORVM COMMENTARIVS.

Colligit syllogismo: oēs ciuitates boni alicui⁹ gratia esse constitutas / hoc pacto. oīs societas boni alicui⁹ gratia cōstituta cernitur (nā oēs qui societati⁹ fed⁹ ineunt / ei⁹ gratia cūcta agūt quod bonū videt⁹: aut vtilis videlicet / aut iucūdi / aut honesti gratia) atqui oīs ciuitas / societas. oēs igitur ciuitates boni alicui⁹ gratia cōstitutae sunt / arbitrat⁹: oēs ipso suo in vnū cōuentu se bonū aliquod cōsecuturas. vt sub rege ab externis defensionē / securā inter se vitā / tranquillamq; pacē. sub optimatibus: vite honestam conuersationē / iocundāq; cūfrugi / tēperatāq; vita virtutū possessionē. sub censurpotētibus: diuicias ad huiusmodi vite honorificetiā bellicāq; virtutē. sub populo: libertatē / et viuere vt quisq; velit et quāto minus lapsa fuerit respublica: tāto maius bonū arbitrat⁹ atq; cōiectat⁹ / se ex sua in vnū cōcordi cōuentione adepturā. & non modo ciuitas bonū simpliciter adipisci cōiectat⁹: sed maxime societati⁹ / p̄cipalissimū bonū. nā ex dialecticorū regula si societas oīs / bonū aliquod cōiectat⁹: melior societas mai⁹ bonū coniectabit⁹ & optima optimū. ciuitas autē societati⁹ optima est. vtpote que ceteras p̄ partes claudat. et maxime oīm q̄ perfectissima optimeq; legib⁹ instituta est. sunt enī in ea / societates: & ad vtilitatē / et ad iocūditatē / et ad honestā degēdā vitā. merito igit⁹ ciuitas: iter societates et optimū / et p̄cipalissimū bonū cōiectat. ¶ Socrates i libro de regno facile cōsentit hospiti Eleate (quē Melissum fuisse putāt) patrē familias / gubernatorē ciuitatis / regē / et dominū eundē esse: tametsi multitudine et paucitate distēt. quod Aristoteles hic refutat. verum contēdit / ratione specieq; differre. qđ ex processu libri: dilucidius apparebit. Et nos hic res subiectas nō respicim⁹ (nā specie sunt eedē. homines cni sūt) sed administratiōnū gubernationūq; species. alia p̄fecto species est gubernandi economi / alia p̄fecti ciuitatis / & alia regis. et alia sunt officia economi ad domesticā familiam / alia p̄fecti ciuitatis ad ciues / et alia regis officia ad subditos emoderādos atq; gubernādos. immo economi / patrisq; familias: alia seruorū gubernandorū ratio / alia liberorū / alia vxoris. quare specie nō sunt eadē dominus / pater / maritus: tametsi vnus idemq; sit homo sed triplici gubernādī remq; familiarem administrādī specie scinditur. & rursus de hac re numero 27. ¶ In alijs doctrinis si considerābimus: videbimus omnes a doctrine minimis inchoare. grāmatica siquidē inchoat a litteris: quibus nichil minus simpliciusq; habet. Logica a nomine et verbo: que sūt minime quas cōtēpletur partes. Geometria a p̄cto. Arithmetica a monade. Musica a die / apotome / comate / et tono: hoc est semitonio minore / maiore / eorumq; differētia / atq; tono: que p̄fecto in disciplinis illis ceterorū sunt minima. quid mirū igitur: si cū disciplina societatum ciuitatumq; queritur / seruatō eo (qui in ceteris obseruatur) ordine minime earum partes peruestigentur. ¶ Partes minime societati⁹ / singuliquiq; qui multitudinem coaceruāt. Et prime societatis particule minime: vir & femina. ab ea enim cetera pueniūt. nam tolle virum & feminā: neq; serui erunt vlli / neq; domini / neq; liberi. quare neq; societas domini et seruorū / patris & liberorū / neq; ceterarum vlla. prima igitur omniū est. Et hec societas esse non potest: nisi simul cohabitantiū. est enim generationis gratia. & hec maris et femine coniunctio: non modo electione / sed & natura prouenit. quādoquidem in hominib⁹ / perinde ac in ceteris animātibus q̄ orbata nō sunt / similiter et in plantis: naturale est desiderū tale alterū relinquēdi qualis hō ipse est. quod hac societate: per generationis vicē assequitur. deinde natura dominus / et seruus: propter vtriusq; salutē societatis necessitudine iungendi sunt. nam qui valet mēte prospicere que agēda sunt / que omittere ad vtriusq; salutē: is natura p̄est / atq; dominus est. qui autem id mēte perspicere nō valet / sed corporeis viribus / q̄ bene perspecta sunt / exequi potis est: is natura subest / estq; natura seruo. quare domino et seruo idem executio scilicet eorum que p̄uida mente prospecta sunt prodest: perinde ac in prima omniū societate / p̄les vtriusq; et maris et femine / bonum est. nam illic executio. quod hic prolis generatio. ¶ Ex dictis pauloante: colligit feminā & seruū / suapte natura distincta esse instrumēta. nā illa generationis: hic vero executionis eorum / que prouido mētis oculo fuerint prospecta / instrumētum est. & natura nichil tale operatur: quale ferri: erisue fusores ob inopiā gladium delphicū faciunt. sed natura vnū instrumētū facit: ad opus vnum. vt oculos ad videndum: aures ad audiendum / gustum ad discretionem saporum: linguā ad loquēdum: et huiusmodi cetera. nec id quidē iniuria. nam sic instrumenta proficiunt optime: quando singula nō multis: sed vni deseruiūt operi. quare merito carpit barbaros: qđ feminis ad duo: ad generationis scilicet vsū / et seruitutem vtātur. sed hoc illis euenire dicit: qđ barbari illi natura sint serui. iccirco ex seruo et serua: fit huiusmodi societas. Grecos

Socrates. Melissus.

Barbari.

effert: qđ plurimum mente valeāt. & iccirco sunt natura domini. et hāc ob causam Homerum et poetas dicere cōsentaneum esse: vt greci barbaris dominarētur. tanq̄ idem sit natura barbarus: atq; seruus. ¶ Diffinit primā domum: que maxime simpla est: eam esse vite cōmunionem / que ex duabus que dicte sunt societatibus / viri scilicet et vxoris / domini atq; serui coalescit. et scite Hesiodus in suo poemate dixit / primis domus est viri / cōiunx bos et arator. quia bos pro seruo pauperibus habeatur. diffinit & aliter domum esse natura constitutam in vnamquamq; diem societatem. et eos qui tali societate iunguntur: Charondas compenuarios / Epimenides vero cretensis contubernales qđ eodem vtantur diuersorio / nuncupat. ¶ Diffinit pagum: primam esse ex pluribus domibus societatem vtilitatis gratia non cotidiane. item pagus secundam naturam: maxime videtur esse deriuatio dom⁹ a domo eorum quos collactaneos et natos natorum quidam nūcupant. Ex his infert primas olim ciuitates regibus gubernatas: nūc vero etiam gentes regibus gubernari. nec ab re quidem. nam ab ijs processerunt qui regio suberant imperio. omnis enim domus a seniore tanq̄ rege moderatur. quare et pagi etiam inde propagati: propter generis affinitatem. atq; id est quod ait Homerus. Ius quisq; ministrat progenitis ac coniugibus. sparsim enim etiam olim hoc pacto habitabant. et hāc ob causam arbitrantur omnes / deos ipsos rege gubernari. quoniā et ipsi: partim nunc partim antiquitus sub regibus degebant. atqui quemadmodum formas dijs similes se gerere putant homines: ita quoq; et eorum degere vitas.

Quid domus. Hesiodus. Quid pagus

ANNOTATIONES AD CAP. PRIMVM PRIMI POLITICORVM.

Argumētum Primi politicorū Aristotelis. In hoc primo differuntur hec: partes ciuitatis / domus / pag⁹ / ciuitas. Partes rei domestice quattuor: cōiugalis / dominica / paterna / acquisitiua. coniugalis: virū et vxorē cōtinet. dominica: dominū et seruū. paterna: patrem et liberos. Acquisitiua: quattuor hominū vitas. tres simplices pastorā ex mansuetis animalibus / agriculturā ex frugib⁹ / predatorā ex venatione & piscatura / et quartā ex duabus pluribus simplicib⁹ cōpositā. Pars cōiugalis et paterna: natura est. dominica: quedā secundum naturā. vt cū est domin⁹ natura / et natura seruus. quedam preter naturam: vt cum dominus solum lege dominus est / et seruus lege seruus. Item acquisitiua quedā natura: vt que ex animalīū pastu / agricultura et preda auiū / ferarūq; et piscium prouenit. altera preter naturā: vt nū mularia. q̄ quattuor species habet: mercaturā / fenerationē / mercenariā / ceduā et fossitiā. et semper quod secundū naturā est / expetēdū et preferendū: quod autem preter naturā / illaudabile fugiendum / aut postponendū. Ex ijs cognoscere licebit que domus secundum naturā sint aut magis sint: et que non sint aut minus sint: et ita quoq; de ciuitatibus. nomine domini dominū et heram / seruū seruū et ancillam / patris vtrumq; parentem patrem videlicet atq; matrē intelligimus. de domo et simplicibus partibus eius a numero 3 ad 7. de pago 7. de ciuitate ab 8. ad 13. de cōbinatis cōpositisq; partibus domus 13. de parte domus dominica natura / de domino et seruo natura a 14 ad 21. de domino lege et seruo lege a 22 ad 29. de acquisitiua secundū naturam a 29. ad 34. de acquisitiua contra et preter naturam a 34. ad 42. de vtraq; acquisitiua quadā adiuicem collatione a 43 ad 52. de coniugali et paterna / vbi et qđ de seruo et virtutib⁹ singulorū a 53 ad finē vsq; primi. et ex his ratio distinctionū capitū quā adiūxim⁹ dilucere potest. littera enī Aristotelis cōtinua est / absq; capitū distinctionē. attamen ad cōmentarium littere subiungendam / et ad iuuādum eorum qui discere volunt intellegentiam: michi cōducere visa est. et hec pro argumēto primi: satis. ¶ Greci πολιται apud nostri ciuitatē et rēpublicam dicūt. vnde libri πολιτικω πιδ est / fere greca voce politicorum: latine dici possunt libri ciuiliū / et libri rerū publicarū / seu de rebus ciuilibus et de rebus publicis / quemadmodum dicim⁹ Platonis / Xenophōtis / Ciceronis libros de re publica. Et plurae tiue politicorum id est de rebus publicis nūcupātur. qđ nō vna sit respublica sed multe eius species / regia / optimatū / censu potentum: insuper secūdo loco paucorum potentiā / et popularem gubernationē (quarū quelibet multas habet species) respublicas appellāt / vt quarto hui⁹ operis libro cognoscitur. de quibus omnibus differitur abunde: neq; de vna tantum / vt apud Xenophōtē de Lacedemonica / Platonē de Socratica. ¶ Societas: plurium cōsequēdi boni alicuius / maliue deuitandi gratia cōsensio. qui enī societatem ieiunt: aut vtile aut quod oblectet / aut honestum sit / mutuo cōsentiēdi iuuanine assequi itendunt / aut eorum opposita fugere / incommodū / molestum / turpe. ¶ Quid ciuitas ex numero 8 huius primi et ex 2 tertij cognoscitur. ¶ Hoc non electione. Non negare intendit viri et mulieris mutuā societate / cōsentionē 4 mutuā / mutuūq; ad prole suscipiendā iuuanem / interdū cōsilio et electione nō iniri: sed etiam

Aristoteles Aristoteles Plato. Xenophon. Cicero. Xenophon. Plato.

vult id naturale esse/vt in ceteris animantibus cernere licet q̄ apertissime/quib⁹ electio/consilt-
umq; deest. ¶ Quale statuarij delphicum gladiū. sic grecc οἰον χαλκοτυποι τηρ μαχαί-
ραυ Δε λφικηρ περιχρωσ quod sonat quale erarij/serarijve fabri gladiū delphicū ob pau-
periem,huiusmodi enī gladiū(quē delphicū appellabāt)ob paupertatem vtētium/ad varios
v̄sus habilē conflassē verisimile est. ¶ Quamobrem aiunt poete grecos.Naturale est vnūquēq;
suos cōmendare.& cōmendat Aristoteles grecos eo potissimum tempore/ quo rerum summa
potiebantur/et toti ferme imperitabāt orbi. de cōmēdatione grecorū iterum numero 23 septi-
mi.quā si amplius nosse desideras:lege Menexenum Platonis/vbi et orationē Aspasiae mulie-
ris de laude grecorum. ¶ Charondas Cariniensis:legum lator ciuib⁹ suis.de quo numero 30

Menexen⁹
Aspasia.
Charōdas.
Suda.
Epimeni-
des.
Plato.
Solon.
Plutarch⁹
Berofus.
Belus.
Ninus.
Semiramis
Romulus
Numa.
Tullus.

secundi/eos qui quotidiane conuuebāt ομοστυπος vocabat: quos cōpenuarios (cū aptius
non succurrebat verbum) interpretatissimus q̄ eandē penum habeat. ομοστυπος enī simulfignificat
& στυπος (Suda teste) αρτοθηκη id est repositoriū panis/ pro quo penu diximus/ et ide con-
penuarius vocabulum effinximus. ¶ Epimenides Cretensis/quē Plato in tertio suarū legum
dicit longe nouarum rerū excogitatione excelluisse apud Atticos/ & Solonis in condendis le-
gibus adiutor scribitur a Plutarcho: eos qui quotidiani essent victus ομοστυπος appellabat:
quos interpretati sumus contubernales. nam κατην vnde deductum est:tabernam/ et diuerso-
rium significat. ¶ Quia ciuitates primo sub regibus fuerint: iterū 53 quarti. quod ex historijs fa-
cile dinoscitur. Berofus enī Chaldeus/ author est/ statim post diluuiū et recentē orbis cladē fe-
minas cōtinuo geminos fetus marem et feminā parere solitas/ inopiam generis nostri supple-
uisse/ et statim homines in multitudinem excreuisse. et hinc diuisis per loca turmis & affinitatis
bus: reges illis moderandis deputatos fuisse. & ferme qui primas vrbes condebāt: reges erant.
vt pater Bel⁹ Babylonis conditor/ Babylonijs assyrijsq; regnauit post quē: Bel⁹. post belū: Ni-
nus. post ninum: Semiramis. vt Romulus/ Rome conditor/ regnauit Romanis. post quē: Nu-
ma. post Numam: Tullus. et ita consequentes/ quousq; tarquini tyrannide deficientes: regnum
trāsijt in optimates/ quos consules appellarunt. Sic & Medi/ & Perse/ Egiptij/ Meceni/ Argiui/
Bactriani et Armeni quondā suis sub regibus vixere. ¶ Nunc vero etiā gentes. Inter ciuitatē
et gentem id interest: q̄ ciuitatem/ locus vnus/ et vrbs vna gentem vero regio vna tota conti-
net: vt ex numero 4. secundi/ et 16 septimi cognosci potest.

¶ Quid ciuitas. homo ciuile animal. partibus ciuitas prior. Caput II

Que autē ex pluribus pagis cōficitur societas: ciuitas est/ que quidē (vt
ita dixerim) totius insufficiētie vitā habet/ cōsūtuta quidē gratia viuē-
di/ existens autē bene viuendi gratia. ¶ Quapropter omnis ciuitas
natura est. siquidem et prime societates. nā hec illarū finis est. natura

vero finis est. quale enī vnūquodq; generatione perfecta: hāc vnūscuiusq; na-
turā esse dicim⁹. ceu hominis/ equi/ domus. Insuper cuius gratia et finis: opti-
mum sufficientia vero finis/ et optimū. Ex his igitur patet ciuitatē esse ex ijs q̄
natura sūt: & q̄ homo natura ciuile est animal. et qui absq; ciuitate est ppter
naturā nō propter fortunā: aut nequam est/ aut potior q̄ homo. vt ab Home-
ro per contumeliā increpatur: sine tribu/ sine iure/ sine domo. nā simul natu-
ra talis est et belli cupidus: veluti qui nullo retinetur iugo/ vt neque volatilia.

¶ Ex quo patet sociale animal esse hominē magis q̄ omnis apes/ magis q̄ om-
ne gregarium animal: nichil enī (vt dicimus) frustra natura facit. sermonem ve-
ro homo habet solus omniū animalium. vox autem molesti atq; iocūdi signū
est. quapropter alijs quoq; existit animalibus. huc vsq; enī natura in his pro-
cessit: vt sensum habeāt iocūdi et molesti/ & hec inter se significare possint. at
sermo ad hoc datus est nobis: vt ostendamus vtilitatem et damnū. quare et ius-
tum et iniustū. hoc enī preter cetera animalia hominib⁹ propriū est: vt bo-
ni et mali/ ac iusti & iniusti/ et aliorū huiusmodi/ sensum habeant soli. horumq;
societas faciat domum et ciuitatem. ¶ Et certe: secundū naturam prius est ci-

uertenda oratio
is est natura &
q̄ est nominati

¶

Homerus.
as natura est &
ciuile animal

absq; ciuitate est
pter naturā no
pter fortunā aut
ā est aut potior
m homo

nihil frustra na-
ra facit

preter cetera animalia homi-
us datus est propriū ut boni &
i ac iusti & iniusti & aliorū
usmodi sensum habeant soli
ū q; societas faciat domū &
tatem.

Homerus

uitas q̄ domus/ et q̄ singuli nostrū. nā totū prius esse q̄ partem necessariū est.
perempto enī toto: nō erit pes neq; man⁹/ nisi equiuoce/ veluti si quis dicat la-
pideā. nam corrupta quidē erit talis. cūctē quidē: opere diffinite sunt/ & poten-
tia. Itaq; cū amplius non sint tales: non est dicendū illas esse easdem sed equi-
uocas. esse igitur ciuitatem natura/ et prius q̄ singuli: manifestum est. si enī nō
est sufficiens vnusquisq; separatus: perinde se habet ac relique partes ad totū.
Qui autem in communi societate nequit esse/ quicq; nullius indiget ppter suf-
ficiētiā: nulla pars est ciuitatis. quare aut bestia aut deus. natura igitur om-
nibus ad huiusmodi societatem est appetitus. Qui autem prim⁹ instituit: ma-
ximorum bonorum causa fuit. vt enim perfectiōe suscepta/ optimum cūctos-
rum animalū est homo: ita si alienus fiat a lege & a iudicijs/ pessimum est om-
nium animalium. leuissima enī est iniustitia tenens arma. homo vero arma te-
net per innatā prudentia atq; virtutem: quibus plurimū valet in contrariū vti.
Itaq; impijssimum et immanissimum est sine virtute: ad libidine cibationeq;
deterimum. iustitia vero ciuile quiddam est. nam ius ordinatio est ciuile so-
cietatis. ius autem iusti iudicium.

¶ SECVNDI CAP. COMMENTARIVS.

Quod diffinit ciuitatem: ex plurib⁹ pagis perfectam esse communionē totius iam sufficiē-
tie (vt ita dicatur) terminū habentem/ que quidē sit viuendi gratia/ facta autē exi-
stens/ bene viuendi. ¶ Ex diffinitione & superius monstratis: infert ciuitatē natura
esse. qd ostēditur: Primo prime societates don⁹ atq; pag⁹ natura sunt. igitur et ciui-
tas: que ex illis coalescit. Secundo quia ciuitas finis est primarū societātū: que secū-
dum naturā esse/ mōstrate sunt. igitur et ciuitas secundū naturā est. et nō modo secundū nat-
uram: sed et natura. quale enim quodq; vbi generatio eius absoluta est: hanc naturā cuiusq;
dicimus esse/ ceu hominis/ equi/ domusue naturam. preterea ciuitatem esse illarum societātū fi-
nem: hinc constat esse manifestum. quia id cuius gratia et finis: optimum est. sufficientia vero
finis et optimum. quā ipsa ciuitas in se continere definita est. merito igitur illarum societatum
finis est. ex his igitur perspicuum euasit: ciuitatem in ordine eorum esse locandam/ que natu-
ra existunt/ et hominem esse suapte natura ciuile animal. qui vero absq; ciuitate est/ propter na-
ture sue mores non propter fortunam: aut nequā est/ aut potior q̄ homo. vt is qui ab Homero
cōuicio laceffitur q̄ sit absq; ciuitate/ absq; iure/ absq; iare. nā simul qui talis est ob nature mo-
res: belli inferendi cupidus est. vt qui nullo coerceatur iugo/ hāud aliter q̄ volatilia. ¶ Ostē-
dit hominem animal esse sociale magisq; apes/ & quodcunq; aliud animal/ quod gregatim tur-
matimq; socialiter viuunt. nam (vt dicere solem⁹) natura nichil temere/ nichil frustra facit. atqui
omnium animantium solus homo sermone preditus est: & si alia animalia voce sint pre dita.
vox autem molesti atq; iucundi signum est. quare ad molesti/ iucundiq; expressionē: vox alijs
animantibus concessa est. hactenus enim natura in illis processit: vt molesti atq; iucundi sen-
sum habeant/ & hec inter se significare queant. at sermo ad hoc nobis tributus est: vt ostēda-
mus vtilitatem et iacturam. quare et iustum et iniustum. id enim preter cetera animalia homi-
nibus peculiare est: vt boni et mali/ iusti atq; iniusti et aliorum huiusmodi/ sensum habeant so-
li. et in horum communicatione domum efficiāt atq; ciuitatem. nimirum igitur/ si homo qui
vt cetera animantia molestum atq; iucundū in societate cōmunicat/ et insuper bonum et ma-
lum/ iustū et iniustum cōmunicando discernit: magis sit sociale/ et ad cōmunionē natum ani-
mal q̄ vel apes/ vel cetera queuis/ que socialiter degūt animalia. ¶ Hoc in loco molitur ostē-
dere ciuitatē natura priorem esse domo/ domusq; partibus. nā totū sue itegritatis partibus na-
tura prius esse necesse est. perempto enim toto: itereūt et huiusmodi partes. vt homine perem-
pto: non erit pes neq; manus (nisi homonymē; perinde ac si quispiā lapideā manū/ manum di-
cat equiuoce non occupat) nā corrupta erit huiusmodi. omnes enī huiusmodi partes: diffiniūtur
opere et potestate. Vt oculus: quo videmus/ cuiq; inest vidēdi facultas. manus: qua palparam⁹/
et cui palpani potestas adest. quare que amplius tales nō sunt: non est dicendum easdem esse
sed partes equiuocas. simili quadam ratiōe: et ciuitatē natura priorem suis partibus esse/ ac no-
strum quolibet. nam si sufficientia caret et operis et potestatis quisq; separatus: perinde se habet
a iiii

Qui in cōmū-
etate nequit
aut est deus.
bestia

Qui primus
ciuitatē man-
bonorū causa
n. pfectiōe
optimā q̄ ci-
animalū est
ita si alienus

Quid ciuis
tas.
cys pe
est on
Ex nūeris, nima
4. 6. 7. usq;
n. iusticia te
arma: hō nec
tenet p rimate
dentim atq;
tem quibus pl
ualet m contr
uti

Tertij
6.4.

bet ac alie ptes ad totū. cōstat igitur ciuitatē quoquo pacto natura priorē et domo/ domusq; par-
tib⁹. Et si quis talis sit/ vt ad nichil quod ad societatis cōmunionē attinet aptus sit/ aut talis vt
nullius indigeat propter sufficiētā: nulla pars est ciuitatis. quare aut bestia: aut deus est. natu-
ra igitur cuiq; ad huiusmodi societate inditus est appetitus. et reuera qui primus ciuitatē insti-
tuit: maximorū bonorum extitit occasio. nam quemadmodum legis et discipline institutione
perfectus/ omnium animalium optimum est homo: ita a lege et iure separatus/ pessimum om-
nium seuissima enim iniustitia tenens arma. homo autem arma tenet: per insitas et prudentie
et virtutis habilitates/ quibus ad contraria vel maxime vt i valet. quare animalium scelestissi-
mum et seuissimū est sine virtute: et ad venerea/ cibationēq; deterrimū. Iustitia aut quippiam
est ad ciuilem pertinet societate. nā ius: ciuilis societatis est ordinatio. est autē ius iusti iudicium.

ANNOTATIONES AD CAP. SECVNDVM.

Atura: homonymum est nūc principiū rerum naturalium vt apud Physicos/ nūc per-
fectionem/ consumationē/ et finem (vt hic) indicans. ¶ Hominē esse suapte natura
ciuile animal: quedā hois descriptio est huic discipline accommodata. nullū enī ani-
mal: ad ciuile vitā degēdā/ preter hominē/ natum est. tamen alia sint ad gregariā/
socialemq; vitā nata: vt apes/ formice/ grues/ corniculae/ colūbe/ et id genus cōplu-
scula. ¶ Sermonē vero solus homo. Vinculum societatis humane/ sermonē vult esse Cicero: q
docendo/ discēdo/ cōmunicando/ discēptando/ iudicādo/ conciliat inter se homines/ coniu-
gitiq; naturali quadā societate. neq; vlla re lōgī⁹ nos abesse a natura ferarū: qppe q̄ ratiōis & oratiōis
sint expertes. & vt Socrates dicere solebat/ aialia nos virib⁹ vincūt. nos aut ratiōe sermonēq;
superam⁹. ¶ Qui primus autē instituit. Qui cetus hominū ad ciuile vitā primi coegerūt/ maxi-
morū bonorū causā fuisse: qui āplius nosse desiderat/ legat Protagorā Platōis ad quod sermo
maxie potest. haclaude celebrā Saturn⁹/ Orpheus/ Amphion/ Mercuri⁹ qui (vt canit Oratius)

Cicero.

Socrates.

Protago-
ras.

Plato.

Saturnus.

Orpheus.

Amphion.

Mercurius.

Oratius.

Ouidius.

Feros cultus hominum recentum:
Voce formauit carus et decore:
More palestine. Et de Saturno canit Ouidius.
Is genus indocile et dispersum montibus altis
Composuit/ legesq; dedit/ latiumq; vocari
Maluit: his quoniam latuisset tutus in oris.

De Orpheo aut et Amphioe itē Orati⁹: sed carmina nota sūt. Homo vero arma tenet per insitā
prudentiā ac virtutē. his habilitatib⁹ nature nos posse vt ad virtutes eq̄ et ad vicia/ & sine du-
ce mēte. rationēq; obesse posse plurimū: mōstrat Aristoteles capite vltio sexti ethicorū. ¶ Ad li-
bidinē cibationēq; deterrimū. Nisi ratiōe & legib⁹ viuāt hoies seuissimi fiūt: et ad ifādas vene-
res et cibationes deterrimi. Et scribit Berofus/ si modo Berofī sūt: q̄ circūferūt scripta cū Mega-
sthenē/ Myrtilo et alijs nōnullis vetustiorib⁹) oli a deo cataclysmū: in vltionē iductū ob ifādos
venereorū cōgress⁹/ ob ferale cibatiōes q̄ adeo/ horrēdū dictū/ sede crāt/ vt vtero matrū imā-
nes illi et feri illi⁹ tēpestatis hoies reserāt: quo ifantes ad scelestas epulas extraherēt. et ex la-
tria et confortio malorum demonū: veneficiū omne et magicū/ omne maleficiū contraxerant
que nefanda (vt par fuit) vltices aque diluuij/ vniuersa funditus extinxerunt.

De re familiari/ domino/ seruo/ acquisitione/ imperandi modis. CAP. III

Voniam declaratū est quib⁹ ex partibus constituta sit ciuitas: neces-
sarium videtur primū de re domestica dicere. oīs enī ciuitas ex domi-
bus cōstat. ¶ Rei domestice rursus partes sūt: ex quib⁹ dom⁹ est cō-
stituta. domus aut perficitur ex seruis & liberis. cū vero prima queq;
sint in minutissimis perquirenda/ prime vero ac minutissime partes dom⁹ ex-
stant dominus et seruus/ maritus et vxor/ pater et filij: de tribus vtiq; his par-
tibus considerādum fuerit/ quid vna queq; et qualem esse oporteat. hoc est de
dominica/ de coniugali (nā & ipsa proprio nomine non nominatur) de pater-
nali re familiari/ sint autem he tres: quas dixim⁹. Est insuper quedam pars: que
videtur quibusdam esse re familiari: quibusdam vero maxima eius pars. lo-
quor autem de illa parte que versatur circa acquirendum: que et ipsa quemad-
modū se habeat/ cōsiderādū erit. At primū de seruo et dño dicam⁹: vt ea q̄ nes-

undant hgt
ma
isephina

cessaria sunt itueamur. et si qd de his melius cōprehēdere possum⁹: q̄ ea q̄ nūc
14 existimant. ¶ Quibusdā porro videtur sciētia qdā esse dominatio: eadēq; esse
disciplina domestica/ et dominatio/ et gubernatio ciuilis/ et regia. vt i principio
dixim⁹. Alijs aut: preter naturā videtur esse dñatio. quoniā natura nichil diffe-
15 rat: sed lege dūtaxat inductū sit/ vt alij liberi sint alij serui. quapropter neq; iu-
stū. violētū enī. ¶ Cū igit possessio sit pars dom⁹: certe & illa p̄ qua acquirim⁹/
pars erit domestice discipline. nā sine necessarijs ipossibile: est et viuere et bene
viuere. Vt vero i artib⁹ definitis necessariū est subesse ppria instrumēta/ si opus
16 modo cōfici debeat: sic etiā in re familiari. ¶ Instrumentorū vero quedā inaiā
sunt: quedā aiāta. veluti gubernatori nauis/ q̄ quidē inanimis est: q̄ vero prorā
regit aiatus. nā minister in artibus locū instrumēti obtinet. sic & possessio instru-
mentū est ad vitā. res aut possessā: multitudo instrumētōrū. & seru⁹ possessum
quiddā aiātū: et tanq̄ instrumētū ante instrumēta oīs minister. Si possent enī in-
strumēta ad iussum vel nutum domini suum opus cōficere/ quemadmodum
Dedali aut Vulcani tripodes (quos inqt poeta spōte sua diuinū prodisse i cer-
tamen) sic & pectines texerēt et pleetra citharam pulsarēt: neq; architecti sane
17 ministris/ neq; dñi indigerēt seruis. ¶ Que igitur instrumēta dicuntur: factiua
sunt. qd̄ vero possidem⁹: actiuū est. a pectine quidē: aliqd̄ sit preter illius vsū. a
veste vero atq; lectica: vsus solū. Preterea cū specie differāt facere & agere/ et is-
digeat vtrūq; instrumētis: necessariū est et illa eadē habere differentiā. vita cer-
18 te actio est/ et nō factio. Quapropter seruus minister est ad actionē. ¶ Id autē
qd̄ possidetur: dicitur queadmodū et pars ad totū. pars vero alterius non solū
est pars: sed etiā omnino alterius. similiter aut et qd̄ possidet. Quapropter do-
minus serui est dominus solū: sed illius nō est. seruus aut nō solū domini seru⁹:
19 sed omnino illi⁹. ¶ Que igit sit natura serui/ et q̄ potestas: ex his patet. q̄ enī sui
ipsius nō est secundū naturā sed alterius: hō hic natura ē seruus. alterius aut hō
est quicūq; possidet/ hō existēs. possidet autē instrumētū actiuū/ et separabile.
20 ¶ Vtrū vero sit aliq; naturalis an nō/ et vtrū melius ac iustius sit alicui seruis
re an nō/ sed oīs seruitus sit p̄ter naturā: post hec cōsiderādū est. nec sane diffi-
cile est ratiōe p̄spicere: et ex ijs q̄ fiūt cognoscere. ¶ Imperare enī & parere: nō
solū necessariorū sūt/ verū etiā vtiliū. ac statim ex generatiōe quedā distincta sūt/
alia quidē ad imperādū: alia vero ad parēdū. et species multe et iperatiū et pa-
rētiū existūt. et semp melius imperiū: meliorū parētiū est. ceu hois: q̄ bestie. nā
quod a melioribus perficit: melius est opus. vbi vero aliud iperat/ aliud parer:
est aliquod horū opus. ¶ Nā quecūq; ex plurib⁹ cōstāt/ & fiūt vnū quippiā cō-
mune/ siue ex cōiūctis siue ex separatis: in oībus apparet et qd̄ iperat et quod
parer. & hoc ex tota natura iest aiātis. Nā et i ijs q̄ expertia sūt vite: est quod-
dā iperū instar harmonie. sed hec forsā aliena sūt ab ista cōsideratione. ¶ Ani-
mal vero cōstat primū ex aiā et corpore. quorū altera imperat secundū naturā:
alterum parer. oportet autem considerare quod natura/ non in corruptis/ sed
in ijs que magis se habent secundū naturam. Quocirca eum hominem qui &
aiā & corpore optime dispositus sit: ispiciēdū est. in quo certe id manifestū est.
nā prauorū quidē aut prauē dispositorū: sepe iuenietur corpus iperare anime.

1 ac
quasi
na

al veluti
gubernato
ri nauis
de guber
naculū in
mine est

Numero
2

Sine necess
impossibile
uere & ben
re
al acquisitio

Dedalus
Vulcanus
Homerus.

Primara
tio.

Statim e
ratione q
disticta
alia quidē
imperad
uero ad p

Secunda
ratio.

Declaratio
secunde ras
tionis in cō
iunctis et in
seiuictis.

Quod
oribus
melior
opis

Appetitum
rationalē.

Cōditiones
seruorū na-
tura. 5.

ex eo quia peruerse & preter naturam se habent. Est igitur ut dicimus: primū in aīali prospicere imperiū dominicū & ciuile. nam anima quidē in corpus do-
minicū habet imperiū. mens vero in appetitū ciuile & regiū. in quib⁹ clarū est
secundū naturā & vtilitatem ioperari ab aīa corpori: & ab ea parte q̄ habet ra-
tionē ei partī que subiācet perturbationi/ equalitatem vero ac vicissitudinē oī-
bus nocere. Rursus in hoīe et in animalib⁹ alijs: eodē modo. māsueta quidem
meliora natura sūt q̄ fera. his autē vniuersis melius est/ vt hominī pareāt. nam
salutē ita recipiunt. preterea autē masculus & femina: alter melior secundū na-
turā altera deterior. & hic imperans/ illa vero parens. eodēq; modo necesse est
in cūctis hoībus esse. ¶ Quicunq; igit̄ tantū distāt quantū anima a corpore/
et homo a bestia: per hūc modū se habent. ¶ Quorūcunq; est opus in corpo-
ris vsu/ & hoc est in eis potissimū: hi sunt natura serui. ¶ Quibus melius est vt
imperetur hoc imperio: quē admodū in premissis. est enī natura seruus: qui po-
test alterius esse. quapropter & alterius est. ¶ Et qui tantū particeps est ratio-
nis: vt sentiat quidē/ at nō habeat. nam cetera quidē animalia rationē nō senti-
unt: sed passioib⁹ inferuiunt. & vsus variat parūper: necessariorū enī corpore
auxiliū sit ab vtrīsq; a seruis videlicet & māsuētis animalib⁹. ¶ Vult autē na-
tura/ & differētia facit corpora liberorū et seruorū. alia quidē robusta ad neces-
sarios vsus: alia vero recta & inutilia ad tales operationes/ verū vtilia ad ciuile
vitam. hec autem diuisa est in belli oportunitates & pacis. Accidit vero sepe et
contra: hos quidem corpora habere liberorum/ illos vero animas. Nā id qui-
dem patet q̄ si tantum precellant corpore solum/ quātum deorū imagines: re-
liqui omnes digni apparēt illis seruire. Id si verum est in corporibus: multo ius-
tius in anima idem putare. sed non vt corporis: ita & anime pulchritudinem
discernere facile est. ¶ Igitur sint secundum naturam alij liberi/ alij serui: ma-
nifestum. quibus & seruire prodest/ ac iustum est.

¶ TERTII CAP. COMMENTARIUS.

Ere domestica esse dicendum: quantū scilicet huic discipline sat erit/ fueritq; accom-
modatum exactius autē & specialius in economicis. ¶ Rei familiaris quattuor par-
tes ponit. dominicā que dominū & seruū cōplectitur. nuptialē: que virū et vxorē.
paternam: que patrem et liberos. & quartā que in acquisitione pro re familiari cōser-
uanda versatur et quā vocant nōnulli pecuniariā. ¶ Denarrat ea que alij suo tempo-
re de domino seruo/ & alijs administrationibus sentiebant. ¶ Ostendit preterea acquirendi di-
sciplinam: partem esse domestice discipline. ¶ Diducit instrumenta generalī nūcupatione vt
do instrumenti. & inducit Homerī fabulam de dedali & vulcani tripodibus. ¶ Specialius vsu
tatiūsq; vtendo nomine instrumenti: ea dicit appellanda proprie instrumenta que ad effectio-
nem possidentur/ & ex quibus quippiam aliud preter vsūm exigitur. vt ex pectine: tela. ex subu-
la: calceus. ex acu vestis/ aut interula/ & huiusmodi. cetera autem que possidentur ad vsūm dū-
taxat ad actionem magis pertinent. & non simpliciter appellari solent instrumenta: sed instru-
menta ad agendum. vt diuitie: ad liberalitatis opus. vestis: ad modestie. lectus & mensa: ad tē-
perantie. & reliqua id genus. qui si ea que longe infra serui dignitatem/ qui & animatus & ra-
tionalis est subsistūt/ ad agendum possidemus: seruū ministrum facere debemus ad actionē.
tamen si seruus etiam aliquando faciat/ & in opificio versetur: finis tamen semper actio esse de-
bet. & cum quodq; iure a fine denominetur: minister igitur potius possideatur seruus/ actionis
q̄ effectiois gratia. & instrumenta effectiua & actiua: specie differūt/ vt facere & agere. ¶ Adij-
cit insuper q̄ seruus domini est seruus/ & res possessioq; domini: at contra dominus solum serui
est dominus non autem res possessioq; serui. possidet enī dominus seruū: nō contra seru⁹ domi-
num. & ita de cetera possessione ad possidentem. & perinde ista dicūtur vt pars ad totum. pars

enim non solum totius est pars: sed etiam res ipsius totius. at contra totum solum partis est to-
tum sed nō est aliqua ipsius partis possessio. possideo enim & oculus et manum proprie dicas/
estq; oculus et manus res aliqua mea. at neq; oculus neq; manus me possidet neq; sum res ali-
qua ipsius aut oculi aut manus. & totum vtitur parte/ vt dominus seruo: non autem pars toto.
¶ Ex illis colligit diffinitionem serui natura: q̄ sit is homo cui secundum naturā facultas deest
vt sit sui sed omnino alterius est. alterius autem is homo dicitur: quicunq; possidetur cum sit ho-
mo. & reuera instrumētum actiuum & separabile possidetur. quare ninurū si seruus homo alte-
rius est: si possidetur/ estq; alterius possessio. ¶ Diluit primum hanc questionē: vtum quispiam
natura sit seruus an nō/ vtum melius ac iustius sit alicui seruire an secus/ vultq; natura quem-
piam seruū esse/ & melius ac iustius esse alicui seruire. primo quia imperare & parere: non so-
lum necessaria sunt/ sed etiam vtilia/ tamen si non adest necessitas. & alia quidem statim ab ipso
exortu distincta sunt ad imperandum/ vt rationis capacia: alia ad parēdum/ vt rationis exper-
tia. & imperantium & parentiū multi sunt modi: in quibus semper videmus q̄ meliorum pa-
rentiū melius est & imperiū. ceu parētis hominis imperiū melius est/ q̄ bestie. nec ab re qui-
dein. nam id opus quod a melioribus absoluitur: melius est. vbi vero vnū est imperās & aliud
parens: illorum aliquod opus est. quid igitur mirum si secundum naturam ac iustum est/ homi-
nem/ rationum expertibus animantibus imperare: etiam vbi imperium melius est & meliora
ex imperio complētur opera/ secundum naturam hominibus imperare/ & aliquem esse natura
seruū/ meliusq; illi ac iustius parere. imperare enim natura domini est: & parere serui. ¶ Se-
cundo quia quecunq; ex pluribus coalescūt euadūtq; quippiam vnum commune siue ex con-
iunctis/ vt ex anima & corpore constat animal euaditq; vñū cōmune/ corporis/ & anime par-
ticipatione/ siue ex seiunctis vt ex mare & femina vna societas: in his omnib⁹ liquido constat/
& quod natura imperat & quod parat. in ijs enim que anima donata sunt: certū est animā na-
tura imperare/ corpus parere. in expertibus autem vite: imperium instar harmonie cernitur. vt
ignis in omnibus elementis ex quibus sensibilis constitatur mundus. in harmonia/ natura te-
net imperium/ terra vero omnibus subest vt parens. sed hec forsitan aliena sunt a presenti con-
sideratione. sunt enim naturalia magis. cum igitur ex pluribus hominibus constetur aliquid
vnum/ ceu vna societas/ vna domus/ vnaq; ciuitas: cur inficiandum erit aliquos a natura in-
stitutos vt dominētur/ alios autem vt pareant/ quod in reliqua natura/ & in vnoquoq; homine
cernere promptum est. mox hanc secundā rationem & in coniunctis & in seiunctis declarat: &
littera ferme tota peruia est. ¶ Condiciones seruorū natura atq; dominorum exquirat: ex quib⁹
bus colligit esse & natura dominos/ & natura seruos/ quibus melius & iustius est seruire. ¶ Pri-
ma. Sic natura domin⁹ ad seruū natura se se habere debet: vt anima ad corpus/ & homo ad
bestiā. ¶ Secūda. Seruus natura talis est vt corpore operari possit/ & in corporis vsu precipuū
eius opus existat/ neq; prestantius habeat vllum. ¶ Tertia. Tales sunt serui natura: vt melius
illis sit imperium subire dominicum ac herile. vt & prius dictum est de animalibus mansuetis.
quod liquido constat ex serui natura prius allate diffinitionis particula/ q̄ sit cui solum facul-
tas adest vt sit alteri. iure igitur alterius & natura domini/ est. ¶ Quarta talis esse debet: vt so-
lum id rationis habeat/ qua iussa capeat/ sentiatq; que mandantur/ mandandi autē & precō-
cipiendi rationem non habeat. & in hoc parūper ab alijs animalib⁹ differt: q̄ rationem etiam
non habeant qua iussa sentiant/ sed affectibus voluptate scilicet aut metu obsequia prestāt. &
vsus etiam seruorum & brutorū: aliquantisper euariat. conueniūt tamē: q̄ ab vtrīsq; & seruis
& māsuētis animalibus/ vt equis/ bob⁹/ & similib⁹/ eorum que necessaria sunt/ corporis admi-
niculo subsidium prestatur. ¶ Quinta. Seruorum corpora/ robusta esse debent ad necessarios
vsus: dominorum vero elegantia & recta & inualida ad huiusce operationes/ verū ad ciuile vi-
tam accommodata. ad belli pacisq; oportunitates: in que ciuilis vita est diuisa. quam differentiā
cum in corporib⁹ natura faciat: indicio prodit/ se velle aliquos natura diuinos esse/ & aliquos
natura seruos. Verum sepe numero accidit & contra: aliquos quidem habere corpora libero-
rum/ et alios liberorum animas. Et q̄ qui tantum animi claritudine alios precellūt/ bono iure
aliorum domini censendi sint: indicio patet. nam si qui tantum sola corporis elegantia atq;
maiestate ceteros precellant/ quantum precellunt deorum imagines: reliqui omnes existima-
bunt/ id dignum esse vt illis seruiant. quod si id verum in corporib⁹: multo iustius est id puta-
re/ vbi est tanta animorū precellentia. & q̄ homines id sepe non existimant: ideo accidit/ q̄ nō
vt corporis ita animi pulchritudinem facile discernunt. constat igitur esse & natura liberos &
natura seruos. quibus etiam: seruire & melius et iustius est.

Quid natu-
ra seru⁹.

ANNOTATIONES AD TERTIVM CAPVT.

Apollonijs
Hiarcha.

Tripodes vulcani: leges apud homeru. & de dedaleis organis puerbiale est/ ea esse 16
 αυτοματα per se vltroq; ministratia ob artificij prestantiam. Et similem fabulam
 Apollonius finxit. cu esset eni apud Hiarcha et alios gymnosophistas contigisse in-
 quit: pithij tripodes quattuor/ sponte sua se mouetes: in mediū processisse Homeri-
 cis persimiles. pincernas insup aureos quattuor: qui pocula ministraret. terra vero
 sponte sua/ discubentib9 gramina substrauisse. nā tripodes quide duo vina fundebāt: reliq; vero
 duo aquā/ gelidā alter/ et alter calidā. ex qbus erei pincerne: vinū cōiuuis aquāq; ministrabāt.
 sed sinamus has nugas valere: quas et Eusebius coarguit vt impudētissimas. ¶ Que igitur in-
 strumēta. Ex hoc intelligis quīs per acquisitionē possidem9 seruos/ opes & reliqua vite instrumē-
 ta: nō tamē acquisitio ē possessiōis gratia/ sed faciendi aut agendi gratia ex ijs q possidem9. sunt
 eni ea vniuersa instrumēta aut effectiōnū aut actionū. quare qui acquirere studēt vt possideāt/
 ceu avari facere solēt: fines rerum ignorāt/ et ociosa sinunt instrumēta/ que nobis ad agendum
 sunt indulta/ & ad virtutes/ preciosissimas mūdi huius opes/ nobis comparandas. & ad acqui-
 sitionis partem: possessio pertinet. siquidem que possidentur acquisitio precedit/ & eadem vlti-
 actioq; sequitur. ¶ Seruus instrumentū actiuum separatū. securis/ forceps/ dolabra etid genus 19
 instrumenta: separata sunt ad faciendū. seruus autē/ cū rationē habeat/ que audire possit vt ap-
 peritus mentē/ instrumentū est separatū/ etiā ad agendū. facere eni ad mechanicas artes: agere
 autē ad prudentiā & virtutes morales pertinet. separatū dico. nā sunt et inseparata instrumē-
 ta actiua. vt oculi ad pudicitiam/ aures ad prudentiā & disciplinā/ lingua ad comitatē/ veritatē
 fidemq; & affabilitatem/ gustus & tactus ad temperantiā/ manus ad liberalitatē sunt instru-
 menta. ¶ Imperare eni & parere nō solum necessariorum. Ea rebus necessaria intelliguntur:
 sine quib9 res ipse esse nequeūt. vt tactus animali necessarius est. sunt & vtilia q necessaria nō
 sūt. vt domificatori ligna/ lapides/ intrita/ secures/ perpēdula/ terebella: & reliqua artificib9
 instrumēta. vtilitatem tamē illis afferūt. ¶ Mens vero in appetitū: ciuile & regiū. Quod mēs 20
 in appetitū ciuile et & regiū tenet imperiū: de appetitu rationali id intellige. nā quādoq; volū-
 tas rationaliq; appetitus: intellectui atq; mēti imperat. vt in ijs que fidei sunt: & que mentis
 caprū trāscendūt. & quādoq; mēs voluntati: vt in ijs q intra lucis sue terminos cōsistūt/ & que
 certa demōstrationis lege deprehendit. vicissim autē imperare & parere ciuile est imperiū. at i
 rebus que capacitatis sue modū nō excedūt: imperat volūtati aut esse fugiēda quia mala/ aut
 prosequenda quia bona tenetq; mens vna totius anime monarchiā/ qd est regiū. verū appe-
 titus sensualis: nunq; rite imperat menti/ sed semper contra. quare mēs in sensualem appetitū:
 ciuile non tenet imperium. quin potius dominicum/ in seruilibus & rebelles rationi gerentib9
 affectus. regium vero & paternū: in bene natis/ & qui indolem fortiti sunt ingenuā. economicū
 fere in virtute cōsumatis: vbi nulla rationis & sensus est seditio/ nulla discordia. sed caro sic spi-
 ritui obedit (vt proba coniunx probo marito) ad bonam & sanctam operationis prolem gene-
 randam. ea autem est: que ex virtute nascitur/ & quam diuina mandant precepta. sed horum:
 moralis philosophie diligentior cognitionis cura demandanda est.

De duplici seruo/ potētia gubernādi/ iperio/ dñatiōe/ gubernatiōe. Ca. IIII

Vod autem & contra dicentes quodāmodo recte dicunt: non dif- 22
 ficile fuerit intueri. Dupliciter enim dicitur seruire & seruus. est
 enim aliquis secundum legem seruus & seruiens. nam lex consen-
 sio quedam est: per quam bello capta illorum fieri dicuntur / qui
 ceperunt. Hoc autem ius multi eorum qui circa leges versantur/
 accusant: tanq; oratorem/ qui iniqua decreuerit. Quasi sit graue:
 si eius qui vim afferre potest/ et potentia precellit: seruus fiat & iudicatus is qui
 vim patitur. & quibusdam hoc modo videtur: quibusdam illo/ etiā sapiētum.
 ¶ Causa vero ambiguitatis & variationis sermonū huiusmodi est: quia quo- 23
 dāmodo virt9 freta potētia/ vim potest maxime afferre: & sepe id qd superat
 est in excellentia alicuius boni. ex quo fit: vt vis non absq; virtute esse videatur:
 sed de iusto solum esse ambiguitatem/ propter hoc sane: qd alijs quidē beniuo-

lencia videtur esse iustum/ alijs hoc ipsum videtur iustū/ potētiorē dominari.
 24 ¶ Quoniam discordantibus inuicem huiusmodi sermonibus: alteri nec vali-
 dum quicquam/ neq; persuasiuū continent. q non oportet meliorem secundum
 virtutē preesse ac dominari. Omnino vsurpantes quidam (vt arbitrantur) ali-
 quod iustum (nam lex iustum quid est) seruitutem que ex bello prouenit/ ius-
 tam posuere: atq; simul non iustam esse aiunt. nam fieri potest: vt belli princi-
 pium nequaq; sit iustum. Et indignum seruire: nemo diceret esse seruum. alios
 qui continget eos/ qui nobilissimi videntur: seruos esse. atq; ex seruis: si contin-
 gat eos capi atq; venūdari. Itaq; istos non volunt seruos dicere: sed barbaros.
 Atqui cum ista dicunt: nihil querunt aliud q natura seruos/ vt ab initio dixi-
 mus. necesse est enim dicere aliquos esse/ et hos quidem vbiq; seruos esse: alios
 vero nusq;. Eodemq; modo de nobilitate. ipsos enim nō solū apud seipsos no-
 biles/ sed vbiq; existimant: barbaros vero domi solū nobiles. quasi existat alia
 simpliciter nobilitas: alia non simpliciter. vt Theodecti Helena inquit: ex dijs 25
 ab vtraq; stirpe prognatam/ quisq; appellabit seruā? Sed cū hoc aiūt nullo alio
 q virtute et vicio definiunt seruū et liberū/ nobilesq; & ignobiles. putant eni vt
 ex hominib9 hoīem/ ex bestijs bestiam: sic ex bonis bonum generari. sed natu-
 ra quidem hoc vult: attamen plerumq; nō potest. ¶ Qz igitur hec dubitatio ha-
 bet rationē quandā/ et q sunt alij natura serui/ alij liberi: manifestū est/ & q in
 quibusdā determinatū est esse tale aliquid/ quib9 ob id ipsum prodest et iustū
 est alium seruire aliū esse liberum/ & conuenit aliū imperare aliū parere eo im-
 26 perio quod innatū est/ quare et dominari. ¶ Quod autem male: vtriusq; inuti-
 liter fit. Nam idē prodest toti et parti: et anime & corpori. at seruus pars que-
 dam est domini/ quasi animata qdam corporis: sed separata pars. quapropter
 aliquid est quod simul psit: et amicitia est seruo et domino inuicem secundum
 naturam ita dispositis. illis vero qui secundū legem et per violētiam: contrariū.
 27 ¶ Patet autē ex his: q nō idē est dominatio et gubernatio reipublice/ nec om-
 nes ad inuicem principatus: vt quidam aiunt. nam aliud liberorū secundum na-
 turam: aliud seruorum est. Et in re familiarī imperiū est vnus. nam ab vno re-
 gitur omnis domus. in republica autē liberorum et equalium est gubernatio.
 28 ¶ Dominus ergo non dicitur secundū scientiā: sed quia est talis/ eodemq; mo-
 do et seruus et liber. Sciētia vero est et liberalis et seruilis. seruilis qdē: qualē sy-
 racusis quispiā docebat. nam ibi quidā mercede pueros docebat seruilis mini-
 steria. fuerūt sane etiā compluriū eorū que talia sūt/ disciplina. ceu coquinaria/
 et alij huius generis famulatus. sunt eni opera alijs quedā honestiora/ alia vero
 necessaria magis. et vt est in prouerbio/ seruus pre seruo: et dominus pre domi-
 no. he igitur omnes scientie/ seruales sunt. Domini autem scientia est: per quam
 vtitur seruis. nam dominus est: non in possidendo seruos/ sed in vtendo seruis.
 Continet autem hec scientia: non magnum aliquid/ neq; gloriosum. que enim
 seruū scire facere oportet: illum oportet scire iubere. Quapropter quibuscūq;
 est facultas a laboribus cessandi: vicarius quidē hunc honorem suscipit. ipsi ve-
 ro aut reipublice administrande/ aut studijs philosophie intendunt. Acquirē-
 di vero disciplina/ alia est ab vtraq; istarū: ceu bellica quedam iusta/ aut vena-

Theodecti
Helena.

Syracuse.

tica. De seruo igitur et domino: in hunc modum determinatum sit.

QUARTI CAPITIS COMMENTARIUS.

Qluit rationem eorum: qui prius numero et contendebant esse preter naturam et non esse iustum / vt aliquis sit seruus, nam dupliciter et seruus et seruire dicitur: natura scilicet atq; lege, de seruo autem natura melius est ac iustius: vt seruiat illi qui est natura dominus, de seruo vero lege: quandoq; preter naturam et iustum est: vt seruiat, et legem illam qua cauetur / quecumq; bello capta / illorum fieri qui ceperunt multi eorum qui in legibus versantur / scribunt hoc iustum simile esse rhetori / qui suadet iniqua, tanquam graue sit: si is qui vim patitur / seruus et subditus illi fiat / qui vim maxime afferre valet / viribusq; prepollet, et quibusdam hoc modo videtur: quibusdam autem alio etiam sapientium, qui censent: iustum natura esse / potentiorum per vim auferre ea / que debiliorum sunt et potentiorum dominari debilioribus. **D**icit causam huiusmodi controuersiarum sermonum esse / quodammodo virtus cui omnia suppetunt / magnam vim afferre possit quod semper id quod superat / in excellentia sit alicuius boni, quare non videtur absque virtute vis esse, sed de iusto solum videtur habere ambiguitatem, nam qui contra sentiunt: beniuolentiam iustum esse putant, alij vero hoc ipsum esse iustum: potentiorum dominari. **A**dducit preterea: cum discordent inter se huiusmodi sermones / alteros neque quicquam validum neque persuasivum continere, quia non oportet quod virtute melior sit potentiorque / vt putat / superior: preesse ac dominari, sed quidam usurpantes iustum aliquid vt opinantur (nam lex iustum quippiam) omnino seruitutem que ex bello est iustam posuere, sed et simul: non esse iustam fateri coguntur. Primo quia fieri potest: vt bellum nequaquam sit iustum, quare neque iustum erit illi seruire: qui iniuste euaserit superior. Secundo, nemo dixerit eum esse seruum: qui vt seruiat indignum est, alioqui contingeret eos qui nobilissimi sunt: esse seruos / et mancipijs annumerari, vt si capiatur: captique venundentur, at vero propter hanc rationem: nolunt eos qui nobilissimi sunt si capiatur / numeroque seruorum aggregentur / appellare seruos / sed tunc appellare barbaros. Verum qui ita dicunt: nichil querunt aliud quam vt ab initio diximus / esse quosdam natura seruos, necesse enim est dicere / aliquos esse natura seruos / et hos quidem vbi que esse seruos alios vero nusquam esse seruos / vt quos posuimus natura dominos. Et eodem modo de nobilitate sentiendum: nam hos non solum apud seipsum nobiles / sed vbi que apud quoscumque nobiles existimant: alios autem vt barbaros / solum domi dici nobiles, quasi quedam absolute sit nobilitas: quedam non omnino et absolute, quemadmodum apud Theodectum Helena iquit, vtraque diuina ex stirpe progenita: dignum putabit quisque appellare seruum? Sed cum Theodectus simileque ita aiunt: nullo alio quam virtute et vicio diffiniunt liberum et seruum / nobilesque et ignobiles, putant enim quemadmodum ex hominibus hominem / et ex bestiis bestiam: sic ex probis probum generari, verum naturam quidem id efficere affectat: attamen plerumque quod intendit / minime assequitur. **F**acit pene epilogum eorum qui dixit. **I**nfert: male imperare / inutile esse et domino et seruo, similiter quoque: male seruire / vtriusque inutiliter fieri in analogia totius et partis seu anime et corporis, nam si totum aut anima male corpori imperat: id toti malum est, et si corpus male parat: et id quoque toti malum est, nam quod prodest toti: et parti, et ex opposito: quod non prodest parti neque toti seruus autem / vt pars quedam corporis domini est / sed separata: dominus autem vt totum / et vt anima, quare quippiam est / vt bene imperare et bene parere: quod vtriusque pariter prodest, fit etiam: vt natura domino atque seruo / amicitia sit, vt amicitia toti adest et parti: anime et corpori, dominis autem lege et violentia et consimili modo seruis: opposita fiunt / neque illis iucunda amicitia vlla est. **O**stendit dominationem et gubernationem ciuitatis non esse idem: nec omnes inter se principatus eosdem esse, nam gubernatio ciuitatis: est principatus respectu eorum / qui secundum naturam liberi sunt, dominatio vero: principatus est / natura seruorum, et omnis dominus ab vno / regitur: in qua et vxor et nati et serui continentur, in re autem publica: solum liberorum et equalium est principatus, quare non omnes inter se magistratus idem sunt. **V**ult preterea / dominum / seruum et liberum non dici secundum scientiam: sed quia natura tales sunt, tamen si scientie sint liberorum: sint etiam et scientie seruorum, seruilis quidem est: quale quidam Syracusis accepta mercede docebat, ceu coquinaria est, et inter huiusmodi seruilia opera: quedam sunt honoratiora / quedam vero magis necessaria, sic et seruorum: quidam alijs honoratiora / et vt prouerbiu habet seruus / et herus pre hero, domini autem scientia ea est, per quam vtitur seruis / non enim dominus in possidendo sed vtendo seruis: dominus dicitur / non magnum aliquid / neque gloriosum continens, nam que seruum scire facere oportet: dominum oportet scire iubere, que cura quandoque alteri / qui vices hac in parte supplet / mandatur: cum dominis facultas vacandi ab huiusmodi laboribus suppetitat, et tunc ipsi

Pindatus. Calicles. Thrasymachus.

reipublice administrade / aut philosophic studijs operam dant, Et acquirendi disciplina / seu iusto bello siue venatione fiat, ab vtraque harum disciplinarum & seruilis et dominice altera est, sed de domino et de seruo: hoc pacto discussum sit.

ANNOTATIONES AD QUARTVM CAP.

Habebatur in littera tanquam oratorum qui contra leges decreuerit, grece autem habet πολλοι δε των ερ τοις νομοις ωσπερ ρητορα γραφοται παρανομω vbi paranomon dictio vna iniquorum significat, at vero si due essent dictiones: non proprie significaret contra leges, eo quod para cum pro contra sumitur: accusatiuum non genitiuum affectat, sic igitur dicendum iussit παρα νομου. **Q**uibusdam illo etiam sapientium, vt Pindaro / Calicli in gorgia / Thrasymacho in primo de republica Platonis, censebant enim iustum natura esse: potentiorum per vim auferre ea que sunt impotentiorum / et potentiorum dominari ijs qui reperiantur inualidiores, et de huiusmodi potentia dominandi adhuc in septimo / numeris 13 & 69. **S**ic ex bonis bonum generari, hanc sententiam habet qui dixit. Qui viret in folijs venit ab radicibus humor. **E**t patrum in natos abeunt cum semine mores. Verum non ita semper esse: exempla apud Valerium et historicos pene omnes / succurrunt innumera, Epaminondas procreandis liberis non dat operam: ne malos et dissimiles procreet, Exclamabat Cesar vtinam debuisset esse celebs et sine plebe perire, filiam neptam et Agrippam nepotem (authore Suetonio) non aliter appellare solebat: quam tris vomicas / et tria Carcinomata sua, Pelopide: i probus filius dedecori est, Neocli: Temistoclis iuuenta, Fabius gurgis / Sergius / Albidus Romanus / Vitellus: quid nisi dedecus et infamie nota bonis etiam paratibus reliquerunt / et plema est apud philosophos: cur viti sapientes et eruditi generent vt plurimum filios ignauos / tardos et hebetes, Verum itaque est naturam bonos ex bonis generari appetere: attamen plerumque non posse, nam et educatio et consuetudo / et voluptas viciorum / et cetera perturbationes: ne ex bonis boni fiant / plerumque sunt impedimento. **Q**uid refert inter dominos et liberos / re ipsa idem sunt sed id sane differunt quod domini solum dicuntur ad seruos, et tamen si omnes qui naturam domini sunt / inter se non dicantur domini / sed ad natura seruos inter se omnes liberi dicuntur, serui autem inter se: conserui,

Baptista. secunda filia. Valerius. Epaminondas. Cesar. Pelopidas. Neocles. Temistocles. Fabius. Scrgius. Albidus. Vitellus.

De possessione / acquisitione / hominum vitis / veris diuitijs. CAP. V

Otaliter autem de vniuersa possessione et de acquisitione intuebitur secundum antecedentem modum: quando quidem & seruus possessionis erat pars, Primum igitur dubitare possit vtriusque illa disciplina / que ad acquirendum spectat / eadem sit facultati rei familiaris / vel pars aliqua eius / vel ministra, et si ministra: vtriusque quemadmodum pectinaria textorie / aut quemadmodum eraria statuarie, non enim eodem modo subministrat: sed altera quidem organa prebet altera materiam dico autem materiam ceu id quod subiacet ex quo aliquod proficitur opere: ceu textori lana / statuario es. **Q**uidem igitur non sit eadem rei familiaris disciplina illi / que pertinet ad acquirendum: manifestum est, Nam huius quidem parare est: illius vero vti, que enim vtitur ijs que sunt in domo: nisi rei familiaris disciplina? **S**ed vtriusque sit eius pars vel alia species: dubitationem habet, Nam si est diligetis patrisfamilias videre quomodo pecunie et possessio assint / possessio autem et pecunie multas complectuntur partes: itaque primum dubitatio est vtriusque agricultura pars aliqua sit illius acquirendi discipline / an aliud quoddam genus? et omnino circa alimentum cura et acquisitio, At qui species alimentandi multe sunt, quapropter et vite plures sunt animalium / et hominum, non enim fieri potest: vt viuatur sine alimento, quare diuersitates alimentorum: diuersitas fecerunt animalium vitas, nam ferarum quidem alie regales sunt: alie foliage, vt hoc vel illo modo: illis conducit ad victum, quoniam alie viuus animalibus: alie fructibus / alie cunctis

29

30

31

pascuntur, quare ad facultatem victus atque delectum: ipsarum vitas natura distinguit. Cum vero non idem cuique dulce sit secundum naturam, sed alijs alia: & illarum que animalia, et illarum que fructus comedunt, vite inter se differunt. Hoc idem est in hominibus, multe enim differunt eorum vite, nam qui pigerri mi sunt pastoralē vitam sequuntur: quoniam a mansuetis animalibus sine labore educatio ipsis provenit ociosis, cumque sit necesse mutare locum animalibus: et ipsi coguntur vna sequi: quasi agriculturam quamdam viam colentes. Alij vero ex preda viuunt, et preda quidem alia alijs, ceu alijs venantes: alijs piscantes, ut qui paludes et stagna et flumina et mare accolunt, alijs ab auibus et feris. Sed maxima pars hominum a terra viuunt et fructibus non siluestribus. Vite igitur ferme tot sunt: quot secundum propriam et innatam habentur operationem, Non per commutationem & commertia sibi preparant alimentum pastoralis/agricultura/predatoria/piscatoria/venatoria. Sunt et qui ista miscetes iocunde viuunt, suppletes deficientem vitam qua deficiens est: ut sufficiencia adsit, ceu quidam pastoralē simul et predatoriā: alijs vero agriculturam et venationem. Eodem modo et circa alias, ut indigentia compellit: in hunc modum degunt. Talis igitur acquisitio ab ipsa natura videtur omnibus data: ut statim post generatam, sic etiam ad perfectionem deductis, nam ab ipso generatiois initio quedam animalium coexprimunt tantum alimentum: ut sufficiat donec possit sibi ipsi acquirere, quod generatum est, ut quecumque ex putredine vel ex ouis gignuntur. Que vero pariunt viuentia: alimentum habent in seipsis, ad natorum educationem usque ad tempus quoddam, quam lactis naturam dicimus. Quare similiter est de perfectis quoque existimandum: pluraque animalium esse gratia, et cetera animalia hominum causa, mansueta quidem propter utilitatem et cibum: fera vero (et si non omnia ad plurima illorum) propter cibum et alia adiuuamenta ut et vestis et cetera instrumenta ex illis fiant, si igitur natura nichil neque imperfectum faciat, neque frustra: manifestum est illa omnia hominum gratia fecisse naturam. Quapropter et bellica secundum naturam quodammodo acquisitiua erit. Nam et venatoria pars illius est: qua uti oportet contra bestias, et contra eos homines qui ad parendum nati sunt, nec volunt parere, quia natura id bellum: iustum existat, vna igitur acquirendi species secundum naturam pars est rei familiaris, quam oportet subesse iam, aut illam parare: quod ea subsint quorum est comparatio rerum in vita necessariorum et utilium ad societatem ciuitatis et domus. Et videtur quidem vere diuitie ex his constare. Nam sufficiencia huiusmodi acquisitionis ad vitam bonam: non infinita est, ceu Solon poetico more dicebat, diuitiarum homini finis non ponitur vllus. At certe ponitur: ut in alijs artibus nullum enim instrumentum cuiusque artis: infinitum est, neque magnitudine, neque multitudine, diuitie autem sunt multitudo instrumentorum rei familiaris et rei publice. Quod igitur sit aliqua acquisitio secundum naturam patribus familias et gubernatoribus rei publice propter, et quam causam: manifestum est.

¶ Q VINTI CAP. COMMENTARIVS. .

Roponit se determinaturum prorsus de vniuersa possessione, & de acquirendi disciplina secundum antedictum modum: dubitatio scilicet et dubitationis veritatem discutendo, de vniuersa dicit possessione, nam de parte iam dictum est, quandoquidem seruus possessionis pars quedam sit. Et primum dubitationem proponit: an acquirendi disciplina eadem sit discipline rei familiaris, an pars eius aliqua, an ministra, Si ministra an rei familiari instrumentum

Solon.

ta prebeat, ut pectinaria textorie, an materiam: ut eraria statuarie, dico autem materiam: ceu id quod subiacet, ex quo aliquod perficitur opus, ut lana/textori: & es/statuario. ¶ Primam dubitationis partem diluit: non esse scilicet omnino eandem rei familiaris disciplinam & acquirendi disciplinam, nam discipline acquirendi est parare: rei vero familiaris partis iam atque paratis vti, que nam enim ijs vtitur que in domo sunt: nisi domestica, rei que familiaris disciplina. ¶ Secundam similiter dubitationis partem terminat: disciplinam acquirendi que est secundum naturam, partem esse discipline rei familiaris, & illa est que versatur circa alimentum, & alias corporis necessitates, vitasque hominum inter se, & aliorum animalium ab homine: alimentorum diuersitate perquirat, sic enim eas: ad alimentorum facultates & delectum, natura distinxisse videtur. Et vite hominum sunt pastoralis, eorum scilicet qui a mansuetis animalibus vitam querunt: & hi peregrini esse solent, & pallates homines, agricultura, eorum: qui ex frugibus & fructibus viuunt, tertia est predatoria, que diducitur in venatoriam & piscatoriam, & nascuntur aliqui qui insitum habent: mites armentorum greges pascendi appetitum, alijs fruges stirpesque & arbuta colendi, alijs ex preda viuendi, hi quidem ex siluis & saltibus, illi vero ex stagnis marisque & fluminibus partim pastoriciam pecuariamque vitam amant, secundi agricultoriam, & tertij predatoriam, et tot reuera sunt hominum vite: ad quot homines prompti natura gignuntur, & he vite simplices sunt: & absque commutatione ac commertio fiunt, sed sunt qui has vitas miscent ac componunt: prout vite eorum poscit indigentia, ut quidam pascuis & preda viuunt, quidam agricultura & venatione. ¶ Ut facilius pateat eam acquirendi disciplinam que est ex pastura/agricultura & preda, partem esse discipline familiaris: ostendit huiusmodi acquisitionem esse secundum naturam, & naturam fecisse fruges/fructus, & animalia: tum cicures, tum feras, hominum gratia, & hominum quosdam ut hebetioris crassiorisque sensus & intelligentie: liberorum, mentisque acumine vigentium gratia. Ex quo infert bellicam acquisitionem: quodam modo esse secundum naturam, ut est ea qua vitimur contra feras: & eos homines, qui nati sunt ad parendum, & parere recusant, quod id bellum: natura: sit iustum, ¶ Ostendit veras diuitias: ex ijs acquisitionibus constare, que sunt secundum naturam, & diuitiarum terminum esse statutum, contra Solonis sententiam.

¶ ANNOTATIONES AD CAP. QVINTVM.

Vi suapte natura insitam habent operationem, qui enim ad aliquod aut artis aut discipline opus, vim insitam habuerunt: illos viuendi modos excoluerunt, Id tamen scire est opere precium: quasdam vitas secundum naturam esse, quasdam secundum artes, tertias vero secundum disciplinas, Secundum naturam tres sunt: pecuaria/agricultura/predatoria que hoc numero tanguntur, & de quibus precipue loquitur Aristoteles, Secundum artes vite: sunt opificum, ut fabricorum, lignariorum, architectorum, edificatorum, celatorum, fabricorum erariorum: ut flatorum, futorum, statuariorum, plastiū, figulorum, lanariorum: ut textorum, vestiariorum, coriariorum, sutorum calceolariorum, & innumerorum pene talium, secundum disciplinas: gramatici, rationales, rhetores, naturales, mathematici, geometre, arithmetici, musici, astronomi, metaphysici, theologi, & maxime omnium illi qui ad aliquod artis aut discipline opus, vim insitam habuerunt: primas artes, primasque disciplinas iuenerunt, ex quibus posterius: multas vitas, multosque viuendi modos, alios quidem ab ijs qui secundum naturam sunt, sibi formauerunt, qui secundum naturam sunt: omnium primi extiterunt, quibus diuina subscribit, subministratque prouidentia, qui secundum artes: humane cure, humaneque magis subscribit prouidentie, & in illis fortuna plurimum loci habet, in ijs autem viuendi modis qui secundum disciplinas: mens diuinorum emula & virtus fortuna superior gubernacula tenere debent, & vite secundum doctrinas: vltimo loco sunt reperte, que vero secundum artes: secundo loco, & maxime ee que ad perfectionem earum que secundum naturam sunt accommodate.

¶ De numularia acquisitione, que preter naturam, que differat a cura rei familiaris, Caput. VI.

St aliud genus acquirendi, quod maxime vocant & merito vocari debet pecuniarium: ob id que nullus finis videtur esse diuitiarum ac acquisitionis, quod esse vnum & idem cum illa specie de qua supra diximus plerique tradiderunt: propter vicinitatem, sed neque eadem: neque ab illa valde remotum: est enim illorum altera secundum naturam: alterum vero non secundum naturam, sed magis secundum peritiam & artem, de quo dicere sic exordiamur, Cuiusque enim (que

possidetur) rei duplex est vsus. vterq; vero rei secundum se / sed non similiter secundum se: verum alter proprius alter nō proprius rei. ceu calcei quidem est calceatio & venditio. vterq; enim vsus calcei est. nā qui calceum indigenti vedit pro pecunia vel cibo: vtitur calceo qua calceus est / sed non secundū proprium vsus. non enim cōmutationis gratia est calceus. eodem modo se habet: in alijs rebus / quas possidemus. est enī permutatio in omnibus / cepta quidem ab initio ex eo qd est secundum naturā: qd alijs plura q̄ opus sit / alijs pauciora habeant homines. Ex quo manifestum est: nūmulariam non esse secundū naturam eius / que pertinet ad acquirendum. quo ad enim ipsi sufficeret: necessariū erat permutatiōnem fecisse. ¶ In prima igitur societate id est in domo: manifestū est nichil opus esse illius / sed iam in maiori existēte societate. Alij enim illorū cōmuniter habebant omnia / alijs separatim multa rursus & alia: quorū secundū indigentiā necesse erat permutatiōnem facere. quē admodū adhuc faciūt barbarorū natiōes multe: alia pro alijs dantes / recipiētesq;. vtilia enim pro vtilibus tradūt: vltra enī nichil. ceu vinū pro tritico / & ceteris talibus. ¶ Huiusmodi ergo permutatio neq; preter naturā est / neq; nūmularie species vlla est: cum sit in supplementū indigentie secundū naturā. Ex hac tamen: illa nō ab re processit. nā cum a remotiorib⁹ quereretur auxiliū / importando illa quibus indigebāt / et exportādo illa quibus abundabāt: necessariō nūmi introductus est vsus. non enī facile deferri possunt singula eorum: que sunt secundū naturā necessaria. Quare ad permutatiōnes faciendas tale aliquid cōposuerunt inter se dare & accipere: quod vtilium quipiam existens / haberet vsus cōmutādi facilem ad vitā. ceu ferrum / et argentū: & si quid aliud tale. primo simpliciter diffinitū quātitate & pondere: postmodū vero etiam signo impressum / quo a mensura liberi essent. nam signum positum est: ad quantitatē demonstrandam. Reperto igitur nūmo / ex necessaria permutatiōne: alia species acquirendi emerit / nummularia: primo forsan simpliciter / postea per experientiam artificiosior vnde & quomodo permutando / plurimū faciat lucrum. Quapropter nūmularia maxime circa questum nūmorum versari videtur: & illius esse opus posse discernere / vnde proueniat multitudo pecuniarum. diuitiarum enim & pecuniarum effectiua est. nam & diuitias plerūq; ponunt esse multitudinem nūmorū: ex eo videlicet qd circa illam intendunt pecuniarā nūmulariaq;. ¶ Contra vero interdum futile quiddam videntur nummus & lex omnino & nequicq; secundum naturam. Quoniam mutatis ijs qui vtuntur: nullius precij aut vtilitatis est ad aliquod necessariorū. & locuples nūmis: penuriam patietur necessarij alimentij. atqui absurdum est tales esse diuitias affirmare: quarum abūdans quis fame perire possit. vt de Mida illo in fabulis traditur. cui propter ifaciabilitatē desiderij: quicquid apponebatur / fiebat aurum. ¶ Quāobrem querūt diuitias alias / & aliā acquirendi rationem. Et recte quidē. est eū alia acquirendi ratio / & diuitie secundū naturā. & hec quidem rei familiaris disciplina: illa vero nūmularia pecuniarū effectiua / nō omnino sed per ipsarum pecuniarū cōmutatiōnem. Et videtur circa nūmū ista versari. nā nūmus primū est et vltimū in cōmutatiōne. ¶ Et infinite sunt huiusmodi diuitie: que ab hac ratione rei augēde proficiētur. Vt enī medicina sanitatis in infinitū

Barbari.

Midas.

tum est: et vnaqueq; ars finis in infinitum. nā quam maxime volunt illū efficere. eorum vero que sunt ad finem: nō in infinitum. finis enim extremum omnibus. sic & huius rationis augende rei: nō est finis terminus. finis autem tales diuitie / et pecuniarum acquisitio. sed rei familiaris: non augende rei / est finis. non enim hoc est rei familiaris opus. Quapropter in hac videtur necessariū: vt sit finis omnium diuitiarum. Sed cōtra video fieri. omnes enim in infinitum augēt: qui student congregare nūmum. Causa vero huius est illarum propinquitas. variatur enim vsus eiusdem rei: cum sit vtriusq; acquisitionis. ipsius enī vsus acquisitionis: sed non secundū idem. ac huius quidem alius finis: illius vero amplificatio. ¶ Quare videtur quibusdam hoc esse rei familiaris opus: & perseuerant existimantes oportere aut conseruare aut augere nūmorum substantiam in infinitum. Causa vero est huius dispositionis: studium viuendi / sed non bene viuendi. Cum ergo cupiditas in infinitum extendatur illa quoq; que efficiunt / in finita cupiunt. Sed qui bene viuere student: ad fruitionem corporis querunt diuitias. vnde cum hoc quoq; in acquisitione consistere videatur: omnis eorum cura circa acquirendum est. Et altera augēdi species hinc processit. cum enim fructio modum excedat: illam querunt que huiusmodi excessum adimplere possit. Et si per hanc acquirendi speciem nequeant parare: per aliam causam efficere conantur / vnaquaq; freti potentia non secundum naturam. fortitudinis enī nō est pecuniā parare / sed fiduciam animi: neq; rei militaris aut medicine. sed illius quidem victoriā huius vero sanitatem. at illi cunctas ad pecuniā conuertūt: quasi hic sit finis. ad finem vero cuncta oportet tendere. ¶ De illa igitur acquirendi specie que necessaria non est / & quenam ea sit / & propter quā causam ipsius vsus nobis asciuius: diximus. et de illa que necessaria est: qd altera ab illa. & disciplina rei familiaris / secundum naturam: circa alimentum nec infinita sicut illa / sed finem habens.

¶ SEXTI CAP. COMMENTARIUS.

34. **Q**uod Stendit: genus acquirendi pecuniarū / nō esse idē cū specie acquirendi pauloante determinata. qd hec secundū naturā sit: illud vero nō secundū naturā / sed secundū peritiā & artē potius. quia nō ex pprio vsu rei pcedit: sed ex pmutatiōe / q nō est proprius vsus. duplex enī cuiusq; rei est vsus. vn⁹ pprius / & secundū rei naturā / finēq; ppriū: vt calcei calceatio / ferre sectio & similia. alius vero nō pprius / & scdm rei naturā. vt calcei & ferre permutatio / veditioq;. ¶ Declarat autē eos q in prima societate ac i domo sūt: hāc acgrēdi specie locū nō habere. nō enī inter se cōmutāt vir & vxor / dñs & seruus / et pater atq; mater cū liberis ad pecuniarā acquisitionē. sed locū habet i maiori societate: vt pago / castello / ciuitate / gente. vbi qdā in cōmunitate viuētes oīa tenēt: alia separati multa / & isup aliqua / quoz pro nature idigētia necesse ē permutatiōnem facere. vt adhuc faciūt multe barbarorū natiōes: alia pro alijs dātes / recipiētesq;. nā vtilia ijs q accipiūt pro ijs q sibi vtilia sūt tradūt / neq; quicq; vltra. vt vinū pro tritico & ceteris talib⁹. ¶ Id ostēdit vbi vtilia pro vtilib⁹ ad necessitatē cōmutātur: huiusmodi cōmutatiōne non esse specie pecuniarie / sed pecuniarā ab ea / cōperto / pculso / ob signatoq; nūmo emerisse. qd pecuniarie nō sit species: hoc ideo est. qd est secundū naturā cū sit in supplementū indigentie naturalis & necessaria pmutatio. pecuniarā aut neq; scdm naturā / neq; necessaria. & quo pacto pecuniarā (quā & nūmulariā etiā appellat) ex hac emerferit / primū rudis / deinde experientia artificiosior: dilucide aperit. ¶ Cōtra eos q cōgerēdis / cumulandisq; nūmis tāq; veris diuitijs studēt: ostēdit nūmorū multitudinē nō esse veras diuitias: prio. quia quippiā futile vidēt nūm⁹ / & lex q estimat oīno / & nequaq; secundū naturā. quia mutato proposito eorū qui vtūtur: nulli⁹ precij aut vtilitatis est / ad aliquid eorū q necessaria sūt. quo pacto igit asseremus eius coaceruatā multitudinem / qui ad nichil proficit veras esse diuitias? Secundo. fieri potest vt locuples & nummis abūdans: penuriam patiatur necessarij alimentij. sed absurdū est tales veras esse diuitias astruere quas

rum quis abundans fame perire possit. vt de Mida in fabulis proditū est. ¶ Infert. hanc ob cau-
 sam eos qui veresapiūt alias querere diuitias / & aliā acquirēdi rationē. eā scilicet que est secun- 38
 dum naturā. nec ab re quidē id fuerit: nā hec veras cōtinet diuitias: & ē rei familiaris disciplina.
 pecuniaria vero circa nūmū seturā intēta est: nō q̄ per se possit gignere multiplicareq; nūmū: sed
 p̄ cōmutationē. & vndiq; oculū defigit in nūmo. nā nūmus primū est & vltimū in cōmutatione.
 ¶ Aperit in quo economices rei q; familiaris ratio: ab hac pecuniaria augēde rei cura differat. q̄ 39
 diuitie q̄ a pecuniaria pficiscūtur: in imensū cōtēdūt terminū nūq; offendētes vt cetera artes in
 suo sine finē nō iueniūt: q̄ q̄ maxime illū efficere velit. sed ea q̄ sūt ad finē: terminū habēt. nā fi-
 nis oīm termin⁹ & extremū. sic pecuniarie: nō est sui finis termin⁹. finis aut̄ huiusmodi diuitie / &
 pecuniarū acquisitio. Sed rei familiaris in nō augēda re finis terminusq; est. non enim rē semper
 augere familiaris opus atq; officū est. quare in re domestica videtur necessariū: vt omnīū diui-
 tiarum sit terminus. Verum ex ijs q̄ fiunt: videmus cōtrariū euenire. nā omnes in infinitū diuiti-
 as augēt: nūmorū lucro inuigilātes. & causa hui⁹ erroris est rei familiaris acquirēdi rationis / &
 pecuniarie vicinitas. nā variat̄ vsus eiusdē rei: cū sit vsus eiusdē in vtraq; acquirēdi ratioe / do-
 mestica videlicet ac nūmularia. ad ipsū enī vsū attinet acquisitio: sed nō secundū eundē finē. nā
 rei domestice finis est nō rei augmētatio: pecuniarie vero finis augmētatio rei. ¶ Ostendit insup 40
 ob vicinitatē harū duarū acquirēdi facultatū: quibusdā videri opus rei familiaris esse diuitiarum
 accumulationē. quare opes cōgerere p̄seuerāt: arbitrātes oportere aut cōseruare aut augere nū-
 mos in infinitū. & causa cur ita cōgerūt: est studiū viuēdi / at nō bene viuēdi. cū ergo hec irratio-
 nabilis cupiditas / & ingens habēdi sitis in infinitū se extēdat: & illi quoq; ea que diuitias efficiunt
 infīta percipiūt. sed qui bene viuere studēt: ad trāquillū corporis vsū querūt / diuitias. quare cū
 ijs qui habēdi cupiditate cecati sunt: bene viuere in acquisitione collocatū esse videat̄: oīs eorum
 conatus circa acquisitionē cōsumit. & hinc altera acquisitionis species: pecuniaria scilicet / & non
 naturalis / p̄cessit. cū enī fruitionis & frugalis vite modū excedant: illā acquirēdi speciē q̄runt q̄
 huiusmodi excessum adimplere queat. & si p̄ pecuniariā rerū cōmutationē id parare nequeat: vna
 quaq; potētia & arte vtūtur nō secūdu naturā / ad cumulādas opes. nā fortitudinis non est pecu-
 niam parare: sed animi fiduciā. neq; rei militaris pecuniā parare: sed victoriam. neq; medicine:
 sed sanitatē. verū tamen illi cūctas has facultates / ad pecuniā conuertūt: tanq̄ pecunia sit ipse fi-
 nis. ad finem vero cūcta contendere oportet. ¶ Breuem capituli facit epilogum. 41

ANNOTATIONES AD CAP. SEXTVM.

Ecundum peritiam et artē. secundū experiētiā & artē. est enim peritus qui 34
 rerū habet experiētiā & greci εμπειριακα και εμπειριακορ dicunt nos periti-
 tiam & peritū / experiētiā et expertū. ¶ Quēadmodū adhuc faciūt barbarorū 35
 nationes multe. hāc cōsuetudinē adhuc esse apud Sceres populos / & Garamā-
 tas nōnulli scribūt. verū nō est nobis cognita regio: vbi rē pro re nō cōmutēt
 vt triticū pro vino & talia pro talib⁹ / aut omnino / aut partim suscipiēdo num-
 mū / & partim mercē pro merce. ¶ Hec pecuniarie species / nūmularia merito 36
 nūcupatur: q̄ post inductū nūmū emerit / q̄q; circa questū / cumulationēq;
 nūmorū maxime versari videat̄. imo in hac pecuniarie specie ex nūero 38 nūmus primū est / &
 vltimū. ¶ Phidō Corinthius / legislator Corinthiorū: prim⁹ fertur nūmū p̄cussisse ac signasse / &
 pōdera & mēsuras ad cōmutationē equitatē excogitasse. ¶ Fabulā Mide regis phrygie / q̄ thro- 37
 num aureū in quo ius dicere solebat (vt scribit Herodot⁹) delphico Apollini pro munere obtu-
 lit / narrat Ouidius. q̄ cū Silenū nutritorē Bachi festiue hospitio suscepisset / et restituisset bacho.
 Huic deus optanti gratum sed inutile fecit
 Muneris arbitrium: gaudens altore recepto.
 Ille male vsurus domis / ait effice quidquid:
 Corpore contigero / fuluum vertatur in aurum.
 Annuat optatis / nocituraq; munera soluit.
 ¶ Ad fruitionem corporis querūt. latini frui id volūt fere significare: quod ex frugibus volupta 40
 tem capere. & paulo latius frui: cum ex re qua vtimur / voluptate afficimur. & hinc frutio: in vsu
 rerum oblectatio: Non igitur qui pecuniarie rei / et congerendis nūmis student: acquisitis fruun-
 tur / quando quidem illis minime vtuntur.

De acquisitione necessaria / medicina / nūmularia & speciebus eius. Cap. VII. 24
EX quo patet id quod ab initio dubitabatur: vtrū gubernatoris dom⁹
 et ciuitatis sit acquirere an non / sed oporteat prius subesse. sicut enim
 homines non faciūt respublica / sed factos a natura suscipiēs / vtitur illis;

Phidon:
 Mida.
 Herodot⁹.
 Ouidius.
 Metamor-
 phoseos, 11

sic & alimentum oportet naturam prebere aut a terra aut a mari / aut alio quo-
 piam. sed quemadmodum hec administranda sunt: ad gubernatorem pertinet
 domus. Neq; enim textorie est lanas facere. sed factis vti: & discernere qualis
 sit bona & apta / & mala & inepta. ¶ Eniūero dubitarit vtiq; aliquis: cur ea di- 4
 ligentia que ad acquirendum pertinet pars rei familiaris sit / medicina vero non
 sit eius pars. Atqui sanam esse familiam oportet: quēadmodum & victum ha-
 bere / aut aliud quicq; necessariorū. ¶ Sed cum sit vt patrisfamilias & governa-
 toris de sanitate providere: sit etiam vt non / sed medici. itaq; etiam de pecunijs
 est vt patrisfamilias: est etiam vt non / sed vt lucro inseruientis. ¶ Maxime vero 5
 (vt prius dictum est) natura oportet hec existere. nature enim opus est alimen-
 tum genito prebere. nam cuiq; ex eo ex quo generatur alimentum relinquitur.
 quare secundum naturam est comparandi facultas omnib⁹: ex fructibus & ani-
 malibus. ¶ Cum vero & hec sit duplex vt diximus & altera nummularia alte-
 ra vero disciplina rei familiaris / & hec quidem necessaria & laudabilis / illa vero
 translaticia et merito improbanda / quia non secundum naturam / sed ab homi-
 nibus acquirit: rationabiliter habetur odio ipsa nummularia. quoniam a nūmo
 ipsa facit acquisitionē: & nō ad quod inductus est. cōmutationis enim causa
 nummus inductus fuit: sēnus autem seipsum maius facit. vnde et nomen venit:
 quoniam illa que pariuntur similia gignentibus sunt. in fenore autem nūmus
 47 nūmum parit. quare maxime preter naturā est hic acquirēdi modus. ¶ Quo-
 niam vero illa que ad cognitionem pertinebant / determinauimus sufficienter:
 illa que ad vsum pertinent discutienda sunt. Cuncta enim hec: cōsiderationem
 48 habent liberalem / experiētiā vero necessariam. ¶ Sunt autem circa acquirē-
 dum partes vtilis / rerum ipsarum que acquirēde sunt peritiā habere que opti-
 me sint / & vbi & quomodo. ceu quales equi cōparādi sint. quales boues aut pe-
 cudes / eodē modo et in ceteris aialibus. oportet enī peritū esse: q̄ illorū potissi-
 ma et vbi et qualia. nā alia alibi potiora gignūtur. deinde agriculture / eiusq; spe-
 ciorū. vt nudi soli et consisti: et apiū et aliorū aialū / tum natatiliū / tū volatiliū / ex
 quibus sit vtilitas prouētura. maxime igit̄ proprie acquisitionis iste sunt ptes / et
 49 prime. ¶ Eius vero que per translationē dicit̄: potissima pars est mercatura. &
 huius partes tres: nauigatio / deuectio / negociatio. differunt aut̄ hec inter se: cum
 alia securiora sint / alia fructuosiora. Secunda pars est feneratio. Tertia mercen-
 naria / & huiusmodi / alia viliū artiū: alia sine arte solo corpore ministrāte est. Et
 quarta acquirēdi species media inter hāc et primā (habet enī partē eius q̄ est se-
 cundum naturā: et partē eius q̄ per trāslationē dicitur) et est in ijs oībus q̄ a ter-
 ra / et ab ijs q̄ terre sunt: nō a fructibus / sed vtilibus. ceu silua cedua: et omni me-
 tallica. hec rursus multas cōplectitur partes. nā multe sunt ex terra / metallorum
 50 species. ¶ De singulis horū in genere dictū est nunc: in specie vero de his dicere
 vtile quidē foret ad opera cōficienda / sed graue nimis in his edocēdis persistere.
 Sunt enī operationes ille artificiosissime: in quibus minimū est fortune. ille sor-
 didissime: in quibus maxime inquinat corpus. ille seruilissime: in quibus corpo-
 ris est vsus plurimū. ille vero ignobilissime: in quibus minimū requirit̄ virtutis. Chares:
 51 ¶ Cum vero sit a quibusdā de his scriptum / vt a Charete pario / et Apollodoro / Apollodor⁹
 b iij

Questio.

Dilutio.

1
2
3
4

ro lemnio de cultu agrorū tam nudorumq̄ consistorum/ & similiter ab alijs de alijs: ea quidem (cui cura est) precepta cōsideret. Etiam quedam a frugi patri-
Thales. busfamilias dicta/colligere oportet/per que consecuti sunt diuitias: qui acquire-
 re studuerunt. Quale est illud Thaletis milesij (id enim consideratio quedam est: ad acquirendum) sed illi quidem attributum propter sapientiam. contingere potest: cum sit vniuersale. cum enim obijceretur illi philosophie studiū propter inopiam/quasi inutile & infructuosum: prospexisse illum ferunt per altrologiam/oliuarum vbertatem futuram. Cumq̄ coegisset pauillum pecuniarū: hyeme adhuc vigente/emptionem olei fecisse in Mileto/ & in Chio pro paruo admodum precio/vtpote nemine plus offerēte/ araq̄ dedisse. Cum itaq̄ postea tēpus venisset: multis subito querentibus vendidisse oleū/ quanti ipse voluit. ac magnam vim pecuniarum inde superlucratum: ostendisse amicis/ per facile esse philosophis ditari/ si vellent. sed hoc non est illis cure. Thales igitur: in hūc modum dicitur/ scientiam suam ostendisse. Est autem (quemadmodum diximus) vniuersalis hic querendi modus: si quis possit sibi soli venditionē comparare. quapropter ciuitates quedam hunc faciunt questum/ cum indigent pecunijs. venditionem enim sibi solis referunt. In Sicilia quidam cum apud eum pecunia reposita esset: quicquid erat ferri/ ex ferrarijs emit. postea vero mercatoribus illuc accedentibus vendebat solus: non magnum excessum precij faciēs/ sed tamen ita vt pro quinquaginta talentis/ centum conficeret. hoc itaq̄ sentiens
Dionysius. Dionysius/ pecunias quidem illi iussit efferre: sed amplius syracusis morari vult. vt qui questus reperisset ipsius rebus inutiles. Iste vidit aliquid tale: quale Thales viderat/ atq̄ hocidem. vterq̄ enim sibi soli venditionem comparauit. ¶ Vtile etiam est videre hec in republica. nam ciuitates pecunijs indigent/ & huiusmodi questibus: quemadmodum domus/ sed & magis. quam obrem in republica: quidam huic soli parti intendunt.

SEPTIMI CAP. COMMENTARIVS.

Etiam partem dubitationis ad numerum 29 mote/ diluit. necessariam videlicet acquirendi facultatem ministrare gubernatori domus/ similiter & gubernatori ciuitatis/ materiamq̄ subesse oportere. ceu lanam textorie. nam vt homines non facit respublica/ sed factos a natura suscipiens illis vtitur: sic rei familiari oportet naturam alimentum prebere/ aut a terra/ aut a mari/ aut ab alio quo alio/ quod vt materia subsit atq̄ subiaceat. sed quo pacto hec administranda sit: ad administrationis domus/ rei q̄ familiaris disciplinam pertinet. nā & textoria/ lanas non facit: sed eius est factis vti/ & discernere qualis sit bona & apta/ & qualis mala atq̄ inepta. ¶ Alteram sugillat dubitationem. cur necessaria acquirendi facultas/ pars est domestice discipline rei q̄ familiaris: medicina vero eius nō sit pars/ & plane videtur oportere: medicinā partē illius esse. nam sanam oportet esse familiā/ vt & victum habere/ aut aliud quicq̄ eorum que sunt necessaria. equo igitur iure medicina pars erit domestice: perinde atq̄ necessariorū acquirēdorū disciplina. ¶ Diluit. q̄ quodā modo ad economū spectat de sanitate prouidere: vt patrēfamilias/ et gubernatorē domus. et quodā modo nō spectat: vt scilicet artem medēdi callētē/ sed ad medicū. quare etiā economi est de pecunijs curā habere: est etiā vt nō. nā eius est eas curare vt patrēfamilias: nō est autē eius curā habere vt auari/ illisq̄ inseruentis. ¶ Cuius pecunie economus curā habere debeat: ostēdit. illius profecto quam oportet natura subesse non nūmī. nam nature opus ac officium est alimentum ei quod ex ea gignitur prebere cuiq̄: enī ex eo ex quo ortū ducit: alimentū prouidetur. Et infert acquirendi facultatem: ex fructibus & animalibus/ cuiq̄ esse secundū naturā. ¶ Acquirendi facultatē pecuniariā/ nūmulariāq̄ accusat/ dānat/ execratur: necessariā autem que est rei domestice disciplina cōmendat/ et laudibus effert. hanc quidem laudat q̄ necessaria/ q̄ reuera rei familiaris disciplina atq̄ ideo iure lau

dabilis/ q̄ secundum naturam/ & non ex hominibus/ sed ex ijs que natura ad eos vsus subministrat acquirat. illam vero culpam/ & odio predicat dignam: q̄ non necessaria/ q̄ non reuera domestica disciplina/ sed translatia & adulterina/ & ideo improbanda & illaudabilis/ q̄ non secundum naturam & ex ijs que natura parat acquirat/ sed ex hominibus/ & iccirco homines eam merito oderint/ q̄ a nūmo acquisitionem facit/ eius vsus peruertens. nam naturalis cōmutatio nis gratia inductus fuit nūmus: non autem ad fenus/ & nummorum quandam feturam. fenus enim seipsum malus facit se q̄ multiplicat. vnde & fenus nomen venit: quia fetus similes gignētibus sunt. in fenore autem nūmus nūmum parit. quare maxime preter naturam est hic acquirendi modus: vt & preter naturam/ & monstro simile videtur/ vt nummus nūmum pariat.

47 ¶ Ostendit posteaq̄ de acquirendi disciplina/ que domestica sit & que non/ monstratum est sufficienter: ea que vsus/ vtilitatemq̄ rei familiari afferunt dicendi esse. nam hec vniuersa considerationem continent hominē libero dignam/ & experientiam necessariam. ¶ Enumerat ea que rei familiari vtilia sunt/ & quorum oportet bonum economum experientiam habere. ea enī sunt equi/ boues/ pecudes/ apes/ & cetera id genus animalia/ seu terrestria/ seu natatilia/ siue volatilia/ ex quibus rei familiari sit vtilitas prouentura. deinde agricultura/ & agriculture species/ vt nudi soli & consiti. nam economi cōmode partes sunt/ vtileq̄ officium: earum rerum que acquirende sunt/ experientiam habere que optime sunt/ & vbi/ & quo modo. ceu quales comparandi equi optimi/ quales optimi boues/ aut pecudes/ & ita in ceteris animalibus atq̄ rebus/ que acquirende sunt/ & vbi/ & quo modo. nam alia alibi potiora gignuntur. & que dicte sunt: proprijs

49 sine acquisitionis atq̄ naturalis partes sunt/ primeq̄ & precipue. ¶ Enumerat identidem modos & species acquisitionis non proprie/ non secundum naturam sed trāslaticie: quam pecuniarum ac nūmulariā nominauimus. prima & precipua eius species est mercatura. cuius tres partes sunt nauigatio/ oneraria vectio/ & stataria negociatio: que inter se differūt: q̄ he securiores sint/ illa vero & si minus securo/ copiosiore tamen lucelli fructum reddere solet. Secunda species est: feneratio. Tertia: mercenaria. & huius quedam species ē villium seruiliumq̄ artū. alia vero: sine arte solo corpore ministrāte lucrum comparat. Quarta species est in ijs omnib⁹ que a terra sunt/ & que a terra gignunt/ in fructifera quidem vtilia tamē. vt silua cedua/ & omnis metallica. & metallica rursus multa iam complectitur membra. nam multe sunt e terra metallorum

50 species. ¶ Se excusat de specialiori harum rerum determinatione. de vnoquoq̄ autem horum generaliter dictum nunc est: particulariter autem de his acurate dicere/ vtile quidem ad conficienda opera/ sed onerosum nimis in his edocendis/ nobis operam consumere. sunt artium operumq̄ operationes ille artificiosissime: in quibus minimū est fortune. ille fordidissime: in quibus maxime inquinantur corpora. ille serulissime: in quibus est corporis plurimus vsus. ille vero ignobilissime: in quibus minimū requiritur virtutis. ¶ Tametsi specialia de ijs que ad necessariam rei familiaris acquisitionem spectant/ & tanto minus de ijs que spectant ad translatitiam & non necessariam/ hic minime sint determinanda: citat tamen Charetē parium/ et Apollodorū lemnū qui de cultu agrorum tam nudorum q̄ consistorum scripserunt. vt ij quibus cura fuerit: eorum precepta legant. & admonet ea que a frugi patribusfamilias dicta sunt (per que consecuti sunt diuitias: qui acquirere studuerūt) esse colligenda. quale est id quod de Thalete milesio recēsent. cuius narrationem: dilucide littera continet. & quale fecit quidam Syracusis: qui cum vili precio esset/ ferrum omne a ferrarijs emit: & rursus mercatoribus vendens lucrum multipli cauit. quem Dionysius syracusanus expulit. vtpote qui questum faceret: suis molitionibus non

52 conuenientem. ¶ Adicit. sibi soli venditionem referuare: vtile magis/ magisq̄ licere ciuitati/ q̄ cuiq̄ priuato. nam ciuitates: pecunijs indigent & huiusmodi questu/ & magis quidem q̄ domus. & hac quoq̄ de causa: quidam solent in republica/ illi soli parti (rerum videlicet aliquarum/ sibi quidem solis referuate) venditioni inuigilare.

¶ ANNOTATIONES AD CAP. VII.

42 ¶ Icut homines non facit respublica. Quid respublica sit: numero 25 tertij cognoscetur et 28. est enim ordinatio ciuitatis/ & cum circa alios tum maxime circa eū magistratum qui in ciuitate summus est. sic etiam res familiaris: ordinatio domus est circa seruos & liberos/ & maxime circa patres matresq̄ familias. ¶ Fenus autē & seipsum magis facit. vnde & nomē venit. Fenus grece τοκος απο του τεκειν quod parere significat. vnde et apud latinos etiam fenus/ non immerito nominatur quasi fetus. est enim nūmi fetus. & in fenore & vsura: nūmus nūmū parit/ quod contra naturam est. vnde feneratores (q̄ & daniste et vsurarij) nomen sibi repererunt. ¶ Ceu quales equi comparandi sint/ quales boues/ aut pecudes. de equis: Virgilij georgicon. Continuo pecoris generosi pullus in aruis

Virgilius
de equis/

Altius ingreditur/et mollia crura reponit.
 Primus et ire viam/ & fluuios tranare minaces
 Audet: et ignoto sese committere ponto.
 Nec varios horret strepitus. illi ardua ceruix
 Argutumq; caput: breuis alius/ obesaq; terga
 Luxuriatq; thoris animosum pectus, honesti
 Spadices/ glauciq; color deterrimus albis/
 Et giluo. tum si qua sonum procul arma dedere/
 Stare loco nescit: micat auribus & remit artus/
 Collectumq; premens voluit sub naribus ignem.
 Densa tuba et dextro iactata recumbit in armo.
 At duplex agitur per lumbos spina: cauatq;
 Tellurem/ solido grauius sonat vngula cornu.
 Forma bouis cui turpe caput/ cui plurima ceruix/
 Et crurum tenuis a mento palearia pendent.
 Tum longo nullus lateri modus/ omnia magna/
 Pes etiam & camuris hirta sub cornibus aures.
 At neq; displiceat maculis insignis et albo/
 Aut iuga detrectans/ interdumq; aspera cornu
 Et facies tauro propior/ queq; ardua tota/
 Et gradiens ima verrit vestigia cauda.

De bobus

De bobus.

De ouibus
et capris.

De ouibus et capris.

Continuoq; greges villis lege mollibus albos.
 Illum autem (quis aries sit candidus ipse)
 Nigra subest vdo tantum cui lingua palato
 Reijce: ne maculis infuscet vellera pullis.
 Et qui amplius precepta pecuarie vite/ agriculture & predatorie agnoscere volunt: legat Cato-
 nem/ Columellam/ Palladium/ Xenophontem. ¶ Nudum solum: quod sine arboribus & stirpi-
 bus et fruticibus est. Conditum vero: quod fruticeta/ arbusta/ arborelue continet. ¶ De apibus:
 ex quarto georgicorum Virgilij/ Plinio & superioribus authoribus agnosces abude. ¶ Vbi ve-
 ro potiora nascantur: a negociatoribus secundum regiones est discendum. na vt insignis canit Poeta.
 Hic segetes illic veniunt felicius vne
 Arborei fetus alibi: atq; iniussa virefcunt
 Gramina.
 India mittit ebur: molles sua tura sabei.
 At Calybes nudu ferrum: virofaq; pontus
 Castorea/ eliadum palmas epiros equarum.
 Continuo has leges/ eternaq; federa certis:
 Imposuit natura locis. ¶ Feneratio/ fenus/ vsura. ¶ In quibus minimu est fortune. Artium que-
 dam ad corpus vt cerdonica/ lanifica/ olearia/ doliaria/ cuparia/ vinaria & similes/ & earum ple-
 req; sordide/ corpusq; artificum inquinantes: plerq; fortunas locorum sequentes. alie vero ad
 mentem: vt artes pingendi/ & statuarie/ & plasticę/ que symmetrias/ et proportiones suas seruat.
 quibus & scribendi artes adiungimus: que sic disciplinis/ vt vomeres/ trule/ detalia/ aratra/ sub-
 seruiunt agricolis. & summatim/ que plus intelligentie & mentis requirunt: minus fortune ha-
 bere intelliguntur (externa enim: fortunas nuncupamus) & he artificiosissime artiu/ maximeq;
 et precipue dicuntur. nec ab re quidem: cum mens plurimo interuallo dignitate corpus antecede-
 dat. ¶ Vt a Charete patrio/ & Appollodoro lemnio. latini etiam citant suos authores/ qui de cul-
 tu agrorum scripserunt M Catonem/ Virgilium/ Safernam/ Tremellium/ Celsum/ Grecinũ/ Hy-
 ginum. exteri suos: Hieronem/ Attalum/ Philometorem/ Archelaum/ Xenophontem/ Magonẽ
 & plerosq; alios. ¶ Vtile etiam est videre hec in republica. cum priuate aut persone/ aut socie-
 tates sibijplis et solis quidem/ rerum aliquarum necessariorum venditionem reseruant: id ad op-
 pressionem aliorum/ & ad reipublice detrimentum faciunt. vt cum vnus/ aut vna priuata socie-
 tas: omnem triticeam annonã/ aut vinariam/ aut salinariam sibi comparat/ vt cogantur qui in-
 diguerint ab huiusmodi priuatis precio comparare. Verum ciuitatibus et rebuspublicis id lice-
 re: exemplo sunt Heracleote/ & plerq; ciuitatum alie/ que aliquando cum res postulerent/ hoc
 ingenio vte/ statum suum retinuerunt. exemplo etiam (sacrarum litterarum auctoritate) Ioseph
 saluator egypti: cuius consilio rex in septem annos annonam collegit. quam pro salute regni &
 adiacentium prouinciarum: tempore necessitatis dispensaret.

Chares.
 Appollo-
 dorus.
 M Cato.
 Virgilius.
 Saferna.
 Tremellius
 Celsus.
 Grecinus.
 Hyginus.
 Hieron.
 Attalus.
 Philome-
 tor.
 Archelaus.
 Xenophon
 Mago.
 Ioseph.

49
50

51
52

De partibus rei domesticę/ differentia/ virtutibus mulieris/ serui/ pueri/ impe-
 rantis/ parētis/ artificum/ et causa. Cap. VIII

53

Voniam vero tres erant partes rei domesticę: vna dominica de
 qua supra diximus/ alia paterna/ tertia coniugalıs. nam et vxori
 preest et filijs: tanq; liberis quidẽ ambobus. sed non eodẽ impe-
 rij modo: sed vxori quidẽ ciuilitate/ filijs autem regie. masculus enĩ
 q; femina natura principalior est: nisi aliter preter naturã cõsi-
 terit/ et antiquius est et perfectius: iunior et imperfecto. In ciui-
 libus autẽ picipatibus: plerumq; cõmutatur is qui preest/ et is qui subest. nam
 equales esse volunt secundum naturã/ nec quicq; differre. attamen cum hic quidẽ
 preest ille vero subest: requirit differentiam/ et habitu/ et sermonibus/ et honorib;
 bus/ vt Amasis iquit de pedũ lotore. enimvero masculus ad feminã semper ita
 se habet. ¶ Filiorũ autẽ imperium est regiũ. quod enim genuit/ quodq; per ami-
 citiam preest et etate: id ipsũ est idẽ quod species quedã regij imperij. ideo bene
 Homerus de Ioue inquit hominũ pater atq; deorũ/ sic apellans omniũ regem.
 Natura enĩ excellere regẽ oportet: genere autẽ esse eundẽ. quod accidit seniori
 ad iuniorẽ/ et parẽti ad natũ. ¶ Manifestum ergo est: q; plus studij domesticę
 discipline est circa hoies q; circa possessionem inanimatorũ/ et circa eorũ virtutes
 q; circa virtutes possessionis/ quas diuitias appellamus/ et circa liberos magis q;
 circa seruos. ¶ Primũ igitur de seruis: dubitauerit vtiq; quispiã. vtrũ preter mi-
 nisteria et corporalia opera sit aliqua virtus serui excellentior/ puta modestia &
 fortitudo et iustitia/ et alij huiusmodi habitus: an non sit vlla preter corporalia
 ministeria. Ambiguitatem sane id vtraq; ex parte habet. nam siue sit aliqua: ex-
 cellentiores erunt serui q; liberi. siue non est aliqua (cũ homines sint ratiois parti-
 cipes) absurdũ videbitur. Eadem fere est questio: de muliere & puero. vtrum et
 horum sit virtutes: et oporteat mulierẽ esse modestã et fortem et iustã. Et an pu-
 er sit intemperans et modestus an nõ. ¶ Et vniuersaliter illud querendũ est de ipe-
 rante natura/ et parẽte: vtrũ eadem virtus an alia. Si enĩ oportet vtrosq; partici-
 pes esse probitatis: cur tandẽ alter imperare debet alter parere penitus? Nõ enĩ
 secundum magis et minus possunt differre. nã iperare et parere specie differunt:
 et non secundũ magis et minus. Sin vero aliũ oportet/ aliũ non: admirabile est.
 nam si iperans nõ erit temperatus et iustus: quomodo bene iperabit? Sin vero is
 cui iperabitur: quomodo bene parebit? Intemperatus enĩ et timidus: nichil faciet/
 vt oportet. ¶ Cõstat igitur oportere vtrosq; habere virtutẽ sed in ipsa virtute esse
 differentia. quẽadmodũ in ijs q; natura obediunt: id apte in aĩo inspicit. est enĩ in
 aĩo quod natura iperat/ et quod parat: quorũ diuersã censẽ esse virtutẽ/ vt ra-
 tionẽ habetis et irrationalis. patet igitur eodẽ modo se habere in alijs. Quare ple-
 raq; sunt natura iperãtia et parẽtia. alio enĩ modo liber preest seruo: et masculus
 preest femie/ et vir puero. et oibus insunt partes anime: verũ differenter insunt.
 seruus enĩ omnino nõ habet deliberandi arbitriũ. mulier vero habet quidẽ: sed
 inualidũ. puer autẽ habet: sed imperfectum. Eodem igitur modo se habere ne-
 cesse est circa morales virtutes. Putandũ autẽ est oēs participes esse oportere:
 sed nõ eodẽ modo. sed quãtũ cuiq; opus est. Ex quo fit vt is qui iperat/ perfectam

Amasis.

Homerus.

Socrates.

Gorgias.
Menander

virtutē habere debeat moralē (nā eius op⁹ est illius qui simpliciter p̄cipit ac p̄sident: ratio autē p̄cipit atq; p̄sident) aliorū vero vnusquisq; quātū sibi cōpetit. Quare patet virtutē moralē esse omniū supradictorū. ¶ Nec eadē tēperantia mulieris & viri/ neq; fortitudo neq; iustitia: vt Socrates putabat. sed hec quidē iubens fortitudo: illa vero obediens. eodē modo et in alijs. Patet autē id magis: particulariter cōsiderātibus. nā qui vniuersaliter dicūt/ q̄ animā bene se habere virtus est/ aut recte agere/ aut aliquid tale: se ipsos decipiunt. multo enim melius dicūt: qui enumerant virtutes/ q̄ nē admodū Gorgias/ q̄ qui ita diffiniunt. quapropter oportet sicut poeta de muliere dixit/ ita cēlere in oībus: mulieri decus affert taciurnitas/ sed non idē viro. cum vero puer sit iperfectus: patet q̄ virtus huius non ipsi ad seipsum est: sed ad perfectū et ducē. similiter et serui: ad dominū. posuim⁹ autem seruū ad necessaria esse vtilē. Quapropter patet ipsum virtute indigere parua/ et tanta. vt neq; propter intēperantiā/ neq; ppter timiditātē in operibus deficiat. ¶ Dubitabit vero aliquis (si verū est/ quod nūc dixim⁹) vtrum artifices oporteat habere virtutē. Nam sepe propter intēperantiā deficiunt in operibus. ¶ An hoc lōge differt: nā seruus quidē adheret nobis cōmunionē vite: ille autē remotior est. et tantū sibi cōpetit virtutis/ quātū seruitutis. vilis enī artifex determinatam habet quādam seruitutē. Et seruus est secundū naturā: sed nemo sutor neq; alius opifex. ¶ Patet ergo q̄ huiusmodi quidē virtutis causam esse oporteat dominū seruo: non eū qui doctrinā habet in operibus dominicā. q̄ propter non bene dicūt: qui seruos spoliāt ratione/ dicentes/ precepto vti dūtaxat. admonendi sunt enī magis serui q̄ pueri. Et de his i hūc modū determinatū sit. ¶ De viri autem et mulieris/ filiorumq; et patris virtute/ et cōuersione adiuicē/ quid recte vel cōtra/ et quomodo oportet hoc quidē facere/ ab illo autē abstinere: in ijs qui de re publica/ necesse est intueri. Nā cum oīs domus sit ciuitatis pars/ illa autē pars domus/ partis autē virtus ad totū respicere debeat: necessariū est respicientes ad rem publicā filios vxoresq; instruere/ si quid refert ad rectā institutionē rei publice pueros et mulieres esse bene institutas. eniuero referat necessariū est. nā mulieres media pars sunt liberorū/ ex pueris autē sumuntur q̄ rēpublicā gubernant. ¶ At vero cū de his determinatum sit/ de reliquis autem in alijs sit dicendum/ omīssis ijs que nunc agitantur/ tanq̄ finem habētibus: alio assumpto principio dilseram⁹ et primū cōsideremus que tradita sūt de optimo ciuitatis statu.

OCTAVICAP. COMMENTARIVS.

Res esse rei domesticæ partes/ dominum et seruū/ maritum et vxorē/ patrē et liberos/ hoc est dominicā cōiugalē/ et paternam: ex capite tertio & nūero 13 cognitū est. et de domino et seruo/ et adiecta quarta rei familiaris parte acquisitione scilicet necessaria/ & de trāstatiua q̄ illi assimilatur: a tertio capite hæcenus est discussū. hic autem de re domestica coniugali/ et paterna exequitur: ostēdens eandē vxori et filijs p̄esse non tanq̄ seruis/ sed tanq̄ vtriusq; liberis attamē. non eodē ipeij modo: sed vxori ciuilitate similitudine quadā/ et filijs regie. q̄ autē vir vxori p̄sit: nō id iniuria fuerit. nā masculus q̄ femina natura p̄stantior est/ nisi interdū aliter preter naturā contigerit. merito igitur vir vxori p̄est. at quia iter partes dom⁹/ nulle magis q̄ vir et vxor equalitati propinquāt: huiusmodi principatus ciuili similitior esse videtur. differt tamen: quia in ciuilibus principatibus sepe nūero cōmutatur is qui p̄sident/ et is qui subest/ ita vt vicissim vterq; principatū gerat & vicissim subiiciatur. nā equales natura esse volūt/ nec quicq; differre. id autē inter virū et vxorem nō fit. nā vir semper p̄sident. & semper natura differt/ naturaq; p̄stantior est. quod etiā hoc cognoscitur indicio quia in ciuilibus cū vicis

Amasis.

sim alter p̄est & alter subest: differentiā etiam vicissim habet et habitu et sermonib⁹ et honoribus vt et Amasis de pelui dixit. at mascul⁹ ad feminā semp et habitu/ et sermōe et honore simili modo natura se habet. semper igitur illi p̄esse debet. ¶ Qz autē filijs p̄sit: quid mirū/ nā antiquius et perfectius. iunior et iperfecto p̄stantius igitur pater filijs p̄sit. ¶ Sed q̄ ipeio regio patet. Primo. quia quod genuit/ quodq; p̄ amicitia et etate p̄est: id ipsum est idē/ quod quedā species ipeij regij. quare Homerus probe de Ioue canit hominū pater atq; deorū/ sic appellans oīm regē. atqui pater sic liberis ipeiat. regū igitur est quoquo pacto huiusmodi imperiū. ¶ Secundo quia natura regē excellere oportet/ genere autē esse eundem. quod quidē accidit seniori ad iuniorē et parēti ad liberos. p̄est igitur imperio quoquomodo regio. ¶ Ex his infert/ discipline domesticæ esse/ ipsam magis intentā esse circa hoīes q̄ circa inanimatorū possessiones/ & magis circa virtutes hoīm/ q̄ circa virtutes possessionū/ quas diuitias apellamus. et iterū magis circa eorū mores q̄ liberi sunt. q̄ qui domi seruile vitā degūt. quare si que possidem⁹ curamus vt q̄ optima sint: tanto magis id curare debemus/ vt familiam habeam⁹ q̄ optimā. & si nobis cure est vt bonos habeam⁹ seruos: multo magis cordi esse debet/ sic et vxorē et liberos virtutib⁹ excolere/ vt eos efficiamus q̄ probissimos. ¶ Huius gratia q̄ in calce p̄cedētis capituli dictū est discipline domesticæ esse circa hominū virtutes qui domi sunt/ ipsā magis intentā esse oportere q̄ circa virtutes possessionū: dubitatioes mouet. Primo. Vtrū preter corporis obsequia/ serui sit virt⁹ quedā alia p̄stantior/ vt temperantia/ fortitudo/ iustitia/ aut quis ali⁹ huiusmodi studiosorū habitū: an prorsus nulla/ et vtraq; ex parte: id abiguitatē affert. nā si sit aliqua: excellentiores erūt serui q̄ dñi. sin nulla: absurdum id quoq; videbitur/ cū serui hoīes sint/ et rationis cōpotes. ¶ Secdo. Vtrū mulieris et pueri sint virtutes. et oporteat mulierē temperantē esse/ fortēq; ac iustam. et vtrū intēperantia et tēperantia circa puerū locū habeant: an nō. ¶ Tertio. Vtrū eius q̄ natura ipeiat/ et ill⁹ qui natura subest/ eadē sit virt⁹: an alia. ¶ Quarto. Si oportet vtrōsq; et ipeiatē et parēte virtutis esse participes: cur hūc quidem oportet penit⁹ parere/ illū vero ipeiare? Nō enī possunt eorū virtutes secūdū magis et minus differre. nā ipeiare et parere: specie differunt/ nō secūdū magis et minus. sin autē alterū oportet habere virtutē/ alterum vero nō: admirabile id quidē fuerit. nā si ipeians tēperatus non erit/ et iustus: quomodo probe ipeabit? sin vero is cui ipeabitur: quomodo bene parebit? itēperatus enī et timidus nichil faciet vt oportet. ¶ Hic diluit prepositas questiones. et dñi et serui/ & mulieris et pueri esse oportere virtutes: sed differētes. quia dñi sunt virtutes/ ipso p̄fecte consultate atq; deliberante: serui virtutes sunt/ nō ipso sed dño deliberate: nā seruo ad ea que agit: deliberandi nō adest facultas. et mulieris sunt ex deliberatione quidē: sed abrogata/ per seq; iualida. pueri vero ex deliberatione: sed iperfecta. sitq; istorū omniū sunt moris virtutes: quātū cuiq; cōpetit. Et harū exempla in animi parte rationali ad sensualē reperit. ¶ Id ostēdit. tametsi dñs tēperatus sit et fortis et iustus/ et seruus identidē/ etiā et mulier tēperata/ fortisq; et iusta et ita de pueris: has tamen tēperantias/ fortitudines et iustitias non esse eadē/ ceu sentiebat Socrates. sed viri virtutes principes sunt: mulieris autē subministræ. serui nō ad se virt⁹ est: sed ad dominū. simili quoq; pacto/ pueri cū iperfectus sit/ nō ipsi ad se: sed ad ducē virtus est referenda. et seruus: parua virtute indiget/ vtpote qui ad necessaria vtilis sit/ et tāta/ vt neq; propter intēperantiā/ neq; propter timiditatem/ in operibus que illi iniūgūtur/ deficiat atq; oberret. ¶ Questionē de artificibus mouet. An si verū est. oportere seruos virtutē habere: oporteat et artifices virtutē habere. & videt. nā et artifices serui esse vidētur. et propter intēperantiā vt et illi: persepe in suis operib⁹ deficere oberreat. ¶ Diluit. lōge ad rē familiarē referre an serui/ an artifex virtute sit p̄ditus. Primo. Quia seruus adheret iugiter cōmunionē vite/ artifex autē nō/ sed a cōmunionis necessitudine est remotior. Secundo. Quia tantū artificis cōpetit virtutis: quantū seruitutis. nō enim omnino seruus vtilis fordidusq; artifex/ sed determinatā quandā habet seruitutem. Tertio. Quia seruus est secūdū naturam: artifex autē non. nemo enī: aut sutor/ aut alius quouis artifex natura. ¶ Quia serui virtus nō ipsi ad se est/ sed ad dominū: infert/ iecirco eiusmodi virtutis causam esse oportere dñi seruo/ nō autē alium quēlibet/ qui doctrinā haberet ad dominos pertinentē. quare non probe dicūt qui seruos ratione priuant/ et dicentes precepto vti dūtaxat. nā admonendi sunt serui: et magis quidē q̄ pueri. ¶ Cur ad Politicorū libros (id est de re publica) oporteat itueri de viri et mulieris/ filiorūq; et patris virtute/ et mutua inter se cōuersione: quid bene/ quid p̄perā/ quomodo oporteat vnū facere/ et ab altero abstinere: causam subdit. quia cū omnis domus ciuitatis sit pars/ vir autem et mulier/ pater et liberi partes dom⁹: partes igitur erunt ciuitatis. et cum partis virtus ad totū respicere debeat: necessariū profecto est/ ad rem publicā respiciētes/ filios/ vxoresq; istituere/ si quid refert momentūq; habet ad rectam reipublice institutionem/ pueros et mulieres esse bene institutas. atqui referat necessariū est. nam mulieres: dimidia pars sunt eorum qui liberam vitam degunt. ex pueris autem economi fiunt: et qui rem publicam tandē sint gubernaturi. qua

ad Politicorum libros: hec expedit cōsideratio. ¶ De propensiore predictorum determinatione se excusat: & ad reliqua in sequentibus libris determinanda transit et primum ad ea que tradita sunt a Platone & Socrate de optima republica.

ANNOTATIONES AD CAP. OCTAVVM.

Amasis inquit de pedum lotore. sic habet Aristotelis littera. ωσπερ και αμάσις ειπε τον περι του ποδαρικτερος λογον podanicteros interpretatus est Leonardus pedum lotore: ego dixissem pelui/aut pelluio. ποδαρικτη enim peluis est/ & vas in quo pedes lauatur: quod latine peluuiū dicitur/ sicut maluiū peluis in qua lauantur manus. Et ex Herodoto cognoscitur historia. Amasin inquit qui Aprie ex tincto regnavit: inter initia/ Egyptij cōtempserit/ nec vllius sane momenti duxere. vt qui plebeius fuisset: nec insigni familia ortus. Sed hos Amasis solertia non asperitate perduxit. erat enim illi peluis aurea/ in qua tam ipse/ q̄ omnes/ cōtinue semper pedes abluabant. hanc ille confregit/ ex eaq; demonis statuam fecit: & in apostitissimo vrbis loco statuit. Egyptij simulachrum adētus: summopere sunt venerati. Id Amasis fieri/ e popularibus edoctus: conuocatis Egyptijs/ aperit ex illa pelui in quam prius Egyptij euomere/ meire/ et in qua pedes abluere consueuissent: factum esse simulachrum/ quod tunc tantopere venerarētur. itaq; se aiebat perinde atq; peluim esse factum: qui si ante hac fuisset plebeius/ in presentiarum tamen rex esset. et iccirco iubere: vt sibi honor haberetur/ atq; reuerētia. et hunc in modum ad se traxit Egyptios: vt equum censerēt illi esse seruiendum. hec Herodotus. ex quo intelligitur: quidnam hic velit Aristoteles. ¶ Nec eadem modestia mulieris et viri. de fortitudine/ temperantia/ iustitia/ et prudentia: differit Socrates in quarto de re publica. quas totius ciuitatis dicit easdem esse: neq; eas distinguit viri et mulieris. sicut neq; in quinto distinguit disciplinas virorum et mulierum: sed easdem esse vult. inquit enim eadem sint discipline in musica/ gymnastica/ et artibus bellicis virorum et mulierum/ tam in custodibus q̄ auxiliarijs et opificibus. ¶ Qui enumerant virtutes quemadmodum Gorgias. dialogus est apud Platonem qui inscribitur Menon vbi Socrates disputat de virtute cōtra Menonem auditorem Gorgie. qui vbi quid virtus sit postulatur assignare: virtutes multas enumerat ex sententia Gorgie. dic o Menon (inquit Socrates) per deos obsecro quid esse virtutem existimes/ dicinquam nec inuideas/ vt fortunati cuiusdem mēdaciū redarguar siquidem tu et Gorgias id cognoscere videamini/ cum tamē ego nemini vnq̄ hoc scienti occurrisse predixerim cui Menon. At o Socrates nequaquā difficile est id dicere. & primo quidem si libet que viri sit virtus. hec plane est ad ciuiliū rerum administrationem sufficientem esse/ hisq; tractandis amicos iuuare inimicos ledere/ nec non diligenter cauere ne quid ipse tale aliquando patiat. Quod si vltterius que sit mulieris virtus nosse requiris: neq; id arduum erit. est enim mulieris virtus: domū recte gubernare/ dū custodit domestica viroq; obedit. alia quoq; virtus est pueri/ femineq; et masculi/ et viri iam etate maturi. necnō liberi si velis et alia serui/ atq; alie permulte virtutes existūt. quare aut nobis deest: quid de virtutis diffinitione dicamus. hec Menon. vbi virtutes enumerat viri/ mulieris/ pueri/ femine/ masculi/ adulti/ liberi/ serui. quas Socrates easdem putat: vt eadem sanitate/ et robur/ viri et mulieris/ liberi/ et serui/ femine et masculi. Et rursus Menō iustitiā virtutem esse fatetur/ at non tantum verum etiam et alias virtutes fortitudinem/ temperantiam/ sapientiam/ magnificētiā. et cum queritur quid virtus sit virtutes enumerat et non quid sed quor virtutes potius respondet. vnde a Socrate redarguitur vt hec omnia etiam facile intueri licet dyalogū percurrentibus. ¶ Sicut poeta de muliere dixit. Menādri Atheniensis Diopithis et Egisistrata filij/ insignis Comediarum scriptoris hec fertur sententia γυραιξι πασαισ κοσμορ ησ υγη φερει: quam et hic Aristoteles affert. Verum cum Aristoteles alienos authores citabit: aliene cure diligētēq; sepius relinquemus/ vt ex authoribus qui velint requirant: nam nostrum institutum est: que Aristoteles ex re et sententia dicit aperire/ non autem omnium aliorū quorum meminit aut dicta aut gesta enodare. id enim nimium/ et supra vires fuerit: et a cōmentatoris officio non minus alienum.

amasis egyptiorū rex. Leonardus

Herodotus Apries.

Socrates.

Gorgias. Plato. Socrates. Menon.

Menander Diopithes. Egisistrata

PRIMI POLITICORVM ARISTOTELIS FINIS.

SECUNDVS POLITICORVM ARISTOTELIS.

De optima republica Socratis/ differente multitudine/ equalitate/ sufficientia. Cap.

Voniam proposuimus cōsiderationem facere de ciuili societate/ que sit optima omnium ijs/ qui possunt viuere maxime ad votum: oportet quoq; alias considerare respublicas/ quibus vtūtur ciuitates alique earū/ que bene legibus institute videntur. et si alique sint alie ab aliquibus scripte/ q̄ bene se habere videātur: vt recta institutio utilitasq; appareat. ¶ Nec putetur esse ad ostētationē et superfluitatē: querere quippiā aliud p̄ter illas. verū quia ille nō bene se habet: ideo hūc discipline laborem a nobis esse susceptū. ¶ Incipiendū est autem ab eo quod est secundū naturā: huius cōfederationis principiū. Necessariū est quidē aut omnia esse cōmunia inter ciues omnes/ aut nulla/ aut quedā & quedā non. Eniuero nulla esse cōmunia: ipossibile cōstat esse. cū ciuitas sit cōmunio quedā. Ac primo necesse est locū esse cōmunē. nam locus equalitas est vnus ciuitatis/ ciues autem socij vni⁹ ciuitatis. Sed vtrum melius fuerit in bene instituenda respublica quecūq; recipere cōmunionem possunt/ ea omnia esse cōmunia: an quedam cōmunia esse/ quedam nō esse/ melius? nam fieri posset: vt filij & vxores & res que possidētur: cōmunes essent ciuibus adiucem queadmodum in Platonis republica. Ibi enim Socrates inquit/ oportere cōmunes esse filios/ & mulieres/ et facultates. id vero vtrū prestat ita fieri/ vt nunc sit: an secundū legē illam in respublica scriptam? ¶ Cōtinet porro et alias difficultates permultas: ista mulierū omnibus cōmunio. ¶ Et id propter quod censuit hanc legē esse ferendā: nō videtur consequi ex rationibus. ¶ Preterea ad finem: quem inquit oportere ciuitati existere (vt nunc quidem dictum est) impossibile. Quomodo autem distinguere oportet: nichil ab eo determinatum est. dico autem/ vt q̄ vna videlicet sit ciuitas tota: tanq̄ id sit maxime optimum. suscipit enim hanc suppositionem Socrates. ¶ Atqui cōstat/ q̄ ea si procedat atq; vna fiat magis: ciuitas non erit. est enim ciuitas multitudo quedā secundū naturā: que dū sit vna magis/ domus erit ex ciuitate/ et homo ex domo. vnam enim magis domū cēsemus esse q̄ ciuitatem et hominem vnū q̄ domū: Quare etiam si quispiā posset hoc facere: tamē non esset faciendum. quia perimit ciuitatē. ¶ Nec solum ex multitudine hominum constat ciuitas: verū etiam ex eorū multitudine/ qui specie differunt. non fit enim ciuitas ex similibus. aliud enī ad bellum confederatio: q̄ ciuitas: illa enī quantitate prodest/ et si eadē sit specie/ cum auxiliij gatia suapte natura fieri nata sit huiusce confederatio: ceu si pondus amplius trahat. Differt autem et eomodo ciuitas a gente quando per pagos diuisa non sit multitudo: sed quemadmodum. Arcades. ¶ Ex quibus autem vnum fieri oportet. specie differūt. quapropter equale repēsū ciuitatem conseruat: vt in Ethicis dictū est prius: quoniam inter liberos et equales necessariū est hoc esse. nam omnes simul magistratū gerere/ impossibile est: sed aut per annum aut per aliā p̄finitionem et tēpus. atq; isto modo fit: vt omnes gerant magistratum/ ceu si mutarentur futores et fabri/ nec semper ijdem fabri et futores essent. cum vero meli⁹ esset ita se habere ea que

Socrates prima respublica.

Plato. Socrates.

Vnitas ciuitatis socratice reprobat.

Arcades. Ethica.

sunt circa societatem civilem: manifestum est melius esse si ijdem semper magistratum gererēt modo id fieri posset. Sed in quibus nequit hoc fieri/ propterea q̄ omnes natura sunt equales: simul est etiam iustum (siue bonum/ siue prauum est gerere magistratū) vt omnes huiusmodi numeris participes fiāt/ et in eo imitentur vicissim equales/ cedendo inuicē alios alijs/ vtpote q̄ ex principio sint eq̄les. nam alij regūt/ alij reguntur in parte: tanq̄ si ipsi alij fiant. eodem modo illorum qui regūt: alij alios gerūt magistratus. Patet igitur ex his q̄ nō recipitur sic aptā esse vnam ciuitatem ceu dicūt quidā. et quod maximum esse cōmodum ciuitatibus dicebatur: id interim it ciuitates. atqui singulorum bonū singula conseruat.

¶ Patet etiam alio modo/ q̄ querere nimium vnire ciuitatē: non est melius. Domus enim magis sufficiens est: q̄ vnus homo. ciuitas autē q̄ domus. et vult ea quidem iam esse ciuitas: cū habet sufficientiam multorum societas. Si igitur magis expetendum est quod magis sufficientiam habet: certeminus vnum eo quod est magis expetibilis est.

Primi
s

PRIMICAP. SECUNDI POLITICORVM COMMENTARIVS.

Vm in fine precedentis libri dixerit se velle illa discutere que de optima republica tradita sunt: ad id faciendū in super ait oportere etiam alias respublicas considerare/ et si que scripte sunt ab aliquibus/ vt quid rectū/ quidq; vtile sit appareat. ¶ Se modeste excusat/ & candidū lectorē oratū facit: ne putet id opus/ ab eo aut superflue/ aut arroganter esse susceptū/ cum tot de rebus publicis ante eū scripserit. verū quia res ille publice/ que ex aliorum scriptis nobis relicte sunt/ non recte se habent. iccirco nobis hūc denuo exarāde ciuili discipline laborē suscepit. ¶ Proloquium ponit sub disunctione tricolū: oportere in ciuitate omnia ciuibus oibus esse cōmunia/ aut nulla/ aut quedā cōmunia esse quedā etiam nō: secundum membrū nulla omnibus ciuibus esse cōmunia tollit. Primo. q̄ ciuitas cōmunitas quedā sit. Secūdo. q̄ locus cōmunis sit oibus ciuibus. nam locus: vnus ciuitatis est equalitas/ ac eque ab omnibus participatur. ciues autē vnus ciuitatis socij. An primū membrū/ omnia ciuibus oibus esse cōmunia tollendū sit: respublica Socratis scripta a Platone facit ambiguitatē. verū primū membrū tollit: ostēdens rationes Socratis quibus censuit hanc legē esse ferendā/ et filios et mulieres/ et facultates/ ciuibus oibus debere esse cōmunes fuit esse et inanes. Primo. q̄ hec mulierum cōmunio/ q̄q; oibus communes existāt: multas alias molestias ac difficultates continet q̄ nunc sint/ vbi proprie sunt et nō cōmunes. Secūdo. quia rationes Socratis/ inualide sunt et nō colligunt id quod vult. Tertio. quia ad finē quē dixit oportere iesse ciuitati vt scilicet maxie vna sit: hanc mulierū cōmunionē/ ceu nūc dicitū est/ iefficere impossibile est. Et de vnitate ciuitatis nō sufficientē distinctionem ac elucidationē Socrates adduxit: sed omnia obscuritatis nube contenta reliquit/ hac suppositione non sufficēter/ (ceu dicitū est) enucleata vtens q̄ tota ciuitas sit vna tanq̄ id sit omnium optimū. reliquitur igitur tertium proloquij mēbrū: quedā scilicet ciuibus omnibus esse cōmunia/ quedā vero non. ¶ Ostendit suppositionē Socratis ciuitatē scilicet vna esse/ ciuitati esse optimū: inualidā esse. Primo. q̄ vnitate semper magis procedēte/ atq; continuo vna facta magis: deperit ipsa ciuitas. nā ciuitas cū cōtinuo magis magisq; sit vna tandē fiet domus/ et domus si ad vnitatē continue magis accedat/ tandē euadet vnus homo. id autē est impossibile. quare si quisptam efficere posset/ vt ciuitas esset maxime vna/ in vnūq; cōflata oīa: tamen id minime illi faciendū esset quādoquidē perimeret ciuitatem. ¶ Secūdo quia nō modo ex coaceruatione hominū constat ciuitas: sed ex multitudine eorū qui specie differūt/ vt eorū qui seruis/ qui natis/ qui vxoribus/ quiq; ciuitati rei publice p̄sunt/ & qui illis subsunt. qui specie differūt/ & in primo et in quarto primi libri capite postēfū est. nō enī ciuitas ex similibus. quare tāta vnitas in ciuitate/ quā vult Socrates: minime est regreda. Neq; simile est de ciuitate et de cōfederatis ad bellū. nā huiusmodi ad bellicos vsus cōfederatio: quātitate prodest/ etiā si eadē specie sit/ cū suapte natura sit auxiliij gratia. quātitate quidē prodest: ceu quantitate maius pondus valentius est adtrahēdū: neq; simile etiam de ciuitate vt de gente. nā quādo per pagos diuisa nō est multitudo/ sed quēadmodum Archades gens est/ nō ciuitas. quare ciuitatē magis vnam gēte/ minus vero vnā bello cōfederatis esse oportet. ¶ Tertio. quod ciuitatē conseruat/ nō est illa maxia vnitas/ cū ea ex quibus oportet ciuitatem vna effici specie differāt/ sed equalitas vicissitudinis magistratus ge-

rēdi atq; parendi vt in institutionū moraliū libris prius dictū est. nā iter liberos et equales: necesse se est huiusmodi vicissitudinē esse. vicissitudinem dico. quādoquidē magistratum simul omnes gerere impossibile est: sed vicissim vnū post aliū/ aut per annū/ aut per aliā temporis p̄finitionem. fitq; hoc pacto: vt oēs gerant magistratū quēadmodum si mutarentur futores et fabri: nec semper ijdem fabri essent/ nec futores/ sed vicissim nūc hi nunc illi. Cū vero melius esset ita se habere ea que sunt circa ciuitatē/ vt se res habet circa futores atq; fabros: lucidū esse potest/ melius fore si ijdem semper magistratū gererēt/ modo id possibile esset/ perinde ac melius est semper eodē futores fabrosq; esse. atq; vbi id fieri nequit/ eā ob causam quia natura sunt equales: simul etiā iustū est/ (ceu bonū siue malum sit magistratum gerere) vt omnes huiusmodi muneris euadāt participes/ & in eo subeundo imitentur vicissim equales equalib; cedēdo/ vt qui ex principio sint equales. nam hac vicissitudine seruata: hi regunt/ hiq; regūt vicissim ac si alij fiāt. et eodem modo eorum qui regunt: alij alios vicissim subeūt magistratus. ex ijs igitur cōstat non fore aptū sic vnam esse ciuitatem/ ceu Socrates & Glaucō consentiūt. q̄q; maximū bonum autumāt ciuitatibus: id interimere ciuitates. vt utamen cuiusq; bonū: quodq; conseruat. nō igitur ea vnitas ciuitatis bonum: sed ea que per vices repēditur equalitas. ¶ Quarto querere nimium vnire ciuitatem/ non esse melius: hac ratione perpala efficitur. nam domus magis sufficiens est q̄ vnū homo: et ciuitas magis sufficiens q̄ domus. nā ex diffinitione tūc dicitur ciuitas: cum iā pluriū societas sufficientiam est assecuta. si ergo magis expetendū qd magis sufficientiā nactum est: profecto minus vnū/ eo qd magis vnum est expetibilis est. nō est igitur ipsa maxima vnitas maximū ciuitatis bonum.

Socrates
Glaucō.

Aristoteles
Socrates.

ANNOTATIONES AD CAP. PRIMVM SECUNDI POLITICORVM.

Argumentum secūdi politicorū Aristotelis. In hoc secundo discutiuntur hec. Prima et optima respublica Socratis. Scda respublica Socratis. respublica Phalee. respublica Hippodami. respublica Licurgi. respublica Minois. comparatio. respublica Solonis & qui de rebus publicis scripserunt. Prima respublica Socratis nullorū. Scda Magnesiōrum. Phalee: Carthaginiensium. Hippodami: Milesiorū. Licurgi: Lacedemoniorum. Minois: Cretensiū. Solonis: Atheniensiu. de prima republica Socratis vnitas ciuitatis. Socratis: ca cōmunitas mulierū et natorum. cōmunitas rerū. Prima respublica Socratis differitur a primo ad 8. secunda ab 8 ad 12. phalee que Carthaginiensiu a 12 ad 15. Hippodami que et Milesiorū a 15 ad 20. Licurgi et lacedemoniorū a 20 ad 21. Minois & Cretensiū a 21 ad 25. Cōparatio carthaginiensiu/ Laconice/ et Cretensiū a 25 ad 27. Solonis et Atheniensiu/ et qui de rebus publicis scripserunt a 27 ad finē vsq; secūdi. et ex his ordo capitū huius secūdi texitur. ¶ Et si alique sint alie. Qui de rebus publicis aut tractauerūt aut scripserūt: horū meminit Aristoteles/ q̄ sub iunguntur Socrates. Plato. Pphidon Corinthius. Phaleas. Hippodam⁹. Licurgus. Minos. Solō. Draco. Zaleucus. Charōdas. Onomacritus. Thales. Philolaus. Diocles. Pittacus. Androdamas. Telecteus. et nisi superfluum putarem: possemus et nostrorū/ et exterorum plures alios recensere. ¶ Socrates inquit. Lex Socratis in quinto de republica est. vt mulieres/ nati et facultates sint cōmunes. Nulli nisi barbari: mulieres legunt habuisse cōmunes/ vt de Ausib; circa Tritonidē paludem/ Agathyrsis/ et Massagetis qui cōmunibus et in aperto vtūtur mulieribus refert Herodotus. et Mella de Garamatibus/ & si qui sunt tales in Africa mōstripara: qui nō vt homines sed pecudum more cōuerfentur. oblitus etiā pene erā citare Strabonem qui in quarto Antropophagos carne humana vescentes/ hanc consuetudinē habere scribit/ et in propatulo alienis vxoribus misceri/ matribus quoq; atq; sororibus: sed qui ita gignūtur ex parentū carnibus obsonia parare. et horum exēplo ifandā legē de cōmixtione matru et sororum et esu humanarum carniū tulit Chryssipp⁹. Et vt veritatē de lege Socratis dicamus: similē mulierum/ natorū/ et facultatum cōmunionem iducere volebat et forte eodē spiritu/ quo et tēporibus apostolorum Nicholaus Antiochenus. qui vt non modo facultatū/ sed et mulierum/ et natorū esset cōmunitas/ suam primus (que et iuuenis et formosa erat) in cōmune produxit mulierē. vnde secta orta est Nicolaitarum: que instar Socratice reipublice/ propriū habet nichil/ sed cōmunia oīa/ mulieres/ natos/ facultates. ab apostolis damnata et diuino ore detestata. in Apocalypsi enim angelū Ephesi cōmendat De⁹: q̄ cōmunitatē Nicolaitarū oderit. sed hoc habes. inquit/ quia odisti facta Nicolaitarū: que et ego odi. et angelum Pergami increpat. habeo (inquit) aduersum te pauca. quia habes illicitas nētes doctrinam Balaam: qui docebat Balac mittere scādalu corā filijs Israel/ edere et fornicari ita habes et tu tenentes doctrinā Nicolaitarū. quod igitur a deo reprobatū intelligimus: nemo defedere audeat/ nemo probare. hec enī doctrina Balaā est: hec Nicolaitarū. sed et intelligamus eam etiam a philosophis fuisse irrisam/ et reprobatā. ¶ Quomodo autē distinguere oportet. Socrates ciuitatem vna esse: maximū ciuitatis bonum esse volebat. atquomodo vna: minime distinguebatur. sic enim Socrates in quinto de republica. Habemus ne vllū ciuitatis perniciosius malū:

Socrates.
Reipublice

q̄ q̄ eam diuidit/et ex vna plures facit/vel melius quicq̄ eo:quod ipsam vnit/quodq; et vnā efficit/Nō habemus.Nōne voluptatis/dolorisq; cōmunio vnit:quādo ciues omnes/ex earū dē rerū accessu vel decessu/pariter gaudēt ac dolēt?Maxime.Horū vero diuersitas eam dissoluit:quādo eisdem ciuitatis et eorū qui in ciuitate sunt casibus alij vehementer dolent/alij gestiūt.Quid nī? Ex hoc autem tale quid prouenit:quando nō simul in ciuitate hec verba vulgantur meū scilicet et non meū/ac de alieno/eodem modo.Valde.In quacūq; igitur ciuitate cōplurimi ad idē secūdum eadē hec dicunt meū:et non meum ea optime gubernatur.Profusus. Et quicūq; q̄ proxime vt vnus homo effecta sit,et reliqua que longo ambitu verborum circunducit:que/et sequentia (que Aristoteles refutat)licet ex illo quinto cōtueri,interlocutor hic Glauco intelligatur.Sed capita ferme/et rerum summā de republica Platonis(quā primam rempublicā Socratis Aristoteles appellat)collegim⁹ in primo hecatonomiarū:quas post politicorū et economicorum libros subiunximus,vt non sit tātus labor huius discipline studiosis:euoluere Platonē.¶ Sed quemadmodum Archades.Vitam pastorīā olim viuebant Archades/morantes in agris separati/sepe loca demutantes et pallantes homines,de quibus Pythia ad Lacedemonios, Multi apud Archadiam vscentes glande viri sunt, Qui te reijcient.

Archades.

Pythia.

Idanthyr⁹

Herodot⁹.

Et ex oratione Idanthyr⁹:apud Scythas neq; oppida sunt/ neq; culti agri,author Herodotus. ¶ Quapropter equale repensum ciuitatē cōseruat:vt in Ethicis dictū est,Ex tertio capite quīti Ethicorum cognoscitur:cōmuniūstū per quod Societates cōtinentur/equale esse sed cōmuniū distributiū:equale secūdū dignitatem/et Geometricam medietatem, cōmutatiū autem/quo omnium cōmutantiū et opificum societates continentur/cōseruanturq; ex quarto eiusdem quinti secundum numerū & Arithmetica medietatem esse equale,Et capite primo noni:equale repensum aut secundū dignitatem aut numerū:amicitias ciuilesq; societates saluare.

De republica Socratis improbatio. Cap.

II

Communitas mulierū reprobatur. Socrates.

Nimvero nec si optimum sit vnā q̄ maxime esse ciuitatem:nō tamen id demonstrari videtur ex sermone:si omnes simul dicant meum et non meum,hoc enim Socrates putat esse signū ciuitatis perfecte vnite. At enim verbum omnes duplex est, Si igitur tanq̄ singuli:foran esset magis/quod efficere vult Socrates, singuli enim eundem filium suum esse dicerēt:et mulierem eandem,et de substantia et facultatibus quibusuis eodē modo, nunc autem non ita dicunt/qui cōmunibus vtūtur mulieribus et filiis:sed omnes quīdem/at non vt singuli ipforū, eodē modo de facultatibus/omnes quidē:sed non vt singuli eorū. Quod igitur aberratio quedā sit in verbo oēs manifestū est,nā & vocabulū oēs et vtraq; et iparia et paria dicūt ppter duplicitatē/ et in sermonibus posita litigiosos faciunt syllogismos, quare hoc ipsū oēs dicere/ vno quidē modo bonū est/ sed nequaquā possibile: alio autē modo nichil cōsentaneū. Habet p̄terea quod dicit: nocumētū aliud, quod enī multorū cōmune est: i eo minima adhibetur diligētia, nā de proprijs maxie curant hoies, de cōmunib⁹ autē min⁹/ q̄ de eo q̄tū singulis cōpetit tāq̄ enī alio curāte: ab alijs negligunt, quēadmodū in seruilib⁹ ministerijs, famulātes multi interdū deterius inseruiūt q̄ pauci. ¶ Fiant etiā vnicuiq; ciuiū mille filij, et ipsi nō vt singulorū: sed vt cuiusuis/ quis similiter est filius, quare oēs similiter negliget. ¶ Preterea hoc modo singuli ciuium meus est dicēt/ de eo qui bene agit aut male (quodcūq; contigerint nūero) dicēt hoc modo videlicet me⁹ est aut illi⁹ de singulis ex mille/vel quotquot ciuitas nacta sit/et hoc dubitantes, nā incertū est: cui cōtigerit genuisse filiū/ & saluū esse genitū. Atqui vtrū prestat sic dicere meū ita vocātes vnūquēq; duorū miliū/ & decē miliū: an magis vt nunc in ciuitatibus meū vocāt/ hic quidē filiū suū/ ille fratrem suum/ ille nepotē/ aut per aliā quandā cōiunctionē ex consanguinitate vel familiaritate/ et affinitate illi⁹ primū/ vel suorū et preterea alium sodalem/ alterū con-

tribulē: prestat enī esse propriū nepotē: q̄ illo modo filiū. ¶ Quinimo nec vitari quidē potest: quin suspicentur a quibusdā fratres et filij/ & patres & matres, nā per similitudinē natorū ad parentes: necessariū est vt fidē de se inuicē recipiant, quod tradūt quidā qui terre ambitus describūt, esse enī aiunt nōnullis superioris Libye populis mulieres cōmunes: filios tamen partiri secundū similitudines. Sunt enī femine quedā etiā aliorū animalū ceu eque & boues: quarū ea natura est/ vt simillimos genitoribus edāt fetus/ vt equa illa apud Pharsaliā/ nūcupata iusta. ¶ Preterea hmōi molestias non facile erit vitari ab ijs/ qui eā statuunt cōmunitatē: puta plagas & neces parti volūtarias partim inuolūtarias/ et rixas & iurgia, que nefas est cōmittere aduersus parētes & propinquos: magis q̄ aduersus extraneos, Sed frequentius illa euenire necesse est/ vbi ignorāt: q̄ vbi sciunt, & ea si cōtingant/ a scientibus expiationes debito modo fieri possunt: ab ignorātibus vero ne vna quidē fieri potest. ¶ Illud etiā absurdū: q̄ qui filios cōmunes fecerūt: coire solū/ amātes vetuerūt/ amare vero nō vetāt/ nec alios vsus/ quos esse patri ad filios et fratri ad fratrem/ omnīū difformissimū est/ cū et amare solū/ aliquid absurdū sit, et nō aliā ob causam cōitionē illorū vetuisse/ nisi quia nīmia voluptas sit ide prouētura: sed qd̄ pater/ sit aut filius/ aut fratres ob eam rē nichil putare referre. ¶ Videtur autē magis prodesse vt agricolis cōmunes sint mulieres & filij/ q̄ custodibus, minus enī erit amicitia si cōmunes sint nati & mulieres, enī uero tales sint quibus imperatur/ oportet: quo ipsi pareant ip̄erio/ nec res nouas in ciuitate moliantur. ¶ Penitus autē contrariū eueniat necessariū est ob huiusmodi legem q̄ ea sint quorum causa optimas leges esse oportet/ & q̄ id cuius gratia Socrates censet ita instituēdū de natis & mulieribus, amicitia etenī putamus maximū esse bonum ciuitatibus, nā sic minime seditionibus agitabuntur. ¶ Sed vnā esse ciuitatē laudat maxime Socrates: qd̄ & videtur/ & ipse ait esse amicitie opus vt in amatorijs sermonibus scimus dicentē Aristophanem: propter eximiā amātium cupiditatem/ applicari simul/ & ex duobus fieri vnū, hic ergo necessariū est ambos corruptos esse/ vel vnū. At in ciuitatib⁹ necesse est amicitiam infirmam fluxamq; fieri propter huiusmodi cōmunitatem: & minime dicere meum aut filiū/ patrem: aut patrem/ filiū. ¶ Vt enim parum dulcis multa in aqua diffusum/ insensibilem facit mixturam: sic accidit eam adinuicem familiaritatem/ que ab huiusmodi nominibus prouenit curare minime/ esse necessarium in tali republica/ vel patrem vt filij interest/ vel filiū vt interest patris/ vel fratres inuicē. ¶ Duo enim sunt que faciunt homines curā habere & amare: proprium scilicet et affectio, quorum neutrum sit necesse est in huiusmodi republica. ¶ Insuper translatio illa natorum ex agricolis et artificibus in custodes/ et ex his in illos: magnam continet difficultatem quemadmodū tandem fiet, & cognoscant necesse est dantes & transferētes: quibus quos dedant. ¶ Preterea superius etiam dicta magis i his necessariū euenire: puta rixas et plagas/ & amores/ & cedes, nām nō amplius appellant custodes fratres & filios/ & patres & matres/ qui alijs ciuib⁹ dedūtur: & rursus qui ex custodibus/ alijs ciuib⁹/ vt caueant tale aliquid perpetrare propter consanguinitatem, De cōmunitate igitur natorum & mulierum: determinatum sit in hunc modum,

Libya superior. Pharsalica equa.

Socrates. Aristophanes. Imprudentia Aristophanis.

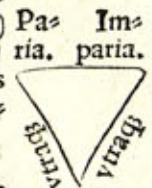
Stendit rationem Socratis inualidam esse. vult enim Socrates signum esse ciuitatis perfecte vnite: si omnes pariter dicere possint meum & non meum. id enim non accidit. Primo. nam omnes vocabulum anceps est: quod nunc ad vniuersam collectionem refertur: nunc vero ad collectionis singulos. si igitur singuli possent dicere de muliere eadem de filio eodem deque eisdem facultatibus meum: forsitan magis signum esset ciuitatis perfecte vnite. nunc autem ita singulos eorum dicere qui communibus vtuntur mulieribus filijs & facultatibus impossibile est. sed omnes: vt tota quedam collectio non vt singuli eorum. Secundo. Quia Socraticam rationem paralogismum quendam esse: ratione vocabuli omnes: statim perspicuum est. nam vocabula omnes & vtraque in disceptationibus posita: litigiosos faciunt syllogismos & paria & imparia dicunt ob dupliciter. quare omnes posse meum dicere vno modo & vt singuli consentaneum sit: ad id quod intendit Socrates: sed nequaquam possibile. alio autem modo vt omnes non vt singuli posse id dicere: nichil ad id quod colligere nititur consentaneum. ita enim nunc etiam dicere queant: vbi neque mulieres neque liberi neque facultates communes existunt. Tertio. Preter id quod ratio Socratis sophistica allucinationem continet: sua vxorum liberorum facultatumque communio nocentum aliud habet quod ciuitatis res neglectui habebuntur. nam in eo quod multorum commune est: minima adhiberi solet diligentia. si quidem de proprijs maxime curant homines: de communibus autem longe minus quam de ijs que singulis quibusque competunt. veluti enim alio communia curante: ab alijs negliguntur. ceu in seruilibus ministerijs accidere solet: multos famulantes interdum deterius quam paucos inseruire. Quarto. Eadem etiam in filijs que in facultatibus: negligentia obtinget. nam ex hac mulierum communi abusione: fiunt vnicuique ciuium mille filij. & ipsi non vt singulorum sed vt omnium: quibus similiter est filius. quare omnes similiter negligunt. Quinto. Preterea non alio modo contingat singulum quemque ciuium dicere de eo qui bene agit aut peccatam quotquot numero sint: hoc pacto videlicet meus est vel illius hoc modo dicentes de singulis ex mille vel quotquot ciuitas nata fuerit & id quoque dubitans. nam incertum est cui contigerit genuisse filium & saluum esse genitum. sed an prestat ciues sic dicere meum ita vocantes vnumquemque duorum millium & decem millium: an potius vt nunc in ciuitatibus meum vocat hic quidem filium suum ille fratrem suum ille nepotem aut alia quadam coniunctionis appellatione ex consanguinitate familiaritate aut affinitate primum sui ipsius vel suorum & preterea alium sodalem alium cotribulem: Et certe prestat proprium esse nepotem: quod illo modo filium. Sexto. Vitari nequit a quibusdam (esto esset ea communitas) quin suspicetur quibusdam proprii fratres filij patres atque matres. nam per similitudinem natorum ad parentes: necessarium est vt fidem de se inuicem recipiant. quod & tradunt quidam accidere qui terre ambitus negociandi causa circueuntes experti sunt. aiunt enim in superiore Libya mulieres quasdam communes esse: attamen filios secundum similitudines dispariter. sunt autem & aliorum animalium femine quedam ceu eque & boues: quarum ea natura est vt simillimos genitoribus edant fetus. vt equa illa apud Pharsalum iccirco nuncupata iusta. quid mirum igitur si mulieres nonnunquam parentibus similes edunt filios & non posse esse illam liberorum communiter vt Socrates volebat. Septimo. Si ita instituat communitas: haud facile erit has vitari erga parentes & consanguineos molestias plagas inquam & necesse tamen voluntarias tamen inuoluntarias & rixas & iurgia: quod nefas magis est: aduersus parentes & propinquos committere quam aduersus extraneos. atqui frequentius illa eueniant necesse est: vbi parentes propinquosque ignorant quod vbi dinoscunt. adde etiam si ista a scientibus perpetrentur: posse expiationes debito modo fieri. at si ab ignorantibus: nulla profus expiatio fit. Octauo. Quia Socrates qui hanc communiter tatem inducit: adamare non vetat suauari & reliqua id genus (concubitu duntaxat excepto) que esse patri ad filios & fratri ad fratrem omnium indecentissimum est: cum & adamare solum quippiam sit absurdum. concubitu autem non aliam ob causam videtur prohibuisse: nisi quia nimia voluntas inde prouentura sit: quod autem pater sit aut filius aut fratres adinuicem ob eam rem nichil putare referre. Nono. Si Socrates mulieres et natos voluit esse communes: id magis agricolas quam custodes ciuitatisque principes decuisset. nam si nati atque mulieres communes erunt: minor erit amicitia. at vero tales minusque conspirantes amicitia sint ijs quibus imperatur oportet: quatinus ipsi pareant imperio neque noua in ciuitate machinentur. cuiusmodi sunt agricole. Decimo. Quia ob huiusmodi Socraticam legem: necessarium est contrarium eorum euenire: quorum recte late leges cause esse debent & contrarium illius cuius gratia censet Socrates: ita de natis ac mulieribus esse instituentum. nam amicitiam existimamus ciuitatibus maximum esse bonum quam vt visum est: aut tollit aut imminuit: ob huiusmodi comunione inductionem Socrates. Undecimo. Ceterum ciuitatem vnam esse maxime laudat Socrates: quod id (inquam) vnum esse & videtur & asserit ipse esse amicitie opus. quemadmodum in amatorijs sermonibus Aristophanes ait propter scilicet nimiam amicitiam

tium cupiditatem conglutinari & ex duobus effici vnum. sed id profecto ridiculum: quopacto enim coalescunt. & ex duobus fit vnum: nisi aut ambo aut alter eorum corumpatur: verum ob huiusmodi comuniter: necesse est in ciuitatibus amicitiam imbecilem debilemque fieri & minime patrem dicere meum filium & filium item minime dicere meum patrem. Duodecimo. Sed esto seniores filios iuniores appellent & contra iuniores vocent seniores patres. id perparum valuerit. nam vt parum dulcoris multa aqua dilutum temperaturam insensibilem facit: sic accidit in ea familiaritate que ab huiusmodi nuncupationibus prouenit & minime curare filium eum quem vocat patrem vt deceret patrem curari & contra qui vocatur filius minime curari vt deceret filium. Tertio decimo. Duo sunt que homines inducunt & ad curandum & ad amandum: proprium scilicet & affectio. atqui in huiusmodi Socratica republica: neutrum asit necesse est. cura igitur per pauca atque per pauca amicitia. Quarto decimo. Translatio natorum ex agricolis & artificibus ad custodes & contra ex custodibus ad agricolas ne nati parentes & parentes natos agnoscat: non recte se habet. at difficultatem continet immodicam: quopacto id fieri tamen queat. nam & dantes & transferentes cognoscant oportet: quibus danti & etiam quos dent. valeant igitur tandem agnoscere parentes natos natiq; parentes. Quinto decimo. Et esto per huiusmodi translationem neque parentes neque nati agnoscantur: tanto magis tamen superius alata grauamina contingant rixae inquam & plage & cedes et illicite (maxime confanguineis) adamationes. nam qui alijs ciuibus deduntur: non amplius custodes fratres & filios & patres & matres appellant neque rursus qui ex ijs qui custodiunt transferuntur in alios ciues: quo minus caueant quippiam huiusmodi flagitiorum perpetrare ob cognationis reuerentiam. Sed de comuniter tate natorum ac mulierum dictum sit hactenus.

ANNOTATIONES AD CAP. SECUNDVM.

Am & vocabulum omnes & vtraque & paria & imparia dicunt. Quomodo paria & imparia dicuntur hoc pacto. tria & tria fit totam collectionem respicis: vtraque paria. sin collectionis singula: vtraque imparia. textitur paralogismus quod imparia sint paria hoc pacto. tria & tria vtraque paria. & tria et tria vtraque imparia. imparia igitur paria & ita quattuor ternarijs monstratis: omnes dicis pares collectim & vt omnes & omnes. dicis impares singulatim & vt singuli. & simili pacto paralogismum facis: quod imparia sint paria. Nam incertum est cui contigerit genuisse filium. In re illa publica Socratis incertum esset: tum quod statim natis pueris extra urbem deferuntur ad ouilem vt sine delectu ciues congregarentur tum quod statim natis pueris extra urbem deferuntur ad ouilem vt ne vnum quidem matres agnoscere possint. Quinimo nec vitari. sextam rationem adducit Aristoteles. quia (vt dictum est) iubet Socrates natos pueros statim ad gregem deferendos: ne a parentibus agnoscantur. Verum ob similitudinem natorum ad parentes: id aliquando deprehendatur necesse est. Quod ex historijs facile est deprehendere. & Plinio auctore: quedam similes auo pepererunt quedam geminos alterum sibi alterum patri similem quedam semper sibi similes quedam semper similes patri. vt etiam Homerus dicit Penelope similem patri peperisse Telemachum. sunt & quedam que neutri similem pariunt. nam Artoon plebeus Antiocho regi Syrie similis. magno Pompeio Vibius Plebeius & Publicius seruitute liberatus similes. Monogenes coquus: patrem referebat Pompei. & innumera talia. Et equa pharsalica fetus equis qui inibant similes: semper reddebat. Causam dicerent philosophi forsitan hora conceptus similitudinis ineuntium equorum in parte imaginatiua impressione: & ita de liberis cum parentes referunt. sed an ita an secus sit: nichil ad presens referat. Aiunt in superiore Lybia. Lybia eadem est que africa. & dicit in Lybia superiore propter Aules vicinos Nomadibus & Agathyrsos: de quibus in annotatione superiore numero 3 dictum est. A scientibus expiari debito modo possunt. certi modi expiandi apud gentiles olim erant: cum quis conuicia verbera plagas aut necem parentibus aut propinquis intulerat: quequidem purgationes & expiationes pro ritu eorum a sacerdotibus fiebant: fallaces quidem. at nunc per exomologesin id est confessionem & penitentiam vere fiunt scelerum expiationes & emundationes anime. Vt in amatorijs sermonibus scimus dicentem Aristophanem. Amatorijs sermonibus: id est in symposio siue conuiuio Platonis. vbi Aristophanes inducitur narrare impudentissimam (vt ita dicam) fabulam & merum deliramentum de sectione hominum ab Ioue facta: vt ex vnoquoque duo fierent. & de infano amore conuiscendi: vt rursus duo in vnum conuiscerentur. ceu de Salmace & hermaphrodito fabulatur cum dicit Ouidius. Corpora iunguntur faciesque inducitur illis: Vna. & reliqua. sed asserre fabulam vt Aristophani enarrata tribuitur: neque consilium meum est: neque vt quis vnum ad tam nefaria legenda contaminet oculos: consulerim. inconstant enim talia mentem: nisi protinus oblata tanquam presentanea venena refugiantur.

Tria & tria. III III

Pa Impa res. res. III III

Terna rij. III III III III

Homerus. Penelope. Telemachus. Artoon. Antiochus. Pompeius. Vibius. Publicius. Monogenes. Proconesia. Solinus. Plato. Aristophanes. Ouidius.

De cōmunitate facultatum / & nonnullis incōmodis rempublicā socra-
ticam sequentibus. Cap. III.

Cōmunitas
rerū Socra-
tis reproba-
tur.

Is consequens est de rebus que possidentur cōsiderare: quomodo
sit constituendū illis / qui in optima republica versari debeāt. vtrū
cōmunes esse debeant / an non cōmunes. Hoc seorsum scrutandū
est (nec simul cū ijs que de natis & mulieribus lege statuūtur) dico
autē circa res vtrū (et si sint nati mulieresq; separatim: quēadmo-
dum nūc sunt omnibus) prestet tamen res esse cōmunes & vsus.
puta vtrū prestet fundos esse seorsū / fructus vero in cōmune cōferre: qđ apud
quasdam fit gentes. vel contra / solū quidē cōmune esse / & cōmuniter coli / fructus
autē partiti in proprios vsus: quod etiā facere dicūtur quidā barbarorū. vel etiā
fundos & fructus esse cōmunes. ¶ Si ergo alij essent agricolae: alius esset modus
& facilior. sed cū ipsi sibi laborent: ea que ad possessiones attinēt / plures prebe-
bunt difficultates. nā si in fruendo & laborādo nō sint pares: necesse est inculsa-
tiones existāt contra fruētes quidē & consumētes multa / parum vero laborātes
ab his qui minus consumūt & multū laborant. ¶ Omnino autem conuictus
& cōmunitas rerum humanarū omniū / difficilis est / & maxime in talibus. Pro-
bant autē eorū qui vna peregrinantur societates: quorū pleriq; fere inter se dis-
sident / de paruis vilibusq; rebus offensi. Nos quoq; etiā ministris illis plurimū
aduersamur: quibus maxime vtimur ad circularē famulatū. cōmunes igitur ha-
bere res: has & alias huiusmodi cōtinet difficultates. ¶ Eo autē modo quo nūc
fit si insuper moribus & moderatione legū rectarū honestet: non parū distabit.
habebit enī vtriusq; cōmoda. dico autē vtriusq; videlicet eius qđ cōmunes sunt
res / & eius qđ proprie. oportet enī omnino vt res sint proprie: sed quodāmodo
cōmunes. cure enī diuerse: inculsationes adinuicē non pariēt. imo proficiēt: vtpo-
te ad propriū vnoquoq; sedulo incūbente. at vero ob virtutē erunt ad vsus (vt
est in prouerio) amicorū cōmunia. ¶ Est autē etiā nunc quibusdā in ciuita-
tibus in hunc modū subscriptū: ne putetur impossibile. & precipue in ijs que be-
ne gubernantur / aliqua sunt & aliqua esse possunt. propria enī vnusquisq; possi-
des: partim vtilia facit amicis / partim vtitur cōmunibus. vt in Lacedemone ser-
uis vtuntur vicissim tanq̄ (vt ita dicam) proprijs: & preterea equis et canibus si
forte i vijs / in agris / per regionē quis indigerit. patet igitur esse melius / vt pro-
prie sint res: sed vsu facere illas cōmunes. quēadmodū autē hoc fiat: legislatoris
erit prouisio. ¶ Est sane inenarrabile: qđ tum intersit ad voluptatē / cōsiderare ali-
quid esse propriū sui. non enī frustra quisq; ad seipsum amicitia habet. est vero
id naturale. Sed cū amator sui reprehenditur iuste: non id reprehenditur quia se
amat / sed quia magisq; oportet se amat / quemadmodum et amator pecuniarū.
nam amant omnes (vt ita dixerim) talia. attamen & largiri & opem ferre ami-
cis aut hospitibus aut sodalibus dulcissimum est: quod fit si proprie sint faculta-
tes. hoc autē non contingit illis: qui nimis vnā efficiunt ciuitatem. Et preter hec
duarum virtutū opera manifeste tollunt temperantie erga mulieres alienas (ab
ea enim que aliena est: honestatis opus est se ob temperantiam abstinere) & li-
beralitatē circa res possessas. neq; enim discer ni poterit liberalis: neq; liberalem

Lacedemo-
nij.

operationem faciet vllam. nam in vsu earum rerum / quas ipsi possidemus libe-
ralitatis est opus. ergo eiusmodi legis positio faciē habet apparentē atq; huma-
na videri possit. auditor enim libenter recipit / putans fore mirabilē quandā ami-
citiā omnibus erga omnes: presertim cum quis incōmoda accusat rerum pu-
blicarum nunc prouenientia / ex eo quia nō sint cōmunes omniū facultates / ceu
litigia ex contractibus / falsorum testium iudicationes / diuitū adulationes. quo-
rum nichil fit propter proprietatem: sed propter improbitatem. cū etiam res in
cōmuni habentes rerūq; vtentes cōmunionē: multo magis inter se dissidere vi-
deamus / qđ eos qui separatim possident. sed videmus paucos qui in cōmuni res
habent: dissidentes esse aduersus multos congerētes proprias facultates. ¶ In-
super equū erat referre: non solum quantis malis priuabuntur si cōmunitatem
rerum habebunt / sed etiam quantis bonis. videtur autem omnino impossibilis
esse illa vita. Causam vero Socrati huius erroris putandum est: suppositionem
nō rectam fuisse. oportet enim quodāmodo vnam esse ciuitatem & domū: sed
non penitus. est enim quo si procedat: non erit ciuitas. est etiam quo erit quidē
prope / vt nō sit ciuitas / deterior ciuitas. veluti si quis concētum faciat vnisonum /
et versum pedem vnū: sed oportet cū sit multitudo (vt prius diximus) per disci-
plinam / cōmunem & vnā efficere. & eū qui disciplinā sit habiturus putantē per
illam studiosam facere ciuitatem: absurdū est per talia quedam instituēdā pu-
tare (ac nō per mores & per philosophiam et per leges) veluti ea que circa pos-
sensiones sunt in Lacedemone / & cōmessationes in Creta quarū legislator cōmu-
nionē induxit. ¶ Neq; id sane ignorandū est: quia oportet ad multum tēpus ac
multos annos inspicere in qbus haudquaquē lateat / si hec recte se habuerit. ferme
enim omnia inuēta sunt quidē: sed alia nō inducta / alia ab expertis repudiata.
maxime autē id apparet: si quis per opera inspiciat rēpublicā sic institutā. nō ali-
ter enī poterit fecisse ciuitatē: nisi separet illa atq; distinguat / partim in cōmessa-
tiones / partim in partes tribuū / partim in tribus. Quare nichil aliud continget
lege prouisum esse: nisi vt custodes agrū nō colāt / quod et nūc Lacedemonij / fa-
cere tentant. ¶ Modus vero totius reipublice / quis futurus sit in cōmunicatione
degentibus: neq; Socrates ipse inquit / neq; dictū facile est. & licet ferme multitu-
do ciuitatis / diuersorum ciuium est multitudo: de illis nichil determinatum est.
an & agricolis cōmunes esse facultates oportet: an proprias singulorū. preterea
vtrum mulieres & pueros proprios: an cōmunes. si enim eodē modo cōmunia
sunt omnia omniū: quid differēt isti ab illis custodibus / vel quid plus erit ijs qui
sustinent eorum imperiū / vel quam ob causam imperium sustinebunt / nisi forte
machinentur aliquid tale quale Cretenses. illi enī cetera omnia seruis permittē-
tes / solum illis gymnasia vetuerunt / & armorum possessionem. ¶ Si eo modo
quo in alijs ciuitatibus apud illos talia erunt: quis modus erit cōmunitatis: ne-
cesse enī erit duas ciuitates in vna esse ciuitate: & eas inter se contrarias. facit enī
alios quidem custodes quasi in munitione: alios autem agricolas & artifices / &
alios ciues. Litigia vero / & iudicia / & quecunq; alia mala ciuitatibus prouenire
inquit: omnia prouenient & istis. quanq̄ dicat Socrates fore vt non multum le-
gibus indigeāt / propter disciplinam: veluti circa res vrbanas / & circa forum / &

Lacedemō
Creta.

Lacedemo-
nij.

Cretenses.

Socrates.

alia huiusmodi/legibus/tribuens solum disciplinam custodibus. Insuper domi-
nos facit suarum rerum/agricolas & tollere permittit. at multo magis verisimi-
le est eos fore difficiles & fastu plenos/ quos apud quosdam vocat Ilotias
& penestias et dulias. ¶ Enimvero siue necessaria sint hec similiter/ siue non: ni-
hil nunc quidem determinatum est. neque de consequentibus que sit eorum ciui-
lis administratio/ et disciplina/ et que leges. Est autem neque facile reperire/ neque
parum referens: quales hos esse oportet ad conseruandam custodum comunio-
nem. At vero si mulieres facit comunes/ facultates vero proprias: quis curam
habebit rei domestice/ vt habent agriculture viri/ quis etiam sint comunes facul-
tates/ & agriculturalium mulieres. ¶ Absurdum etiam ex bestiis facere similitudi-
nem/ quod conueniat eadem efficere mulieres que viri: ad quas nequaquam cura rei do-
mestice pertinet. Periculosa est insuper magistratuum constitutio: quam facit
Socrates. facit enim vt semper sint ijdem. at hoc seditionis est causa etiam apud
illos/ qui nullam possident dignitatem. quid ergo apud bellicosos & animosos
viros? Quod autem necessarium sit ipsum eosdem semper magistratus facere: pa-
tet. non enim aliorum modo/ & modo aliorum miscetur animis diuinum illud
aurum: sed semper eisdem. inquit autem quibusdam statim a genitura aurum
misceri/ quibusdam argentum: es vero et ferrum illis/ qui et artifices futuri sunt/
& agricole. ¶ Preterea custodibus felicitatem auferens: totam inquit ciuitatem
facere beatam oportere legistatorem. at impossibile est totam beatam esse: nisi
aut plurime/ aut omnes partes/ aut quedam habeant felicitatem. non enim eorū-
dem est felicitas: quorum et integrum. nam ipsum contingit totum existere/ & si nul-
li partium: at felicitatem impossibile est. quod si custodes non erunt felices: qui tan-
dem alij? non enim artifices quidem/ neque multitudo sordidorum. Illa igitur respublica
de qua Socrates locutus est: has continet difficultates/ et alias his non minores.

TERTIUM CAP. COMMENTARIUS.

T comuniatem natorum ac mulierum refutauit superiore capite Aristoteles: eque
& hic facultatum rerum comuniatem. primam questionem huiusmodi proponens: vtrum
si nati & mulieres separatim sint/ quemadmodum nunc sunt passim: prestet tamen
atque melius sit rerum esse comuniatem/ & comunes rerum usus. id est vtrum prestet
fundos proprios esse/ & fructus in comune ferendos: an contra fundos comunes
esse comuniterque colere/ & fructus partiri in usus proprios/ an vtroque & fundos & fru-
ctus esse comunes. ¶ Ostendit non conducere villo dictorum modorum: rerum/ faculta-
tum/ possessionumue esse comunione. Primo. Quia rerum comunitas: facilius esset si
alij essent agricole/ & non de ciuitate. verum cum nunc ipsi/ sibi laborent: res ipse si coes erunt/ plurimas
afferet difficultates. nam si ipsi & vtendo & laborando non fuerint pares/ tantumque percipiant/ quantum labo-
rauerint: incusationes & querele oriuntur ab ijs qui minus consumunt & multum laborant/ contra eos qui mul-
tis vtuntur consumuntque multa/ partem vero laborant. ¶ Secundo. Quia oino ciuitas & rerum quarumcumque hu-
manarum comunitas: difficilis est vel maxime talibus/ quorum nonnulli multum laborant/ alij autem aut
parum aut nichil. quod manifesto declarat eorum societates/ quod vna peregrinant: quorum plerique inter se
dissident/ de calceolis/ minutisque rebus offensi. & nos etiam ministris illis plurimum succedere solemus:
quibus maxime ad ancillarem famulatum vtimus. tanto magis igitur illi ad rerum omnium comunio-
nem dissident: quorum alij multum laborabunt/ & alij non. comunes igitur habere res: has con-
tinet difficultates. ¶ Tertio. Quia facultatibus eo se modo habentibus quo nunc/ si insuper moribus/
& rectorum legum moderatione ornentur: non parum id ab illa facultatum comunitate differet. nam ho-
rum vtriusque/ & quod res sint comunes/ & quod proprie: comoda retinebit. expedit namque omnino vt res
sint proprie: sed quodammodo comunes. nam cum res erunt proprie: cure diuerse/ incusationes & quere-
las inuicem non parient/ quinimo proficiet/ vt pote vnoquoque ad proprium sedulo incubente. sed
cum accesserit huiusmodi morum & rectorum legum institutio: tunc ob virtutem erunt omnia ad vsum (vt

est in adagio) amicorum comunia. ¶ Quarto. Ne id putetur impossibile: est etiam nunc in quibusdam
ciuitatibus hoc modo subfiguratum. & precipue in ijs que bene gubernantur: aliqua que diximus in-
sunt/ & aliqua inesse possunt. nam in huiusmodi ciuitatibus/ propria vnusquisque possidet: quedam
facit vtilia amicis/ quibusdam vero vtuntur comunibus. ceu in Lacedemone: seruis vtuntur vicissim/
ac si essent (vt ita dicam) cuiusque proprii. et preterea equis & canibus: si forte in via/ aut per regio-
nem in agris/ quispiam egerit. patet igitur prestare res proprias esse: sed amicitia & charitate illarum
vsum comunes facere. verum quopacto id fiat: legislatoris providere proprium opus/ atque officium est.
¶ Quinto. Dictu sane haud facile fuerit: quantum intersit ad voluptatem considerare quippiam esse pro-
prium sui. neque enim frustra: quisque ad seipsum amicitiam gerit (est vero id naturale) quare & ad sua.
Sed dices cur igitur amator sui reprehenditur/ prompta est responsio: que adhibeatur. nam cum ama-
tor sui iuste reprehenditur: non id reprehenditur quod se amat/ sed quod magis quam oportet se amat/ quoad-
modum & amator pecuniarum. nam omnes (vt ita dicam) talia amat. ¶ Sexto. Enimvero elargiri & opere
ferre amicis/ aut hospitibus/ aut sodalibus: delectabilissimum est. id autem fit: si proprie facultates
assint. non autem contingat illis qui facultatum omnium comunione inducunt: & qui nimis vnam ciui-
tatem efficiunt: non expedit igitur facultates atque res ee que possidentur: omnibus esse comunes.
¶ Septimo. Preter hec que dicta sunt: qui mulierum & facultatum comunione inducere moluntur/
duarum virtutum opera manifeste tollere videntur/ temperantie videlicet & liberalitatis: tem-
perantie quidem erga mulieres alienas. nam ab ea que propria non est: honestatis opus est/ se se
ob temperantiam continere. liberalitatis vero circa facultates/ resque possessas. qui enim fiat vt libera-
lis appareat/ liberalemue operationem faciat vllam/ nam in vsum earum rerum quas ipsi possidemus:
liberalitatis opus situm est. huiusmodi ergo legis positio facietenus est apparens/ & que possit
humana videri. audiens autem/ spontaneus alacerque suscipit: ratus fore admirabile quandam am-
icitiam omnium ad omnes/ tum maxime cum quis incommoda accusat rerum publicarum/ nunc ea
provenientia de causa/ quod non comunes sint omnium facultates. ceu litium contestationes super con-
tractibus/ ex falsis testibus iudicia/ assentationes erga diuites/ & id genus talia. Verum agnoscere
opere precium est: nichil horum propter proprietatem euenire/ sed propter improbitatem. cum etiam
ij qui res in comuni habent/ quique rerum comunione vtuntur: multo magis inter se dissidere vide-
amus/ quam eos qui separatim possident. videmus etiam eos qui in paucis numero sunt/ res in comu-
ni habentes: disceptantes aduersus multos/ proprias cogentes facultates. ¶ Octauo. Equum
preterea erat referre non solum quantis malis priuabuntur/ si comuniatem rerum habebunt: verum
etiam quantis priuabuntur bonis. videtur certe omnino impossibilis illa vita: et causam huius
erroris/ suppositionem non rectam putandum est Socrati fuisse. nam oportet quodammodo vnam
esse ciuitatem/ & domum vnam: sed non penitus et maxime vnam vt putabat Socrates. nam est
quo si procedat: non erit amplius (ceum dictum est) ciuitas. est etiam quo si procedat: erit propemo-
dum/ vt non sit ciuitas/ iam deterior ciuitas. veluti si quis faciat concentum vnisonum/ & carmen pe-
dem vnum. sed oportet cum sit multitudo: per mores/ & rectorum legum institutionem (vt dictum iam
est) comunem & vnam efficere. eum porro qui moderatam ciuitatis disciplinam sit accepturus/ & arbi-
trantem per eam ciuitatem fore studiosam: absurdum est per talia quedam qualia sunt ea que circa pos-
sensiones sunt in Lacedemone/ & commutationes in Creta (quarum legislator comunione induxit)
arbitrari ciuitatem dirigendam/ ac non potius per mores/ per philosophiam/ & per leges. ¶ Nono.
Quia id minime latere debet/ ad rectam gubernandam ciuitatis disciplinam: oportere inspicere ad
longinquum tempus & plurimos annos/ in quibus nequaquam lateat recte ne se habuerint an se-
cus. nam ferme omnia sunt adinueta: sed quedam non inducta/ alia vero a peritis refutata. quam quidem
rem Socratem minime fecisse constat. quod vel maxime apparet: si quis per opera huiusmodi constitu-
tam republicam inspiciat. non enim poterit Socrates ciuitatem constituere: nisi separet illa atque distin-
guat/ hec in commutationibus/ ista in fratribus/ illa vero in tribus. quare si inspicit: continget nichil
aliud Socratica lege prouisum esse/ nisi vt custodes agrum non colant. quod & nunc facere tentat Lace-
demonij. ¶ Decimo. Quia quis modus futurus sit totius ciuitatis/ illis quidem in omnium rerum com-
municatione degentibus: neque Socrates dixit/ neque dictu facile est. & omisit quod plurima. nam tamen
ciuitatis ferme multitudo diuersorum ciuium sit multitudo: de illis ab eo nichil discussum est. vtrum sci-
licet agricolis comunes esse oportet facultates/ an cuique eorum proprias: vtrum etiam agricolarum mulie-
res & pueros comunes esse oportet/ an proprios: nam si eodem modo comunia erunt omnia agrico-
lis oibus: quod differet hi ab illis custodibus/ vel quod amplius erit ijs qui eorum tenent imperium/ vel
quam ob causam eorum imperium tenebunt/ nisi forsitan aliquid tale machinentur: quale Cretenses.
illi namque cetera omnia seruis permittebant: sola vero gymnasia illis vetabant/ armorumque posses-
sionem. quod si eo modo quo & in alijs ciuitatibus similia erunt & in Socratis republica: quod modus
erit comuniatem/ quonammodo erit comunitas/ nam necesse iam est/ duas esse ciuitates in vna
c iij

ciuitate: & eas inter sese esse cōtrarias. nā facit alios custodes quasi in munitione: alios autem agricolos/artifices/ & reliquos ciues. & reuera lites/ inctationes/ iudicia & queq; alia mala alijs ciuitatibus prouenire dicit Socrates: oia et istis eueniēt/ tāetsi dicat Socrates fore vt non multū legibus idigeāt propter disciplinā. legib⁹ dico circa res vrbanas & circa forū & alia hmōi/ tribuens solū custodib⁹ disciplinā. preterea dños facit rerū suarū agricolos/ & tollere pmittit. aut multo verisimilius est eos fore insolētes & elatos/ magis q̄ serui quidā apud nōnullos: quos appellāt εἰλωτας περσετας καὶ δουλιασ ita a versione/ paupertate/ & seruitute dictos. ¶ Vndecimo quia nichil nūc determinatū cōperitur a Socrate: an que pauloāte dicta sūt/ custodib⁹ & ceteris ciuib⁹ vt agricolis & artificibus/ necessaria similiter sint an secus. neq; que cōsequenter eorū ciuilib⁹ esset administratio. que disciplina/ & que leges. neq; sane facile cōpertū est/ neq; parū momēti res pōdus habens: quales agricolos/ artifices/ reliquosq; ciues esse oportet/ vt custodum conseruetur cōmunitas. At dicit forsitan quispiā: agricolarum mulieres faciet Socrates cōmunes/ facultates vero proprias. sed tunc quis curam geret rei domesticę: vt curam gerūt agricolos vtrū/ Et illud idē accidat etiam: si agricolatū cōmunes sint & facultates & mulieres. ¶ Duodecimo. Quia etiā absurdū est Socrate ex bestijs sumere similitudinē: q̄ eadē efficere cōueniat mulieres que & viros decet. quādoquidem ad bestias nequaq; rei domesticę cura attinet. ¶ Tertiodecimo. Quia insuper periculosa est magistratū constitutio: quā Socrates facit. nam facit vt semper sint ijdem q̄ magistratū gerant: verū id seditionis est causa: etiā apud illos q̄ nulla dignitate/ nullaq; prediti sunt excellentia. quid igitur erit apud bellicosos & animosos viros/ At vero q̄ necessariū sit Socrate semper eosdē facere qui magistratus administrant: perspicuum est. nam non modo horū et modo aliorū miscetur animis diuinū illud aurū: sed semper eisdem. inquit autē quibusdā statim ab ipso ortus exordio/ aurū misceri/ quibusdā argentū: es vero & ferrum ijs qui & artifices futuri sint & agricole. ¶ Quartodecimo. Quia cum a custodib⁹ felicitatem auferat/ vtpote a quibus aufert cōiuges proprias/ propriosq; liberos/ & facultatum proprietatem/ que virtutū sunt organa: nichilofecius dicit oportere legislatorem facere totam ciuitatē beatā. atqui impossibile est totam ciuitatē beatam esse ac felicē: nisi aut omnes/ aut plurime/ aut alię eius partes habeant felicitatem. nō enī eorūdem est felicitas: quorum et integrum/ eamq; subiens rationē. nam fieri potest vt integrū toti cōueniat: cum tamē nulli cōueniat partium. qđ ita de felicitate nō est. at vero si custodes felices nō erunt: quinam tandem alij/ non enim artifices/ & vilis reliqua multitudo. pars igitur nulla beata. quare neq; tota beata. hec itaq; respública de qua Socrates locutus est: has continet difficultates & alias his etiā nō inferiores.

ANNOTATIONES AD CAP. TERTIVM.

Oportet enim omnino vt res sint proprie. Q̄ expediat omnino res esse pprias: sic antiquę leges que a deo Mosi mandate sunt/ continent. mandauit enī omnia per sortes esse distribuenda/ vt libri sacri declarant. ¶ Sed cum amator sui reprehenditur iuste. de amatore sui Cap. octauo noni Ethicorū dictū est abunde: et quis amator sui iure carpendus & vituperationi subiaceat obnoxius/ & quis nō. ¶ Partim in partes tribuū/ partim in tribus. vbi ponitur hic partes tribuū: erat prius genera/ obscurius sane in re verbū. verum Aristoteles habet φρατρια de qua dictioe greci εστι δε φρατρια κυριωσ το τριτον μεροσ της φυλης id est. ē autē phratria proprie tertia pars tribus. ad quam exprimendā: cum nō facile succurrat vocabulum latinū/ partes tribuū apposuim⁹. ¶ Nisi vt custodes agrum nō colāt. Custodes appellabat Socrates: qui in re militari exercitati/ vrbem & regionē incolētes/ & arma tenētes vrbis & regiōis/ deputati essent custodie. ¶ Solū illis gymnasia vetuerūt. Gymnasiū exercitationis locus/ & in disciplinis & in militaribus exercitijs. quomodo dicere solent tria Athenis fuisse gymnasia/ Achademiā/ Lycion/ Cynofarges. ¶ Ilotias/ penestias/ dulias. Lacedemonij eos quorum regiones/ oppida/ ciuitates bello superabant/ aut in deditiōe accipiebāt: habebāt pro seruis. & huiusmodi seruorū genus εἰλωτας καὶ εἰλωτας appellabant: id est Ilores & Ilotias. Et simili modo suos aut superatos aut deditios Thessali περσετας & Cretenfes suos δουλιασ appellabant. vt & de ijs adhuc in principio capituli septimi huius cognoscetur. Plutarchus in vita Lycurgi Ilores nominat: & alij historici (vt res eorum exigat) horum faciunt mentionem. ¶ Absurdum est etiam ex bestijs facere similitudinē. In quinto de republica/ de quo supra sepe: Socrates Glauconem interrogat. Vtrum inter canes gregis: custodes feminas ipsas censemus vna/ eademq; custodire debere/ que et mares/ & vna venari/ ac cetera omnia cōmuniter facere/ an feminas quidem intus quasi domesticas asseruare/ tanq̄ ad forensia opera impotētes/ propter ipsum catulorū partum et nutrimentū/ masculos autem laborem subire omnēq; armentum curam gerere/ Cōmuniter his omnia tribuimus. Fieri ne potest vt animali aliquo ad eadē vtrius: nisi eadem ratiōe nutriueris/ erudierisq; Nullomodo. Si ergo feminis ad eadem vtemur

Socrates.
Tria Atheniensium gymnasia.
Plutarch⁹.
Lycurgus.
Socrates.
Glauco.

ac vitis: in eisdem erudire decet. Certe. Musica autem et gymnastica viros in superioribus erudiunt. Sane. Mulieribus igitur artes he similiter/ et res bellice tribuēde sunt/ ad eadēq; vti his decet. hec michi Socrates et plerisq; alijs in locis: hāc ex bestijs & prefertim canib⁹/ iducit similitudinē. ¶ Diuinū illud aurū. In tertio de republica Socrates de magistratibus disserit & de illo diuino/ at fabuloso auro: circa finem inquit. estis vtiq; oēs in ciuitate tanq̄ fratres. sed cū deus vos formaret: quicunq; vestrum ad imperandū idonei nati sunt/ aurū in eorū generatione ipsis admiscuit. propter quod honoratissimi sunt. illis autem qui ad auxiliandum: argentum indidit. ferrum deniq; atq; es: agricolis/ et alijs opificib⁹. ¶ Non enim eorūdem est felicitas: quorū est integrum. Non est felicitas eandem subiens rationem: quam et integrū. nā integrum soli toti cōuenit: nulli autem partium. totū enim dūtaxat integrum et nulla partiū integrum. at totam ciuitatem felicem esse/ et nullam partium esse felicem: impossibile est. et quod antiqua translatio et ea que est leonardi (vbi integrū posuim⁹) par habeāt: hoc fecit vocabuli αριον (quod grece habetur) duplicitas/ quod nunc par nunc integrum significat: integrum autem et intelligentie et analogie quadrat: par vero orationem reddit haud intelligibilem.

De republica Platonis/ que et Socratis secunda respública dicit. Cap. III

Erme autē similiter circa leges quoq; se habet postea scriptas. quapropter et de illa hic reipublice pte: cogitare parū/ meli⁹ erit. ¶ Et enim in republica de paucis admodū determinauit Socrates: vt de mulierū et natorū cōmunitate/ et de rebus possessis/ et de institutione reipublice. Diuisit enim in partes duas/ multitudinē habitantiū: in agricolos et propulsatores belli. tertiā ex ijs fecit: qui consultant et deliberant: et in quibus summa reipublice cōsistit authoritas. agricole vero et artifices vtrum nullius magistratus an alicuius participes sint/ et vtrū arma possidere debeant/ et vna pugnare an secus: de his nichil determinauit Socrates/ sed mulieres vna censet pugnare debere/ ac disciplinā habere eādē quā custodes. cetera vero extraneis peregit sermonibus: et disciplinam custodū qualē esse illā oportet. ¶ Legum autē maxima quidem pars: leges existunt. pauca vero de re publica dixit: quā cum pergit cōmuniōrē facere ciuitatibus: paulatim circūagit in aliam rempublicam. ¶ Preter cōmunitatem enim mulierū et rerū possessarū: cetera eadem vtriusq; attribuit rebus publicis. nam et disciplinā eādē & q̄ abstinereant viuere ab operibus necessarijs. Et de comestationibus eodem modo. Preterq; q̄ in illa exilitimat mulierum quoq; comestationes esse debere/ atq; eādē mille habētū arma: hanc vero/ quinq; milium. superfluum ergo quiddā et facere captiosum/ et nouū et exploratoriū omnes Socratis habēt sermones. sed cuncta recte forsitan difficile: quoniam et de multitudine illa de qua nunc dicebatur (latere id minime decet) quia babilonia aut quadā alia infinita regione indigebit tanta multitudo/ ex qua ocioforum quinq; milia cū mulierum ac ministrantium multiplici turba alantur. suppositiones quidem ad optionē faciēde: non tamen impossibiles. ¶ Dicitur autē debere legislatore ad duo respicere in serēda lege/ ad regionem et homines: addendū est etiam et ad vicina loca/ si oportet ciuiler viuere ciuitatem. non solū enī necessariū est ipsam talibus vti ad bellū armis/ que vtilia sint in sua regione: verū etiam que i aliena. q̄ si quis huiusmodi nō recipit vitam/ neq; priuatā neq; publicam ciuitatis: nichilominus tamen oportet terribilem esse hostibus/ nō venientib⁹ modo in regionē/ verū etiā abeuntibus. ¶ De modo quoq; rerū possidendarum videndū est: ne forsitan melius sit aliter diffinire et clarius. Tantus inquit possidere oportet: vt modice viuatur. perinde ac si quis

Leonard⁹.
Socratis secūda respública.
Socrates.
Babilonia
modice/ modeste.

dicat ut bene uiuatur, verum hoc est nimis generale, et est modice uiuere erūnose tamen, at melius est dicere modice et liberaliter, separatim enī vtrūq; alterum luxurie accomodabitur alterū difficultati, cum soli huiusmodi habitus virtutes sint circa vsum facultatū nostrarum (vt patrimonio mansuete vel fortiter vti nō dicimur at modice et liberaliter dicimur) eam ob rem necessarium est circa illud istas versari virtutes. ¶ Absurdum quoq; est cū facultates adequauerit: de ciuū multitudine nichil disponere, sed indefinitam relinquere filiorū procreationem, quasi sufficienter equatam propter sterilitates quotquot nasci contingat, quod videtur nunc quoq; euenire in ciuitatibus, sed opus est aliā certitudinē tūc hoc habeat circa ciuitates q̄ nunc, nam nunc quidē nemo dubitat: ex eo q̄ diuise sunt facultates in quātacūq; multitudine, tunc vero cū sint indiuisae: necessarium erit adiuges nichil habere, siue pauciores sint multitudine siue plures, Magis autem existimauerit quis oportere determinatū esse modū procreandorum filiorum q̄ facultatū: vt numero quodā et nō plures q̄ determinatū sit procreantur, et numerus definiendus est, respectu habito ad fortunas si contingat decedere aliquos natorum: et ad defectū procreandi ceterorum. ¶ Pretermittere autem id vt in plerisq; ciuitatibus: necesse est egestatis causa sit ciuibus, egestas vero seditiones et maleficia parit, itaq; Phidon corinthius, vnus ex vetustissimis legūlatoribus: familias censuit equales permanere debere, et ciuū multitudine, quāuis sorte distributiones prius habuissent omnes inaequales secundum magnitudinem, at in his legibus contrarium est, Verū de his quemadmodū statuendū putemus melius se habere: postea erit dicendū. ¶ Omissa sunt etiam in his legibus ea que ad magistratū pertinent: quēadmodū differāt presides a subiectis, Inquit enim oportere quemadmodū ex alio, lane filium ducitur q̄ līni, sic et eos qui presunt, se habere debere ad eos qui subsunt. ¶ Cum vero totā substantiam augeri dixerit vsq; ad quincuplum: quare hoc vtiq; non erit in regione vsq; ad aliquid? ¶ Videndum est etiā ne edificiorū diuisio nō profit ad rem familiarē, duas enī cuiq; domos attribuit separatim diuidens, at difficile est duas habitare domos, ¶ Tota vero constitutio apparet esse neq; popularis status, neq; paucorū potentia: sed horum media quā vocant rēpublicā, est enim ex ijs qui arma ferūt, si igitur vt cōmunissimam omnīū aliarum ciuitatū hanc constituit rēpublicā: recte forsitan dixit, sin vt optimā post primam rēpublicā: non recte, ¶ Forsan enim Lacedemoniorum rēpublicam quis magis probabit) vel aliā quādam, magis optimatium, sunt qui dicant optimā rēpublicam ex omni genere gubernationū admixtam esse debere: atq; ob id Lacedemoniorū laudant rēpublicā, constare quidē illam ex paucorū potentia, itē ex vno principe, populariq; statu affirmāt: dicentes regnum vnus esse gubernationē, senatū vero paucorū potētiā, ephoros autem statū popularē, quoniam ephori ipsi e populo sumuntur, alij ephoriam quidem tyrānidē putant: sed populariter regi per cōmessationes, et aliū quotidianum victum, Sed in his legibus dictum est optimā rēpublicam ex populari statu constare debere ac tyrānide: quas aut nō reponat quis omnino inter species rerumpublicarum, aut determinas omnium esse fateatur, melius ergo dicūt:

Phidon,

qui plures cōmiserit: nam que ex pluribus constat rēpublica: melior est. ¶ Deinde nichil videtur habere ex vnus gubernatione, sed ex paucorum potētia ac populari statu, verum ad paucorū potētiā inclinare magis, quod patet ex magistratuum creatiōe, nā q̄ ex delectis sortitio fiat: cōmune est vtriq; sed q̄ necesse sit ditiores cōcionem habere, et magistratus creare, vel aliud quippiam huiusmodi publicorum negociorū facere, alios vero preteriri: id paucorū potētie est, Insuper conari vt plures ex diuitibus ad dignitates sumantur, et ad maximas quidem ex maximo censu: paucorum potētie est, et consiliariorū delectio, deliguntur enim cūcti ex necessitate: sed ex primo censu, postea totidē ex secundo, postea ex tertio, verum nō oibus necesse erat ijs qui ex tertio vel quarto, ex quarto autem et quartis, solis necesse est primis et secūdis, postea ex his equalē a singulis censibus numerum esse monstrandū inquit, erunt itaq; plures et potentiores qui ex maximo censu sumuntur, quare necesse non est, quod igitur ex populari statu ac vnus principatu non constabit huiusmodi rēpublica ex his patet: atq; ex ijs que postea dicturi sum⁹ cū de ea specie reipublice tractabim⁹. ¶ Habet etiam circa magistratū creatiōe q̄ ex delectis deligi possint: quippiā periculosum, nam si aliqui conspirare velint etiam mediocri numero: semper secūdū horum voluntatem fiet electio, In legibus igitur res illa publica, ita se habet.

¶ Q VARTICAP. COMMENTARIVS.

8 **O**steaq; monstrauit rēpublicā Socratis (que decē libris apud Platonē, qui de rēpublica inscribuntur: cōprehenditur) infirmam esse & inuālidam, et plurima continere incōmoda: subinde mōstrare intēdit, eā insufficientē: quam Plato in quinto de legibus scripsit, que non minus intelligitur fuisse de mēte Socratis, verum que improbata est prima et optima a Platone censetur & Socrate: de qua vero futurus paulopost sermo est, secunda rēpublica appellatur, Adicit igitur 9 cōsimilia fere circa leges, quas postea Plato scripsit: contineri, quare cōmodius videtur hic parūper illius reipublice cōsiderationi insistere. ¶ Narrat Socrates de paucis admodum determinasse: vt de mulierū et natorū cōmunitate, de ciuū facultatibus, et institutione sue reipublice, instituit enim eā multitudine habitantiū: in duas partes secundo, in agricolas scilicet et propulatores, tertiam ex propulatores cōstat que consultet et deliberet et in qua summa sit reipublice autoritas atq; ciuitatis dominiū, at vero vtrū agricolae et artifices nullius magistratus, an alicuius participes sint, & an arma possidere debeāt, an secus: nichil determinauit Socrates, sed id censuit: mulieres vna cū custodibus debere pugnare, & disciplinam eandem quā et custodes habere debere, cetera satis extraneis, parūq; accomodatis, oppleuit sermo 10 monibus: et que nā esse debeat custodū disciplina. ¶ Narrat insuper de ea rēpublica quam Plato scripsit in legibus: eamq; in plerisq; deficere coarguit. ¶ Primo, Quia librorū legū maxima pars leges existūt: et pauca de rēpublica illic disserit, sed cū vult rēpublicā cōmuniorem q̄ deceat ciuitates, facere: in quādam nouā alienam circūagit rēpublicā. ¶ Secundo, Quia cetera eadem vtriq; reipublice insunt: preter cōmunitatē mulierum et facultatū, que in prima et in secūda aliter disponūtur, nam vtriq; disciplina eadē est, q̄q; ciues custodes, vtriusq; a necessarijs operibus, ceu opificijs et agricultura abstineāt, et de cōmessationibus eodē modo, verūtamen in prima rēpublica: existimat mulierū cōiuiua esse debere, et rēpublicā eandē, qui arma teneāt: mille possidere, in secūda vero: ponit quinq; milia eorū, qui arma possideāt: superfluum igitur quiddam versutum, nouum, et exploratoriū habent oēs Socratis sermones, atq; q̄ recte cuncta se habent: id forsitan difficile, quia minime latere decet: pro dicta multitudine, opus esse aut babylonia aut aliā quādam intermina regione, qua tanta multitudo nutriatur: quinq; milliū in quā ocioforum, cū mulierum ac famulantū alia longe ingentiore caterua, suppositiones enim et si ad votum sint faciende: non tamen faciendo impossibiles, Tertio, Quia dicit legislatorē in legeferenda ad duo respicere: ad regionē videlicet & homines: verū addēdū etiam est et ad vicinā loca, si debeat ciuitas vitā degere ciuilem, nā nō solū necessarium est ipsam talibus ad bellū vti armorū presidijs, que sua in regione sunt vtilia, verū etiam et que in aliena: Et quis nulla ciuili vita uiue

rent/ aut propria possidendo aut rerum cōmunionē tenendo: nichilominus oportet se terribiles prebere hostibus/ nō solū in regionē veniētibus/ verū etiā & abeūtibus. ¶ Quarto. Quia nō satis aperte circa possessiones est definitū. nā inquit tantas esse oportere: vt modice viuatur/ p̄inde ac si quis dicat vt bene viuatur. id enī nimis ḡnāliter dictū est. nā modice/ tēperateq; viuere est: erūnose tamē. verum satius est vt dicatur: modice et liberaliter simul nam si separati dicas vt viuatur liberaliter: id luxū accōmodabitur. si vt modice: et id quoq; penurie calamitosq; vite. Ceterū cū soli habitus huius virtutes sint circa vsum nostrarū facultatū (nā patrimonio mansuete aut fortiter vt nō dicimur: at modice liberaliterq; dicimur) circa necessarium est circa patrimoniū/ nostrarūq; facultatū vsum has virtutes verlarī/ expedireq; tantas opes possidere vt & tēperate et liberaliter viuatur. ¶ Quinto. Quia absurdum est cū i secūda republica/ Socrates ciuium facultates adequet: de ciuium multitudinē nō disponere/ sed indefinitam reliquere filiorū procreationem/ quasi sufficienter equatā propter sterilitates quotquot nasci contigerit/ quia id videatur nunc in ciuitatibus contingere. verū oportet: tunc et nūc aliam circa ciuitates habere certitudinē. nā nūc nulla suboritur ambiguitas. quia nō equantur: sed partiūtur facultates in quantacūq; multitudinē. tunc vero cū facultates equate sunt et indiuisē: necesse est eos qui adiūgentur/ nichil habere/ siue pauci siue numero multi sint. verū opere precium magis quispiā dixerit/ oportere determinatum esse modū procreandorū filiorum q̄ facultatū: vt numero quodā et non plures q̄ definitū sit procreentur. et numerū illū definire: ratione habita ad fortunas/ ad decedētes/ si quos natorū decedere cōtingat/ et ad aliorū sterilitates. id sane p̄mittere/ vt in plerisq; ciuitatibus vt egestatis ciuibus cautā sit necesse est. egestas vero seditiones/ flagitiaq; parit. quare Phidon chorithi v̄nus ex vetustissimis legūlatoribus: familias equales permanere censuit/ et equalē ciuium multitudinē/ tametsi sorte distributās facultates/ prius ineq̄ales multitudinē/ optinuissent oēs. at in ijs quas Plato scripsit legibus: contrariū reperitur. verum de his quemadmodū statuendū m̄lius esse arbitrabimur: posterior habēdus est sermo. ¶ Sexto. Quia in illis legibus/ omīssa sunt nōnulla/ que ad magistratus pertinent/ insufficienter discussa. ceu quēadmodū differant presides a subiectis. inquit enī oportere quēadmodum ex alio lane filū ducitur q̄ lini: sic eos qui presunt/ se habere debere ad subiectos. ¶ Septimo. Quia cū totam substantiam augere posse dixerit vsq; ad quincuplū: cur etiam et in terra vsq; ad aliquid non admittetur? ¶ Octaui. Quia partitio edificiorum non satis accōmoda rei familiari videtur. nā cuiq; duas domos separatas attribuit. atq; difficile est duas habitare domos. ¶ Nonno. Quia neq; tota esse videtur popularis gubernatio/ neq; tota paucorum potentia: sed horū media/ non nichil vtriusq; participās. quare si vt cōmunissimā ceterarum ciuitatū/ suam Socrates cōstituere intendit rēpublicā/ recte forsītā dixerit: sin vt optimam (ceu volebat) post primā/ id non recte. ¶ Decimo. Quia forsitan quispiā magis Lacedemoniorum rēpublicā laudauerit: aut aliā quālibet: que magis sit optimatiū. eni vero sunt qui dicāt optimam rēpublicā ex omni gubernationū genere itēperatā esse oportere. atq; eam ob causam Lacedemoniorū laudant rēpublicā: eamq; huiusmodi esse/ et cōstare ex paucorū potētia/ ex principatu vnus/ atq; ex populari statu illā astruunt. in quibus in republica Lacedemoniorū regnum vnus esse gubernationē/ senatum vero paucorū potētiā/ et ephoriam/ statū esse popularem. quoniā ephori desumantur e populo. alij ephororū potētiā. tyrannidē esse putāt: sed ob cōmessationes et aliū quōtidianū victū/ populariter regi. atq; in ijs quas Plato scripsit legibus: dictum est optimam rēpublicā ex populari statu constare debere atq; tyrannide. que omnino aut non sunt reponēde inter rēpublicarum species: aut omniū deterrime sunt censende. ratio nabilis igitur loquūtur/ qui plures rēpublicas intēperant ac miscent: vt in Lacedemonica. nam que ex pluribus constat rebus publicis: melior rēpublica est ea que ex tyrānide & statu populari. ¶ Undecimo. Quia secūda res illa publica/ nichil habere videtur ex vnus gubernatione. sed ex paucorum potētia ac populari statu. sed magis ad paucorū potētiā deurgere/ quā post illam primam arbitratū optimā. male igitur etiam asserat optimā rēpublicam: ex tyrānide constare atq; populari statu. q̄ vero ex paucorū potētia & ex populari statu constet/ sed magis inclinatur deurgatq; ad paucorū potētiā: exploratum esse potest ex magistratū creatione. nam q̄ ex delectis sortitio fiat: vtriusq; et paucorum et populi potētie cōmune est. verū q̄ necesse sit ditiores cōtionem habere/ & magistratus creare aut quippiam aliud huiusmodi publicorū negociorū facere/ et alios omitti: paucorum potētie est. & tentare vt plures ex diuitibus magistratus gerant/ et maximos ex maximo censu: paucorum etiā potētie est. et consilij electio. eligūtur enī necessario ex omni censu: sed primū ex primo censu/ postea totidē ex secundo/ deinde ex tertio. verū non oibus necessarios esse dicit. tertios aut quartos. sed ex quarto censu quicq; quarto sunt loco: necessarios esse primis et secundis/ eorūq; electioni/ subindē ex ijs equalem a singulis censibus numerum mōstrandum esse dicit. quare si ex primo censu primos eligunt quicq; ex tertio et quar-

etiam eos ex primo censu eligant: plures erunt et potētiores qui ex maximo censu deliguntur. quapropter id minime necessariū ita fieri. manifestum igitur ex his est: ex populari statu et vnus principatu non constare huiusmodi rēpublicam/ atq; ampli⁹ ex ijs que postea dicturi sumus (cū de ea specie reipublice tractabimus) dilucebit/ sed magis cōstare ex populari et paucorū potētia ad paucorū potētiā se magis inclinantē. ¶ Duodecimo. Quia circa magistratū creationē/ q̄ videli cetex ijs qui electi sūt eligi possint: recōtinēt periculosa. nā si aliqui cōspirare velint/ et iā in paucō numero: secūdū eorum voluntatem absoluetur electio. sic igitur in legibus illis: rēpublica se habet.

ANNOTATIONES AD CAP. QVARTVM.

8 Erme autem similiter circa leges. In quito de legibus: rēpublicam Socraticam (quē paulo ante ab Aristotele reprobata audiuius) approbat Plato. Certe inquit in hoc precipue virtutis erit termin⁹/ quo nullus poni rector poterit: si alicubi aut sit istud/ aut vnq̄ fiet/ vt cōmunes mulieres sint/ cōmunes et liberi/ cōmunis quoq; omnis pecunia/ omniq; studio quod proprium dicitur/ vndiq; e vita remotum sit. vsque adeo vt ea etiā que sunt singulis propria/ vt oculi/ aures/ manus: communia fiant. vt cōmunē in vsum cernere/ audire/ & agere videatur: laudentq; & vituperent eadem similiter oēs/ eisdēq; rebus gaudētes/ eisdēq; dolentes ac deniq; pro viribus sub ijs legibus viuant: que vnā q̄ maxime ciuitatē efficiunt. talē vtiq; ciuitatē siue dii alii cubi/ siue deorum filij vno plures/ habitēt: ita viuentes eaq; seruantes/ omni certe gaudio referti viuūt. hec prima ciuitas. et hec et tā bella de hac prima et optima (vt autumat) Socratica rēpublica scripsit Plato: vt Mahumetes illic videatur sui fingēdi paradysi desumpsisse materiā/ illaq; Arabibus tradidisse et agarenis. p̄inde hec illi q̄ christiani libentius audiant. Neq; hic gētes forsitan libenter audiissent Platonē: vt qui ne Iunon quidē Ioui p̄priā relinquebat. ¶ Cetera vero 9 et xaneis peregit sermonibus. Cum in quito de republica dixisset: eadē fore debere disciplinas in Musica/ Gymnastica/ et ceteris artib⁹ tā viris q̄ mulieribus/ et nudas cū vetulas tum iuuenes viris cōcurrere/ et in palestram descendere/ in bello cōmunicare/ cōmunes omnes/ cōmunes itēdem habere debere edes/ de pueris coronationē/ osculis/ de honoribus vita functis decernēdis/ quo pacto in Grecos et Barbaros arma exercenda: subinde sue reipublice gubernatores philosophos esse vult. qui ex contēplatione idec: euadant consumati. & extraneis de idea oīa implet sermonibus: vt licet facile intueri/ quintū percurrentibus librum. quin et in sexto eadē continuat: et in reliquis q̄ plurima miscet extranea. ¶ Omnes Socratis habēt sermones. Rēpublica cuius leges 10 gesponuntur in libris de legibus Platonis: rēpublica Socratis secūda dicitur. Et hospitē Atheniensem/ qui nunc cū Clinia Cretensi/ nunc vero cū Megillo Lacedemonio differit: interpretatur Aristoteles Socratē/ alij vero interpretari solēt Platonē. verum id michi latere nō videtur Aristotelē: quēnā Plato Hospitē illic itelligeret Atheniensem. consentiebat tamē Plato in vtraq; rēpublica Socrati/ et vtraq; scripsit. q̄re et promiscue rēpublice Socratis/ & rēpublice Platonis/ atq; leges: dici solent. imo et id Aristoteles facit: nunc appellans Socratis vt hic/ alias vero Platonis vt capite vltimo huius/ circa finē libri. ¶ Ociosorum quinq; milia. In quinto de legibus numerū diffinit⁹ 5040: et que nō approbat Aristoteles/ pleraq; in quinto habentur. In sexto de magistratibus. In septimo de procreatione et educatiōe puerorū. In alijs de exercitationibus/ iudicijs/ penis/ et huiusmodi: et cui cure id fuerit: recurrat ad illos libros legendos/ si modo non erunt satis Hecatonomie/ quas ad eos (qui hos libros legent) laboribus leuandos/ in fine operis (vt dictum iā est) addecimus. adducere eni vbiq; i annotationib⁹ Platonē: fastidiosum michi visum est/ et non solum michi quidē colligenti/ sed et lectoribus ipsis ita futurū. ¶ Necesse est adiuges. Adiuges: adiecti illi q̄ supercrefcunt atq; addūtur multitudinē/ que pro facultatibus sufficit ac satis est/ quos παρασῦρα Aristoteles appellat. ¶ Sin vt optimam post primam rēpublicā. Primā rēpublicam/ in qua rerū omniū/ vxorum/ liberorum/ facultatū esset cōmunitas: volebat et Socrates & Plato esse optimā. secūdo autem loco/ eā quam scripsit Plato in legibus. vt i prima annotatione huius capituli dictum est. ¶ Sunt autē: qui dicāt optimā rēpublicā/ ex omni genere gubernationū admixtā esse. Polybius vbi Rēpublicā romanorū descripsit quam suo tēpore omnium rerū publicarū pulcherrimam esse dicebat/ et optimā: hoc ideo asserbat/ q̄ ex omni gubernationū genere esset composita atq; contēperata. et eā que a Lycurgo Lacedemonijs tradita fuerat: similiter dicit ex omni gubernationū specie fuisse tēperatam/ regno/ optimate/ et populari gubernatione: reges enim (inquit) insolecere impediuntur/ populū timentes: cui et sufficiens in republica pars conceditur. populus vero reges despiciere non aude/ senatores veritus: q̄ omnes ex optimatibus delecti/ sese ipsos iustos exhibitori sentent. et reliqua: q̄ licet i sexto suarum 11 historiarum per facile intueri. ¶ Constare quidē illā ex paucorū potētia/ item ex vno principe populariq; statu affirmant. Tres species rerū publicarū esse putabat: regnum quicq; principatus

Aristoteles
Plato.

Mahumetes

Plato.
Socrates.
Hospes.
Clinias.
Megillus.
Aristoteles

Socrates.
Plato.

Polybius.
Licurgus.

vnus/ paucorum potētiā quam et optimatē et senatū/ greci autē ΤΗΡΤΩΡ ΓΕΡΟΥΤΩΡ ΑΡΧΗΡ
 id est senū pricipatum appellāt: et popularē gubernationem vt etiā in Polybio videre possis.
 verum que pro veritate sint rerū publicarum species: ex quarti numero 3 agnosceretur. ¶ Ephoria
 is magistratus erat apud Lacedemonios/ qui e populo creabatur/ maximā quidem habens pote-
 statem. qui vero magistratū gerebat: ephorus. et plures ad magistratum gerēdū assumpti: Epho-
 ri dicebantur. et ephorus et ephori: illis respondēt qui in republica Romana tribunus et tribuni
 plebis dicebantur. et ephoria tribunitie potestati respondet. fūnebatur enī hic magistratus e po-
 pulo/ decēuiratu ob iniuriā filie Virginij in tentatā sublato. est igitur ephorus: prefectus & tribu-
 nus plebis. et ephoria tribunatus/ ac tribunitia plebis potestas. et hūc magistratū: regib⁹ Lace-
 demonijs addidit Theopōpus. ¶ Sed i his legib⁹ dictū est. Socrates et Plato nichil habēt stabī-
 le et firmum in suis assertionibus. quia quod in vno dialogo asseritur: in altero alterū et plerūq;
 oppositum/ & opposito modo. In libris de republica optimatum stat⁹ optima respublica est. quā
 suam esse Socrates asserit. et quattuor illi species degeneres subiungit: quinque species rerū publi-
 carum faciēs/ vnā rectam et quattuor lapsas. in politico regnum ponit rerū publicarū optimam:
 et tres asserit rerū publicarū species/ et tres oppositas lases. In legibus autē optimā rēpublicam
 (saltem vt sua fert opinio) post illam primā rempublicam Socraticā/ ex tyrannide cōponit et po-
 pulari gubernatiōe. ¶ Quod patet ex magistratum creatione. dictū est Platonē in sexto de le-
 gibus/ de magistratibus/ et magistratū creatione determinare. & proinde que de magistratib⁹ et
 electione consilij ex q̄druplici censu hic asserit/ eo sexto lecto nota erunt. ¶ Nā q̄ ex delectis sor-
 titio fiat. Sortitio id est assumptio ad suffragia aut magistratus per sortes: et multi modi sortien-
 di/ apud priscos erāt quidā fabis/ quidam calculis/ vt numero 16 huius cognoscitur sortiebatur.
 Veneti hoc nostro euo sortiantur/ & ad suffragia/ et ad gerēdos magistratus/ nunc nominibus in
 vnam vnam cōiectis/ nunc aureis/ nunc argenteis pilis inscriptis quibusdā/ secūdū quod pre-
 sens magistratus requirit/ quibusdā vero inanibus. nunc ex vna vna vocantur ad alteram. in
 quibusdā sola sortitione vtuntur/ in quibusdā sola electione: in quibusdā vero partim sortiti-
 one/ partim suffragijs/ atq; electione. de quibus legi potest/ apud Sabellicum: in eo libro quem de
 magistratibus Venetorum reliquit.

Polybius.

Theopōp⁹

Venet.

Sabellicus

Phaleeque et Carthagi- nēsum rel- publica.

Phaleas.

Plato.

Solon.

¶ De Phalee (que et Carthaginensium) republica. Cap. V
 Vnt vero et alie respublice tū idiotarum tū philosophorum/ et
 insuper in administratione ipsarū/ versatorū: omnes etiam pro-
 pinquiores sunt illis que constitute sunt/ et illis secūdū quas nūc
 regūt/ q̄ ille due. nullus enim alius neq; de cōmunitate filiorum/
 neq; de mulieribus talē aliquē introduxit nouitatē/ neq; etiam de
 seminarū cōmestationib⁹/ sed a necessarijs magis inchoāt. ¶ Vi-
 detur autē quibusdam maximum: vt de facultatibus recte constituatur. nā hic
 seditiones oriri cunctas/ asserunt. Quamobrē Phaleas carthaginēsis ante omnia
 de hac parte constituit. inquit enī facultates ciuū equales esse debere. hoc autē
 per facile factū esse: si statim ab ipsa cōditione ciuitatis prouideretur. Postq̄ vero
 condita esset difficilīus quidem/ attamen satis mature adequari posse: si diuites/
 dotes dent/ neq; accipiant. pauperes autem contra: accipiant dotes/ at non tra-
 dant. Plato autem leges scribens vsq; ad aliquid censuit esse permittendū: supra
 autem quincuplum earum facultatū que minime essent: nemini licere ciuū pos-
 sidere/ vt prius dixim⁹. ¶ Sed oportet ne id quidē latere legistatores (quod cer-
 te nunclatet) q̄ qui facultatibus modū iponūt: debent etiā filiorū numero mo-
 dum imponere. nam si excedat filiorū numer⁹/ facultatū multitudinem: necessari-
 um erit legem abrogare. et sine illa abrogatione: improba lex erit/ vt que ex diuiti-
 bus pauperes faciat. labor enim est. ne tales sint nouitatū actores. propter quā
 sane causam valet aliquid in republica/ facultatū exequatio. et veterum aliqui vi-
 dentur cognouisse: vt Solon lege constituit. et apud alios lege cauetur: vt nō q̄tū
 quisq; velit/ sed q̄tum lex permittit/ agri possideant. eadem quoq; ratione pro-

prias facultates alienare leges vetāt. vt est apud Locros lege cautū: ne quis patri-
 monium alienare possit/ nisi euidentē calamitatem ostenderit superuenisse. pre-
 terea vt antīque hereditates cōseruentur. Quod sublato apud Leucada valde
 popularem eorū ciuitatem effecit. non enim amplius euenit: ex taxatione cēsus
 ad magistratū assumi. ¶ Sed possibile est equalitatē quidem facultatū cōsuetū:
 verum illas/ aut ita amplas esse vt deliciarī liceat/ aut ita exiguas/ vt tenuiter vi-
 ctum agant. patet igitur q̄ nō sufficiat facultates equatas fuisse a legistatore: sed
 medium coniectādū esse. ¶ Preterea si quis mediocres statuatur oibus facultates:
 nulla utilitas est. magis enim cupiditates adequāde sunt q̄ substantie. hoc autē
 fieri non potest: nisi iusticiē disciplina ciuitatibus adhibita sit p̄ leges. ¶ Sed
 forsā responderet Phaleas hoc ipsum se dicere. Censet enim horū duorū equa-
 litatē ciuitatibus inesse debere/ rerū possessarū scilicet et discipline. Sed que tam
 dem hec disciplina sit: exprimendum fuit. et vnā eandē esse: nichil prodest. nam
 fieri potest/ vt sit vna/ eademq; disciplina. verum eiusmodi per quam cupidi fi-
 ant pecuniarum/ aut honoris/ aut vtrorumq;. ¶ Insuper seditiones oriuntur: nō
 solū propter facultatū/ verū etiā ob honorū inequalitates. et id diuersū i vtroq;
 nā multitudo quidē grauitē fert possessionū inequalitatē: prestantes autē viri
 inequalitatem honorū. vnde illud ortū est: honori incūbit tam inauus q̄ bon⁹.
 ¶ Nō solum vero homines propter necessaria iniuriātur/ quorū remediū pu-
 tant adequationem facultatū/ ne spoliēt alios propter frigus aut propter famē:
 verum etiā vt gaudeāt/ neq; concupiscant. nāli maiorem habent necessariorum
 cupiditatem: ob huiusmodi cupiditatis medelā/ iniurias inferunt. Non ergo ob
 hanc solum: verū etiam si cōcupiscant/ vt sine molestia voluptate fruātur. Quod
 igitur horū triū remediū est: his quidē exiguum patrimoniū et opificium/ illis
 autē tēperātia: tertiū vero si qui velit per se delectari/ nō aliūde q̄ a philosophia
 querant remediū. nam cetera quidē hominibus sunt necessaria. ¶ Cū iniurias
 inferāt plurimum propter superflua/ non propter necessaria: puta tyrānidē in-
 uadunt/ non vt frigus repellant (quapropter honor maximus habetur non ei/
 qui furē occiderit: sed ei qui tyrannū) phaleas itaq; paruis duntaxat iniurijs hac
 sua reipublice constitutione occurrit. ¶ Preterea multa statuere pergit/ per que
 ad seipos rectē instituti erunt: sed oportebat quoq; ad finitimos/ ac peregrinos
 omnes. vt puta necesse est constitutā esse rempublicam ad bellicū robur: de quo
 ille nichil dixit. ¶ Eodem modo de facultatibus. tātas enim esse oportet: vt non
 solum ad ciuū vsus/ verū etiam ad pericula externa sufficiāt. quare nec ita ma-
 gnas esse decet: vt finitimi potentiores cōcupiscant/ quibus resisti non possit. nec
 rursus ita paruas: vt cum paribus et similib⁹ bellum nequeāt sustinere. ille vero
 nichil determinauit. Oportet autem neq; id latere: quātas facultates habere cō-
 ducat forte recta determinatio fuerit: tantas esse debere vt lucrum superantibus
 bello ob excessum asserre nō possint/ sed ita sint quasi nichil supacquirant. quā-
 le Eubolus cōsiderare iussit Autophradatem cū Atarnea obsidere vellet. vt co-
 gitaret q̄to tempore circa expunationē eius loci detineretur/ ac existimaret illius
 temporis iacturam. velle enim pro minori precio iam tunc Atarnea relinquere.
 que cum dixisset: Autophradatem in suam sententiā traxit/ et obsidionem pre-

Locri. Leucas.

Phaleas.

Phaleas.

Eubolus. Autophrades. Atarnes.

termittente fecit. ¶ Habet igitur vtilitatem exequatio facultatum inter ciues/ne inde seditiones oriantur: verum (vt ita dixerim) non admodum magnam, nam et prestantiores conqueri possint: quasi ipsi plus habere debeant, ex quo fit: vt ipsi sepe insurgant ac seditiones concitent. ¶ Preterea improbitas hominum insatiabilis est, et primo quidem sufficere dicunt pauca: vt duo era minuta solum, mox vero vbi illa sunt consecuti, plura appetunt semper/ quousque in infinitum procedant, infinita est enim cupiditatis natura: ad cuius expletionem plurimi viuunt, horum igitur principium est magis quam tales facultates equare: vt boni quidem et equi suapte natura viri (plusque sibi competat) habere non querant, improbi autem/ et si querant habere non possint, hoc autem fit: si pauciores sint/ nec iniuriam patiuntur. ¶ Nec vero in hac ipsa exequatione facultatum: recte est ab eo dispositum, nam fundos et agros exequat solum, sed sunt seruorum quoque armentorumque et pecuniarum diuitie/ et apparatus ingens earum rerum/ quam supellectile vocitamus: an igitur omnium horum exequatio querenda est/ vel moderatio quedam mediocris/ an cuncta omittenda? ¶ Videtur etiam ex ipsarum legum positione: ciuitatem exiguam constituere, si quidem artifices omnes/ publici erunt nec multitudinem augebunt ciuitatis, sed certe publicos esse eos qui publica faciunt opera oportet: quemadmodum Epidamni/ et quemadmodum Diophantus quandoque Athenis constituit. De Phalee igitur republica/ fere ex ijs deprehendi potest: si quid ab eo bene sit dictum/ aut non bene.

Epidamnum
Diophantus
Athene.

¶ QVINTI CAP. COMMENTARIVS .

Q Stendit alias esse respublicas/ tum illiteratorum/ tum in sapientie studio versatorum/ atque etiam que ciuilitate vixerunt: et vniuersas quidem ijs que constitute sunt/ et secundum quas nunc degunt viciniores quam due ille sint de quibus superior habitus est sermo, nam nullus aliorum/ neque de filiorum communitate/ neque de communitate mulierum: tale aliquando introduxit nouitatem, neque etiam de feminarum comessationibus: sed ab ijs que magis necessaria sunt inchoat. ¶ Transit ad illas alias respublicas enucleandas: et primum ad Carthaginensem/ quam posuit Phaleas, narrans quopactum quibusdam videtur maximum esse: vt de facultatibus/ ijsque que possidentur rebus/ recte statuatur: nam hinc vniuersas seditiones (nisi recte prouidum sit) oriri arbitrantur, ea quoque ob causam Phaleas Carthaginensis ante omnia de hac re disposuit, inquit enim facultates ciuium/ equas esse debere, hoc autem per facile factum esse: si statim ab ipso ciuitatis exordio/ & primum conditur prouideatur, simulatque condita erit difficilius quidem: attamen tempestiue satis/ si diuites, dotes dent/ neque accipiant, pauperes autem contra: accipiant quidem/ et non tradant dotes, at Plato in legibus quas scripsit: vsque ad aliquid censuit diuites accipere dotes sed nullis licere supra quincuplum minimi census/ earumque facultatum que minime essent possidere/ ceu prius dictum est. ¶ Ostendit phalee ordinationem circa facultatum equationem/ non fuisse sufficientem, Primo, nam id minime latere decet legislatores (quod adhuc profecto latet) eos qui facultatibus modum imponunt/ debere etiam filiorum numero imponere modum, nam si numerus filiorum/ facultatum quantitate excedat: necessarium erit abrogare legem/ irritamque facere, et sine illa abrogatione lex erit improba: vtpote que ex diuitibus pauperes efficiat, vix enim fiet: ne tales nouitatum sint actores/ seditioneque fiant, Et qua de causa vtilitate aliquam in ciuitatis administratione habet facultatum adequatio: veterum etiam nonnulli cognouisse videntur/ vt Solon/ qui ea de re legem sanxit, Et apud alios etiam lege cautum: vt non quantum quisque velit/ sed quantum lex permittit/ agri possideat, idem et proprias facultates venditioni exponere/ leges vetant: vt est apud Locros lege cautum/ ne quis vendat/ nisi ingentem aduersae fortune calamitate accidisse monstrauerit, preterea et lege cautum est: vt antique hereditates conferrentur, quod sublatum apud Leucada: valde popularem reddidit eorum ciuitatem, nam non amplius euenit Leucadijs: a determinatis censibus/ ad magistratus subuehi. ¶ Secundo, Quia possibile est/ facultatum equalitatem constitui: verum eas esse ita amplas/ vt deliciarum & ad luxum viuere liceat/ aut ita tenues et modicas/ vt inopia et pauperie/ vita laboret, perspicuum igitur est/ non sufficere facultates a le-

gillatore equatas esse: verum medium coniectare oportet. ¶ Tertio, Quia tamen si legislator mediocres ciuibus omnibus facultates: neque hoc quidem vtile satis sit, nam magis cupiditates: que substantie/ facultatesque equande, quod sine fieri nunquam possit/ nisi sufficienter ciuitatibus disciplina sit per leges adhibita, debet igitur legislator: huiusmodi legum disciplina/ prius atque accuratius ciues imbueret/ quam facultates atque opes equare. ¶ Quarto, Esto dicat Phaleas hoc ipsum se dicere: arbitrari enim horum duorum/ facultatum videlicet & discipline equalitatem ciuitatibus inesse oportere, verum id non sat est: sed que tandem hec esset disciplina dicendum fuit, At dicit Phaleas: ciuium vnam & eandem scientiam esse oportere, Verum id dicere nichil iuuat, nam fieri potest vt omnium ciuium: vna/ eademque sit disciplina: sed que sit eiusmodi/ per quam cupiditatem fieri pecuniarum/ aut honoris/ aut vtrorumque. ¶ Quinto, Quia seditiones oriuntur insuper non solum propter facultatum/ verum etiam & propter honorum inequalitates: contrario autem modo circa vtraque, nam multitudo grauiter fert facultatum inequalitatem/ prestantes autem viri: inequalitatem honorum, vnde opus habeat honore: sed hoc quidem Plebeus & inlegas/ illo vero probitate prestantes, debuit igitur Phaleas & de honorum equandi ratione determinasse. ¶ Sexto, Quia non solum homines propter necessaria/ que a facultatibus proueniunt iniuriatur/ quorum quidem malorum remedium esse putant facultatum adequationem ne alios spoliarent propter frigus aut famem: verum etiam vt gaudeant/ neque concupiscentia molestantur/ iniuria lacessunt, nam si maiore torquentur necessariorum cupiditate: propter illius medela iniurias irrogant, & certe non propter hanc solam: sed et si non necessariorum molestia est concupiscentia/ etiam contumeliatur/ vt sine molestia voluptate fruuntur, debuit igitur Phaleas: non modo de facultatum adequatione/ sed concupiscentiarum remedijs, prouidisse, Sed queres quid igitur horum trium concupiscentiarum videlicet necessaria/ concupiscentiarum non necessaria/ & volentium sine molestia voluptate frui/ remedium est? Primis facultates paucae/ & aliquid officium, secundis temperantia, tertijs philosophia, nam si qui velint per seipsos sine molestia gaudere: non aliunde quam a philosophia remedium querant, ceteri enim medele: potius hominibus necessarie/ quam vere & per se voluptarie. ¶ Septimo, Quia homines maxime afficiunt iniuria propter abundantiam que necessarie non sunt/ non autem maxime propter necessaria, vt verbi causa tyrannidem inuadunt: non vt frigus repellant: sed dominandi libidine atque excessu, quapropter magnus honor haberetur non ei qui furem ob necessaria interficit: sed qui tyrannum, minus igitur est facultates equasse/ que voluptates & concupiscentias necessarias respiciunt: quam si concupiscentijs excessu/ & rerum non necessariarum prouidisset, quare manifestum est: Phaleam paruis iniurijs in sua reipublice constitutione occurrisset/ & magnas omisisset. ¶ Octauo, Pergit preterea Phaleas constituere multa/ per que ciues inter se recte instituti erunt: sed oportebat etiam ipsum instituisse per que ipsi ad finitimos ac externos omnes recte se haberent, vt necesse est constituta esse rempublicam ad bellicum robur/ quod est ad externos: de qua re nichil locutus est Phaleas, constituit igitur ipsum: insufficienter rempublicam constituisse, ¶ Nono, Quia simili quoque modo de ipsis facultatibus/ male eadem de causa prouidit, nam eas tatas esse oportet: vt non solum ad ciuium vsum/ sed & etiam vt ad externa pericula sufficiant, quare nec ita magnas esse oportet: vt finitimi potentiores concupiscant/ quibus resisti non possit, neque rursus ita exiguas/ vt cum paribus & similibus nequeat bellum sustinere, at ille de earum quantitate: nichil determinauit, Sed dices quatas oportet esse facultates/ & recte quidem, nam id minime latere debet: quantas conducat esse facultates, Et forte recta huius rei determinatio est: tatas eas esse debere/ vt lucrum hostibus/ si forte bello superent/ ob earum excessum afferre non possint, sed ita eis sit/ vbi etiam superarint: quasi nichil superacquirant, quale Eubolus considerare iussit Autophradatem: cum Artanea obsidere vellet, iussit enim vt cogitaret quantum tempore circa expugnationem eius loci detineretur: ac estimaret illius temporis iacturam, velle enim pro minori pretio etiam tunc Artanea relinquere, que cum dixisset: Autophradatem in suam sententiam traxit/ fecitque vt solueret obsidionem. ¶ Decimo, Quia quis facultatum adequatio vtilitatem habeat inter ciues/ ne seditiones oriantur: non tamen admodum validam (& vt ita dixerim) efficacem, nam prestantiores conqueri possint: quasi indignum sit/ si ceteri equale ipsis percipiant, quapropter frequenter insurgunt: & seditiones concitant. ¶ Undecimo, Insuper parum est facultates equare, quia hominum improbitas insatiabile quiddam est: & primo quidem aiunt sufficere pauca/ vt duotriente dumtaxat/ mox vero vbi sunt illa pauca consecuti/ semper plura auent/ quousque in infinitum euadant, nam infinita/ interminataque est cupiditatis natura/ ad cuius expletionem quam plurimi viuunt, ab his igitur potius incipiendum: quam ab huiusmodi equatione facultatum, vt boni quidem & equi natura viri/ plusque sibi competat habere non querant: improbi autem/ et si querant/ habere non possint, hoc autem erit si pauciores sint & viribus inferiores/ nec iniuria afficiantur. ¶ Duodecimo, Quia etiam de facultatum equatione: non recte diffiniuit, nam solum fundos & agros equat, at sunt seruorum & armentorum/ & pecuniarum/ diuitie/ & ingens relique supellectilis apparatus: an

igitur horum omniū exequatio querēda est/ aut moderatio quedā mediocris/ aut pretermittēda sunt cūcta. ¶ Tertio decimo. Quia etiā videtur Phaleas: ex legū suarū positione/ ciuitatem exigam cōstituere. nā in re sua publica: artifices omnes publici erūt. neq; quiliq; eorū in ciuem assu metur: ad ciuitatis cōplementū. attamen par est publicos & negocia publica tractantes: esse (sicut Epidāni) ciuitatis participes/ & quēadmodū Diophātus quādoq; instituit Athenis. de Phalee igitur republica. ex his fere deprehendi potest/ si quid ab eo recte/ an perperā dictū est.

ANNOTATIONES AD CAP. QVINTVM.

¶ Q; ille due. Socratice scilicet. Prima que in republica/ & maxime vna. & secunda que ex tyrā- 12 nide & populari gubernatione composita. ¶ Non solum vero homines propter necessaria. Ne- 14 cessaria dicit vt cibus/ & potus ad vite necessitatem: non ad voluptatem/ & stomachi lenocinia. vestitus ad defendendam nuditatem: non ad luxum/ & vanam ostentationem. & hec necessari- as & naturales afferunt voluptates. sicut pulmenta/ moreta/ oxygara/ vnguenta: & id genus/ su perfluas & innaturales. & de his necessarijs & eorum voluptatibus/ & non necessarijs & consi- milibus voluptatibus: Aristoteles cap. Vndecimo tertij ethicorum. & Plutarchus i eo dialogo: in quo inducit Vlissem cum Grillo vno suorum sociorum in porcum a Circe mutato/ disputantē introducit. ¶ Nam cetera quidē hominibus necessaria. alia duo priora remedia hominibus sunt necessaria/ & necessaria ac naturales afferunt delectationes. Tertium vero remedium/ quod a Philosophia petitur: non iam necessarium sed honestum/ & nobiliorem conditionem sortitum est: honestissimas afferēs voluptates. necessarium enim ad esse: honestum vero ad bene esse. nec- cessarium vtilitatem: honestum vero continet dignitatem. ¶ Quale Eubolus considerare iussit Autophradatem. simile Plutarchus i vita Pyrrhi Epirotarum regis pene affert de Cynea The- salo/ qui fuerat Demosthenis auditor. illud exemplum aliquando me adduxisse memini: in an- notationibus quarti capitis/ quarti ethicorum: vbi de modestia tractatur.

Aristoteles.
Plutarchus.
Vlisses.
Eubolus.
Autophrades.
Plutarchus.
Pyrrhus.
Cyneas.
Demosthe-
nes.

Hippoda-
mi & Mile-
siorum res-
publica.
Euryphon.

¶ De Hippodami & Milesiorum republica. Cap. VI. 15
Hippodamus autem Euryphōtis/ Milesius: qui & ciuitatū diuisio- nes inuenit/ & Pireum incidit: cum esset quoq; i cetera vita moro- sior propter glorie cupiditatem/ vsq; adeo vt quibusdam viderēt vite esse superflue/ capillorū prolixitate et ornatu sumptuoso/ pre- terea vestitu frugali quidem/ sed admodū calido non in hyeme so- lum/ verū etiā in estate. studiosus autem de omni natura esse volens: primus omniū qui nō in republica versati essent/ aggressus est aliquid dicere de optimo ciuitatis statu. ¶ Constituit autē ciuitatem multitudine quidē decem milliū vi- 16 rorum: in tres diuisam partes. faciebat enī vnā partē artifices/ alterā agricolas/ tertiam propulsatores belli atq; arma tenētes. ¶ Diuisit quoq; regionem in tres partes: vt esset pars vna sacra/ alia publica/ tertia priuata. Vnde cultus fieret dijs: sacra. vnde vero belli propulsatores alerentur. publica. que autē agricolarum foret: priuata. ¶ Legum quoq; tres esse species solum putabat: de quibus vero iudicia fierent/ totidem esse numero/ iniuriam/ damnū/ cedem. ¶ Lege quoq; sta- tuebat vnum iudiciariū forum principale: ad quod omnia que male iudicata vi- derentur reuocarentur. idq; constituebat ex senibus quibusdā delectis. ¶ Sentē- tias vero in iudicijs nō calculis ferendas esse censebat: sed vnumquēq; iudicē ta- bellam afferre/ in qua scriberet (si condemnaret/ simpliciter) sententiam. sin ab- solueret: simpliciter/ vacuam. sin partim condēnaret/ partim absolueret: id ipsum definiret. nam vt nunc quidem fit/ non recte prouisum a lege existimabat: quia cogantur homines peierare/ aut hoc aut illud iudicantes. ¶ Ferebat quoq; legem: de ijs qui vtile quippiam ciuitati reperissent/ vt honoribus afficerentur. ¶ Filios autem eorum qui pro patria bellando occubissent: ex publico alēdos esse. quasi id nondum apud alios fuisset lege prouisum. nam est Athenis ea lex nunc: & in alijs quibusdam ciuitatibus. ¶ Magistratum vero omniū electio-

Athenæ.

nes populo attribuit. Populum autē faciebat: illa tria genera ciuiū. qui vero dele- cti essent: eos reipublice curā habere debere/ & peregrinorū/ & pupillorū. Plu- rima igitur ac maxime digna memoratu in Hippodami cōsultatione: ista sunt. 17 ¶ Sed primo dubitabit aliquis de partitione ciuiū. Nā & artifices/ & agricole/ & qui arma tenēt: omnes in reipublice cōmunionē versantur. verū agricole qui- 18 dem arma non habent/ artifices autē neq; arma neq; agros. quare quodā modo eorū serui fiunt qui habēt arma. Participes igitur esse omniū honorū impossi- le est. quādoquidē necessarium sit ex ijs qui habent arma cōstitui belli duces/ & custodes ciuium/ & principalissimos (vt ita dixerim) magistratus. q; si partici- pes nō sunt reipublice: quomodo bono animo esse poterūt in republica. ¶ Enī- uero potētiores oportet esse illos qui arma tenēt ambabus partib;: id autē nō fa- cile est/ nisi multitudine exuperēt. q; si hoc erit: quid opus ē alios participes esse reipublice/ & suffragia magistratuū habere? ¶ Preterea. agricole quid vtilitatis afferunt ciuitati/ artifices autē esse necessariū est. nā omnis ciuitas artificibus indi- get: & possunt p̄ficere ex artibus/ quēadmodū in alijs ciuitatibus. sed agricole si habētibus arma/ victū parāt: merito essent pars aliqua ciuitatis. at illic priua- tim habent agros/ priuatimq; colūt. ¶ Preterea. publicos agros ex quibus pro- pulsatores belli victū habere oportet/ si ipsi ijdē colant/ nō esset ab agricola aliud propulsator belli: quod legislator esse vult. sin alij quidē ab agricolis & propul- satoribus: quartū erit mēbrū ciuitatis nullius particeps/ sed alienū a republica. ¶ Si quis dicat eosdem agricolas/ & proprios colere et publicos agros: tūc fru- ctuū multitudo nō sufficeret/ ex quibus singuli binis domib; habeant ministra- re. deinde quōbrem nō statim ex eisdem agris pro sua sorte sibi alimenta sumāt/ & propulsatoribus exhibeant. hec sane omnia magnā continent turbationem. ¶ Nec de iudicio quoq; recte se habet lex: que iudicare dignū ducit separatim lite simpliciter scripta: ita vt ex iudice fiat arbiter. hoc enim in arbitrario iure/ & pluribus/ recipitur (nam cōferunt inter se de sententia ferēda) sed in iudicijs nō recipitur. imo legum latores pleriq; contra statuūt: ne iudices inter se colloquan- tur. ¶ Deinde quomodo nō erit litigiosa sententia: cum iudex debere quidē ar- bitrabitur/ non tantum autē quantū petitor. nam si petitor viginti minas postu- labit: iudicium autem vnus decē minas iudicet/ aut hic quidem plus/ alius quicq; alius quattuor/ & hoc modo videlicet partiātur/ & alij in totū condēnent/ alij in nichilum: quis erit modus sententiarū cōcordandarū. ¶ Preterea nemo peierare cogit simpliciter cōdēnantē vel absoluentē/ si quidē simpliciter accusatio scripta est iuste. non enī cū absoluit/ nichil debere iudicat: sed viginti minas: nō debere. At ille iā peierat qui cū putet viginti minas nō deberi: tamē condēnat. ¶ De eo autē q; inueniētibus aliquid cōmodū ciuitati/ honores aliqui tribuēdi sint: non ē tutū lege cauere. sed bono vultu talia audiēda sunt solū. cōtinet enī calūnias/ & motū forsan reipublice. ¶ Et incidit in aliā q̄stionē et cōsiderationē aliā. nā dubi- tant nōnulli: vtrū dānosū sit vel vtile ciuitatibus leges patrias mutare/ si sit alia melior. quapropter nō est facile dicto statim assentiri: siq; de nō cōducit mutare. fie- ri autē potest: vt iudicat aut aliquarū legū/ aut reipublice dissolutio/ tūc cōmune bonū. ¶ Sed cū in hāc mentionē inciderim: etiā pauca de eo perstringēda sunt 18 d ij

melius. habet ení (vt diximus) dubitatione: & melius videri potest/ vt mutatio-
 ne recipiát. nā in alijs quidē sciētíjs: hoc prodest, ceu si medicina ab institutis pa-
 trijs mutetur: et gymnastica/ et alie artes atq; facultates. quarū cū vna sit ponen-
 da ciuilis disciplina: patet in ea quoq; eādē rationē esse tenēdā. ¶ Probari autē
 hoc dicet alijs: & in ipsis rebus. antique ení leges nimíū rudes erant & barbare.
 armati siquidē ferro/ incedebāt greci: & vxores emebāt inuicē. & quotcunq; ve-
 tusta iura alicubi extant: penitus rudia sunt. ceu apud Cumas de cede lex est: si
 accusator multos testes inducat ex agnatis proprijs: reum esse cedis/ contra quē
 probatur. ¶ Querunt autē omnino nō patrium: sed bonū omnes. Putandūq;
 est priscos illos homines/ siue ex terra geniti fuerint/ siue ex corruptione aliqua
 seruati/ similiter fuisse ignaros & imprudētes/ ceu de terra natis dicitur. quare ab-
 surdum fuerit in eorū opínionibus persistere velle. ¶ Preterea neq; leges scripte
 meliores sunt: si sint imutabiles. vt ení circa artes alias: sic etiā circa ciuile institu-
 tionem impossibile est singula exacte scriptis cōprehēdere. nā necesse est vt gene-
 raliter scribātur. at actiones circa singula existūt. ex his ergo videtur: & quāsdā
 leges/ et quādoq; esse mutādas. ¶ Alio autē modo cōsiderātibus: cauēdū videt
 esse maxime. nā cū id fuerit: vtilitatis quidē accessio parua fit. assuescere vero fa-
 cile leges mutare: improbādū. ¶ Cōstat vero errata quedā esse tolerāda & legū
 latorū & magistratū. non ení tantū proderit qui corrigere perget: quantū no-
 cebit assuesfactio superioribus nō parendi. ¶ Mendax et de artibus exēplum.
 neq; ení simile est mutare artem atq; legē. nam lex nullā vim habet ad suadē-
 dum: nisi ex more. mos autē nō fit nisi tēporis longitūdine. quare facile mutare
 leges ex presentibus in alias nouas: infirmam facere est vim legis. ¶ Preterea si
 mutande sunt leges: vtrū omnes et in omni republica/ an nō? & vtrū a quocūq;
 an a quibusdam? ¶ In his enim magna est differentia. quapropter nunc quidē
 omittamus considerationē hanc. nam aliorum est temporum.

¶ SEXTI CAP. COMMENTARIUS.

Visnam & qualis Hippodamus/ qui de optima republica scripsit/ fuerit: narrat. 15
 fuit enim Milesius Euryphontis filius/ laudis et glorie appetitor/ & in octo vitā
 egit/ a fori strepitu & negotio semotus. ¶ Paucisq; et strictim: reipublice Hippo- 16
 daní cōstitutionē institutis nouē comprehendit. Primū. Hippodamus ciuitatē/
 decē millia viroꝝ cōtinere voluit: quā in tres partes diuisit/ artifices/ agricolast
 & propulsores belli qui arma tenerent. ¶ Secundū. Regionem diuisit in tres
 partes/ sacram/ publicā/ priuatā. sacram vocabat: vnde cultus dijs fieret. publi-
 cam: vnde belli propulsores alerentur. priuatā: que esset agricolarū. ¶ Tertiu. Hippodamus
 tres dūtaxat legū species esse censuit: de iniuria videlicet/ de dāno/ & de cede. & totidem esse: de
 quibus iudicia fierēt. ¶ Quartū. Lege sancijt vnū iudiciariū forū precipuū: ad quā (si quid male
 iudicatū videretur) prouocaret/ idq; voluit esse ex senibus quibusdā delectis. ¶ Quintū. Senten-
 tias in iudicio nō calculis esse ferēdas voluit: sed quēq; iudicū tabellā afferre: in qua scriberet sen-
 tentiam si simpliciter cōdēnaret. sin absolueret simpliciter: afferret vacuā. si vero partim cōdē-
 naret et partim absolueret: id ipsum definirēt. nā vt nūc fit: nō recte putabat lege cautū fuisse/ q;
 cogātur homines deierare aut simpliciter cōdēnantes/ aut absoluētes simpliciter. ¶ Sextū. Le-
 gem tulit: vt ij q; quippiā ciuitati vtile cōperissent/ honoribus afficerentur. ¶ Septimū. Aliā tulit
 legē: filios eorū q; pro patria in bello occubissent/ ere publico esse alēdos. sed id ante apud alios:
 lege erat prouisum. nā ea lex: Athenis/ et pleriq; alijs ciuitatibus adhuc perdurat. ¶ Octauum.
 Omnīū magistratū electiones populo attribuit. populum autē vocat: quē tria genera ciuium/
 artificum scilicet agricolarum & propulsorum constituunt. ¶ Nonum. Eos qui in magistra-
 tum delecti essent: voluit curam reipublice habere debere/ & peregrinorum atq; pupillorū. hec
 sunt que maxime memoratu/ scituq; digna sunt: in cōstitutione reipublice Hippodami. ¶ Ostē 17

Greci.
Cume.

Instituta
Hippodam-
ni.

- 1
- 2
- 3
- 4
- 5
- 6
- 7
- 8
- 9

dit constitutionem reipublice Hippodami: nō satis rationabiliter stabilitam. Primo. Quia quis
 iure dubitauerit: de partitione ciuium/ quam facit Hippodamus/ in artifices/ agricolast & tenen-
 tes arma/ quos omnes muniū reipublice participes esse vult. sed agricole arma nō habent: arti-
 fices vero neq; arma neq; agros. quare & agricole & artifices: quodā modo serui fient eorum/ q;
 arma tenēt. qui igitur fieri possit: vt omnīū honorum participes sint/ id profecto impossibile. & ma-
 xime quidem cū necessariū sit ex ijs qui arma tenent/ cōstitui belli duces/ & custodes ciuīū: et ma-
 xime precipuos (vt ita dixerim) magistratus. q; si participes nō sint omnīū reipublice munerū:
 quomodo bono animo esse poterūt in republica? ¶ Secundo. Quia in ea republica: potēiores
 esse oportet/ reliquis duabus partibus eos/ qui arma tenēt/ cum magistratū summa penes eos
 esset/ & reprimēdarū seditionum & aliarum iniuriarum potestas. atqui id nō facile est: nisi mul-
 ti existant. q; si multitudine sunt sufficienti: quid opus iā alios munerū reipublice esse participes/
 & suffragia magistratū habere? ¶ Tertio. Quid preterea agricole/ sue ciuitati vtilitatis afferūt?
 artifices autē necessarij/ illi sunt. nam omnis ciuitas: artificibus indiget. & potest sua ciuitas sen-
 sim ex artibus proficere/ ceu in alijs ciuitatibus fieri videmus. at non sic est de agricolis. nā illic
 agricole priuatim habent agros/ priuatimq; colūt. verū si agricole victū pararent habētibus ar-
 ma: merito pars aliqua ciuitatis statuerētur. ¶ Quarto. Quia publicis insuper agris erit opus: ex
 quibus propulsores ipsos/ armaq; tenētes/ victum habere oporteat. quos si ipsi ijsdem colāt: nō
 erit propulsator belli & agricola aliud. qd legislator esse vult. sin alij ab agricolis & a ppulsato-
 ribus/ publicos agros illos colant: quartū inducetur ciuitati mēbrum/ nullus particeps/ sed a sua
 republica alienū. At vero si dicat eosdē agricolast proprios & publicos colere agros: tūc fructū
 multitudo non sufficiat/ ex quibus singuli binis domibus habeant subministrare. preterea cuius
 gratia propulsatoribus belli ministrabūt ex terra/ & ijs que sue sunt sortis: & nō potius sibijpsis
 alimenta sument/ hec sane omnia magnā cōtinent difficultatem. ¶ Quinto. Quia lex ab eo de
 iudicio lata: nō recte se habere videtur. que dignū existimat separatim iudicare lite simpliciter
 scripta: & iudicē fieri arbitrū. id ení in arbitrario iudicio fit/ & pluribus cōmittitur (nā plures illi
 inter se conferunt defententia ferēda) sed in publicis iudicijs/ id nō admittitur. imo legūlatores
 pleriq; cōtra statuūt: ne iudices inter se colloquātur. ¶ Sexto. Quia hec circa iudicia ordinatio:
 sententiam facit controuersam/ & nulla sultam cōcordia. verbi causa si iudices arbitrabūtur nō
 tantum reum debere/ quantū exigit petitor. nam si petitor viginti minas exiget/ & iudicū vnus
 decem minas iudicet/ & alius quinq; & alius quattuor/ & hoc pacto particulatim/ & alij in totū
 condemnent/ alij in nichilum: quis erit tandem sentētiarum conciliandarū modus? ¶ Septimo.
 Quia id preterea nō recte se habet: q; censet nunc peierare iudices aut cōdēnantes simpliciter/
 aut simpliciter absoluentes: nam nemo peierare cogit/ simpliciter aut cōdēnantem aut absol-
 uentem: si accusatio simpliciter iuste scripta est. vt verbi causa q; debeat viginti minas. qd si nō:
 neq; etiam peierat. nam cum absoluit: neutiq; nichil debere iudicat/ sed viginti minas nō debe-
 re. verum ille iam peierat/ qui cum putet viginti minas nō debere/ tamen cōdēnat. ¶ Octauo.
 Quia non est tutū eam legem ponere/ quā posuit Hippodamus: de ijs qui quippiam vtile inue-
 niunt ciuitati/ vt honore aliquo afficiantur. sed huiusmodi legibus: oculis dūtaxat est annuen-
 dum. nam ita facere: cōtinet calumnias/ & mutationem forsitan reipublice. ¶ Nono. Quia ex il-
 la lege q; ciuitati quippiā vtile reperientes honore afficiantur: alia grauis irrepit dubitatio. vtrū
 videlicet dānosum ne sit an vtile ciuitatibus leges patrias mutare/ si alia quepiam melior cōpe-
 riatur atq; vtilior. quare haud quā facile est ilico dicte legi assensum prebere: si non cōducit pa-
 trias leges mutare. nā fieri potest: vt inducatur aliquarū legum/ aut reipublice dissolutio/ tāq; cō-
 mune bonū. ¶ Cum ratione illius legis Hippodami de rerum inuētoribus/ incidit Aristoteles
 in illam questionē: an obsit an prosit ciuitatibus leges patrias mutare/ si meliores inueniantur/
 discuit exactius illam/ ad vtrāq; partē. & primū melius/ cōducibiliusq; esse: vt mutationē recipi-
 ant. Primo. Quia in alijs sciētíjs: prodest melioribus inuentis/ priora tollere. vt medicinā/ gym-
 nasticam/ & alias facultates omnes/ ab institutis patrijs demutari: melioribus inuētis. cū igitur
 huiusmodi facultatū disciplina ciuilis vna sit: cōstat inuēta meliore/ ratione/ iureq; eodē esse mu-
 tandam. ¶ Secundo. Quia id experientia preteritarū rerū monstrat. nā antique leges nimíū ru-
 des erant: vt grecos incedere armatos/ & vxores emere inuicē. & quotquot vetusta iura alicubi
 reperiūtur rudia sunt omnino: vt ea lex q; apud Cumas de cede/ si accusator plures testes indu-
 cat ex agnatis proprijs/ reum esse cedis/ is qui accusatur. et iā leges ille et instituta mutata sunt.
 iuuat igitur patrias leges mutare: si meliores inueniātur. ¶ Tertio. Quia oēs omnino querūt nō
 patriū: sed bonū. & putandū est priscos illos homines siue ex terra geniti fuerint/ siue ex corru-
 ptione aliqua saluati: simili modo rudes fuisse & imprudētes/ ceu de terrigenis dicitur. quare absur-
 dum fuisse: in eorū opínionibus persistisse. et nūc quoq; absurdū/ vbi meliora reperta erūt: in ru-
 d iij

dioribus/ detestoribusq; persistere velle. ¶ Quarto. Quia nō iccirco leges scripte meliores erunt si sint imutabiles: nā vt in alijs artib⁹: sic et in ciuili institutione ipossibile est cuncta exacte scrip- ptis cōprehēdere, quādoquidē necesse est: vt generali cōprehensione scribātur, at actiones circa singula versantur. Ex his igitur videri potest: quāsdā patrias leges/ etiā quandoq; esse mutādas. ¶ Dissertit ad partē alterā, cauēdū esse vel maxime patrias leges mutare. Primo. Quia cū fiet hu- iusmodi mutatio: parua fieri solet vtilitatis accessio, & etiā assuescere facile leges mutare: impro- bum esse videtur. ¶ Secundo. Quia manifestū est: errata quedā & legūlatorū & magistratuum esse tolerāda, nā qui corrigere pergerit: nō tantū proderit/ quātū ciuitati oberit superioribus non parendi assuefactio, quare etiam patrie leges tolerāde erūt/ nō corrigēde/ aut mutāde. ¶ Tertio. Quia captiosum & fallax est: de artib⁹ supra adductū exemplū, nā simile non est artē mutare/ & mutare legē, quia lex nullā vim habet: quo stabilis sit & sua assuefactio/ nisi ex cōsuetudine, cō- suetudo vero nō nisi longo tēporis paratur interuallo, quare q̄ propti sunt mutare leges ex p̄sen- tibus in alias nouas: infirmā vim legis faciunt. ¶ Quarto. Quia si mutāde sunt leges: vtrū oēs/ & in omni republica/ an nō/ & vtrū a quocūq; an a quibusdā/ hec difficultatē ingerūt, satius igi- tur videtur: ipsas non esse mutādas. ¶ Se excusat de vltiori questionis determinatiōe, quia in 19 his reuera ad partē vtrāq; adductis rationibus: magna cōtrouersia est, quare satius videtur: hāc impresentiarū nullam facere cōsiderationē, nā in aliud tēpus: eius discussio est reseruanda.

ANNOTATIONES AD CAP. SEXTVM.

Vtandū est priscos illos homines: siue ex terra geniti fuerint, de prima homi- 18 num generatione scriptorū antiquissimus Moses, formauit inq; domin⁹ deus hominē de limo terre: & inspirauit in facie ei⁹ spiraculū vite, et hec historia fa- cra/ & vera est, ex qua videtur mutuatus rerū genesim Ouidi⁹, postq̄ (inquit) Cesserunt nitidis habitādepiscibus vnde/ Terra feras cepit/ volucres agitabilis aer, Sanctius his animal mentisq; capacius alte

Dcerat adhuc/ & quod dominari in cetera posset Natus homo est, siue hunc diuino semine fecit Ille opifex rerū mundi melioris origo, Siue recens tellus/ seductaq; nuper ab alto Ethere: cognati retinebat femina celi Quam satus Iapeto mixtam fluuiatibus vndis: Finxit in effigiem moderantum cuncta deorum, Sic modo que fuerat/ rudis & sine imagine tellus: Induit ignotas hominum conuersa figuras.

Moses.

Ouidius.

Lycurgi & Lacedemo- niorū respu- blica.

De Lacedemoniorum republica. Cap. VII.

ELacedemoniorum autē republica/ & Cretenſiū/ fere autē & de 20 aliorum rebus publicis: duo sunt cōsideranda, vnū si quid recte an non recte ad optimam cōstitutionem lege sit ordinatum, alterū si quid ad suppositionem & modū subcōtratiē ipsis suppositae repu- blice. ¶ Igitur necessariū est in bene cōstituēda republica/ neces- sariorum adesse facultatem: omnes fatentur, sed quēadmodū id futurū sit: non facile est cōprehēdere, nā & penestie Theſſalorū/ frequēter insurrexerunt, simi- liter autē & Ilotes Lacedemoniorū, nā in casibus eorū aduersis: nūq̄ insidiari de- fluerunt, Verum apud Cretenſes nichil adhuc tale accidit, Causa forsā ē, quia vicine ciuitates/ quāuis inuicē bellū gerāt: tamē aduersus nullā rebelles bello co- adiuuant, quoniā id nō conducit: quando et ipsas possessiones habēt/ domibus eorū finitimas, at Lacedemoniorū finitimi omnes/ iimici erāt: Argiui/ Mefenij/ & Arcades, nā & Theſſalis ab initio rebellarūt: dū cum finitimis Acheis/ et cū Perrebis & Magnesijs gererēt bellum, ¶ Videtur autē etsi nichil aliud: attamen hoc ipsū esse cura perditibile/ quēadmodū cum eis sit cōuersandū, nam si remis- se erga illos te geras: insolescunt illi quidem/ ac se pares dominātibus existimāt,

Theſſali. Lacedemo- nij. Cretenſes.

Lacedemo- nij. Argiui. Mefenij. Arcades. Theſſali. Achei. Perrebi. Magnesij.

sin aspere tractentur: insidiantur/ atq; odio habent, patet igitur: non reperire optimū modum eos/ quibus ista contingunt/ erga subiectos. ¶ Preterea remis- sio in mulieres: & ad propositum reipublice nocet & ad concordia ciuitatis. Vt enim domus partes sunt vir & vxor: ita propemodū et ciuitatē bifariam diuidi censendum est in virorū multitudinē ac mulierū, quocirca in quacūq; republica male prouisum est circa mulieres: in ea putandū est medietatē ciuitatis lege esse male ordinatā, qđ ibi cōtingit, volēs eni legislator totam ciuitatē esse duram ac laborum patientē: in viris quidē id fecisse cōstat/ in mulieribus autē omisisse, Vt uunt eni molliter/ ac ī omnē licentiā dissolute, Quare necessariū in tali republi- ca/ diuitias haberi in precio: multo magis q̄ si a mulieribus abstinerent, qđ acci- dit plerisq; militaribus/ bellicosiq; generationibus/ preter Celtas/ & si qui alij Celte. coitū masculorū palā receperunt, Videtur autē/ qui primus fabulatus est: nō ir- rationabiliter venerem marti cōiunxisse, nam omnes huiusmodi homines pro- ni videntur ad eam que masculorū aut ad eam que mulierum cōuersationem, Quapropter apud Lacedemonios hoc fuit, Multaq; in eorum p̄cipatu a mu- lieribus administrabantur, Etenim quid refert vtrū mulieres ipse gubernent: an eos qui gubernant/ a mulieribus gubernari/ idem enim accidit, Cumq; audacia ad nullum obsequiū vtilis sit/ nisi forte ad bellū: maxime nociue etiā ad hoc ip- sum Laconū mulieres erant, patefecerūt hoc in Thebanorū aduentu, nō enim Thebani, magis vtilis prestiterunt se/ q̄ aliarum ciuitatū mulieres: & turbam inferebant magis q̄ hostes, Ab initio igitur rationabiliter cōtigisse Lacedemonijs videtur in mulieres indulgētia, nam propter militiā multū tēporis domo abfuerāt: ad- uersus Argiuos/ deinde aduersus Arcadas & Mefenios bellū inferētes: exercē- Argiui. Arcades. Mefenij. Lycurgus. tes enim seipſos: legūlatori prestabant assuefactos propter militarem vitā, mul- tas eni: continet virtutis partes, Mulieres autē fertur Lycurgus deducere cona- tus/ ad leges: at vbi repugnabāt/ abstinuisset tandē, Cause igitur factorū hec sūt, quare manifestū qđ et huius peccati, Sed nos non id consideremus cui venia dā- da sit/ vel nō danda: sed rectum ne sit/ an non rectū, que autē circa mulieres nō bene se habent: videntur (vt diximus ante) non solum ipsa indecentiam quan- dam facere ī republica/ sed impellere quoq; ad cupiditatem pecunie, ¶ Post cer- te illa que nunc dicta sunt: inequalitatem rerum possessorum/ quisp̄iam illis in- crepare possit, nam eorum quibusdā hoc euenit: vt magnam nimium opulentis- am haberent: alijs vero vt penitus exiguam, quapropter ad paucos deuenērūt agri, hoc autem ex eo accidit: quia male fuerat lege prouisum, emere enim/ aut vendere quod habeas: ordinauit non esse honestum/ & recte id quidem, sed do- nare ac testamento relinquere concessit: atq; idem accidat necesse est per hunc modum & illum, nam sunt mulierū fere ex quinq; partibus totius regiōis due: multis heredibus institutis, Et ob traditionem dotum magnarū, atq; melius erat aut nullam/ aut paruam/ aut mediocrem esse cōstitutā, nunc autē licet do- nare ex testamento cuiq; libuerit: etiam si nullo instituto herede decesserit/ ip- se cuiq; voluerit/ dat, ex quo factū est vt regio sufficiens mille & quingentos equites alere/ peditum autē triginta milia: ne mille quidem totos habeat, proba- runt aut opera ipsa: prae apud illos in hac parte fuisse prouisum, nam ne vna d iij

Spartiate
id est Lace-
demonij.

plaga suscepta: ciuitas ea corruit/ob hominum paucitatē. Aiunt etiam per tem-
pora primorū regum:nouos homines permultos ciuitate donatos/ob numerū
ciuium (qui bello diminuti multo tempore fuerant) adaugendū. & aiunt fuisse
quandoq; spartiatū decē milia. ac tamē siue sint ista vera/siue nō sint: melius est
per adequationē possessionū implere hominibus ciuitatem. ¶ Cōtraria etiam
quodam modo est huic prouisioni:lex illa circa prolis procreationē. Volens enī
legislator q̄ plurimos fore spartiatas:induxit ciues ad multitudinē procreandā.
Est enī illis lex:qui tres genuerit filios/eū esse imūnē a custodia. qui vero quattu-
or:imūnem esse ab oibus. atqui patet: q̄ si multi gignantur in regione sic distri-
buta/necessarium multos fieri pauperes. ¶ Eniūero & que circa ephoros cōstitū-
ta sunt:prae se habent. Hic enī magistratus maximū apud illos rerū potes-
tatem habet. sumūtur autē ad eū/ex plebe omnes. quare sepe cōtingit homines
valde pauperes in hac potestate cōstitui:qui propter egestatē venales fiunt. ostē-
derunt & sepe prius/& nūc in andrijs. corrupti enī pecunia quidā:quātum in se
fuit totam rēpublicā euerterunt.& propter eius magistratus nimīā potestatem
ac tyrannidi parem:etiā reges ipsos populares fieri cōpulerunt. vt in hac quoq;
parte rēpublica lederetur. nam popularis status:ex optimate resultauit. Conti-
net tamen rēpublicā magistratus ipse. acquiescit enim plebs ex eo:quia maxi-
mū magistratus capax est. quare siue per legislatorē/siue per fortunā hoc euenit:
conducibiliter se rebus habet. Oportet enī rēpublicā (que duratura sit) velle:vt
omnes ciuitatis partes cōstent atq; in statu suo permaneant. reges ergo propter
honorē suū ita se habebunt. prestantes autē viri propter senatū. nam ea dignitas
virtutis est premiū. plebs autē propter ephoriam. nā cōstituitur ex omnib⁹. Sed
oportebat hunc magistratū sumi quidē ex omnibus: nō tamē per hunc modū/
per quem nunc fit. est enī nimīū puerile. preterea & iudicandū de rebus magnis
potestatem habent homines vtcunq;. itaq; melius esset non secundū propriam
mentem eos iudicare:sed secundum litteras & leges. ¶ Est etiam ephorum vi-
uendi modus:nequaq; conueniens proposito ciuitatis. nā ephori quidem mollis-
ter viuūt:in ceteris autē tanta asperitas est vite/vt nequeant homines illā perfer-
re:sed clam transgredientes legem corporis voluptatibus fruūtur. ¶ Senatorū
quoq; potestas nō recte apud illos constituta est. nam si sint viri equi & boni ac
sufficienter ad virtutem eruditū:dicet forsā aliquis ciuitati conducere. attamen
q̄ per omnē vitā magnis de rebus discernendū potestātē habeant:periculosum
est. est enī vt corporis:sic etiam mentis senectus. per hunc autem modum erudi-
tis:vt et legislator ipse diffidat tanq̄ nō bonis viris/nequaq; tutū. ¶ Videtur autē
ij qui in hac potestate constituti sunt:dona largiendi gratificandiq; ex cōmunis-
bus permultā facultatem habere. quapropter melius erat eos non esse absq; vl-
la correctione. nunc autem sunt. ¶ Videtur autem ephorum magistratus om-
nes alios magistrat⁹ corrigere. hoc autem ephorie nimīum certe permissum est
munus. & non per hunc modum dicimus correctiones effici oportere. ¶ Insu-
per creatio ipsa senatorum quam per suffragia faciunt:perleuis est. ac ipsum pe-
tere magistratum qui eligendus sit: non recte se habet. oportet enim & volentem
et non volentem ad magistratum assumere:si dignus sit eo magistratu. nūc

Ephori qui
& tribuni
plebis.

Andrij.

autem idem facere in hoc videtur legislator:quod et in alia republica. ambitio-
sos enim faciēs ciues. illis vtitur ad senatorum delectum. nemo enim magistra-
tū petit:nisi honoris sit affectator. attamē pleraq; eorūq; que homines iuile fa-
ciunt:per ambitionem et auaritiā cōmittūtur. ¶ De regia vero potestate vtrū
melius sit eam in ciuitatibus existere nec ne: alia fuerit disputatio. Veruntamen
melius (non vt nunc quidem) sed pro vita cuiusq; regis iudicare. ¶ Quod autem ne
ipse legislator credit posse se facere bonos & honestos:manifestū est. diffidit enī:
quasi non sint ad sufficientiam boni viri. Itaq; legatos simul mittebant inimicos
ac salutem ciuitatis esse putabant/seditiones regum. ¶ Non bene etiam circa co-
messationes/que illi phiditia nominant:lege constitutum est ab initio. Oportet
bat enim magis ex publico esse conuētum: quemadmodum in Creta. sed apud
Lacedemonios vnusquisq; conferre habet:& si sunt quidam longe pauperrimi/
qui huiusmodi sumptum nequeant sufferre ex quo sit: vt legulātori contra eue-
niat q̄ ipse voluerit. Voluit enim ciuitatem facere popularem per comessationes
fit autem minime popularis ex tali legis prouisione. nam non facile est pauperi-
bus:comessationum esse participes. more enim patrio sic apud eos definitur:vt
qui comessationū particeps esse nequeat:is ad reipublice gubernationē nō ad-
mittatur. ¶ Legē vero que est circa prefectos classis: et alij quidā improbarūt.
et recte quidem improbarunt. est enim seditionis causa:nam cū reges sint belli
duces:prefectura illa ppetua/ fere alterū est regnū. ¶ Et simili pacto suppositi-
onem legislatoris:quis reprehendere possit. quod et Plato in suis legibus repre-
hendit. ad partē enim virtutis:tota ordinatio illarū legū contendit/ scilicet belli-
cam. hec autem vtilis ad victoriā obtinendam. itaq; saluabantur bellum geren-
tes:peribant vero vbi rerum potiebantur. quoniā nec ocium agere:neq; quicq;
aliud exercere sciebant prestabilius/q̄ rem militarem. ¶ Illud quoq; erratum nō
sane minus. nam putabant bona illa/que ad bellum pertinēt:ex virtute magis q̄
ex vicio fieri. et in hoc quidem recte. sed q̄ hec potiora q̄ virtutem ipsam putāt:
in hoc non recte. ¶ Male etiam circa pecunias publicas apud spartiatas cousti-
tutum est. quia nec in publico habēt quicq;:& magna bella gerere coacti/pecu-
nias egre conferunt. nam quia spartiatarum est plurimū agri: nō scrutantur in-
uicem quantum quis conferre possit et euenit legislatori. cōtra q̄ quod com-
mōdum est. nā publice inopiā: priuatim auaritiā iduxit. De Lacedemoniorū igitur
republica: intantum dictum sit. nam hec sunt:que maxime quis reprehendat.

Phiditia.

Cretenses.
Lacedemo-
nij.

Plato.

SEPTIMI CAP. COMMENTARIUS.

Stendit in precedenti capite Milesiorum rēpublicam ab Hippodamo non irrepre-
hensibiliter fuisse ordinatā: illud idem ostendit de rēpublica Lacedemoniorū/ propo-
nens in republica Lacedemoniorū et Cretensium/ et reliquis/ fere duo esse perquiren-
da. primum si quid recte an non recte in illis sit ordinatū. secundum si quid subaduer-
setur ad propositam intentionē & modum reipublice/ quā ipsi intēdunt. Primo igitur
apud Lacedemonem non scite ordinatum esse videtur: e vicinis vrbibus/ vbi cōpugnarent aut
rebellarent suis magistratibus/ dedititios accipere in seruitutem et clientelam/ quos illotas vo-
cabant. nam certum est omnium consensu/ oportere in bene constituta republica necessari-
um adesse facultatem. sed quopāto id tandē faciendum sit: haudquaq; cognitu facile. non enim
eiusmodi extraneorum in clientelā susceptio: eorū est/ que reipublice necessaria sunt. nā et pene-
sue thessalorum/ frequenter insurrexerunt/ et simili modo illotes Lacedemoniorū/ in casibus eo-
rum aduersis insidari persistunt. Verū apud Cretēses nichil adhuc tale accidit. causa forsā est:
opposita ordinatio. nam tametsi vicine vrbes inter se bella gerunt: abstinēt tamen/ vt cū nulla

earum aduersus aliam compugnent/ neq; admittat in clientelā. quoniam cōtra eos pugnare nō conducit: quibus possessiones et agros habent finitimos. at contra Lacedemonijs euenit. nā oēs finitimi/ Argiui/ Melenij/ Arcades: Lacedemonijs fuerunt inimici/ postq̄ et ipsi a thessalis/ eorūq; principatibus defecerunt/ dum cū finitimus Acheis/ perrebis/ et magnelijs gererent bellū/ quos Lacedemonij contra eos bello iuuerunt. ¶ Secundo. Quia admittunt in suā clientelam huiusmodi inter se dissides/ aut suis magistratibus rebelles: et si nichil aliud/ attamē id perdifficilem curā afferit/ quoniam pacto cū eis conuersandum sit. nā si remisse erga illos te geras: insolescunt/ & se ipsos dominantibus pares existimāt. sin alperere tractentur: inuidiātur et odiunt. pater igitur eos qui hec erga ilotiam/ suosq; subditos patiuntur: non reperisse optimū reipublice modum. ¶ Tertio. Quia in republica Lacedemoniorum: remissio i mulieres & ad propositū reipublice nocet/ & ad ciuitatis decorū atq; condecetiam. nam vt domus partes sunt vir & vxor: ita statim cōfendū est ciuitatem diuidi in virorum multitudinē ac mulierū. quare in quacūq; republica male circa mulieres prouisum est: in ea putandū est/ ciuitatis medietatē legibus male esse dispensatā. quod in illa republica factitatū cōperitur. volens enim legislator totā ciuitatē duram et laborū patiētē efficere: in viris quidē id effecisse cōstat/ in mulierib; autem omisisse. nā molliter viuūt/ et in omnem licentiam/ atq; vite luxum dissolute. quare necessariū est/ in tali republica diuitias haberi in precio: multo etiam magis q̄ si mulieribus non essent obnoxij. et mulieribus quidem deditos esse atq; obnoxios: omnibus ferme militaribus/ bellicosiq; generationibus accidit/ p̄terq; ceteris/ et si qui alij masculorū infandam venerem palam receperunt. videtur sane qui primus fabulatus est: non irrationabiliter venerē marti cōiunxisse. nam omnes huiusmodi homines. proxi sunt ad venerea/ illiq; dediti. quare & apud Lacedemonios idē fuit: multaq; in eorū principatu a mulieribus ministratū. eniuero quid refert vtrū mulieres ipse gubernent: an eos qui gubernāt/ a mulierib; gubernari/ idem profecto accidit. Et cum temeritas ad nichil/ nisi forte ad bellū vtilis sit: maxime etiam nociue ad hoc ipsum fuerūt lacedemonice mulieres. quod patefecerunt in Thebanorū agressu. nam non magis vtilis se prestiterunt: q̄ aliarum ciuitatū mulieres/ et tumultū turbationemq; inferebant/ magisq; hostes. Et ab initio forte non irrationabiliter cōiunxisse videtur Lacedemoniorum mulieribus: huiusmodi vite licentia. nā longo tēporis interuallo domo viri abfuerant/ nunc aduersus arguios/ subinde aduersus arcadas & Melenios bellum inferentes. exercētes enim se ipsos: legū latori se prestabant assuefactos propter militiā. vita namq; militaris: multas continet virtutis partes. Et fertur Lycurgus/ conatus deducere mulieres ad suas leges: vbi vbi reluctabantur/ abstinuisse tandē. cause igitur cur in luxū/ moliciemq; et huiusmodi vite licentiam inciderunt Laconice mulieres: he sunt. quare/ vt manifestum est/ peccati earum. Sed nos non id consideremus/ cui venia danda aut nō dāda: sed rectum ne sit an nō rectū. que vero circa mulieres non recte se habent: videtur/ ceu dictum est prius/ non solum indecentiā quandā/ idēcorumq; & inconcinitatē facere in republica: sed ad cupiditatē quoq; impellere pecunie. ¶ Quarto. Quia quispiam iure carpere possit inaequalitatem possessionū. nam hinc effectū est: vt eorum aliqui magnā nimirū facultatū opulentia haberent/ alij vero penitus exiguam. quare ad paucos eorū deuenerūt agri. et hoc certe accidit illis ea de causa: quia male lege prouisū fuerat. quonia legislator legem tulit/ emere ab altero aut vendere quod habeas non esse licitū/ & id quidem recte: sed donare ac testamento relinquere concessit. Verū idem accidat necesse est. per hūc donādi/ testandiq; modum/ ac per emptionem/ venditionemq; propriarū facultatum. nam mulieres/ ferme due sunt partes e quinq; Partibus totius regionis: quarum multe constitute sunt heredes. ¶ Quinto. Respublica Lacedemoniorum: ob dotes argui reprehendiq; potest. nam magnarum dotum annuit traditionem. atqui melius erat aut paruam/ aut nullā/ aut mediocrem esse institutam. nunc etiam licet donare ex testamento cuiūq; libuerit: et quis nullo instituto herede decesserit ipse qui e vita migrat/ cuiūq; voluerit dat. ex quo factum est vt regio sufficiens mille et quingentos equites alere/ peditum autē tria milia: ne mille quidē totos habeat. probauit autem rerum euētus: prae apud illos hac in parte fuisse prouisum: nam ne vnā quidē plagam fufferre potuit ciuitas: sed dissipata est ob hominum paucitatē. Aiunt etiā per tēpora primorū regum/ nos uos homines permultos ciuitate donatos: ob numerum ciuim adaugendum/ propter eos qui (plurimo tempore durante bello) diminuti fuerant. ferūtq; fuisse quandoq; Lacedemoniorū decem milia. attamen siue hec vera sint/ siue non: melius est per equationem facultatum/ implere hominibus ciuitatem. ¶ Sexto. Quia circa liberorum procreationem. nō recte videtur lege prouisum. nam facultatum equationi aduersatur. volens enim legislator q̄ plurimos fore Lacedemonios: induxit ciues ad procreande multitudinis studium. nā illis lex est: qui tres genuerit filios/ eū imūne esse a ciuitatis custodia. quattuor imūne esse ab oibus. atqui p̄spiciū est si q̄ plurimi gignātur in regione sic distributa: necessariū fore multos fieri pauperes. ¶ Septimo. Quia

circa ephorum presidūq; magistratum: in republica Lacedemoniorum/ nō recte prouisum est. nam is magistratus maximarū apud illos rerum potestatē habet: et e populo omnes assumuntur ephori. quare sepe numero cōtingit homines valde pauperes: in hac potestate cōstitui. qui propter egeitatem: venales fiunt. ostenderunt id sepe prius: et nunc in andrijs. corrupti enī quidam pecunia: quantum in se fuit/ totam reipublicam/ Lacedemoniorum euerterūt. et propter nimiam huius magistratus potestatem/ ac tyrannidi parē: reges ipsi se cogebant/ fauore populū tractare ita vt in hoc lederetur respublica. nā ex optimorū gubernatiōe: popularis status inductus est. At dices: cōtinet hic magistratus rempublicā. nam Populus reipublice acquiescit: quia maximū magistratus est capax. quare siue legislatoris prudētia siue fortuna id acciderit: cōducibiliter sese rebus habet. nam oportet rempublicā que duratura sit: velle vt omnes ciuitatis partes cōsent/ suoq; in statu permaneant. ergo reges propter honorē ita se habebunt: probitate autem predicti viri/ propter senatum/ nam ea dignitas virtutis est premium/ populū autē propter ephoriam. nā constituitur ex omnibus. Ad id respōdemus. oportere quidē hunc magistratū sumi ex omnibus: non tamen per hunc modū/ per quem nunc fit. est enim nimirū puerile. preterea iudicandi de rebus magnis habent homines qualescūq; potestatē. verum satius esset: non secūdū propriā mētem/ sed secūdū litteras et leges iudicare. ¶ Octauo. Quia Ephorum viuendi forma: subaduersatur proposito ciuitatis. nam Ephori laxē/ remissiq; viuentes/ etatē transigūt: in ceteris autē tanta est vite asperitas/ vt nequeāt homines illā perferre sed clam legē transgredientes: corporis genio voluptatibusq; indulgēt. ¶ Nono. Neq; apud Lacedemonios: senatorū potestas recte est instituta. nam si sint viri equi et boni/ ac sufficēter ad virtutem eruditi/ annuat forsan aliquis ciuitati conducere. attamen q̄ per omnem vitā magnis de rebus hāc decernēdi potestatem habeant/ periculosum est. est enim vt corporis: sic etiam prudētie senectus. hoc modo autē instituti/ vt & legislator ipse diffidere possit tanq̄ nō bonis viris/ nequaq; tutū illi videri debuit per totam vitam illis annuere magistratus administrationem. ¶ Decimo. Quia hec potestas facultatē per multā habet dona elargiendi/ gratificandiq; ex cōmunibus bonis. Ideo satius videtur: vt correctioni/ reddendēq; rationi subiecta esset/ neq; essent ipsi magistratum hunc gerētes sine correctione. nunc autē sunt. ¶ Undecimo. Quia magistratū Ephororū: videtur omnes alios magistratus corrigere. et in hoc certe nimirū Ephorie potestati permīssum est munus/ neq; hoc modo dicimus correctiones fieri oportere/ repetūdāq; esse actōes. ¶ Duodecimo. Quia creatio ipsa senatorū/ quae per suffragia facunt: admodū leuis est q̄q; magistratum petat q̄ eligēdus sit: non recte se habet. nā oportet & volentem & non volētem/ modo eo magistratu idoneus sit/ ad magistratū assumere. nunc autē legislator hoc statuendo: idem facere videtur/ quod et in alia republica. ambitiosos enim honorisq; cupidos ciues reddēs: eis vititur ad senatorū delectum. nam nemo magistratum petit: nisi sit honoris affectator. sed certe q̄ plurima eorū que homines iniuste perpetrāt: per ambitionē et auaritiā cōmittuntur. ¶ Tertiodecimo. Quia non recte circa regiam potestatē diffinitum esse videtur. iudicant enim solū per tempus. at satius/ non vt nunc quidē/ per totā cuiusq; regis vitam iudicare. verum de regia potestate/ cōducibilius sit ne in ciuitatibus existere/ ansecus/ alia sit disceptatio. ¶ Quartodecimo. Quia ex ordinatione legislatoris constat: eum nō credidisse se posse facere honestos/ probosq; ciues. nam diffidit quasi non sint ad sufficiētiam boni viri. quocirco censuit vt cum res efflagitaret: legatos sibi vna mitterēt inimicos/ ac salutem ciuitatis esse putaret/ seditiones regū. ¶ Quintodecimo. Neq; comessationes/ que Phiditia nuncupant/ recte sunt ab initio lege ordinate. nam magis oportebat huiusmodi conuentū ex publico esse: quemadmodū in Creta. Verū apud Lacedemonios: vnusquisq; conferre habet/ tamen si quidam sunt longe pauperrimi/ et qui huiusmodi sumptum nequeant perferre. quare euenit cōtra rium legislatori: atq; ipse volebat. volebat enim: per huiusmodi comessationes/ ciuitatē efficere popularem. at ex tali legis prouisione: minime euadit popularis. nā nō facile est pauperibus comessationum esse participes. quando quidem more patrio sic apud eos diffinitur: vt qui comessationum particeps esse nequeat/ is ad reipublice administrationem nō admittatur. ¶ Sextodecimo. Quia eam legem que est circa prefectos classis: et aliorum nōnulli iam improbauerūt. nec ab re quidem. est enī seditionis causa. nam cum reges/ belli sint duces: prefectura illa perpetua/ fere alterum est regnum. ¶ Septimodecimo. Simili modo quis reprehēdere queat legislatoris suppositionem atq; propositum: quod & Plato in legib; facit. nam ad partem virtutis/ tota Lacedemoniorum legum ordinatio cōtendit/ ad bellicam videlicet. hec autem ad comparandam victoriam duntaxat: vtilis est. quare saluabantur Lacedemonij belligerantes. at vbi rerum erāt potiti/ peribant. quoniam nec ocium agere/ neq; quicq; aliud prestabilius q̄ rem militare exercere sciebant. ¶ Duodeuicesimo. Quia id erratum non sane minus est: q̄ arbitrentur ea bona que ad bellum pertinent/ ex virtute magis q̄ ex vicio fieri. & esto in hoc arbitretur recte: sed q̄ hec ipsa

virtute potiora sint in hoc non recte putant. ¶ Vnde uicesimo. Male etiā apud Lacedemonios cie ca publicas pecunias dispēatum est. quia neq; in publico habet quicq; & ubi magna bella gere re coguntur/ egre pecunias erogant. nā quia Lacedemoniorū est plurimum terre: non explorāt inuicem/ quanrū quis contribuere possit. et accidit legislatori contrarium eius: quod reipulice cō ducit. nam publice inopiam: priuatim auaritiā induxit. Et hec de republica Lacedemoniorū: que quis maxime reprehendere queat.

ANNOTATIONES AD CAP. PRIMVM.

ELacedemoniorum autē republica. Lacedemoniorū respublica tribuitur Lys curgo. Vetuit tamē illā scribi. nam fertur vna legū Lycurgi (quas rhetras appella nt) hec fuisse: legibus scriptis nō vtendum. suspicatur enim id tulisse Licurgū: vt omnia futura instituta/ sua esse viderētur/ sicq; leges sue nunq; interire. quas si scripto reliquisset: facile fuisset internoscere/ que postea ad forinationem reipub llice adiecta essent/ non fuisse Lycurgi. ¶ Viuūt enim molliter ac in omnē licentiam dissolute. de licentia mulierū Lacedemoniarum: ex ijs que Xenophon scribit de republica Lacedemoniorum/ cognoscere licet. scribit enim Licurgū noluisse mulieres Lacedemonicas educari vt ceteras/ nō domi clausas esse/ non lanificta tractare/ et reliqua aliarū in alijs ciuitatibus mulierum opera: sed huiusmodi/ voluit eas que serue essent age re. mulieres autē ipsas in certamen descendere/ cōcurrere viris/ et nudas exercere palestras. neq; congressionem earum militibus inhiuit vbi concupite foret dūmodo id clāculum et in occulto patraretur/ et multa lōge stultiora. et cum Plutarchus ad maiore Lycurgi cōmēdationē de mola tudine Lacedemoniarum taxare voluisset Aristotelem/ quasi non recte illas accusasset: statim ferme quasi sui oblitus inducit quendā interrogantē quandam Lacenam/ cur mulieres Lacede monie sole/ viris suis dominarentur/ respōdisse autē quia sole viros parerent. quo subiuncto: earū et petulentiam/ et licentiā confirmat. ¶ Preter Celtas. Celtas: gallos interpretantur. et consimile de gallis Clemens in recognitionibus petri habet. et gallia celtica contineri diffinitur limitibus suis Rhodano Garona et Secana fluminibus: longissime nūc ab hoc infādo vicio abhorrens. qđ si vsquam forte contingit/ quod perrarū cognoscitur: statim tam celeratū/ tā imane facinus vlciscit ur/ vindicibus flāmis. qđ si aliquando infecta hoc horrendo vicio notatur/ cū forte diti litaret/ et inferno Ioui: postq; Christum agnouit/ misericordiā cōsecuta/ tantū Facin⁹ et quicquid tale cisset vel maxime exhorruit/ nomē etiā tam infame non ferens. Christus igitur (cui gratie debentur) oninem gentē a tam infanda peste liberet. ¶ Patefecerunt hoc in Thebanorū aduentu. Quia hi politicorum libri rebus gestis que ex historijs cognoscūtur scatent/ et si ex vnaquaq; quippiam quis exiguū in mediū interretur/ maior moles succresceret qđ ipsum sit Politicorū op⁹: iccirco nō est cōsiliū cum de Thebanis/ Atheniēsis/ Lacedemonijs et huiusmodi innumeris res gestas paucis ad suum propositum tangit Aristoteles/ et quod sane ad politicam intelligentiam suffi cit/ et satis esse duxit: historias illas adducere. quod enī superadderetur ad curiositatem magis/ et superfluum qđ intelligentie necessariū. verū qui forte erunt curiosiores/ cum Lacedemoniorum res memorandas citat: legant Plutharchi Lycurgum/ Agidē/ Cleomenem/ Lysandrū/ Agefilaū. cum Atheniensium: Aristidē/ Alcibiadē/ Cimonem/ Demosthenem/ Euagorā/ Periclem/ Nitiā/ Photionem/ Solonem. cum Thebanorū: Pelopidam/ et Epaminūdā. cum Carthagenensium: Hannibalem. et ita cum reliquorum: alios secundum regiones et loca. ¶ Etiā reges ipsos fieri popu lares compulerunt. duo apud Lacedemonios erant reges: et illi in bellica expeditione/ omnē habebant auctoritatem. itaq; Lacedemoniorū rex: imperator belli. quod ex numero 91 quinti: amplius intelliges. ¶ Aiunt etiam per tēpora primorū regum. primi reges Lacedemoniorū: Eur istheus/ Agis Arcestratus fuisse leguntur. hi enim tēpora Charilli siue Leoboti & Lycurgi pre cesserunt. ¶ Est enim vt corporis sic etiā mentis senectus. Non hic senectū secundum substantiā intellige/ mens enim essentia/ substantiaq; immortalis/ sed secundū prudētie habitum. nā senium/ rerum memoriam delet/ obliuiofosq; reddit: & ad agenda cōsideranda reddit impotes. bene igitur. ea ex parte: mentis quedam & perspicētie senectū intelligitur. Et grece habetur και Διαφο ρασ ρησας: vbi dianceas non proprie niēm/ sed sententiā et cogitationem significat. loco cus ius p subiecta materia in littere elucidatione posuimus prudētiā. nā sunt qui ex hoc loco conē tur/ ad impiorum sectā traducere Aristotelem: quasi hoim mentes et animas senēter cū corpore interituras. verū taliū et cōsuetudinē & cōtētionē. salubre est cognoscere: semp esse deuitandas. ¶ Circa comessationes que Philitia. Phiditia quasi Phiditia ab amicitia volunt greci huiusmo di conuiuia esse dicta. ¶ Non facile est pauperibus. authore Plutarcho quisq; μεδμ πουσ id est modius/ quinq; inferebat. ¶ Male circa pecunias publicas. In vita Lycurgi continetur: quos pacto vulgares artes et pecuniarum studiū tanq; non necessarium prohibuerit/ q; seruilis esset

Xenophō. Lycurgus. Plutharchus. Lycurgus. Aristoteles Galliceltrici Aristoteles Lycurgus. Agis. Cleomenes Lysander. Agefilaus. Aristides. Alcibiades Cimon. Demosthe nes. Euagoras. Pericles. Nitias. Photion. Solon. Pelopida. Epaminū das. Hanibal. Eristeus. Agis. Arcestra tus. Charillus. Lycurgus.

opificum et parantium pecunias occupatio. verū et nūmum ferreum statuit pene inutilem: ma gno quidem pondere: et minimo valore. vbi enim primum (inquit Plutarchus) nūmum omnem aureum et argenteum irritum reddidisset: ferreo solo vtēdū imperauit. fecitq; vt ex vasto ponde re et magnitudine/ valeret parum: ita vt nūmus decem minarum instar: magno domipenu in digeret/ iumentisq; ad vehendum.

Nummus ferreus.

De republica Cretensium Cap.

21

Retensium vero respublica: huic finitima est. Habet autē pau ca non deterius quidē: sed plurima minus nitide. enimvero vide tur et fertur Lacedemoniorū respublica: i plurimis imitata Cre tensem. vetusta autē pleraq; rudiora sunt nouis. Ferunt enī Ly curgum post dimissam Charilli regis tutelā: cum longo tēpore peregrinaretur in Creta/ tunc plurimū temporis fuisse diuersatū

Minois et cretensium respublica.

Lycurgus. Charillus:

Lycij qui et cretes.

propter cognationem. erant enī Lycij Lacedemoniorū coloni. susceperant au tem ij qui in eā coloniā venerant instituta legū: qđ tunc in antiquis habitatoribus obtinuerant. quapropter et nunc accole eodē modo illis legibus vtūtur: quomo do eas Minos constituit primus. Videtur autē hec insula ad principatū Grecie nata/ ac preclare sita. cuncto namq; iminet mari. cū fere Greci omnes/ cir cū ma re sint positi. abest enim/ hic modicū a Peloponeso: illinc vero ab Asia/ a loco qui circa triopium et rhodū. quare imperium maris obtinuit Minos: ac insularū ali as subegit/ alias vero dudū incultas habitari fecit. tandē siciliam aggressus/ circa

Minos.

Peloponē sus que et i sulapelopis

Triopium. Rhodus.

Sicilia. Camerina.

Phiditia. Andria.

22 laconica. nam agriculturam exercēt apud hos quidē ilotes: apud illos vero per eci id est accole. Et comessationes sunt apud vtrosq;. et antiquitus nūcupabaut Lacedemonij hec non Phiditia/ sed Andria: quemadmodū Cretenses. ex quo palam est: inde prouenisse. Insuper autē et reipublice institutio. Ephori nāq; eā dem vim habent: quā in Creta ij qui cosmi appellantur. nisi qđ Ephori numero quinq; sunt: cosmi autē decem. Senatores autem: pares sunt senatorib⁹/ quos vo cant Cretes consiliū. Regia autē potestas fuit primo apud Cretas: postea illā sustulerunt/ imperio in bello ad cosmos translato. Concio autē omnibus cōmu nis est: sed aliam nullam habet auctoritatē/ qđ ea cōprobandi que a senatoribus et cosmīs fuerint ante decreta. ¶ Que igitur de comessationibus constituta sunt:

23 melius se apud Cretas qđ apud Lacedemonios habent. nā apud Lacedemoni os vnusquisq; certum quid in singula capita taxatū soluit: quod nisi faciat a re publica lex repellit/ vt prius diximus. at in creta cōmunius est. ex cunctis enī qui oriūtur fructibus & armētis/ ex publicis et ijs alationibus quas ferūt accole: di uisio fit. vt pars vna ad duorum cultum et ad publica onera/ pars ad comessatio nes deputetur. atq; ita fit. vt ex publico educentur oēs: et mulieres/ et pueri/ atq; viri. ad tēperantiā autē cibi/ quasi utilis sit: multa legislator philosophatus est. et de mulierum diuortijs/ de earum congressione ad viros: ne superfluā pariant multitudinem etiā prospexit. quod vtrū prauē an non prauē constitutū sit aliud erit cūsiderandi tēpus. sed qđ circa comessationes melius prouisum sit apud Cre tas qđ apud Lacedemonios: manifestum est. ¶ Ac circa cosmos deterius: qđ circa ephoros quod enī mali habet ephororū magistratus: id est et in illis. Sumuntur enim quiuis: sed quod in his prodest reipublice/ illic nō est. nam hic quia ex om

24

nibus assumptio est/particeps populus amplissimi magistratus/vult manere res publicam: illic autem non ex omnibus sumuntur cosmi/ sed ex quibusdam familijs/ et senatores ex ijs/ qui iam cosmi fuerunt. ¶ De quibus idē dici potest: quod de ijs qui apud Lacedemonios fiunt. nā esse liberum magistratum atq; perpetuum maius est munus/ q̄ dignitas eorum mereatur. et non secundū legem scriptā iudicare/ sed secundum quod sibi videtur: periculosum est. Quiescere autē plebem non participantē: nullum signū est bene constitute ciuitatis. ¶ Nec quicq; susceptionis sit cosmis: quemadmodū Ephoris habeuntq; per insulā longe a cōtendentibus. Medicina vero quam huic delicto adhibēt/ ridicula est: nec ciuilib/ sed potentatus. sepe numero enim aut college illorū/ aut priuati homines insurgentes per seditionem cosmos expellunt. ¶ Licet autem cosmis se ipsos magistratu abdicare. enimvero hec omnia prestabat lege fieri/ q̄ pro hominum voluntate. nō enim securā est regula. ¶ Omnium vero deterrimū: potētium a cosmatu depositio. quam sepe concitant: cū non sententias dare volunt. qua etiam ratione manifestum est/ habere illā institutionem aliquid reipublice: sed non esse reipublicam/ at potentatū magis. consueuerunt autem concitata plebe et amicis: ad vnus arbitrium rem conficere/ seditionesq; et prelia inter se miscere. at vero id quid differt ab eo: quod tandem ea ciuitas non sit/ dissoluta ciuili societate? ¶ Est autem periculosus hic reipublice status: si qui velit/ possintq; inuadere. sed (vt supra diximus) seruat propter locum. procul enī aduenas expulit. quapropter accolle manent cretensibus: verū Ilores per sepe a Lacedemonijs defecere. nō enī erat in creta externorum vllus principatus. sed nuperrime bellū peregrinum irrupit in illam insulam: quod patefecit imbecillitatem legū suarum. De hac igitur re publica: hec dixisse sufficiat.

OCTAVI CAP. COMMENTARIVS.

Ic de re publica Cretensium. Narrat Cretensem reipublicam habere pauca/ non deteriora quidē: sed plurima minus dilucide q̄ Lacedemonica. nā videtur et ita inuulgat fama: reipublicā Lacedemoniorum i plurimis imitatā esse eam/ que est Cretensū. modo pleraq; vetustiora rudiora sunt/ et minus elaborate tradita nouis. et quomodo Lycurgus leges quas imitaretur. quoquo pacto a Cretensibus accepit. dilucida est et aperta in littera narratio. ¶ Cōueniētia Laconice reipublice et Cretensis. q̄q; Cretensis antiquior sit/ vtpote ad cuius imitationem/ Lycurgus Lacedemoniam formauerit. littera apertam cōtinet narrationem. ¶ Melius ordinatū fuisse circa comessationes in re publica Cretensium q̄ Lacedemoniorū: q̄ illic publicarū opū pars ad comessationes deputaretur/ hic vero non ex cōmunibus sed proprijs conuiuant. ¶ Apud Cretenses deterius esse lege prouisum circa cosmos et cōsiliū q̄ apud Lacedemonios circa Ephoros et senatum. primo q̄ apud Lacedemonios Ephori ex omni populo eligantur: quod continet/ saluatq; reipublicā. illic vero ex certis familijs/ & q̄ ex illis qui fuerūt cosmi/ eligitur cōsiliū. sic autem: apud Lacedemonios non fit. ¶ Secūdo. Quia ea q̄ de ephoris adducta sunt in superiori capite incōmoda: de cosmis afferri possūt. nā liberum correctioni re petendisq; rationibus nō subiacentē/ & perpetuum esse magistratum: maius est munus q̄ cosmorum mereatur dignitas. et secundum arbitriū iudicare/ & non secundū legem scriptā/ vt cosmi faciunt: nequa q̄ est tutū. & si populus quiescit neq; insurgens seditiones mouet/ quis huius dignitatis minime sit particeps: id nullum est signum bene istitute ciuitatis. ¶ Tertio. Quia a cosmis reipublica nullam sumit vtilitatē: vt ab ephoris. nā cosmi per insulam longe a contendētibus diuagantur. Et medicina quā huic delicto adhibēt: ridicula est/ et paucorū potentie. quia videlicet (nisi per insulam diuagētur) sepe numero cōprincipantiū aliqui/ aut quidā conspirantes: seditiones excitāt/ ac expellūt cosmos. ¶ Quarto. Quia licet cosmis se ipsos magistratu abdicare. vcrū

hec omnia lege fieri prestabat: q̄ pro hominū voluntate. nō enim securā est regula: hominū voluntas. ¶ Quinto. Quia omnium deterrima turbatio ipsorū potentū a cosmatu dignitate depositio/ que sepe concitatur/ quoties sentētias ferre nolūt. vnde manifestum esse potest: Cretensium institutionem habere aliquid reipublice/ sed non esse reipublicā/ sed paucorum potentiam magis atq; dynastiam. consueuerunt autē (cum quis a cosmatu deponitur) cōcitata plebe et amicis: ad vnus arbitriū/ ceu monarche/ re cōficere/ seditionesq; & prelia inter se miscere. at vero qd hoc tandē differt ab eo: vt ea ciuitas nō sit dissoluta ciuili societate atq; concordia? ¶ Sexto. Quia hic status reipublice periculosus est: si qui velit/ possintq; inuadere. Sed (vt superius dictum est) conseruatur propter loci aptitudinem/ optimūq; situm. aduenas enī procul excludit. quapropter accolle immanent: neq; vnq; deficiunt a Cretensibus. verū Ilores: sepe a Lacedemonijs defecere. neq; enim Cretes exteris principare soliti erāt: vt Lacedemonij Ilores. Sed nuperrime bellū peregrinum (quod in Creta irrupit) patefecit imbecillitatem legum suarum sed de re publica Crete nisi: hec dixisse sufficiat.

ANNOTATIONES AD CAP. OCTAVVM.

21 **E**erunt enim Lycurgū. Sic Herodotus de Lycurgo. ferunt Lacedemonij Lycurgum cum esset tutor et patruus Leoboti Spartiatarum regis: Creta hec attulisse. si quidem cōprimū tutor factus est: omnia iura immutauit. deditq; operam ne quis ea preteriret. deinde que ad bellum pertinerent/ iusiurandum/ conuentus/ comessationes: super hec instituit tribunos plebis/ ephoros/ ac senatores. ¶ Nūcupabāt Lacedemonij hec non phiditia: sed Andria. conuiuia sua Cretenses non απο της φιλιας αλλα μερ απο των αδρωμ id est a viris nūcupabant: q̄ soli viri illis interessent comessationibus. ¶ Quam i creta ij qui cosmi apellantur. Cosmus id est ornamentum: magistratus quidā apud Cretas ex plebe creatus qui ephorie Lacedemonice/ & tribunitie potestati Romano respondēbat.

De superiorum rerum publicarum comparatione. Cap. VIII

25 **V**idetur autem Carthaginensū reipublica bene cōstituta: multa q̄ habere preter alias/ quedam vero maxime similia Lacedemonijs. tres enim iste reipublice quodāmodo inter se proxime sunt: multumq; distant ab alijs/ cretica dico/ et laconica et earū tertia carthaginensium/ multa q̄ apud illos prouisa sunt recte. Signum autē reipublice bene institute est: q̄ populus manet in institutione reipublice: neq; seditionem vllā (quod dictū dignū sit) vnq; fecit/ neq; tyrannum. Cōtinet similia autem Lacedemoniorū reipublice: comessationes quidē sodalitorū/ phiditijs. cētum autem et quattuor virorum potestas/ ephoris. preterq; q̄ nō deterior. nam illi ex quibuscūq; sunt: hāc autem potestatem suscipiunt optimates. Reges vero et senatus: cōueniunt Lacedemoniorū regibus et senibus. meli⁹ autem/ q̄ reges non secundū genus/ neq; id temere: sed siquid prestātius est eorum qui eliguntur/ q̄ quod affinitas afferat/ aut etas. nam qui magnam habent potestatem: si ipsi nullius precij sint/ multum nocēt: nocueruntq; iam Lacedemoniorum ciuitati. ¶ Plurima igitur eorum que reprehendi solent propter transgressionem: cōmunia sunt omnibus antedictis. ¶ Sed quātum ad intētione optimatum attinet et reipublice: quedam ad popularē statum magis declināt/ quedam ad paucorum potentiam. nam referendi quidē ad populum aut non referēdi alijs: reges vna cum senatu domini sunt/ si omnes concordēt. si non concordent. dominus ipsorum populus est. quecunq; autē retulerint magistratus nō approbandi modo sententias que magistratibus vise sint/ potestas permissa est populo/ verum etiā pro arbitrio conlituendi prouidendiq; et cuius cōtradiceretis eorum licet/ quod non est in alijs rebus publicis. quinqueuiratū vero qui multatum ac magnarū rerum potestatem habet ab illis eligi/ et centumuiratū hos eligere qui est maximus magistratus/ & hos pluri tēpore q̄ alios imperium retia

Dynastia potētatus.

Cōparatio: Tres respu blice: Cretē sis/ Lacedemonica & Carthagi nensis

nere (nam & perfūcti magistratu iſperant/et designati ad magistratum) ad pau-
corum potentiā spectat. eise autē sine mercede et sine electione que forte sit/ opti-
matium est ponendū/ et si quid aliud tale: et iudicia oīa a cunctis magistratibus
iudicari/ et non ab alijs alia/ vt apud Lacedemonios. ¶ Transgreditur autē ma-
xime ab optimatibus ad paucorū potentiā institutio Carthaginensium/ secun-
dum quandā intelligentiā: ea ratione quā etiam multi cōprobant. nō solū enim
optimos/ verū etiam ditissimos censent in magistratibus esse ponēdos: quasi im-
possibile sit/ qui egenus existat/ eū bene magistratum gerere/ et quietem agere. si
igitur sumere diuitem paucorū potētie est/ per virtutē autem optimatū: ista qui-
dem fuerit species tertia/ per quā constituta est apud Carthaginēses respublica.
creant enī magistratus ad hec duo respiciētes: et presertim maximos/ vt reges &
duces bellorum. ¶ Putandū est autē huiusmodi excessum ab optimatibus: esse
errorē legis conditoris. nā ab initio prouidisse/ valde necessarium fuit: vt optimi
valerent quietē agere/ nec quicq̄ indecorū facere/ non solū in magistratu/ sed nec
etiam in vita priuata. ¶ Quod si inspicere oportet ad opes gratia quietis: prauum est
maximos magistratus esse venales regnū et belli ducātū: hec enim lex: preciosas
magis facit diuitias q̄ virtutē ac ciuitatē totā ad studium pecuniarū cōuertit. nā
quicquid apud ciuitatis principes habetur in precio: necessariū est et aliorum ci-
uium opīonem subsequi. vbi autē non maxime honoratur virtus: ibi non est
possibile firmū optimorum esse in republica statū. assuescere vero ad lucra rati-
onabile est vendendo: quādo per largitionē adipiscuntur dignitates. absurdū est
enim si pauper quidē aliquis/ verū bone mentis lucrari velit: improbius autem non
velit/ cum sumptus fecerit. quo circa oportet eos/ qui possunt optime gerere ma-
gistratum: ad magistratū assumere. satius quoq; fuisset/ si auctor legis opulentiā
prestantie bonorum virorū prouidisset: ac eorū qui in magistratu forent/ quieti
prospexisset. ¶ Prauū etiā videri potest/ plures magistratus ab vno homine ger-
ri: quod in honore est apud Carthaginenses. vnicū enim ab vno optime perfici-
tur opus: hoc autem vt fieret: prouidendū fuit a legislatore/ atq; iubēdū nō eun-
dem tibicinem esse atq; sutorē. quare vbi nō parua est ciuitas: magis ciuile est vt
plures sint participes magistratū/ magisq; populare. cōmunius enī vt dicimus:
et melius singula conficiuntur/ atq; celerius. patet autē hoc in bellicis rebus et nau-
ticis. in his enim ambabus per oēs (vt ita dixerim) transit iſperare et parere. Sed
cū ad paucorū potentiā vergat respublica: optime illud effugiūt/ vt semp aliqua
plebis pars ditetur ad oppida mittētes. per hoc enī arbitrātur/ ac efficiunt: statū
ciuitatis permanere. sed hoc est fortune opus. oportebat vero non per fortunā
sine seditionibus esse: sed per legislatore id fieri. nūc autē si aduersa fortuna que-
piam icidat/ et plebs a gubernatoribus secedat: nullū est remediū legis ad quie-
tem adhibitum. Lacedemoniorū igitur/ & Cretensium/ et Carthaginensium res-
publice/ que merito insigniores habentur: in hunc modum se habent.

¶ **NONICAP. COMMENTARIVS.**

E respublica Carthaginensis: apertā littera continet narrationem. ¶ Tametsi respubli-
ca Carthaginensium/ quedā melius constituta contineat q̄ Lacedemonica: nō tamen
optima respublica est/ optimeq; instituta. Primo. Quia plurima cōmunia sunt ijs/ que
de respublica Lacedemoniorū adducta sunt: que ratione cōsimili reprehendi queunt.
¶ Secundo. Quia quedā suppositioni/ intētioniq; et proposito legislatoris subaduers-

santur. nam quantū ad intētionem optimatum attinet/ & reipublice: quedam ad populare sta-
tum magis declinant/ & quedam ad paucorū potentiā. nam reges cum senatu/ nōnulla ad po-
pulum referendi aut non referendi domini sunt si omnes concordent/ si non cōcordent domini
ipſorum populus est. quecūq; autē magistratus ipſi retulerint/ nō solū non approbandi sentētiās
que magistratibus visē fuerint/ populo permittā est potestas: verū etiā pro arbitrio constituendū
prouidēdiq; & cuius eorū ijs q̄ a magistratibus relata fuerint contradicere licet. qd̄quidē nimis
populare est: & qd̄ in ceteris rebus publicis non est. at quinqueuiratū qui multarū ac magnarū
potestātē habet/ ab illis eligi/ ab his autē quinq; viris centūuiratū qui maximus magistratus ē/
in quo qui magistratu fungitur pluri tēpore authoritatē retinēt (nam & perfūcti magistratu im-
perant/ & designati ad magistratū) ad paucorū attinet potentiā. at esse sine mercede/ & sine ea
que forte sit electione/ & si quid aliud tale/ & iudicia omnia a cunctis magistratus iudicari/ & nō
alia ab alijs/ vt apud Lacedemonios: optimatū esse ponendū est. ¶ Tertio. Quia maxime res-
publica Carthaginensium intelligētia quadā vt etiam multi cōprobant: trāsgreditur ab optima-
te ad paucorū potentiā. nā nō solū optimos/ verū etiam ditissimos censent in magistratibus esse
ponēdos: quasi sit impossibile/ eum qui inopia labore & bene magistratū gerere/ & cōtentum
abstinentēq; ab aliorū bonis viuere. quare si sumere ad magistratū diuitē paucorū potētie est/
& per virtutē optimatū: ista species/ per quā respublica apud Carthaginēses cōstituta est/ tertia
sit/ neq; optimorū status neq; paucorū/ sed ex vtriusq; nō nichil participans. nā creant magistra-
tus ad hec duo (virtutē in quā & diuitias) respicientes: & presertim maximos/ vt reges & impera-
tores/ ducesq; bellorū. ¶ Quarto. Quia videtur hic error & ab optimorum statu lapsus/ ex culpa
legislatoris cōtigisse. nā a principio prouidisse valde necessariū fuit: vt optimi sic nulla pauperie
premerētur quin valerent quietē agere/ nec quicq; indecorū admittere/ nō modo in magistratu/ ve-
rum etiam in vita quidē priuata. atqui si inspicere oportet ad opes/ vt quis in magistratu que-
scat/ remq; nō concupiscat/ neq; querat alienā: prauū est maximos magistratus/ regnū & impe-
rium diuitijs emereri/ atq; esse venales. nā hec lex magis preciosas facit diuitias q̄ virtutem: ac
ciuitatem totā ad studium pecuniarū cōuertit. nā quidquid apud p̄cipes ciuitatis habetur in pre-
cio: necessariū est & apud reliquos ciues idētidem haberi in precio. vbi autē nō maxime honora-
tur virtus: ibi haudquaquā possibile ē firmū optimorū in republica esse statum. assuescere vero ad
lucra vendēdo: rationi consentaneū est eos/ qui per elargitionē adipiscuntur dignitates. nā absur-
dum fuerit: si pauper quidem aliquis/ verum bone mentis lucrari velit/ improbius autē nō velit/
cū sumptus fecerit. quare oportet eos qui possunt optime gerere magistratū/ seu pauperes/ seu di-
uites: ad magistratū assumere. & satius quoq; si legislator/ prestantie bonorū virorū opulentiā
prouidisset: ac eorum (qui in magistratu forent collocandi) quieti consulisset. ¶ Quinto. Quia
prauum etiam videri potest: plures magistratus ab vno eorūq; homine geri/ quod in honore est
apud Carthaginenses. nam vnicū ab vno: optime perficitur opus. hoc autē ne fieret: prouidē-
dum fuisset. neq; iubendū eundem esse tibicinem/ atq; sutorē. quare vbi non parua est ciui-
tas/ sed immodica atq; ingēs/ cuiusmodi est Carthago: ciuilius est vt plures sint magistratū par-
ticipes/ magisq; populo accōmodatum. nam cōmunius (ceū dixim⁹) meliusq; atq; celerius: sin-
gula cōficiuntur. id enim ita esse: in bellicis/ nauticisq; rebus liquido constat. in his enim vtriusq;
per omnes transit (vt ita dicatur) imperare & parere. Sed forsitan dicet aliquis: cum eorum res-
publica/ ad paucorum potentiā deuegat: summopere deuitāt/ ne semper aliqua pars populi di-
tetur/ ad oppida mittētes. per hoc enim efficere arbitrantur/ ac certe efficiunt: paucorum ciuita-
tis statum permanere. verum illi dicimus: q̄ permaneat/ esse fortune opus. atqui oportebat non
per fortunam sine seditionibus esse: sed per legislatorem id fieri. nunc autē si aduersa quedā in-
cidat fortuna/ & populus a gubernatoribus (alijs ad alias vrbes/ & oppida missis) deficiat/ sedi-
tioneq; insurgat: nullum est remedium legis ad quietē/ sedandāq; huiusmodi defectiōne adhibi-
tum. hec de Lacedemoniorum/ Cretensium/ & Carthaginensium republica.

¶ **ANNOTATIONES AD CAP. NONVM.**

Ed quantū ad intētionem optimatū attinet & reipublice. Optimatū status/ &
respublica: status est optimorū. vbi qui presunt: virtute presunt. & q̄ parēt: vir-
tute parēt. & q̄ presunt studiosi/ ac boni. Res autē publica ea ē: quā vocāt cēsū-
potestātē. & est laudabilis/ & mediocriū respublica. sed de optimate & republi-
ca in quarto huius. ¶ Quinqueuiratū vero. Quinqueuiratus magistratus: qui
a quinq; viris geritur. & centūuiratus: q̄ a centū viris. & ij magistratus & q̄ ab
alio virorum numero denominātur vt decūuiratus/ qui Romē sumus fuit exa-
ctis regibus: solent in paucorum potētia inueniri. & nichil prohiberet & in optimate republica:
dūmodo sola prudentia & virtute/ omnia peragerentur moderamina.

De republica Solonis & institutoribus rerū publicarum. Cap. X

Solonis & Atheniensium respublica. et qui scripserunt.

Orum autē qui de republica aliquid tradiderūt: quidā nunq̄ verfa 27
Bati sunt in gubernatione ciuitatis/ ne vlla quidem: sed in priuata vita
ocioſi vixerūt. de quibus si quid dignū relatu fuit: de omnib⁹ fere su
pra diximus. quidā autē legūlatores fuerūt: gubernauerūtq; hi qdē
in proprijs ciuitatibus/ illi vero in alienis. & horū quidā solūmodo
legū aētores fuere: quidā etiā reipublice constituende/ veluti Lycurgus
& Solon. hi eni leges & respublicas cōdidere. Lycurgus quidē Lacedemō
nijs (vt dictū est) Solon autē Atheniensibus. ¶ Existimant autē quidā/ Solonē 28
legūlatore fuisse preclarū. nā & paucorū potētā sustulisse/ que nimis intēperās
erat: & plebē a seruitute liberaſſe/ ac statū popularem in patria cōstituisse/ opti
meq; rempublicā tēperasse. nā esse consiliū Ariopagi: paucorū gubernationis
est. delectus vero magistratuū: optimatum. iudicia vero: populare. Sed videtur
Solon illa duo (cū essent prius) nō sustulisse/ consiliū Ariopagi/ & magistratuū
delectus: ac populare statū cōstituisse/ ex omnibus iudicia efficiēs. Quapropter
quidā illi succēſent/ q; alterū dissoluerit: cū authoritatē omnē ad iudiciū tradu
xerit/ quod per sortitionē est. nā cū hoc inualuit/ tanq̄ tyranno gratificantes po
pulo: in eū (qui nūc est) populare statum/ rēpublicā redegerūt/ & cōsiliū Ariopagi
Ephialtes inhibuit/ & Pericles. iudicibus vero salaria Pericles indixit. ac p
hunc modum vnusquisq; eorū qui apud plebē posse voluerunt/ populi vim au
gere perseuerarunt: donec in istam que nunc est populi licentiam peruenit.

Lycurgus.

Athenienses

Ephialtes. Pericles.

Solon.

¶ Apparet autē hoc nō tam Solonis volūtate q̄ casu euenisse. naualis enī potē 29
tie aduersus Medos/ cū populus causa fuisset: maiora de se sapere cepit/ & accepit
patronos seditiosos/ contra bonos & honestos ciues/ qui rempublicā guber
nabant. cū videatur quidē Solon eam (que maxime necessaria fuit) potestatem
populo tradidisse: vt magistratus crearet/ & malefacta corrigeret. nisi enim po
pulus hanc habeat potestatem: seruus erit & inimicus. At magistratus omnes
constituit ex nobilibus & locupletibus ex censu quingentorū modiorū/ & iuge
rum/ & tertio sine: qui equestris nominatur/ quod autē quartū est: seruire/ & ex
opificibus sordidis/ quibus nullum magistratus assequendū ius erat. ¶ Fuerunt 30
autē legū positores Zaleucus apud Locros occidentales: & Charōdas Cataniē
sis ciuib⁹ suis/ ceterisq; ciuitatibus Chalcidicis/ que sunt circa Italiam & Sicili
am. Tentant vero quidam inducere/ quasi Onomacritus fuerit primus legum
ferendarum peritus: hunc vero exercitū in Creta/ cum esset Locrus. profectū
autē Thaletem: per artem diuinationis/ eius familiarem fuisse. Thaletis autem
auditorum fuisse Lycurgum & Zaleucū. Zaleuci autē Charondam. sed qui ista
dicunt: tempora nō supputāt. Fuit etiam Philolaus corinthius legūlator The
banis. erat autē Philolaus ex familia bacchiadum/ amicus vero Dioclis: qui in
olympijs vicit. sed vbi ille ciuitatem deseruit/ commotus ob amorem matris Al
cyones/ Thebas migravit: atq; ibi ambo defuncti sunt. monstranturq; etiā nūc
illorum sepulchra / que ab inuicem facile spectantur. sed hoc quidem a regione
Corinthiorum conspici potest: illud vero minime potest conspici. fabulātur enī
ita esse constituta: vt ex Dioclis quidem sepulchro non sit prospectus in Corin

Zaleucus. Charōdas. Cataniēsis. Chalcidici. Onomacritus. Thales. Lycurgus. Zaleucus. Charōdas. Philolaus. Diocles.

thium agrum/ ob animi infensionē. ex Philolai autem sit prospectus. habitauerūt
igitur ob huiusmodi causam apud Thebanos. Legesq; illis philolaus descripsit
& de alijs quibusdā/ & de sobole procreanda: quas illi leges proletarias appel
lant. Et hoc est precipue ab illo prouisum: vt numerus hereditatū conseruetur.
Charonde autē nichil est propriū/ nisi mulcte falsorū testiū. Primus enī de his
legem posuit. diligentia autē et claritate etiam elegatior q̄ ij qui nūc sunt legū cō
ditores. Philolai propriū est: patrimoniorū disparitas. Platonis autē mulierū/
& natorū/ & patrimoniorū cōmunitas et comestationes feminarum. & preter
ea lex circa ebrietatē/ vt qui presides sunt cōiuiorū/ sobrij sint: et i rebus bellicis
exercitatio/ & per quā ambidextri fiant per exercitiū: cum oporteat non alterā
manum vtilē/ alteram inutilē habere. Draconis quoq; leges sunt: sed iam con
stituta republica leges tulit. propriū autē draconis est nichil quod sit memoria
dignum: nisi rigiditas/ ob magnitudinē penarū. fuit quoq; Pittacus legū condi
tor: sed non in republica versatus. Lex est propria illius/ ebrios (si quē pulsaue
rint) maiori pena damnari/ q̄ si sobrij fecissent. q; enim plures delinquit ebrij q̄
sobrij: nō ad id respexit/ quod magis esse debeat ebrijs venia/ sed ad vtilitatem.
Fuit etiā Androdamas reginus legū conditor chalcidensibus qui sunt in thra
cia: de homicidio/ & de hereditatibus. nichil tamen huius propriū referre quis
potest. De ijs ergo rebus publicis que principales sunt: et de ijs que sunt ab aliq
bus scripte: in hunc modum consideratum fuisse sufficiat.

Charōdas.

Philolaus. Plato.

Dracon.

Pittacus.

Androdamas.

Chalcidenses.

DECIMICAP. COMMENTARIVS.

27

28

29

Ranfit ad rempublicā Solonis/ que est Atheniensium: cōditionē eorū/ vitāq;
qui circa institutionē rerū publicarū duplicem fuisse narrās/ hāc priuata & i ocio
degentiū/ vt Socratis/ Platonis/ Hippodami/ & similiū: illorū vero vitā publi
cam/ & in negocio rerūq; publicarū administratione videntū/ vt Lycurgi/ &
Solonis & similiū. littera aperta est & cōspicua. ¶ Non approbat eos: q; aiunt
Solonē sustulisse paucorū potētā que erat in Ariopago/ & magistratuū crea
tionem/ q̄ electione in optimos & secundū virtutē fiebat. Nā insolētia po
puli (victoria/ eorū causa/ cōtra Medos parā) illam infregit: & Ariopagū Ephialtes inhibuit/ &
Pericles populū authoritatē atq; potētā adauxit/ quousq; peruenisset Atheniensium respublicā
eam vite licentiā que Socratis Platonisq; & Aristotelis tēpestate crassata seuiret. littera clara est.
¶ Que causa fuerit vt respublica Atheniensium ad populare statū ex optimorū gubernatione de
migrauerit: & quedā que Solon ordinauit/ vt q; populus magistratus eligeret/ & errata corrige
ret. que maxime necessaria est populo potestas: alioqui seruus habetur & inimicus. Cōstituit om
nes magistratus ex nobilibus & locupletibus: ex primo censu quingentorū modiorū/ ex secū
do totidem iugerū/ ex tertio qui iam finis esset/ eorū qui equū alere sufficerent/ qui equestris cē
sus nūcupatus est. a quarto autē censu qui erat opificū/ seruilium atq; sordidorū: nullū ordinauit
magistratū esse sumendū/ neq; illis magistratus assequendū ius vllum erat. narratio: in littera est
manifesta. ¶ Tertio in transitu citat eos. qui rerū publicarū curā gerētes: ciuitatibus leges posu
erunt/ & si quid eorū est propriū. posuerunt quidē leges/ Zaleucus: Locris occidentalibus. Cha
rondas Cataniēsis: ciuib⁹ suis/ & ciuitatibus nōnullis que ad Carthaginēses spectāt/ Sicilie &
Italie adiacentibus. Philolaus: Thebanis. Plato: Magnesijs. Dracon: Atheniensibus. Pittacus:
Prieneis. Androdamas: Thracibus. Philolai: proprie sunt leges proletarie/ & vt numerus here
ditatum saluetur. Charonde: mulcte falsorū testiū. Platonis: mulierum/ natorū/ & facultatū cō
munitas/ & comestationes feminarū. Draconis: rigiditas ob magnitudinē penarū. Pittaci: ebri
os (si quem pulsauerint) maiori pena plectēdos/ q̄ si sobrij pulsauerint. Androdamatis: nichil as
ferunt propriū. Hec paucis perstricta sint: quia littera clara satis/ aliena luce nō videtur indiga.

ANNOTATIONES AD CAP. DECIMVM.

27

Vidam nunq̄ versati sunt in gubernatione ciuitatis: vt Hippodamus Milesius. at Ly
curgus & Solon rempublicā administrarunt: & legumlatores pariter extiterūt. ¶ Ly
curgus quidem Lacedemonijs. illud grecenon habetur: sed loco eius id dūtaxat. &
Lycurgus: e ij

Hippodamus.

Milesius. Lycurgus.

Solon.
Leonardus
Melciades.
Callimachus.
Herodotus

de ea que Lacedemoniorū est dictum est. Verum id intelligētie nichil preiudicat. dimissa igitur littera est: vt traduxit Leonardus. ¶ Nauale enī potētie aduersus Medos. de victoria illa Arhe-
nium in Medos bello commisso in Maratone ducibus Atheniensium Melciade & Callima-
cho: legatur sextus Herodoti/ vbi conflictus ille ingens narratur/ deuictis barbaris/ Medis atq;
Persis/ oppetit tamē in bello Callimachus. ¶ Ex censu quingentorum modorum. Illic est quin-
getorum medimnorum. verum pro medimnis: latini (vt dictum est) modios ponunt. magistra-
tus a tribus censibus omnes sumi voluisse aiunt Solonem. primus census erat quingentorum
medimnorum: secundus eorum qui equos alere possent ad equestrem militiam. tertij qui tricē-
torum medimnorum censum attingerent. Ceteri vero infra hos census: seruales & mercenarij/
quibus nullum inire magistratum fas erat/ sed concionis & nonnullorum aliorum publicorum/
solum erant participes. ¶ Platonis autem mulierum & natorum. Quas respublicas precedentis
bus cap. Socratis appellauerat: hic eadem Platonis appellat. nec ab re quidem. nam Plato & li-
bro de republica et de legibus scripsit: motus dictis Socratis/ qui eam sententiam defendebat.
ipse vero Plato (vt & iam dictum est) eadem cum Socrate sentiebat. ¶ Proprium autem Dra-
conis est nichil. Draconis leges abrogauit Solon. quibus: vna fere omnibus mors/ pena defini-
ta erat. damnati ocio: capite mulctētur. olera aut fructus furati: vt homicide mortis supplicium
pendant. quare Demades dicere solebat: Draconem non atramento/ sed sanguine leges suas
exarasse. sed hec frequenter sunt audita: & qui plura desiderat legat Plutarchum.

Plato:
Socrates.
Plato.
Draco.
Solon.
Demades.

SECUNDI POLITICORVM
ARISTOTELIS
FINIS.

TERTIVS POLITICORVN ARISTOTELIS.
De ciuitate/ ciue/ ciuitate donatis/ magistratibus/ de iuste &
iniuste ciuibus. Cap. I

Ciuitas.

Quid respu-
blica.

Vi de republica considerat/ que sit vnaqueq; et qualis: fere pri-
ma illi cōsideratio occurrit videre/ quid sit ciuitas. nā ea nōnunq;
in cōtrouersiam venit: cū alij dicāt a ciuitate factū/ alij nō a ciui-
tate/ sed a potētibus quibusdā/ vel a tyranno. ciuilibus autē viri ac
legū positoris: totū negociū versari videmus circa ciuitatem. Est
autē respublica eorū qui i ciuitate degūt: institutio quedā. ¶ Cū
vero sit ciuitas cōpositum quiddam/ quemadmodū alia tota ex pluribus parti-
bus cōsistentia: manifestum est primo de ciue esse perquirendū. nam ciuitas est
ciuiū multitudo quedā/ quare & quē oporteat ciuem vocari/ & quid sit ciuis:
est considerādum. nam de ciue sepe contenditur: nec eundē omnes fatentur sem-
per esse ciuem. & qui in populari statu ciuis est: persepe in paucorū gubernatio-
ne non erit ciuis. ¶ Eos igitur qui alio quodam modo hanc appellationē sortiū-
tur/ ceu eos qui ciuitate donati sunt: omittamus. Nec habitatio ciuem facit. nam
isto modo aduene & serui ciues essent/ cum habitatione cōmunicent. Nec rur-
sus hoc pacto qui fori ac iudicij ius habent. nam hoc existit etiam illis: qui simul
contrahunt/ cum per contractum forum sortiantur. quamq; multis in locis pere-
grini ne id quidem perfecte habeant: sed necesse est vt patronū accipiāt. ex quo
fit vt imperfecte quodāmodo sint fori/ iudiciorūq; participes: sed vt pueri non-
dum ob etatem inscripti/ & senes a muneribus publicis vacātes/ non multū sim-
pliciter ciues dicēdi: sed cū adiecto/ illos quidem imperfectos/ hos autem trans-
actos/ aut quippiam aliud adiūgentes. at nos querimus eum/ qui simpliciter ci-
uis dicatur: nec habeat aliquam adiunctionem/ que restringat & corrigat. quo-
niam etiam de infamibus & exulibus eodēmodo (vt supra) dubitari/ & respō-

4 deri potest. ¶ Ciuis simpliciter/ nulla alia re definit magis/ q̄ participatione po-
testatis publice iudicādi atq; gerēdi magistratus. magistratuū autē alij sunt de-
terminati secundū tēpus: ita vt nō liceat interdū/ nisi semel eundē habere/ aut p
alia tēporis spacia. alij sunt indeterminati: ceu illius qui iudicat/ & qui cōcionat.
q̄ fortasse diceret aliquis: tales nō esse in magistratu cōstitutos. Atqui ridiculū
fuerit: eos qui maxime principātur/ magistratū dicere nō habere. Sed nichil re-
ferat. nā de nomine est questio. est enī absq; nomine publica potestas iudicantis
decernētisq; in cōcione/ & nondū inditū quopacto oporteat vtrūq; nominare:
sed sit definitionis gratia/ ideterminatus magistratus. Ponimus autē eos esse ci-
ues: qui huius potestatis/ vna cū alijs participes sunt. maxime igitur proprie ci-
uis super omnes/ qui ciues dicūtur: fere talis est. ¶ Nec later e nos debet/ q̄ in re-
bus quarū subiecta differūt specie/ & aliud eorū est primū/ aliud secundū/ aliud
consequens: aut omnino nichil est (qua talia sunt) eis cōmune/ aut vix. respubli-
cas autē videmus specie differre abinuicē: & alias esse posteriores/ alias vero esse
prios. Que enī aberrauerūt ac prolapse sunt: necesse est vt posteriores sint in-
regris & incorruptis. quomodo autē dicamus eas labi: postea patebit. quare ci-
uem quoq; esse alium atq; aliū necesse est secundum differentia rerum publica-
rum/ Itaq; ille de quo diximus: in populari quidē statu/ maxime est ciuis. in alijs
vero speciebus esse quidē potest: non tamē necesse est. in quibusdam enim/ neq;
populus est/ neq; concionis vsus: sed cōuocationes habēt & iudicia ad partem.
vt apud Lacedemonios: de cōtractibus cognoscūt ij qui ephori nūcupātur/ alij
alia. de cede autē senatus: et forsan alius magistratus de alijs ius dicit. eodemq;
modo apud Carthaginēses: de omnibus quidē causis magistratus quidā cogno-
scūt. Sed recipit correctionē diffinitio ciuis. q̄ i alijs rebus publicis nō est indeter-
minatus magistratus ille/ qui in concione decernit & iudicat: sed secundū magi-
stratum determinatus. horū enim aut omnibus/ aut quibusdā: concessum est &
deliberare/ aut iudicare/ vel de omnibus/ aut de quibusdā. Quis igitur sit ciuis:
ex his patet. cui enim habilis est participandi potestatis publice deliberatiue/
aut iudicariue/ ciue iam esse dicim⁹ eius ciuitatis: ciuitatē vero taliū multitudinē/
6 que ipsa per se sufficiens sit (vt simpliciter dixerim) ad viuendū. ¶ Consueuerūt
autem dicere eū esse ciuem/ qui ex ambobus ciuibus ortus sit: & nō ex altero so-
lū/ ceu ex patre aut matre. Alij vero magis vltra requirūt: ceu auos/ & proauos/
& tritauos/ vel plures. His itaq; diffinitis ciuilibus & succincte: dubitāt quidam
quomodo tertius ille aut quartus erit ciuis? Gorgias quidē Leōtinus partim du-
bitans fortasse/ partim ludens inquit: quemadmodū mortaria sunt illa que a fa-
ctoribus mortariorū fiūt/ sic Larisseos esse qui ab artificibus eorū fiūt. esse nāq;
aliquos Larisseorum factores. est autē simplex. si enī participarent administra-
tione reipublice/ secundū determinationē iam dictam essent vtiq; ciues. etenim
neq; possibile est congruete diffinitionē illam primis conditoribus aut habita-
toribus: vt ex patre matreq; ciuibus sint exorti. ¶ Sed forsan magis de eo dubi-
tari potest: cum facta mutatione recipiuntur quippiam ad cōmunionem reipu-
blice. quemadmodum Athenis fecit Clisthenes post tyrannorum eiectionem.
7 complures enim in tribus descripsit peregrinos/ & seruos/ & inquilinos: de qui-
e iij

Huius.
13

Lacedemo-
nij.
Carthagi-
nenses.

Quid ciuis.
Quid ciuis-
tas.

Gorgias:
Larissei.

Clisthenes.

bus dubitari potest nō quis ciuis/sed vtrū iuste ne an iniuste. Atqui et de eo in super quis dubitabit: an si nō iuste ciuis/nūquid ciuis nō sit? quasi idē valeat iniustus et falsus. Sed cū videamus quosdam iniuste se in magistratibus gerere s quos tamen magistratus esse dicimus/sed nequaquā iuste/ciuis autē quodāmodo magistratu diffinitus sit (nā qui particeps est talis magistratus: est ciuis vt diximus) patet q̄ hos quoq; ciues esse dicendū est. Iuste autē an iniuste: pertinet ad primā illā questionē/in qua querit̄/nūquid a ciuitate factū sit/an nō a ciuitate? ceu cū ex potentia paucorū/vel ex tyrānide: ad popularē statū sit mutatio. tunc eni neq; pactā pecuniā soluere quidā volūt: quasi nō ciuitas eā suscipiat sed tyrānus/nec alia huiusmodi permulta. quasi respublice quedam: vī atq; victoria consent/nō publica vtilitate. Si igitur per hūc modū quedā in populari statu gerūtur: similiter dicēda sūt esse illi⁹ respublice acta/& paucorū potētiae/et tyrānidis.

PRIMI CAP. TERTII POLITICORVM COMMENTARIVS.

Rimum proponit de ciuitate querendū esse ei/ qui recte rēpublicā statuere voluerit: quid sit. nam frequēter cōtrouersum est: sit ne quippiam factū a ciuitate? ansecus. finitq; rēpublicā q̄ sit eorū qui in ciuitate degūt institutio quedam/recta videlicet. alioqui si nō recta: nō iam respublica/ sed respublice quedā lapsus/ corruptela/ prolapsioq; esset. que diffinitio profecto/nunq; cognoscatur: nisi cognoscatur quid sit ciuitas. Diffinitio ciuitatē: multitudinē quandā esse ciuim/ ad bene videlicet probeq; degendā vitā/ sufficientē: vt ex calce capitis mōstrat. que diffinitio minime cognoscatur: nisi primū cognoscam⁹ quid sit ciuis. tum q̄ ciuitas totū sit: ciuis pars. totū autē nō nisi cognitis partibus/ haud quaquā sufficiēter agnoscipotest. tum q̄ in ciuitatis diffinitione collocatur: et obscuritatē habet. nā de ciue sepe cōtendunt: nec eundē omnes fatētur semper esse ciuē. nā si popularis status mutetur ī paucorū potētiam: nequaquā oīs is ciuis erit ī paucorū illa potētia/ q̄ ciuis erat ī populari statu. Reijcit a nūcupatione ciuis simpliciter: ciuitate donatos/ īquilinos/ eos īsuper quifolū ius fori iudicij cōe habēt/ siue pro se causam dicere possint siue cogantur patronum/ aut qui dicat aut defendat accipere/ pueros/ senes/ nota quadā insignis ifamie notatos/ et exules. nā aut hi ciues absolute nō dicūtur: aut cū adiectione. vt vrbe donati ciues/ īperfecti ciues/ emeriti ciues/ ifamis ciuis/ aut exul ciuis. Diffinit simpliciter absolutaq; nūcupatione ciuē: eū esse q̄ publice potētatis deliberādū/ cōsultādū/ iudicādūq; atq; magistratus subeūdi particeps sit. Et partē magistratus: ī determinatos & ī indeterminatos. Potētate autē deliberādū/ cōsultādū & in cōtione iudicādū: indeterminatū appellat magistratū/ alios aut qui extra contionē gerūtur/ determinatos. patet igitur hūc esse ciuem simpliciter: qui indeterminati et determinati magistratus ciuitatis/ sit particeps. sed hāc diffinitionē: paulopost emēdabit. quia nō in omni respublica inuenitur hic īdeterminatus magistratus/ qui est ī tota ciuim cōmunionē potestas cōtionādū/ deliberādū videlicet atq; iudicādū: sed maxime in populari. Ostēdit ciuē a ciue specie differre: quemadmodū & subiecte respublice/ quarū ciues existūt/ specie differūt. & nō modo ciuē nō vniuoce dici: sed & analogice. quēadmodū respublica primo dicitur de recta respublica: posterius autē et secūdo de respublica lapsa/ quib⁹ nichil cōmune vniuocū/ aut vix reperias. & quia nō in omni respublica est cōtio & indeterminatus cōtionādū magistratus/ vt apud Lacedemonios & Carthaginenses/ magistratus oēs definiti determinatiq; sunt: ideo diffinitionē Ciuis secundū intelligentiā superiorē emendat/ facitq; communem ad omnē respublice speciem: & analogice ad rerū publicarū prolapsiones. videlicet ciuem alicuius respublice esse: cui participādū publici magistratus illius respublice/ facultas adest siue deliberatorius sit is magistratus/ siue iudicatorius. Diffinitionē etiā ciuitatis amplius declarat q̄ expresserat prius: ciuitatē scilicet eā ciuim multitudinē esse: que per se sufficiat (vt simpliciter dicatur) ad viuendū. Hec precedentū summa. Duas diffinitiones ciuis cōfutat. Primā. ciuem esse: qui vtroq; parēte ciue/ natus sit. secundā: qui vtroq; parēte ciue natus/ auos/ proauos/ abauos/ tritauos pluresq; habuerit ciues. nā de tertio illo aut quarto requiratur: qua ratioe ciuis sit/ & tandē aut datur non sic esse ciuis/ aut in infinitū fiet euasio. Et prima diffinitio: primis conditoribus/ habitatoribusq; ciuitatis/ conuenire nō potest/ a quibus nichilominus per successiones ceteri sunt exorti. quare nulli omnino erunt ciues. & simplex est/ inefficax & ieiuna Gorgie responsio. sic ciues ab artificibus ciuim fieri/ ceu mortaria ab artificibus mortariorū/ & ceu La-

Quid respublica.

Quid ciuitas.

Quid ciuis.

risseos ab artificibus Larisseorum. & satius respōdisset ciuē eū esse: qui (ceu dictū est) in respublica publici magistratus esset particeps. Duas de ciue dubitatiōes proponit. Prima est. vtrū cū status vnus respublice in aliū mutā/ vt paucorū potētia in popularē: si qui ad ciuitatis administrationē de nouo admittunt/ ciues sint? & si ciues: an iuste an iniuste ciues? Secūda. si ciuis iniuste quispiā est: nūquid ciuis est? an iniustus & falsus ciuis: idē valeat? Diluit dicēs illos ciues esse. nā ciuis participatiōe magistrat⁹ diffinitus est. q̄diu igitur functiōis magistratū particeps erūt: tādiu dicēdi erunt ciues. sed an iuste an iniuste ciues sint: cognoscetur/ si a ciuitate id factū erit. nā in huiusmodi mutatis rebus publicis/ iuste ciues sunt: in paucorū potentia qui a paucis potentibus ciues facti sunt/ & in populari statu qui a populo/ & in tyrannide cui tyrāni fauor accessit ac voluntas. Contra iniuste ciues essent: si a tyranno aut paucis potentibus/ in populari gubernatione positi/ iniussu populi/ magistratibus participarent/ aut contra. id capitis summa sit.

ANNOTATIONES AD CAP. PRIMVM TERTII POLITICORVM.

Argumentum. Que tertius dīscutit/ sunt hec. ciuis. respublica. dominans in respublica. cui gubernatio cōmittenda. preexcellētia vnus. regia gubernatio. De ciue: qd ciuis. quādo eadē ciuitas. an eadē virtus boni viri & boni ciuis. De respublica: quid. quot/ & que respublice. quoad & quantū iusti paucorū potētiae & popularis gubernatiōis. qd ciuis a numero 4 ad 9. quando eadē ciuitas a numero 9 ad 14. virtus boni viri & boni ciuis a 14 ad 25. quid respublica a 25 ad 29. quot & que respublice a 29 ad 35. iustū paucorū & populare a 35 ad 36. dominās a 36 ad 53. cui cōmittenda gubernatio a 53 ad 62. preexcellētia vnus a 62 ad 67. species regū/ & iterū cui cōmittēda gubernatio a 67 ad 81. iterū de regia potestate ab 81 ad calcē libri. Gerēdi magistrat⁹. de magistratib⁹ dīsceret libro quarto: a nūero 64 ad finē quarti. et in sexto a 48 ad finē sexti. dilucidior igitur diffinitiois intelligentia: vbi visa illa fuerint/ patētiorq; apparebit. Que enī aberrauerūt & prolapsē sūt. qd icorrupta respublica/ recta/ & iusta simpliciter: et qd aberrās/ lapsa/ & iniusta/ intelliges nūero 28 hui⁹. & ex 29 & 30 regnū optimatē rēpublicā/ & censū potestatē incorruptas esse respublicas. at tyrānidē/ paucorū potētia/ popularē gubernationē: oberrantes et prolapsas. Et ciuis tot modis dicet. nā quidā sunt ciues in regia gubernatione: q̄ in ea suscipiendorū magistratū sunt habiles. quidā in optimatē respublica: q̄ etiā capaces sunt magistratū illius gubernatiōis. alij sunt ciues ī cēsū potestate: q̄ in illa gubernādū specie ad gubernādū potestates et ad magistrat⁹ admittūtur. et hi ciues: regij/ optimatis gubernatiōis/ & respublice siue cēsū potestatis/ legitimi & recti sunt ciues. Verū tyrānici/ paucorū potētiae/ & populares ciues/ q̄ ad munera gubernationū & magistrat⁹/ ī huiusmodi speciebus admittūtur: nō legitimi et simpliciter ciues/ sed prolapsi ciues/ et cū adiecto. vt gubernatiōes ille nō legitime et simpliciter respublice: sed prolapsē/ & cū adiecto respublice. homonymū igitur ciuis: & secūdū rectas gubernationes rerū publicarū/ & prolapsas aliter & aliter diffiniēdū. Vt simpliciter dicatur ad viuēdū. in regia scilicet respublica/ optimatē/ & cēsū potestate: ad bene et recte/ beateq; viuēdū. sed in tyrānide/ paucorū potētia/ & populari gubernatiōe licet esset ad viuēdum sufficiētia: nō tamē in hisce ciuitatibus/ que tyrāno/ paucis potētibus/ aut plebe gubernātur: bene/ recte/ beateq; viuūt. sed tyrānica vita violēta est/ & scelerata. paucorum ambitiosa et aua ra. popularis autē intēperans & licētiosa. & quales respublice: tales ciues. et tales quoq; putande sunt huiusmodi ciuitates: nō simpliciter & absolute/ sed cū adiecto dici ciuitates. Gorgias q̄ dem Leōtin⁹. Gorgias auditor fuit Empedoclis: preceptor Periclis/ Isocratis/ Alcīdamātis/ & Polij: quē Plato introducit in dialogo/ quē gorgiam appellat. artē rethoricā docuit: pacta mercede. tropis/ metaphoris/ allegorijs & scematismis: frequenter vtebatur. cuius dictum de Larissēis hic citat Aristoteles. multa composuit: verum solus dialogus Platonis/ apud nos extat.

De identitate/ magnitudine/ mutatione/ & pacto. Cap. II Idetur autē proprius huius questionis locus: quomodo aliquando dicamus ciuitatē esse eandē/ aut nō eandē sed aliā. potissime igitur inuestigatio huius dubitatiōis est/ circa locū & homines. fieri enim potest/ vt separaretur locus & homines: & hos ibi/ & alios alibi habitare. sed hec leuis est dubitatio. nam cū multipliciter dicatur ciuitas: perfacilis est huiusmodi questio. Similiter quoq; eorum hominū qui eundem inhabitant locum: quoad dicendum sit vnā esse ciuitatem/ nō enim menibus hoc diffinitur. Licet enim Peloponnesum totam vnīs menibus circūdari. Peloponnes⁹

Gorgias. Empedocles. Pericles. Socrates. Alcidas. Polus. Plato. Aristoteles

Babylon. talis fortasse est Babylon: que capta cū esset ab hostibus/ ferunt partē aliquam eius ciuitatis/ tertia die nōdū aliqd sēssisse. similiter & quecūq; alia magis habēt circūscriptiōnē gentis/ q̄ ciuitatis. sed huius q̄stionis alio loco vtilis erit consideratio. nā de magnitudine ciuitatis/ & quantā esse vtile sit/ & vtrū vna vel plures/ latere nō debet ciuilē. ¶ At habitantiū in eodē loco: vtrū quoad sit idē genus habitantiū/ eandē esse ciuitatē dicendū est/ q̄ quis semper alij intereāt alij oriātur. vt & flumina solemus eadē dicere/ & fontes eosdē: q̄ quis semper vnda noua superueniat ac defluat. An homines dicendū est eosdē esse propter hanc causam: sed ciuitatem aliā: nā si ciuitas est societas quedā (est autē societas ciuium) variata reipublice gubernāde forma/ & alia specie effecta/ necessariū utiq; videatur/ ciuitatē quoq; nō eandē permanere. vt & chorū aliū esse dicimus: dū tragicus est/ q̄ dum comicus: etsi ijdem sint homines. eodēq; item modo: omnē aliam societatem/ & cōpositionē aliam/ si species compositionis alia fiat. ceu harmoniā earūdem vocū aliam esse dicemus: & modo doricā/ modo phrygiam vocitamus. ¶ Id si ita est: patet q̄ maxime dicendū est/ eandem ciuitatē/ ad rempublicam respicientes. Nomine autem vocari alio/ aut eodem licet: eis dē habitantibus ipsam/ vel alijs penitus hominibus. ¶ Vtrum autem iustum sit pactum dissoluere aut non dissoluere/ mutata reipublice gubernande specie: alia est disputatio.

Harmonia
Doria &
Phrygia.

¶ SECUNDI CAP. COMMENTARIVS.

Questionem diluit. Vtrum si ciuiū multitudo alio migret/ & aliū incolat locum/ & contra/ alij locū eorū subintrent/ eadē erit ciuitas que migravit alio/ an eadē que successit abeuntiū loco/ sed hec dubitatio leuis est/ dilutiq; facilis. cū ciuitas multipliciter dicatur: nūc de loco/ nūc de ciuiū multitudīne. qui nāq; migrarūt: ciuitas eadē sunt hominibus/ sed nō loco eadē. qui succedūt: loco ciuitas eadem/ sed nō ciuibus que prius eadē. ¶ Secūdā mouet questionē. eorū hominū qui eundē incolūt locū: ad quā vsq; magnitudinē dicendū est vnā esse ciuitatē. hāc hoc in loco nō diluit: sed relinquit ad septimū diluendā/ vbi de magnitudine ciuitatis/ quātaq; magnitudine esse expediat/ differit. ¶ Tertia questio est. quoadulq; hominū eundē locum habitantiū ciuitatem eandē putare oportet: an quoad genus durat/ q̄ quis semper alij intereāt & alij oriātur/ ceu solemus semper eadē flumina dicere/ & fontes eosdē/ q̄ quis vnda effluat cōtinuo & noua succedat/ an propter hāc ipsam causam dicēdi sunt homines ijdem: sed ciuitas diuersa/ quia forma videlicet reipublice gubernande sit imutata/ nam cū ciuitas sit quedā societas (est autē ciuiū societas) variata reipublice gubernande forma/ & facta specie altera: necessariū videri queat/ non eandem permanere. vt chorū aliū dicimus dum tragicus est/ & dum comicus: tametsi ijdem sint homines. eodēq; item modo cōmunem aliam societate/ & cōpositionē aliam esse dicimus: si species compositionis alia fiat. vt harmoniā earūdem phthongorū aliam esse dicimus: & modo doricā/ modo phrygiā vocitamus. ¶ Diluit questionē. ita esse cēsendū/ ciuitatem vnā dici/ aut alteram: quēadmodum chorū eundem aut diuersum/ & harmoniā eandē/ diuersamue harmoniam. quare perspicuū est: ciuitatem dici eandē cum ad rempublicam respicimus/ cumq; est cōtinuo eadem gubernandi rei q; publice forma atq; species. & licet ciuitatem ipsam/ nunc eandē nunc alteram nomine nuncupare: siue eis dē/ siue prorsus alijs incolentibus ipsam hominibus. ¶ Quarta questio. an iustum sit pactum dissoluere mutata reipublice specie: an potius nō dissolueri sit iustum. hanc nō diluit: q̄ alteri loco eius discussio sit accommodata.

¶ ANNOTATIONES AD CAP. SECUNDV M.

Vt chorū alium. Cū in scena/ tragedie & comedie representabantur: pars vna choro deputabatur. dum interualla fierēt/ & mutatis prioribus personis/ noue introducebantur. chorus autē concentu & ritmo materie cōuenientibus/ interdū saltu & tripudio: ad interim demulcendū populū peragebatur. Et diffiniūt chorū: conuentum/ & quali choronam/ eorum qui ad ludos cōueniūt: & proprie esse conuentū saltantiū/ atq; cantantium/ deductum a chora id est gaudio. & in tragedijs & comedijs agētes chorū: aut choreas dicebant/ aut cantabant/ rei subiecte chorū accommodantes. & actoris partes (vt inquit Oratius)

chorus/ officiūq; virile defēdat. at quoties in comedia/ tragedia/ aut satyra simul agūt/ vt loquuntur cantillāt/ aut choros dicūt) persone ille chor⁹ dicit. si in duas partes diuise hec agunt: hemichoria. singuli autem per se agentes: mimi. sed de choris satis. ¶ Tropus Dorius/ Phrygius: moderatus. vt ex octauo huius numero 19 agnoscitur. cantu Phrygio Timotheus musicus/ ita ex Timothe⁹. asperasse fertur Alexandrum. vt ex epulis ad arma continuo profiliret. at mutato Phrygio modo Alexander. in remissum: ad conuiuas pacatum reduxit. et quāq; eedē voces sonēt/ et eedem chorde in vtrisque modis tangantur: non tamen eadem est melodia. verum hec: potius a musicis. sunt discenda. ¶ Vtrum autem iustum sit. Huius questionis dilutio: potius ad leges pertinet. et tanta est diuersitas legum/ quanta et rerum publicarum/ similiter quoq; et pactio. leges tamen regie/ optimatum/ et reipublice: bone et iuste/ et pacta talia/ at leges tyrānice paucorum potentū/ et popularum: neq; simpliciter bone/ neq; iuste/ et plerumq; pacta talia.

¶ De virtute absolute viri boni et boni ciuis/ eius qui preest et eius qui subest/ & de opificibus. Cap. III

Is vero (que nunc dicta sunt) consequens est videre: vtrū eadem sit virtus boni viri et boni ciuis/ an non eadē. ¶ Verum si hoc est perquirendū: prius de virtute ciuis/ sub cōpendio dicere oportet. ¶ Vt igitur nauta vnus aliquis est eorū qui sunt in cōmuni societate: ita et ciuem dicimus. Nautarū vero quāq; dissimiles sint secūdum potētā (nam alter est remex/ alter gubernator/ alter prorā dirigens/ alter alteram huiusmodi appellationem habēs) patet quod expressissima vnus cuiusq; nūcupatio/ ppria erit illius virtutis. similiter autē et cōmunis quedam conuenit omnibus: salus enī et cōseruatio nauigantiū: cōmune est omnium opus. hoc enī vnusquisq; eorum intendit. sic igitur et ciuibus/ licet dissimiles sint: opus est cōseruatio cōmunis societatis. societas vero: est respublica. quā propter necesse est virtutem esse ciuis ad rempublicam. ¶ Siquidem igitur plures sunt rerum publicarū species: patet non esse recipiendū/ vt studiosi ciuis vna sit virtus perfecta. at viri boni pfecta est virtus. q̄ igitur fieri possit: vt ciuis studiosus nō possideat virtutē illam/ per quam dicitur vir bon⁹: manifestū est. ¶ Quis etiam et alio modo inquirētibus deuenire licet ad eandē rationem circa optimā rempublicam. nā impossibile est ex oibus studiosis esse ciuitatem: et oportet singulos/ opus suū bene conficere. hoc autē a virtute. cum vero sit impossibile similes esse ciues omnes: nequaquā vna fuerit virtus ciuis et viri boni. nam virtutē studiosi ciuis: omnibus adesse oportet. sic enim optimā/ necesse est esse ciuitatem. at viri boni virtutem impossibile est oibus inesse: nisi necessarium sit in studiosa ciuitate/ ciues omnes esse viros bonos. ¶ Preterea cum ex dissimilibus cōstet ciuitas: vt animal continuo ex anima et corpore/ anima vero ipsa ex ratioe et appetitu/ et domus ex viro et vxore/ et acquisitio ex domino et seruo: eodē modo ciuitas ex his oibus/ ac preterea ex alijs dissimilibus cōstet speciebus: necesse est nō vnā esse ciuium omnium virtutē. quemadmodū neq; chorū agētium/ supremi et adiutoris. q̄ igitur non eadē simpliciter: ex his patet. ¶ Sed an erit alicui⁹ eadem virtus ciuis studiosi: et viri boni? ¶ Dicimus utiq; studiosum in magistratu bonum esse atq; prudētē. ciuilem autē hominem necessarium est esse prudentē. et statim aliam esse disciplinā magistratum gerētis aiūt quidā: vt patet i regum filijs/ qui ad equestrem bellicamq; disciplinā in adolescentia erudiuntur. vt Euripides inquit: nō michi speciosa/ sed ea quorum ciuitas idiget. tanq̄ sit magistra

Iason.

tu fungentis disciplina quedam. si autem est eadem virtus presidentis boni: ac viri boni, cuius autem est/ et qui subest/ non eadem virtus simpliciter fuerit cuius/ et viri boni/ sed tamen cuiusdam cuius, non enim eadem virtus est eius qui preest/ et cuius qui subest. & ob hoc forsan Iason inquit grauius ferre/ si non regnaret: quia nesciret priuatus esse. ¶ Sed nichilominus laudandum est posse imperare et parere: ac preclari cuius virtus est posse preesse et subesse laudabiliter, si ergo virtutem boni viri posuimus presidentem/ cuius autem vtramque. non utique fuerint ambe similiter laude digne. ¶ Cum ergo aliquando videatur vtraque/ sed non eadem eum qui imperat/ et eum qui parat addiscere debere/ cuius autem vtraque scire et participare vtrorumque: hinc itaque quispiam consideret. ¶ Est enim presidentia dominatiua, hac vero in iis que necessaria vocatur/ scire facere nequaquam necessarium est ei/ qui presidet: sed vti magis, alterum vero seruale est, dico autem alterum posse exhibere seruilia ministeria, seruatorum autem species plures esse dicimus, nam sunt et ministeria plura, quorum partem vnā obtinent manuales, hi sunt (vt nomen significat) qui ex manibus viuunt: in quibus sunt mechanici opifices. Quapropter apud quosdam antiquitas huiusmodi/ artifices excludebantur a reipublice/ honoribus: antequam populus extremus fieret, hec igitur opificia hominum qui subsunt sic: neque rector est discere oportet/ neque eum qui in reipublica versatur/ neque bonum ciuem/ nisi fortasse quandoque suis ipsius gratia ad seipsum, non enim amplius contingeret esse alterum dominum/ alterum seruum, sed est presidentia quedam: per quam preest similibus genere/ et liberis hominibus, et hac dicimus ciuilem presidentiam: quam eum qui preest didicisse parat oportet, ceu prefectum equitum esse: cum ipse prius sub alio fuerit, & exercitum ducere: cum ipse prius in exercitu per inferiores militie gradus ductus sit/ in insidijsque delituerit, quod obrem recte dicitur neminem bene imperare posse, qui non ipse prius sub imperio fuerit. ¶ Sed horum diuersa est virtus, et oportet bonum ciuem: scire/ ac posse preesse/ & subesse, et hec est virtus ciuis: scire recte se habere vtraque parte, & boni igitur viri in vtraque, quod alia species est eius modestie ac iustitie que preest, nam eius qui subest ac liber est: non vna profecto fuerit virtus atque boni viri, vt puta iustitia: alias species habet cum preest/ alias cum subest. ¶ Quemadmodum viri et mulieris: alia temperantia/ & fortitudo, nam videretur utique timidus esse vir: si ita fortis esset/ vt femina fortis, et mulier inhonesta videretur: si sic honesta foret vt vir honestus, administratio quoque domus: alia mulieris/ alia viri, nam viri opus est acquirere: mulieris autem seruare. ¶ Prudentia vero/ propria virtus est eius qui preest sola, nam ceterae quidem virtutes videtur communes/ tam eorum qui presunt/ quam eorum qui subsunt, at prudentia non est virtus eius qui subsit: sed opinio vera, qui enim subest/ vt is est qui fistulam facit: qui vero preest/ vt is qui vitur fistula, vtrum igitur eadem sit virtus viri boni et ciuis studiosi an alia/ et quomodo eadem et quomodo alia: ex his patet. ¶ Restat adhuc vna dubitatio circa ciuem: vtrum reuera ciuis sit is/ cui solum participatio est publici magistratus/ an opifices etiam ac mercenarij sint ciues nuncupandi: nam si ponamus hos quoque esse ciues qui magistratum sint expertes: nequaquam possibile est vniuscuiusque ciuis talem esse virtutem, si vero nullus horum est ciuis: in qua parte sunt, huiusmodi homines reponendi: neque enim in eorum ministrorum loco/ qui nobiscum habitant:

neque rursus peregrini. ¶ An secundum hanc rationem nichil dicemus euenire absurdum: neque enim serui supradictorum quicquam: neque liberti, Illud autem verum/ quod non omnes illi dicendi sunt ciues: sine quibus ciuitas esse non potest, cum neque pueri ita ciues sunt: vt viri, sed hi quidem simpliciter/ illi vero ex suppositione, ciues enim sunt: sed imperfecti, Vetus autem temporibus apud quosdam: opifices erant serui/ aut peregrini, quapropter etiam nunc plerique tales sunt, optima quidem ciuitas: nunquam opificem facit ciuem, quod si is ciuis/ cuius autem virtus est quam diximus: dicendum est eam non esse cuiusque ciuis/ neque liberi modo/ sed eorum qui a ministerijs necessarijs sunt alieni, necessaria vero qui vni ministrat/ seruus est: qui autem publice/ viles et sordidi. ¶ Patebit autem et hinc paulo adhuc considerantibus/ quem admodum in his res se habeat, hoc enim quod diximus: illud ostendit, cum enim plures sint rerum publicarum species: plures quoque species ciuium sit necesse est/ ac maxime eorum ciuium qui subsunt, itaque in quadam reipublica opifices et sordidi ciues erunt, in quibusdam vero impossibile est: vt ciues sint, puta in optimam gubernatione: si qua illa est/ in qua secundum virtutem dantur honores/ et secundum dignitatem, non enim virtutem exercere potest: qui vilibus officijs occupatus est, in paucorum quoque gubernatione tenues homines ad reipublicam non recipiuntur: ex magno enim censu ad honores reipublice peruenitur: artifices tamen ad hanc speciem reipublice peruenire possunt/ et si sordidi sunt: quoniam plerique artificum diuitijs abundant, apud Thebanos autem lex fuit, vt nemo habilis esset ad honores reipublice suscipiendos: nisi per decem annos a mercatura destitisset, in multis autem rebus publicis: attrahuntur etiam lege/ ad ciuitatem peregrini, est etiam lex in quibusdam popularibus ciuitatibus: vt satis sit ex matre ciue esse genitum, et spurios quidem recipiunt hoc pacto multi, attamen propter defectum legitimum ciuium: tales faciunt ciues, paucitate enim hominum inducitur: his vtuntur legibus, quod si abundant in multitudine: paulatim excludunt, primo libertini generis homines/ deinde eos qui ex matre solummodo/ ciues sunt, in fine autem non nisi ex vtroque parente natos ciues: pro ciuibus habent, Quia igitur plures sint species ciuis: ex his patet, et quod maxime dicitur ciuis ille: qui habilis sit ad honores suscipiendos/ vt Homerus inquit, sed vbi id occultum est ex deceptioe habitatorum: tanquam inhonoratum quendam reptitium/ repellunt, vt inquilinus enim est et aduena: qui honores capere non potest. ¶ Vtrum igitur alia an eadem virtus sit/ per quam est vir bonus et ciuis studiosus: patet ex supradictis/ quod alicuius ciuitatis idem/ alicuius vero alius, et ille non omnis: sed qui preest reipublice/ et dominus est/ aut solus aut cum alijs/ communium curam gerens.

Thebani.

Homerus.

TERTII CAP. COMMENTARIUS.

14-15 **R**ima questio, An eadem sit virtus/ qua quis absolute dicitur vir bonus & bonus ciuis: an altera? ¶ Diluit non esse eandem, Primo, Quia bonus ciuis dicitur: vt bonus nauta, atque eadem virtus non est/ qua quis simpliciter bonus est: et bonus nauta, neque igitur eadem: qua quis simpliciter bonus et bonus ciuis, bonus autem nauta dicitur: qui bene officium suum peragit: vt qui bene remos impellit si remex/ qui bene clauum moderatur si gubernator/ qui bene prora dirigit si prarius/ totiusque functionis sue modo nauigantium multitudinis/ conseruationem efficiens, salus enim et conseruatio: commune est omni nauarum opus, sic bonus ciuis: qui probe feliciterque suum peragit officium/ pro modo functionis sue/ ad totius communitatis/ totiusque reipublice status conseruationem, vt quae publica decreta/ sententias/ et facta ciuitatis fideliter exarat si scriba

ba, qui bene ac fideliter publicū erariū curat: si questor, qui pro dignitate quietos tranquille moderatur: fontes punit: seditiosos sedat: si gubernator, et ita quisq; secundū id officium quod in re publica sortitus est moderandū: pro modo suo quantū in se est: totius reipublice salutem efficiens, est enim reipublice salus: totiusq; multitudinis conseruatio: omnium ciuū opus, quare boni ciuis virtutem dici necesse est respectu habito ad rempublicā: non absolute ad ipsum. Secūdo, Quia rerum publicarum multe sunt species, manifestū igitur est: boni ciuis non esse virtutē vnam perfectam: a qua bonus ciuis dicatur. at boni viri a qua absolute bonus dicitur: perfecta est virtus, perspicuum igitur est: fieri posse bonum ciuē eam virtutem non possidere: a qua vir bonus dicitur.

¶ Tertio, Quia optimam rempublicā impossibile est esse ex oībus absolute: simpliciterq; bonis viris. attamen in optima republica: necesse est ciues omnes opus suū bene peragere, et opus bene peragere ab aliqua virtute proficisci oportet. at vero non a qua vir absolute bonus dicitur: alio: qui absolute boni essent omnes atq; similes, hoc autē cum sit impossibile: manifestū est non omnino eandem esse virtutē boni ciuis atq; boni viri, quandoquidē in optima ciuitatis gubernatione: virtutē boni ciuis omnibus adesse ciuibus oportet. at absolute boni viri virtutem omnibus adesse: impossibile est: nisi necessarium sit: in optima ciuitate oēs ciues esse absolute bonos viros.

¶ Quarto, Quia cum ex dissimilibus cōstet ciuitas: ceu animal ex anima et corpore: anima ex ipsa cōcupiscente particula et animosa: et domus ex viro et vxore: et acquisitio ex domini seruiq; acquisitione: simili quoq; pacto: cū ciuitas (inquam) ex his omnibus: ac preterea ex alijs dissimilibus: specieq; dissidentibus cōstet: necesse est non eandē omnium ciuū esse virtutem, vt neq; eadem est virtus eius: qui ducentiū choros summus est: et ei⁹ qui assidet adiutor. Patet igitur ex his: non simpliciter atq; omnino eandem esse virtutem: qua quis bonus ciuis: bonusq; vir esse dicitur.

¶ Secūda q̄stio, cū nō omnino et cuiuslibet boni ciuis: & boni viri oporteat virtutē esse eandē: 16 an saltem alicuius boni ciuis: virtutem oporteat esse eandē: ac boni viri? ¶ Diluit nos id asserere posse: in optimo reipublice statu: bonū in magistratu ciuem: eundē absolute virum bonū esse et prudentem. in tali enim republica: eum virū qui ciuilem suscipit administrationē: prudentem esse oportet, et si prudens: morū probitate peditus est, quare et absolute vir bonus, non tamen dicere velim: omnium ciuū eandē esse virtutem: a qua scilicet et bonus ciuis & vir bonus dicitur, quia aiunt nonnulli: statim aliā esse disciplinam eius qui preest, vt in educatione filiorū regum: licet intueri, qui ab ineunte etate: in bellica: equestriq; disciplina instituuntur, vt Euripedes inducit loquentem: non michi sunt vltra: sed ea quorū ciuitati opus est, tanq̄ sit disciplina quedā eius qui preest: magistratq; fungitur, si igitur eadem est virtus eius qui bene preest ac boni viri: & nichilolocius ciuis est is qui subest: non eadem profecto virtus omnino fuerit boni ciuis et boni viri, tametsi cuiusdam ciuis eadē erit virtus boni ciuis et boni viri, nā nō eadem virtus est ciuis ciuis qui preest: et eius qui subest, & ob hoc forsitan Iason inquit: grauius ferre: si non regnaret: quia nesciret priuatus degere.

¶ Quamq; eius qui preest et eius qui subest altera sit virtus: nichilominus laudabile est posse preesse & subesse, et preclari cōsumatiq; ciuis virtus est: et posse bene preesse et bene subesse posse: sed non vtrūq; equa laude digne. Nam eius qui preest: virtutē qua quis simpliciter vir bonus dicitur: posuimus, eius autē qui subest: id non oportere: dignior igitur presidentis virtus.

¶ Sed questio suboritur: cum interdū videamus eū qui preest et eū qui subest ad discere oportere vtraq; hunc scilicet ea que pertinent ad parendum: illū vero ea que pertinent ad presidendum: sed que non sunt eadē: preclarum autē ciuē vtraq; scire oportere et que pertinent ad parendum et que ad presidendū: atq; vtrorumq; esse participē: quēnā igitur sunt ea que oportet ciuem parendo discere: hinc enim quispiā: id considerandū esse ducat. ¶ Dilutio, non oporteret eum qui preest discere ea que necessaria sunt, nā presidentia dominatoria est: qua in ijs que necessaria vocantur: vt absonia parare: pinferē: coquere: vestes parare: calceos suere: et id genus: nequaquā necessarium est eum qui preest scire facere: sed vti potius, alterum autem: sci re inquam facere: mancipiorū est, dico alterum: vt posse seruilia ministeria exhibere, et seruorū multe sunt species: quandoquidē et huiusmodi ministeria cōplura sunt, quorū partem vnā obtinent manuales: qui opere manuali viuūt: ceu nomen indicat: inter quos annumerantur sordidi opifices, in ijs igitur non eadem discunt: et qui preest et qui subsunt, quare apud quosdam: antiquitus huiusmodi opifices a reipublice excluderentur honoribus anteq̄ fieret extrema popularis gubernatio, hec igitur opificia hominū qui sic subsunt: neq; presidem discere oportet: neq; eum qui in republica versatur: neq; bonum ciuē: nisi fortasse vtilitatis sibi ad seipsum: priuatiq; causa, alioqui non amplius contingeret: alterum esse dominum: et alterū seruum. Ceterum est presidentia quedam: qua quis preest similibus genere: liberisq; hominibus, et hanc ciuilem presidentiā magistratūq; dicimus: quem eū qui preest didicisse parendo oportet, ceu perfectū equitum esse: cum prius sub alio fuerit, et exercitiū ducere: cum ipse prius in exercitu per inferiores

militie gradus ductus fuerit: in incidijq; delituerit, quapropter recte dici videtur: neminem bene imperare posse: qui non prius sub imperio fuerit, hec igitur et similia sūt: que cum qui preest et qui subest eadem dicere oportet. ¶ Oskēditur quod frequenter ante sumptū est: alteram esse virtutem eius qui preest et eius qui parēt: quanq̄ oportet preclarum cōsumatūq; ciuem vtraq; virtute esse peditū: et scire recte se habere siue presidendū sit siue parendum, quare et bonū virum identidem vtraq; esse peditū, sed alteram esse: patet.

¶ Primo, Quia altera species est moderationis ac iustitie que principatur, nam eius qui subest tametsi liber sit: et bonus: manifestum est quoniam non eadem est virtus, vt iustitia species alias habent: secundū quas: quis aut preest aut parēt, non igitur eadem est virtus: eius qui preest et eius qui subest.

¶ Secūdo, Quia principantis virtus ad virtutem parentis: ita sese habere videtur: quemadmodū viri virtus ad mulieris virtutem, atqui viri et mulieris reuera alia est virtus, vt alia tēperantia: et fortitudo alia, nā videretur vir timidus: si ita fortis esset vt femina fortis, et mulier intemperata: si sic tēperata: vt vir temperatus, Administratio quoq; domus: alia mulieris: alia viri, nam viri officium est acquirere: mulieris vero parta cōseruare, Alia igitur virtus presidentis: & parētis.

¶ Tertio, Quia prudentia: propria virtus sola est eius qui preest, nam ceteras virtutes cōmunes esse oportet: tā eorū qui presunt q̄ qui subsunt: prudentia autē nō est eius qui subest: sed opinio vera, est enim qui subest vt fistule factor: qui vero preest vt qui fistula vititur, ex his itaq; manifestū est: an eadē sit virtus viri boni & boni ciuis: an alia: et quomodo eadē et quomodo alia.

¶ Surgit dubitatio: ex eo qd dicitur est ciuis virtutē esse et preesse et parere posse bene: et vt oportet: an igitur reuera solū is sit ciuis qui publici magistratus est particeps: an etiam opifices sint ciues nuncupādi: cū ipsi magistratuum sint ex pertes: si ciues appellabim⁹: nequaquā fieri potest: vt cuiusq; ciuis sit virtus: qua possit et bene preesse et subesse probe, si non sunt ciues: in qua parte eos locabimus: neq; enim in numero seruorum qui nobiscū habitant: neq; peregrinorum locare possumus.

¶ Diluit, Primo, in optima ciuitate optimaq; republica: opifices ciues non esse: tametsi neq; serui sint: neq; peregrini: neq; ex seruis facti liberi, quibus olim apud quosdā tales fuerint: sintq; & nūc tales q̄ plurimi, et hoc distat a seruis: q̄ seruorum quisq; vni necessaria: ipsi vero opifices viles quidē et sordidi necessaria cōmunitati ministrant, et falsum insuper est: omnes illos dicendos esse ciues: sine quibus ciuitas esse nō potest, Secūdo, vt reipublice multe sunt: sic multiplices sunt ciues, in optima tum et censupotentū republica: opifices minime sunt ciues, sed in paucorū: nichil prohibet opifices ad ciuū munus admitti, nā sunt pleriq; artificum: qui pecunijs abundāt et maxime omnium incoluūse popularis gubernationis: opifices omnium munerū magistratuumq; capaces: ciues existunt, reliquorum: apertam littera continet narrationem.

¶ Aliquorum supradictorum: sub breuitate comprehensus epilodus.

ANNOTATIONES AD CAP. TERTIVM:

Iquidem igitur plures sunt reipublice species, species rerū publicarū et rectarum et prolapsarū: ex octauo Ethicorum cap. 10 patuerunt, et adhuc generaliter patebunt numeris 29 & 30 huius, specialiores autem modi ac species: in quarto huius, in regia gubernatione et optimate: vir absolute bonus: et bonus ciuis reperitur: et vltimo loco in censupotentate, at in tyrānide: paucorū potentia: et populari statu: hec non satis se cōpatiūt, nā et si inter eos sint absolute viri boni: neq; tyrānidē velint: aut magistratū ad tyrāni gerere arbitrium: neq; rempublicā: paucipotentū more: aut populariter gubernare.

¶ At viri boni perfecta est virtus, Virtus boni viri: virtus moralis, virtus boni ciuis: virtus secundū speciem reipublice, vt moralis virtus: in optimate, in censupotentate: mediocritas: et militaris stēnuitas, in populari: equitas secundū numerū: et arithmeticum mediū.

¶ Agētium supremi et adiutoris, summū agentium chorū & vt Aristoteles inquit κορυφαίος τῶν χορευτῶν: est qui opus ipsum dirigit: alij autem assistūt vt socij et adiutores ad chorū ipsum quisq; pro suo officio peragendum.

¶ Sed horum diuersa est virtus, Sunt ciues qui bene norūt subesse: sed adhuc bene preesse nesciūt: et illi nondū preclari et cōsummati sunt ciues, sed qui vtrūq; mun⁹ preclare obiret: is iam cōsumatus et preclarus ciuis, at cōtra non videtur: vt qui apti sūt vt bene presint: ijdem bene parere nesciunt, quis enim vnq̄ euasit ad docēdum preclarus: qui idem non recte didicerit? ¶ Quemadmodū viri et mulieris, Ille qui in ciuitate preest: vt vir est: et multitudo que in ciuitate parēt: vt femina, quare illius virtus: viri virtuti: huius vero: mulieris virtuti nō absolute comparatur.

¶ Prudentia vero propria virtus eius qui preest sola, cum prudentie tria sunt officia: bene consultare: iudicare: et precipere: ea qua bene consultatur eubulia: et bona consultatio dicitur, qua bene iudicatur: sagacitas, qua vero recte precipitur: prudentie nomen sibi retinet, & de hac preceptiua prudentia: id Aristotelis: q̄ ea sola propria sit eius qui preest: intelligitur, et de

Aristoteles

ea: cap. 10 sexti ethicorum. ¶ Primo libertini generis homines. liber: simpliciter qui nūq̄ seruus fut. libert⁹ qui cū fuerit seruus: liber factus est. libertini qui iusta seruitute manu missi sūt: et hec apud iureconsultos frequentia.

¶ De republica/ gubernandi speciebus reifamiliaris/ imperijs/ republica recta et lapsa. Cap. IIII

Is itaq̄ determinatis videndū est postea: vtrum vna sit respublica/ an plures: et si plures: que et quot et quenā differentie earum sint. Et autem respublica ordinatio ciuitatis: et circa magistrat⁹ alios/ et maxime circa id quod summā in ciuitate habeat auctoritatem/ et sit p̄cipalissimū omnium. nā p̄cipalissimum: vbiq̄ gubernat ciuitatem. quod autem gubernat: respublica est. dico aut ceu i populari quidem statu/ populus est dominus: in paucorū vero potētia pauci. dicimus autem et respublicas alias esse ab istis: de quib⁹ quoq̄ alijs/ eode modo dicemus. ¶ Supponendū est pri⁹: cuius gratia ciuitas sit cōstituta/ et quot sint gubernandi species circa hominem/ et circa societate vite in superioribus libris vbi de gubernatiōe rei domestice/ ac de domino et de seruo determinauimus. dictū est/ natura esse hominē/ ciuile animal ac sociale. Ex quo fit: vt etiā si nichil idigeat mutuo auxilio/ nichilominus affectent vite societatem. quinetiā et cōmunis vtilitas coniungit eos: inquātum cōfert singulis partē bene viuendi. maxime igitur hic est finis: et publice omnibus/ et priuatim. Congregantur etiā ipsius vite gratia. forsan enim inest sibi aliqua particula honesti/ et continet ciuile societatem/ etiam viuendi gratia solum: si non molestie in vita nimis exuperent. patet autem q̄ tolerant homines multa aspera/ propter viuendi cupiditate: vt existente in eo quadam prosperitate et naturali dulcedine. ¶ Atqui & modos imperij facile est diuidere: cum sepe sit de his a nobis in externis sermonibus determinatum. dominatio enim licet vtilis reuera existat natura seruo et natura domino: nichilominus impetat pro domini vtilitate/ pro vtilitate autem serui contingenter. neq̄ enim fieri potest: vt seruo deficiente/ seruetur dominatio. Filiorum vero imperiū et vxoris/ et domus totius/ quam vocamus rei familiaris gubernationē: aut gratia est eorum qui gubernantur/ aut gratia alicuius quod sit vtriusq̄ cōmune. gratia eorum qui gubernantur: vt videmus & alias artes/ ceu medicinam/ et gymnasticam/ illorum quibus imperatur/ vtilitatem querere/ contingenter tamen et eorum qui precipiūt/ esse potest. nichil quippe vetat. magistrum ipsum gymnasijs: esse vnum eorum qui exercētur. quēadmodū gubernator: semper est vn⁹ ex ijs/ qui sunt in nauī. magister igitur gymnasijs/ et gubernator: cōsiderant semper eorum vtilitatem/ quos gubernant. sed quandoq̄ eorum vnus ipse per accidēs suscipit vtilitatem/ hic quidem nauta/ ille autem vnus eorum qui gymnasio exercētur. ¶ Quapropter ciuilia quoq̄ imperia/ cum sint secundum equalitatem/ cuius constituta/ et secundum paritate: vicissim cenlent ea esse gerēda. primū que natura fert/ censentes inuicem munera subire. et cōsiderare vicissim quoddā illius bonum/ quemadmodum ille prius cum preesset/ cōsiderauit istius vtilitatem. nunc autem ratione cōmodorum/ ex reipublice gubernatione prouenturum/ volunt continue in magistratu esse: veluti si contingeret magistratum gerentes/ semper sanos esse/ vbi aduersa valitudine laborassent. nā forsan sic ipsos ma-

Quid respublica.

Primi 10 12

Quiti ethi corum cap. 5

gistratus amplecterentur. Constat igitur q̄ quecunq̄ respublice ad cōmunem vtilitatem intendunt: illas rectas esse/ secundum simpliciter iustū. quecunq̄ vero ad propriam eorum qui presunt vtilitatem solum: aberrare omnes/ atq̄ esse reclarum rerumpublicarum transgressiones et labes. gubernantur enim quasi a dominis. at ciuitas: liberorum est societas.

¶ Q VARTICAP. COMMENTARIVS.

25 26 27 28 29
 Iffiniunt rempublicā: ordinationem esse ciuitatis/ cum circa alios magistrat⁹: tū maxime circa eum qui omnū est summus/ summeq̄ precipuus. ¶ In tertio capite primi libri/ huius politice institutionis/ circa hominū/ et vite rei q̄ familiaris societatem: quattuor gubernandi species tetigit. prima respicit virum et vxorē: que economica coniugalifq̄ dicitur. secunda dominū et seruū: que herilis. tertia patrem et filios: et hec paterna nūcupatur. quarta respicit possessiōes/ facultatumq̄ conseruationem et accremēta: que acquisitiua appellari solet: et in secundo capite eiusdem primi: dixit ciuitatem bene viuendi gratia constitutā esse beneq̄ viuere ciuitatis esse finem/ et hominē suapte natura ciuile animal esse/ et pleraq̄ q̄ ex illo loco patentem retinent intelligentiam. ¶ De modis imperij in re familiari hic intelligit: qui sunt imperium economicum viri scilicet ad vxorem/ dominatio que quidē est imperiū domini ad seruū/ & imperiū patris videlicet ad liberos imperium. dominicū: primo vtilitate domini respicit/ secundo autē loco bonū et vtilitate serui. economicū: bonū vtriusq̄. nā generatiōis prolifq̄ gratia est: que ex equo est vtriusq̄ bonū. paternū vero imperiū: bonū eorū qui gubernantur/ p̄cipue respicit/ vt medicina et gymnastica eorū bonū q̄ medetur/ & qui exercētur. secundo autē loco et quasi ex accidenti: bonū eorū qui imperant/ ceu medicina & gymnastica medentis et magistri ludi bonū. ¶ Ex his: in superiorum analogia colligit/ ciuilia publica q̄ imperia/ ad bonū toti⁹ cōmunitatis esse debere/ et non primū intēdere vtilitate eorū qui magistratū/ imperiūq̄ tenent. nā huiusmodi imperia sunt inter hoies liberos et equales: et eorūdem magistratū atq̄ imperiorū capaces: que quia simul nequeūt: ea subeunt vicissim. ex quib⁹ statim colligit: q̄ sint respublice recte atq̄ simpliciter iuste/ et que lapsa et iniuste. nā respublice recte iusteq̄ simpliciter he sunt: q̄ cōmunē vtilitatem/ totiusq̄ societatis bonū intēdunt. respublice lapsa et aberrantes: q̄ ad propriā eorum qui presunt vtilitate solū respiciunt. et he reclarū rerumpublicarū transgressiones/ & labes dicūt: in his enim subditi gubernantur: vt serui natura/ a dominis. Attamen ciuitas liberorum est societas.

¶ ANNOTATIONES AD CAP. QVARTVM.

91 27
 N superioribus sermonib⁹. in primo libro numero 10 & 12. ¶ Atqui modos imperij. octauo Ethicorum/ (vt in annotationibus dictum iam est) cap. 10 posuit species reipublice/ et labes earum: ex quibus imperandi modos facile est intelligere.

¶ De diuisione et diffinitionibus rerumpublicarū/ & transgressionū earū Cap. V.

29
 Is determinatis cōsequens est respublicas cōsiderare: quot nūero sunt et que. et primo quidem eas que sunt recte. nā labes earum ex illarum determinatione patescūt. Cū vero gubernatio ciuitatis & regimē id significet/ regimē autem est potestas ciuitatis: necesse est potestatem huiusmodi ciuitatis/ aut penes vnū esse/ aut penes paucos/ aut penes multos. quādo igitur vn⁹ vel pauci vel multi cū vnum vtilitatem in gubernatiōe sequūtur: has esse rerumpublicarum species necesse est. quādo autē ad propriā vtilitatem vel vnus vel paucorū/ vel multitudinis gubernatur: trāsgressiones sunt et labes. Aut enī dicendū est non esse ciues/ qui potestate participāt/ aut par est ad vtilitate cōmunitatis participare. Vocare autem cōsueuimus: cū vn⁹ ad vtilitate cōmunē respiciens gubernat: regiā potestate. cū vero pauci gubernāt plures tamen vno: optimatiū gubernationē/ vel ex eo q̄a optimi p̄sunt/ vel ex eo quia ad optimū ciuitati/ et ijs qui ea cōmunicāt/ p̄sūt. cū autē multitudo gubernat ad cōmunē vtilitate: vocatur cōmuni nomine oim rerumpublicarum/ respublica. accidit autē rationabiliter. vnū enim excellere secundum virtutem aut paucos datur: vt vero multitudo excellat ad omnē virtutē

Respublica recta Respublica lapsa.

Quid respublica regia Quid optimatum. Quid cōsuetudinem potentum.

tem difficile est, sed maxime ad bellicam excellit, hec enī in multitudine sit: quare in hac reipublice specie principalissimū quod propugnatiuū est, atq; ea re participant: qui arma possidet. ¶ Labūtur vero et trāsgrediūtur huiusmodi species. 30 ex regia quidem gubernatione; in tyrānidem, ex optimatibus vero: in paucorū potētiam, ex republica autē: in popularem statū. Tyrānidem enī esse dicimus: dominatum vnus ad propriū cōmodum itendētis, paucorū aut potētia: cum ad opulentorum cōmodum gubernatur. Popularem autē statum: cū ad cōmodum egenorū, harū enim nulla: ad cōmunē vtilitatem respicit. ¶ Oportet autē paulo vberius explicare: que sit vnaqueq; istarū, habēt enī dubitationes quasdā, philosophantis enim circa singulorū disciplinam / & non solū ad agendū respicientis: proprium est nichil negligere / neq; pretermittere / sed demonstrare in singulis veritatem. Tyrānidem esse diximus vnus dominationem ciuili societati presidentis. Paucorum autem potētia: quādo rempublicā tenent opulēti et diuites, Popularem vero gubernationē: cū tenues homines et non possidētes diuitias gubernāt. ¶ Prima igitur dubitatio circa diffinitionē est, nam si plures sint opulenti et diuites ac rempublicā teneant / et popularis gubernatio sit cū multitudo regit: eodēq; modo sicubi cōtingat inopes esse pauciores q̄ opulēti / sed potentiores ac rempublicā teneant / et vbi pauci rempublicā optinent: paucorū potētiam nūcupamus: non recte viderentur iste diffinitiones gubernationū esse posite. ¶ Enimvero si quis adiūgens opulentie quidē paucitatē / inopie vero multitudinem / sic appellet reipublice species / vt dicat paucorū potētia esse / in qua gubernationem reipublice habent opulenti / nūero pauci / popularem vero / in qua inopes rempublicam tenent multi existentes: aliam habet dubitationem, quas enim modo dicemus eas respublicas: eā videlicet in qua plures opulēti / et eam in qua pauciores inopes gubernāt in vtraq; rerū publicarū / siquidem nulle sūt alie respublice p̄ter supradictas. ¶ Videtur igitur ratio ista ostēdere: q̄ paucos esse / vel multos qui gubernant / contingens est / aliud paucorū potētie alterū populari, propterea q̄ vbiq; accidit: vt pauci sint opulēti, multi vero inopes. Ex quo fit: vt huiusmodi cause nō faciant differētia: sed in eo differāt popularis gubernatio et paucorum potētia abinuicē / q̄ alibi opulenti / alibi inopes rempublicā obtinēt. Necessariūq; est vbiq; per opes ac diuitias presunt / siue hi pauciores sint / siue plures: hanc esse speciem illā / que vocatur paucorū potētia, vbiq; inopes: hanc esse popularem gubernationē, sed accidit (vt dixim⁹) hos quidē paucos esse / illos vero multos, opibus enim ac diuitijs pauci abundant / libertatis tamē omnes participes sunt: propter quas causas contendunt vtriq; de republica.

¶ Q VINTI CAP. COMMENTARIVS.

Iducit rempublicā rectam: in regiā / optimatū / et i eā que sibi peculiariter reipublice nomen vendicat / quam alij censurpotestatē appellāt, regia penes vnū est: qui paterna pietate atq; affectu / omnium directionē suscipit, optimatū respublica: paucos respicit / virtute & probitatis integritate perfectos, que autē peculiariter respublica: et censurpotestas dicitur: multos qui et belli & pacis tempore totius cōmunitatis bonū procurant, Diffinit rempublicā regiam: eā esse in qua vn⁹ excellenti virtute preeminens / ad cōmunē omnium vtilitatē gubernat. Et optimatum: in qua pauci optimi et ad optimū / ciuibus presunt. Censurpotestatē rempublicam: in qua multi ad cōmunē omnium vtilitatē / ciuitatis gubernationem administrāt et hec: respublica nominari solet: cōmune rerū publicarū nomen sibi vendicās, et hec maxime

consistit in ijs qui bellica virtute prepollent / qui arma tenent / & hostes propulsant. Nam fieri potest: vt vnus virtute excellat / vt in regia, aut pauci: vt in optimatū republica, vt vero multi excellent ad virtutē: haud quaq; facile / nisi ad bellicā. ¶ Prolapsiones / labe / transgressionēq; et corruptelas rerū publicarū enumerat / & diffinit: tyrānidē / paucorum potētia / & popularem gubernationem. Tyrānis: regno cōtrariatur, & est: dominat⁹ vnus / ad propriū cōmodum cūcta molientis. Paucorum potētia: optimatū gubernationi aduersatur, & est: cū pauci opulenti / ad suū cōmodum res ciuitatis administrant, Censurpotestatē: popularis status contrarius est, et ē: cum ad egenorū cōmodū / res gubernantur, & nulla harum: ad cōmunē omnium vtilitatē atq; bonum / respicit. ¶ Resumit trium transgressionū rerū publicarum diffinitiones (omissis vocabulis: multi & pauci) vt eas exactius enucleet, nam philosophi est: circa singulorū disciplinam nichil negligere / nichilq; pretermittere / sed dilucidam apertamq; facere in singulis veritatem. ¶ Prīme dubitationis circa diffinitionem paucorum potētie / q̄ ea sit transgressio in qua pauci opulēti & diuites rempublicam tenent: causam adducit, nam si plures sint opulenti & diuites in republica q̄ inopes / remq; publicā teneant vt olim Colophonij / & insuper popularis gubernatio vocetur cum multitudo & pars maior gubernat / illa profecto esse popularis gubernatio, Diffinitio igitur illa non recte de paucorum potētia fuerit assignata. Preterea si paucorū potētia est vbi pauci potentiores rempublicam tenent / & euentu aliquo alicubi cōtingat inopes / pauciores esse q̄ opulentos & diuites / sed potentiores ad rempublicā tenendā / vt in Apollonia & Thera / & in Ethiopia vt magni & pulchri pauci / ex numero 10 quarti huius: tunc illa erit paucorū potētia, attamen opulenti & diuites rempublicā non gubernant, diffinitio igitur paucorū potētie nō recte allata est, non recte etiā popularis gubernatio diffiniatur: in qua tenues homines & diuitias non habentes / gubernant. ¶ Malam dilutionem refutat, Sed esto quis dicat particulas multi et pauci adiungendas esse: vt paucorū potētia sit in qua opulenti ac diuites numero pauci / rempublicam gubernāt, & popularis status: vbi inopes numero multi / res cōmunitatis administrant, verum alia insurgit dubitatio, quas enim tunc dicemus eas respublicas: in quarū vna plures opulenti / & in altera pauciores inopes gubernant / si nulle sunt respublice preter eas que dicte sunt. ¶ Diluit: Annuens particulas multi & pauci: non esse de illarū diffinitionū integritate / neq; differunt paucorum potētia & popularis gubernatio / per hoc q̄ hic multi illic pauci gubernent: sed per hoc q̄ hic inopes / illic vero opulēti / & respectu habito ad diuitias p̄sunt & rempublicā tenent, Verūtamen sepe numero accidit in his gubernationibus / vt pauci sint opulenti & multi inopes: ideo particule ille pauci & multi / cū apponūtur / nō intelligātur vt necessarie / sed q̄ id explicant quod frequenter accidit, accidere tamen & alio modo etiam potest, vt et dubitationis preterendebar ratio.

¶ ANNOTATIONES AD CAP. Q VINTVM.

29 **H**is determinatis, Species quas hic enumerat: simplices sunt, volunt autē eas in ciuitatib⁹ cōponi: vt in Laconica & Romana republica secundū Polybiū, nāq; Polybius, aspicit ad iperatores belli: regia videtur, qui ad fenatū / optimatū, q̄ illic ad ephoros / hic aut ad tribunicios: censurpotentū, Verū Laconicā nō recte illa cōtinere / & in multis aberrare & labe: mōstrauit Aristoteles cap. septimo precedētis, de Romana autē republica qualis ipsa fuerit: nō est in presentiarū differendū, Verū si i aliqua ciuitate / aut due aut tres harū specierū iungātur: res ea publica cōposita nihil vetat dici, si tamē vna alijs preficiatur / in eaq; sūma reipublice locetur: ab ea vt a domināte respublica denominat⁹. ¶ Paucorū autē potētia: quādo rempublicā tenēt opulēti & diuites, Cū & in paucorū potētia & populari gubernatione, audis rempublicā nominari: itellige trāslaticie & i proprie dici / scdm materiā subiectā / pro republica aberratē / & lapsa: q̄ passim fit / & hic & in sequētib⁹ libris: more aliorū / q̄ & has labe / respublicas appellare cōsueuerunt, Verū ex ijs q̄ hic discutiūtur: cognoscim⁹ nō esse absolute respublicas / sed trāsgressiōes rerū publicarū / atq; labe, ¶ De iusto paucorū & populariū / ciuitatis fine / virtute & vicio, Cap. VI

35 **V**mendum est prius: quos terminos esse dicunt paucorū potētie et popularis gubernatiōis / & quid sit iustū in vtraq;. Omnes enī attingūt iustū quoddā: sed vsq; ad aliqd procedētēs / & aiūt non omne iustū proprie, puta videtur equalitas iustū quiddā esse (& est enī) sed nō omnibus / at equalibus, & inequalitas iustū vidēt esse (et est quidē) sed nō omnibus / at equalibus, alij vero hoc auferunt / scilicet quibus: & male iudicant, causa vero est: quia de ipsis iudiciū fit, q̄

vero de proprijs iudicant: vt plurimū nō recti sunt iudices, itaq; cū iustū sit aliq; bus: & diuiliū sit eo modo in rebus et personis (vt & prius diximus in ethicis) equalitatē rei cōfiteatur: sed de personis cōtendūt maxime propter id qđ dictū ē modo/ quia de seip̄s nō recte iudicāt. ¶ Deinde quia vsq; ad aliq; d/ vtriq; eorū iustū quiddā dicētes: putāt se dicere simpliciter iustū, illi enī si in aliquo sint superiores/ ceu opibus & diuitijs: alios omnino putāt esse ipares, hi vero si in aliquo sint pares/ puta in libertate: omnino putāt esse pares. ¶ Ceterū qđ est principā lissimū: nō dicūt, si enī possessionū gratia societate iniūllēt/ vnaq; cōuenissent: tantū caperēt ciuitatis/ quātū possessionis, quare ratio illa valet qđ est paucorū potētium, aiūt enī nō esse iustū vt qui vnū cōtulit/ tantū recipiat de centū minis/ quātū is qđ cōtulit oē reliquū/ neq; de ijs qđ ab iūio/ neq; de ijs qđ postea supueniēt. ¶ Siquidē nō viuēdi solū gratia: sed magis bene viuēdi, nā sic seruorū et aliorū animalū ciuitas esse posset, nūc autē nō est: ex eo quia felicitatis nō sūt capacia/ neq; vite secūdū electionē, neq; societatis gratia bellice/ ne a quoq; iniuria afficiā tur/ neq; propter cōmercia/ ac mutuā vtilitatē, nā sic Hetrusci & Carthaginēses et oēs ij quibus ē cōmerciū inuicē: tanq; ciues essent vni⁹ ciuitatis, sunt nepe illis federa circa res iportandas & pacta: ne iuria afficiātur, & scripture circa mutuam bellādi societate, sed neq; magistratus cōes his deputati sunt oibus: verū alij apud alios, neq; quales esse oportet: alteri alteros curāt, neq; vt nemo eorū iniū flus sit/ qui sub federe cōprehēdūt/ neq; vt prauitatē nullā habeāt: sed solū vt non inuicē iuria se afficiāt. ¶ At enī de virtute ac vicio publice cogitāt: quicūq; curā habent bonis legibus instituire ciuitatē, ex quo manifestū etiā est: de virtute curā esse habendā ei/ qđ reuera ciuitas sit nomināda/ nō orationis gratia, nā sit cōmuniō societas aliorū ad bellū/ loco solū differens ab illis socijs lōge existentibus, & lex pactio (vt ait Lycophron sophista) fideiussor inuicē iustorū/ sed non talis vt bonos & iustos ciues efficiat, Et qđ ita se habeat: patet, nā si quis cōiūgat loca in vnū/ vt Megarēsiū & Corithiorū ciuitates/ sese inuicē cōtingāt menib⁹: nichilominus vna nō erit ciuitas/ nec si simul cōiugia inean, qđ hoc vnum sit de ijs cōmunionibus/ que proprie sunt ciuitatū, Eodēq; modo si qui habitēt separati quidem/ nō tamen ita longe vt nequeāt simul cōmunicare: legesq; habeant/ iniuriā sibi inuicē in cōmercijs prohibētes, seu si vnus faber/ alter agricola/ alter sutor/ alter aliquis huiusmodi esset/ essētq; hi decem millia numero/ nec alia eis esset cōmuniō/ nisi taliū rerū puta contractus/ & ad bella cōfederationes: nec sic quidem ciuitas adhuc esset, propter quā tandē vtiq; causam, nō enī quia nō propinqua sit cōmunicatio, nam si in vnum cōuenirent ita cōmunicantes/ vnus quisq; tamen vtatur propria domo vt ciuitate/ ac sibi ipsi vt confederati auxiliū um ferant contra iniuriātes solū: ne sic quidē ciuitas esse videretur recte considerantibus, si quidē eodē modo cōuersarentur simul: coniuētū & separatim, Ex quo patet igitur qđ ciuitas non est cōmunicatio loci/ & nō iniuriandi sibi ipsi/ et cōmercijs gratia: sed ista quidē vt assint/ necessariū est/ siquidē futura sit ciuitas, nec tamen ista ad sint omnia: ciuitas adhuc erit, At bene viuēdi societas & domibus et generibus/ vite perfecte gratia & per se sufficiētis, hoc tamē nō erit nisi vno eodēq; loco habitātibus/ & coniugia simul ineuntibus, propter quod pro-

Hetrusci.
Carthaginēses.

Lycophron.
Megarēses.
Corinthij.

pinquitates in ciuitatibus extiterūt: & sodalicia/ & sacra/ & cōuersationes ad simul cōiuēdū, idq; est amicitie opus, nā simul viuēdi electio: amicitia ē, finis est igitur ciuitatis bene viuere: illa vero/ gratia finis, ciuitas autē est generū/ pagorūq; societas/ vite perfecte ac per se sufficiētis, hoc est (vt diximus) bene beateq; viuere, bene igitur agēdi gratia ponēdū est esse ciuilem societate: non autē gratia simul viuēdi, quapropter quicūq; plus cōferūt ad huiusmodi societate: his plus iuris cōpetit i ciuitate/ qđ ijs qđ libertate ac etiā genere pares sūt vel maiores/ sed ciuili virtute sunt ipares, et qđ ijs qđ diuitijs superāt: sed virtute superantur, qđ igitur oēs qui de republica cōtendūt partē aliquā iusti dicunt: manifestū est ex supradictis.

¶ SEXTI CAP. COMMENTARIVS.

35 **N**eq; in paucorū gubernatione/ neq; in populari iustū simpliciter esse: sed solum secundū quid, Primo, Quia id primū requirendū est/ quos terminos iusti dicāt/ in paucorū potētia et populari gubernatione: et quid paucorū/ & quid populare cōferat esse iustū, vtriq; certe & paucipotes & populares vsq; ad aliq; d/ certisq; terminos attingūt iustū: attamē nō proprie totū ac omne iustū attingūt, vt verbi causa: his equalitas iustū quiddā esse videtur, & est profecto: sed nō omnibus/ verū equalibus, illis vero: inequalitas iustū videtur esse, & est etiā: sed nō omnibus/ at inequalibus, hi vero (populares inquit) cū dicunt rerū equalitatē iustū esse/ auferunt quibus sit iustū: quasi nichil intersit/ & ipsa sola rerū equalitas (vt ipsum iustū sit) sufficiat, at ipsi male iudicāt, & causa in p̄optu est: quia ipsi de se & re propria iudiciū ferunt, qđ vero de proprijs iudicant: vt plurimū perperā iudicāt, quare cū iustū aliquib⁹ sit iustū/ cū rebus tū personis/ sitq; eodē modo similis/ rationū cōparatione in vtriq; diuisum/ vt & prius in Ethicis dictū est: ipsi errant/ qui equalitatē rei cōfiteantur esse iustū, sed maxime de personis cōtendūt: atq; vt iustū sit/ nō oportere esse equalitatē personarū/ propter id qđ paulo ante dictū est, ¶ Secūdo, Quia vtriq; eorū & paucipotes & populares: vsq; ad aliquid iustū quoddā atq; secundū quid/ dicētes/ putant se dicere simpliciter iustū, pauci enī potētes si in aliquo sunt superiores/ ceu in opibus & diuitijs/ i omnibus se putāt esse superiores/ & alios omnino esse inaequales, Cōtra vero populares: si in aliquo sint equals/ vt in libertate/ oino putant atq; in omnibus par esse ipsos esse equals, qđ profecto minime oportet, nō igitur ipsorū iustū simpliciter est iustū: sed secundū quid iustum, ¶ Terrio, Quia in vtraq; harū trāsgressionū, omittūt finē adducere/ gratia cuius esse debet ciuitas/ & quod est principalissimū, qđ sane nō est possessionū adeptio, nā si possessionū gratia/ societate iniūllēt/ vnaq; cōssent: tantū quisq; particeps esset ciuitatis/ quantū & possessionis, quare et ratio illa paucorū potētū valida esset: quia aiūt nō esse iustū/ vt qui vnū ad rē publicam cōtulit/ eque de centum minis participet/ vt qui totū reliquū impēderit/ neq; de ijs que a principio proueniūt/ neq; qđ subinde sequētur, ¶ Quarto, Quia nō viuēdi solū/ sed magis bene viuēdi gratia est ciuitas, Nā si solū gratia viuēdi esset: sic seruorū et brutorū ciuitas esse posset, atq; nūc nō ē, quia felicitatis sūt imunia/ & huius vite que est secūdum electionē m, neq; societatis bellice gratia est ciuitas: ne a quoq; iniuria lacesantur, neq; propter cōmercia ac mutuā vite cōmoda, nā sic Tyrheni & Carthaginēses/ & ij omnes quibus mutuū est cōmerciū: tanq; ciues essent vnius ciuitatis, sunt enī illis federa circa res iportandas/ ac pacta: ne iniuria se mutuo afficiāt/ & scripture circa mutuam belli societate, sed quomodo ciuitas esset/ cum his omnibus minime sint cōmunes constituti magistratus: sed alij apud alios/ neq; alijs de alijs cure est: quales ipsos esse oporteat, neq; vt nemo eorum iniustus sit: qui sub federe cōprehēduntur, neq; vt prauitatē nullā habeāt: sed id dūtaxat vt nō se iniuria afficiant, Hunc autē finē qui est bene viuere: non attendūt/ neq; paucipotes/ neq; populares, quod quidem est optimum, qui sit igitur: vt in illis sit simpliciter iustum/ ¶ Quinto, Quia de virtute ac vicio totius societatis cogitant: quicūq; curam adhibent bonis legibus instituire ciuitatē, ex quo etiam perspiciū est: horū curam habendā esse ei ciuitati/ que reuera ciuitas sit nomināda/ non gratia sermonis solum/ sed operationum magis, nam hoc pacto lege & sermone cōmuniō: fit societas aliorum/ loco differens solum ab illis socijs/ longe quidem degentibus, & lex pactio est (vt inquit Lycophron) fideiussor inuicem iustorum: sed non talis vt bonos & iustos ciues efficiat, & latius declarat Aristoteles: huiusmodi confederatorū societate/ etiam si loca iungantur non efficere ciuitatem, qđ propositum finis ciuitatis/ qui est bene viuere ad totius cōmunitatis vite sufficiētiam: illis desit, hunc autem solum esse finem, Et infert cetera non sufficere ad ciuitatem/ & finē non esse: sed ipsius finis gratia, quare qui plura cōferunt in ci-

uitate/ad hunc finē (ad beneinquā & beate viuendum) ij in illa ciuitate plus merito habere debent: q̄ opulenti & diuites/ aut populares/ qui equa cū eo sunt libertate. Ex quo patet id iustū nō simpliciter esse quod pauci potentes dicunt: neq; simpliciter iustum quod dicunt inopes/ plebei/ atq; populares. ex quo etiam dilucidum est: quam particulam iusti contineant/ qui de iusto rerū publicarum contendunt. que intercepta est littera: satis clara esse visa est.

ANNOTATIONES AD CAP. SEXTVM.

Taq; cum iustū sit aliquibus. de iusto quod ad distributionē accōmodatum est/ q̄q; in aliquibus consistat/ cū muneribus tū personis/ & qd in geometrica mediētate suā seruat equalitatem: dictum est abunde cap. tertio quinti ethicorum.

De dominio ciuitatis/ & repetūdis rationibus. Cap. VII

St autem dubitatio: quid oporteat dominās esse in ciuitate. nun- 35
quid populū/ an eos q̄ diuitias habēt/ an bonos & equos/ an vnū
qui sit optim⁹ omniū/ an tyrannū: verum hec omnia vidētur ha-
bere difficultatem. ¶ Quid enim si inopes quia plures sint/ par- 37
tiantur ea que sunt opulentorum: hoc non iniustū est: videbitur
enim mediūtidius: id ei qui dominatur iuste fieri. iniuria igitur sūma: que tan-
dem dicenda est: ¶ Rursusq; omnibus acceptis: si plures ea sibi tribuant q̄ sunt
paucorū/ constat q̄ ciuitatem corrūpūt. atq; virtus nunq̄ corrūpit id qd eam
habet: neq; iustum ciuitatis corruptiuū est. ex quo patet legē istā nō posse iustā
esse. ¶ Preterea illa quoq; que facta fuerint a tyrāno: necessariū esset iusta esse 38
omnia. vim enī affert propter potentiā: quē admodū multitudo diuitib⁹. ¶ Sed 39
an paucos & opulētos iustū est dominari: an ergo si & illi agant hec/ & rapinas
exerceant/ auferantq; multitudinis bona/ hoc est iustū: & cetera ergo. hec igitur
omnia constat esse praua & nō iusta. ¶ Verum bonos & equos dominari oportet: 40
authoritatēq; habere omniū. ergo alij omnes cū magistratus nō capiāt: iho-
norati manebūt: nā honores quidē: magistratus/ potestatesq; appellam⁹. quos
si boni sepe habeāt: necessariū est alios excludi ab honoribus reipublice. ¶ Sed 41
vnum qui sit optimus: dominari melius. verū id adhuc nimis ad paucorū potē-
tiam pertinet. nā plures erunt ab honoribus exclusi. ¶ Sed forsā dicet aliquis 42
legem dominari debere: nō autē hominē/ in quē cadunt animi perturbationes.
Si igitur sit lex quidem: sed vel ad paucorū potētiā/ vel ad popularem fauorem
declinans/ quid tandem refert ab ijs de quibus dubitatū est: euenient enim simi-
li pacto eadem: que supradicta sunt. de his igitur sit ali⁹ quidam sermo. ¶ Qd 43
autem magis penes multos debeat esse dominandi potestas/ q̄ penes paucos li-
cet optimos: videtur solui posse/ & quandam habere dubietatem/ imo forte &
veritatem. nam si plures sint/ quorū vnusquisq; non sit vir studiosus: tamen fie-
ri potest/ vt in vnum conuenientes/ omnes meliores sint q̄ illi/ non vt singuli sed
vt omnes. quemadmodum cena in qua plures conferunt: q̄ ea que ex vnus ero-
gatione fit. nam cum plures sint: vnusquisq; partem habet virtutis ac prudentie/ ac
fiunt in vnum collecti quasi homo vnus/ qui multos pedes habeat/ multasq;
manus/ multosq; sensus. & eodem modo circa mores & intelligenā. quapro-
pter melius iudicant multi/ & in musica/ & in poetarum operibus. alij enī par-
tem aliam/ & cūcti cūctas discernunt. Sed in hoc differūt studiosi viri ab vno-
quoq; aliorum ex multitudine: quemadmodū decoros a non decoris aiunt/ &
picta artificiose/ a veris: eo q̄ seorsum distincta/ in vnum colligantur. cum sepa-

ratorum pulchrius se habeat/ huius quidem oculo picto oculus: alterius vero
44 quodam alio alia particula. ¶ Si igitur de omni populo omniq; multitudie re-
cipitur hanc esse differentiā multitudinis ad paucos studiosos: incertū est. imo
mediūtidius certū: q̄ de quibusdā est impossibile. nā eadē ratio de bestijs con-
grueret. ecquid differunt quidā (vt ita dixerim) a bestijs: sed de aliqua multitu-
45 dine nichil vetat qd dictum est esse verū. ¶ Quapropter dubitationē illā prio-
rem: per ista soluere quis potest/ ac similiter aliā subsequētē. quorū oportet do-
minandi potestātē habere liberos homines: ac multitudinē ciuiū/ quales sunt q̄
46 cunq; neq; opes habent/ neq; virtutis existimationem vllā. ¶ Etenim permit-
tere istis magnos magistratus: nequaq; est tutum. nam propter iniustitiā & im-
prudētiā: in quibusdā iniuriarentur/ in quibusdā autē errarent. excludere
vero illos penitus ab honoribus periculosum esset. cum enim multitudo inopū
est in ciuitate/ eademq; ab honoribus exclusa: necesse est eam ciuitatē plenā esse
hostium reipublice. restat igitur: vt ad consulendum & decernendū isti recipian-
tur. Quapropter & Solon/ & alij quidam eorū qui leges condidere/ huiuscemodī Solon.
di homines: ad repetendas gestorū rationes/ & ad suffragia electionesq; magis-
tratum admittunt. solis autē vt magistratus cōmittatur: nequaq; permittunt.
dum enī cum alijs vna decernūt/ atq; consultāt: capiunt omnes simul sufficientē
sensum/ & permixti melioribus/ profunt reipublice/ quē admodū nō purū alimē-
tū vna cū puro: totū facit vtilius/ q̄ paucū. separatim vero vnusquisq; imperfectus
47 est ad iudicandū. ¶ Sed habet dubitationem huiusmodi ordinatio reipublice.
Primū quia videatur eius esse hominis scire iudicare quis medelā recte attulit:
qui ipse sciat etiā mederi/ ac sanitatē ei qui febre laborat afferre/ cū morbus affu-
erit. hic autē est medicus. eodēq; modo de alijs facultatib⁹ & artibus. vt enī me-
dicū/ rationes sue medele apud alios medicos reddere oportet: ita & alios apud
similes. medicus autē est & ille q̄ agit/ et ille qui p̄cipit: & tertio loco ille qui exp-
tus est circa artē. sunt enī quidā tales in cūctis (vt ita dixerim) artibus. tribu-
mus enī iudiciū: non minus expertis q̄ scientibus. ¶ Deinde & circa electionem
eodē se videtur habere modo. nā recte eligere sciētis est opus: ceu geometrā geo-
metricorū: & gubernatorē in gubernanda naue peritorū. etsi enim in quibusdā
operibus & artibus cōcurrunt alij quidā ignorātes: nō tamen melius iudicant/
q̄ scientes. Itaq; secundū hanc rationem/ authoritas dominandi multitudini dā-
da nō esset: neq; in electionibus magistratū/ neq; in rationibus administrato-
48 rum reposcendis. ¶ At forsā non hec omnia bene dicuntur/ etiam propter su-
periore sermonē: si sit multitudo non nimis seruilis. erit enim vnusquisq; dete-
rior iudex/ q̄ ij qui sciunt: verū tamen simul omnes vel melius iudicabunt vel nō
deterius. & de quibusdā quidem: non solū is qui fecerit melius iudicat/ q̄ q̄cūq;
qui opera cognoscunt/ etiam non habentes artē. puta domum non solū is intel-
ligit & iudicat qui fecit: sed melius is qui vtitur. vtitur autē paterfamilias/ & de
temone melius gubernator q̄ faber/ & de epulis conuiua q̄ cocus: hoc igitur du-
49 bium fortasse per hunc modum videatur sufficienter solui. ¶ Est & alia dubita-
tio cū hac annexa. quia incōueniens videtur/ vt deteriores qui sunt/ maioribus
habeāt dominandi potestātē/ q̄ probi. ratiōes vero administratorū a magistratib⁹
f iij

bus repositere/ & magistratus ipsos deligere: maximū est. que duo i quibusdā ciuitatibus (vt dictū est) populo tribuuntur. cōtio enī: taliū omniū domina est. atq; contionis quidē participes sunt/ & deliberāt/ & iudicant exigui cēsus homines/ & cuiuscūq; etatis. quellurā vero et militū prefecturā & maximos magistratus suscipiunt ex magno cēsu. ¶ Questio ista potest eodem modo solui. nā forian id se recte habet. neq; enī iudex/ neq; cōsultor/ neq; is qui in cōtione exiit dominat: sed iudiciū et consiliū/ & populus. dictorū vero vnusquisq; particula ē istorum. dico autē particulā esse consultorē & cōtionatorē & iudicē. quare iuste domina maiorū est: multitudo. ex multis enī populus cōstat/ & consiliū & iudiciū: maiorq; census vniuersorū q̄ singulorū per se/ & q̄ illorū paucorū qui magnos suscipiunt magistratus. Hec igit in hūc modū determinata sunt. ¶ Prima vero dicta questio: manifestū facit nichil adeo/ vt leges recte positas debere dominari. illū aut qui reipublice preest/ siue vnus hic sit/ siue plures: in ijs potestātē habere debere/ de quibus leges exacte/ cauere non possunt/ ex eo quia non facile sit generali sermone singulos casus cōprehendere. ¶ Quas tamē leges recte positas dicamus/ nondū apparet: sed adhuc superest anterior dubitatio. eniūero tales esse leges/ quales sunt respublice necessariū est: prauas vel studiosas/ iustas vel iniustas. & hoc vnū manifestum esse oportere: ad speciē reipublice/ leges esse accomodate. qd̄ si ita sit: patet/ qd̄ leges illas que ad rectas gubernationes date sūt: necesse est esse iustas. illas vero que ad earum labes: esse nō iustas.

SEPTIMICAP. COMMENTARIVS.

Vestionem mouet. quid oporteat dominari/ summāq; tenere auctoritatē in ciuitate: an inopū multitudine/ an opulentos/ an equos & bonos/ an regem/ an tyrannū/ ¶ Disputat: inopū multitudine nō oportere dominari. Idem facit: non oportere dominari tyrannū. ¶ Disputat etiā: non oportere dominari paucos & opulentos. ¶ Neq; oportere reipublice summā esse penes equos & bonos. ¶ Hic insuper disputat: neq; regem/ vnūq; qui omniū optimus sit/ totius ciuitatis summam potestātē tenere. ¶ Demū disputat: neq; legē dominari oportere. et quā rationes alicue de aliquibus colligere videantur: nichil adhuc hic asserit. sed tantū disserēdi modo/ cuncta proponit: vltq; aliam de his certiorē expectandā esse discussionem. neq; difficile est litteram mente assequi. ¶ Summū dominū penes multos esse debere potius q̄ penes paucos optimos: dicit id posse solui/ habere tamen aliquā dubitationē/ & forte propemodū veritatē. & disputat melius penes multos esse: argumentū ex Socrate sumens (qd̄ clarum est in littera) & ex similitudine differentiā virorū studiosorum ab alijs/ qd̄ differant vt decori a non decoris/ & vt artificiose picta a veris/ qd̄ in huiusmodi affabre pictis: que dispersim in varijs formosa reperiuntur/ cuncta simul vna colligit imago. cū separatorum hoc quidē quid pulchrius habeat picto/ vt pulchriorem oculū oculo picto/ & aliud/ partem aliā parte picta pulchriorē atq; meliorem. ¶ Socratis ex similitudine differentiā paucorum studiosorū (si ad omnē populū/ omnēq; multitudinē intelligatur) refutat. quia quedā tales multitudines sunt: que perparū a bestijs differunt: particu lariter tamen & de aliqua multitudine nichil vetat similitudinē veram esse. ¶ Per ea que subinde sequitur vult dilui posse dubitationē superiorē: an videlicet penes multos magis q̄ penes paucos licet studiosos/ dominandi potestas esse debeat. & sequentē dubitationem: in quibus videlicet dominandi facultatem/ gubernationisq; auctoritatē tenendū oporteat habere liberos homines/ & q̄ alicuius pensū probitatēq; habeantur/ & multitudinē etiā cuiusmodi sunt qui neq; opes habent neq; virtutis aliquā existimationem. ¶ Per hec dilui possunt. liberos homines/ qui & fortunis/ & virtutis opinione/ excellunt: precipuos gerere oportere magistratus/ reliquā vero multitudinem ad consultandū & discernēdum admittere/ ad suffragia/ electionesq; magistratū/ & repetēdas eorū que in magistratu gesta sunt/ ratios. ceu Solon instituit/ & aliorum nonnulli. nā cū alijs vna consultāt ac discernunt/ eliciuntq; omnes simul sufficientē sensum: & permixti melioribus/ reipublice profunt. ceu non purū alimentū vna cū puro: totum facit vtilius/ q̄ paucum purum. sic seorsum: quisq; insufficiens est ad iudicandū/ & multitudini magnos/ precipuosq; ma-

gistratus cōmittere: nequāq; est tutū. nā propter iniustitiam & inscitiam: quibusdā iniuriarentur/ & in quibusdā errarent. et penitus excludere: periculosum esset. nā multitudine inopū in ciuitate ab omni magistratus honore exclusa: ciuitatē illam refertā esse hostiū reipublice necesse ē. quare reliquū est: vt est dictū/ magistratus dispēlare. ¶ Dubitationē adducit: que protinus emergit ob id ipsum qd̄ dictū est multitudinē oportere esse participem repositendarū rationū/ eorū q̄ in magistratu gesta sunt/ suffragiorumq; pariter & electionū. & primo de repetēdis rationibus. quia eius hominis esse videtur/ scire iudicare quis recte medelā attulit: qui idem sciat etiā mederi/ ac sanitatem afferre ei/ qui febre laborat/ cū febris affuerit. hic autē est medicus. et eodē modo in alijs facultatibus & artibus. nā vt medicū rationes sue medele apud alios medicos reddere oportet: ita & alios artifices apud alios similes. medicū autē dicimus: & eum qui medicinas conficit/ et eum qui precipit/ & tertio loco eū qui circa medēdi facultatem est expertus. nā sunt qdā tales in cunctis (vt ita dixerim) artibus. tribuimus enī iudiciū expertis nō minus q̄ scientibus. si igitur multitudini eorū que in magistratu gesta sunt/ rationes sunt reddēde: oportet & eam scire magistratū gerere/ aut similem gubernandi artē ipsi magistratibus habere/ circaue illā esse sufficienter instructā: vt similes/ suas rationes apud similes reddant. qd̄ nequāq; verū est. igitur nō recte se habere videtur: multitudinē repetēdarū rationū debere esse participem. ¶ Secundo par esse non videtur: multitudinē suffragiorū electionisq; magistratū esse participē. nā recte eligere scientis est opus/ ceu geometrā eligere geometricorū est/ & gubernatorē eorū qui i gubernatione nauis fuere. etenim si in quibusdā operibus et artibus cōcurrūt alij quidē ignorantes: nō tamen melius iudicāt q̄ scientes. quare secundū hanc rationē/ nequāq; auctoritas preualēdi/ multitudini credenda est in electionibus magistratū/ neq; (vt visum est) in exigendis/ repositēdisq; rationibus rerū administratarū. ¶ Diluit inquit superiorē rationē nō omnino forsā veritatem continere: dūmodo non nimīū ebrescit/ nimīūq; rudis atq; seruilis. nā esto sit vnusquisq; deterior iudex q̄ ij qui sciunt: verū tamen simul omnes vel melius iudicabunt/ vel nō deterius. Et de quibusdam cernere licet: nō solū eū qui fecerit iudicare melius/ q̄ alij quicūq; opera cognoscētēs/ tametsi artem nō habent. ceu domum nō solū is cognoscit et iudicat melius qui fecit: sed is potius qui ea vititur. vititur enī domo paterfamilias/ & temone gubernator quem a fabro suscipit/ & obsonio vititur cōiua non cocus. per hunc modum: fortasse videatur dubitatio sufficienter diluta. ¶ Tangit continuo: que dubitatio inde emergit. quia inconueniens videtur: vt qui in ciuitate deteriores sunt/ maiorē circa magistratus habeant dominandi potestātē q̄ probiores. atqui rationes administratarū rerum a magistratibus repetere/ & magistratus ipsos deligere: maximū est. que duo nōnullis in ciuitatibus populo (ceu dictum est) tribuuntur. nam ad contionem vocata multitudo: omniū talium domina est. at vero contionis participes sunt/ & deliberant/ & iudicāt exigui sensus homines/ tenuisq; fortune/ & cuiusq; conditionis ac etatis: questuram vero & militum prefecturā a magno censu suscipiunt. ¶ Diluit. neq; iudicem/ neq; cōsultorem debere dominari sed iudiciū/ consiliū/ & populū: quorum quisq; et iudex/ & cōsultor/ & concionator particula est. quare iuste domina maiorum dicitur multitudo: vtpote que ex iudicio/ consilio ac populo constat/ & que maximū contineat cēsum. siquidem maior census vniuersorū q̄ per se singulorum. ¶ Primam inquit dubitationem/ que numero 36 mota fuit/ quidnam in ciuitate summam tenere oporteat auctoritatem summeq; dominari: posse terminari/ respondendo leges recte positas debere dominari. vbi vero ob vniuersale minime sufficienter exprimūt: equos & bonos viros debere dominari. ¶ Hic adijcit questionem illam non adhuc sufficienter esse dilutam. quia nondum constat: que leges recte posite sunt. id tamen ratū esse debere: quales fuerint respublice/ tales leges esse oportere. vt si studiose/ si iuste: studiosas & iustas. si prauē/ si iniuste: prauas quoq; & iniustas. quo fit/ vt si iuste leges sunt rectis rebus publicis accomodate: iniustas esse/ que ad earum labes/ transgressionesq; accomodantur.

CANNOTATIONES AD CAP. SEPTIMUM.

Vid oporteat dominans esse in ciuitate. dominans: precipuū & summam reipublice auctoritatem tenens. neq; hic dominans intelligatur: vt id imperium quod est domini in seruos nominat. ciuitas enim liberorum/ non seruorum est: & liberi ciues. ¶ Videtur enim mediussidius. Vbi hic mediussidius: greca littera habet μη Δία & vtraq; particula est iuratis: & hec per Iouem/ illa per filium Iouis significare videtur. & numero 44 simili iurandi particula vsus est Aristoteles. sic enim Socrates & Plato sepe/ & alij gentiles iurare solebant. sed hec: a sancta religione sint aliena. ¶ Sed forsitan dicit aliquis. sic grece αλλισωσ φαητις αρ το κυριορωσ αρθρωπορ ειραι αλλα μη βομορ φανλορεχορταρ τα συμβαιρορτα παθη περι την ψυχην. quod sonare videtur. sed forsitan dicit quispiam: ipsum sane dominans/ omnino hominem esse/ verum non malam legē habētē/ perturba-

tiones scilicet que solent animo accidere. & malam legem videtur hic appellare huiusmodi animi perturbationes. et disputare videtur: esto homo perturbationes non habeat non tamē iccirco oportere ipsum secundum legem dominari quāvis id absque perturbatione vlla fieret. nam nichil prohibet: huiusmodi legem aut paucorum esse/ aut popularem.

De fine politice/ precellentia/ nobilibus/ opulentis/ iustitia/ virtute bellica/ legislatore. Cap. VIII

Vm vero in cunctis scientijs & artibus finis sit bonū: maximū autē & maxime in principalissima omnium. est autē hec ciuile potestas. est autē ciuile bonū: iustū. id autē: cōmunis vtilitas. ¶ Videt autē omnibus equum quiddā esse iustū/ & vsq; ad aliquid cōsentiant philosophicis rationibus: de quibus determinatū est in moralibus. quid enī & quibus iustum/ et oportere paribus par existere/ quorū etiā paritas et quorū imparitas sit: oportet nō latere (habet enī id dubitationem) & philosophiam ciuile. ¶ Forfan enim dicit aliquis: secundū omnis boni preeminentiam oportere ipariter magistratus tribuere/ si etiā in ceteris alijs nichil differant/ sed pares sint. differētibus enī aliud esse iustū: & qđ sit secundū dignitatē. ¶ Atqui si hoc verum sit: erit & secundū colorē/ & secundū magnitudinē/ & secundū vnūquodq; bonorū plus tribuendū de ciuili iusto/ illis qui superexcellunt. an id quidē apte falsū est? patet pfecto in alijs scientijs & artibus. paribus enī fistulatoribus: qđ tū ad artē dāda nō est prerogatiua fistularū/ illi qui sit nobilior (nichil enī melius caneret) sed oportet ijs/ qui in opere ipso superexcellunt/ tribuere prerogatiua fistularū. qđ si nondū patet/ qđ diximus: etiā magis deductibus erit manifestū. nā si erit aliquis excellēs in fistulatoria arte/ inferior tamen multo nobilitate generis vel forma/ & si maius qđlibet illorū est bonū qđ fistulatoria (dico autē nobilitatē & formā) et secundū proportionē plus supercedant fistulatoriā qđ ille in fistulatoria: tamē illi dāde sunt meliores fistule. oportet enim ad opus ipsum prerogatiua conferre. diuitiarum vero & nobilitatis respectus: nichil confert. ¶ Preterea secundū istam rationē: omne bonū ad omne bonū esset utiq; cōparabile. nā si magis aliqua magnitudo: & certe omnino magnitudo cōparabilis esset et ad diuitias & ad libertatē. itaq; si magis hic excelleret magnitudinē/ qđ ille virtutē/ & magis superemineret omnino magnitudo virtuti: essent omnia cōparabilia. qđ to enī magnitudo huius illum superaret: tāto cōstat fore parem. cū vero hoc sit impossibile: patet qđ in rebus ciuilibus/ non secundum omnem imparitatem de magistratibus recte cōtēdunt. si enim sint hi quidam tardi/ illi autē veloces: nichil ob hoc oportet alios plus/ alios min⁹ habere. sed in agonicijs certaminibus: horum excellentia honorem capit. ¶ At ex quibus constat ciuitas: in his necesse est contentiones cadere. quapropter rationabiliter sibi arrogāt honorem nobiles et ingenui & opulenti. oportet enim ingenuos esse/ & censum habere ad onera perferenda. non enim ciuitas esse potest ex pauperibus omnibus: quemadmodum nec ex seruis. atqui si hec requiruntur. patet qđ & iustitia/ & virtus bellica requiritur. sine his enim: stare ciuitas non potest. Hoc tamen interest: qđ sine primis illis/ ciuitas esse nō possit: sine his autē nō bene permanere. ad hoc igitur vt sit ciuitas: videri possunt vel omnia/ vel quedā istorum recte sibi honores vendicare. ad vitam tamen optimam: disciplina &

Ingenui liberi.

virtus/ iustissime sibi vendicare honores utique viderentur/ vt supradictum est. ¶ Cum vero non omnium parium par habere debeant/ qui in vno aliquo sint pares/ nec impar impares secundū vnū: necessarium est omnes huiusmodi rerum publicarum transgressiōes esse/ et labe. dictū vero est prius: quia inter se quodā modo omnes iuste cōtēdunt/ simpliciter autē non omnes iuste. opulenti quidē: qđ plus regionis possident. regio autē cōmune quiddam. preterea in cōmercijs magis creditur eis vt plurimū. liberi autē et nobiles quasi prope inter se. ciues enī generosiores potius qđ ingenerosi. nobilitas autē apud omnes in honore habetur. insuper quia cōsentaneum est ex melioribus ortos esse meliores. est enim generis virtus nobilitas. Similiter quoq; dicemus/ virtutem merito cōtentionē inducere. sociabilem enim virtutē dicimus esse iustitiam: cui ceterae omnes virtutes/ necessario consequuntur. Atqui et plures ad pauciores. nam et potētiores et ditiores et meliores sunt: vt susceptis pluribus ad pauciores. ¶ An ergo si omnes isti essent in vna ciuitate/ ceu boni/ diuites/ et nobiles/ etiāq; alia multitudo quaedam ciuile: vtrū in dubium veniret quibus gubernatio reipublice foret tribuenda/ an nullum esset dubiū? ¶ In vnaquaq; igitur reipublica earū quas diximus: indubitātū est iudiciū/ qđ nā debeāt gubernare. principatibus enī inter se differunt: ceu alia per diuites/ alia per studiosos viros principatus esse/ et aliarū vnaqueq; eodem modo. Sed tamen considerandū est: quando circa idem tēpus ista existunt/ quomodo sit determinandū. nēpe si virtute p̄diti sint in ciuitate admodum numero pauci: quomodo est agēdū? an cōsiderare oportet: si pauci ad op⁹ gubernandi reipublicā sufficiant/ an tot esse oporteat multitudinem: vt ex illis ciuitas constet. est autē dubitatio quedā in cunctis: qui de honoribus in reipublica contendūt. nā qui vel propter diuitias/ similiter quoq; et qui propter genus gubernationem sibi tribuendā putāt: nichil iuste dicere videantur. sequeretur enī: vt si quis omnium ditissimus esset: is vn⁹ eodē iure gubernare alios oēs deberet. eodem modo/ qui nobilitate antecelleret: eorū gubernator esset/ qui cū ipsi sint ingenui de honore contendūt. Hoc idē forsan continget in optimatū gubernatione circa virtutem. si quis enī vnus vir probitate antecellat alijs/ qui in eadē reipublica studiosi versantur: hunc dominari oportebit secundū illud iustū. ergo si et multitudinē dominari oportet/ ex eo quia potentior est qđ pauci: etiam si vnus vel plures vno/ pauciores tamen qđ multitudo/ potentiores sint alijs/ hos oportet at gubernare potius qđ multitudinē. ¶ Hec itaq; omnia videtur ostēdere: qđ harum determinationū nulla est recta/ secundū quā censent ipsi gubernationem sibi esse tribuendā/ ceteros vero oēs sub eorū gubernatiōe esse debere. nā pfecto et ad eos qui per virtutē sibi arrogāt gubernandi autoritatē/ similiter autem & ad eos qui per diuitias: respondere possit multitudo/ iustū sermonem. nichil enī vetat multitudinem/ quādoq; meliorem esse qđ pauci ac ditiorē: non secundū singulos/ sed secundū vniuersos. ¶ Ex quo ad eā questionē quā qnerunt ac proponunt quidam: contingit modo sequenti respōderi. dubitant enim nonnulli/ vtrū legislatori volenti quidē rectissimas condere leges: sancienda ne leges sint ad meliorum an ad pluriū vtilitatem/ quando contigerit quod modo dictū est. ¶ Rectum quidē accipiendū est eque. eque vero rectū ad totius ciuitatis vtilitatem/ et

ad communem civium. civis autem communiter quidem: qui particeps est imperandi et parendi: licet alius secundum unamquamque speciem rerum publicarum. secundum autem optimam speciem: qui potest et eligit parere et imperare ad vitam secundum virtutem degendam.

OCTAVI CAP. COMMENTARIUS.

Stendit politice discipline ac civilis finem qui est commune bonum quodque uniuersae communitati conducit ac civile iustum finium ceterarum facultatum esse prestantissimum. Ad memoriam reuocanda esse: que in quinto ethicorum de iusto et equo & in quibus consistat: discussa sunt et quid iustum et quo pacto equis equa dispartienda sunt. et minime laedum est: qui equales quiue inaequales sint. nam hec ad civilem philosophiam momentum habent: difficultatemque afferunt. Improbatur absurditate eorum qui arbitrantur secundum precellentiam etiam in ceteris sint equales: oportere inaequaliter magistratus dispartiri ut pro dignitate dispensentur. Primo quia si id verum esset. eis qui colore precellunt aut magnitudine aut aliquo alio cuiusque bonorum plus tribuendum esset administrationis civilis. quod facietenus et in aperto statim se prodit esse falsum. ut licet in ceteris artibus intueri. nam paribus in arte tibicinibus: danda non est prerogativa fistularum illi qui sit nobilior nichilo melius enim ille caneret sed ijs qui in opere ipso superexcellunt tribuere prerogatiua fistularum oportet. et id latius explicat atque explicatio dilucida est ac aperta. Secundo quia sua ratione: omne bonum omni bono comparabile esset. nam si magis aliqua magnitudo ad diuitias et libertatem facit: magnitudo certe comparatione omnino et magis et minus et equaliter suscipiet et ad diuitias et ad libertatem. quare si hic magis excelleret magnitudine quam ille virtute: magnitudo illa virtute prestantior esset et omnia omnino et plus et minus et equaliter essent comparabilia. quanto enim magnitudo huius illius virtute superaret: aut adiecto tanto virtuti aut a magnitudine sublato tanto oporteret magnitudinem virtuti esse equaliter. quod cum sit impossibile: perspicuum est in administrationibus civilibus non secundum omnem prestantiam me qualitatem magistratus esse dispartiedos recte contendere. Nam si hi incessu sunt tardus illi veloces: nichilo magis oportet veloces magistratus plus habere tardos vero minus. sed in cursu contententium certaminibus: horum excellentia capit honorem. Ostendit opus esse ciuitati nobilibus liberis hominibus atque opulentis: et multo magis iustitia et virtute bellica. illis ut sit ciuitas: his vero ut bene sit. et ad vitam optimam disciplinam et virtute iustissime omnium honores sibi vendicare. Insuper vult omnes huiusmodi gubernationes ubi aut qui in aliquo sunt precellentiores contendunt omnium inaequalitate & plus habere debere ut in paucorum potentia aut ubi qui in aliquo sunt equales volunt omnium equaliter esse participes ut in populari gubernatione: labes esse et transgressiones rerum publicarum. ut contendunt opulenti quod plus possessionis de communibus rebus quod plus autoritatis habeant in commertijs: iccirco se plus reliquorum bonorum habere debere. et contendunt liberi contra nobiles ac generosos equa se participare debere: quod parum distent libertas et nobilitas quod quod ciues sint: ciues autem generosi potius quam non generosi. contra nobiles volunt: quod nobilitas apud omnes in honore habeatur quod meliores sint utpote qui ex melioribus orti sint. nobilitas enim generis virtus est. sic et virtute prestanti: merito contendunt. nam iustitia virtus est ad continendam civilem societatem: cui ceterae famulantur virtutes. plures item aduersus paucos contendunt: quod potentiores ditiores et meliores quasi plura suscipere debeant quam pauciores. Querit an si omnes hi boni diuites nobiles et alia queuis multitudo civium in eadem ciuitate esset: cui nam eorum gubernatio tradenda foret? Responsio. in determinatis rebus publicis ut in ijs que dicte sunt: exploratum haberi quisnam debeat gubernare. ut in regno: rex. in optimatum statu: optimi virtuteque insignes viri: in censu potentum republica: honorifici quidam et potentes pro virili ad totius communitatis bonum anhelantes sed ubi in eodem loco ista eodem tempore concurrunt: nondum exploratum qui iure sibi vendicent gubernandi potiores partes. nam si boni ac studiosi sibi vendicant: videndum ne sint admodum numero pauci ut ad gubernandam reipublice pondus non sufficiant an tota multitudo ut ex illorum gubernatione stare possit ciuitas. quod non est facile. et quid prohibet uniuersam multitudinem meliorem esse possit si propter diuitias aut propter genus id sibi arrogat: nichil iuste dicere videntur. nam pari iure si quis esset ditissimus omnium aut omnes nobilitate precellens: omnes alios gubernare deberet. sic et in optimatum gubernatione: si quis ceterorum esset optimus. sic multitudo: quia potentior. eadem quoque ratione pauci: si essent potentiores. si opulenti prius sibi moderandae ciuitatis partes defendunt: iustum his sermonem ut & illis qui per virtutem idem sibi arrogat respondere possit multitudo: nichil sane vetare multitudinem interdum et meliorem esse quam pauci ac ditiores non secundum singulos sed secundum uniuersos. Aliam questionem diluit: qua querere solent utrum legislator cui cordi est rectissimas condere leges respicere debeat ad

61 meliorum an ad plurius utilitate quando id quod dictum est acciderit. Diluit. illas inueniens leges rectas esse: ubi eque ad totius ciuitatis utilitate et omnium commune civium bonum respicient. civis autem communi apprehensione est qui particeps est imperandi & parendi: tamen si alius et alius sit secundum unamquamque reipublice speciem. secundum autem optimam speciem: is civis est qui potest atque vult et parere et imperare ad degendam secundum virtutem vitam.

ANNOTATIONES AD CAP. OCTAVVM.

55 a T qui si hoc verum. In Ethiopia magistratus ab elegantia corporis desumebantur. ut a colore et magnitudine. ut ex quarti huius numero 10 habetur.

De vno ceteris virtute precellenti ostracismo optima republica. Cap. VIII

62 **V**od si vnus sit vsque adeo superexcellens virtute vel plures quam vnus nec tamen tot numero ut implere ciuitatem possint ut neque comparamanda sit aliorum omnium virtus neque facultas gerendi reipublicam ad hanc plurius si sint plures vel vnus tantum si vnus: non amplius hi ponendi sunt ciuitatis pars. fieret enim illis iniuria: si alijs paribus pares censerentur: cum sint vsque adeo superiores secundum virtutem atque civilem potentiam. putandum est enim talem virum: tanquam deum in hominibus esse.

63 **E**x quo manifestum est: positionem legum necessariam esse circa equales genere et potentia sed de illis qui tales sunt non est lex. ipsi enim lex sunt. et enim ridiculus esset: qui legi illos subicere conaretur. diceretur enim fortasse quemadmodum de leone scribit. Antisthenes: concionantibus lepusculis ac cecentibus equum omnes habere debere. ideoque a ciuitatibus que populariter reguntur: ostracismus repletus est. propter eiusmodi causam. hec siquidem ciuitates equalitatem maxime omnium complectuntur. quare qui superexcellere videtur vel propter diuitias vel propter amicos vel propter aliquam aliam civilem potentiam: extra ciuitatem relegatur atque tanquam fertur ad tempus aliquod determinatum. Tradunt etiam fabule ob huiusmodi causam: Hercule ab argonautis fuisse relictum. non enim vna cum alijs nauem regere illum voluisse: ut nimium superexcellente inter nauigantes. Quapropter qui vituperant tyrannidem et consilium Periandri Thrasibulo datum: non simpliciter existimandi sunt recte increpare. Ferunt enim Periandrum nichil respondisse ei qui consilium petendi causa ad ipsum missus fuerat: sed super eminentes spicas demetendo segetem adequasse. cuius quidem facti causam cum non intelligeret nuncius ac factum ab eo narraret: intellexisse Thrasibulum quod oportebat supereminentes ciues auferre. hoc autem nec solum prodest tyrannis nec soli faciunt tyranni: sed et in paucorum potentia et in populari statu similiter se habet. Ostracismus enim eadem quod dammodo vi habet. tollendo eos qui supereminet et in exilium pellendo. Hoc idem et in ciuitatibus et in gentibus faciunt ijs qui dominantur potentia. velut Athenienses circa Samios et Chios et Lesbios. quod primum enim imperium firmiter habuerunt: eos in multis pessundarunt contra federis equitatem. Persarum autem rex Medos et Assyrios et alios qui magnam aliquid de seipsis sapiebant ob imperium prius habitum sepe contriuit. **Q**uestio autem proposita: circa omnes est rerum publicarum species uniuersaliter et que etiam sunt recte. nam ille que transgrediuntur ad propria respicientes utilitatem: hoc agunt. quin imo et ille que ad commune respiciunt bonum: eodem modo se habent. patet hoc quoque in alijs artibus et scientijs. neque enim pictor excedentem mensuram pedem animal habere pateretur quousque pulcherrimus ille pes esset. neque nauium artifex proram aut aliam partem nauis. neque certe magister chori/

Antisthenes

nes.

Ostracism

complectuntur.

quare qui superexcellere videtur

vel propter diuitias vel propter

amicos vel propter aliquam aliam civilem potentiam: extra ciuitatem relegatur atque

tanquam fertur ad tempus aliquod determinatum.

Tradunt etiam fabule ob huiusmodi

causam: Hercule ab argonautis fuisse relictum.

non enim vna cum alijs nauem

regere illum voluisse: ut nimium superexcellente inter nauigantes.

Quapropter qui

vituperant tyrannidem et consilium Periandri Thrasibulo datum: non simpliciter

existimandi sunt recte increpare.

Ferunt enim Periandrum nichil respondisse ei

qui consilium petendi causa ad ipsum missus fuerat: sed super eminentes spicas demetendo segetem adequasse.

cuius quidem facti causam cum non intelligeret nuncius ac factum ab eo narraret: intellexisse Thrasibulum quod oportebat supereminentes ciues auferre.

hoc autem nec solum prodest tyrannis nec soli faciunt tyranni: sed et in paucorum potentia et in populari statu similiter se habet.

Ostracismus enim eadem quod dammodo vi habet. tollendo eos qui supereminet et in exilium pellendo.

Hoc idem et in ciuitatibus et in gentibus faciunt ijs qui dominantur potentia. velut Athenienses circa Samios et Chios et Lesbios. quod primum enim imperium firmiter habuerunt: eos in multis pessundarunt contra federis equitatem. Persarum autem rex Medos et Assyrios et alios qui magnam aliquid de seipsis sapiebant ob imperium prius habitum sepe contriuit.

Athenienses

Samios

Chios

Lesbios

Perfarum

rex.

Medi.

Babylonij

et assyrij.

eum: qui pulchriorem ac meliorem toto choro vocem emittit: sine in choro esse. itaque ob hoc quidem nichil prohibet eos/ qui domini sunt conspirare ciuitatibus: si (cum eorum proprius principatus ciuitatibus utilis sit) hoc agunt. ¶ Quare secundum eas quas confitemur superexcellencias: quandam habet civilem iustitiam/ ratio illa que circa ostracismum est. melius tamen fuisset sic ab initio per legis conditorum fuisse prouisum. ut respublica non indigeret tali medicina. secundo autem loco/ si quid tale accidat: conandum est/ tali aliquo remedio corrigere. quod tamen factum non est in ciuitatibus. non enim respexerunt ad commodum proprie reipublice: sed per seditionem/ si sunt per ostracismum ciuium impulsione. in his igitur speciebus gubernandi/ que lapsa sunt: quod ad priuatum commodum pertinet/ ac iustum est: patet. forsitan autem non simpliciter iustum. et hoc est manifestum. ¶ Sed in optima republica: magnam habet dubitationem/ si non per excellentiam aliorum bonorum (ceu vitium et diuitiarum et amicitiarum) sed si quis excellat virtute: quid de eo sit faciendum? non enim dicendum est: ut ita talis vir sit de ciuitate pellendus/ transferendusque. atqui nec gubernationi aliorum talis vir erit subiiciendus. perinde enim est ac si cum Iuppiter gubernaret: magistratus cum eo partirentur. testat ergo ut videtur: naturam huius talem esse/ ut omnes sponte sua parere illi debeant. quare huiusmodi quidem homines: reges perpetuos esse in ciuitatibus.

NONICAP. COMMENTARIVS.

Adit insuper si sit vnus adeo virtute superexcellens/ aut vno plures/ non sufficientes tamen complere ciuitatem ita excellentes/ ut neque aliorum omnium virtus/ aut gubernande reipublice facultas ac peritia/ conferenda sit ad eam que est plurius aut vnus tantum: non amplius illos ponendos esse ciuitatis parte. nam illis fieret iniuria: si equales ceteris censerentur/ cum sint vsque adeo virtute et gubernandi facultate superiores. sed qui ita virtute excellit: ut deus quidem habendus est. ¶ Ex quo infert legum positionem illis esse necessariam/ qui genere sunt equales/ et gubernandi potentia: sed ijs qui ita excellenti/ heroicisque virtute pollent ut dictum est/ non ponitur lex. ipsi enim lex sunt. Que subinde narrat: clara sunt fere vniuersa/ exceptis ijs que in annotationibus redduntur illustriora. ¶ Quod modo dictum est/ eos qui tam insigni virtute/ aut gubernandi excellentia precellunt/ non esse in ciuitatis parte vllam: intelligendum esse dicit vniuersim in rerum publicarum speciebus/ et que recte sunt/ et que transgressa. nam reipublice que transgrediuntur: illos in re sua publica esse non sinunt/ ad propria respicientes vtilitatem. quinimo et recte/ que communem respiciunt vtilitatem: illos reipublice sue parte non admittunt. et nimirum id quidem. nam idem perspicuum est in ceteris artibus ac scientiis. ut pictor: haud quam pateretur animalis pedem/ habere comensurationem excedentem/ tamen si pulcherrimus pes ille esset. neque nauifactor: proram/ aut aliam nauis partem incomensurata. neque chori magister: eum qui pulchriorem ac vniuerso choro prestantiorem vocem emittit/ sine in choro esse. quare hac ob causam: nichil prohibet eos qui soli magistratus administrant/ concordare cum ciuitatibus/ si non sinunt ita precellentes inter eos manere/ cum proprius ipsorum gubernationis principatus/ ciuitatibus utilis sit. ¶ Non probat ostracismum. infert tamen ex ijs que dicta sunt: orationem illam que relegatio/ ostracismusque fieri debet circa iam confessas superexcellencias/ quoddam iustum habere civile/ attamen id iustum non simpliciter est probandum. sed satius fuisset sic ab initio uisum prouisum: ut tali medicina/ reipublica non indigeret. secundo autem loco: si tale aliquid/ ostracismusque contingat: conandum est lege aliqua corrigere. quod adhuc factum non est in ciuitatibus. nam qui ostracismo sunt vsi: non respexerunt ad commodum proprie reipublice/ sed per factionem/ vsi sunt/ per ostracismum/ ciuium impulsione. in ijs igitur rebus publicis que lapsa sunt/ que ostracismus priuatum conferat ac iustum sit: dilucidum est/ at forsitan non simpliciter iustum. sed id etiam dilucidum. ¶ Ostendit cum minime ostracismus probandus sit: quid in optima republica de eo qui sic virtute excellat/ agendum sit. illi sane omnes sua sponte parere debebunt: et habere huiusmodi homines in ciuitatibus/ perpetuos reges.

ANNOTATIONES AD CAP. NONVM.

63

Deoque a ciuitatibus que populariter reguntur: ostracismus repertus est. Ostracismus: relegatio exilij in decennium. et nomen accepit ab ostracis id est testis/ et calculus: qui virum dabantur in consilio/ in quibus quisque litteris designabat eum ciuem/ quem aut damnaret aut absolueret. coniectis itaque in deputatum locum calculis: magistratus/ cui ex officio incubebat/ oes recensabat. qui nisi 6000 numerum excederet: nichil confectum erat. sin vero eum excederent numerum: calculos condonantium et absoluentium se iungebat/ et eum quem pluribus sententijs danatum cognosceret/ decem annos extorrem fore declarabat. Ostracismo: Aristides iustus ab Atheniensibus exilio multatus est: in qua condemnatione nonnulli penitus agrestes et litterarum ignari: Aristidi tanquam vni ad quem nichil tale pertineret/ ostracum suum porrexerunt/ ut in Aristide scriberetur. hic vero cum multitudinis aduersus se conuicium studium admiraretur: interrogauit eos numquid ab eo/ quem in exilium mittere statuisset/ mali quicquam perpessi essent/ cui responderunt/ nichil sibi mali factum/ nec ab se virum cognitum: sed moleste ferre/ quod omnibus in locis ipsum appellare iustum audiret. Aristides autem nichil locutus: ut petebat/ inscriptum illis ostracum reddidit. et ex vrbe secedens/ manibus in celum leuatis: precatus est/ ut Atheniensibus quecumque vellent/ bene/ fauste/ feliciterque euenirent. hec ex Plutarchi Aristide leges. et ostracismum damnat Aristoteles: ut numero 65 intelligitur. ¶ Quamdam habet civilem iustitiam. non veram: sed apparentem. non simpliciter: sed secundum quid/ ut paucorum potentie/ aut popularis. iccirco non probat ostracismum: sed statim subiunxit/ melius fuisse alio modo legem prouidisse.

De republica regia/ et regum speciebus. Cap.

67

Orsan vero post hec: congruum fuerit considerare de regia gubernatione. diximus enim hanc esse vnam ex rectis speciebus rerum publicarum. considerandum est autem: vtrum conducatur ciuitati et regioni quam recte gubernari oporteat/ regem habere an non/ sed alia quedam species gubernandi magis conducatur/ an quibusdam conducatur/ quibusdam vero non. ¶ Ante omnia vero distinguendum est: an sit vnum genus eorum/ an differentias habeat plures. facile est profecto id intueri/ quod plura genera sunt: neque regum omnium modus vnus potestatis est. in Lacedemoniorum enim reipublica: videtur regia potestas esse maxime secundum leges. neque enim potestatem habet omnium: sed cum egreditur extra regionem/ imperium habet eorum que pertinet ad bellum. preterea sacrificia/ deorumque cerimonie ei commissa sunt. hec igitur regia potestas: est/ quasi autoritatem belli perpetuam habere. vite enim necisque alicuius non habet potestatem/ nisi in aliqua regnandi parte: ut dum ad bella egreditur lege id potest/ quod etiam apud antiquos fuisse videtur. Quod ostendit Homerus. nam Agamemnon in concionibus maledictis et iurgijs vexabatur: sed cum a concione digressus in prelio erat/ occidendi habebat potestatem. Itaque (inquit) quem ego procul a pugna fugientem conspexero: non sibi sat erit fugere canes et aues. nam penes me occidendi potestas. vna ergo species regni: est autoritas belli perpetua. et quandoque per genus: quandoque per electionem huiusmodi regnum obtinet. ¶ Est et alia insuper monarchie species: qualia sunt apud quosdam barbaros regna/ vim habentia proximam tyrannidi/ licet sint legitima et secundum morem patrie. ob id enim: quia magis apte natura sunt ad seruiendum nationes barbarorum que grecorum/ et eorum qui incolunt Asiam que eorum qui Europam: perferunt sub herili principatu seruale iugum equo animo. et ob hoc tyrannica sunt huiusmodi regna. sed habent securitatem: quia more et legibus consistunt. et ea de causa custodiam habent regiam non tyrannicam. reges enim a ciuibus/ armis custodiuntur: tyranni vero ab extraneis mercede conductis. et reges secundum leges et volentibus: tyranni vero inuitis dominantur. itaque alteri a ciuibus custodiuntur: alteri contra ci-

Ostracismu

Aristides:

De regia potestate.

Prima regni species Lacedemonij.

Homerus. Agameno.

Secunda regni species

Greci. Asya. Europa.

Tertia regni species Elymnete.

Mitylenei Pittacus Antimenides.

Alceus Poeta.

Quarta species

Quinta species.

ues custodiam parāt. sunt igitur he de quibus dictū est: due species monarchie. Tertia vero species est: vt antiquitus in Grecia fuere; quos vocabāt esymnetas. est autem hec vt simpliciter dicam: electiua tyrannis/differens a barbarica. non eo q̄ non secundū legē/sed eo q̄ non secundū legem patriā. potestas autem huiusmodi/aut viuente eo durabat/aut tempore quodā definito/rebusue gestis finiebat. qualē elegerūt quādoq; Mitylenei Pittacū aduersus exules suos: quib; preerant Antimenides/et Alceus poete. ostēdit hoc Alceus in quodā loco suorum carminū. increpat enī q̄ patrie maleficum Pittacū/ciuitati intēperate et aduersa laboranti fortuna prefererint/tyrannū simul collaudātes. Huiusmodi igitur species: quia tyrannice sunt/dominationē habent: quia vero electiue sunt et volentiū regie. Quarta species regni est: quales erant heroicis tēporibus/spōtanee et secūdū morem patriū et legem. propter beneficia enī a primis collata in populos/vel per artes/vel per bellum/vel propter cōgregationē in vnū/vel propter acquisitionem regionis/ delatū fuit eis regnū de populorū voluntate et successoribus patrie. Hi et imperiū habebant belli/et rei diuine cultū exercebāt: nisi talia essent sacrificia/ que sacerdotiū requirerent. et preterea de cōtrouerhijs iudicabant. et hoc faciebāt alij quidē iureiurādo p̄sulto: alij vero sine iureiurando. erat autē illis iusiurādū: per sceptri eleuationem. Alij antiquis tēporib; ciuitatē et que publica erant/et externa/continuo gubernabāt. postea vero (partim ipsis regibus dimittētib; partū multitudine detractate) illud solū in quibusdā ciuitatibus relicū est regibus/vt cerimoniarū erga deos haberent facultatē/vbi et dignum cēsent dici regnum/si etiam solum in externos assit ducendi belli facultas.

DECIMI CAP. COMMENTARIVS.

ratione illorū qui mira virtute ceteris p̄lucent/ quos p̄petuos esse reges oportere dixit: de regia republica differit. iprimis id sciscitans: an ciuitati et regioni q̄ recte gubernari debeat/ expediat rege gubernari/ an alia gubernādi specie/ an quibusdā cōducatur/ quibusdā vero nō. Id determinare prosequitur. ponēdo quattuor regū modos/ ac regni species. prima est eorū: qui non oīm sed auctoritatem belli perpetuā habēt/ quibus et sacrificia et cerimoniererū sacrarum/ cōmissa sunt. Secunda est eorū regum: qui scdm leges et patriū morem/ volētibus quidem et equo animo seruile iugū ferētibus/ dominorū ritu presunt ac imperāt. Tertia species eorū: qui vt gentibus rebus eligūtur/ quorū potestate aut per vitā durāte/ aut certo quodā tempore dū res ad finem perducte sint/ dominorū more exercēt imperiū. Quarta species est heroicorū virorū: quibus ob ingentia beneficia/ et longe precellentē virtutem sponte traditur regnum/ quibus et belli potestas et controuerfiarū cognitio/ et rei diuine cura (excepto sacerdotio) cōmitti solent. et hec regni species: prisicis tēporibus viguit/ nunc ferme absoleta. Quinta. cum vnus omniū habet potestatē/ et in ciuitate et in ijs que publica sunt/ et in ijs que foris geruntur. sed hec potestas: multis in locis est restricta: littera ex se facile dinosci queat.

ANNOTATIONES AD CAP. DECIMVM.

Regia hic peragit gubernatione. de regno autē scripserūt Plato. Theophrastus/ Antisthenes/ Xenocrates/ Dion. de tyrannide vero Xenophon. et Onofander de imperio. verum qa respublica gallorū regia est/ & vtinā heroica illa q̄rta species/ aut q̄ illi q̄ proxime accederet: equū duxi/ vt paulo longiorē de regia institutiōe protraham sermonē: nam si illā profus silentio pertransirē: essent forte qui me circa respublicas elucidādas occupatū/ iuste increparent/ vt qui eā sub qua semper educatus sum/ et enutritus negligere. illis igitur vt parēā. octogira precepta que ex Xenocrate collegi/ in mediū afferā. que cum reges nostri/ neutiq; ignorātes/ obseruāt: sicut amplitudine regni/ virorū copia/ vrbū excellentia/ et p̄opta ac alacri subditorū obedientia: ita ceteris p̄cipibus ac regibus/ beate vite exēplo/ latissime presulgent. cū igitur reges nostri/ ceu dictū est/ ex nobili educatiōe et auitis moribus/ satis in his obseruādis periuasiam sint: cuiusq; generosi principis/ aut cuius adhuc ad regni gubernationem iuuenilis formā

Xenocrates. Precepta 80

46
 dus est animus/erit itelligere hec precepta ad ipsum sūmopere pertinere. sed ne forte lōgior sermonis mora/ fastiduo deineat. lectores: primum id esto preceptū. Regis officium esse curare vt aut regionem/ aut ciuitatem inclinam aduersis casibus erigat/ aut retineat secundis affluentem: aut amplā ex parua efficiat. Q̄ uecūq; indies agēda acciderint: ad hec cōtinuo oia referenda censeat. Segnis non sit: sed in agēdis consultandisq; prudētia et vigilantia ceteris prestet. Ingenij vires haud minus intēdere debet: q̄ cōuenit athletis cōtinuo certamine corp; exercere. cū nulla theatri premia/ cum illis cōferenda sint: que a regibus elaborant. Nichil laboris/ cure/ studij pretermittendū: vt quanto opibus ac potētia/ tanto dignitate atq; virtute ceteros antecellat. His maxime studijs mentē appellat: que sibi et ornamento et vsui futura sint. nā minime putandū est/ curam ac diligentia ad res alias valere plurimū: nichil vero ad bonos mores adipiscendamq; prudentia professe. neq; enim fors hominū adeo infelix: vt cum agrestes feras arte ac studio mansuetas/ nobisq; plurimū accōmodas reddamus/ idipsum in nobis desperemus proficere posse/ ad virtutē/ mutuamq; societate natis. Eorū qui prudentia ac fide prestiterint: sententia plurimi faciat. Cōplures viros doctissimos rerū peritos/ preterea cū poetas/ tum hos quos vulgo philosophos vocat/ quorū hi discipulū ipsum/ illi auditorē habeāt: sibi v̄dicet. Inferiorum iudicē: superiorū vero se exhibeat emulum/ ac concertatorem. Iniquū ducat: deterior res melioribus/ imperitiores sapientioribus ip̄erare. nā quo ceterorum imperitiam vehementius contempserit. eo ingeniū suum ad bonas artes/ atq; doctrinam/ ardēt; excitabit. Suā ciuitatem aut gentē/ et amore et pietate cōplectatur: et humanū cūctis sese beniuolūq; prestet. nā nemo rei cuiusq; recte quis imperabit: qui eorū non afficiatur voluptate/ quibus est studiū/ operamq; prestaturus. Popularē turbam colat. nā et paucorū potentia/ et cetera ciuitatum forme/ tunc diuissime perdurarunt: cum popularē multitudinē/ benigne atq; humane coluerunt. Beniuolentiam populi sibi conset: neq; iniurias illis inferri patiens/ neq; illatas aspernatus. Optimos ex omnibus/ atq; sanctissimos gerēdis magistratibus preficiat. ne vulgus/ popularisq; turba preter fas/ iuraq; publica male vexetur. nā pulcherrima/ validissimaq; sunt bene instituende reipublice fundamenta. Studeat quoad poterit/ optimas excogitare leges/ et sue gēti ciuitatiue cōmodissimas: et si quid in legibus ipsis parū vtile videbitur/ continuo emendet/ aut omnino amoueat. Si per se id consequi nō possit: eas que in alijs ciuitatibus recte institute erūt/ imitetur. Leges ciuib; ponat: que iuste/ et inter se cōsentaneę sint/ et bonis ciuitatum morib; accōmodate. Has imprimis leges exquirat: que non modo nullas discordias nutrant/ verū etiam lites omnes ac controuerfijs/ si que euenerint/ funditus tollāt. Artes et opificia inducant que vtilia sint: vana autē et inutilia vetentur/ impositis penis vt hec fugiendo: ad illa se conuertant libentius. Cum inter ciues iudicaturus est: non amicitia/ aliaue re vlla plus apud eū/ q̄ ius aut equitas valeat. Res similes/ dissimilibus iudicijs non iudicet. nā sicuti bonas leges decet imobiles esse: ita regē in iure dicundo constantē/ omnibusq; equabile. Ciuitatē suam: ceu paternā domum gubernet. vt in apparatu splendor emineat: et in sumptibus diligentia. Magnificētia non in ijs sumptibus declaret: que statim nullo ex se dimisso fructū/ euanescent. Maxime in amicis beneficio cōparandis: magnificentia vtatur. nā eius generis sumptus sunt/ vtq; data videntur perpetuo maneat: et cum data fuerint/ preciosiora posteris relinquātur. In re diuina: maiorū luorū ritus/ religionemq; imitetur. Hoc prius intelligat/ victimarū/ sacrorumq; omnium illud esse optimū/ efficacissimumq; si se sanctissimū/ iustissimumq; prestet. Eos magistratus/ quibus plus dignitatis inerit et honoris: suis tribuat necessarijs. quibus autē ciuitatis/ gētisue salus imitetur: fide atq; beniuolentia sibi cōiunctis. Tutissimā sui corporis custodiā arbitretur: vbi non in muro sed amicorū virtute/ non armatis sed ciuū beniuolentia/ nō satellitib; sed proprio ingenio/ propriaq; virtute fuerit circūseptus. nā hec sunt: quibus potissimū acquiruntur regna/ et acquisita seruātur. Domesticas suorū ciuū copias. ne negligat. quinimo qui largiores equo sunt: suas quodāmodo opes effundere putet. et quos diligentia atq; industrialocupletari viderit: contra suā rem augere. Veritatē ante omnia colat/ et vīq; adeo: vt fidei plus suo verborū/ q̄ ceterorum iureiurando prestetur. Ciuitates: libere ac tute/ peregrinis oibus pateat/ cōstantesq; sint in pactis/ conuentisq; seruādis. Pluris eos faciat: qui peturi aliquid q̄ qui ad eū aliquid venerit donaturi. nā cū illos honoribus honestabit: vt illorū beniuolentiam/ ita maximā apud ceteros laudem consequetur. Caueat ne eum terribilē: ciues insontes metuant. nā qualis se ostenderit animo esse: tales erga se illose redditurus. Nichil in quēpiā: iratus statuat. In publicum prodeat cū ei per occupationes licuerit. in eoq; velit callidus et astutus videri: vt nichil eum/ que in ciuitate gerūtur/ latere videatur. Hominū plectens errata: illa nō tā peccati magnitudine q̄ sua clementia metiatur. nam regiū ingeniū est: non tā crudeliter et acerbē subditos puniendo q̄ eos consilio sapientiaq; emendando ac saluando. In bellogerēdo: non minus rei

37

38 militaris confidat scientia/ q̄ cetero apparatu. ¶ Nichil alienū appetat. sic enim pax recte serua-
 39 bitur. ¶ Ea mēte in vrbes minores sit: qua potentiores in se esse velit. ¶ Certet non de omni re
 40 sed de ijs tātum/ que viuēt/ vtilitati cedunt. ¶ Animi magnitudinē putet: non q̄ que ardua di-
 41 ficiliaq; suscipiat: sed que ratione consilioq; suscipere fortiter cōstanterq; perficiat. ¶ Emuletur nō
 42 tam eos qui ampla nacti sunt imperia: q̄ qui vel parua iuste/ moderate/ fortiterq; gubernant. nā
 43 non qui terrarū orbē in suam potestate redegerit/ periculis metuq; agitatur/ possidet/ felix: sed qui
 44 presenti fortuna cōtentus/ ea q̄ rectissime vitur. ¶ Amicos sibi cōparet: non quicūq; volēt/ sed
 45 quos suapte virtute dignos amicitia sua putauerit. nec eos quorum familiaritas voluptati tātum
 46 celsura sit: sed quorum ope/ res ac negocia publica gerere possit q̄ optime. ¶ Prius scrutetur: qua-
 47 li ijs quos sibi amicos ascuerit/ estimatione apud alios fuerint. nam tali ingenio esse iudicabitur:
 48 quali fuerint illi/ quos familiaritate ac amicitia coniunctos habebit. ¶ Publica negocia/ cete-
 49 rasq; res que per ipsū gerī non potuerint/ aliorū cure cōmittat. sed ea expectatione: vt si mi-
 50 nus bene euenerint in se vnum omnis culpa vertēda sit. ¶ Repudiet summopere eos qui quod
 51 cūq; dixerit/ feceritue/ laudant continuo/ et assentando extollunt. at potius amet et per huma-
 52 ne eos audiat/ qui eum/ cum errauerit/ et monere et corrigere ausint. nam ijs quos altius fortu-
 53 na euexit: nulla perniciosior adulator/ pestis adhibetur. ¶ Prudentia/ fideq; prestantibus viris:
 54 liberiolem tribuat/ se loquendi potestatem. vt si quādo quicūq; quod ignoret/ sibi deliberandum
 55 acciderit: habeat qui intrepide consiliū afferant/ quos dignis honoribus honestet. et adultores
 56 affectos ignominia/ penitus abigat ne plus/ malorum improbitas q̄ bonorum virtus et merita/ ab ip-
 57 so capere videatur. ¶ Si quēpiā cōparet/ cōpertumue habuerit in alios falsas calumnias ma-
 58 chinatum: eundē quasi facinus admisisset/ pena mulcet. ¶ Sibi ipsi nō minus q̄ alijs imperet. nā
 59 id imprimis regiū nō nulli omnīū voluptatū turpiter seruiet. quinimo sicillas domitas sternat: vt
 60 illi magis q̄ subditi homines pareāt. ¶ Neminē sibi socium aut familiarē temere/ incōsulteue dis-
 61 ligat: sed eorum consuetudine delectetur/ qui et vsui sint/ pariter et ornamento. ¶ Laudes nō ex
 62 illis rebus expetat/ in quibus boni eque atq; improbi excellere possūt: verū ad gloriā per virtutem
 63 solam contendat. ¶ Ij honores ipsū nō effertant quos populus palā/ metu potius q̄ iudicio af-
 64 fert. sed ciues cū soli/ liberiq; de eo cogitant: virtutē mirentur/ potius q̄ fortunā. ¶ Abiectis in re-
 65 bus/ nunq̄ letitiā declarat: sed efficiendū/ vt solo magnarū rerum studio/ affectu videatur. ¶ Mo-
 66 res ita omni ex parte cōponat: vt ipsum veluti speculū rectissimamq; viuēdi normā/ ciues sibi ip-
 67 sis proponāt. nā quid indignius q̄ priuatos homines honeste ac moderate viuere: reges autē ip-
 68 sos impure atq; turpiter/ adde et id exploratissimū esse: ciuitates oēs/ principū suorū vitam imita-
 69 ri solere plurimum. ¶ Si ciuū opes cū modestia/ excreuisse conspexerit: hoc illi bene administra-
 70 ti regni certissimum sit argumētum. ¶ Liberos suos potius virtutis velit q̄ diuitiarū locupletes:
 71 heredes relinquere. he namq; casu quidē vel leuissimo dilabuntur: illa vero immortalis/ constans/
 72 eternaq; permanet. item diuitie gloria/ nō autē gloria diuitijs cōparatur: et gloria nunq̄ nisi vir-
 73 tuti cōiuncta est/ diuitijs vero sepissime comes est/ improbitas. ¶ Vestis/ ceteroq; corporis cultu or-
 74 nato vtatur: in reliqua autē vita moliores oēs delicias repellat. vt illi qui eum extrinsecus oculis
 75 intuentur: dignū iudicent principatu. qui autē familiariter secretulq; diuersantur: ob singularem
 76 animi virtutem atq; modestiā/ id ipsum quoq; de eosentiant. ¶ Si quid illi serio dicendū facien-
 77 dumue sit: accurate prius illud pensitet. ¶ In declaranda modestia: carere q̄ abundare malit. nā
 78 plus solet ea virtus: in egestate/ q̄ in copia/ opulentiaq; splendere. ¶ Urbanū et grauem pro loci
 79 et temporis oportunitate seipsum exprimat: et sic vtraq; amplectatur: vt id quod in vtroq; inerit
 80 viciū/ penit⁹ euitet. nam alterū regiū/ alterum familiari cōsuetudini accōmodum: et in vtroq; ex-
 81 cellere difficillimum. quos enim natura graues effinxit: hi a salib⁹ atq; facetijs/ in tristē quādam/
 82 frigidamq; recedunt/ seueritatē. et contra quibus urbanū est/ ingeniu/ atq; festiuū: in paulo humi-
 83 liores delapsi mores/ sue dignitatis fastigiū grauitatēq; amittunt. ¶ Philophia omnīū bonarū
 84 arnum princeps: regem omnīū rerum quas scire par et vsus est/ gnarum doctūq; efficiat. hec enī
 85 iter/ rationemq; monstrat: vsus vero et exercitatio/ ad res grandes facilitatē promptitudinemq;
 86 suppeditat. ¶ Quē tyrannis et priuatis hoibus euenerit: ea lepius mente reuoluat. nā prudentius
 87 de rebus futuris consulēt: si que preterita cognouit/ animo repetat. ¶ Statuas huiusmodi relin-
 88 quat: que suarū potius virtutū/ animiq; representēt imaginē/ q̄ posteris liniamēta expriment. nā
 89 indignū est priuatos q̄ plurimos mortē sponte oppetit/ vt vita functi immortalī laude predicarē-
 90 tur: reges autē ijs studiis nullā operam dare/ quibus viuī nomē suū longe/ lateq; celebratum va-
 91 lent illustrare. ¶ In primis ciuitatē quam vel maxime incolit: tutissimam seruet. ¶ Si in pericula
 92 forte inciderit: gloriose malit/ pulchreque mori/ q̄ turpiter ac fēde viuere. ¶ Quicquid dicat/ faciet/
 93 cogitetue/ semper se regē esse meminerit: vt nichil vñq; agat tāto nomine indignū. ¶ Sicuti ani-
 94 mum natura/ non vna cū corpore interiturū illi tradidit: ita enitatur pro viribus/ vt imortalem

perpetuāq; sui memoriā posteritati cōmēdet. ¶ Assuecat insuper nichil ineptū/ nichil nō decoz/
 nichil nō regiū dicere: ne turpia loq; assueat/ eadē & aio sapere videatur. ¶ Quēcūq; illi cogitā-
 ti ratio optima esse mōstrauerit: eadē vt ab eo fiant/ operā det. ¶ Clarorū virorū res gestas emu-
 letur: vt quorū famā & gloriā admiratione prosequatur/ eorū quoq; facta nō minus imitetur. ¶ Ea
 dicat/ faciatq; q̄ liberis suis vt facerent/ cōsuleret. ¶ Nō eos sapiētes putet/ q̄ vel minimis de re-
 bus accurate cōtēdūt: sed eosq; de maximis q̄ optime sentiāt. ¶ Nō fidē illis pbeat: q̄ cū ipsi mise-
 ria ac egestate laborāt/ alijs tamē felicitatē nō dubitāt polliceri. ¶ Illis credat potius: q̄ modeste
 de se loquētes/ seipfos & gratia & vtilitate hoib⁹ cōmēdāt. ¶ Eos aspernet: q̄ aut secūdis elati ca-
 sibus/ aut aduersis depressi/ nullā ferre fortunā sciūt. admiret aut eos: q̄ nullo hūanorū casuū tur-
 bine cōculli/ cōstātes imotiq; omnem fortunā perferūt. ¶ Maxime autē ijs animū adhibeat: qui
 tēporibus cōsilia sua accōmodent. cōtra autē eos aspernetur: q̄ nulla aut tēporū aut actionū ha-
 bita ratione/ de vniuersis cōfusa & indiscrete differūt. quo enī pacto alios sapientes efficiat: q̄ sibi
 nullo vsui fuerit. ¶ Mētātū virū & rerū vsu/ cognitioeq; valēt/ cū nactus fuerit: hūc plurimi fa-
 ciat/ hūc colat/ hūc q̄ charissimū sibi seruet/ nō ignar⁹ eū q̄ cōsilio excellat/ oīm possessionū vti-
 lissimā/ regiāq; imprimis esse adeptū. ¶ Regnū iuum amplissimū ab eo maxime effici speret: qui
 eum sapientissimū reddere possit. ¶ Ea munera penitus aspernetur: que sibi pluris cōstant a do-
 nantibus accipienti/ q̄ si eadem a mercatoribus/ precio sibi cōparet. ¶ Ea vero maxime expe-
 tat pendatq; maximi: quibus quo vtatur crebrius/ nec vllō intermiserit tempore/ eo & minus tri-
 ta & longe sibi commodiora/ preciosaq; reddētur. & hec siquidem q̄ sola virtus & philosphia
 donare possit: existimet. Hec pro institutione regia/ de preceptis Isocratis Atheniensis. ¶ Verum
 & his preceptis ad regiam institutionem Claudianus adderet. o Monarcha.
 Hoc te preterea crebro sermone monebo
 Vt te totius medio telluris in orbe
 Viuere cognoscas/ cunctis tua gentibus esse
 Facta palam/ nec posse dari regalibus vsq;
 Secretum vicij. nam lux altissima fati
 Occultum nichil esse finit/ Latebrasq; per omneis.
 Intrat & abstrusos explorat fama recessus.
 Tu ciuem/ patremq; geras. tu consule cunctis.
 Nec tibi/ nec tua te moueant: sed publica vora.
 In cōmune iubes si quid/ censetq; tenendum/
 Primus iussa subi. tunc obseruantior æqui
 Fit populus/ nec ferre negat/ cum viderit ipsum
 Actorem parere/ sibi componitur orbis
 Regis ad exemplum. nec sic inflectere sensus
 Humanos edicta valent/ vt vita regentis.
 Mobile mutatur semper cum principe vulgus.

¶ De speciebus regum/ imperatore/ optimo viro/ optimis legibus/ vno/
 multis/ potentia circa regem. Cap. XI

69 **R**egie ergo potestatis tot sunt species: quattuor videlicet numero. vna qui-
 dem qualis erat temporibus heroum. hec autē erat volentium/ & apud
 quosdam/ determinatarum rerū. dux enim bellī/ & iudex controuersi-
 arum erat rex/ & dominus ceremoniarū erga deos. Altera erat barba-
 rica: ex progenie scilicet/ dominatio secundū leges. tertia erat quam Esymnetiā
 vocant: & quā esse diximus electiua tyrannidem. Quarta Laconica. ea autē est
 (vt simpliciter dicam) imperiū belli secundū genus perpetuum. iste quidem igi-
 tur per hunc modum inter se differunt. Quinta autem est species regni: quādo
 vnus omnium habet potestatem. quē admodum vnaqueq; gens & ciuitas vna-
 queq; publice ordinata: ad exemplar gubernationis domus. vt enim gubernatio
 patriifamilias ē regia quedā potestas domi: ita regia potestas & ciuitatis/ & gē-
 70 tis vnus aut plurimi/ quasi domestica quedam gubernatio est. ¶ Fere autem
 due sunt (vt sic dixerim) regni species: de quibus considerationē facere expedit.

vna hec de qua diximus: altera Laconica, nā aliarū cetere inter has medie sunt, pauciorū enī domine q̄ oīmoda potestas regia/pluriū vero q̄ Laconica. ¶ Itaq; 71 cōsideratio fere circa duo versatur. vnū quidē: conducat ne ciuitatibus perpetuū belli dūcem habere/ & hūc/an per genus/an per electionē? Alterū: conducat ne vnū habere potestatē omniū/an nō conducat? de duce igīf belli considerare potius ad leges pertinet: q̄ ad aliquam speciē reipublice, nā in omni reipublica id cadere potest: quare dimittamus hāc primam partē. de regia autē (quoniā hec est vna reipublice species) reliqua ingrendū est particula, quare & par est de ea cōsiderare/ & dubitatōes (que in eā cadūt) percurrere. ¶ Initiū vero huius q̄stio- 72 nis est: vtrum expediat magis ab optimo homine regi/ an ab optimis legibus? ¶ Qui gubernationē hominis preferūt: aiunt leges solū vniuersaliter prouidere/ 73 non autē de singulis (q̄ accidunt) iūbere, q̄nare in quacūq; arte per litteras precipere fatuū est. & i Egypto post tertiā diē mouere licet medicis, q̄ si prius: suo periculo id agūt. Patet ergo propter eandē causam; nō esse per litteras & leges optimā gubernationē. attamē & illā adesse oportet gubernatibus vniuersalē ratio- 74 nē. ¶ At melius certe: cui nō adest turbatio aliqua oīno/q̄ cui natura inest, eius modi autē turbatione lex caret, mens vero hūana ex necessitate id habet. ¶ Sed forsā dicat aliq; q̄ per huiusmodi rationē: pbabilius deliberabit circa singula. ¶ Q̄ d̄ igitur necesse sit ipsū legis conditorē esse/ac leges poni/ manifestū est: sed nō dominas esse quatenus trālgrediūtur, nā in ceteris quidē eas dominari oportet. ¶ At de quibuscūq; lex aut prouidere nō potest omnino/ aut nō bene pro- 75 uidere: vtrū in his vni viro optimo dāda sit potestas/ an multis? ¶ Etenī nūc plu- 76 res simul cognoscūt de causis/ & deliberāt & iudicāt (sunt autē huiusmodi cuncta iudicia de singularibus) secundū autē vnūquēq; (quicūq; etiā fuerit) iscōperietur cōparatus/ fortasse deliberādo iudicādoq; deterior, sed et ciuitas ex multitudine cōstat: & vt cōiuiū ad q̄d plures cōferūt melius est/ q̄ vna atq; simplex mensa: sic iudicia multorū sepe meliora sunt/ q̄ vniuscuiusq;. ¶ Preterea multitu- do minus subiacet corruptioni/ quēadmodū aque magna cōgeries: sic etiam plu- res q̄ pauci/ incorruptibiliores sunt, at cū vnus iudicat: si ira vel alia huiusmodi p- turbatio vincat/ necessariū est iudiciū corrūpi, sed in multitudine: difficile foret omnes irasci/ atq; errare, sit vero ea multitudo liberorū hominum q̄ nichil agunt preter legem: nisi in quibus lex ipsa necessario deficit, q̄ si hoc nō facile in pluri- bus/ si plures sint boni viri & ciues: vtrū icorruptior erit vnus i gubernādo an cū erunt plures & boni oēs? an patet q̄ plures? ¶ Eniūero plures inter se factionis 77 bus cōtendūt, vnus autē nō cōtēdit. ¶ Sed aduersus hoc forsā ponēdum est: q̄ 78 studiosi viri boneq; mētis sint oēs/ vt ille vnus, si ergo pluriū gubernatio/ bonorū autē virorū omniū/ optimatiū dicitur/ vnus autē regnū: optabilius fuerit ciuita- tibus ab optimis gubernari q̄ a rege/ & cū potestate & sine potestate principat? modo reperiri queāt plures similiter, & ob hoc forsā rex ab initio repertus ē: q̄ difficile erat viros plures excellēti virtute reperiri/ presertim cū tūc ciuitates par- ue fuissent. Preterea ob beneficia accepta reges creauere: quod opus est bono- rum virorū, sed cum postea contingeret vt plures pari virtute reperirentur: non amplius tolerauerunt regem/ sed cōmune quiddā querētes/ reipublicas cōstitue-

Questio.

Ad partem vnā ratio cinatio. Egyptus.

Ad partem alteram.

Dilutio.

Questio. Ad partem vnā primo.

Secundo.

Ad partem alteram.

re, cum vero deteriores facti/ lucrum sibi quererent ex gubernatione reipublice: paucorū hinc potentiā exortam fuisse credendū est, honorabāt enī diuitias, ex his vero/ in tyrānides trāsire, ex tyrānide rursus ad popularē potentiā, semper enī ad pauciores redigentes propter turpē questus cupiditatē: multitudinem corroborauerunt/ vt tandē insurgens multitudo ad popularē statū ciuitates/ re- 79 degerit, quoniā autē contigit maiores esse ciuitates: nō facile fortasse/ aliam q̄ po- pularem speciē remanere. ¶ Si autē quis ponat optimū esse ciuitatibus a rege gubernari: quomodo fiet in filiis/ vtrum per genus erit successio? At si genitorū qualescūq; perniciosum est, Sed dices: non relinquet regnum huiusmodi natis rex/ cum id sua sit in potestate, At non facile etiā est in hoc fidem habere, arduū 80 enī ac maioris virtutis q̄ secundū humanā naturā. ¶ Questio est etiam vtrū habere debeat qui regnaturus est: circa se potentiā quandam/ qua possit cōpel- lere nō parentes, Alioqui quomodo gubernationē exercebit? ¶ Si enī habeat potestatē a legibus cōcessam/ & nichil ex voluntate sua faciat preter leges: tamē necessaria sibi erit potētia/ per quā leges tueri queat, ¶ Forsā quidem de huius- modi rege nō difficile est determinare, nā oportet ipsum vires habere: sed tales vt vnoquoq; separatim et simul pluribus potentior sit/ populo tamen sit impo- tentior, vt antiqui solebāt custodiam ciuitatis tradere: quādo aliquē preficiebāt/ quem Esymnetam vocabāt/ vel tyrānū, & Dionysio postulanti circa se habere 81 aliquos custodiē causa: consuluit quidam Syracusanis/ tot esse dandos, Primo, Secundo, Tertio, Dionysius, Syracusanus

¶ VNDECIMI CAP. COMMENTARIUS.

69 **R**esumit easdem species/ sed cōmutato ordine: quattuor scilicet quibus non omnium potestas/ curaq; incūbit, primā heroicā, hinc barbaricā: que ex more patrio & legib; dominatio quedā est, tertiā electiua tyrānidem: quam Athenienses αἰσχυρῆσι καὶ appellabant, et quartam Laconicā: q̄ apud Lacedemonios hec regni species maxi- me fuerit, que quidē ducendi belli perpetuū est imperiū, et quintā quando vnus om- 70 nium habet potestatem: ceu paterfamilias in domo, ¶ Adicit duas esse precipue regni species: eam scilicet in qua vnus omniū habet potestatem, de qua pauloante sermo habitus est/ & eam in qua penes vnū/ sola belli adest potestas/ que & Laconica dicitur/ de quibus incūbit determi- 71 natio, nam cetere inter has duas: aut paucorū domine q̄ illa quita/ aut pluriū q̄ prima illa & Laco- nica, ¶ Cōsiderationē de his duabus regni speciebus circa duo versari, Primū quidem, ciuitatis bus ne cōducat perpetuū habere iperatore/ bellicarumq; rerū ducem/ & si sic: an per gen? an per electionē? secundū, cōducat ne vt vnus habeat omniū potestatē: an secus? verū de duce bel- li: ad leges potius q̄ ad aliquā reipublice speciē pertinet cōsideratio, quare primā partem missam faciamus: de regia gubernatione quia species vna est reipublice/ determinationē suscipientes. 72 ¶ Incipit rem prosequi: primū querens/ vtrū magis expediat rempublicā ab vno optimo homi- ne regi/ an a legibus optimis? ¶ Rationē adducit eorū: qui optimū hominē legibus preponunt, 73 ¶ Q̄ optime leges optimo sint preferende viro/ argumentatur, ¶ Questionē aliā mouet: an in quibus lex nō potest prouidere omnino/ aut nō bene prouidere/ vni viro optimo danda sit pote- 74 stas/ an multis? ¶ Argumētatur: eo in casu/ multis potius dandā esse potestatē, ¶ Argumētatur ad oppositam partē: tutius vni optimo q̄ multis hanc potestatem esse tribuendam, ¶ Iterum ag- 75 greditur: q̄ id concedi multis/ melius sit, ¶ Disputat: non esse optimū/ ciuitatibus/ a rege guber- 76 nari, ¶ Disputat: insuper regem circa se potentiam quandā habere oportere/ qua possit cōpellere non parentes: verū tantam/ que populo sit impotētior, quemadmodū Syracusanus quiddā con- 77 suluit: vt Dionysio circa se aliquos habere postulanti/ tot videlicet/ qui multitudinē superare non valerent darētur, & hec solum differendi modo sunt allata: & littera satis perua.

¶ ANNOTATIONES AD CAP. VNDECIMVM.

69 **T**ertia erat quam Esymnetiam vocāt, Greci αἰσχυρῆσι καὶ αἰσχυρῆσι olim regem/ et αἰσχυρῆσι καὶ αἰσχυρῆσι reginā & regnum appellauerūt: de quibus hic Aristoteles/ & in superiori capite loquitur, ¶ Et in Egypto post tertiam diem 73 mouere licet medicis, mouere: catharticū exhibere/ quā medicinā solutiua/ purgati- g ij

Primo, Secundo, Tertio, Dionysius, Syracusanus

Aristoteles

Herodotus. uamq; dicunt. ¶ Etenim nūc plures, apud Herodotū in Thalia/ Otanes Persa/ populariū partes has tutatur/ & q̄ melius sit multitudinē gubernare. Megabyſus partes paucorum: & qd̄ paucos bonos/ et eruditos, Darius partes regias: q̄q; vñ oim̄ optimū/ principari melius est. cuius oratio: a Persis approbata fuit. ita quoq; approbat Aristoteles: regiā gubernationē omniū esse/ & antiquissimā & optimā. Otanes enī dicebat. cū dominat̄ multitudo: ip̄imis nomē obtinet omniū pulcherrimū ἰσοπολιτεία id est iuris equalitatē, deinde nichil eorum agit: que monarcha id ē vn̄icus princeps. nā magistratus: tum sorte deliguntur/ tū administratoru rationē reddunt. omnia deniq; consilia: in cōmune referūtur. quare (vt mea fert sententia) cōseo nobis/ qui monarchiam deiecimus: statū multitudinis esse optandū, in multitudine enim oīa insunt. At Megabyſus contra/ que dixit Otanes de abolenda tyrannide: ea sint pro dictis a me quoq; sed quatenus hortatur summā deferri ad multitudinē: in hoc ab optima aberrauit sentētia. eteni populari multitudo: nichil est neq; insipientius/ neq; insolentius. plebi enī suū est: nichil intelligere. nā quo pacto sciat: qui neq; edoctus est/ neq; honestum quicquā nouit/ nec domesticū quidē. qui ad res agendas: sine cōsilio preceps torrenti flumini simillimus ruit. ex quo: si qui male consultū Persis cupiunt: ij statu populari vtantur. nos vero qui centū virorū optimorū delegimus: ad hos imperium deferamus. nā inter eos: & ipsi erimus. et ex optimis viris: credibile est optima existere cōsilia. Tertio vero loco suscepit Darius. Que Megabyſus dixit: quo ad statū popularem/ recte q̄dem michi videtur. quo ad vero statum paucorū: nō recte. propositis enim tribus statibus/ & ijs omnib; optimis/ ita vt optime imperet populus/ optime pauci/ optime vnus: iter hec multo antecellere vnus imperium sentio. nam vnus vn̄i qui optimus sit/ imperio: nichil melius esse constat. in statu enim paucorum: cū plures virtuti incūbant/ in publicū vehementiora priuatim odia excitari consueuerūt. nā cum quisq; princeps esse optet/ & in dicenda sententia vincere: ad ingētia inter se odia euadūt. ex quibus seditiones oriuntur/ & seditionibus cedēs/ e cedibus ad vnus imperium deuenitur. plebe etiam imperitāte: malitia exoritur. qua exorta: inter malos nō odia/ sed amicitie valide fiūt qui aduersus rempublicā facinorosi: se mutuo occultant. idq; tam diu fit: dum aliquis populo prepositus/ tales homines compescat. is videlicet/ quē populus inter ceteros admiretur. qui cū admirationi est: tunc vere monarches ostenditur/ declaraturq; vbiq; monarchiam esse prestantissimam. atq; vt omnia summatim dicam: vnde nobis libertas extitit/ & a quo data/ a populo ne/ an a paucorū potentia an a monarcha/ Ego sentio: cum sitis per vnū virum liberati/ vos debere talem rem cōplecti/ ne alioqui leges patrias & bene quidem cōditas (qd̄ nequaquā fatius est) dissoluatis. huic sententie Darij: ceteri assensere.

De potestate regia/ multis/ vno/ multitudine apta regno/ & alijs rebus publicis. Cap. XII

Erum de eo rege qui cūcta ex volūate suā gerit: cōsideratio ē nūc faciēda. nā ille qui secundū leges dicitur rex: nō facit (vt dixim⁹) regie gubernationis speciē. quia in cūctis rebus publicis cadere potest (vt si quidā ducēdo exercitū/ quoties ciuitas bellū gerit: p̄petuo sit prefectus) puta in populari statu & optimatiū gubernatiōe/ pluresq; authoritatē vni cōmittūt belli gerēdi. talis enī quedā est deputatio apud Doraciū/ & apud Sypontinos: licet apud Sypontinos paulo cōstrictior. ¶ Sed regia illa potestas plenissima/ per quā rex ex volūate sua gubernat: videt̄ quibusdā nō esse scdm̄ naturā/ vt vnus oim̄ domin⁹ sit ciuiū/ cū ex similibus ciuitas cōstet. nā similibus natura idē iustū esse necessariū est: & eandē dignitatē secundū naturā. quare vt parem habere ipares alimonīā aut vestē/ nociuū est corporibus: ita & in honoribus se res habet. similiter ergo & inequalē equalibus. ex quo nō magis preesse q̄ subesse iustū est. & per vicissitudinē eodē modo/ & hec iā lex. nam ordo lex est.

Huius. 61

Doracium. Sypontini. Primo.

Secundo:

Tertio.

¶ Melius est igitur: vt lex domineat/ q̄ aliquis cuius. hac quoq; ratione si quos preesse oportet: ita sunt preficiēdi/ vt custodes legū atq; ministri. necesse enī est aliquos esse magistratus: sed nō vnum hunc esse debere/ aiunt esse iustum/ cum omnes similiter se habeāt. ¶ Quecunq; vero videtur per legē quidem determinari non posse/ neq; per hominem agnosci potuisse: prudenter cauens lex insu-

tuit/ cetera iustissima sentētia iudicari atq; dispensari debere per eos/ qui iudicijs presunt: ac insuper emēdare permittit/ qd̄ videatur expertis/ vt melius disponatur q̄ vt iacent. ¶ Qui igitur legē preesse iubet: videtur iubere deū preesse & leges. qui autē hominē iubet preesse: adiūgit & bestia. libido quippe talis est: atq; ita obliquos agit etiā viros optimos/ q̄ sunt in potestate. propter qd̄: mēs absq; appetitu/ lex est. ¶ Videtur autē de artibus falsum esse exēplū: qd̄ secundū litteras medicari vanū esset. verū & melius fuerit: si artē possidētes illis vtantur. nam illi quidē nichil contra rationē propter amicitia agunt: sed recipiūt mercedē/ cū sanos effecerint. at in ciuilibus magistratibus multa per affectionē et gratiā consueuerūt delinquere. & cū de fide medici timeretur/ ac suspicio foret/ ne suscepto ab inimicis precio necare velit: tunc ex litteris/ curā magis optaremus. at qui egrotantes medici/ alios ad se medicos vocant/ & magistri palestre/ alios magistros: quasi neq̄ant verū discernere/ q̄ de proprijs iudicant/ & in affectu cōstituti sunt. quare manifestū est: qd̄ iustū querētes/ mediū querūt. Lex enī mediū. ¶ Preterea validiores et de validioribus rebus leges: sunt leges ille q̄ ex moribus proueniūt/ q̄ que ex litteris. Quare si securior homo magistratū gerēs q̄ hi q̄ scdm̄ litteras: non tamē q̄ hi qui secundū morem. ¶ At vero/ nec facile est vnū discernere. op̄ ergo erit: vt plures sint sub eo magistratū gerentes. quare quid refert hoc (multos inq̄) statim ab initio esse: vel vnū cōstitutū esse hoc modo? ¶ Insuper quod prius dicebatur. siquidē vir studiosus/ quoniā melior sit preesse debet: vno autē duo boni meliores sunt. hoc enim est qd̄ Homerus ait: duo simul eūtes. & optatio Agamēnonis: vt inā tales decē michi cōsultores adessent. ¶ Sunt autē etiam nūc magistratus cū potestate iudicādi de quibusdā: ceu iudex de quibus lex determinare nō potest. tanq̄ nō optime precipere potuerit/ iudicabit. nā de quibus lex determinare potest: nemo dubitaret. sed cū quedā cōprehēdi legibus possint/ quedā nō possint/ & hec sint illa q̄ dubitationē & questionē faciunt: vtrū melius sit ab optima lege/ an ab optimo viro gubernari? nā que in cōsultationē veniūt: de eisdem ferri legē impossibile est. nō igitur aduersus hoc aiunt/ qd̄ nō necessariū sit hominē in huiusmodi rebus iudicare: sed qd̄ nō vnū solum sed plures. iudicat enim vnusquisq; in magistratu bene: si sit eruditus a lege. ¶ Forſan vero absurdum videri posset: si melius discernat q̄s duob; oculis/ & duab; auribus audiatur/ & duobus pedibus/ duabusq; manibus agat/ q̄ plures pluribus. cū & nunc quidā reges & tyrāni: oculos sibi plures cōparēt/ & aures/ & manus/ & pedes. nā & eos qui sunt i magistratu/ & suos amicos vna principatus participes efficiūt/ curationē rerum eis cōmittēdo. qui nisi sint amici: nō faciunt scdm̄ illorū intentionē. si vero sunt: amici sunt & illorū & principatus/ cū amicus par sit & similis. quare si eos cēset preficiēdos: certe pares & similes gubernationi preesse censet oportere. Que igitur contēdētēs contra regiā gubernationē aiunt: fere ista sunt. ¶ Sed hec forſan in quibusdā ita se habēt: in quibusdā autē nō ita. est enī quidā natura dominabile. aliud regibile. aliud ciuile. & iustū/ & vile. tyrānicum vero non est scdm̄ naturā/ nec vlla aliarum gubernationum: q̄ rectam transgrediuntur formā. hec enim fiunt preter naturā. ¶ Sed ex his que dicta sunt/ patet: qd̄ in similibus & paribus/ nec vtile est. neq; iustum/ vt vnus sit dominus omniū

Quarto.

Quinto.

Sexto.

Primo.

Secundo.
Hoc modo scilicet multos magistratus sub se.
Homerus.
Agamēnō.
Tertio.

Quarto.

Numero. 56

neq; si nō sint leges/ sed tanq̄ ipse sit lex/ neq; si sint leges/ neq; bonus bonorum/ neq; nō bonorū non bonus/ neq; si secundū virtutē sit melior/ nisi aliquo modo. 85
 quis autē iste sit modus: dicendū, dictū est etiā aliquo pacto et prius. ¶ Et prio determinandū est, qd cōgruat regi/ qd optimatibus/ quid reipublice. Regib; cōgruit huiusmodi multitudo: que natura apta sit ferre genus prestans virtute/ ad principatū ciuilē. optimatibus vero cōgruēs est multitudo liberorū: que nata sit ad ferendū gubernationē eorū/ qui sint secundū virtutē primarij. Ad ciuilē autē gubernationē reipublice: cōgruit ea multitudo in qua populus inascitur bellic; qui gubernari possit & gubernare secundū leges & dignitatē/ impartitēs ijs quib; est opus honores et magistrat;. ¶ Quando igitur aut totū genus/ aut inter alios vnū aliquē/ scdm virtutē ita precellere contingat/ vt vnus ipsius virtus maior sit aliorū omniū virtute: tunc iustū est hoc esse regiū genus/ & omniū dominari/ & hūc vnū/ esse regē. vt enī dictū est prius: nō solū sic se habet secundū iustū qd p̄ ferre solent rerū publicarū institutores/ & qui optimatū/ et qui paucorū potentie & qui popularis. oēs enī secundū excellentiā censent: sed excellentiam non eandem/ sed secundū qd prius dictum est. neq; interficere/ neq; in exiliū agere/ neq; relegare hunc posse decet: neq; dignari/ vt per vices gubernet. non enim natura fit: vt pars superet totū. habenti vero tantā excellentiā: hoc accidit. quare restat solum/ vt huic suadenti pareatur: et potestātē eū habere nō per vices sed simpliciter. De regia igitur gubernatione: & quas differentias habeat/ & vtrum utilis sit ciuitatib; an nō/ & quibus et quo modo: in hūc modū determinatū sit. ¶ Cū vero tres dixerimus esse rectas gubernandi species: harū vero necessariū est eam esse optimā/ que ab optimis gubernetur. talis autē est: in qua cōtingit/ aut vnum aliquē omniū/ aut genus totū: aut multos virtute prestante gubernare eos/ qui gubernari valeant ad eā vitā/ que sit maxime expetenda/ & in primis ostensum sit sermonibus necessariū esse/ vt sit eadem virtus boni viri & ciuis optime ciuitatis: patet qd eodē modo et per eadē sit vir bonus/ & ciuitatē statueret quis ab optimis gubernari vel a rege. itaq; fere eadē disciplina/ et idē mores facient studiosum virum: qui faciunt ciuilē et regiū. ¶ His determinatis conandū iam erit de optima reipublica dicere quemadmodū fieri nata sit/ & quo modo cōstituat. nam necesse est: de illa conuenientem considerationē facere.

Quas differentias/ quos modos & species.

Huius. 29

Huius. 16

¶ DVODECIMA CAP. COMMENTARIUS.

Resumit de regia illa potestate: que vnus est/ omniū quidē habētis potestātē. ¶ Disputat: illā plenissime authoritatis potestātē regiā/ nō esse secundū naturā/ neq; debere i ciuitate libera dominari/ sed legē potius. quod sex rationibus prosequitur: q̄ in littera sunt aperte. ¶ Cōtendit item quattuor rationibus: multos bonos/ principatū vnus qui omniū potestātē habeat esse preponēdos. & similiter in littera dilucide sunt & aperte. ¶ Diluit primā rationē factā numero 72: vultq; quibusdā cōmunitatib; expedire/ vt vnus omniū potestātē nō habeat/ esse etiā quib; id vel maxime expedit. nā est quiddā qd natura dominari natū est/ quiddā qd natū est regi/ quiddam ciuile: & horū qd; iustū et cōducibile/ neq; preter naturā. sed qd tyrannicū est: nō est secundū naturā/ neq; aliarū transgressionū vlla. ille enī preter naturam fuit. & id ingenue fatemur: qd in similibus & equalibus/ neq; cōducibile neq; iustū est/ vt vnus sit oīm domin; neq; si nō sint leges/ neq; etiā si leges existāt/ neq; bon; bonorū/ neq; nō bonorū/ nō bonus neq; si virtute sit melior/ nisi aliquo modo. qd aut is sit modus dicēdū est. Dictū autem est etiā quopacto & prius: si longe videlicet eniteat prefulgens virtute. ¶ Declarat q̄ multitudo apta est regie gubernationi/ que optimatū/ & q̄ reipublice censuq; potestati. ¶ Qd regiū gen; et quis merito rex sit habendus: littera perspicua. ¶ Ostendit: eodē modo/ & per que sit vir bon; 87

Numero. 56

quis statuere possit ab optimatibus aut rege gubernari. nā eadē virtus viri boni/ qui rectā reipublicam administrat & reipublicā: ostendit numerus 29 huius. quare eadem disciplina/ & idē fere re mores faciunt studiosum virū: qui faciunt ciuilē et regium. ¶ Ad sequētis libri materiam trās sit/ preparatq; dicenda. nā in eo cōsequēter de optima reipublica disserere incipiet.

¶ ANNOTATIONES AD CAP. DVODECIMVM.

Alis enim quedā est deputatio apud Doraciū & apud Sypōtinos. Sic Aristoteles habet. talis enī principatus quidā est: & apud Epidamnū/ & apud Opunta quidem secundū partem aliquam minor. επι Δαμυρού και οπουρτα. ¶ Quando igitur totum genus. Omnis reipublica secundū excellentiā aliquā sumitur/ sed nō eandē. nā absolute regia: secundum heroicam quādam/ & beneficā vnus virtutem. Optimatū: secundum excellentiam virtutis plurium. Censu potestas: secundum virtutis bellice/ mediocri quidē vita viuentium excellentiam. Immo et transgressionē excellentiam quandā habere videntur. vt tyrānis: potentie. paucorū: nobilitatis & opum. popularis gubernationis: libertatis viuēdi excellentiam. verū si excellentia solū in bonū sonat: potius habere videātur q̄ reuera habeant.

Doracium. Aristoteles.

¶ TERTII POLITICORVM ARISTOTELIS FINIS.

¶ QVARTVS POLITICORVM ARISTOTELIS.

¶ De optima reipublica/ & pertinentibus ad legislatorem. Cap.

In cunctis artibus et scientijs/ que nō circa partem/ sed circa genus aliquod perfecte existūt: vnus est cōsiderare/ quid cuiq; cōueniat generi. ceu exercitatio corpori qualis quali conueniat/ & que sit optima. optime enī natura disposito atq; distributo: optimam cōuenire necessarium est. & que plurimis: vna omnibus etenim id ad gymnasticen pertinet. Preterea vero si quis nō exactum illū cupiat habētū & scientiā circa certamina: nichilominus magistri gymnasiarum & exercitatoris est hanc potentiam preparare. eodēq; modo in medicina/ et in effectione nauium/ & velliū: et in omni alio artificio videmus contingere. Quare manifestū est: qd huius est scientie videre/ que sit optima reipublica/ & qualis maxime ad votū fuerit/ nullo externorū eam impediēte/ & que quibus cōueniat. nam plures optimā assequi: forsan impossibile est. ¶ Itaq; ea que sit simpliciter optima/ et ea que ex rebus subiectis q̄tū fieri potest optima latere nō debet legis conditorē ac vere ciuilē hominē. Ac preterea tertia: que sit ex suppositione. nam oportet datam quoq; considerare posse: quē admodū ab initio cōstituat/ & cōstituta quodā modo seruetur q̄ plurimo tēpore. dico autē: ceu si cui ciuitati cōtigerit/ neq; optimā gubernationē habere/ neq; necessaria illi suppeditare/ neq; illis ipsis que adsint recte vti/ sed alijs deterioribus. Preter hec autē omnia: eam gubernationē que omnibus maxime cōgruat ciuitatibus/ nosse oportet. vt tradunt plurimi eorū qui de reipublica tractant. et si de alijs recte dicāt: de vtilib; certe aberrāt. nō solū enī reipublicā optimā cōsiderare oportet: sed etiā illā que in vsum cadere possit/ & que sit facillima & cōmunissima omniū. nūc autē alij supremā querūt solū/ multis sane adminiculis indigentē: alij magis cōmunē aliquā nominātes/ tollētēq; eas q̄ in vsu sunt/ laconicā vel aliā quādam cōmendant. At enim oportet talē institutionē reipublice inducere/ vt suadeantur ac possint homines ex ijs que sibi adsunt facile eam recipere. nam est

Ad legislatorem pertinentia.

Primum. Secundum.

Tertium.

Quartum.

Quintum.

giiij

Sextum.

Septimum

Octauum.

nō minus difficile corrigere rēpublicā iam institutā q̄ ab initio instituerē. quē ad modū et post discere q̄ ab initio didicisse. Quapropter p̄ter ea que dicta sunt: rebus publicis que nūc existūt/ auxiliari posse oportet ciuilem hominē/ vt diximus et prius. Hoc autē facere nō potest: si ignoret quot sūt species earū. nā nunc quidam putant vnā esse popularē/ & vnā paucorū potentū: qđ nō est verū. quare oportet nō latere differentias omnium: et quot sint/ & quotupliciter cōponantur. Leges etiam simul cū hac ipsa/ prudētī indagine cōsiderande erūt/ que sint optime/ & que cōueniant vniciq; gubernationi. sunt enim leges omnes ad rēpublicam accōmodande: nō autē respublice ad leges. est namq; respublica: institutio ciuilitatis circa magistratus honoresq; publicos/ quē ad modū debent īpartiri/ et ī quo potestas dominādi sūma debeat consistere/ & quis sit finis cuiusq; societatis. leges autē earū varie sunt: per quas modus reipublice gubernāde significatur. secundum quas debeant illi qui sunt in potestate imperare/ & prohibere trāsgressores. Ex quo patet: qđ necessariū est differentias & numerum tenere singularum rerumpublicarū/ etiam et legū positiones. neq; enim fieri potest: vt eedem leges vtilēs sint paucorū potentie/ ac popularibus omnibus. si quidem plures sunt & non vna popularis potestas/ neq; vna dūtaxat paucorum potentia.

PRIMI CAP. Q VARTI POLITICORVM COMMENTARIVS.

Q Stendit politice discipline esse cōtemplari que sit optima respublica/ & qualis maxime optanda: si nulla externa afferent impedimentū. est & eiusdem cōsiderare: q̄ respublica/ cuiq; ciuū multitudini sit accōmoda. nā in omnibus artibus & sciētis/ q̄ circa aliquid totū rei subiecte genus/ exacte cōsistunt: vnus eiusdē artis ac discipline est cōsiderare/ quale cuiq; in suo genere cōueniat/ quidq; eo in genere sit optimū. ceu gymnastice est cōsiderare/ qualis cuiq; corpori exercitatio cōpetat: & que sit optima. optime enī natura affecto qđq; distributū est optime: optimā cōuenire necesse est. et q̄ id cōsiderat in plurimis: vna in omnibus disciplina est. id enī gymnastice officiū est. & tametsi etiā quispīa huiusmodi exactū habitum/ exactaq; circa certamina scientiā nō affectet: nichilominus tamē magistri exercitationū est hanc posse instituire disciplinā. simili quoq; modo & in medicina/ et in artificio cōficiendarū nauium/ & in arte vestiaria/ & in quaq; alia arte: cōtingere videmus. qđ mirū igitur si vnus eiusdēq; discipline (politice inquā) sit cōsiderare: q̄ optima sit respublica/ & qualis cuiq; cōueniat. nā pleriq; societatibus: optimā asseq; rēpublicā forte īpossibile est. **O**cto q̄ legislatorē/ virūq; ciuilem la-
1 tere nō debent. **P**rimū. que sit optima simpliciter/ respublica. **S**ecūdū. que optima ijs q̄ illi subij-
2 ciūtur. **T**ertiū. que optima ex suppositione: si videlicet noua ab initio īstauraretur/ aut lapsa resti-
3 tueretur. nā oportet legislatorē/ si id daretur: posse cōsiderare/ quomodo ab initio bene cōstituat/ & cōstituta quonā modo q̄ plurimo seruetur tēpore. ceu si quedā ciuitas lapsa cum neq; optimā haberet gubernationē/ neq; necessaria illi suppedirent/ neq; si adessent vti sciret: sed deterioribus illis abrogatis legislatori cōmitteretur ordināda. **Q**uartū. que gubernatio maxime oib; cō-
4 gruat ciuitatibus: q; oim; & facillima/ & cōmunissima sit. **Q**uintū. talē reipublice statū/ talēq; or-
5 dinationē inducere debet legislator: quā persuasi homines & velint/ & possint ex ijs q̄ sibi assūt/ facile admittere. **S**extū. presentibus rebus publicis politicū ciuileq; hominē suppetias terre posse oportet: vt & prius tertio loco dictū est. **S**eptimū. viri politici est nosse rerumpublicarū species/ & trāsgressionū earū: alioqui trāsgressis auxiliū ferre nō possit. & sunt qui putāt popularem gubernationē vnā esse reipublice specie/ & paucorū potentia vnā: qđ nequaq; verū est. horū igitur oim; nosse differentias/ atq; species oportet: & quot modis adinuicē cōpositionē admittāt. **O**ctauū. que leges cuiq; reipublice cōueniant. nā leges oēs ad rēpublicā: nō autē respublice ad leges sunt accōmodāde. resumitq; hoc ī loco diffinitionē reipublice positā in superiori libro/ nūero 25: et colligit specialius qđ & septimo loco dictū est/ oportere Politicū hominē nosse species et modos rerumpublicarū/ tā verarū/ q̄ trāsgressarū/ eorūq; nūerū/ et legū positiones. nā aliē sunt leges vnus specie/ & alterius. neq; enī fieri potest vt modis oib; paucorū potētie/ & modis oibus popularis status: eedē leges cōducant. sunt enī modi speciesq; plures/ & nō vna solū popularis gubernationis/ neq; vna solū paucorū potētie: vt capite 4. et 5 huius/ āplius cognoscef. & hec sūmatim sint dicta.

ANNOTATIONES AD CAP. PRIMVM Q VARTI POLITICORVM.

Argumentum. Hoc in quarto hec discutiuntur. legislator. species rerumpublicarū. apta multitudo: vframēta. ptes reipublice. De speciebus rerumpublicarū: q. diuersitas. partes/ et species popularis gubernationis. species paucorū. species optima. quid censupotestas. modi mixtionis: modi tyrannidis. optima respublica. De partibus reipublice: cōsilia. magistratū. iudicia. De legislatore: a numero 1 ad 3. que species reipublice: a 3 ad 7. de diuersitate: a 7 ad 10. de populari gubernatione: a 10 ad 19/ et rursus numero 22. de paucorū potentia a 19 ad 21/ et rursus 23. de optimate a 24 ad 26. de censupotestate quid ad 26 ad 33. de mixtionibus eius: a 33 ad 37. de tyrannide: a 37 ad 39. de optima republica: a 39 ad 46. de apta multitudine: a 46 ad 49. de vframētis: a 49 ad 55. de cōsilijs: a 55 ad 64. de magistratibus. a 64 ad 75. de iudicijs: a 75 ad calcē libri. hinc capitulum ratio. **Q**uod nō est verū. Cap. quarto/ quinto et sexto huius ostēditur verū non esse vnā solam specie paucorū potentie/ aut gubernationis popularis. **L**eges etiam simul. Leges et populares et paucorum potētie: ex sexto libro. **E**x quo patet: qđ necessarium est differentias et numerum tenere. differentie ille/ et numerus: ex capite tertio huius habentur.

De speciebus rerumpublicarū/ trāsgressionibus/ censupotestate/ de exquirendis a ciuili viro. Cap.

II

Vm vero in precedentibus dictum. sit a nobis/ tres esse rerumpublicarum species rectas: regnū/ optimatiū/ et eā que appellatur respublica/ ac tres earū trāsgressiones et labes: cū regnū in tyrannidem/ optimorū autē gubernatio in paucorū potentia/ respublica aut in popularē statum labatur. et de optimatiū gubernatione ac regia sit dictū. nam de optima republica cōsiderare idē est: ac de illis dicere. vult enim vtraq; illarum per virtutē (cui superant cetera) consistere. et insuper quid inter se differāt regia potestas/ et optimorū gubernatio/ et quando regia gubernatio putāda sit: determinatū est prius. **R**estat nunc: vt de illa que cōmuni nomine appellatur respublica dicamus: et de ceteris gubernandi formis/ vt de paucorū potentia/ ac de populari statu/ et de tyrannide. Patet autē harum trāsgressionū que determina sit/ queue secūda. necesse est enim prime quidē ac diuiniissime trāsgressionem: esse deterrimā. regiam quoq; gubernationem necesse est aut nomē habere solū/ cum nō sit: aut propter magnam illius/ qui regit excellentiā/ esse. ex quo sit cognitū: tyrannidē deterrimā existere/ ac plurimum a recta specie gubernandi abesse. secundo autē loco paucorū potētiā esse. nā optimorū gubernatio multū ab hac specie distat. maxime vero mediocrem: esse popularem statū. **F**uit et prius quidā: qui isto modo tradidit/ nō tamen idem aspiciēs nobiscū. ille enim existimabat tāq; eque et bone oēs essent/ vt paucorū potentia bona: aliarū tamen bonarū deterrimā esse popularem/ improbarū vero optimam. nos autē eas que trāsgrediunt aberrare omnes dicimus. nec qđ paucorū potentia melior sit altera q̄ altera recte dicitur: sed qđ minus improba. verū de his nūc discutere omittamus. **E**st autē a nobis primo distinguendū/ quot sunt differentie rerumpublicarum: siquidē plures sunt species popularis gubernationis/ ac paucorum. Deinde que cōmunissima et optabilissima sit post optimā rēpublicam: etsi qua contingit alia ad optimatiū naturā declinans recte cōstituta/ et q̄ plurimis congruens ciuitatibus: que nā ista sit. deinde aliarū que a quibus expetenda. Forsan enim quibusdam est necessaria popularis gubernatio magis q̄ paucorum potentia: quibusdam vero hec magis q̄ illa. deinde

Tertij cap. 5

quemadmodū dispositum esse conueniat illū: qui uelit has gubernationes recipere. dico autē popularem secundū illas species/ ac rursus paucorū potentiam. Tandem uero omnium istarum cū facta fuerit breuiter mentio conādū erit transcurrere/ quenam corruptiones/ et que conseruationes sint rerum publicarum et communiter omnium/ et separatim unius cuiusq; / et per quas causas illas suapte natura maxime euenire contingat.

SECUNDI CAP. COMMENTARIVS.

Resumit rectorum rerū publicarū et transgressionū species: quas capite quinto precedentis libri posuit. et de regia republica heroica et optimatū/ numeris 68. 69. 75. eiusdem et numero 77 promiscue de regia et optimatum. que ex capite quinto eiusdem id differre cognite sunt/ et in hac multi uirtute prediti presunt/ in illa uero unus solus eminenti bonitate conspicu9. et de optima republica: postmodū rursus numero 25 huius. In hoc libro determinaturū se pollicetur de republica (quam timocratia et cēsupotestatem aliquando nominare solent) et de transgressionibus rerū publicarum: que sunt tyrānis/ paucorum potentia/ et popularis gubernatio. quarum deterrima est tyrānis: quippe que optime reipublice (regie inquā) opponatur. deinde paucorū potētia: opposita quidem optimorū gubernationi. tertium uero malicie locū tenēs: popularis illa et licentiosa gubernatio/ opposita reipublice/ censurę potestati. Socrates in illo Platonis libro/ qui Politicus siue ciuilis appellat: ita ut prius species rerum publicarū/ et transgressionū digessit. non tamen probat modū loquēdi socratis: ut q; popularis legitimarū gubernationū sit deterrima / iniquarū optima. sed id p; exiguum est/ missumq; faciendū. Proponit que magis erunt exquirenda. Primū. quot differentie/ species et modi sunt paucorū potētie/ et popularis gubernationis: sunt enī illarum species plures. Secundū. que reipublica cōmunissima/ et optabilissima post optimā. Tertium. aliarū rerū publicarum/ ac trasgressionum: que cuiq; cōmunitati cōpetat. fieri enī potest: ut cuidā societati popularis gubernatio magis expediat/ alteri uero magis conueniat paucorum potentia. Quartum. quo pacto affecti esse debent: qui vnam quamlibet speciem popularis gubernationis/ aut paucorum potētie sunt recepturi. Quintum. per que corrūpantur reipublice/ et uniuersim et particulatim et que maxime sunt corruptionis earum cause.

CANNOTATIONES AD CAP. SECUNDVM.

Erit et prius quidam: qui isto modo tradidit. Socrates in politico isto modo distinxit. inquit enim unius principatū in regnū et tyrannidem distribuimus. determinationē uero/ que non multis cōpetit/ in speciem vnā que laudanda est/ optimatum scilicet gubernationē: alteram que vituperanda est paucorū potentia. ad multorum administrationē: tunc simplicem posuim9 popularē gubernationē denominātes: nunc rursus et hanc duplicē esse dicamus: vel ut leges seruet vel transgrediatur. et subiungit unius igitur dominatio/ bonis cōiuncta conscriptis onibus/ quas leges uocauimus oīm lex optima est. legū expers dura est. et subiectis/ oīm onerosissima. gubernationē uero in qua nō multi cōmunicant: quo ad utraq; spectat/ mediam censere debemus/ quemadmodū quod paucū est: inter vnū/ multaue medium optinet/ ceterum multorū administrationē/ scdm oīa debilem. utpote q; ad alias cōparata: nichil magnū siue bonū siue malū ualeat. q; magistrat9 ad exigua redacti sunt/ in multosq; diuisi. quapropter legitimarum omnium rerum publicarū hec deterrima est: iniquarum optima. hec illic Socrates.

De diuersitate partium ciuitatis/ de prisca/ et propria de rebus publicis sententia. Cap.

III

T igitur sint plures rerum publicarū species/ illa est causa: q; cuiusq; ciuitatis partes sint plures. uidem9 enim primo: ex domibus omnē constare ciuitatē. deinde rursus/ ex hac multitudine alios esse diuites/ alios pauperes/ alios medios: diuitumq; et pauperū partem esse bellicam/ partem imbellē. et rursus ex plebe partē agrorū culture deditam uidem9: partē mercature/ partem opificijs ac sordidis ministrarijs. nobilium quoq; differentie sunt secundū opulentiam/ et magnitudinē census. sunt enim alij equites. quod mun9 nemo facile supportare potest: nisi sit di-

Socrates. Politicus.

Socrates.

ues. Quapropter antiquis temporibus quecunq; ciuitates equestri potētia. excellabant: in his paucorū potentia gubernabat: equitatu autē bella contra finitimos exercebant: ceu Eretrientes et Chalcidenses et Manesij/ qui sunt sub Meandro. et alie plures Asiaticarum ciuitatū. preterea sunt alie q; scdm diuitias nobilium differentie. quosdā enim genus/ quosdā uirtus extollit: et siquid aliud tale/ ciuitatis partem esse oportet: dictū est/ ubi de optimatibus tractauim9. ibi nāq; distinximus: quot ex partibus necessarijs omnis constat ciuitas. et he quidē partes/ quandoq; concurrunt oēs ad rempublicam gubernandā: quādoq; pauciores/ quādoq; plures. patet igit q; necesse est plures esse reipublicas inter se differentes specie. nā et ipse earū partes: inter se specie differūt. Res enim publica est institutio gubernationum. hanc uero distribuūt oēs: uel secundū potentiam eorum qui participes sūt/ uel secundū aliquā equabilitatem cōmunē. dico autē: ueluti tenuiorum/ uel opulētorū/ uel cōmunem aliquā amborū. necessarium est ergo reipublicas tot esse: quot sunt institutiones circa earū supereminētias/ et secundū differentias partium. Maxime uero due uidentur esse: quēadmodū de uentis dici solet/ alios quidē esse boreales alios australes/ ceteros aut uentos horum esse excessus. sic etiā reipublicas duas esse popularē scilicet & paucorū potētia. nā optimates/ speciem esse paucorū potentium posuere: et eam que uocatur reipublica dixerunt esse popularē. quemadmodū de uentis Zephyrū quidem borealem: Eurum autē australe. eodēq; modo in harmonijs: ut quidā tradūt. nam et in illis duas species posuerunt: vnā doricam alterā phrygiā. ceteras oēs uel ad doricam/ uel ad phrygiā referri. maxime quidē igitur consueuerūt: de rebus publicis sic existimare. Sed certe melius ac uerius est/ ut nos diuisimus. duarū uel unius recte constitute/ ceteras transgressiones esse. et aliquas esse bene cōtēperate harmonie/ alias uero ipsi9 optime reipublice. ad paucorū uero potētia q; duriores sūt ac magis uolente: q; uero remisse et molles/ ad popularē statū pertinere.

Eretrientes. Chalcidenses. Magnesij. Meander. Asia.

TERTII CAP. COMMENTARIVS.

Ausam diuersitatu: rerū publicarū ostendit esse: diuersitatem partium ciuitatū/ siue recte sint siue lapsę. sed hic precipue de lapsis. Sunt diuites/ sunt pauperes/ sunt bellici/ sunt imbelles/ sunt agricolę/ sunt nobiles/ sunt ignobiles/ sunt opifices et mercatores/ erid genus. et que pars obtinet in ciuitate preualētiorq; est: in ea ciuitate re efficit publicam. littera clara est. et de partibus ciuitatis exactius adhuc: numero 11 huius et 13. P onit priscorū sententiā de rebus publicis: qui duas precipue/ popularem et paucorū potētia esse crediderūt/ ceteras autem ad eas reduci. ut duos p;cipuos ponebāt uentos/ ad quos reliquos reuocabant: boream uidelicet et austrū: et duos canendi modos: Dorium et Phrygium. Hūc de rebus publicis opinādi modū: refutat Aristoteles/ approbans modum qui capite quinto tertij/ et numero 3 huius/ et de rebus publicis/ et de trasgressionibus labibulq; earū positus est. et rectorum rerum publicarū: quasdam esse bene conspiratis/ contēperateq; harmonie ut ee que reipublice et cēsupotestates. alias autē esse ipsius optime reipublice/ ad optimumq; pertinere gubernationis statū: ut sūt regia et optimatū reipublice. et lapsarum/ que duriores sunt et magis uolente/ ad paucorū statum pertinere: que uero molliores et licentiosiores ad popularem.

CANNOTATIONES AD CAP. TERTIVM.

B de optimatibus tractauimus. alegare uidetur aliud opus eius q; que passim in manibus habeātur. uerū partes ciuitatis necessarie: ex numero 11 huius/ et ex operibus facile ex numero 2 septimi intelligunt. Maxime uero due uidentur esse: quēadmodū de uentis dici solet: duodecim esse uentos/ quorū duo maximos habent effectus austrer et boreas: ex libris meteoricis est cognitum. Et harmoniarū modos apud musicos septē esse: Dorium/ Hypodoriū/ Lydium/ Hypolydiū/ Myxolydiū. Hypophygiū et Phrygiū.

7

8

9

7

8

Nicomachus.
Philoxenes
Cleonides.

ex Nicomacho/Philoxeno/Cleonide et alijs musicis cognoscitur. et hec vt hic ostendatur: a presenti contemplatione sunt aliena. dicitur enim vnumquodq; proprio in loco/vel comodissime. **De populari gubernatione/partibus ciuitatis/speciebus plebis/et speciebus nobilitatis/et speciebus popularis gubernationis. Cap. IIII**

Neq; vero popularis ita simpliciter nunc ponenda est/ vt quidam ponunt: vbi multitudo dominatur. nā et in paucorū potētis/ et vbiq; dominari maior pars preualet. etenim si esset vniuersi mille trecenti/ et horū mille essent opulenti/ neq; partem gubernationis darēt trecentis illis pauperibus ingenuis ac in ceteris paribus: nemo certe diceret hāc esse popularem. Eodē modo pauci siquidē inopes in ciuitate potentiores essent q̄ multi opulenti/ nec honores illis impartirentur: nemo vtiq; diceret hanc esse speciē/que appellatur paucorū potentiū. potius itaq; dicendum fuerit popularem quidē esse: cū penes ingenuos homines est gubernatio. Paucorum autē potentiū cum penes opulentos. sed cōtingit vt alteri multi sint: alteri pauci. pleriq; enī ingenui sunt: rari vero diuites. Etenim si magistratus/honoresq; publici secūdū magnitudinē distribuerētur/ vt in Ethiopia quidā tradunt fieri/ vel secūdum pulchritudinē: paucorū esset gubernatio/ cū parua sit multitudo magnorū et formosorum. verūtamen nō isto modo sat est respublicas istas determinasse: sed cū plures sint partes et multitudinis et paucorū potētium/ adhuc resumendū est. vt neq; ingenui pauci existentes/ pluribus: neq; ioniū multitudo/ ingenuis dominetur. vt in Apollonia/ que est in ionio/ et in Thera. in vtraq; enim istarū vrbū honores/ dignitatesq; erāt illorū: qui nobilitate prestabant/ et eorū qui primi in eas colonias venerant/ qui erant pauci: nō autē diuitū/ licet diuitum multitudinē superaret populus/ vt et in Colophone antiquitus. ibi enim possidebat magna patrimonā multitudo: anteq̄ bellum gererēt aduersus Lydos. Sed est multitudinis quedā gubernatio: quādo ingenui homines et inopes multi existentes gubernant rempublicā. Paucorum vero potētium: quando opulenti et nobiliores pauci existentes gubernant. **Q**uā igitur plures sint rerū publicarum species/ et quib; de causis: patet. **Q**uāobrē vero plures sint: q̄ ille quas dictum erat/ et quenam iste sint/ & propter quid: deiceps dicemus principio vnde prius assumpto. Fatemur enī nō vnā partem/ sed plures. omnē habere ciuitatē. vt igitur si animalis vellemus species capere: primo segregaremus id quod necessarium sit omne animal habere/ ceu quedam sensoriorum/ & quod cibū conficiat atq; receptet/ puta os et ventrē. et preterea illas: quibus mouētur partes. Si itaq; tot species solum/ harū vero differētiē essent/ dico autē ceu oris genera plura/ et ventris et sensoriorū/ et preterea earū quibus mouetur/ partium: harū coniugationis nūerus necessario efficeret plura genera animalium nō enim fieri posset: vt idem animal haberet plures differētiās oris/ sic etiā neq; auriū itaq; quando suscepte fuerint oēs cōbinationes istorū/ faciēt species animalis: et tot quidē species/ quot cōiugationes sunt partiū necessariarū. Eodē modo de dictis rebus publicis. ciuitates enī non ex vna/ sed ex multis partibus constant: vt sepius dictū est. **V**na quedam pars est circa alimenta multitudo: quos agricolas dicimus. **S**ecūda vero pars ea que vocatur mechanica. hec autē versatur circa artes: sine quibus ciuitas habitari non potest. harū vero artium alie sunt necessarie: alie

Ethiopia.

Apollonia
Ionium.
Thera.
Colophō.

Lydi.

Partes ciuitatis.

1
2

ad delicias pertinent/ et ad vite cultū. **T**ertia pars est forensis multitudo: q̄ circa emendum vendendūq; et circa mercaturā/ et nūmulariā versatur. **Q**uarta pars. mercenarij. **Q**uinta. propulsatores belli. que quidē pars nō min⁹ necessaria est ciuitati q̄ aliqua superiorū: si velint aduersus inuadentes tueri libertatē. impossibile est enim vt que ciuitas vocari mereatur: sit natura serua. per se enim sufficiens ciuitas. seruus autē nō per se sufficiens est. Quapropter in libris de re publica/ ornate quidē hoc: sed non sufficiēter dictū est a Socrate: inquit enim ex quattuor maxime necessarijs ciuitatē constare. hos autem esse textorē/ agricolā/ coriarium/ edificatorem. rursus vero adiungit/ quasi illi non sufficiant. fabrū ferrariū/ et pastorem necessariarū pecudum/ et insuper negociatorē/ et nūmulariū. et hec omnia ciuitatem cōplent primā. **Q**uasi vero ciuitas omnis necessaria gratia sit constituta/ ac non magis gratia honesti: et quasi eque indigeat corarijs & agricolis. **P**ropulsatores autē belli nō primā faciunt partē/ anteq̄ aucta regione/ et vicinis coactis ad bellū deueniatur. atqui et in quattuor illis et in quotcūq; cōmunicatibus/ necessariū est esse aliquē: q̄ ius dicat/ & decernat. Si quidem ergo animā quis ponat animalis esse partē magis q̄ corpus: et ciuitatū magis talia ponenda sunt esse partes/ q̄ ea que pertinet ad necessariū vsum/ propulsatores belli videlicet ac iustitie iudicarie exhibitores/ et preterea consultores/ q̄ est ciuilis prudentie opus. et hoc siue separatim existat quibusdā/ siue eisdem: nihil refert ad hūc sermonē: nam et in armis esse/ et agros colere: sepe cōtingit eisdem. Quare si et hec et illa ponēda sūt ciuitatis esse partes: manifestū est q̄ propulsatores belli pars necessaria sunt ciuitatis. **S**eptima pars est eorū: q̄ magna patrimonā habētes reipublice onera sustinēt: quos opulētos vocam⁹. **O**ctaua eorum qui publicam operā exhibēt. et qui in magistratibus gerendis occupati existunt. ciuitas enim absq; magistratibus esse non potest. necessariū est igitur esse quosdā/ qui magistratus gerere valeant: et hoc munus sufferre in ciuitate/ vel perpetuo/ vel ad tēpus. **R**eliqua vero sunt illa: de quibus ad integrū determinabimus quod in consulendo et ius cōtrouersiā habentibus reddendo/ versatur. Si igitur hec ciuitatib; adesse oportet/ recteq; fieri et iuste/ necessariū est esse alios quos/ qui virtutem habeāt rerū ciuiliū. **C**eteras ergo potentias eisdē adesse posse videtur pluribus/ ceu eosdē esse propulsatores belli et agricolas et artifices/ et preterea consultores et iudicantes. arrogant quoq; sibi virtutē cūcti: et multifariam se existimant idoneos ad gubernandū. verū pauperes et diuites/ eosdem esse impossibile est. quapropter he partes precipue vidētur esse ciuitatis/ inopes scilicet & opulēti. Et p̄tera ex eo quod vt plurimū alij pauci sunt/ alij multi: contrarie partes inter se apparent. quare et respublicas secūdū earum preualetiam constituerūt. ac due vidētur popularis scilicet et paucorum potentia. Sed q̄ sint plures respublice et ob hoc quas causas: dictū prius. **Q**uod vero et popularis ipsius species sint plures et paucorū potentiū ostēdem⁹. Patet autē hoc ex ijs que dicta sunt. nā et in plebe et in nobilitate plures sunt species/ plebis q̄dē vna species agricolae/ alia artifices/ alia negociatores/ q̄ emēdis vēdēdisq; reb; intēdūt/ alia circa rē maritimā. et horū alij bellatores/ alij mercatores/ alij portitores/ alij piscatores. multis enī in locis horū turba inges. vt piscatores: Tarētij et Byzantij. naua

Socrates

6

7

8

9

10

Huius.

7.

Tarētum.
Byzātium.

Athene.
Egina.
Chius.
Tenedus.

Species po-
pularis gu-
bernatiois.

lis multitudo: Athenis, mercatores: in Egina, et Chio, portitores: in Tenedo, in-
sup manuales et paruas facultates habentes: quod ociosi esse non possunt, preterea qui
non ex utroque parente ciue sunt orti: liberi tamen homines: et si qua huiusmo-
di plebeorum hominum species altera. ¶ Nobilitatis vero: diuitie/ genus/ virtus di- 14
sciplina/ et his similia, que dicuntur secundum eandem differentiam. ¶ Popularis igitur 15
primo species dicitur maxime secundum equalitatem, vult enim lex huiusmodi
popularitatis/ pares esse diuites et pauperes/ nec alteros plus posse/ alteros mi-
nus/ sed utrosque esse equales. siquidem maxime libertas est in populari statu: ut pu-
tat quidam, et equalitas certe fuerit maxime simili modo omnibus republica par-
ticipantibus, cum vero populus sit multitudo/ et id obtineat quod pluribus videat-
ur: necesse est ut hec sit popularis gubernatio, vna igitur species popularis hec est.
¶ Alia vero species: ut magistratus honoresque in republica secundum censum patri-
moniorum/ et eum quidem paruum/ tribuatur/ ita ut qui tanta possidet/ habilis sit ad
honores reipublice suscipiendos, qui vero non possidet: inhabilis sit. ¶ Alia spe- 16
cies popularis est: ut omnibus omnino ciuibusabilitas sit/ modo sint obnoxii:
dominetur autem lex. ¶ Alia species popularis est: ut omnes omnino habiles sint ad
magistratus gerendos: modo sint ciues/ et dominetur lex. ¶ Alia species eodemque
modo: nisi quod non lex dominatur/ sed multitudo. Hoc autem fit: quando populi de-
creta preualent legibus. ¶ Accidit vero istud ob quosdam/ qui populum ducunt, nam
in istis rebus publicis in quibus dominatur lex: non sit aliquis qui populum ducat/ sed
optimi ciuium rempublicam gubernant, at ubi leges non dominantur: ibi ductores
populi oriuntur, solus enim populus regit/ compositus vnus ex pluribus, multitudo
enim dominandi auctoritatem habet: non ut singuli/ sed ut omnes. Homerus autem cum di-
cit/ non esse bonum ut plures regant: vtrum de hac dicit/ vel de alia cum plures guber-
nant ut singuli/ incertum est, talis ergo populus utpote absolutam potestatem ha-
bens: dominari solus querit/ nec vlli legi subesse/ efficiturque dominator quare as-
sentatores eius in precio habentur. ¶ Et est huiusmodi populus: in gubernatione 17
sua tyranno persimilis, idem nempe mores: & utrobique meliores deprimuntur, &
decreta huius populi: perinde sunt/ ut tyranni precepta, et ductores/ suaforesque
huiusmodi populi: sunt velut adulescentes illi/ qui circa tyrannos versantur, et ma-
xime utrisque apud utrosque potentia est/ adulescentibus inquam penes tyrannum/ ac du-
ctoribus suaforibusque populi apud ipsum populum. Hi actores sunt ut decretum
populi leges infringant: et ad populum cuncta referunt, contingit autem illos fieri po-
tentes: ex eo quia populus dominatur omnium/ ipsi vero voluntati populi, nam fi-
des a populo eis adhibetur, preterea qui de magistratibus conqueruntur, aiunt ad
iudicia populi/ negocia referri oportere: populus autem audit gratanter eorum pro-
uocationes, quare per hunc modum magistratus dissoluuntur omnes. ¶ Merito 18
igitur reprehendere videntur: qui dicunt huiusmodi popularem esse potentiam/
non autem reipublice speciem/ ubi enim leges dominari non preualent: non est res-
publica, nam lex dominari omnibus debet: de singularibus autem magistratus
et respublica iudicare, quare si est popularis potentia vna specierum reipublice:
clarum est quod talis gubernatio/ in qua decretis populi cuncta efficiunt: non est pro-
prie popularis potentia, nullum enim populi decretum: recipit esse vniuersale, De

Homerus.

popularis igitur speciebus: in hunc modum determinatum sit.

¶ Q VARTICAP. COMMENTARIVS.

Refutat definitionem popularis gubernationis/ ita simpliciter et nudam: ut nonnulli
eam ponunt/ resumens pene vniuersa que capite quito tertij/ dixit/ quedam etiam spe-
cialiora ad illius intelligentiam adduces, ut de ethiopicis: qui a corporum elegantia
et pulchritudine/ magistratus dispensabant, de apolloniatis/ Theracensibus/ &
colophonis: que in littera satis constat, ex quibus liquide definitiones ille ita nu-
de tradite atque intellecte: inualide monstrarentur. ¶ Vult plures esse modos et spe-
cies rerum publicarum speciatim/ quod que iam expresse sunt: et cause cognoscuntur ex
enumeratione partium ciuitatis/ a quarum vnaquaque sumi potest species vna gubernandi, et partes
ciuitatis annumerat, vna est: agricolae/ qui circa alimenta versantur, Secunda opifices/ qui versantur 1, 2.
circa artes/ aut necessarias/ aut ad delicias aut voluptates/ aut ad ornatum pertinentes, Tertia: 3.
cauponaria/ vendentium emetiumque/ mercatoria/ et numularia, Quarta mercenarij, Quinta pro- 4, 5.
pulsatores belli, Sexta: ij qui ius dicunt/ atque discernunt, Septima: opulenti et diuites/ qui onera 6, 7.
reipublice sustinere valent, Octaua: publicis magistratibus fungentes, Nona: ij de quibus alio in 8, 9.
loco exactius consultores et ius in controuersijs assignantes, Interim notat Societatem in diuisione
partium ciuitatis: que a Platone ponit in libris de republica, ¶ Primas partes ciuitatis esse iquit
opulentos et inopes: et que maxime inter se contrarie videntur/ quod nunquam contingat eosdem simul esse
opulentos et inopes/ quod ut plurimum hi multi sint illi vero pauci/ quod ubi opulenti preualent re sta-
tuant publicam/ ubi vero inopes et illi quoque sibi gubernandi facultatem arrogat, Sed alie partes
coincidere possunt: ut contingit eodem esse/ et agricolas et artifices et belli Propulsatores/ insuper
et consultores et controuersiarum iudices et magistratum gerentes, nam cuncti sibi virtutem arrogat:
¶ Species plebis noue enuerat:
ex quibus cetera facile intelliguntur/ si que sint, circa terram: agricolae/ opifices/ et negociatores qui 2, 3.
vendendis emendisque rebus intendunt, circa mare: nauales bellatores/ ut Athenis, mercatores, ut 4, 5.
in Egina & Chio, piscatores: ut Tharenti/ et Byzantijs, portitores: ut in Tenedo, insuper manu 6, 7.
operarij paruas facultates habentes, et liberi/ qui tamen non ex utroque parente ciue sunt orti/ et si 8, 9.
qua huiusmodi plebeorum hominum est species, ¶ Tangit quattuor nobilium species nobiles, ob istas
¶ Subiungit popularis gubernationis species quatuor
¶ Prima est secundum equalitatem: ubi et pauperes et diuites/ equam habent gubernandi potestatem, Se- 1
cunda, in qua magistratus et honores secundum censum et quidem exiguum dispensantur/ lege posita/ 2
ut qui tantula possidet sit habilis ad magistratus adipiscendos/ qui vero non/ inhabilis esto, Tertia: 3
in qua omnes omnino ciues indispiscendorum honorem habiles sunt/ modo cooperiantur idonei/ sed lex do- 4
minatur, Quarta: in qua omnes omnino ciues ad gerendos magistratus habiles habent/ at lex do- 5
minatur, Quinta: in qua omnes omnino ad magistratum functiones sunt indifferetes/ verum non lex 6
sed multitudo dominatur, Hac enim in specie: decreta populi plus possunt quam leges, ¶ Ostendit in 7
hac quinta specie oriri quosdam populi ductores (quos demagogos quidam greci dicunt) qui beniuolen-
tia et fauore populum quo volunt ducunt/ populo assentantes, in quarta et tertia specie nunquam oritur
hec pestis: neque in duabus alijs/ modo sinant leges dominari, littera dilucida, ¶ Assimilat in quibus- 8
populum quinte et deterrime gubernationis popularis/ tyranno, primo: quia et populo huic/ et ty-
ranno: idem sunt mores, secundo: quod decreta huius populi: sunt ut tyranni precepta, tertio: quod 9
tyranno sunt adulescentes: idem sunt apud huiusmodi populum/ populi ductores/ atque suafores, quarto:
quod adulescentes maxime possunt apud tyrannum: et hic quoque populi ductores apud populum, quito:
insuper cum accusantur magistratus/ populi ductores aiunt ad populum referri debere: ut et om-
nes accusationes/ volunt adulescentes deferri ad tyrannos/ sicque omnes dissoluuntur atque pereunt
magistratus, ¶ Damnat hanc quintam speciem gubernationis popularis, neque dignum censet: ut ei vlti-
mo modo reipublice nomen tribuatur, quod in ea neque lex neque magistratus auctoritatem vllam habes-
ant: sine quibus respublica, esse non posse definita est, littera conspicua est.

¶ ANNOTATIONES AD CAP. Q VARTVM.

Quibus ad integrum determinabimus, cap. vndecimo et duodecimo huius: ubi de
consilijs/ magistratibus/ et iudicijs, ¶ Et est huiusmodi populus: in gubernatione sua/
tyranno persimilis, de viro populari huius speciei: Socrates in octauo de republica,
Quando inquit iuuenis/ nutritus ruditer et aride nimium/ fucorum mel gustat/ adheretque
ardentibus/ vehementibusque et calidis aialibus/ potentibus oiformis et varias volu-
ptates vndique comparare: hinc oritur existima mutatione/ qua ex paucorum potentia que in eo est/ trans-
sit in populari/ propter inscientiam paterne educationis, qui externas cupiditates et non necessarias: non
reprimat increpando/ coarguendo vehementer/ ne paucorum conditio/ populari statui cedat, verum

Ex Socra-
te vir po-
pularis.

neglecta iuuenilis animi cultura: multe vehementesq; sunt cupiditates/ trahuntq; ad consuetudinem. ac dum clara serpunt: magnam excrescunt in numerum. et tandem iuuenilis animi arcem occupant/ presentientes vacua esse doctrinarum/ honestorumq; officiorum/ verarumq; rationum: que in priorum hominum mentibus/ optimi omnium custodes/ seruatorumq; extant. succeduntq; false superbi/ petulantescq; rationes et opiniones/ in eorum locum: neque presidium admittunt/ neque priuatorum sensum monitus excipiunt. et pudorem/ fatuitatem appellantes: turpiter in exilium pellunt. et temperantiam nominantes ignauiam/ reprobantescq; eijciunt. modestiam quoque in moribus/ et in sumptibus moderationem: tanquam rusticitatem/ & illiberalitatem penitus detestantur et fugant. cum multis sutilibusq; cupiditatibus viuentes: petulantiam/ ingenuam educationem nominant. licentiam: libertatem. prodigaliter: magnificentiam: impudentiam. fortitudinem. illas extollunt/ illisq; applaudunt: sicque transit iuuenis ex insita necessariorum cupiditatum affectu/ in resolutam non necessariarum voluptatum licentiam/ illarum gratia erogans pecunias/ laborans/ exercitiaq; suscipiens. idies ita viuens: ut in idcirco presentibusq; cupiditatibus semper obsequatur/ dum alias ebriari modulationibusq; indulget/ alias aque potum contentus est/ et media. iterdum gymnastice studijs se exercet nonnunquam remissiore animo torpet. quandoque philosophie studium attingit. sepe etiam se ad reipublicam confert/ proditq; in medium: quicquid obtulit fors/ et dicens et faciens. si quandoque milites admiratur: ad eos fertur. sin mercatores: ad hos aduenat. neque ordine vlllo/ aut necessitate/ vitam suam dirigit: sed hanc viuendi licentiam/ iocundam et liberalem/ et beatam vitam appellat/ assidue colit. Et de ciuitate ppfari. Talis ppfariis ciuitas: in qua neque cogaris magistratibus fugi/ etiam si ad id sufficiat/ neque per se si nolis/ neque bellum gerere alijs bellum gerentibus/ neque pacem agere a gerentibus alijs/ nisi id placeat. si qua lex imperare veret/ et sententias ferre: nichilominus et iperes/ et sententias feras in iudicio: si tibi visum fuerit: morte et exilio dantur nichilominus vrbem incolat/ et prodeat in medium et p sepe (quasi nemo videat: aut curet) instar heroum quorundam p vrbem incedant. indulgentia maxima: et sine vlla obseruatione nichil curas/ ex quibus studijs se quis ad ciuilia conferat/ sed honorans/ quisq; ametur a vulgo. in qua nunquam vir pclarus euadet: nisi statim a pueritia honestis studijs nutriat/ et illa frequenter exerceat/ altoque pditus sit animo. Ceterum cum popularis ciuitas sit libertatem/ malos pceras nas pidentes nascitur/ et ea licetiosa libertate psumus quam decet sese iurgitans debachat: principes causas/ tanquam rigidiores et tyrannicos punit/ nisi mites admodum sint plurimumque concedat licentiam/ et eos qui principibus pariter/ tanquam seruiles sint/ et nulli pccij hoies/ obiurgat. principes autem subditis pares: et subditos pares principibus/ priuati et publice laudat/ et honorat. haud secus ac in domo: ubi pater filio fiat similis/ et filius patri sit par/ neque vereat/ neque metuat pariter/ ut sit maximiliber: et inquilinus ciuium/ et inquilino ciuium eques/ pegrinusque similiter. et ea in vrbem pceptor discipulos timet/ eiusque blauditur: discipuli pceptores spernunt/ et similiter pedagogos. et summatim iuniores senioribus se similes pstant. verbisq; et operibus aduersant. seniores autem iuniorum gerunt vices. tanquam scurre facetijs eos delectant: ne seueri/ imperiosique videantur. vulgi libertas extrema. empta mancipia: nichilominus libera sunt/ que emptores. maxima mulieribus erga viros et viris erga mulieres equalitas: libertasque. et bestie que hac in ciuitate sub hominibus nutriuntur que alibi liberiores sunt. nam et catelle/ vt habet prouerbiu/ perinde ac domine sunt et equi et asini tanta per vias libertate consuecunt/ vt in obuium queque impetum faciant/ nisi cesserit. ceteraque omnia summa aguntur licentia. omnes leges tam scriptas/ quam non scriptas: spernunt/ ne quis illis dominetur. Hec Socrates.

De speciebus paucorum potentie/ et permixtis gubernationibus. Cap. V

PAucorum vero gubernationis species vna est/ in qua censum habentes ad gubernationem reipublice recipiuntur: tantum quidem vt tenues homines ad eum peruenire non possint/ is vero qui tanta possidet/ habilis sit ad reipublicam gerendam. Alia species est: cum a paruo censu est fungendi magistratus habilitas. atque cum eligunt ipsi/ eos qui desunt. si igitur ex omnibus hoc faciant: videtur hoc potius esse optimatum. sin vero ex definitis quibusdam. paucorum potentie. Alia species est: cum pro patre succedit filius. Quarta species: cum hoc sit quod modo diximus/ et lex non dominatur/ sed id illi qui regunt. Et hec est correspondens in paucorum gubernatione: vt est tyrannus in monarchia/ et vt est in populari statu vltima illa species de qua diximus. et vocant huiusmodi specie paucorum potentiam. gubernationis igitur paucorum hec species sunt. Nec latere debet nos: quod multis locis accidit reipublicam que secundum leges non sit popularis: consuetudine tamen et viuendi

Ex Socrate. Ciuitas popularis.

Species paucorum potentie.

modo populariter gubernari. similiter autem e conuerso apud alios contingit reipublicam secundum leges magis esse populari: moribus tamen & viuendi modo ad paucorum gubernationem magis pertinere. Contingit hoc autem maxime post mutationes rerum publicarum. non enim statim mutantur: sed contenti sunt ab initio homines parua accessione potentie. Quare leges manent vt prius erant: preualent tamen qui reipublicam mutauerunt.

ANNOTATIONES AD CAP. QUINTVM.

PAucorum potentie: species quattuor affert. Prima est: in qua solum a magno censu ad administrationem reipublice admittuntur/ ad que quidem tenues hoies nequaquam attingere valent. Secunda: in qua a paruo quidem censu/ sed ex determinatis quibusdam ad subeundos magistratus habiles iudicantur atque idonei. Tertia: cum in magistratu pro patre succedit filius. & in his tribus lex dominatur. Quarta species: cum similiter vt in aliquo superiorum modorum magistratus incutitur/ verum lex non dominatur/ sed in qua administrandi gubernationem accipiunt. Hanc quartam specie paucorum potentie: correspondere dicit tyranno in principatu vnus/ & populo quinte & vltime species. quare gubernationum paucorum potentie deterrima est: & que iam reipublice nomine sit indigna. De confusis & permixtis gubernationibus. cur aliquando contingat mixta & confusa gubernatio popularis/ ite & paucorum potentia ostendit. confusam & permixtam appello gubernationem populari: cum leges paucorum potentie habent aut alterius gubernationis/ at tamen populariter gubernant: identidem permixtam paucorum potentiam: cum leges habent populares aut alterius reipublice/ oligarchice tamen & (vt sic dixerit) paucorum potentie viuunt. id accidit: propter mutationes rerum publicarum. vt cum paucorum potentia transit in populari gubernationem: aut popularis gubernatio in paucorum potentiam. non enim ilico mutantur leges: sed contenti sunt ab initio homines/ parua accessione gubernationis. quare leges manent vt prius erant. preualent tamen: qui priorem reipublice statum demutauerunt.

ANNOTATIONES AD CAP. QUINTVM.

Hec est correspondens. Ex Socrate: vir paucorum potentie. Similis (inquit) huius reipublice vir est ei: qui patre ambitiosum habuit/ sed qui in reipublicam tanquam in scopulum offederit/ subiecto ex culmine dignitatis. plapsus. siue post belli expeditionem siue post alterius magistratus maximi dignitatem: in iudicium ab insidiatoribus trahitur/ a calumniatoribus circumuetus eijs/ deprimitur/ spoliatur. hec autem stultus filius atque pessus: amisso patrimonio/ propter formidinem conuertit. & angusto admodum animo: aride nimium/ & parce viuens/ seque vexans in ope pecunias congregat. et in ea animifede: auarum/ & lucrum cupidum collocat affectum/ eumque magnam in se regem efficit/ ornatumque regijs exornat/ coronis/ balteis/ fibulis/ fimbrijs/ ense pscio/ rationali vim/ & aositatis ardore humili hic & illic subijciens/ et in seruitute redigens/ illam nichil aliud in grere & considerare permittens/ que vnde ex paucioribus pecunijs plurie congregetur. hunc vero nichil aliud mirari & colere quam diuitias/ atque diuites: & si quid aliud ad id conferat. Ex Socrate vir et ciuitas. Pecunias multo facit maximeque honorat/ parcius est & ad lucrum anxior. solas necessarias cupiditates explet: ceteris vero sumptibus nequaquam indulget/ sed alias appetitiones tanquam supuacaneas cohibet. aridior itaque & squalidior viuunt: vndeque summa pecunia re familiaris augens/ coaceruando intet thesauro. neque disciplinane applicuit animu. non enim cecum sibi ducem pposuisset. cupiditates habet fucis p similes: parti mendicis/ parti maleficas. maleficas enim cernes ad orphanorum tutelam/ et si quid tale: in quo licentiam plurimam ad iniuriam nascitur. in commercijs prauas cupiditates si cohibet: id vltimate ac metu fit/ circa reliqua substantiam cotremiscens/ non ratione illas manuefaciens. in alienis erogandis fucis similis. seditione intestina nequaquam carens. non vnus: sed duplex. et reliqua que subiungit Socrates.

De speciebus popularis et paucorum potentie/ et causis earum. Cap. VI

Quod autem tot sint popularis et paucorum gubernationis species: ex dictis patet. necesse est enim aut omnes partes populi (quas supra enumerauimus) reipublice gubernationem habere/ aut quasdam habere/ quasdam non habere. cum igitur & agricolae & mediocrii possidentes/ reipublicam gubernant: secundum leges est gubernatio. victum enim ex opera sua querere habent: nec ociosi esse possunt. quare legem agnoscetes: solummodo ad necessarias conciones populum conuocant. alijs autem recipi ad reipublicam licet: cum tanta possidebunt/ quanta determi

1
2
3
4

Ex Socrate vir paucorum potentie.

Ex Socrate vir paucorum potentie & ciuitas.

Aliter spes popularis gubernationis & cae.

1 Huius 16
Huius: 15

nat lex. omnino eni nō licet e oibus; paucorū potētie est. ociari aut eū qui nō red-
 2 ditus habeat: impossibile. Hec igit̃ his de causis: vna ē species popularis guberna-
 3 tionis. ¶ Altera vero species ē ob adhibitā electiōnē. nā oibus licet republica p-
 4 ticipare/ qui prohibiti nō sunt per gen⁹/ potētibus tamē in ocio esse. qua propter
 in huiusmodi quidē populari administratiōne leges preualēt/ & gubernāt: quia
 redditus nō est. ¶ Tertia species ē oibus omnino licere rēpublicā gerere/ q̄ libe-
 ri sint: nō tamē licere ob supradictā causā. quare necessariū est in hac quoq; legē
 dominari. ¶ Quarta vero species ē illa: q̄ postremis tēporibus in ciuitatib⁹ esse
 cepit. maiorib⁹ enī multo factis ciuitatib⁹ q̄ ab initio fuerāt/ & redditib⁹ faculta-
 tib⁹q; abūdātib⁹: participāt oēs reipublice ppter multitudinis supabūdātiā.
 versaturq; i republica gubernāda (ex eo q̄a possūt ociofi esse) etiā inopes/ mer-
 cedē capiētes. maximeq; huiusmōi multitudo ociofa est. nō enī cura rei familia-
 ris pprīe/ eos impedit: q̄ diuites ita occupat/ vt sepe a cōcionib⁹ absint/ & a iudi-
 cijs. ex quo fit: vt multitudo pauperū dominef in hac republica/ non autē leges.
 Species igit̃ popularis gubernatiōis tot actales sūt/ ob necessitates supradictas.
 ¶ Paucorū aut gubernatiōis prima species ē: quādo plures habēt patrimonía: 23
 sed nō admodū ampla. faciūt enī potestātē participādi ei: q̄ tāta possidet. & p-
 pter multitudinē eorū qui ad rēpublicā recipiūtur/ necesse est nō homines/ sed le-
 gē dominari. quāto enī magis distāt ab vnūs principatu/ neq; tā amplas habēt
 facultates/ vt eas negligendo ociari valeāt/ neq; ita exiguas vt a ciuitate victū q̄-
 rant: necesse est vt legē velint domiari/ nō aut ipsos. ¶ Si pauciores sint qui pa-
 trimonia possident/ siquidē plura q̄ prius: secūda species fit gubernationis pau-
 corū. magis enī potētes: plus habēdi se dignos putāt. quapropter ipsi sumūt ex
 alijs: q̄ ad rēpublicā se cōferūt. ppterea q̄ nōdū ita robusti sunt/ vt absq; lege gu-
 bernari possint: legē huiusmōi posuere. ¶ Si eo deueniāt/ vt ipi pauciores nu-
 mero/ maiores facultates habeāt: tertia fit gubernationis paucorū accessio. ipsi
 enī per se magistratus & iperia retinēt/ scdm legē iubentē: vt parentū defūctorū
 loco/ filij succedāt. ¶ Si magis etiā subnixi sint opibus & amicis: prope est talis
 potentia ad vnūs gubernationē/ & dominātur homines/ nō autē lex. & est hec
 quarta species gubernationis paucorū: correspondēs vltime speciei popularis.

SEXTICAP. COMMENTARIVS.

Species quattuor popularis gubernatiōis/ aliter q̄ quinq; illas capite quarto nūero 15
 1 digerit: & rationē reddit. tres tamē hic posite: coincidūt cū quattuor primis illic posi-
 2 tis. & quarta hic: cū quita que illic est posita. ¶ Primā dicit fieri: cū agricolē/ artifices
 & id genus/ & mediocria possidētes/ nō valētes ociū agere/ rēpublicā gubernāt. nā gu-
 bernāt scdm leges. & populū ad summopere necessarias (scdm q̄ leges cōtinent) cōciones cōuo-
 cant. nō enī licet illis feriari & ociari. & ab eo cōsū quē lex diffinit: ad rēpublicā admittūt. alioquī
 3 si nō ex oibus admitterēt: paucorū potētie/ nō popularis gubernationis id esset. ¶ Secūda spe-
 4 cies: ob adiectā electiōnē/ in qua videlicet omnes qui ex genere ciuiū sunt/ ad magistrat⁹ sunt eli-
 gibiles/ dū modo vitā in ocio degere possint/ neq; emolumentū ex gubernatione statuitur. iccirco
 in hac populari gubernatione: leges preualēt & gubernāt. quia ex gubernatiōe: redditus non
 prouenit. ¶ Tertia species est: cū oibus omnino licet rēpublicā gerere qui liberi sunt/ nō tamen
 iccirco liceat eos in ocio viuere: & in hac oportet legē dominari. ¶ Quarta: in qua multitudine
 preualēte/ administratiōis functionē participāt plebei/ mercedem capientes/ & in hac multitudine
 pauperū domiatur & nō leges. & hec species: postremis tēporib⁹ cepit in ciuitatib⁹. nā ciuitatib⁹
 multo maioribus factis q̄ ab initio fuerāt/ & auctis facultatibus: participāt oēs administratiōne
 gubernationis ciuitatis/ ob multitudinis incrementum etiā inopes/ quia mercedē ex administra-

23 tione capiētes/ ociofi viuere possūt. ¶ Digerit etiā hic paulo aliter quattuor paucorū potētie spes-
 cies/ q̄ numero 19. ¶ Prima species est: cū nō pauci facultates possidēt/ sed non admodū āplas/
 fitq; potestas gubernationē assumēdi a tātula facultate. & in hac specie: necesse est legem nō ho-
 mines dominari/ ob multitudinē eorū qui ad rēpublicā admittūtur. ¶ Secunda: cū pauciores
 sunt qui facultates habēt/ & quidē ampliores q̄ primi. qui quia per se rēpublicam administrare
 non sufficiūt/ ius tamē eligēdi ex alijs qui pariter ad rēpublicā moderandā recipiātur sibi ven-
 dicāt/ & hanc pariter legē vt ad eos spectet electio eorū qui ex alijs ad gubernationē assumētur/
 q̄ nondū validi satis & potētes/ & sine lege gubernarēt. ¶ Tertia species: cū his adhuc paucio-
 res sunt/ & ampliores facultates habētes/ qui magistratus & imperia sibi solis vendicant/ succe-
 duntq; filij magistratibus/ parētū loco/ secūdū legē quā tulerūt/ vt filij defūctorū/ parētū loco suc-
 cedant. ¶ Quarta species: cum magis adhuc q̄ nouissimi opibus subnixi sunt & amicitijs/ ita vt
 prope talis potētia ad vnūs potētātū/ monarchiāq; accedat/ et dominētur homines nō lex. & hec
 quarta species: paucorū potētie correspondet vlti/ et deterrime speciei gubernationis popularis.

ANNOTATIONES ADCAP. SEXTVM.

22 q̄ Vod autē tot sint popularis. Quattuor species popularis gubernationis hoc in capite
 posite: cū quinq; illis coincidūt que numero 15 sunt adducte. nam tres prime hic posi-
 te coincidunt cum quattuor primis/ illic positis: & quarta cum quinta. ita & quattuor
 paucorum potētie hic: cum quattuor cap. quinto positis.

De diuisione platonis/ & speciebus optimatū. Cap. VII
 24 Vnt insuper alia duo genera rerū publicarū/ preter eas in quibus
 aut multitudo/ aut pauci gubernant: quarū alterā aiunt oēs spe-
 ciem esse vnā ex quattuor. dicunt autē eas quattuor/ monarchiā/
 paucorū gubernationē/ popularē/ & quartā quā vocant optima-
 tem. est & quira: quā cōmuni nomine omniū appellāt. rem enim
 publicā vocāt. sed quia nō sepe fit/ latet numerare volētes: & ita suscipiūt/ quasi
 25 sint quattuor solū. vt Plato i libris de republica dicit. ¶ Optimatē igitur recte se
 habet appellare illā: de qua tractauimus in primis sermonibus. que enim ab op-
 timis viris simpliciter per virtutē est gubernatio reipublice/ & nō ad suppositio-
 nem quandā bonis viris: eā solam iustū est optimatem appellari. in sola enī ista
 simpliciter idem est vir bonus & ciuis. In alijs autē boni sunt ad suā gubernādi
 speciem. ¶ Sunt tamen quedā: que differentiā habent a paucorū gubernatione
 (& appellātur optimates) & ab ea q̄ vocatur rēpublica: vbi nō solum respectu
 diuitiarum/ sed etiā respectu virtutis/ ad gubernationē reipublice sumūtur. hec
 rēpublica differt ab vtriq; & naturā optimatis sapere videtur. nā & in his ciui-
 tatibus que nō faciunt publice curā virtutis: sunt tamen quidā prestantiores/ q̄
 videntur esse boni & equi viri. ¶ Vbi ergo rēpublica respicit ad diuitias/ & ad
 virtutem/ & ad populum vt est apud Carthagenenses: ea naturam optimatē sa-
 pere videtur. & vbi ad duo illorū solum: vt Lacedemoniorū ad virtutē & ad po-
 pulum. & est hec mixtura popularis ac virtutis. optimatum igitur preter illam
 primam optimā reipublice gubernandi formā: he due species sunt. ¶ Et tertia:
 quecūq; illius que appellāt rēpublica/ inclināt ad paucorū gubernationem.

SEPTIMICAP. COMMENTARIVS.

Quomodo Plato/ rēpublicas in q̄q; species digerit in libro de republica/ hic ostendit
 24 Aristoteles: scilicet i monarchiā q̄ est tyrānis/ & in paucorū potētiā/ popularē guber-
 nationē optimatē/ & rēpublicā. sed vt inq; Plato: hec q̄ rēpublica vocat̃ latet nūera-
 25 re volētes. iccirco solū quattuor eē putāt. ¶ Quattuor affert Aristocratie optimatē/ q̄
 reipublice species: dicēs id recte se habere/ si vocemus optimatē rēpublicā primāq; eius speciei/ eā
 de q̄ superiorib⁹ sermonib⁹ fecit mētionē nūero scilicet 29 tertij/ & alijs quibusdā locis. nā reue-
 ra eā solā rēpublicā/ que absolute ac simpliciter ab optimis viris secūdū virtutē gubernat: equū
 h ij

1
2
3
4
Plato.
Tertij
29
Species op-
timatum.
1
2
3
Carthagi-
nenses.
Lacedemo-
nij.
4

est optimatē appellare/nō autē que a bonis viris ex suppositione quadā/atq; adiectione. vt a bonis aut optimis ad popularē gubernationē: aut optimis ad paucorū potētātū. nec ab re quidem. quia in sola optimate republica: idē est vir absolute bonus/ & bonus ciuis/ in alijs autem boni ex suppositione ad sue scilicet gubernationis speciē. ¶ Secūda: in qua diuitiarum & virtutis habito respectu/ ad magistratus assumuntur. hoc differēs a paucorū potētia: q̄ nō solū diuitias respicit. ¶ Tertia: in qua ad tria aut duo respicit/ diuitias scilicet virtutē & populū/ vt in Carthagine/ aut virtutē & populū vt Lacedemone. volunt enī populariter viuere: sed illic presides habere diuites & bonos/ hic autē bonos. ¶ Quarta est: que puenit ab ea q̄ respublica appellat/ quotiescūq; ad paucorū potētiā inclinatur. et hec istima & vltima optimatū est. & minus eo nonine digna.

ANNOTATIONES AD CAP. SEPTIMUM.

o Primatem igitur recte sic habet appellare illam: de qua tractauim⁹/ in primis sermo 25 nibus. Scilicet tertio huius numero 29.

De censu potestate/ de legibus bonis/ finibus optimatis/ popularis/ & paucorum potentie. Cap. VIII

Elíquum est: vt de ea que appellatur respublica dicam⁹/ & de tyrānide. ordinauimus aut sic: cū prius ordinate nō essent/ neq; hec trāsgressio/ neq; ille (de quibus modo dixim⁹) optimates. quia reuera oēs aberrant a rectissima gubernādi forma: post modū cū ijs nūerantur que sūt harum trāsgressiones & labe/ vt in superioribus circa p̄cipiū diximus. merito aut postremo loco tyrānidē referuauim⁹: propterea q̄ ista minime oīm est respublica. nostra vero materia est de republica tractare. qua igit de causa sic ordinauimus: dictū est. ¶ Nūc autē est a nobis de illa q̄ cōmuni noīe appellat respublica: ostendendū. nā clarius eius vis apparebit: post determinationē eorū/ q̄ ad paucorū gubernationē/ & ad popularē spectabāt: est enī respublica (vt simpliciter dicamus) mixtura paucorū gubernatiōis ac popularis. ¶ Cōsueuerūt autē eas que iclināt ad popularē/ vocare respublicas: eas vero que ad paucorū gubernationē/ vocare optimates. ex eo quia opulētiorib⁹: doctrina atq; nobilitas magis adesse cōsueuerūt. preterea qui diuitias habent: ea videntur habere/ propter que ceteri iniurias faciūt: vnde & honestos & bonos & nobiles/ istos appellant. cū ergo optimatū gubernatio velit excellentiā tribuere optimis ciuib⁹/ & paucorum gubernationē esse dicāt ex bonis & honestis magis: videtur ipossibile ciuitatē nō bene legib⁹ institui/ que ab optimis moderatur/ & nō ab improbis/ eodēq; modo que leges non habeat bonas/ gubernari ab optimatibus. ¶ Habere autē leges bonas: nō id est si recte sint posite/ nec eis pareatur. itaq; vna recta legū institutio putāda est: legibus parere. altera/ vt ee recte sint leges posite/ quibus parere oportet (fieri enī potest: vt pareant ciues male positis legib⁹) id aut dupliciter accidit. aut enī optimis quātū cōtingit ipsis/ aut simpliciter optimis. ¶ Videtur aut optimatū esse: maxime honores tribuere scđm virtutē. finis enī optimatū: virtus. paucorū vero gubernationis: diuitie. popularis autē: libertas. Quod autē pluribus videtur: cōe est omniū. nam et in paucorum/ & in multitudinis gubernatione/ & in optimorū/ qđ videtur maiori parti eorū/ qui in republica versantur: id obtinet. in plerisq; igitur ciuitatibus: hec species gubernādi respublica vocatur. sola enī mixtio coniecturā facit opulētorum & inopum/ diuitiarū & libertatis. Fere enī apud plurimos illi qui diuitijs pollent: bonorū & honestorū locum obtinere videntur. ¶ Cum vero tria sint/ que circa equalitatē respublice contendunt/ libertas/ diuitie/ virtus (nam quartum illud que appellat nobilitas:

Huius. 3

duobus cōsequēs est. nobilitas enī est antique diuitie & virtus) manifestum est: quia duorū mixtura diuitū & pauperū est respublica appellāda/ triū vero/ optimatū gubernatio maxime aliarū/ preter illā verā & primā. ¶ Q̄ igitur alie sint respublice preter monarchiā id est vnus p̄cipatū/ & popularē & paucorū potentū: dictū est. & quales iste/ & i quo differāt inter se/ & optimatū gubernatio/ & alie species q̄ ad optimates declināt/ & quō nō lōge distāt inter se: manifestū.

OCTAVICAP. COMMENTARIVS.

26 Roponit post assignatas populares gubernatiōes/ paucorū potētie/ & optimatis respublice species: de ea q̄ solet appellari respublica determinare/ & vltimo loco de tyrānide. & sic ipse ordinauit: cū prius ordinate nō essent neq; tyrānis/ neq; species optimatis de qb⁹ paulo supra/ secūda scilicet tertia/ & quarta. et causam cur has optimatis species post populares & paucorū species ordinauit: subdit. q̄ ille labūt a rectissima republica. iccirco nichil mirū videri debet: si deiceps eas enūerauerit cū popularibus et paucorū gubernationibus/ q̄ rerū publicarū sunt trāsgressiones atq; labe: vt capite scđo huius dictū est. sed vltimū tyrānidē referuat determinatiōis locū: quia minime sibi respublice nomē vēdicat. hic aut de hisce q̄ quoquo pacto respublice nomē sibi asciscūt: precipuus sermo. & hic de nūcupata republica discutere locus esse videt: cuius cognitio ex cognitioe gubernationū popularis potestatis/ atq; paucorū potētie agnosci. & cur hunc statuerit ordinē: ratio dilucida esse potest. ¶ Quid sit respublica/ quā & cōsueuerūt nōnunq; dicere solēt/ ostēdit: mixturā/ et equabile qđ dā cōtēperamentū esse paucorū gubernatiōis ac popularis. ¶ Quid alij etiā senserūt aperit: vocari etiā respublicas hmoi mixturas/ tāetsi aliquāto plus inflectant & deurgāt ad popularē gubernationē/ nō prorsus & ad vnguēseruata illa equabilitate. at si aliquāto āplius deurgāt ad paucorū potētiā: illas vocari optimates respublicas. q̄ cōsueuerūt diuitias ppter q̄s ceteri iniurias afferre solēt: bonos iustos/ & nobiles efficere. sicq; eos q̄ diuitias habēt: appellāt. atq; iccirco fieri nō posse: vt ea ciuitas bonis nō instituat legibus/ vtpote q̄ ab optimis & minime improbis (vt eorū fert opinio) gubernatur. & cōtra fieri nō posse: vt ciuitas ab optimis gubernet/ q̄ leges nō habeat bonas. ¶ Ostēdit Aristoteles: qđ sit ciuitatē leges habere bonas/ & ad id duo req̄ri. Primū vt legib⁹ pareat. scđm: vt bene posite sint. itaq; leges habere bonas: ē habere leges recte beneq; positas/ & illis parere. & leges bonas habere: bifariā dici. aut bonas ex suppositione: vt q̄ cuidā dato respublice statū optime sint. aut simpliciter bonas: vt q̄ simpliciter sint optime. ¶ Declarat isuper quā alij vocēt respublicā/ eā scilicet mixturā q̄ optimatē/ paucorū potētiā/ & populo resultat/ in q̄ hec tria quodā modo equare cōtēdūt libertatē (inquā) diuitias/ & virtutē. quartū: nequaq; appellāt nobilitatē/ q̄ diuitias & virtutē comitat. est enī nobilitas antiq̄ diuitie & virtus. nā optimatū maxime ē honores tribuere scđm virtutē/ paucorū scđm diuitias/ populariū aut scđm libertatē. est enī optimatū finis: virt⁹. paucorū potētie: diuitie. popularis autē: libertas. quare cū distribuuntur ab equalitate virtutis/ equalitate census/ & eq̄litate libertatis: id oibus cōe esse videt/ & respublice. nā in quaq; specie qđ plurib⁹ videt: cōe est ea gubernādi specie oibus. vt i paucorū gubernatiōe: q̄ plurib⁹ eorū videt. & i populari gubernatione: similiter. & similiter in optimorū gubernatione. quare & horū triū mixtura: qđ pluribus eorū videt/ cōe oib⁹ eritq; mixtura equalitas: respublica. ¶ Sententiam suā adducit eandē quā & nūero 27: rempublicā p̄prie vocari mixturā duorū/ diuitū inquā & pauperū. cū vero tres/ studiosi/ diuites & pauperes mixtionis eq̄bilitatē recipiūt: hāc gubernationis speciē esse optimatū. et maximā quidē inter species optimatū: excepta illa vera & priā/ ceū ex nūero 25 cognoscitur. ¶ Epilogū superiorū facit: q̄ statim cognitus ē. vbi monarchiā p̄ tyrānide secūdū subiectā materiā sumpsit. dicitur tamē & regnū & tyrānis monarchia/ vnusq; p̄cipatus. sed hec lapsus/ & omniū deterrim⁹ principatus: illud vero legitim⁹/ atq; oīm optimus.

ANNOTATIONES AD CAP. OCTAVVM.

27 Est enim vt simpliciter dicamus. Simpliciter: typos/ & rudi minerua. De cōmixtione/ & modis cōmixtionis respublice. Cap. IX

33 Vomodo autē fiat preter popularem & paucorum potētiā illa que appellatur respublica/ & quo nam pacto constituenda sit: deinceps dicemus. & simul apparebit: quibus diffiniant popularē & paucorū gubernationē. sumēda est enī horum distinctio. postea ex his: ab vtraq; tanq; regum lam sumentes componere oportet. ¶ Sunt autē modi tres cōpositionis ac mix-

Primus mo d⁹ mixtiōis h iij

ture, aut enī ambo sumēda: quorū vtrūq; / leges ponunt, ceu circa iudicia, in pau-
 corū enī potētia: diuitib⁹ penā cōstituūt / nisi iudicādo assint / paupib⁹ vero mer-
 cedem nullā, in popularibus aut: pauperibus mercedē / diuitibus autē penā nul-
 lam, cōmune ac mediū istorū ambo hec, quare & ciuile, mixtū est enī ex ambo-
 bus, vnus igitur modus hic est cōbinationis. ¶ Alius aut: mediū capere eorū q̄
 ab vtrūq; iubentur, ceu cōcionarij, hī quidem a nullo censu vel exiguo penitus: il-
 li vero a magno censu, cōmune certe neutrū: sed mediū vtriusq; census. ¶ Tertius
 vero ex vtrūq; institutis: hec quidē ex populari lege / illa vero ex paucorum gu-
 bernatione, dico aut tale, vt videtur populare quidē / magistratus sortiri: pauco-
 rum autē gubernationis eligere, & populare non ex censu tribuere: paucorū au-
 tem ex censu, optimatū igitur ac ciuile ab vtrāq; vtrūq; accipere, ex paucorū qui-
 dem gubernatione electiuos facere magistratus: ex populari autē sumere non p̄
 censum, modus igitur admiscendi talis. ¶ Bene autem admiscuisse popularē &
 paucorum gubernationem finis est: quādo eadē respublica dici potest popula-
 ris & paucorū gubernatio, manifestū enim hoc accidere dicētibus eas bene esse
 cōmixtas, accidit hoc etiam mediū, nā apparet i eo vtrūq; extremorū, quod cō-
 tigit Lacedemoniorū reipublice, sunt enī permulti / qui aggrediūtur dicere eam
 esse popularem: propterea q̄ populariter cōplura in illa sunt constituta, ceu pri-
 mum circa educationem puerorū, pari enim modo diuitū filij educātur & pau-
 perum, & eodem erudiuntur modo / quo modo valeant pauperū filij erudiri, si-
 militerq; in sequenti etate, & cū viri facti sunt eodē modo, in nullo enī magis cō-
 spicius diues: q̄ pauper, cibi quoq; ijdem vtrūq; in comestationibus, vestitu etiā
 tali diuites vtuntur: qualem & pauperū quiuis habere potest, preterea: duorum
 maximorū magistratū / alterū eligit populus / alterū gerit, senatores enī eligit:
 ephoriam autē gerit, Alij vero dicunt esse illā paucorū gubernationē, quoniam
 multa habeat que paucorū potētiā afferant, ceu oēs dignitates per electionem
 conferri: per sortem vero nullā, & insuper apud paucos potestatem esse necandi
 & in exilium pellēdi: ac cetera huiusmodi permulta. ¶ Oportet enim in republī
 ca bene temperata vtrūq; videri inesse / & neutrum: & cōseruari per se ipsam / nō
 aliunde / & per ipsam nō per alios multos extraneos / qui velint, nā & prauē rei-
 publice hoc potest contingere: sed nec velle quidem gubernationem alterā quo-
 quomodopartium ciuitatis omnino, Quēadmodū igitur oporteat rempublicā
 constituere / & similiter illas / que appellantur optimates: dictū nunc est.

NONI CAP. COMMENTARIVS.

Suscipit hic monstrandū: quo nā pacto ea que respublica appellatur / cōstituatur / con-
 tempereturq; ex paucorū potētia & populari / alia tamen species & a paucorum po-
 tentia & a populari, qua in re declaranda: simul patebit / quib⁹ legibus definiant / de-
 terminētq; paucorū potētiā & populare gubernationē, nam quo pacto he leges in-
 ter se distinguātur: videndū erit, & subīde illas (quasi regulam quandā) ab harū gubernationū
 vtrāq; sumētes: cōponere atq; cōmiscere. ¶ Tres ad huius rei intelligentiam: ostēdit cōpositiois /
 cōmixtionisq; modos, Primus est: miscēdo / componēdoq; ambo illa / que vtrāq; respublica lege
 statuit, ceu paucorum potētia: circa iudicia lege statuit / diuitib⁹ damnū nisi pretorijs assint / pau-
 peribus vero mercedem nullam, popularis vero potētia: pauperibus mercedem statuit / diuiti-
 bus autem damnū nullum, cōmune autem ac mediū / ambo hec, diuitibus (inquam) nisi as-
 sint damnū / pauperibus autem si assint merces, & rursus diuitibus si assint damnū nullum: pau-
 peribus vero si absint merces nulla, mixtum enim id & temperatum, quare & reipublice. ¶ Ses-

cundus cōmixtionis modus est: sumendo mediū eorū que in vtrāq; republica iubētur, ceu cir-
 ca concionem: popularis gubernatio statuit / a nullo censu / vel per exiguo esse concionā di facul-
 tatem, paucorū vero potētia: illam statuit a magno censu, cōmune autē / tēperatum ac equatum /
 neutrum horū / sed mediū vtriusq; / a mediocri scilicet censu ad cōcionē admitti / eiulq; fieri partici-
 pem, & hoc censu potestatis / atq; reipublice. ¶ Tertius mixtionis & tēperature modus: sumendo
 quedā ex vtriusq; reipublice institutis / quedā vero missa faciēdo, vt popularis gubernatio statuit
 magistratus sortitione creari / & a nullo censu: paucorū vero potētia / magistratus electione nō
 sorte defumi / & ex censu, tēperatum autē / & reipublice / & optimatū est: si ab vtrāq; hec defumā-
 tur vtrāq; / videlicet ex paucorū gubernatione magistratus electione fieri / ex populari autē non
 per censu / cetera autē missa sunt, & hic tertius est cōpositionis / admixtionisq; modus. ¶ Quā-
 do mixtio popularis & paucorū gubernationis ad finem vsq; atq; cōplētū deducta fuerit / cū
 videlicet eadem nunc paucorū potētia esse videtur / nunc popularis / nūc neutra, ceu si fuscū ni-
 gro conferas: album apparet, si conferas albo, apparet nigrū, si vtrūq; profecto apparet neutrū,
 id enim mediū / mixtiq; natura, declarat de republica Lacedemoniorū: que in multis videtur tē-
 perata, & littera se statim captu peruiā monstrat. ¶ Quomodo in republica bene tēperata / oportet
 vtrūq; extremū videri & neutrū / iam licuit: sed adiungit de cōseruatione eius / oportere per
 se ipsam & non aliunde / per proprios ciues & nō extraneos etiā si id velint / eam cōseruatū iri, sic
 enim prauē reipublice / vt paucorum potētie: exterorum presidio cōseruantur, neq; velle vllā
 alteram gubernationē quoquo pacto / ex alijs partibus ac speciebus reipublice.

ANNOTATIONES AD CAP. NONVM.

¶ Sunt autem modi tres, Ex subiecta figura: cōmixtionis modi / contēperationisq; patefcunt,
 Primus modus vtriusq; sumptis.

Lex paucorum.	diuitibus nisi pretorijs assint: damnū, pauperibus si assint: merces nulla.
Lex popularis.	pauperibus si assint: merces, diuitibus si absint: damnū nullum.
Leges res- publice.	diuitibus nisi assint: damnū, pauperibus si assint: merces, diuitibus si assint: damnū nullum, pauperibus si absint: merces nulla.

Secundus modus sumendo mediū.

Lex paucorum.	Magistratum a magno censu sumendum.
Lex popularis.	Magistratum a paruo.
Lex reipublice.	Magistratum a medio censu sumendum.

Tertius modus quedam sumendo & quedam non.

Lex paucorum.	Magistratus omnes electione & censu.
Lex popularis.	Magistratus omnes sorte / a nullo censu.
Lex reipublice.	Magistratus de iuramento electione / a nullo censu.

De tyrannide & modis tyrannidis. Cap.

Restat nunc: vt de tyrannide dicamus, nō q̄ multis verbis indigeat: sed
 vt habeat in hoc tractatu locū suū / quādoquidē hanc quoq; posuim⁹
 partē esse aliquā publice gubernationis. ¶ De regno igitur determina-
 uimus in superioribus libris, vbi tractatum est a nobis de eo quod maxime re-
 gnū dicitur: nunquid regis gubernatio vtilis foret ciuitatibus / an inutilis / & quā
 oportet cōstituere / & vnde cōstituere oportet / & quomodo. Tyrannidis vero spe-
 cies duas ibidem distinximus: propterea q̄ earū potētia quodāmodo alteratur
 ad regiam gubernationem / ex eo quia ambe potēties iste sunt secū dum leges,
 nam & apud barbarorū quosdam eliguntur aliqui ad gubernandum soli / cum
 absoluta oimodaq; potestate, Et olim apud vetustos Grecos / eodē modo qui-
 dam eligebantur / qui soli gubernarent: quos vocabant Elymnetas. Habent ve-

Tertij. 58

Species ty- rannidis.

Greci. Elymnete, h iij

ro he inter se differentias quasdam. erant enim regie: ex eo quia secundum leges / & ex eo quia volentibus imperabant. tyrannice autem: ex eo quia pro suo arbitrio dominationem exercebant. **T**ertia autem species tyrannidis que maxime proprie videtur id nomen habere: opposita est regie potestati absolute. hanc necesse est tyrannidem / vnius principatum esse: qui nullis subiaceat legibus / & dominetur equalium / & meliorum omnium / ad propria utilitate / non ad utilitate subditorum. quapropter inuoluntaria est. nullus enim liber: sponte sufferat huiusmodi seruitute. Species igitur tyrannidis: propter dictas causas / tot / atque tales sunt.

DECIMICAP. COMMENTARIUS.

Tyrannide suscipit hoc in loco determinationem. nam et in tertio libro & capite secundo 77 do huius ipsa posita est publica quedam gubernatio / sed labes & transgressio regni quod quidem legitima res publica est. **A**d memoriam ferme reuocat: que numero 68 & 69 tertij huius determinauit / tres modos tyrannidis ponens. **P**rimus modus atque prima species est: ea que numero 68 tertij posita est secunda regni species / quam & barbaricam appellat. **S**ecundus modus est / tertia illic posita regni species: quam Athenienses Ezymnetiam appellat. **T**ertius modus est / ac tertia species / que & maxime proprie tyrannidis nomen sibi vendicat: cum vnus principatur / nullis subditis legibus / dominaturque equalium & meliorum quorumlibet / ad propriam & non ad subditorum utilitate. & hec regie potestati illi absolute / atque optime opposita est. & hec dominatur non volentibus. nemo enim: sponte sufferret huiusmodi seruitutem.

ANNOTATIONES AD CAP. DECIMUM.

Tertia autem species tyrannidis. Socrates hanc tyrannidis pestem: ex extrema populari licentia (que posita est in vltima annotatione capitis quarti) nasci putat. inquit enim: ex hac tyrannis nascitur. nam excessus omnis: penitus in contrarium verti consuevit / in temporibus / in arboribus / in animalibus / & rebus publicis maxime. nimia autem libertas: maxime seruituti contraria. quare non ab re: non ex alia republica quam populari tyrannis exurgit / extrema videlicet ex libertate / grauissima / acerrimaque seruitus / hoc pacto. nam ociosorum & prodigiorum hominum genus: partim fortius & virilius est / partim ignauius. quos homines / fucus comparauimus: illos fucus aculeos habentibus / hos vero carentibus aculeis. qui in quacunque ciuitate fuerint: eam turbant / quemadmodum piruita aut bilis corpus. quos oportet bonum legum latorem / non minus quam solertem apum cultorem: eminus precauere. primum ne oriatur in ciuitate: ac si oriuntur / vt cum ipsis fauis excidantur. In populari itaque ciuitate vnus genus hoc innascitur / longe acius quam in paucorum potentia: propter nimiam licentiam. nam ferme id genus in populari gubernatione presidet: & quod in eo acerrimum / & dicit & agit. alius autem iuxta tribunalia inheres: susurrat / nec tolerat si quis alia dixerit. secundum genus viuit: ex omnibus que sunt agentibus / quorum qui natura modestissimi sunt / vt plurimum ditissimi efficiuntur. hinc mellis copia / & vberior / & facilius fucus exprimitur: suntque diuites / fucorum herba. tertium genus. populus quocumque ipsi sua duntaxat curant: nec se alienis implicat / haud multum pecuniosum. genus hoc principalissimum in ciuitate: dum congregatur. neque quidem id vult: nisi particeps mellis efficiatur / estque semper particeps. quia quod president: expoliantes diuites / dispertietque populo / sibi possunt plurimum vsurpare. atque spoliatur: coguntur repugnare pro viribus / in populum dicentes / atque agentes / inouadantur rerum ab alijs occasione suscepta / et si id non caperent. & populo insidiantes: ad paucorum imperium animi intendunt / euaduntque paucorum potentie studiosi / non id vltro cupientes. sed hoc illis malum ingerit: fucus eos stimulas / ac pungens. hinc accusationes / litigia / contentionesque mutue oriuntur. quomodo / populus consuevit vnus aliquem sui defensorum creare / eumque nutrire: et vti magnum efficiat confouere. & ex hac quoque radice tutoria: tyrannus pullulat. & vt habet fabula: quod circa templum Lycei Iouis / quisquis humana viscera / cum aliarum victimarum incisa visceribus gustauerit: lupum efficit. sic ille cuius imperio vulgus obtemperat: cognato non abstinet a sanguine. sed falsis / confictisque criminibus: in iudicium illos pertrahit a quibus timet / & iniusta se cedere cruetur / virorum vitam extinguens / gustasque ipsa lingua & ore polluto / generis proximi sanguinem. ac nonnullos expellit: enecat alios / es alienum caufatus / rerum possessiones / partitionesque agrorum. quare necesse est huiusmodi hominem: ab inimicis interfici / aut tyrannidem exercere / lupumque ex hodie fieri / aduersus opulentos homines seditiosum / cui periculum ab inimicorum vi iminet. hinc custodes aliquos corporis / vt auxiliator populi saluus sit: solent a plebe requirere. dat plebs illi metuens: sibi vero ipsi nimis confidens. vir vero pecuniosus ob pecunias plebi hostis (iuxta oraculum Creso datum) ad Hermum la-

Ex Socrate Tyrannis.

Ex Socrate vir tyrannus

Ironia. Cresus. Hermus.

pidosum fluuium / aufugit: nichil moratus neque timidus dici veritus. quisquis vero comprehensus fuerit: vltimo afficitur supplicio. At populi defensor ille magnus: haud quam magnifice se gerit. principio quidem omnes salutat arrides / quibuscumque obuius fuerit: et nomen tyranni recusat. pollicetur multa / et priuatim et publice: ere liberat alieno / agrosque distribuit. populoque et familiaribus suis / ac denique omnibus mansuetus ac mitis esse simulat. at cum primum externos hostes partim sibi conciliauit / partim extinxit: rebus iam pacatis / illico quo populum / duce semper egeat bellum aliquod excitare nititur. vt qui sub eo sunt plurimis exhausti sumptibus / ad quotidianum victum conuerti cogantur / minusque aduersus tyrannum insidias meditentur. quinetiam si quos agnouerit / liberali ingenio preditos / talesque vt eius imperium recusaturi videantur: hostibus obicit. his de causis necesse est / tyrannum / semper noua bella mouere: nullumque relinquere / vel amicorum / vel hostium / qui alicuius momenti sit. ac acute illum inspicere. quis fortis / quis magnanimus / quis prudens aut diues sit / vt seu velit / seu nolit / his inimicus futurus sit / eiusque insidietur / quousque ciuitatem purgauerit. contra rium eorum / que medici / faciens. siquidem medici / a corpore quod deterrimum est / abstergunt: quod vero optimum est / relinquunt. ea alitricus necessitatis lege: vt cum plurimis improbis vitam agat / a quibus etiam odio habeatur. vel omnino non viuatur. nam quo infensiores habet ciues / dum hec agit: pluribus et fidelioribus satellitibus indiget. illi vltro aduolabunt vndique / multa mercede pellecti / fuci quidem externis et varijs ex gentibus confluentes: aletque hunc preclarum exercitum suum / varium semper ac diuersum. imprimis si que sunt sacre opes in ciuitate. illas diripiens / confumensque / quousque illa sufficient que venduntur / dum leuiores exigit a plebe tributa. quod si opes iste defecerint: ex paternis aletur et ipse / et college ipsius / cotubernalesque / et scorta populorumque tyrannum genuit. ipsius amicosque eius nutriet. quod si populum succescat dicatque haud equum esse / vt adultus filius a patre amplius nutriatur / sed contra pater a filio / neque ad hoc eum creasse / vt postquam adoleuisset / seruis eius ministrasset / nutriens ipsum / ipsius seruos / et alios omnes vndique confluentes / eius astipulatores / velique tunc illum e ciuitate vt pater filium e domo / vna cum debachantium turba depellere: sentiet tunc demum populus / qualis ipse / et quali bestia delectatus sit / generarit atque educarit. nam audebit tyrannus / patri vim inferre: et si non obtemperet / verberare. arma auferet: nichil etiam parricidium timens. atque vt fertur / populum / seruitutis liberorum hominum fugiens fumum: in flammam dominationis seruorum incidit / locoque ingentis illius et importune libertatis / durissimam et acerbissimam seruitutem subiens. hec Socrates. et hec proprie videtur tyrannis.

De optima republica / partibus ciuitatis / mediocritate / excessu atque defectu. Cap. XI

Ve vero sit optima respublica / et que vita optima plurimis ciuitatibus et plurimis hominibus: neque per virtutem iudicant que supra vulgus emergat / neque per doctrinam quam ingenio indiget et ad iumentis externis / neque per gubernationem que ad votum fiat. sed vitam eam probant / quam plurimi consequi possunt: et gubernationem eam / quam plurime ciuitates valeant recipere. nam quas vocant optimates de quibus modo diximus: parti exterius cadunt plurimis ciuitatibus / partim appropinquat illi / que respublica vocatur. quomodo de ambabus tam vna sit: dicendum est. **I**udicium autem de omnibus istis ex eisdem principijs est. si enim probe dictum fuit in ethicis vitam beatam esse secundum virtutem non impediri / virtutem autem ipsam esse mediocritatem: necesse est mediam esse vitam optimam eius (quam singuli adipisci valeant) mediocritatis. et eisdem definitiones: necesse est esse circa ciuitatis virtutem et viciam / et rempublicam. est enim respublica / vita quedam ciuitatis. **I**n cunctis autem ciuitatibus: partes sunt tres. nam alij diuitijs excellent admodum / alij paupertate nimia deprimuntur / alij sunt inter hos medij. cum igitur confessi simus mediocritatem / et medium esse optimum: palam quod bonorum fortune mediocris possessio / est optima omnium existimanda. hec enim facillima est ad obediendum rationi. At verosimili modum excedunt in alterutra parte / ceu si fortuna / si viribus / si nobilitate generis / si diuitijs: vel his contrarijs / ceu si paupertate nimia / si ingenti imbecillitate /

si ignominia multa) difficile est vt rationi obediant. fiunt eni istoru alij quide cō-
tumeliosi et delinquētes magis in rebus magnis. alij occulte prauī: et in reb⁹ exi-
guis fraudatores. iniurie vero inferuntur quādoq; per cōtumeliā/ quandoq; per
dolū. insuper hi minime circa gubernationē reipublice afficiuntur: minimeq; cō-
sulunt. hec autē vtraq; dānosa sunt ciuitatib⁹. preterea qui bonis fortune super-
abundant/ ceu opibus/ diuitijs/ amicis/ et alijs huiusmodi: nec imperium cuiusq;
pati volunt/ neq; sciunt: et hoc statim domi/ corū natis existit. propter delicias eni
ne in scholis quidem preceptoribus obedire consueuerunt. qui autem horū sunt
in indigentia nimia cōstituti: deiecto nimium animo: vilesq; existunt. Ex quo fit vt
hi magistratū gerere nesciant/ sed ad parendū seruiliter sint apti. illi vero impe-
rari sibi nullo modo patiantur: sed ipsi alijs tanq; domini/ volūt imperare. effici-
tur ergo seruorū et minorū ciuitas/ non liberorū: et aliorū inuidētū/ aliorum
spernētū. quod plurimū abest ab amicitia et ciuili societate. nā societas amica-
bile quiddā est. cū inimicis eni: ne in via quidē cōmunicare hoīes volunt. ¶ Vult
quidē ciuitas ex paribus ac similibus esse q̄tū fieri potest maxime. hoc autē ma-
xime existit medijs. quare necessario fit: vt huiusmodi ciuitas optime guberne-
tur/ ex quibus dicimus natura constare ciuitatē. ¶ Conseruātur quoq; in ciuita-
tibus isti maxime ceterorū ciuū. neq; enim aliena cōcupiscūt: vt faciunt paupe-
res. neq; eorū bona cupiuntur ab alijs: vt diuitū a pauperibus. et quia neq; insidi-
antur alijs/ neq; alij ipsis: sine periculo degunt. quapropter bene optauit. Phocy-
lides mediocribus optima multa. mediocris esse volens in ciuitate. ¶ Patet igi- 42
tur: q̄ ciuili societas optima est/ que per mediocres fit. easq; ciuitates recipere/ vt
bene gubernētur: in quib⁹ mediocres plurimi sunt/ ac plus possunt maxime qui-
dem ambabus. quod si non: at saltē altera parte. hec enim addita momentū fa-
cit: et prohibet contrarios excessus fieri. ¶ Quapropter valde optandū est: vt ij
qui in republica versantur: facultates habeant mediocres/ et sufficientes. nā vbi
alij nimis multa possident/ alij nichil: vel plebs infima insurgit/ vel paucorū potē-
tia illa extrema/ vel tyrannus propter vtrūq; excessum. ex populari eni statu ni-
mium puerili/ et ex paucorū potentia: ad tyrannidē deuenitur. ex mediocribus
autē ac prope paribus multo: minus. cuius rei causam postea/ vbi de mutationi-
bus tractabitur: dicemus. ¶ Quod autē mediā sit optima manifestū est. Sola eni 43
seditionibus caret. vbi eni permultū est mediocre: minimū seditiones et discor-
diē ciuū innascuntur: magneq; ciuitates ob hanc ipsam causā min⁹ seditioni-
bus subiacent: quia in his multa est mediocriū hominū multitudo. paruas autē
ciuitates facile est in duas partes diuidi omnes/ ita vt nichil mediū relinquatur: et
fer e cuncti vel inopes sunt vel opulenti. ¶ Populares quoq; gubernationes tu-
tiores sunt et diuturniores q̄ paucorū potentie propter medios. Plures eni sunt:
et magis honoris participant in populari gubernatione q̄ in paucorū. nā quan-
do sine his multitudo inops plus potest: male res se habet ac cito pereunt. ¶ Si-
gnū vero huius putandū est: q̄ qui optime leges condiderunt: ex mediocribus
ciuib⁹ fuere. nā et Solō huiusmodi fuit/ vt apparet ex eius carminib⁹: et Lycur-
gus (nō eni erat rex) et Charōdas/ et fere plurimi aliorū. ¶ Patet autē ex his: et 44
propter quid plurime reipublice/ aut populares sūt/ aut paucorū gubernationes.

phocylides

Solon.
Licurgus.
Charōdas.

propter id enim q̄ frequēter in his/ pauci sunt medijs. semper qui preualēt (siue
hi sint qui facultates habent siue plebs: quia mediū transcendūt) per seipos gu-
bernationem agunt. itaq; aut multitudo populi/ surgit: aut paucorum potentia.
¶ Preterea ex eo/ quia seditiones fiunt et pugne inter multitudinē et opulentos:
quibuscūq; vicere contingit/ hi neq; cōmunē amplius habent reipublicam neq;
equalē. sed quasi victorie premiū reportant/ reipublicā obtinere: et alteri popu-
larem statum/ alteri paucorū potentia faciunt. ¶ Preterea qui principatū Gre-
cie habuerunt: hi ad propriā respicientes reipublicam: aut populare statū in ci-
uitatibus constituerunt/ aut paucorū gubernationem/ non ad ciuitatū illarū cō-
moda respicientes/ sed ad sua. quare per istas causas effectū est: vt vel nūq; medi-
orum illa gubernatio extiterit: vel admodū raro/ et apud paucos. vnus eni vīr
consensit solus ex ijs qui antiquitus in principatu fuere: hunc gubernādi modū
constituere. iāq; in ciuitatibus consuetudo obtinuit/ non velle equale: sed aut im-
perare querere/ aut victos obedire. ¶ Que igi optima sit reipublica/ et quā ob
causam: ex his patet. De alijs autē rebus publicis cum plures populares et plu-
res paucorum gubernationes esse dixerim⁹: que prima ponēda sit/ et que secun-
da/ et que hoc pacto deinceps potior sit/ aut deterior. determinata optima/ non
erit difficile itueri. necesse ē enim esse meliorē: que proxime huic accedit. deterio-
rē vero que plurimum distat a medio: nisi ad suppositionem quis iudicet. Dico
autem ad suppositionem: quia sepe numero alia reipublice forma eligibiliore ex-
istente/ nihil vetat aliam quibusdam magis vtilem esse.

Grecia.

¶ VNDECIMI CAP. COMMENTARIVS.

Vid de optima republica sentiant aliqui. optimā eam vitā/ optimamq; repu-
blicam censent: eam quā plurimi cōsequi possint/ quāq; plurime recipere va-
leāt ciuitates. neq; per virtutē/ eam vitā iudicant/ que supra vulgus assurgat.
neq; per doctrinā q̄ nature dexteritate et adminiculis fortune eger. neq; eā
optimā putant: q̄ maxime esset optanda. nā quas vocat optimates/ de quib⁹
iam dixim⁹: quedā deficiunt/ extraq; cadūt plurims ciuitatibus/ quedā vero
inclinant ad eā que vocatur reipublica. quare de ambabus: vt de vna/ eadēq;
sentiant. ¶ Propriā affert determinationē: nos scilicet ex eisdē elemētis atq;
principijs iudicare posse/ que reipublica sit optima/ et que vita sit optima/ ciuitatibus. nā si probe
dictum fuit in ethicis/ vitam beatā esse secundū virtutē non ipeditā/ sed cui cetera et corporis et
extraria suppetant bona/ et virtutē ipsā mediocritatē esse: necesse profecto fuerit optimā vitā esse
mediocri/ sed hac quidē mediocritate quā singuli quicq; adipisci valeāt/ et metasterninosq; eos-
dem/ virtutis et vicij ciuitatis atq; reipublice esse. nā reipublica: q̄dā vita est ciuitatis. ¶ Diducit
ciuitatem in partes tres: supremā/ infimā/ mediā. et mediocritatē: vt in animi bonis/ ita et i cete-
ris cōmēdat. vt in forma/ viribus/ nobilitate generis/ diuitijs/ amicis/ delicijs/ et huiusmodi reli-
quis. primo nā hec virtutibus cōparandis sunt accōmodatiora. excessus: fastū/ superbiam/ contē-
ptumq; et paritatis ipatientiā pariūt. defectus vero: ad fraudes/ nequitias/ iniurias/ inuidētiasq;
et inimicitias ipellunt et deiectos cōplurculos/ serualesq; reddunt/ et ad magistratus gerēdos ine-
ptos. ¶ Secundo. quia ciuitas: maxime ex equalibus ac similibus (quoad fieri potest) esse vult. id
autem maxime fit: si omnia mediocria assint. quare necesse est: vt huiusmodi ciuitas optime gu-
bernetur. vtpote que ex ijs est: ex quibus asserim⁹ secundū naturā constare oportere ciuitatem.
¶ Tertio huiusce reipublice ciues: maxime omnium conseruātur. nam aliena non concupiscūt/ vt
pauperes: neq; eorū bona appetuntur ab alijs/ ceu solent diuitū bona pauperibus. et quia neq;
alijs moluntur insidias/ neq; alij ipsis: in tuto vitā transigunt. quare: non ab re videtur optasse
42 Phocylides mediocribus optima multa. ¶ Ex ijs que dicta sūt/ infert ciuile societate eā esse opti-
mam/ que ex mediocribus coalita est. proxime autē huic et secūdo loco: eas ciuitates probe gu-
bernari/ in quibus plurimi sunt mediocres/ et plus possunt maxime quidē ambabus alijs partib⁹.
quod si fieri nequit: saltē altera parte. nā alterutri adiecti parti/ preualebūt: et lapsus contrarios

prohibebunt fieri. ¶ Infert etiā valde esse optandū: vt ij qui in republica versant facultates habeant mediocres et que illis sufficiant, alioqui respublica; aut in paucorū potentia; aut populares licetias; aut tyrānides; propter vtrūq; excessū aut facultatū aut inopie; misere detruditur. ex mediocribus: id perraro accidit. et causam huiusce se dicturū pollicetur: quod et quinto huius factu rus est. ¶ Paulo ante rempublicā ex mediocribus optimā esse; ex antecedētib; collegit: hic autem idem ex subsequētibus rursus ostēdit. primo quia sola vel maxime hec mediocriū respublica seditionibus vacat. nā vbi est permultū mediocre: ibi mininū seditiones et discordias ciuū inas sci necesse est. et hanc quoq; ob causam. magne ciuitates minus seditiōib; quatiūtur, quia in his complures sunt mediocres. at parue ciuitates: facile duas in partes dirimūtur/ ita vt nichil mediocre relinquatur. nā ferme cuncti vel inopes sunt/ vel opulēti. ¶ Secundo. quia populares gubernatiōes tutiores et diuturniores sunt/ q̄ paucorū potētie/ propter mediocres. nā et plures iūti et plures honorū fiunt participes in popularibus gubernationibus q̄ in paucorū potentijs. quia cum absq; mediocribus inualuerit inopū multitudo: male res geruntur/ atq; disperētur. tutissima igitur et diuturnissima mediocriū respublica. quare et optima. ¶ Tertio. q̄ mediocriū respublica optima sit: id iudiciū esse potest. quia qui optime leges condidere: ex mediocribus ciuib; fuere. nam et Solon huiusmodi fuit vt apparet suis ex carminibus. et Lycurgus. nō eni erat rex. et Charondas. et ferme q̄ plurimi aliorū. ¶ Tres cause: cur plurime ciuitatum gubernatiōes populares sint/ aut paucorū potētie. Prima est: ob mediocriū hominū paucitatem. Secunda. ob seditiones et pugnas inter opulentos et multitudinē: quibus qui vincūt rēpublicā statuūt/ quasi victorie premium. ¶ Tertia. quia reipublice principatū tenuerunt/ rēq; publicā administrarunt ad eā que eis cordi reipublicā respicientes: non ad ciuitatū cōmoda sed sua: aut popularē statū/ aut paucorū potentia induxerūt. ceu olim in grecia cōperitur factitatū. littera dilucida. ¶ Inter species popularis gubernationis/ et species paucorū potētie: quo queq; loco habeatur/ vt aut potior aut deterior dicatur/ vult statim esse cognoscibile ex accessu aut abcessu a mediocriū republica: que iā optima cognita est. nam quanto illi accedet: tanto illo in genere potior. et quāto abcedet: tanto quoq; deterior. potior dico aut deterior in illo genere simpliciter: non quo ad suppositionē. nam ex suppositiōe: nichil prohibet deteriorem gubernationē alia simpliciter meliore. eligibilioreq; respublica/ quibusdam esse vtiliorem melioremq;.

ANNOTATIONES AD CAP. VNDECIMVM.

Solon. Plutarchus.

¶ In enim probe dictū fuit in ethicis. cap. decimo primi ethicorū: vbi virtuti/ sufficientes fortunas adiungit/ ne impediat homo a virtutis operatione. vt certe citharedus/ cui desit cithara pulsare non potest/ harmoniaq; fuscitare: neq; cui instrumēta desunt ad agendū/ vitam actiua administrare/ et secūdū virtutē operari. At virtutem mediocritatē esse: cap. 20/ & 21 secundi eorundē moralium sufficienter est monstratum. et que optima vita/ et que optima ciuitas si qua esset: ex libris ethicorum facili adipsicetur intelligētia. quibus quidem haud prius intellectis. neq; ij quoq; libri intelligantur necesse est. ¶ Nā et Solon huiusmodi fuit. vt apparet ex eius carminib;. Solō carmie scripsit: cui initiū legū ponit Plutarchus fuisse. Legibus his oro primum rex Iuppiter assit: Fortunamq; ferat felix nomenq; secundet. Et multa alia ex eius carminib; inserit in eius vita. ex qua cognoscitur mediocris fuisse/ et equationem adamasse. et in senio phyllosopia oblectatum fuisse: ipse de se scribit. ¶ Quantaq; sat fuerat populo/ permissa potestas: Nec detractus enim nec datus vllus honor. Ast qui diuitijs magnis/ opib; superbi: His equū preter/ munera nulla dedi. Sed valida amborum muntui pectora parma: Vinceret vt neutrum/ vincere neue tuli. Consului populo/ studioq; et legibus aptis. Dum propero ad senium discere multa tuor. Grataq; sunt nobis/ venerisq; et dulcia bacchi Queq; vitis muse munera leta ferunt. Hec de carminibus Solonis: auctore Plutarcho.

De multitudinē popularitati apta/ et de fallaci et fucaria diuitum bonitate. Cap. XII

46 **V**e autem respublica/ quibus/ et qualis qualibus conferat: post dictas consequens est tractare. sed capiendū est prius vniuersaliter de cūctis. oportet enī partem illā ciuitatis que rēpublicā/ stare vult: potentiorē esse/ q̄ illa pars/ que non vult rēpublicā manere. est aut omnis ciuitas ex quali et quanto. dico autē quale: ceu libertatem/ diuitias/ disciplinā/ nobilitatem. quantum vero: ceu multitudinem excedentē. fieri autē potest/ vt quale existat vni ciuitatis parti/ earum quidem partiū/ ex quib; coalescit ciuitas/ alteri vero quātū/ ceu maiorē esse numerum ignobiliū q̄ nobilium/ et pauperū q̄ diuitū: neq; tamētantū superare quantitate q̄ tū superare qualitate. propter hoc: adinuicē conferēda sunt. Vbi ergo superat pauperū multitudo eā quā diximus proportionem: hic suapte natura popularis gubernatio exoritur/ ac species singule popularis status/ secundum multitudinis exuperantiam: ceu si agricolarum multitudo plus possit: prima species si multitudo mechanicorū ac mercenariorum: vltia species. et sic de alijs: que sunt harū medie. Vbi autē ea pars in qua sunt opulēti et nobiles/ magis superat qualitate/ q̄ deficiat quantitate: hic paucorū potentia/ gubernatioq; exoritur/ ac eodē modo singule species secundū exuperantiā istiusmodi hominum.

47 **D**ebet autem qui legem ponit in republica. semper ad medios respicere. siue enim ad paucorū gubernationē dirigantur leges: de medijs est cōiectandū. siue ad popularē statū/ et ad medias quoq; leges respicere debēt. vbi enī mediocriū superat multitudo/ vel vtrūq; extremū vel alterum tantū: his respublica recipit stabilitatē. nō enī est metus: ne quādoq; diuites cū pauperib; conspirent contra mediocres. nūq; enī alteri seruire alteris vellent. ¶ Quod si cōmuniore aliquā querunt: nullā aliam q̄ istā reperient. nā per vices gubernare non paterētur: propter diffidentiam/ que inter eos existit. ¶ In cūctis vero locis: arbiter est fidelissim;. arbiter tamen medius. quātoq; melior est gubernatio tēperata: tanto durabilior.

48 **A**berant etiā pleriq; illorū/ qui optimates reipublice gubernationes effūcere volunt nō solū in tribuendo nimīū diuitibus/ verū etiā in seducēdo populū. necesse est enim procedente tēpore/ ex falsis bonis: verū malū euenire. diuitum enim cupiditates plus habēdi: magis destruūt rempublicā q̄ que multitudinis.

Quib; magis cōuenit popularis status.

Quib; magis paucorū potētia.

VD DECIMI CAP. COMMENTARIVS.

46 **V**e et qualis multitudo apta sit/ vt suscipiat aut popularē gubernationē aut gubernationem paucorū: ex his cognoscere oportet. Primū oportet vniuersim in oibus rebus publicis: eā partem ciuitatis que rēpublicā incolumē esse vult potentiorē esse ea/ que illa non vult/ partiū ciuitatis: hec quale continet/ illa quantū. dico quale: vt libertatē/ diuitias/ disciplinā/ nobilitatē. quātū vero: vt copiosiorē multitudinem. fieri autē potest vt quale vni partiū ciuitatis assit/ ex quibus ipsa coalescit ciuitas: et alteri assit quātū/ verū tamen quantū nō tanto superare/ quāto deficit qualitate. quare et quale et quātū: inuicē sunt conferēda. vbi ergo quantū/ inopūq; multitudo dictā pportionē vincit/ id est opposita proportiōe q̄le superat/ plusq; quātitate supat minusq; simul qualitate deficit q̄ aliorū sit atq; possit q̄litas: illic suapte natura popularis gubernatio exoritur. Priā quidē species: si hec agricolarū multitudo est. vltima vero: si sordidorū/ et mercenariorū. et sic de ijs/ que inter illas sunt medie: que nūero 15 huius sunt determinate. vbi vero cōtra/ pars qualiū/ que opulentos et nobiles continet/ magis superat qualitate q̄ deficiat quātitate: hic paucorū potentia exoritur. et secūdū exigentiā huiusmodi hominū: vnaqueq; paucorū potētie species. ¶ Documentū: quod mirifice debēt obseruari/ qui leges statuere volunt. semper eas respectu ad mediocres habito: esse ferendas. Primo. q̄ ille/ et (que illis moderatur) respublica maxime recipit stabilitatē. ¶ Secundo. q̄ nulla ciuiliū vita

est: que pluribus conuenire possit q̄ mediocris. ¶ Tertio. q̄ cunctis in locis: maxime fides tribu-
tur arbitro. arbiter autē medius. littera clara. ¶ Accusati eos/ qui omnē tribuendo diuitibus au-
thoritatem: optimates respublicas efficere volunt. quasi qui diuitias habēt optimi sint. quia ipsi
seducunt populū. nā necesse est procedente tēpore: ex falsis bonis/ verū malū euenire. quando
quidem diuitum auendi cupiditates: plus rempublicam destruant/ q̄ ee que populi existunt.

ANNOTATIONES AD CAP. DVODECIMVM.

Necesse est enim procedēte tēpore: ex falsis bonis/ verum malū euenire. Homines tan-
ta cecitate mentis feruntur: vt eos putēt meliores/ et digniores/ qui fortunis abūdāt.
quare facile suadentur: vt illis gubernationis summā credant. verū vt inquit Plato in
nono legum suarū: hec ignorātia diuitiarū/ inexplebilē gignit auiditātē. at vero hu-
ius ignorantie causa est inquit: q̄ non recte laudantur diuitie. nā tam greci q̄ barbari
diuitias/ cum tertiū bonorū teneant locū/ in primo ponunt. atq; hac sentētia: seipos simul et po-
steros perdunt. at non oportet hoīem qui felix futur⁹ sit: diuitias quomodocūq; sed cū iustitia et
temperantia querere. hec Plato. quare cū huiusmodi diuitibus sūma reipublice cōmittit: p̄sepe
(quod hic inquit Aristoteles) vt ex falsis bonis/ verū malum euenire cōperiatur oportet.

Plato.

Aristoteles

De vafriis legibus paucorum potentie et populariū/ de contēperamento gu-
bernatoribus/ antiquitate regie gubernatiōis. Cap. XIII

Vnt autē (vt exordij gratia dicatur) illa circa que simulant/ falla-
citerq; pretextunt ad populū/ quinq; numero: cōcio/ magistratus/
iudicia armatura/ exercitatio. ¶ Circa concionē quidē licere om-
nibus adesse: sed pena apposita diuitib⁹ si non assint/ vel solis/ vel
multo maior. ¶ Circa magistratus autē nō licere ijs qui censū ha-
bent magnum: renunciare magistratui/ pauperibus autē licere.

¶ Circa iudicia vero: penā esse diuitibus nisi iudicēt/ pauperib⁹ autē impunita-
tem. aut illis magnā: his paruam penā/ vt est in Charonde legibus. Quibusdā
vero locis: omnib⁹ licet descriptis in concionibus/ iudicijsq; adesse quod si descri-
pti sint et nō exerceāt: in penas incidūt permagnas/ vt metu pene vitēt descripti-
onem. et per nō descriptionē: neq; iudicia neq; conciones exerceāt. ¶ Eodē mo-
do circa arma possidenda/ et circa gymnasia legibus statuūt. pauperib⁹ licet nō
habere arma: diuitibus autē pena constituta est/ nisi habeāt. et si gymnasium se nō
exerceant pauperes/ nulla pena est: diuitibus autē pena est. vt alij metu pene se
exercere cōpellantur: alij (quia nullā formidant penā) nō faciāt. Hec igit̄ in pau-
corum potentie legis positioe/ sunt machinamēta. ¶ In populari autē statu: con-
tra hec/ alia excogitant. pauperib⁹ enī salaria statuunt concionātib⁹/ atq; iudi-
cantibus. diuitibus autē nullā penā iponūt. ¶ Itaq; manifestū est: si quis velit
iuste hec tēperare/ q̄ oportet vtrinq; assumere. Et illis quidē salaria constituere.
his autē penā. sic enim oēs cōmunicarēt. nā illo quidē modo: respublica fit al-
teriorum solū. oportet quidē rempublicā esse ex ijs solū/ qui arma possidēt. cens⁹
autē magnitudo definiri simpliciter nō potest quāt⁹ sit: sed cōsiderata qualitate/
attinet maximū (vt qui participant republica: sint plures q̄ ij qui nō participāt).
hunc instituere. volunt enī pauperes et honorū expertes/ quietē agere: si neq; cō-
tumelia eos quis afficiat/ neq; bona illis auferat. sed hoc non facile. non enī semp
contingit: vt qui rēpublicā gubernant sint mites et hūani. consueuerūt autē quo-
ties bellū est: grauiter ferre nisi suscipiant alimēta/ cū sint pauperes. at vero si quis
alimenta porrigat: cupiant bellū. ¶ Apud quosdā: gubernatio reipublice existit
non in ijs solū qui ad armaturā sunt habiles/ sed in ijs qui exercuerunt arma. in
Maliensibus quidē gubernatio reipublice erat in istis. et magistratū creabant ex

Charōdas.
Leges Cha-
ronde pau-
corum po-
tentie.

Maliensēs.

ijs: qui militabant. primaq; respublica apud Grecos constituta ex ijs/ qui bellū
gerebāt/ posteaq; deserūt regna/ ab initio quidē ex equitibus: nā robur excellē-
tiaq; belli tūc in equitibus habebatur. peditatus enī nisi ordo ac disciplina assi-
t: inutilis est. huiusmodi autē disciplina et ordo: antiquis illis tēporibus nondum
erat. ex quo fiebat: vt in equitatu robur belli haberet. sed auctis ciuitatib⁹ que in
armis potentiā magis habebāt: plures ad cōmunionē reipublice recepti sunt. ex
quo factum est. vt quas nūc respublicas vocamus: tūc popularis stat⁹ diceretur.
¶ Fuerat enī antiqua ciuitatū gubernatio rationabiliter paucorū/ et regia. pro-
pter paucitatē enim hoīm: nō erat magn⁹ nūerus mediocriū. itaq; pauci cū essēt
multitudine et ordinatiōe: magis ferebāt ab alijs gubernari. ¶ Quā igit̄ ob cau-
sam plures sint rerūpublicarū forme: et quāobre preter illas q̄ dicūt aue sint (nā
popularis gubernatiōis nō vna nūero est spēs: neq; aliarū similiter) ac p̄terea que
differētie sint iter eas/ et q̄re accidat/ et insup q̄ optima rerūpublicarū/ vt pluri-
mū dici potest/ et aliarū quoq; rerūpublicarū qualis qualibus cōgruat: dictū est.

Greci.

TERTIODECIMI CAP. COMMENTARIVS.

Ic adducit leges sex vafre/ argute subdoleq; excogitatas ad paucorū potentie
gubernationem: que circa quinq; pretextunt populo/ cōcionē/ magistratus/ preto-
ria/ armaturam/ et bellica exercitia. ¶ Prima lex. Licere omnibus interesse con-
cioni/ sed diuitibus nisi assint esse penā/ pauperibus autē nullā: vel diuitibus nisi
assint penam esse magnā/ pauperibus autē perexiguā. ¶ Secūda. Non licere ijs
qui censum habent magnū/ renunciare magistratui/ pauperibus autē licere. ¶ Ter-
tia diuitibus penā nisi pretoriorū iudicijs assint/ pauperibus autē nullā: aut il-
lis penam multā/ his vero penā perexiguam si nō assint. vt est in Charōde legi-
bus. ¶ Quarta. Lex circa eadē que prius cōcionē scilicet et pretoria: que quibusdā in locis habes-
tur. omnibus qui descripti fuerint: licere et cōcionibus et pretorij adesse qui cū descripti fuerint: si
non assint/ permagnū incurrere rerū suarū dānū. q̄re inopes/ metu dāni/ vitāt inscribi: vt p nō de-
scriptionem/ neq; concionē/ neq; iudicia exerceāt. ¶ Quinta. pauperib⁹ licere nō habere arma:
diuitibus autē multā grauē ipsita esse si ipsi arma non habeāt. ¶ Sexta. pauperes/ etiā si in bel-
licis exercitijs se non exerceāt/ pene imunes esse: diuitibus autē si id nō faciāt penā esse pergrauē.
Hac enim causā/ hec lex posita est: vt diuites metu pene se exercere cōpellātur/ pauperes autē ob
pene imunitatē id omittāt. et hec sunt paucorū potētie: in legis positioe machinamēta. ¶ In po-
pulari gubernatione alia cōtra hec ex opposito machinātur. cōcionē in quā/ magistratū/ iudicia/
armaturam et gymnasticā exercitatoriāue disciplinā. vt lex vna est. Pauperibus qui cōcionibus
assint mercedem esse: diuitib⁹ autē si non assint/ penam nullā. et ita de magistratu/ cōcionē/ et re-
liquis/ populares suo modo leges fiant: ceu factū facile est. ¶ Dat modū temperandi has contra-
rias leges: vt numero 34 huius monstratū est/ maxime secundū primū modū. alioqui si leges iste
non contēperabuntur: aliorū solum/ vt paucorum potentum/ aut populariū/ erit publica guber-
natio: oportet autē vbi hec contingunt: rempublicam solū ex ijs esse/ qui arma possident. et cen-
sus magnitudo in paucorū potentia absolute assignari nequit quātus sit: sed (si res eorū publica
stare debet/ considerata qualitate definiri determinariq; debet/ vt maxim⁹ cōstituat. sic tamē: vt
qui participāt rēpublicā plures sint/ q̄ qui non participāt. alioqui respublica nō stabit. nā tantisper
pauperes/ et qui ab honorib⁹ sunt exclusi/ sedati sūt: dū neq; iniuria eos quis afficit/ neq; bona illis
aufert/ qd̄ haudquaq; facile est. nā non semp cōtingit: vt q̄ rēpublicā administrāt mites sint et hu-
mani quare seditiōes oriunt̄/ et bella. atqui cū bellū est: consueuerūt grauiter ferre si a diuitib⁹ nō
suscipiāt alimentū/ cū sint pauperes. at vero si quis alius porrigat: volunt etiā contra diuites/ atq;
eos qui rēpublicā tenēt/ mouere bellū/ quare qui rempublicā participāt: plures ceteris esse oportet/
si illam incolumē atq; permanentē esse velint. ¶ Governatores in quibusdā ciuitatibus ex ijs
solum fuisse/ qui rē militarem tractarent: vt olim apud Malienses. et apud Grecos/ vt Lacedemo-
nios. littera conspicua est. ¶ Cur antiqua ciuitatum gubernatio: regia fuerit/ deinde paucorū po-
tentum/ demum popularis. littera patet. ¶ Epilogus eorum: que iam discussa sunt.

ANNOTATIONES AD CAP. TERTIUMDECIMVM.

Vnt autem vt exordij gratia dicatur: illa circa que simulant/ fallaciterq; pretextūt. Hec
machinamenta/ vafra mētaq; sophismata hic nuncupat Aristoteles. nā quod nos frau-

Sophisma.

dem/deceptionem/cogitela[m] dolu[m]/co[m]mentum/machinamētūq; dicimus: greci sophisma dicūt.
 ¶ Itaq; manifestū est: si quis velit iuste hec tēperare. Ex numero 34: contēperādi modi sufficēter
 habentur. Et ex his elice regulā/preceptūq; vniuersale: q; in ea republica/in qua nō oēs ad repu-
 blicā admittuntur: plures debēt esse/potētioreq; qui reipublice participes sunt/ q; partis alterius.
 ¶ De partibus reipublice/consilijs/magistratibus/iudicijs/ de cōsultandi pote-
 state et membris eius. Cap. XIII

Risus autē et cōmuniter & separati/ de vnaquaq; dicem⁹ earū par-
 tiū/ q; post hec sequuntur: cōuenienti sūpto principio, sunt ergo tres
 partes omniū rerūpublicarū in singulis: quarum studio⁹ legis po-
 sitor cōsiderare debet vtilitatē, quibus bene se habētibus/necesse est
 rempublicā bene se habere et gubernādi formas inter se differre/in
 eo q; singule istarum differunt. Harū triū partiū vna est que versatur in publicis
 consilijs. Altera in magistratibus: hoc est/ quos esse oportet/ et quā potestātē ha-
 bere/ et quēadmodū habeant creari. Tertia pars in iudicijs consistit. ¶ Ea pars
 que consulit authoritatē habet de bello et pace/ de societate ineunda ad bellū vel
 dissoluenda/ de legibus ferēdis vel abrogandis. de morte/ de exilio/ de publicati-
 one bonorum/ de rationibus reposcēdis. ¶ Necesse est enim vel omnibus ciuib⁹
 hec oīa/ decernēda tribuere. vel quibusdā oīa/ ceu vni cuidā magistratui/ aut plu-
 rib⁹ alijs alia. vel quedā illorum oībus quedā vero quibusdā. ¶ Omnia igitur &
 oībus populare est. talē enim equalitatē affectat populus. Sunt autē plures mo-
 di eius quod est oīa oībus. Vnus si singulatim et non simul oībus: vt est in repu-
 blica Theleclei Milesij. et i alijs rebuspublicis: deliberāt magistratus simul colle-
 cti/ ad magistratū vero vadūt oēs singulatim ex tribubus et partibus etiā minu-
 tis/ donec transeat per oēs. congregatur autē populus: solū modo pro legibus fe-
 rendis/ et pro ijs/ que pertinet ad reipublice statū/ & pro ijs audiēdis que a ma-
 gistratibus nunciātur. ¶ Alius modus est: oēs simul conuenire aut solūmodo ad
 magistratus creandos et ad ferēdas leges/ & pro bello vel pace/ & ad ratiōes re-
 poscendas/ in ceteris vero eos qui magistratū gerunt discernere ad singula depu-
 tandos/ vel per electionem vel per sortē. ¶ Alius mod⁹ est: vt ad magistrat⁹ cre-
 andos et rationes reposcēdas cōueniāt omnes ciues/ et ad deliberationē belli sus-
 cipiēdi vel societatis ad bellū ineūde/ cetera vero magistrat⁹ exequātur per ele-
 ctionē creati quicunq; fuerint. tales vero sunt: quoscūq; gerere necessariū est/ eos
 qui sciunt. ¶ Quartus modus est: vt omnes de oībus cōueniētes deliberēt/ ma-
 gistratus autē de nullo statuāt/ sed tantū primo loco sententiā dicant. quēadmo-
 dum fit in extrema illa gubernatiōe populari: quā in paucorū gubernatiōe spe-
 ciei violente/ et in gubernatione vnius tyrānidi correspondere diximus. Hi ergo
 modi populares oēs. ¶ Quibusdā vero oīa: paucorū potētie. Habet autem et
 hoc differentias plures quādo enim a mediocri censu fiat assumptio/ et multi as-
 sumuntur propter eam census mediocritatē/ et que lex vetat non moueāt/ sed se-
 quantur/ et liceat possidenti cēsū/ habere: paucorū et huiusmodi gubernatio/
 sed tamen ciuilis propter eius mediocritatē. ¶ Quando vero non oēs participes
 sunt/ sed hi qui eliguntur/ et secundū leges gubernāt: vt & prius/ paucorū potētie
 est. ¶ Quando autē ipsi se eligunt qui deliberādi authoritatē habent/ et quan-
 do filius patri succedit/ et domini sunt legū: necesse est huiusmodi gubernationē

De prima parte.

Telecleus.

esse paucorū potētiū. ¶ Sed quādo quedā. ceu cū de bello/ pace/ & repetēdis
 rationibus vniuersi cognoscūt/ de alijs aut magistrat⁹ electi, vel sorte assūpti: op-
 timatū id est/ vel eius q; appellat⁹ respublica. q; si de quibusdā electi: de quibusdā
 vero sortiti/ & vel simpliciter sortiti/ vel ex preelectis/ vel cōmuniter electi ac for-
 titi: parti optimatū est partim reipublice ipsius. ¶ Distinguit ergo ea pars q; in
 consulēdo deliberādoe cōsistit: in hunc modū/ pro natura rerūpublicarū. &
 administratur vnaqueq; respublica: secundū huiusmodi determinationē. ¶ Cō-
 fert autē & gubernationi illi populari: que nunc maxime videtur esse popularis
 (dico autē ei in qua populus dominus est etiam legum in deliberādo/ ac melius
 disponendo) hoc idem facere in cōmunibus/ quod fit circa iudicia in paucorum
 potentia. imponūt enim penam illis/ quos iudicare volunt: vt iudicent. Popula-
 res vero mercedem statuūt pauperibus. confert et hoc idem circa conciones age-
 re. melius enim in cōmunī deliberabūt/ si omnes consilio intersint: populus quī-
 dem cum nobilioribus/ isti autē cum populo. ¶ Confert etiam per electionē as-
 sumi eos/ qui deliberaturi sunt: vel per sortem equaliter ex partibus ciuitatis. cō-
 fert etiam si plurimū excedat multitudo plebis eos/ qui sunt in gubernāda repu-
 blica peritiores: vel nō omnibus mercedē tribuere/ sed quātis correspondēt nū-
 ro nobilitatis/ vel exortiri plures. ¶ In paucorū vero gubernatiōibus: aut elige-
 re quosdā ex multitudine/ aut talē magistratum cōstituere/ qualis est in quibus-
 dam ciuitatibus quos appellant precōsultores ac legū custodes/ ac de ijs solūmo-
 do reb⁹ ad cōsiliū referre/ de quib⁹ ante istū deliberauerit. Per hūc enī modū po-
 pulus iterueniet i deliberādo: nec tollere quicq; de republica valebit. ¶ Insup⁹ aut
 illa decernere poterit populus: aut nichil cōtrariū illis/ q; proponētur/ vel cōueniē-
 di quidem omnes participes facere: deliberādi vero magistratibus potestatem
 relinquere. ¶ Et oppositū eius facere: quod fit in populari statu. populi enī de-
 cretum in condemnando ratum non sit: sed ad magistratus rursus referatur/ qd
 contra fit in popularibus. magistratus enim absoluēdi: domini sunt omnino.
 condemnandi vero non: sed ad populum habetur recursus. De consulendo igitur
 & deliberādo/ eiusq; potestate: in hunc modū determinatū sit.

¶ QUARTIDECIMICAP. COMMENTARIVS.

Numerat tres partes: in singulis quibusq; rebuspublicis. Prima est: q; consistit circa pu-
 blica cōsilia. Scda: circa magistratus. Tertia: circa iudicia. quas in vnaquaq; republi-
 ca: studiosus legislator/ vt bene sese habeāt/ pensulatius curare debet. de quibus: &
 generali sermone & particulari/ se determinaturū polliceat. ¶ Septē: circa q; versatur
 ea pars q; consulit/ q; quidē partiū prima est. bellū et pax. societas ineunda vel dissoluēda. leges fe-
 rende aut abrogande. mors. exiliū. publicatio bonorū. & repetēde rationes. ¶ Potestatis cōsul-
 tandi de septē predictis: diuisionē tripartitā rebuspublicis cōem ponit. Hanc videlicet: horū oīm
 potestātē vel oībus esse tributā. vel horū oīm quibusdā: vt vni cuidā magistratui/ aut pluribus/
 alia alijs impartiendo. vel quorūdam oībus/ quorūdā vero quibusdā hanc esse potestātē. ¶ Pri-
 mum superioris partitionis mēbrum/ omniū scilicet oībus esse consultationis potestātē: populari
 gubernationi conuenit. sed iterū: id in quattuor modos diducitur. Primus est is qui in republica
 Teleclei milesij cōtinetur/ & nōnullis alijs rebuspublicis: vbi oīm omnib⁹ particulatim & nō si-
 mul/ est hec potestas. nā consultant solū magistratus simul cōueniētes: ad magistratus autē par-
 ticularit ex tribubus & partibus etiā ascendunt/ quousq; euadat per omnes. & solūmodo con-
 gregatur populus simul: pro legibus ferēdis/ pro ijs que pertinet ad totius reipublice statū/ & p
 ijs que magistratus mādant. ¶ Secundus modus: vbi omnibus potestas cōueniēdi atq; cōsultādi
 ad magistratus creādos/ ad ferēdas leges pro pace & bello/ & ad rationes reposcēdas: in ceteris
 vero/ eorum qui magistratu funguntur est discernere/ quosdam deputādo aut electione aut sorte

Cōferentia populari gubernationi.

Conferentia paucorū potentie.

3

1
2 3

1

2

3 ad reliqua obeunda munera. ¶ Tertius modus est: cū oibus est cōsultādi potestas/ ad magistra-
 tus creādos/ ad rationes repolcendas/ ad bellū suscipiendū/ aut in eūdam ad bellū societate: cete-
 4 ra vero magistratus electione creati quicūq; cōtigerint/ quoad fieri potest administrāt. tales autē
 magistratus sunt: quoscūq; gerere oportet nō idiotas/ sed sciētes. ¶ Quartus modus est: cum oēs
 omnīū cōsultandi facultatē habēt. neq; magistratus de vllō statuāt/ sed tātū ea de quibus cōsul-
 tandū est in mediū adducāt. & id quoq; fieri solet in extrema populari gubernatione: q̄ vltimē &
 violente paucorū potētē/ & vnius tyrānidi correspōdere dicta est. Hi itaq; modi cōes populares
 existunt. ¶ Scdm̄ eiusdē diuisionis mēbrum scilicet/ quorūdam quibusdā esse potestātē: mōstrat
 1 paucorū potētē cōgruere/ idq; in tres diducitur modos. Primus: cū oēs a mediocri censu/ ad con-
 sultationē admittūtur/ ac reipublice scdm̄ legē gubernationē. iuxta hmōi legū precepta: que lex
 2 moueri vetat ne moueāt/ sed sequantur. & qui cēsum habet: liceat magistratū esse participē. & id
 propter cēsum est paucorū potētē: propter autē mediocritatē/ reipublice. ¶ Secundus: quādo non
 oēs ab hmōi cēsu cōsultādi habēt facultatē: sed qui electi fuerint/ & scdm̄ leges vt in primo mo-
 3 do gubernāt. ¶ Tertius modus est: quādo illi qui cōsultationis retinēt authoritatē: ex seipsis ma-
 gistratus eligūt/ & filius succedit patri/ & domini sunt legū. ¶ Vltimū mēbrum/ cū scilicet quorū-
 60 dam oibus est potestas/ & quorundā quibusdā: coaptat optimatū potestati/ aut ei q̄ appellata est
 respublica. & fortitiones reipublice sunt/ quatenus i ea popularis gubernatio est cōtēperata: ele-
 ctiones vero optimatū. littera cōspicua. ¶ Precedentiū epilogus. ¶ Tria: que populari guberna-
 61 tionē/ & maxime vltimē cōferunt circa cōsultandī potestātē. ¶ Primū: vt pena quibuscūq; ad cō-
 62 sultationē nō veniētibus imponatur. sic enī meli⁹ cōsultabūt & deliberabūt simul: & nobiles cū popu-
 lo/ & populus cū nobilib⁹. ¶ Scdm̄: vt aut per electionē aut per fortē ij qui delibēratūri sunt/ as-
 sumātur equaliter ex vtraq; parte diuitūq; & insigniū/ ac popularium. ¶ Tertium: vt multitudo
 3 plurimū excedat eos/ qui reipublicā ministrant: vel vt nō omnibus dent mercedē/ sed tot quot
 necessarij sunt vt numero nobilium respondeant/ vel exortes multos faciant sorteue deponant.
 1 ¶ Tria identidē: que conferūt paucorū potētē circa cōsultationē. ¶ Primū. vt eligantur qui-
 63 dam de multitudine: qui cōsultandi habeāt potestātē. aut preconsultorū legumq; custodū ma-
 gistratus eligatur: & nō liceat cōsultari de quibus ipse nō predeliberauerit. sic enī populus cōue-
 2 niet ad cōsultādū: neq; moueri quicūq; de reipublice statu valebit. ¶ Scdm̄. vt liceat populū de ijs
 3 solū cōsultādo decernere: q̄ proposita fuerit/ aut saltē nichil cōtrariū. vel vt cōueniēdi quidē oēs
 sint participes: sed cōsultandi/ magistratus facultatem habeāt. ¶ Tertiu. vt decreto/ sentētiaq;
 1 populus ad condemnandum dominus non sit: sed ad magistratus rursus referatur. Cuius con-
 2 trarium: in rebus publicis fieri solet. pauci enim absoluendi domini sunt: condemnādi vero non
 3 domini/ sed semper ad plurimos fit recursus. & hec de cōsultandi potestate.

ANNOTATIONES AD CAP. Q VARTVM DECIMVM.

c Onfert autē & gubernationi illi populari. Hec species popularis vbi popul⁹ oīm domi-
 nus est/ etiā legū: deterrima ē. cōferūt igif̄ hec q̄ hic adiciūtur: illi gubernationi/ quē ad
 modū viro egro/ pharmaca & medicinet/ ne cito intereat. & ita de ijs q̄ cōferūt paucorū potētē.

Demagistratibus/ necessarijs/ proprijs/ honestis/ & de ma-
 gistratum institutionibus. Cap. XV

De secūda partē reipu-
 blice.
 Onsequens his est circa magistratus distiguere. habet enī & hec
 64 pars reipublice differentias multas: quotq; magistrat⁹/ & quarū
 rerū authoritatē habere/ & pro quo tempore magistrat⁹ quoscūq;
 (nā alij semestres/ alij breuiiores/ alij ānuos/ alij diuturniores sta-
 tuūt magistratus) & vtrū oportet esse ppetuos/ an ad lōgum tē-
 pus/ an neutrū. vtrū frequēter eosdē/ an nō eundē bis/ sed tātū semel gerere oportet.
 & preterea circa constituēdos magistratus: ex quib⁹ oportet. & a quibus/ &
 quomodo. de his enī omnibus oportet posse distinguere/ quot modis valeat fie-
 ri: & deinde accomodare/ q̄ quibus conferāt gubernationibus reipublice. ¶ Est
 65 autē ne hoc quidē facile determinare: quales magistratus sunt nūcupādi. indiget
 enī ciuilis societas multis magistratum gerētibus. quapropter nō omnes qui vel
 eliguntur/ vel assumuntur sorte: sunt magistratus existimandi. vt puta in primis
 sacerdotes. hoc enim: aliud quiddam ponendum est/ a ciuilibus magistratibus.

Preterea festorū prouisores/ et precones/ & legati qui eligunt. Sunt autē cure ci-
 uiles aut oīm ciuiū ad vnā actionē: puta dux eorū qui militant. aut scdm̄ partē:
 vt mulierū/ puerorūq; curatores. alie dispensatiue. sepe enī eligūtur quidā/ ad di-
 stribuendā annonā. Alie ministratiue: ad quas si opulēti eligūtur/ substituūt ser-
 uos. Maxime vero vt simpliciter dicamus illi sunt magistratus appellādi: quib⁹
 est deliberare de quibusdā/ & iudicare/ & iubere/ & maxime hoc extremū. nam
 iubere imperiosius est. Verū ista q̄ tū ad vsū nichil differūt: vt ita dixerī. nō dum
 66 enī determinata est hmōi de nomine cōtrouersia. ¶ Habet enī aliā quandā in-
 tellectiuā cōsiderationē. sed quales magistrat⁹/ & quot necessarij sunt ciuitati/ &
 quales necessarij quidē/ inutiles vero ad bonā reipublice gubernationem: magis
 vtiq; quispiā dubitabit/ et ad oēm reipublicam/ & presertim ad paruas ciuitates.
 67 ¶ Nā in magnis q̄ dē licet: et debēt singuli magistratus ad singula opera deputa-
 ri. sufficit enī multitudo ciuiū ad magistrat⁹ gerēdos: ppter ea q̄ multi ciues sūt.
 quare hos cū intermissione magna tēporis/ alios semel dūtaxat gerūt. meliusq;
 singula curātur: q̄ si in multis cura nostra distrahat. sed in paruis ciuitatibus: ne-
 cessē est in paucos/ magistratus plures cōferre. nā cū sit paucitas hominū: nō fa-
 cile est multos i magistratibus esse. quā postea forēt successores eorū. Indiget
 quādoq; magistratibus eis dē/ & legibus/ parue magneq; ciuitates: nisi q̄ he qui
 dē sepe indiget eis dē/ illis vero multo tēpore intermisso id accidit. quapropter ni-
 chil phibet multas simul curas illis demandare. non enī se impediūt. & propter
 hominū paucitatē: necessarij sunt magistratus quidā/ quasi luminaria obeliscis
 imposita. si ergo dicere possum⁹/ quot necessarij sunt omni ciuitati/ & quot non
 necessarij quidē/ sed oportuni: facile q̄s sciens ista/ cōiungat. quales cōiungere cō-
 68 gruat in vnū magistratū. ¶ Debet etiā hoc non latuisse: quales cōueniant scdm̄
 locum magistratus pluriū curā habere/ & qualiū vbiq; vnū magistratū potesta-
 tē habere/ ceu honestatis. vtrū in foro prefectū annonē/ aliū alibi/ aut vbiq; eun-
 dē dicemus magistratū. & vtrū scdm̄ negocia partiendū est: an scdm̄ personas.
 dico autem/ ceu vtrū cure honestatis aliū puerorū & alium mulierū. & in rebus
 publicis vtrū differat secundum vnamquāq; magistratū genus/ an nichil. ceu
 in populari statu/ & paucorum gubernatione/ & optimatum/ & in monarchia:
 vtrū idē sunt magistratus potestātē habētes/ sed nō ex equalib⁹ aut similib⁹/ sed
 alij in alijs. veluti i optimatibus quidē ex hominibus doctis/ in paucorū aut po-
 tentia ex opulētis/ in populari statu ex ingenuis. an existant magistratū quidā
 secundum has differentias. est autē vbi ijdem conueniunt/ est & vbi ijdem diffe-
 69 runt. alicubi enī congruit magnos esse: alicubi paruos eosdē magistratus. ¶ Ve-
 rūtamen sunt aliqui proprij: ceu eorū qui preconsultāt. hec enim potestas nō est
 popularis. consiliū vero populare. oportet enim esse aliquid tale: cui cura sit po-
 pulum consilio peruenire/ ne ociosus sit. id autē (cū pauci sint numero) paucorū
 potētē ē. est autē necesse vt p̄cōsultores illi sint pauci numero. quare paucorū id
 potētē ē. sed vbi sūt ābo hi magistratus: p̄cōsultores cōsiliarijs preficiūt. nā cōsi-
 70 liari⁹ popularis: p̄cōsultor aut paucorū potētē. ¶ Dissoluit etiā potestas cōsiliij
 in hmōi plebeis gubernationibus: in quibus populus ipse cōueniēs de omnibus
 cōstituit. hoc autem accidere cōsueuit: cū est vtilitas quedā aut merces cōstituta
 i ij

Quid magi-
 stratus.

ijs qui in cōcionē cōueniūt. ociosi etiā cōueniūt persepe: & de cūctis ipsi statuūt. Qui autē puerorū curā habēt / & q mulierū / et si qs alter ē q potestātē & curā hēat hmōi: optimatū id est / & nō populare (quopactō enī in populari statu / pau perū mulieres cohibebunt foras nō pdire) neq; est paucorū potētie. nā mulie res ipsorū: i delicijs viuūt. Sed de his quidē: eatenus dixisse / nūc sat sit. De cō stituēdis autē magistratib⁹ conandū est iā trāsfigere. Cōsistūt autē differētie i tria bus terminis: quib⁹ cōpositis necesse ē oēs modos esse cōprehēsos. vnus ex trib⁹ est: q; sint illi qui magistratus cōstituāt. alter: ex quibus cōstituāt. Tertius: p quē modū. Cuiusq; vero istorū: differētie tres sunt. aut enī ciues oēs cōstituūt / aut q; dā / vel ex oibus / vel quibusdā determinatis / ceu p cēsum / vel p genus / vel p virtu tem / vel p qdā tale aliud / quale apud Megarēses / ex ijs qui vna cū populo con iuncti sūt ad bella gerēda. Et hoc p electionē / aut per fortē. rursus autē hec simul cōduplicata. dico autē hos quidē qdā / illos vero oēs / & hos ex oibus illos / ex quib⁹ busdā / & hos electioe illos vero sorte. Vniuscuiusq; differētie istorū modi erunt quattuor. aut enī oēs ab oib⁹ per electionē. aut oēs ab oibus p fortē / & vel ex cū ctis vel quasi diuisi p trib⁹ & cōuēt⁹ & societates / quousq; trāseat p vniuersos ci ues. aut seper ab oib⁹: & parti sic / parti illo modo. Rursus vero / si aliqui sunt qui cōstituūt magistrat⁹ / aut ex oibus p electionē / aut ex oibus p fortē / aut ex quib⁹ dā p electionē / aut ex quibusdā p fortē / vel parti isto modo partim illo. dico autē qdā ex oibus p electionē / qdā per fortē. atq; ita duodeci modi efficiūtur seorsū: duob⁹ cōduplicatis. Horū autē due cōstitutioes sunt populares: hoc est oēs ex oibus electioe vel sorte / vel ex vtriusq; parti sorte parti electioe fieri magistratus. At vero nō oēs simul sed ex oib⁹ cōstituere vel ex quibusdā vel sorte vel electioe vel vtroq; modo / aut parti ex oibus / partim ex quibusdā vtroq; modo: dico aut vtroq; modo / parti sorte partim electioe: illius speciei ē / q; appellatur respública. Quosdā vero ex oibus cōstituere parti electione parti sorte / aut vtroq; modo hos quidē sorte illos electioe: paucorū potētie ē / multoq; magis / si vtroq; modo. sed quosdā ex oibus / quosdā ex quibusdā: ciuile optimatū / vel quosdā electione quosdā sorte. quosdā vero ex quibusdā paucorū potētie: etiā si p sortem fiat vel nō fiat / & quosdā ex quibusdā vtroq; modo. quosdā autē ex oib⁹ / & ex quibusdā oēs p electionē: optimatū. Modi igit circa magistrat⁹ tot sunt: & distiguntur / ita scdm rerū publicarū formas. qui aut quib⁹ cōducāt / & quō cōstitutioes corū faciēde sint vna cū potestatib⁹ magistratuū / & q; sint hi: manifestū erit. dico aut potestātē magistratus: ceu circa reddit⁹ autoritatē habere / & circa custodiam. alia enī potestatis species: quē admodū circa bellū / & circa cōtractus forēses.

Q V I N T I D E C I M I C A P . C O M M E N T A R I V S .

Ic de magistratu secunda scilicet parte reipublice / q; nūero 55 adducta est: et proseq; tur / disq;redo ea que deinceps sunt discutiēda. Qui ciuiles magistratus sunt nūcu pandi. & excludit quosdā ab huiusmodi nūcupatioe: quibus sint a multitudine / aut for te / aut electione desumpti. vt sacerdotes / choragi / precones / legati / dux belli / puerorū & mulierū institutores / qui pedonomi & gyneconomi appellantur / dispensatores vt sitometre qui frumenta metuntur / annonamq; dispensant / administratorij vt cum ad administrationes aliquas / serui etiam (si abundant / pauloq; fuerint opulentiores) eliguntur. Distinctq; magistra tus: eos videlicet proprie magistratus esse dicendos / quibus in republica deliberandi / iudicandi / & iubendi est facultas / & maxime iubendi. nam iubere: ceteris imperiosius est. verum non vult vt de vocabulo / qui proprie et qui improprie magistratus dicantur / magnam agitemus conten

Megarēses.

Quid magi stratus.

tionem. quia huiusmodi cōtrouersia: paruū ad rem nostram pondus habet / paruq; momentū. Transe ad aliā inquisitionē / & magis quidē intelligētia dignā: quales / et quot magistra tus necessarij ciuitati / et quales necessarij / sed ad studiosum reipublice statū haud quāq; vtilis / & circa oēm ciuitatē & maxime paruas / hec dubitari possunt. Primū: generali respōsione diluit: multos esse oportere / & i magnis ciuitatib⁹ et in paruis / magistratus. sed id interest: q; i magnis ciuitatibus vnūquēq; magistratū / ad vnū opus deputare oportet / & hoīem vnū / vnicum gerere magistratū / ob multitudinē / que ad has obeūdas curas sufficit. sicq; melius singula a singulis cu ratur: q; si in multis simul gerēdis magistratib⁹ / cura distraheretur. in paruis autē opus est: vt vn⁹ & idē plures gerat magistratus / q; plures magistratus i paucos conferatur. alioqui si in multos (illis deficientib⁹) nō esset ob ciuū paucitatē / q; illis i magistratibus succederent. pretereā magnis ciuitatibus opus ē / sepe eodē innouare magistratus: paruis autē multo tēpore trāsfecto. quare ni hil prohibet: multarū simul curarū / eodē principatū gerere. nō enī ille se cure ipediūt. & ad ho minū paucitatē: facere oportet magistratus / tāq; lychnia cadelabris i posita. Verūtamen cū vnus plures magistratus gerit: nō necessarij sed optimi quidē / necessarijs sunt iūgendī. sic enī ille cure se minus ipediēt. Tangit multa: q; ciuile / rerūq; publicarū solertem indagatorē latere minime oportet. que ex determinatis partim: & adhuc ex determinādis dilucidiora euadent. Predicta respiciebant cōes pluribus rebus publicis magistratus: hic autē de proprijs magistratib⁹ / & q; vni soli reipublice cōueniūt. & ostendit precōsultorē esse paucorū potētie: cōsiliū autē populare. & il lam precōsultādī potestātē expedire paucorū potētie: atq; precōsultationē primū locū / primasq; partes obtinere / vbi in republica vtrūq; & cōsiliū & preconiliū (vt ita dicā) fuerit. Quāuis cō siliū populare sit: non tamē omni populari gubernationi cōpetit. nā in vltima populari specie: huiusmodi consiliū nō creatur / aut creatū dissoluitur. Demū patefacit: si quis magistratus cre atur / qui curā honestatis puerorū / & mulierū / & huiusmodi / id esse reipublice optimatū propriū / neq; id populare / neq; paucorū potētie esse. De institutionibus magistratuū artificiose tractat: atq; assignat terminos / scilicet a quibus / ex quibus / & quomodo cōstituātur. ex quorū cōmixtioe / atq; cōpositione: omnes magistratuū modi cōprehēduntur. & quisq; horū terminorū tres habet differentias. vt aut ab oibus sumuntur magistratus. aut ab aliquibus. aut cū cōbinantur hec: ab oibus quidā & quidā ab aliquibus. rursus vel ex oibus instituuntur ciuibus. aut ex quibusdā. aut quidā ex oibus / quidā vero ex quibusdā. Pretereā aut oēs electione. aut oēs sorte. aut quidā ele ctione / quidā vero sorte. Et vnaqueq; harū differētiarū: quattuor rursus habet modos. vt aut ab oibus oēs sumūtur magistratus electione. aut ab oibus oēs sorte. et hec vel ex cunctis simul. vel quasi particulatim per tribus cōuentus / & societates / quousq; trāseat per vniuersos ciues. aut qdā ab oibus electione. quidā sorte. aut quidā ab omnibus quorū pars quedā sortitur: pars vero eligit. Rursus si a quibusdā sumant magistratus: aut a quibusdā sumūtur ex oibus per electionē. aut ex oibus per fortē. aut ex quibusdā electione / aut ex quibusdā sorte. aut vtraq; cōbinādo: ceu quosdā magistratus electione / & quosdā sorte. quare modi duodecim efficiūtur: cū duo seorsum cōbinantur. Aptat rebus publicis hos cōstitutionū magistratuū modos. hi duo modi / oēs ma gistratus ex oibus esse cōstituēdos electione / aut ex oibus sorte siue partim electione partim for te. popularis potētie sunt. at vero hi modi / nō oēs simul magistratus / sed ex oibus cōstituere aut ex quibusdā siue electione siue sorte / siue vtroq; modo: eius sunt que respública appellatur. isti vero quosdā ex oibus cōstituere / siue electione / siue sorte / siue partim electione partim sorte / aut quosdam ex quibusdā siue electione / siue sorte / siue vtroq; modo: paucorū potētie. Hi demum quosdam ex oibus / & quosdam ex quibusdā / siue electione / siue sorte / aut quosdam ex oibus / aut quosdam ex quibusdā sed omnes electione: reipublice optimatū. Colligit / tot esse modos con stituendi magistratus: quot ex cōbinationibus superiorū modorum accipiuntur. qui secundum respūlicas: differūt. nam aliqui constitutionū modi: sunt popularis gubernationis / aliqui reipu blice / aliqui paucorū potētie / aliqui vero optimatis / ceu visum est. qui vero modi quibusq; rebus publicis competant / et quomodo faciēde erūt constitutiones / pariter cū potestatib⁹ magistra tuum / & quā illi erūt magistratus: in sexto fiet manifestum. Potestatem magistratus voco: ceu circa redditus autoritatem habere / & circa publicam custodiam. alia insuper species potesta tis: vt autoritas atq; dominiū ductandi exercitus / & circa cōtractus rerū venalium.

A N N O T A T I O N E S A D C A P . Q V I N T V M D E C I M V M .

Reterea festorū prouisores. Huiusmodi festorū prouisores / duces chororū in festis / in nuptijs / in pōpis / grece χορηγοί / latine vero choragi dicūtur / q; chororē societateq; sint duces / tenētq; primatū. Cōsistūt autē differētie in tribus terminis. Termini magistratuū differētie & modi / & cui speciei reipublice quisq; modorū conueniat / qui sexdecim sunt expressi: ex subiecta descriptione si qs attēdat / facile deprehendi possunt.

Tres teri		AQ VIRVS	EX Q VIBVS	QVOMODO													
Diferētie.	1	Ab omnibus	1 Ex omnibus	1 Eleſtione													
	2	Ab quibusdam	2 Ex quibusdam	2 Sorte													
	3	Ab oib ⁹ quidā & quibusdam ab quibusdā	3 Ex oibus quidā & quidā ex quibusdā.	3 Partim eleſtioe Partim forte													
Cuiusq ³ modi		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
1	Ab oibus oēs	5	Ex oibus oēs	9	Ex oib ⁹ oēs eleſtioe	13	Ab oib ⁹ eleſtioe.										
2	Ab oibus quidā	6	Ex oibus quidā	10	Ex oib ⁹ oēs forte	14	Ab oibus forte										
3	A quibusdā oēs	7	Ex quibusdā oēs	11	Ex oibus parti eleſtione parti forte	15	Ab oibus parti eleſtione parti forte.										
4	A quibusdā qdā.	8	Ex quibusdā qdā	12	Ex quib ⁹ aut eleſtione aut forte	16	A quib ⁹ aut eleſtione aut forte.										

populare.	reipu.	reip.	pau.	pop.	rei.	reip.	pau.	opti.	pop.	reipu.	pau.	opti.	popu.	reip.	pau.
	opti.	opti.		opti.	opti.								opti.		

De iudicijs/iudiciorum speciebus & de modis iudiciorū. Cap. XVI

Neliquum ex tribus est de iudicijs dicere, capiendi vero sunt istorum modi per eandem viam. etenim differentia iudiciorum in tribus terminis: ex quibus/ & de quibus/ & quomodo. dico autem ex quibus: vtrum ex omnibus vel ex quibusdā. De quibus: quot sunt species iudiciorum. quomodo: vtrum per sortem vel per electionē. Primo igitur distinguamus quot sunt iudiciorū species. Sunt aut octo numero. vna: rationes repositere. Altera: si publice cui iniuriatus sit. Alia: qd ad statum ciuitatis pertinet. Quarta: ex magistratibus & priuatis hominibus/ quecuq; circa penas versantur. Quinta: de priuatis contractibus/ habentibus magnitudinē. Ac preterea de homicidijs: & peregrinis. Homicidijs rursus species: siue in ipsis iudicijs siue in alijs ex prouidentia fecerit vel inuitus/ & quotcuq; cōfitemur quidē facta sed de iure cōtrouersia facimus. et quecuq; pro homicidio/ profugis circa reditū statuuntur. vt Athenis dicitur/ & id qd est ad putei mulctam/ iudiciū. Cōtingunt autē talia in omni tempore pauca/ & in magnis ciuitatibus. De peregrinis autem vna pars est. si peregrinus cōtra peregrinū agat. altera: si peregrinus contra ciuem. est insuper vltra hec omnia: de paruis contractibus cognitio qui dragmas quinq; aut nō excedant/ aut parum. Oportet enim de his ius dici: nec incidit in iudiciū multitudinē. Sed omittamus de his/ et de homicidijs/ & de peregrinis: dicamus autem de ciuilibus/ de ijs inquam in quibus si non recte iudicetur/ seditiones gignuntur ac rerum publicarum motus. Necessē est enim: vel omnes de omnibus supradictis iudicare electione vel sorte/ vel omnes de omnibus partim sorte partim electione/ vel de quibusdam eorum aliquos partim sorte partim electione assumptos. hi ergo modi numero sunt quattuor. Totidē autem alteri: qui secundum partem. rursus enim ex quibusdam: & qui iudicāt de omnibus per electionem/ aut ex quibusdam de omnibus per sortem/ vel partim sorte partim electione/ vel quedā iudicia de eisdem ex sortitis & electis. Isti ergo (vt dictū est) sunt modi in predictis. Insuper eadem cōduplicata: dico autem vt quedam ex omnibus/ quedam ex quibusdā/ quedā ex vtriusq;. ceu si eiusdem

1
2
3
4
5
6
Athene.
7
8

75
76
77
78
79

iudicij essent alij ex omnibus/ alij ex quibusdam/ vel per sortem/ vel per electionem/ vel ex ambobus. quot igitur modi iudiciorū esse possūt: dictum est. Horū autem prima: popularia sunt/ quecuq; ex omnibus vel de omnibus. Secunda vero: paucorum potentie quecuq; ex quibusdam de omnibus. Tertia optima: tum & ciuilia/ quecuq; partim ex omnibus partim ex quibusdam.

SEXTIDECIMICAP. COMMENTARIVS.

Numero 55 tres partes rerū publicarū posuit: cōsultationē. magistratus. iudicia. exacta duarū primarū determinatione/ prime quidē numero 6 secūde 64: hic de tertia agit/ ponens tres terminos/ ex quibus/ de quibus/ & quomodo/ ad cōprehēdēdos eodē artificio iudiciorū modos/ quo et deprehēsi sunt magistratū modi. terminus ex quibus: respicit an ex oibus ciuibus sumantur iudicia/ an ex quibusdā. de quibus: respicit ea circa q̄ versatur iudicia/ q̄ profecto tot sūt/ quot iudiciorum species. quō vero: vt in magistratibus/ sorte ne an electione iudicia fiāt. Octo iudiciorū species. Prima est: de repetūdis rerū publicarū administratiōib⁹. Secūda: de publicis iniurijs. Tertia: de ijs q̄ ad rēpublicā pertinet. Quarta: de cōtrouersijs ratione dāni & magistratū et priuatorū. Quinta: de priuatis cōtractibus/ magnitudinē quidē habētib⁹. Sexta: de homicidijs. Septima: de peregrinis. Octaua: de paruis dragmalibusq; cōtractibus/ vt qui quinq; dragmas/ aut paulo amplius nō excedāt. in quibus quidē: non opus est iudiciū multitudinē. Species iudicij de homicidijs: rursus diuiditur. nā vna species est: cū iudicāt de homicidijs. puidētia/ electione spōteq; perpetratis. Alia: de homicidijs/ q̄ quis fecerit inuitus. Tertia: de homicidijs que facta cōfitemur: iure tamē/ an iniuria id factū sit/ in cōtrouersia venit. Quarta: de pfugis & exulibus ob perpetratū homicidiū/ cū reuersi deprehēdūtur. Species iudicij de peregrinis i duas fecat. Prima: cū peregrinus agit in peregrinū. Secūda: cū peregrinus in ciuē. sed nūc misū faciamus dicere de homicidijs/ & de peregrinis: & de illis p̄cipue intēdam⁹/ q̄ rēpublicā cōcernūt/ & quib⁹ nō rite dīspōsitis seditiōes oriūtur/ & rerū publicarū motus. Pōnit octo modos iudiciorū. quattuor vniuersales/ quādo oēs iudicāt: et quattuor particulares/ quādo quidā iudicāt. quattuor vniuersales sunt. nam aut oēs de oibus supradictis iudicāt electione. aut oēs de oibus sorte. aut oēs de oibus partim electione partim sorte. aut oēs de quibusdā hi quidē electione illi forte. Quattuor particulares. aut eni quidā de oibus iudicant electione. aut quidā de oibus sorte. aut quidā de oibus partim electione partim sorte. aut quidā de quibusdā/ aut hoc aut illo modo. Dat modos cōplicationes res ex p̄cedētib⁹. vt cū quidā in eodē iudicio sunt ex oibus sorte/ & quidā ex quibusdā electione/ aut cōtra/ aut vtroq; modo permixtum. & hi/ totq; sunt modi: qui sumi possunt circa iudicia. Vult primos modos/ id est vniuersales esse iudiciorū popularis gubernationis: secūdos aut et particulares paucorū potentie. & tertios qui dicti sunt complicationes/ q̄ & vniuersales & particulares claudant/ misceātq; & cōtemperēt: reipublice esse/ & optimatis. Littera peruiā satis.

ANNOTATIONES AD CAP. SEXTVMDECIMVM.

Necessē est enim vel omnes. Modos iudiciorum: ex subiecta descriptione deprehēdere/ haud quāq; difficile fuerit.

SIMPLICIORES MODI.		
1	Omnes de omnibus iudicare electione	populare.
2	Omnes de omnibus sorte	populare.
3	Omnes de omnibus partim electione partim sorte	reipublice opti.
4	Omnes de quibusdam hi electione hi forte.	reipublice opti.
5	Quidam de omnibus electione	paucorum.
6	Quidam de omnibus sorte	paucorum.
7	Quidam de omnibus partim electione partim sorte	pauco.
8	Quidam de quibusdam hi electione illi forte	pauco.
COMPLICATIORES MODI.		
9	Quidam ex omnibus electione & quidā ex omnibus sorte	reipublice et opti.
10	Quidam ex oibus sorte et quidam ex aliquibus electione	reipub. opti.
11	Quidam ex oibus & ex quibusdā parti electione partim sorte	reipub. opti.

QUARTIPOLITICORVM ARISTOTELIS FINIS.

Q VINTVS POLITICORVM ARISTOTELIS.

De causis mutationū rerū publicarū / rebus publicis, in equalitate / equalitate / iusto & stabilitate. Cap.

De alijs quidem oibus / de quibus dicere pposuimus: fere dictū est, ex quib⁹ aut mutant respublice / & quot ea sint & qualia / & qnam sint singularū rerū publicarū corruptiōes / & ex qualibus inuales maxime mutatur / preterea q̄ remedia & generaliter & specialiter cuiusq; / & per q̄ maxime cōseruari possit vnaqueq; rerū publicarū: cōsiderandū post ea q̄ dicta sunt / deinceps erit.

Oportet autē prius illud principiū assumere: q̄ plures sint forme rerū publicarū. & cōfitem⁹ q̄ dem oēs iustū / & secundū pportione equalē: sed aberrant ab eo / vt est antea dictū. nā populus cōstat ex ijs / qui cū sint scdm qd̄ equales: putāt se simpliciter pares esse. paucorū vero potētia ex ijs / qui cū prestēt aliqua re / sintq; inuales: se i cūctis prestare arbitrat̄ / inualesq; esse. opibus enī superātes: simpliciter existimāt superare. deide vero alij quasi pares existētes in cūctis: dignū putāt se parē portionē habere. hi autē quasi superiores sint: maiora sibi cōpetere arbitrat̄. maius enī inuale. habēt igitur omnes secundū quid iustū: sed simpliciter aberrant. Et ob eam causam: quādo nō pro opinione sua vtriq; reportēt de republica. seditiones cōcitant. Omniū vero iustissime hoc facerēt / qui virtute precelant: q̄ tamen minime omniū id faciūt. Nā id simpliciter rationabile est: vt hi soli preferant / habeantq; inuales. Sūt autē quidā / qui prestātes genere: plus habere se dignos putant. vidētur nobiles esse illi: quorū maiores virtute / & diuitijs prediti fuere. hinc principia & fontes (vt ita dixerī) seditionū oriūtur. Quapropter & mutationes merito fiūt: quādoq; ex presenti statu ad aliū. ceu ex populari gubernatione ad paucorū potētiā / vel ad popularē ex paucis: vel ad reipublicā optimatē ex illis / vel ad alias existis. quādoq; presentē gubernandi formam nō querūt mutare: sed i ea permanētes per se illā suscipiūt / vt paucorū potētiā / vel monarchiā. Insuper circa magis & minus: ceu vel paucorū potētiā existentē magis extēdere vel coercere / vel popularē statū ampliāre vel restringere / eodemq; modo de alijs speciebus ampliādis vel restringendis. adhuc autē in parte aliqua reipublice mouenda: ceu magistratū quendā de nouo inducere / vel remouere. vt apud Lacedemonios ferūt aliqui Lyfandrum tentasse regiā potestatem tollere: & Pausaniam regem / ephoros. & Epidamni: respública est mutata in parte. nam pro tribuū prefectis consiliarios creauerunt. in eo vero magistratu (quē Atheniēses eliceam vocāt) necesse est etiā eorū qui in republica versant magistratus abire: cū quis suffragijs in magistratu creatur. Paucorū autem potētiā erat: q̄ vnus in hac republica erat princeps. Vbiq; enim: propter inaequalitatē oritur seditiō. disparibus tamen nō existit proportio. perpetua enim potestas regia / iniqua foret: si esset in paribus. Omnino enim querētes equum: in seditiones incidūt. At enim duplex est equum. vnum numero: alterum dignitate. numero quidem: ceu multitudine ac magnitudine idē / & equum dignitate autem dico: id quod est secundū rationem. vt secundū numerum: equali excedunt tria duo / & duo vnum. sed dico secundū rationem excedere duo / &

Tertij. 35

Lacedemonij. Lyfander. Pausanias. Epidamni.

Equum numero.

Equū pro dignitate.

duo vnum. nā duo pars equa quaternorum / et vnū duorum. ambo enim mediētas. Fatentes autem simpliciter esse iustum id / quod est secundū dignitatē: contendunt / vt dictum est. Alij quia si in aliquo sint pares: se penitus pares esse existimant. alij quia si in aliquo prestant: in cunctis se superare arbitrantur. quā obrem due precipue fiunt gubernandi forme: populus scilicet et paucorum potentia. nobilitatem enim ac virtutem: in verbis quidem omnes fere vsurpant. etenim qui reuera nobiles ac boni sint: nusq; centum reperiuntur / diuites autē multis in locis. Simpliciter vero omnino secundū alterutram statuere equalitatem: improbū est. Patet autē ex eo quod cōtingit. nulla enim huiusmodi rerū publicarum recipit stabilitatē. Causa vero huius: quia impossibile est ex primo errore in principio cōmisso: non euenire ad extremū aliquid mali. quare opus est partim arithmetica equitate vti. partim ea que est secundū dignitatē. Verū tamē tutior est ac minus seditioni subiacet popularis gubernatio q̄ paucorū. Nam in paucorū gubernatione due gignūtur seditiones. vna inter seipos: alia ad populum. in gubernationibus autē populi: vna tantū seditiō fit / ad paucorū potētiā. ipsis vero inter se (quod quidē dignū dictū sit) non accidit seditiō populi. Insuper mediocriū hominū gubernatio / ppinquior est populari gubernationi q̄ illi que paucorū: que quidē est magis tuta q̄ aliqua huiusmodi rerū publicarum.

Alertij. 35

PRIMICAP. Q VINTI POLITICORVM COMMENTARIVS.

Ve et quot sūt cause mutationū rerū publicarum / et corruptionū earū / et que remedia quibus saluentur / contineanturq;: nondū dictū est. fere autē de cūctis alijs vniuersis / de quibus determinare proposuerat: in precedētib⁹ est dictū. iccirco non ab re de huiusmodi rerū publicarū mutationibus / corruptionib⁹ medeliscq; ac remedijs: determinatio est suscipienda. Ad memoriā reuocandas esse vult / species rerū publicarū: que generaliter numero 29 tertij / specialius autē nūero 15 quarti et sequētib⁹ / et quonā pacto popularis gubernationis et paucorū potētie non sit iustū simpliciter / sed secundū quid: numero 35 tertij iam cognitū est. Inequalitatē primā esse causam atq; originē mutationū rerū publicarū. quando enim nō vtraq; pars et opulentorū et inopū: pro opinione sua equalē in republica reportant: seditiones concitant / seditione autē respública mutatur. Respublicas vario modo mutari: aliquādo de specie in oppositā / aut alterius generis specie / aliquando secundū maius et minus / & aliquando qui seditiones agunt nequāq; respública mutare volūt / sed ad eam dūtaxat admittit. Littera de se conspicua. Quāq; ita est q̄ in omni republica propter inaequalitatē oriri seditionē contingat: attamē in equalibus proportio est. nā perpetuū regnum equalibus inuale est. fieri tamen potest vt id sit pro dignitate. incidūt enī in seditiones. qui querūt onino totaliterq; equū. Duplex equum. vnū numero quod quidē mediū est arithmetiū / idem atq; equalē multitudinis / aut magnitudine: alterū pro dignitate equum / quod geometricū / et in rationū proportionūq; equalitate cōsistit. de vtroq; oppido q̄ abūde dictū est: in annotationibus circa tertiū caput quiti ethicorum et sequentiū capitū. Ob has duas equi species: due precipue se declarāt gubernandi forme: paucorū potētia et popularis gubernatio. nā equū: iustum vtraq; ponit. sed paucipotes: equū quod pro dignitate et geometricū iustū ponūt / illudq; sibi falso arrogāt. quia reuera: neq; boni neq; digni: tametsi diuites sint / et nobilitatis opinione pretumidi. populares autē: iustū dicunt equū / et numero / & arithmetiū. quod eque sibi falso ascribunt. nō enim si in aliquo equalē: iccirco in vniuersis et omnino equalē existant. Iustū statuere in republica / aut omnino secundū equalitatē geometricam et pro dignitate vt volunt paucipotes: aut omnino secundū arithmetiā et in numero ceu volunt populares prauū est. Sed partim arithmetica equalitate / partim geometrica. vtendū est. quia cum iustū ab altera tantū harū equalitatum desumitur: respública stabilitatē non habet / sed varijs quatitur motibus: ac seditionibus / necesseq; taudē est ex huiusmodi errore ab exordio admissō / vt tandē in grandem quandā perniciem respública deuoluatur. Quāq; ita est: stabilior tamen popularis gubernatio q̄ paucorum potētia. Primo quia in paucorū potētia: due seditiones oriuntur / et paucorū potētū inter se et ad populū: in populari autē gubernatiōe / vna: populi aduersus paucos potentes. inter se enim non oritur se-

ditio. que mēione digna sit. ¶ Secūdo. popularis gubernatio magis accēdit ad gubernationem mediocrium hominum/que omnium stabilissima est q̄ paucorū potētia. nimirū igitur si popula- tis: et stabilior et securior/ q̄ paucorum potentia est.

ANNOTATIONES AD CAP. PRIMVM Q VINTI POLITICORVM.

In quinto hec. mutationes rerū publicarū. medele. durationes. De mutationibus et medelis. inequalitas. seditiones. cause seditionū. medele. mutatiōes popularis gubernationis. mutatiōes paucorū potētie. mutationes optimatū. medele. magistratus saluāde reipublice aptus. mutatiōes regni. medele regni/ et retentio tyrānidis. De inequalitate: ab 1 ad 10 numerū. de seditionibus. a 10 ad 14. de causis seditionū: a 14 ad 15. de medelis seditionū: a 15 ad 19. de mutationibus popularis gubernationis: a 19 ad 24. de mutatiōibus paucorū potētie: a 24 ad 35. de mutationibus optimatū: a 35 ad 42. de medelis mutatiōnum harū rerū publicarū: a 42 ad 62. de magistratu apto: a 62 ad 72. de mutationibus regni: a 72 ad 92. de medelis et retentione tyrānidis: a 92 ad 128. de durationibus: a 128 ad calcem libri. hinc sectionis libri in cap. 12: ratio. ¶ In eo vero magistratu: que Atheniēses elixam vocāt Greci de eo magistratu ita ηλιαια το μεγα δικαστηριον εν τη αττικη και οι δικασται ηλιασται εκαλουρτο. ηλιαια βουλη συρεστωσα εξ αρδρων χιλιωρ. Eliaa magnū pretorium Atheniense et iudices eliaste vocabātur. Eliaa consiliū cōstitutū ex mille viris. Leonard⁹ habebat. Apud Elienses vero/ necessariū est illorum etiā qui versantur in republica: dignitates vadere/ quando creatur magistratus aliquis. et in aliquibus exemplaribus: apud Diēses. sed ar- bitror vicio scriptorū. verū Aristoteles sic εις δετη ηλιαιαρ επαπαγκεσ εσ τιρ. ετι τωρ εν τω πολιτευματι βαδιζειρ τασ αρχας. οταρ επιψηφιζειται αρχη τις. και τα λοιπα. et quia parū intelligibile erat/ eo modo quo posuit Leonardus: imutatus est hic locus/ ad litte- re grece intelligentiā. ¶ Vbiq; enī propter inequalitatē oritur seditio: disparibus tamē non existit proportio. Aliter q̄ hic habeatur in numero huic littere respōdētī: expositum est/ propter ambiguitatem particule ουμηρ. quam Leonard⁹ negatiue accepit. ego vero aduersatiue/ et non negatiue. nam ex Suda ουμηρ αλλαμηρ etiam designat. αλλαμηρ autē nostri: attamē/ aut quippiam simile exponunt. Aristoteles sic habet παρταχου γαρ δια το αρισον ησταςισ. ουμηρ τοισ αρισοισ υπαρχει αραλογον. αι διος γαρ βασιλεια αρισος εαρ η ενισοισ. quod ad verbū. vbiq; enī propter inaequale seditio: attamē inaequalibus inest proportionale. nam perpetua regni potestas/ inaequalis: si sic in equalibus. et plane dubiū esse possit: an id velit quod in littera exposuit. verū vt aduersatiua particula est: rectius quadrare videtur intelligentiē/ q̄ in- telligatur particula esse negatiua. regni enim potestas inaequalis est ad equales. nam regis ad ci- ues: qui inter se sūt equales/ sed regni inaequales. vtrū hoc in illo modo rectius sit: alij amplius di- iudicent. littera tamen dimissa est vt erat: propter ambiguitatem (ut dictū est) dictionis ουμηρ. ¶ Veruntamē tutior est ac min⁹ seditioni subiacet. Id sumopere de primis speciebus popularis gu- bernationis certū. in vltima enim/ in qua sunt populi ductores: seditiōes crebre exoriuntur.

¶ De seditionibus paucorum et popularium/ pro quibus rebus seditiones ori- antur/ et de causis earum. Cap. II

Vm vero consideremus qbus de causis seditiones/ mutationesq; rerū publicarū eueniūt: capienda sunt prio vniuersaliter principia/ & cause eorū. Sunt autē fere (vt ita dicā) tria numero: de quibus primo secundū se succincte determinandū est. videre enim oportet: que admodū dispositi ad seditiones deueniūt/ et q̄rū rerū gra- tia/ et tertio que sunt principia ciuiliū turbationū/ ac seditionum inter ciues. ¶ Quod quidē igitur disponatur ad res novas appe- tendas: illa est potissima causa/ de qua iam diximus. hi quidē quia pares esse vo- lunt ijs/ qui plus habent: nisi hoc sit/ seditiones concitant. illi vero (quia inequali- tatem affectant et excessū) si se arbitrātur non plus habere cū sint inaequales/ sed equale aut minus: ad eque seditiosi sunt. hec autē quandoq; iuste cupiūtur: quā- doq; iniuste. Inferiores quidē vt pares sint/ seditiōes moliūtur. et pares qui sunt: vt prestent. Quemadmodū igitur dispositi sunt/ qui res novas seditionesq; que- runt: dictum est. ¶ Res autem pro quibus/ seditionibus contendūt: sunt lucrū

Leonard⁹ habebat. Apud Elienses vero/ necessariū est illorum etiā qui versantur in republica: dignitates vadere/ quando creatur magistratus aliquis. et in aliquibus exemplaribus: apud Diēses. sed ar- bitror vicio scriptorū. verū Aristoteles sic εις δετη ηλιαιαρ επαπαγκεσ εσ τιρ. ετι τωρ εν τω πολιτευματι βαδιζειρ τασ αρχας. οταρ επιψηφιζειται αρχη τις. και τα λοιπα. et quia parū intelligibile erat/ eo modo quo posuit Leonardus: imutatus est hic locus/ ad litte- re grece intelligentiā. ¶ Vbiq; enī propter inequalitatē oritur seditio: disparibus tamē non existit proportio. Aliter q̄ hic habeatur in numero huic littere respōdētī: expositum est/ propter ambiguitatem particule ουμηρ. quam Leonard⁹ negatiue accepit. ego vero aduersatiue/ et non negatiue. nam ex Suda ουμηρ αλλαμηρ etiam designat. αλλαμηρ autē nostri: attamē/ aut quippiam simile exponunt. Aristoteles sic habet παρταχου γαρ δια το αρισον ησταςισ. ουμηρ τοισ αρισοισ υπαρχει αραλογον. αι διος γαρ βασιλεια αρισος εαρ η ενισοισ. quod ad verbū. vbiq; enī propter inaequale seditio: attamē inaequalibus inest proportionale. nam perpetua regni potestas/ inaequalis: si sic in equalibus. et plane dubiū esse possit: an id velit quod in littera exposuit. verū vt aduersatiua particula est: rectius quadrare videtur intelligentiē/ q̄ in- telligatur particula esse negatiua. regni enim potestas inaequalis est ad equales. nam regis ad ci- ues: qui inter se sūt equales/ sed regni inaequales. vtrū hoc in illo modo rectius sit: alij amplius di- iudicent. littera tamen dimissa est vt erat: propter ambiguitatem (ut dictū est) dictionis ουμηρ. ¶ Veruntamē tutior est ac min⁹ seditioni subiacet. Id sumopere de primis speciebus popularis gu- bernationis certū. in vltima enim/ in qua sunt populi ductores: seditiōes crebre exoriuntur.

¶ De seditionibus paucorum et popularium/ pro quibus rebus seditiones ori- antur/ et de causis earum. Cap. II

Vm vero consideremus qbus de causis seditiones/ mutationesq; rerū publicarū eueniūt: capienda sunt prio vniuersaliter principia/ & cause eorū. Sunt autē fere (vt ita dicā) tria numero: de quibus primo secundū se succincte determinandū est. videre enim oportet: que admodū dispositi ad seditiones deueniūt/ et q̄rū rerū gra- tia/ et tertio que sunt principia ciuiliū turbationū/ ac seditionum inter ciues. ¶ Quod quidē igitur disponatur ad res novas appe- tendas: illa est potissima causa/ de qua iam diximus. hi quidē quia pares esse vo- lunt ijs/ qui plus habent: nisi hoc sit/ seditiones concitant. illi vero (quia inequali- tatem affectant et excessū) si se arbitrātur non plus habere cū sint inaequales/ sed equale aut minus: ad eque seditiosi sunt. hec autē quandoq; iuste cupiūtur: quā- doq; iniuste. Inferiores quidē vt pares sint/ seditiōes moliūtur. et pares qui sunt: vt prestent. Quemadmodū igitur dispositi sunt/ qui res novas seditionesq; que- runt: dictum est. ¶ Res autem pro quibus/ seditionibus contendūt: sunt lucrū

¶ De causis vndecim seditionū/ declaratio. Cap. III

Orum autem contumelia et lucrū quam habeāt vim/ et quot sedi- tionū cause: fere est manifestū. contumelia enī & avaritia eorū qui gubernant. homines prouocantur ad seditiones contra illos/ et cō- tra statū reipublice que ista fieri patiat. avaritia vero quādoq; ex priuatis rebus sit: quandoq; ex publicis. ¶ De honore etiā cla- rum est: et quid valeat/ et quomodo causa sit cōtendēdi. ipsi enī in- honorati et alios honoratos cernentes: seditionē aggrediūtur. Hec autē iniuste quidem fiunt: cum preter dignitatē honorantur quidā/ vel inhonorantur. iuste vero: cum secundū dignitatē. Propter prepotētiā autē quando quis maior sit et potentior/ vel vnus vel plures/ cū secundū ciuitatē et potentiā reipublice. consue- uerit enim ex talibus: fieri vnus dominatio/ vel gubernatio violēta. Quapropter quibusdam in locis ostracismo vtūtur: ceu Argis et Athenis. atqui meli⁹ erat ab initio prouidere: ne in huiusmodi potentiam augeti homines permitterentur/ q̄ post/ contra auctos/ remediū querere. ¶ Propter metū vero ad seditionem deue-

- Cause. 1 Lucrum 2 Honor 3 Iniuria

¶ De causis vndecim seditionū/ declaratio. Cap. III

et honor/ atq; his contraria. dedecus enim et damnū vel ipforū vel amicorū fu- gientes: seditiones in ciuitatibus agūt. ¶ Cause vero ac principia motionū vnde ipsi ita disponūtur/ et pro ijs que diximus: sunt vt septem/ sūt etiā vt plura: quo- rum duosunt eadē cum illis que dicta sunt: non tamen eodē modo. propter enī lucrum/ et propter honorē irritentur inuicē: non vt acquirant sibi ipsis (vt dictū est prius) sed quia vidēt alios partim i iuste/ parti iuste pl⁹ in ipsis habere. Insu- per propter contumeliam. propter metū. propter prepotentiam. propter con- temptum. propter incrementum excessiuum. preterea et alio modo propter ve- recundiam. propter negligentia. propter paruitatē. propter dissimilitudinem.

SECUNDI CAP. COMMENTARIVS.

Ria secundū se et seorsum: primo figura/ rudiq; discussione determināda. pri- mum quopacto affecti: seditiones mouent. Secundū quarū rerum gratia: illas excitant. Tertiu que sint principia et cause turbationū et seditionum inter ci- ues. ¶ Hic de primo. affecti sunt. ad seditiones inopes qui dicitur pares esse volunt. diuitesq; ac potentes qui cū inequalitatē. affectent se semper minus q̄ debeāt habere putant. insuper ij qui cū sint equales: ambiūt/ prestareq; volūt. omnes enim hi: nisi id fiat ad quod mens insana/ irrationalisq; appetitus eos pertrahit/ seditiones cōcitant/ atq; mouent. ¶ De secundo. ea cuius gratia se- ditiones mouent/ sunt Lucrū et honor/ vt illa adipiscantur: et eorū contraria damnū scilicet et dedecus/ vt illa vitent. ¶ De tertio. principia et cause huiusmodi turbationū ac seditionum inter ciues: sunt vt septē/ sunt vt plures. septem sunt: lucrum. honor. iniuria. metus. cōtemptus: exce- sus. incrementum debitam proportionē excedēs. Adduntur alio modo et hec quattuor: verecū- dia. negligentia. paruitas. dissimilitudo. ob verecundiā/ et paruitatē/ paucillūq; mu- tationis sensim irrepens: mutantur reipublice absq; seditione et motu. Et lucrū & honor/ quādo sunt ea pro quibus seditionibus contendūt: mouēt animos seditiosorū/ vt illa adipiscantur. quā- do vero principia et cause sedi tionū: irritant ciues indignatione aut inuidentiā/ cū hi vident se inhonoratos/ illos autē honoratos. Littera satis aperta est.

ANNOTATIONES AD CAP. SECVDVM.

Propter enim Lucrū et propter honorem que hic annumerat: vndecim sunt. verū adij- ciet postmodū extrinsecam causam/ vt nūero 86/ que adiecta numerum perficiet 12. ¶ Propter paruitatē. Propter id quod sensim et parumper repit. quando a republica aliquid parū demitur/ et toleratur/ quia latet aliqd momēti habere ad tollendā repu- blicam/ deinde permittitur quippiā paucillulū demi/ sic latēter irrepit reipublice ma- lum/ tandemq; ad id perducitur/ vt aut tollatur/ aut in magno verletur discrimine.

¶ De causis vndecim seditionū/ declaratio. Cap. III

Orum autem contumelia et lucrū quam habeāt vim/ et quot sedi- tionū cause: fere est manifestū. contumelia enī & avaritia eorū qui gubernant. homines prouocantur ad seditiones contra illos/ et cō- tra statū reipublice que ista fieri patiat. avaritia vero quādoq; ex priuatis rebus sit: quandoq; ex publicis. ¶ De honore etiā cla- rum est: et quid valeat/ et quomodo causa sit cōtendēdi. ipsi enī in- honorati et alios honoratos cernentes: seditionē aggrediūtur. Hec autē iniuste quidem fiunt: cum preter dignitatē honorantur quidā/ vel inhonorantur. iuste vero: cum secundū dignitatē. Propter prepotētiā autē quando quis maior sit et potentior/ vel vnus vel plures/ cū secundū ciuitatē et potentiā reipublice. consue- uerit enim ex talibus: fieri vnus dominatio/ vel gubernatio violēta. Quapropter quibusdam in locis ostracismo vtūtur: ceu Argis et Athenis. atqui meli⁹ erat ab initio prouidere: ne in huiusmodi potentiam augeti homines permitterentur/ q̄ post/ contra auctos/ remediū querere. ¶ Propter metū vero ad seditionem deue-

- 4 Metus 5 Excessus 6 Contēptus 7 Incrementū p- ter pporitionē 8 Verecundia. 9 Negligentia. 10 Paruitas 11 Dissimilitudē 12 Extrinsecum

- 1 Lucrum 2 Honor 3 Iniuria 4 Metus 5 Excessus 6 Contemptus 7 Incrementū p- ter pporitionē 8 Verecundia 9 Negligentia 10 Paruitas 11 Dissimilitudo 12 Extrinsecum

- Pria causa. Iniuria Lucrum Honor. Hec: hono- rationes & inhonora- tiones. Excessus. Argi Atheniēses

Metus. Rhodij. 6 Contemptas Thebani Onophyti. Megarces Gelontyrannus. Rhodij 7 Incrementu preter proportionem. Tarentini lapyges. Medi Grecia Argui Heodoma Cleomenes Athene Lacedemonij. 9 Verecudia Herca. Negligentia Horem Heracleodorus. 10 Paruitas Ambraciotote. 11 Dissimilitudo Sybaris Trezenij. Achei Thurij Sybarite.

niunt: qui formidant ob maleficia comissa ne penas dent/et hi contra quos paratur violentia/preuenire volentes/priusquam malu patiantur,vt apud Rhodu:nobilitas contra plebe insurrexit metu iudiciorum/ que sibi parabantur. ¶ Propter contemptum vero ad seditiones deueniunt et insurgunt/ ceu in paucoru potentia: quando plures sunt illi qui a republica excluduntur, potentiores eni se putat. Et in populari statu/ opulenti cōtemnētes inordinationē et malam administrationem eorū/ qui rēpublicā gubernant, ceu apud Thebanos post pugnā i Onophytis comissam: mala gubernatione/ popularis status interijt. Et in Megarenibus: cum per inordinationē et magistratuū negligentiam superati sunt. Et Syracusis ante Gelonis tyrānidē. Et Rhodij populus anteq̄ contra insurgeretur. ¶ Fiunt etiam propter incrementū excessiuū mutationes rerum publicarū, vt enī corpus ex partibus suis constat/ et oportet eas simul pro modo quāq̄ suo crescere/ vt cōmensurationis maneat harmonia/ ac nisi hoc fiat corrūpitur (ceu quādo pes quattuor cubitorū sit/ ceterū vero corpus duorum palmorū longitudinē habeat: interdū etiam in alterius animalis figurā transire queat/ si nō solum quantitate/ verū etiam qualitate imoderatū fieret incrementū) ita et ciuitas ex partibus constat/ quarū iterdum aliqua latenter succrescit/ ceu egenorū hominū multitudo in popularibus gubernationib⁹ et rebus publicis, contingit vero quandoq̄ id per fortunam: velut apud Tarentū/ cū superati prelio ab Iapygensibus/ nobilitatis magnam partē amisissent (fuit autē id preliū paulo post id tēpus: quo Medi Greciam inuaserunt) ad populare statum ex republica est facta mutatio, et argiui post cedē suorū i hebdoma a Cleomene spartiatā factā: coacti sunt inquilinos quosdam ad rēpublicā recipere. Et athenis/ cū terra male pugnaretur aduersus Lacedemonios: nobilitas attenuata est/ cū ex descripto se submittere ad bellum cogeret, contingit autē hoc in popularibus gubernationib⁹: rarius tamē. Pluribus enim diuitibus existentib⁹/ vel diuitijs i plurib⁹ auctis: mutatio fit in paucorum potentia atq̄ potentatū. ¶ Mutatur etiā respublice/ absq̄ seditione: propter verecundiam, vt in Herea, cū enim per electionem sumere magistrat⁹ solerent: postea fortiti sunt/ ex eo q̄ electiones eorū in homines turpes/ pudendosq̄ cadebant. ¶ Est propter negligentia: quando sinunt ad summas potestates eos assumi/ qui nō sunt amici status eorū, per quē quidem modū: apud Horem euerfa est paucorū gubernatio/ per Heracleodorū/ qui magistratum nactus/ gubernationem ciuitatis ex paucorū potētia ad popularem statum traduxit. ¶ Insuper propter pusillū, dico autē pusillum: quando latet paulatim succrescēs reipublice mutatio/ que ad magnitudinē latēter euadit/ si negligatur id quod pusillū, quemadmodū apud Ambraciotas a paruo censu prius erant magistratus. Tandem vero a nullo fuerūt/ quasi nichil aut prope foret inter parum et nichil. ¶ Seditiones etiam concitant aduene: donec in eadē simul conspiratione deuentū sit, vt enī non ex quauis multitudine cōstituit ciuitas: ita etiā neq̄ in quouis tēpore. Quapropter quicunq̄ iam inquilinos susceperūt aduenas: omnes fere seditionibus iactati sunt, ceu Sybarim: vna cū Trezenijs/ incoluerūt Achei, postea maiorem in numerū crescēs/ Achei/ Trezenios pepulerunt, vnde ortū odium est, Sybaritis/ et in Thurijs idem fecerunt Sybarite contra illos/ qui eos receperant.

nam plus habere volētes: quasi de suis agris pulsi sunt. Et apud Byantium aduene in oppressionem ciuū coniurati: cognita re prelio et armis expulsi sunt. Et Antissei: exules ex chio susceptos/ tandē armis deicere coacti sūt. Zanclei vero qui Samios receperūt: mox ab eis sunt propria ciuitate deiecti. Apolloniate qui sunt in Euxino pōto: aduenis receptis/ seditione agitati sunt. Et Syracusani post tyrannos expulsos: cum hospites/ et cōductos milites fecissent ciues/ in seditionem et preliū inciderunt. Et Amphipolite: receptis chalcidentium colonis/ pulsi tandem ac illis sunt fere omnes. Seditionē autem concitant in paucorū quidem potentia multitudo indigne ferēs (quē admodū dictum est prius) q̄ cū ipsi sunt pares/ non eque honorātur. In populari vero statu nobilitas, q̄ pars fiat ceteris/ cum ipsi sint prestāiores. ¶ Incidunt autē quandoq̄ in seditionē ciuitates propter situm: quādo talis est locus/ vt nō ad vnam eandēq̄ gubernationē sit apt⁹, vt Clazomenijs accidit/ qui in Chytro habitant: contra eos/ qui habitāt in insula. Et Colophonijs erga notios. Athenis quoq̄ non eodē modo: sed multo magis populares sunt qui in Pyreo habitant/ q̄ qui in vrbe, vt enim in prelijs transitus fossarum/ etiam si admodum parue sint/ interrumpit ordines militum: ita in ciuitate dissimilitudo omnis videtur dissentionem facere. ¶ Maxime forsan dissident virtus et viciū/ deinde paupertas et diuitie/ et alia magis q̄ alia: quarum rerum vna est illa/ de qua diximus.

Bytantij. Antissei. Chios. Zanclei. Samij. Apolloniate. Euxin⁹ pōtus. Syracusani. Secunda causa. Amphipolite. Tertia. Chalcidenses. Clazomenijs. Chytros. colophonij. Notij. Quarta. Athene. Pyreum.

¶ TERTIICAP. COMMENTARIVS

14 **E**clarat quo pacto hec vndecim: lucrū, honor, iniuria, metus, excessus contempt⁹, incrementum preter proportionē, verecundia, negligentia/ paruitas, et dissimilitudo: cause sint seditionū/ turbationūq̄ rerū publicarū. & dissimilitudinem quadruplicem assignat, vna inter incolas et peregrinos, solent eni dissimiles esse: et habere dissimiles viuendi modos. Scda est populū et insigniū, quia popul⁹ vult esse similis diuitibus et nobilibus: cum ipsis sit dissimilis, et contra opulētū volūt esse in omnibus egenis dissimiles: cum illis in aliquo sint similes. Tertia, ratione situs loci: cuius pars vna apta est dissimili gubernationi. ¶ Quarta est dissimilitudo virtute et vicio, et illa est maxima: et littera aliena luce non eget.

¶ ANNOTATIONES AD CAP. TERTIVM

14 **H**orum autē contumelia et lucrū: quā habeant vim, propter hec duodecim: lucrū, honorem, iniuriā, metū, excessum, cōtemptū, incrementum preter proportionē, verecundiam, negligentiam, ob id quod latenter et paululū inserpit, dissimilitudinē, et insuper causam extrinsecā: motus/ et rerū publicarū mutatiōes fieri. Aristoteles ex suis amplissima assert testimonija/ verum et ex nostris historijs facile esset consimilia cognoscere, quod quia longum esset hic narrare/ et intelligentie nichil preiudicat omissum: iccirco alterius solertie relinquimus ex historijs nostris colligendum.

Aristoteles

¶ De medelis/ et documentis circa seditiones. Cap.

III

15 **R**iuertur autem seditiones non pro paruis rebus: sed ex paruis ad magna perueniunt, maxime vero etiā parue corroborantur: quādo in principalibus fiunt, vt contingit Syracusanis antiquitus, mutatus est enī ciuitatis stat⁹ propter duos adolescentes: qui in magistratu constituti/ similitatem inter se habuerunt/ ex amatoria causa, altero enim absente alter (cū sodalis eius esset) puerū/ quem amabat sibi conciliauit, at ille reuersus/ cum id grauius ferret: vxorem illius habere studuit ex hoc: omnes qui versabātur in republica/ diuerso fauore diuiserunt, Quāobrē ab istis principatibus cauendū est diligenter: ac dissoluēde statim sunt eorū discordie/ qui multū in republica possūt, in principatu enim peccatur, principatus autē dicitur dimidiū esse toti⁹, itaq̄

Syracusani

Documentū

paruum in principatu erratum: correspondens est ad alias partes, omnino autē excellentium virorum discordie: totam post se trahunt ciuitatē. vt contigit apud Hestiam: post popularē statum, duobus enim fratribus de diuisione patrimonij contendētibz: vnus eorum qui erat pauperior/ quasi nō exhibente altero fratre bona omnia/ neq; thesaurū quem pater inuenerat proferente/ querebatur/ ac populum in suos fauores pertraxerat, alter vero qui diuitijs pollebat: locupletes sibi acciuerat. Et in delphis ex affinitatis causa/ cōtentione exorta: principiū fuit seditionum omniū/ que postea fuerunt in ea ciuitate secute. hic euim cū sibi triste augurium incidisset: vt venit ad spōsam/ suscipere illā noluit, illi vero quasi spretū atq; contemptū/ sacrorū quidā (eo sacrificāte) iniecerūt: atq; vt sacrilegū accusantes/ capite damnari fecerūt. ¶ Mitylene quoq; seditio ex hereditate coorta: magnorum malorū fuit origo, inde quoq; bellū Atheniensibus contra Mityleneos susceptum: in quo vbrs eorū a Pachete duce capta fuit. Thimophane eni quodā opulēto homine/ vita sūcto/ cū due filie superstitēs fuissent: Doxādrus quidā dari illas filijs in matrimoniū cōcupiuit, quod cū assequi non potuisset/ alios sibi prelatos dolens: res nouas moliri aggressus, Atheniensibus quibus erat publice hospes/ bellū suscipere persuasit. ¶ Et apud Phocēses seditio exorta est ex hereditate iter Mnaseā Mnesonis patrē et Euthicratē Onomarchi, hec seditio Phocensibus inītiū fuit eius belli/ quod sacrū appellauerunt. ¶ Mutatus est etiam Epidamnī ciuitatis status ex nuptijs, desponderat enī quis filiā, cum vero pater desponsate magistratū gerēs/ illi damnū irrogasset: quasi despectus/ omnes qui presenti ciuitatis statu infensi erant/ per factionē ad se recepit. ¶ Fiunt etiā mutationes et in paucorū potentia/ et in populari statu/ et in ea que appellatur res publica: ex eo qd aliquod collegiū/ vel aliqua pars ciuitatis famā sit vel augmentum maiorem in modū consecuta. Vt apud Athenienses/ Ariopagi consiliū per tempora belli Persarū famā consecutum: seueriorē reipublice gubernādī formā videtur fecisse. ¶ Et rursus Naualis turba/ qd causa victorie Salaminēsi bello fuisse videbatur/ et ob eam victoriā principatū maris acquisisse ciuitatī: popularē statum validiorē effecit. ¶ Et apud Argiuos: nobilitas qd in prelio contra Lacedemonios/ apud Mātiniā urbem cōmissa/ magnā famā cōsecuta erat: popularē statum delere tentauit. ¶ Et apud Syracusanos multitudo vrbana/ qd causa victorie belli aduersus Athenienses videbatur fuisse: rēpublicam mutauit ad popularem statū. ¶ Et apud Chalchidēses/ qd simul cū nobilitate ad opprimendū Phoxum tyrānū plebs insurrexisset: statim reipublice gubernationem suscepit. ¶ Et apud Ambraciā eodē modo/ populus cū aggressoribus Periandro tyranno expulso: in seipsum gubernationē conuertit. Et omnino hoc latere nō oportet: qd qui potentie causa fuerunt/ siue priuati/ siue collegia publica/ siue tribus/ siue pars aliqua ciuitatis/ siue quecūq; multitudo/ seditionē cōmouent, aut enī qui honore eorum inuidēt seditionem faciunt: aut ipsi propter preualentiā/ par habere cū ceteris non acquiescūt. ¶ Mouetur quoq; res publica quando partes ille ciuitatis/ que contrarie videntur esse/ parificantur adinuicē (ceu diuites et plebs) medium autē aut parū aut nichil omnino sit, si enī queuis pars ita robusta fiat/ vt ad id quod predominabatur proxime accedat: post hac minime vult discris-

Hestiaa.

Delphi.

Mitylene.
Atheniēses
Mitylenei.
Paches.
Timopha-
nes.
Doxādrus.
Atheniēses
Phocēses.
Mnasea.
Mneson.
Euthycra-
tes.
Onomars-
chus.
Epidānū.
Incrementū.
Ariopagus
qui et mar-
tius vicus.
Perse siue
medi.
Salamin.
Argiui.
Lacede-
monij.
Mantiniā.
Syracusani
Atheniēses
Chalchiden-
ses.
Phoxus.
Ambracia.
Periander.

16

mina subire, quapropter et qui virtute precellūt: nullam (vt ita dixerim) faciūt seditionē, pauci enim sunt: alij vero permulti, vniuersaliter ergo in cūctis rebus publicis: inītia causeq; mutationū ac seditionum/ i hūc modum fiūt. ¶ Mutatur autē quādoq; res publica per vim: quandoq; per dolum. Per vim autē: statim ab inītiō/ aut postea cōpellendo, verū enim vero fraus duplex est, nōnūq; enim decepti ab inītiō/ sua demum sponte recipiunt aliū gubernandi modū: deinde postea violente conseruant vt accidit cū quadringenti illi/ Atheniēsiū rempublicā susceperunt/ affirmātes qd Persarū rex/ pecunias ad bellum cōtra Lacedemonios subministraret: ac in eo mentiti nihilominus postea vi retinere gubernationē conati sunt. Interdum autem ab inītiō persuadentes: ac postea rursū persuasīs spōte ac volentibus retinēt gubernationem, Simpliciter ergo circa omnes res publicas: ex ijs que dicta sunt/ contingit mutationes fieri.

Vis. Dolus.

Atheniēses
400
Persarū rex
codex gre-
cus solū ha-
bes rex.
Lacede-
monij.

¶ QVARTI CAP. COMMENTARIVS.

Documenta quattuor pro cōseruatione rerū publicarū. Primum: Statim discordias inter eos qui in magistratu sunt esse sedandas, alioqui ex paruis rebus oritur discordie: ad magnas/ et magnarū rerū seditiones exurgūt, quod sex exemplis comprobatur, duorū adolescentum Syracusis, duorū fratrum de diuisione patrimonij contententium apud Hestiam, propter spretā sponsā Delphis, Mitylene ob Timophanis filias Doxandri filijs in matrimonio negatas, Phocide ob contentionem hereditatis inter Mnaseam et Euthycratē, Epidamnī vero ob offensionem susceptam a Patre nurus, Verum hec in superiores causas reuocantur, in primo enim iniuria, in secundo et quinto iurū, in tertio/ quarto/ sexto cōtempus, sed hec vt intelligātur et vniuersus littere cōtextus: facillimū est. ¶ Secundum: quando membrū aut pars aliqua ciuitatis: ex claro aliquo facinore/ famā consequitur aut augmentū/ et omnino qui potētie causa fuerint/ siue priuati/ siue collegia aliqua publica/ siue tribus/ siue pars aliqua ciuitatis/ siue quecūq; multitudo imminere tunc ciuitati seditionis periculū/ seu paucorum potentia/ seu popularis gubernatio/ seu ea que vocatur res publica fuerit, Nam aut illi qui honore eorū inuidēt seditionem faciunt, aut ipsi/ propter preualentiā: par habere cum ceteris nō acquiescunt, sex declarat exemplis: de Ariopagi consilio, de bello salaminēsi, de bello argiuorū apud Mantiniā, de Syracusanis aduersus Athenienses, de oppresso Phoxo tyrāno Chalcide: auxilio populi, de eiecto Periandro tyranno ab vrbe ambracia: adiutore simili modo populo, causa omniū horū excessū. ¶ Tertium, Item si sit popularis gubernatio et diuitū/ atq; insignium potētia tantū crescat/ vt equetur populo: aut si paucorū potentia gubernatio sit/ increseat autē populus/ vt opulētis et nobilibus equetur, sic vt nichil aut perparū interstitij sit atq; discriminis: seditionis periculū iminet, nā partium quecūq; proxime accedit ad eam que dominatur: quod reliquū est minime vult pericula subire/ sed seditiones molitur, quare ab ijs qui virtute precellunt: nulla/ quod dictū sit dignū seditio timenda est, Nam perpauci sunt: alij autē perq; multi, et he cause/ non modo paucorum potentie et popularis gubernationis: sed vniuersaliter cause sunt seditionum/ et mutationū omnium rerū publicarum. ¶ Quartum, Res publicas mutari interdum vi/ interdū fraude atq; dolo/ et id bifariam: aut retenta gubernatione violente ac nolentibus ciuibz/ aut ea retenta/ ipsi quidem volentibus, et vis et dolus: ad iniuriam pertinent.

15

16

17

18

¶ ANNOTATIONES AD CAP. QVARTVM.

In principatu enim peccatur, principatus autē dicitur: dimidium esse totius, Id et ita dici solet: in principio peccatur, principium autē dicitur dimidiū esse totius, et reuera idē est: sed cū pro principio ponitur principatū/ res est ad latinorum intelligentiam pro re subiecta euestigio accommodatior, at vero cū nomine principij vtimur: res est conuenientior ad agio, tametsi latini principia principatus appellent atq; magistratus/ consuetudinem grecorum sequentes, greci enim pro eo quod latini nunc principium/ nunc principatum/ nunc magistratum dicunt: semper idem habent vocabulum τῆρ αρχῆρ, quo et hic Aristoteles vtitur, inquit enim, ἐρ αρχῆρ γῆρται το ἀμάρτημα, ἡ δὲ αρχῆρ λῆρεται ἡμῖσυ εἰρὰ παρτὸσ, quare sermo apud grecos: aptior et ad materiam subiectam/ et ad alludendum prouerbio.

15

¶ De mutationibus/ et modis mutationū popularis gubernationis, Cap. V.

Popularis gubernatio in paucorum potestiam.

ed oportet i vnaquaq; specie reru publicaru: hoc idem considerare. 19
 Popularis ergo status: maxime recipit mutationem/ propter eoru
 hominu perfidiam/ qui sunt ductores in populo. hi enim partim
 egregios quosq; opulentosq; priuatim caluniano. conspiciere eos
 simul copellunt (cogit enim in vnu comunis metus: etia eos/ qui
 prius erat inimicissimi/ partim quide publice multitudini suggil-
 lando. et hoc fere vbiq; in hunc modu fieri videmus. ¶ Na et apud Coum: po-
 popularis status interijt/ ob prauitatem eoru/ qui populu ducebant. nobilitas eni
 Rhodus. conspiratione facta: regime ciuitatis arripuit. ¶ Et apud Rhodu. statutas enim
 stipendiorum pecunias/ que conductis militibus solueretur: potetes quida in po-
 populo pro se retinebant. eratq; id impedimento quominus ea redderetur: que trire-
 mium debebantur prefectis. perfecti autem classis/ cum pecunias non haberet/ ac
 nichilominus nauigare ex lege cogeretur: veriti pena iudicij/ conspirationem inie-
 runt/ ad populari statum euertendum. ¶ Et apud Heraclia quoq; / populus op-
 pressus est illico post coloniaru emissionem: ob eos qui populi erat ductores. na
 illi/ potentes in populo: illatis iniurijs/ nobilitate expulerunt. illi vero postea con-
 spirantes/ et in vnu conuenientes/ in vrbem reuersi: populu oppresserunt. ¶ Nec
 Megarites multo dissimiliter apud Megarites: popularis status interijt. Ductores eni po-
 populi/ quo pecunias per bonoru publicationem haberent multos e nobilitate pes-
 pulerent/ vt tandem facta sit permagna exulum multitudo. exules ergo in vnum
 conuenientes/ prelio superarunt: oppressoq; populo paucoru potestiam constitu-
 erunt. ¶ Contigit hoc idem apud Cumas/ in populari statu: que destruxit Thra-
 Cume. Thrasymachus. et apud alios fere/ quis inspiciat mutationes eodem modo contigisse. 20
 ¶ Interdum eni vt gratificentur iniuriates/ nobilitate conspirare faciunt: vel pa-
 trimonia eque diuidentes/ vel redditus muneribus publicis subijcientes. interdum
 Popu. gu- 12
 bernatio in tyrannidem vero caluniantes: vt bona opulentoru publicari faciant. ¶ Verusis quide tem-
 porib; / quando idem erat ductor populi ac belli dux: populares respublice in ty-
 rannidem mutabantur. et profecto antiquoru tyrannoru: plurimi ex popularibus
 Rhetorica. hominibus facti sunt. Causa vero cur tunc fierent/ non autem nunc/ illa est: qd tunc
 qui populum maxime ducebant/ erant/ ex ijs/ qui bello gerendo proficiebantur.
 nondum eni dicendi peritia habebant. nunc autem Rhetorica arte superueniente:
 qui dicendi facultatem habent/ populos ducunt quide. sed quia imperiti sunt res-
 rum bellicarum tyrannidem inuadere non audent/ nisi sicubi paru aliquid tale ac-
 cidat. ¶ Tyrannides certe frequentius fiebant prius qd nunc: et propter magnas
 Miletus. potestates/ quibusdam commissas. ceu Mileti ex pretura. multaru enim ac magna-
 rum reru potestatem habebat pretor. ¶ Ac etia ob id: quia tunc vrbes no erat
 Athene. predebant in populo: cu viri militares essent/ tyrannidem inuadebant. idq; age-
 Pisistratus. bant omnes prestita sibi fide a populo: que quide proueniebat ex inimicitia ad-
 Pediaci. uersus opulentos. vt Athenis: Pisistratus per factione contra Pediacos suscepta.
 Megare. et megaris: Theagenes armentis opulentoru occisis/ que iuxta flume repererat
 Theagenes. pascetia. Et Dionysius accusans Daphneu et diuites: meruit tyrannidem Syracu-
 Dionysius. Dalphine. Et Dionysius accusans Daphneu et diuites: meruit tyrannidem Syracu-
 Syracuse. sis obtinere/ propter inimicitiam nobilitatis/ sibi fide a populo prestita/ quasi po-

Cous.

Rhodus.

Megarites

Cume. Thrasymachus.

Popu. gu- 12
 bernatio in tyrannidem

Rhetorica.

Miletus.

Athene. Pisistratus. Pediaci. Megare. Theagenes. Dionysius. Dalphine. Syracuse.

22 popularis esset. ¶ Mutant etia respublice: ex consueta gubernatione in vltima spe-
 ciem popularitatis. cu eni per electione sunt magistratus/ non tamen a censu/ eli-
 git autem populus: qui populu ducunt/ magistratu ambientes/ eo rem deducit vt
 23 sit populus dominus etiam legum. ¶ Remedium aut ne hoc omnino fiat/ vel vt
 minus fiat illud est: vt tribus quide magistratum eligat/ no populus vniuersus.
 Popularium igitur statu mutationes fere omnes: per has fiunt causas.

¶ QUINTI CAP. COMMENTARIUS.

19 **A**ctenus generaliter de mutationibus reru publicaru: hic autem specialiter ag-
 greditur. & primu de populari gubernatione/ in paucoru potentia. hec enim vel
 maxime hoc pacto mutari solet: ob perfidiam eoru/ qui applausu ac fauore po-
 pulum ducunt. qui diuitibus/ & quibusq; opulentijs habentibus: nuc priuate falsa
 crimina impingunt/ nunc in multitudine taxant. iccirco cogunt eos qui facultates
 habent: in vnum conspirare. cogit enim in vnum comunis timor: etiam eos qui
 prius erat infensissimi. quod quinq; monstrat exemplis de populari statu mutato:
 20 Coi. Rhodi. Heraclie. Megaris. & Cumis. & hec iniuriam & metum respiciunt. ¶ Duos ponit mo-
 dos: quibus huiusmodi factionu actores/ ductores (inquam) assentatoresq; populi/ iniuria & opu-
 lentos & nobiles viros laescentes: eos conspirare cogunt. Primus est: cum vt multitudini grati-
 ficentur: diuitum/ nobiliumq; bona equaliter distribu faciunt/ aut eoru redditus/ oneribus pu-
 blicis subijciunt. Secundus. cu illis crimina impingunt: vt eoru bona publicentur/ applicenturq;
 21 filio. ¶ De eiusdem mutatione in tyrannidem & quid cause est/ cur olim populares gubernationes
 in tyrannidem/ nunc vero in paucoru gubernatione mutantur. primo id cause est: qd olim idem erat
 ductor populi/ & qui dux bello gerendo proficiebatur. hac enim gratia populu ducebat: no eloque-
 tia arteq; dicendi. quia nondum reperta erat. & iccirco qui huiusmodi erant: audebant tyrannidem
 inuadere. nuc autem populos ducunt/ qui dicendi facultate habent: sed quia reru bellicaru sunt ipe-
 riti/ tyrannidem inuadere non audet. nisi sicubi aliquid parum tale accidat. ¶ Secunda causa est:
 propter magnas potestates/ que illis committentur. ¶ Tertia. quia vrbes olim parue erat: sed rura
 habitabant homines/ operi sese exercentes/ ductores autem predebant populo/ & viri militares
 erant/ prestabantq; illis a populo fides ob inimicitiam qua videbant eos contra opulentos exerces-
 re. quare audebant attetare tyrannidem. vt Pisistratus Athenis/ Theagenes Megaris/ & Dionysius
 22 us Syracusis fecere. ¶ De mutatione priorum specieru popularis gubernationis: in vltima de-
 terrimaq; populariu speciem. Id enim euenit: cu populus magistratus eligit/ & populi ductores
 magistratum ambientes/ eo rem ducunt quo magistratu retineat/ vt populus etia sit dominus le-
 23 gum. ¶ Medela remediumq; ne id omnino fiat aut minus fiat/ est. vt magistrat; gradatim/ ali-
 qua tribus eligat no autem populus vniuersus. Hec de mutationibus popularis gubernationis.

¶ ANNOTATIONES AD CAP. QUINTVM.

20 **I**nterdum enim vt gratificentur iniuriates nobilitatem conspirare faciunt. vt in sequenti
 numero de Theagene Megariti/ & Dionysio Syracusano. & no est opus in hoc quo-
 to: alia adducere exempla. quia omnes historie similibus scatenit abude: propterea se
 21 exhibent legere volentibus. ¶ Nuc autem arte rhetorica. Rhetorica: ars dicendi. & rhes-
 tor: dicendi peritus. ars profecto bona: abusus plurimus. nam ferme/ qui sibi hac arte
 arrogarunt/ & indies arrogat: si in litterarijs ludis (vera quidem spreta philosophia) se solos sci-
 re gloriantur/ ceteros aspernati/ sibi solis complacent/ inuectiuis & couicijs in alios dicendo stu-
 dent/ quecuq; aut laudat aut vituperant/ id extreme & nichil mediocriter faciunt. si in ciuilibus:
 omnia sibi licere putant/ non veritatem ipsam no iustitia colentes/ vbiq; apud tyrannos: paucoru
 potentatus/ & populares fiducia lingue magistratus ambiunt. in quibus qd dici solet: eloquentia
 sine sapientia ensis acutus in manibus furiosi. vtrosq; detestatur Plato: tanq; ciuitatib; maxime
 noxios. at qui probitati & philosophie/ artem dicendi coniungere/ qualis Pericles & Isocrates: il-
 los effert Plato/ & sunt reuera extollendi atq; probandi.

¶ De mutationibus/ & modis mutationu/ gubernationis paucoru potentie. Cap. VI

24 **P**aucorum autem gubernationes mutantur/ per duos maxime modos/ 1 Paucoru
 manifestissimos. vnus si iniurijs afficiant multitudinem. quilibet enim potestie mu-
 preses iufficit: maxime si ex numero paucoru dux aliquis existat. queadmodu tationu mo-
 di/ primo in popularium k j

Popu. i de-
 terrimam
 populari.

VI

1 Paucoru
 potestie mu-
 tationu mo-
 di/ primo in
 popularium

Naxus. 2 in Naxo Lygdamis: qui tyrannidē postea Naxiorum inuasit. **H**abet autem 25
 Lygdamis. etiam ex alijs: initium seditionis/ differentias. quādoq; enī ab ip̄is opulentis/ qui
 Massaliēses non honorātur magistratibus/ sit dissolutio/ cū perpauci sint illi/ qui honorificas
 Ister. dignitates vsurpant. vt in Massaliēsis/ & Istro/ & apud Heracliam: & in alijs
 Heraclia. ciuitatibus accidit. homines enī ab honoribus exclusi: res nouas moliri non ces-
 sant/ quoad ipsi quoq; honorent/ seniores quidē fratru/ postea vero rursus q̄ mi-
 nores sunt natu. quibusdā enī in locis/ nō simul ad rēpublicā gubernandā re-
 cipiuntur filius & pater: alicubi vero neq; frater senior ac iunior/ & vbi paucorū
 Gnidus. potentia ciuilior euadebat. In Istro ad popularē statū seditione inter nobilitatē
 recidit. apud Heraclia vero: ex paucioribus ad sexcentos. Mutata est etiā Gni-
 di paucorū potentia/ seditione inter nobilitatē ipsam coorta: ex eo q̄ pars eorū/
 ab honoribus excludebat. siquidē (quēadmodū dictū est) pater filiū impedi-
 bat/ & frater fratrem: nec nisi qui senior foret honorabat. insurgens enī populus p̄
 illorum discordiā/ ac ducē nactus: ex nobilibus/ irruens/ victoriā obtinuit. imbe-
 Erythrēses. cillis enī aduersa pars erat. Et apud Erythrēses. in paucorū gubernatione re-
 giarū vrbium/ antiquis tēporibus/ licet diligēter curarent qui i gubernatione ea-
 rum versabantur: tamen quia perpauci erant/ nō tulit populus/ sed rēpublicam
 3 mutauit. **M**utatur etiā paucorū gubernatiōes ex se: propter factionem eorū 26
 qui populū ducūt. hec autē populū ductio: duplex. vna quidē ex ijs qui sunt cir-
 ca ipsos paucos. efficitur enī quis populū ductor/ quā admodū paruo numero
 Athenē. ipsi pauci existant. vt Athenis in triginta illis/ qui circa Chariclem erāt: poterāt
 Charicles. autē q̄ triginta populū ductores. & in quadrigētis qui erant circa Phrynichū:
 Phrynichus. simili modo. altera autē: quādo illi qui i populari administratione versantur/ po-
 Larissa. pulū ducunt. vt apud Larissā nobilitas plebē colebat/ ex eo: quia per plebē fie-
 bat electio magistratus illius/ qui custodia reipublice vocabatur. & i quibuscūq;
 gubernationibus paucorū/ nō illi ipsi eligunt ad magistratus qui etiā gerere illos
 Abydus. possunt: sed ex cēsis magnis tribuuntur/ vel amicitijs/ electio tamen illorū per-
 ciues fit/ vel per plebem. vt Abydi. & vbi iudicia nō sunt ex ijs: qui rēpublicā
 Heraclia. gubernant. colendo enī plebē: quo eorū suffragia promereantur/ rēpublicā
 Pontus. mutant: vt apud eam Heraclia cōtingit: que est in ponto. & hoc idē accidit: quā-
 do i gubernatione paucorū quidā existētēs/ ad pauciores etiā rēpublicā trahūt.
 paucorū 4 4. **F**iant etiā in gubernatione paucorū mutationes: quando prodigaliter viuen- 27
 tyrannidē. tes/ qui gubernāt per luxuriā patrimonia cōsumpserint. optant enī res nouas
 huiusmodi homines: tyrānidemq; vel sibi ipsi/ vel alteri affectant. quemadmo-
 dum Hipparinus Dionysio Syracusis. & Amphipoli Cleotinus Chalcidensis
 Hipparinus. Dionysius. Amphipol. Cleotinus. Chalcidensis. Egina. Chares. Apollonia. Pharsalus.
 um colonos superinduxit: & cum venissent/ seditionem cum illis contra diuites
 fecit. & in Egina/ qui negocium illud Charete Atheniensi confecerat: res nouas
 molitus est propter huiusmodi causam. Hi homines ergo quandoq; res nouas
 cōmouent: quandoq; rēpublicam furtis expillant. itaq; seditiones concitātur
 aut ab ipsis: aut ab illis qui eorum furta non tolerāt. vt Apolloniē q̄ in ponto est
 accidit. Concors vero si sit paucorū gubernatio: ex se ipsa non facile interit. Hu-
 ius signum est apud Pharsalū vrbem reipublice status. pauci siquidē in ea ciuī-

tate gubernatores/ multorū sunt domini: q̄ ipsi inter se recte ac debito modo se
 28 gerūt. **E**uertūtur etiā: quādo i paucorū gubernatiōe aliā paucorū governa- 5 Paucorū
 tionē eticiūt. id ē quādo eorū ad quos p̄tinet gubernatio reipublice q̄ pauci sūt: 5 Paucorū
 & electio quedā fit/ neq; habilis est oib; ad maximos magistrat; dignitatesq; 5 Paucorū
 posse assumi. Q̄d apud Elidē vrbē quādoq; cōtingit. nā cū paucorū esset guber- 5 Paucorū
 natio reipublice: admodū pauci eorū ad senatoriū ordinē (propterea q̄ erat p̄- 5 Paucorū
 petua dignitas) peruēire poterāt / atq; ob id q̄ potentiū erat electio/ ac persimī- 5 Paucorū
 29 lis Lacedemoniorū senatoriū. **F**it autē mutatiōis gubernatio paucorū & i bello et 6 Lacede-
 in pace. i bello quidē: q̄ populo diffidētēs/ cōducto milite vt cōpellūtur. & q̄ illis 6 Lacede-
 preficitur: sepe tyrānus euadit. vt Corinthi Timophanes. q̄ si plures preficiunt: 6 Lacede-
 ipsi sibi potētati parāt. interdū vero ista formidatēs qui regūt: populū recipiūt 6 Lacede-
 30 ad cōmunionē reipublice/ quoniam necessitas cogit populū vt. **I**n pace autē 7
 propter diffidentia/ quā inter se habent: conductis militibus custodia tradūt/ p̄- 7
 ficiūtq; illis aliquem virum/ qui ad neutram partē magis inclinare videatur. at 7
 iste: sepe dominus sit partis vtriusq;. Quod accidit in Larissa a Leuadēsisbus rē- 7
 publicam tenentibus circa Samum. & apud Abydum: tēpore sodalitatū/ qua- 7
 31 rum vna erat Iphiadi. **O**riuntur etiam seditiones per exclusionem aliorū ab 8 Abydus.
 alijs factam eorū ipsorū qui sunt in paucorū gubernatione: quando de nuptijs/ 8 Abydus.
 vel de iudicijs concertāt/ quēadmodū de nuptijs supra dixim;. & in Eretria pau- 8 Abydus.
 corum gubernatio equitum sublata est per Diagoram: qui affectus iniurijs fue- 8 Abydus.
 rat ex nuptijs. Ex iudicio autem apud Heracliam seditio extitit/ & Thebis ob 8 Abydus.
 adulterij iudicium. At qui vtroq; in loco non iniusta fuerat accusatio: sed per fa- 8 Abydus.
 ctionem expetita pena. apud Heracliam quidē aduersus Eutionē. Thebis ve- 8 Abydus.
 ro aduersus Archiū: quos cōtēderūt inimici i foro ligari/ ac ceruices eorū annulo 8 Abydus.
 32 ferreo includi. **S**epe etiam paucorū gubernationes dissolute fuerunt ob nimī- 9
 am dominationē/ nō probātibus quibusdā ex ipsis/ qui gubernabāt/ huiusmodi 9
 excessum: vt accidit ijs qui apud Gnidum/ & apud Chium per paucorū potē- 9
 33 tiam gubernabant. **F**iant autē etiam casu mutationes illius que rēpublica vo- 9
 catur & gubernationū paucorū. vbi cūq; a cēsu sumūtur ad deliberandū/ & iudi- 9
 candum/ & ad ceteros magistratus. sepe enī constitutus est primus census ad p̄- 9
 sens tempus/ vt participēt in paucorū quidē gubernatione pauci/ in republica ve- 9
 ro medijs: abundantia rerum aliqua superueniente/ vel per pacē vel per aliā for- 9
 tune prosperitatem/ contingit ipsas possessiones multo maioris precij fieri. qua- 9
 re omnes efficiuntur habiles: ad cunctos reipublice gradus/ dignitatesq; suscipi- 9
 endas. idq; contingit interdum sensim & latenter: interdum celerius. paucorum 9
 igitur gubernationes mutantur/ & seditionem recipiunt: propter hmoi causas.
 34 **O**mnino autem & popularis status & paucorum potentia/ cōuertūtur inter-
 dum nō in cōtrarias species/ sed in eas que sunt proprii generis/ ceu ex legitimis
 popularibus & paucorum in ipsas dominantes: & ex illis rursus in illas.

SEXTICAP. COMMENTARIUS.

24 **E**mutationibus paucorū potentie in popularē. huius autē rei: duo sunt frequētissimi
 modi. Vnus. cū populus ab illis qui gubernacula subeunt: iniuria afficitur. sufficit enī
 tunc quicūq; se populo prefidem fecerit: & maxime si is fuerit aliquis ex rei militaris
 ducibus paucorū potentie. qd Naxi fecit Lygdamis qui post modum Naxiorum ty-

2 rannidem inuasit. ¶ Secundus modus est. quando opulentorū pauci honorantur magistratibus: 25
 & alij abiq; honoribus dimittuntur. tunc seditionē concitant illi: qui magistratuū non afficiuntur
 honoribus paucorūq; dissoluunt potētiam. ceu cōtingit apud Massiliam/ Istrum/ Heracliā/ Gni-
 3 dum/ Erithream: & pleriq; alijs in locis. ¶ Est & alius modus & tertius. quando aliqui e pauco- 26
 rum potentū numero: sunt populi ductores. per factionē enim eorum ac seditionem: paucorum
 potentia in popularem transit gubernationē. vt Athenis/ Larice/ Abydi/ Heraclee/ & pōti: facti-
 tum aliquando comperitur. Sunt enim duplices populi ductores. hi scilicet qui dicti sunt: qui ex
 numero paucorum colūt plebem/ ob suffragia magistratuū/ electiones/ aut similia: alij autem
 sunt populi ductores/ ex ijs qui in populari gubernatione versantur. intelligentie cetera patent.
 4 ¶ Quartus modus de mutatione paucorū in tyrānidem. quādo qui paucorum potētie rem ad- 27
 ministrant: voluptarie/ molliter/ luxuriose/ delicateq; ac prodige viuendo patrimonā cōsumūt.
 huiusmodi enim homines/ omnibus profligatis: noua molliuntur/ aut tyrānidem sibi/ aut alijs.
 vt Hipparinus Dionysio Syracusis. Amphipoli Cleotimus sibi ipsi/ auxilio colonorum Chalci-
 densium. Eginē vero Chareti Atheniensis. & quandoq; seditio etiam oritur ab ijs: qui huiusmodi
 di hominum furta non tolerant. quod in Apollonia que est in ponto: accidisse memorie proditū
 5 est. alioqui paucorum potentia concors: haud facile ex se interit. ¶ Quintus modus de mutatio- 28
 ne priorum specierum paucorū potentie: in vltimam atq; deterrimam. quando pauci sunt/ & ele-
 ctio quedam fit: neq; omnes ad summos magistratus habiles sunt. quod contigit apud Elidem.
 6 ¶ Sextus. cum tempore belli/ populo diffidentes/ conducto milite vti compelluntur: qui sepe ty- 29
 7 rannidem inuadit. vt tymophanes Corinthi. ¶ Septimus. cum tempore pacis: paucipotentēs & 30
 populares sibi inuicē diffidunt/ atq; ideo conductis ad rerū custodiam militibus/ virum aliquem
 illis proficiunt/ qui ad neutram partem inclinare videatur/ verum ille per sepe vtriusq; partis do-
 8 minatur/ inuaditq; tyrannidem. quod accidit in Larissa vrbe/ atq; Abydo. ¶ Octauus est. pro- 31
 pter couentionem aut frustrationē aliquorum eorū/ qui in paucorum gubernatione versantur/
 cum contendunt de nuptijs/ aut de iudicio. vt Eretrie per Diagoram propter nuptias. Heraclei
 9 & Thebis ob iudicium. ¶ Nonus ob incrementum preter proportionē. vt in Gnido & Chio alijs 32
 10 quando cōtingit. ¶ Decimus. cū euetu aliquo paucorū potētia/ & nō solum/ sed & ea que republi- 33
 ca vocatur/ mutatur/ vbi a censu sumuntur in populare gubernationē qui deliberant & iudicant/
 & ceteri magistratus. nā sepe vt res presens postulat cōstituitur: vt a primo cēsu republi-
 ca participent/ pauci videlicet in paucorū gubernatione/ & mediocres in republica. succedēte vero re-
 rum abūdantia/ aut aliquo alio fortune successu: contingit singulorum ciuū possessiones augeri
 precio/ & cunctos habiles fieri ad reipublice percipiendas dignitates/ obeundaq; munera. & id
 aliquando sensim & latenter: aliquando vero celeriter admodū. & hec de paucorum gubernati-
 onis mutationibus. ¶ Resumit quod dictum est numero 22 huius/ & 28: populare gubernationē 34
 & paucorum potentia non semper mutari in contrarias species/ sed in eas que sunt eiūdem/ co-
 gnatiq; generis/ vt legitimas in vltimas & que minorum more gubernāt. & nō solum id: ve-
 rum & vltimas deterrimasq; mutari in alias priores/ potioresq; atq; legitimas.

ANNOTATIONES AD CAP. SEXTVM.

m Vtantur etiā paucorū gubernationes ex se. Quod sequebatur vsq; ad id loci/ vt apud 26
 Larissam: corruptum erat. iccirco illo in loco ad exemplar grecum littera ē restituta.
 & passim alibi (vt id oportuit) factitatum est.

De mutationib; et modis mutationū optimatū. Cap. VII
 N optimatib; autē seditiones fiūt: interdū/ quidē ex eo qd pau- 35
 ci sunt honorū participes/ qd in paucorū gubernatione dixim;
 seditionē mouere. propterea qd optimatū gubernatio/ quodā-
 modo paucorū est. in vtraq; enī pauci gubernāt. nō tamē pro-
 pter idē pauci: cū videat; propterea optimatum gubernatio esse
 paucorū. maxime vero id accidere necesse est: cū fuerit multitudo eorū qd prudē-
 tes existimati fuerit/ & quasi similes scdm virtutē. velut apd Lacedemonios ij q
 Parthenie nūcupabant (ex similib; enī erāt) quos dephēdēres res nouas mo-
 36 liri/ in coloniā Tarentū misere. ¶ Vel quādo aliqui in honorant: cū sint magni/
 & nichilo inferiores virtute illis/ qui honores capiūt (quēadmodū Lysander re-
 gibus) vel quando vir fortis & magni animi non sit particeps honorū: quēad-

Opti. muta-
tiones moi.

Lacede-
monij.
Parthenie.
Tarentum
Lysander.

modum Cinadon ille qui cōiuratione facta per Agesilai tēpora/ Spartiatas op- 37
 primere tētauit. ¶ Preterea cū alij paupertate nimia premūtur/ alij diuitijs abū-
 dant: qd maxime in bello cōtingit. & accidit hoc Lacedemonijs in Messenēsi bel-
 lo. ostendit hoc Tyrteus poeta in illo carmie: qd inscribitur Eunomia id est lex
 bona. exhausti enī quidē per id bellū ac pauperes facti cēsebant agros equa por-
 38 tione ciuib; esse diuidēdos. ¶ Insuper si quis magnus & potēs: etiā maior fie-
 ri ac solus domiari velit. vt apud Lacedemonios videtur Pausanias ille fecisse: q
 39 dux belli aduersus Medos fuit/ & apud Carthaginēses Annon. ¶ Dissoluunt
 autē maxime & respublice & optimatū gubernationes propter transgressionē
 iustitie in seipsis factā. Huius autē origo est: non bene tēperatā simul esse ac per-
 mixtam/ in republica quidē populare gubernationē & paucorū/ in optimatib;
 vero ista simul atq; virtutē/ maximeq; illa duo populare dico atq; paucorū. hec
 enim & respublice conātur miscere: & multe illarū que optimates vocant. disse-
 runt enī optimates ab illis que appellātur respublice in hoc: & ob id sunt alie ea-
 rū/ minus/ alie magis durabiles. illas enī que magis declināt ad paucorū poten-
 tiā: optimates appellāt. illas vero qd ad multitudinē: respublicas vocāt. Quapro- 40
 pter tutiores iste sunt/ qd alie. Fortius enim est id qd plus est: ac magis acquiescūt
 equū habentes. qui vero diuitijs abūdant: si republiā excellentiā eis tribuat/ cō-
 tumelia ceteros afficere pergunt/ atq; plus habere volūt. Penitus enī ad quācūq;
 speciem declinet gubernatio ciuitatis: in eā transmutatur/ vtriusq; suū augētibus.
 velut republiā ad populū: optimates ad paucorū potentia. vel in cōtraria: ceu
 optimatū gubernatio in populare. tanq; enī iniuriā patiētes: in cōtrariū trahūt/
 qui magis sunt inopes. republiā vero: in paucorū potentia transmutatur. solū
 enim stabile est secundū dignitatem equū: & habere que sua sunt. Contingit ve-
 ro id quod modo diximus in Thurijs. qd enim a maiore censu erāt magistratus: 41
 in minore facta est mutatio/ & in plures gubernatores/ & quia agros totos possi-
 debat nobilitas contra legem. nā gubernatio eius ciuitatis magis erat paucorū.
 itaq; plus habere poterant. at populus bello exercitatus/ ac potētor effectus qd il-
 lorū custodes: eos nobiles cōpulit (quicūq; contra leges tenebant) agros dimittē-
 tere. Insuper quia omnes optimatum species ad paucorū potentiam declinant:
 nobilitas in illis plus habet. velut apud Lacedemonios/ opes & diuitie in paucis 42
 sunt: ac magnam licentiam habet nobilitas faciendi quodlibet/ & cuiuscūq; vo-
 luerit curam habere. que causa fuit: vt Locrorum ciuitas interiret/ propter Dio-
 nysij affinitates. Quod non contigisset in populari statu: neq; in ea optimatum
 40 gubernatione/ que optime mixta/ tēperataq; fuisset. ¶ Maxime vero latent op-
 timatū mutationes/ eo qd paulatim sese dissoluant. quod quidē dictum est prius
 vniuersaliter/ de oibus rebus publicis: idq; inter causas mutationis/ minuta par-
 uitas appellatur. quando enim omittunt aliquid ex ijs/ que ad rempublicā per-
 tinent/ ac deinde aliud paulo maius: facilius mouent/ quousq; moueant totam
 reipublice formam. Quod in Thuriorū accidit republiā: cum enim legē habe- 43
 rent/ per quam nō nisi intermisso quiquēnio/ militum prefecturam gerere lice-
 bat/ iuniores quidā rei militaris periti/ & apud multitudinē pro custodib; pro-
 bati cum ceteros qui in rebus gerendis versabantur/ spernetent/ ac facile se con-
 k iij

Cinadon.
Agesilaus.
Spartiate.
Lacede-
monij.
Messenia.
Tyrteus.

Lacede-
monij.
Pausanias.
Carthagi-
nenses.
Annon.

Quart.
28

Thurij.

Lacede-
monij.
Locri.
Dionysius.

Thurij.

secuturos arbitrentur: legem illam tollere aggressi sunt/ primum/ lata altera lege/ vt liceret perpetim eosdē prefectos esse. at cum populum viderēt illos propte admittentem: ij magistratus qui preerant suffragijs/ quiq; appellantur cōsultores/ cōmōti sunt prius ad resistendum/ tamen postea desisterūt putātes hac vna lege q̄uis soluta/ ceteras nichilominus esse permanfuras. postea vero prohibere volētes/ ne alie mouerentur: nichil perficere valuerunt. sed mutata est eorum respublica in potentatum eorū/ qui res novas aggrediebantur. ¶ Dissoluūtur cū 41
ceteres publice interdum per seipfas: interdum per externā causam/ quando contraria gubernatio sit vel prope vel longe quidem/ sed admodū potens. quod q̄dem contigit Atheniensibus & Lacedemonijs. Athenienses enim vbiq; paucorum potentiam: Lacedemonij vbiq; popularem statum euerterunt. Vnde igit rerum publicarū mutationes/ seditionesq; exoriantur: fere dictum est.

Externa causa.

Athenienses Lacedemonij.

SEPTIMI CAP. COMMENTARIUS.

1 E mutatione optimatū/ modi septē. Primus modus cū pauci gubernāt/ & multi 35
2 alij sunt/ quorū virtutis & prudētie habetur existimatio. tunc enim accidit seditiones fieri. vt accidit Lacedemone ex parthenijs. ¶ Secundus. quādo aliqui iho 36
3 norātur: q̄ nichilo sunt virtute inferiores illis/ qui honores suscipiunt. aut cū vir aliq; fortis ac magnanimus: non sit honorū particeps. vt apud Lacedemonios
4 Lyfander: nichilo regib; inferior. & Cinadon fortis ac magno aīo vir: q̄ tēporibus Agesilas seditionē mouit. ¶ Tertius. cū eorū qui per se ferūt virtutis opinio: 37
5 nem: alij diuitijs abundāt/ alij paupertate premūtur. qđ post bellū Messenēse accidit Lacedemone
6 nijs. exhausti enī quidā per id bellū pauperesq; effecti: censebāt agros equa portione ciuib; p-
7 tiendos hincq; orta seditio est: de qua rescripsit Tyrteus poeta/ in eo carmine: qđ ob hmōi equā
8 regionis diuisionē eunomiā/ bonāq; legem appellauit. ¶ Quartus. propter incrementum preter 38
9 nias apud Lacedemonios. & Annon apud Carthaginēses. ¶ Quintus propter trāsgressionē iu-
6 stitit: que in optimate republica fit/ cū hec tria libertas/ diuitie/ virtus: siue populus diuites & stu-
7 diosi/ nō sint cōmixta/ cōtemperata atq; coequata. & maxime hec duo inopes & diuites: qui po-
8 pularē & paucorū gubernationē respiciūt. nā si declinant leges magis ad paucorū potētia: repu-
9 blicam optimatē appellant. & cito hec optimatis species transit in illā gubernationē. quod cōti-
0 git in Thurijs/ Lacedemonijs/ & Locris. & si in trium paulo supra adductorū mixtione/ leges &
1 instituta paulisper inclināt ad populārē gubernationē/ huiusmodi non optimatē sed republicam
2 appellare solent: que tutior est & minus seditionibus subiacet q̄ vbi inclināt ad paucorū potētie
3 latus: tandē tamē mutatur in popularem gubernationē/ populo rem suā semper augente atq; p-
4 curante. vt pauci potētes rem suā semper augent/ cū ad optimatiū status deurgit ac inflectitur.
5 ¶ Sextus est. per id qđ est paucillū & latēter/ paulatim irrepere: cū primū mittūt aliquid paruū 40
6 de ijs que ad rē publicā attinent/ deinde quippiā aliud paulo maius facilius mouēt/ & id quidem
7 quouiscq; moueāt totam reipublice formā. quod accidit in Thurijs: vbi sublata vna lege/ quod p-
8 parū esse videbatur/ ceterē consequio sublata sunt. ¶ Septimus modus est. cū ab externa causa 41
9 interit. intereunt enī reipublice interdum per seipfas/ & quasi internis morbis laborantes. inter-
0 studet aliorum viuendi modū mutare. vt Atheniēses vbiq; obtinuerunt: paucorum poten-
1 tiam euerterunt. Lacedemonij vero: popularem statum.

ANNOTATIONES AD CAP. SEPTIMUM.

m Axime vero id accidere necesse. Quod sequebatur parum intelligibile. imutatum 34
iccirco est: ad grecam intelligentiam.

Medelarū cōseruatio: nūq; regule

De cōseruatione rerū publicarum: precepta viginti. Cap. VIII

1 E cōseruatione aut earū/ & cōmuniter & seorsum de vniuscuiusq; cō- 42
2 sequens est vt dicamus. Illud ergo ante oīa patet. qđ si sciamus per que
3 corrūpūtur reipublice/ scimus etiā per que cōseruātur. cōtrariorum
4 enim: cōtrarij effectus. corruptioni autē: cōseruatio cōtraria est. ¶ In 43

illis igitur rebus publicis/ que laudabiliter permixte ac tēperate sunt: illud est dili-
genter obseruandū/ ne quid ex legibus/ institutisq; moueāt/ maximeq; ab eo cas-
uendū/ qđ paulatim repit. latet enī corruptio/ quia nō tota simul fit: decipiturq; De forita id
mens ab illis/ vt sophistica illa ratio: si vnūq; pusillū/ & oīa. hoc autē est vt sic: dicit.
& est vt nō. totū enim & omnia nō pusillū/ sed cōpositum ex pusillis. vna igit cu
44 stodia: aduersus hoc principiū est opponēda. ¶ Deinde nō confidere ijs que cō- 3
5 ficta fraudis alicuius gratia pretēduntur ad populū. redarguūtur enim ex ipsis
operibus. qualia vero dicamus rerū publicarum figmenta: superius est ostēsum.
45 ¶ Intueri licet quasdā respublicas/ durare nō solū ex optimatibus/ verū etiā ex 4
6 paucorū potētis: nō quia per se ipse stabiles sint/ sed quia ij qui gubernāt/ recte
se gerūt/ tam erga eos qui sunt extra rēpublicā/ q̄ erga eos qui i reipublice guber-
natione versantur. Erga eos quidē/ qui non participes sunt gubernationis: non
afficiendo ipsos iniurijs/ ac prestantiores ipsorū ad participationē reipublice re-
cipiēdo/ cupidosq; honoris/ nō honoris priuatione/ iniuria afficiēdo/ neq; multi-
tudinē suis cōmodis fraudādo. erga illos vero qui socij in gubernāda republica
sunt: humane inuicē ac populariter se gerēdo: equalitas enī illa/ que in populari
46 statu affectatur: ea in similibus nō solū est iusta/ verū etiā utilis. ¶ Quāobrem 5
7 si plures sint in gubernatione reipublice cōstituti: eis permulta populariū insti-
tutorū vtilia sunt. ceu semestres esse magistratus: vt oēs qui similes sunt adipisci
valeāt. sunt enī tanq̄ populū iam illi: qui inter se pares ac similes sunt. itaq; in illis
frequenter existunt/ velut duces quidā populū: vt prius diximus. Deinde minus
in potētatus incidūt paucorū gubernationes/ & optimates. non enī similiter fa-
cile est malignari: in breuitēpore magistratus/ & in longo. nā ob hoc: in paucorū
gubernationibus/ & popularibus tyrannides fiūt. aut enī ij qui maximi sunt in
vtraq; tyrannidē inuadūt (hic ductores populū: ibi potentes) vel qui maximos
47 gerunt magistratus/ quādo longo tēpore durant. ¶ Cōseruant aut reipublice: 6
8 non solū eo quia procul sint a corruptionū periculis/ verū etiā interdū/ quia pro-
pinque sunt. homines enī formidātes: vigilantius intēdunt ad reipublice custo-
diam. quare oportet eos qui rēpublicā saluā esse volūt: formidines quasdā para-
re/ quasi nocturnā quandā custodiā/ vt caueāt/ neq; dissoluant reipublice obser-
48 uationē. & qđ longe abest: propinquū facere. ¶ Etiam nobiliū cōtētiones/ sedi- 7
9 tionesq; per leges quoq; oportet conari obseruare/ & qui extra cōtētiones sunt
eos preuenire. tanq̄ malum ab initio exoriens cognoscere nō cuiusuis sit: sed ci-
49 uilis viri. ¶ Ad mutationes vero que propter censum fiunt/ ex paucorū potētia 8
atq; ex republica quando contingit hoc/ manētibus eisdem censibus & pecunia-
rum copia facta: vtile fuerit cōsiderare vniuersum totius ciuitatis censum/ ac pre-
sens tēpus ad preteritū conferre. in quibusdā autē ciuitatibus census agitur an-
nuatim/ in maioribus vero per triēnium aut quinquenniū. & si sit multiplicat⁹ ac
multo maior factus q̄ prius erat ille/ secundum quē statuta fuerat reipublice gu-
bernandē habitas: legis erit prouidere/ vt census vel augeatur vel relaxetur. si-
quidem excedat: augeatur secundum multiplicationem. si vero deficiat: relaxe-
tur ac minor fiat census taxatio. in paucorū enim gubernationibus/ & in rebus
publicis nisi hoc fiat: hic paucorum gubernatio/ ibi potentia illa nimia insurget.
k iij

De forita id dicit.

Quarti 49

illo autē modo ex republica quidē popularis status: ex paucorū vero gubernatione respublica aut populus. ¶ Cōmune autē est & in populari & paucorū gubernatione & in omni republica: neq; augere nimiū quē supra modū sed magis conari paruos et lōgi tēporis honores prebere, q̄ confestim magnos, corrumpuntur enī: nec cuiusuis est hominis prosperitatē ferre. ¶ **Q** si accumulate dati sint alicui honores: non simul oēs postea auferēdi sed paulatim. ¶ **M**axime vero lege ita puidere conandū est: vt nemini sit excessiua potētia neq; amicorum neq; pecuniarū, qđ si id cōtingit: peregrine faciēde sunt hmōi hominū clientele. ¶ **C**um vero ex priuata etiā vita res noue oriātur: magistratus cōstituēdus est quidā, q̄ sit quasi in specula ad mores ciuū intuēdos ne q̄s ita uiuat vt reipublice nocere possit. In populari quidē statu: ne alicne uiuat a popularitate. i paucorū autē potētia: ne aliene a natura ei⁹ gubernationis. Eodēq; modo de alijs quibusq; speciebus rerū publicarū. ¶ **E**t si qđ exultet / prosperitateq; sit elatū in ciuitate: particulatim obseruādū est ppter eadē causas, cuius rei remediū est: semper cōtrarijs partibus / magistratus & res agendas cōmittere. cōtrarias partes uoco: ceu bonos & equos multitudini: & diuites pauperibus. ¶ **C**onādūq; est vel admiscere pauperes cū diuitib⁹: vel medios augere. hoc enī dissoluet seditiones ob inequalitatē procedētes. ¶ **M**aximū vero illud est i omni republica & legibus & cetera omni diligentia cōstituēdū: ne ex magistratibus lucra proueniāt. id autē maxime in paucorū gubernatione est obseruādū. leuius enī ferunt populi q̄ a republica excludūtur. quinimo gaudēt: q̄ sua agere nō impediūtur. at si existiment eos qui magistratus gerūt / ex ijs que cōmunia sunt / ditari: duplicē capiunt molestiam / & q̄ ab honore excludūtur / & q̄ a lucro. vno vero modo cōtingit simul existere popularem statū & optimatū: si ita quis instituat. cōtingeret enim: vt & isignes & plebei haberēt que vtriq; vellēt. Licere enī oibus rēpublicā gerere populare est: magistrat⁹ vero ab insignibus teneri optimatū. hoc autē accidet: quādo ex magistratib⁹ nō proueniūt lucra. pauperes enī: magistratus nō volēt / si nil insit lucri / sed potius suis rebus proprijs intēdere. diuites autē: quia nō indigēt ex vlla re cōmuni lucrari / magistratus gerere valebūt. quare hoc pacto cōtinget egenis quidē ditari ob operā rebus suis ipensam: insignibus vero nō subijci cuiq; q̄. ¶ **A**d hoc autē vt nō surripiātur pecunie publice: exhibitio pecuniarū fiat omnibus quidē presētibus ciuib⁹: & descripte / per societates / & ordines / & tribus deponant: eo vero q̄ magistrat⁹ sint absq; lucro: statuēdi per legē sūt honores ijs / q̄ optime gesserint. ¶ **O**portet autē in populari statu diuitib⁹ parcere: ac nō modo possessiones eorū nō eque partiri / sed ne fructus quidē eorū. qđ in quibusdā ciuitatibus imprudēter fit. Melius vero etiā est prohibere volētibus: ne munera illa subeāt / que sint magni sumptus / ac nullius vtilitatis. ceu choros exhibere & ludos & faces instar Chiorū / & cetera huiusmodi munera. ¶ **I**n paucorū vero gubernatione / cura est pauperū suscipiēda diligētē: & officia quib⁹ sūt salaria cōstituta / illis tradēda. Et si quis diuitū eos cōtumelia affecerit: maior pena est cōstituēda / q̄ si ipsi inter se idē fecissent. ¶ **E**t successio in hereditatibus p cognationem sit / non per donationē: nec valeat quisq; plures hereditates capere / sed vnam solūmodo. per hūc enim modum: magis equales erunt facultates /

61 et egenorum plurimi ad abundantiam traducentur. ¶ **V**tile est et in populari statu et in paucorum gubernatione: aliorum vel equalitatem vel presidentiam tribuere ijs qui minus participāt republica. in populari quidem diuitibus: in paucorum vero gubernatione egenis. exceptis tamē ijs magistratibus in quibus vis / authoritasq; reipublice consistit. hi enim solis ijs qui sunt ex republica aut saltem pluribus committi debent.

¶ **O**CTAVICAP. COMMENTARIVS.

E conseruatione rerū publicarū precepta ac regule. Prima ex hijs cōseruatur respublica: ex quorū oppositis corrumpitur / que quidē iam sunt cognita. nā contrariorum. contrarij sunt effect⁹. ¶ **S**ecūda in rebus publicis / bene / laudabiliterq; contemperatis: illud sūmopere obseruādū / ne quid de legibus institutis demoueat / maximeq; cauendū est id paucillū / et quod latenter et paulatim serpit. nam corruptio latet: et non aliter mēs ab illis ac a captiosa argumētatione decipi solet / quam texunt nōne si vñ quodq; pusillū et omnia pusilla: aequi totū oia. totum igitur pusillum. verū totū esse omnia: vno modo est. vt collecti. alio modo: non est. vt diuisim. sed totū et omnia vt idē sunt: non pusillū / sed quippiā ex pusillis cōpositū. ¶ **A**dversus igitur hanc paulatim et ex paruo irrepentē mutationē / vna pro custodia apponenda est regula / ceu aduersus captiosam ratiocinationis allucinationē. ¶ **T**ertia regula. minime confidendum est ijs vasse et subdole cōmentis: que alicuius fraudis gratia pretendūt ad populū. que autem sint huiusmodi cōmenta et ad populū machinamenta: numero + 9 quarti dictum est. ¶ **Q**uarta. recte se gerendū in magistratu esse: cū erga eos qui reipublice non sunt participes / tū erga illos qui eius participat muneribus. cū his quidē humane et quasi perilliter congediendū / illos autē non afficcendo iniurijs / et prestantiores eorū ad reipublice participationem recipiēdo et cupidos honoris non deprimendo / neq; multitudinem suis cōmodis fraudando. ¶ **Q**uinta. si multi sunt in reipublice administratione constituti: prodest paruo tempore durare magistratus. ceu semestres esse. vt oēs qui sunt similes adipisci valeant. nā optimates gubernationes / et paucorum potentie: minus in potentatum atq; tyrannidē incidenti / et minus mali machinari possunt magistratus paruo tēpore / q̄ tempore longo. ¶ **S**exta. ab ijs qui reipublicā saluā esse volūt: fortidines quedam parande sunt. et quod longe abest: propinquū fingere / quo vigilantius ciues intendant / ad reipublice custodiam / quoue sint cautiore. ¶ **S**eptima. tentandū eē insigniū cōtentiones / seditionesq; per leges cauere: atq; ita preuenire eos legibus qui extra contentiones sunt. tanq̄ id malū cum exoritur cognoscere: non cuiusuis sit. sed eius qui instituendarū rerū publicarum habet peritiā. ¶ **O**ctaua expedire cū pecunia longe aucta est / aut longe iminuta presens tempus ad id preteritum conferre in quo erāt census a quibus reipublice participatio facta est / et secundū proportionē / census a quibus sumitur reipublice participatio aut augere si fortune aucte sint aut iminuere si insigniter sunt imminute. alioqui respublica in aliā demutabitur speciem. vt rebus prosperioribus / in popularem: minus autē secundis in paucorū gubernationē. ¶ **N**ona est. nullum virū magistratus authoritate supra modū augere: sed magis paruos et longi tēporis esse statuendos magistratus / q̄ breuis more magnos. corrumpuntur enim qui magnos subeunt: neq; cuiusuis hominis est / vt pars est / prosperitatem ferre. ¶ **D**ecima. Si alicui cumulate dati sunt honores / non simul auferre sed paulatim. ¶ **V**ndecima. lege cauendū esse / vt nemini liceat excessiuam aut facultatū aut amicorū habere potētia. quod si assit: clientele huiusmodi hominū / alio mittēde sunt peregrine. ¶ **D**uodecima. magistratum creādū esse: qui quasi e specula / priuatorum more attendat ac exploret / ne res noue orientur / et ne qui ita uiuant vt reipublice nocere possint. ¶ **T**ertiadecima. Si quid exultet prosperitateq; in ciuitate sit elatū: contrarijs partibus / magistratus et res agendas cōmittendas esse. vt si elata sit multitudo: equis et bonis res administrāda tribuatur. si inopes: diuitibus. ¶ **Q**uartadecima. conandū esse cōtemperare / comiscereq; debite inopes opulentis / ad reipublice gubernationē: vel medios ipsos augere. nā id seditiōes excludit: ob inequalitatem procedere solitas. ¶ **Q**uintadecima. Sūmopere constituendū: ne ex magistratibus lucra proueniant. ¶ **S**extadecima. vt publice pecunie non suffurentur: fiat publicarū pecuniarum exhibitio assistentibus cunctis ciuib⁹ / atq; describentur. descripte vero p societates / cohortes / et tribus deponātur. et vt magistratus sint absq; lucro: lege statuātur honores ijs qui eos optime gesserint. ¶ **S**eptimadecima: pro populari gubernatione. diuitibus parcere: neq; eorum possessiones / neq; fructus equaliter distribuere / neq; illis onera grauiū ipensarū imponere / ceu choros exhibere / et ludos et faculas. ¶ **O**ctauadecima: pro paucorū potentia. pauperū cura suscipienda diligenter: et officia quibus sūt salaria constituta / illis tribuenda. et si quis diuitū illos

19 iniuria affecerit: maior illi pena constituenda / q̄ si ipsi pauperes id sibi inter se fecissent. ¶ Unde 60
20 cesima. Successio in hereditatibus per cognationem fiat / et non per donationem: neq; valeat quisq; 61
plures hereditates capere / sed vna solummodo. ¶ Vicesima. in paucorum potentia conducit equales
aut qui presint magistratus / in opibus tribuere: et in populari consimili modo / diuitibus. attamen
ij in quibus reipublice momentu consistit: ijs solis / aut pluribus / qui magis republica participat.
vt in paucorum potentia / diuitibus: et in populari / in opibus committendi sunt.

ANNOTATIONES AD CAP. OCTAVVM.

f Ophistica illa ratio. In sophisticis elenchis huiusmodi sortita / captiuocalq; sophistica / cir- 42
ca litteram a nobis alias adiecta est. et parum hic conferret repetita. sed qui vult: ex illo
loco requirat.

De conditionibus precipuos adeptum magistratus / et preceptis populari-
tatum / et potentatum saluandorum. Cap. IX

Ria vero debent habere illi: qui principales magistratus sunt sus- 62
cepturi. Primu: vt amet presentem ciuitatis statum. Deinde vt ha-
beant potentiam maximam: ad ea exequenda / que magistratus re-
quirit. Tertia vt habeant virtutem et iustitiam / in vnaquaq; republi-
ca: ad ipsam reipublicam. nisi enim idem iustum sit in cunctis rebus pu- 63
blicis: necesse est iustitie esse differentias. ¶ Habet autem dubitatio

In eodem
περι τορ
αυτορ μα
sculinu est:
in eodem
viro.

onem: quando hec oia non concurrunt in eodem / quomodo magistratus sint parti- 64
di. ceu si sit quidam aptus ad rem militarem / sit autem ille idem improbus / nec reipublice
amator / alter vero iustus et amator / sed ad rem militarem non aptus: cuius facienda
sit electio? ¶ Videtur respiciendum esse ad duo: cuius magis participent oēs / et cuius 64
ius minus. quapropter in rem militarem quidem ad peritiam magis quam ad probitatem est
respiciendum. Pauciores enim sunt rei militaris periti: plures vero probitatis. Con- 65
tra vero in custodia et administratione erarij. plus enim probitatis requiritur: quam
quod habeant multi. scientia vero communis est omnibus. ¶ Dubitari etiam potest:
si potentia assit reipublice / et amicitia / quid opus est virtute? sufficiunt enim illa duo /
ad reipublice utilitatem. ¶ An quia fieri potest vt duo illa habentes sint incontinen- 66
tes. quare vt sibi ipsis non obtemperant scientes et amantes se ipsos: sic etiam erga repu-
blicam / nichil verat ita habere quosdam? ¶ Simpliciter autem quecumq; in legibus 67
prodesse dicimus rebus publicis: cuncta illa reipublicam conseruant. ¶ Et quod sepe 68
iam diximus: maximum fundamentum est: obseruare vt potentior sit ea pars / que
reipublicam saluam esse velit / quam illa que nolit. ¶ Preter hec autem oia / latere non 69

Quart
46
51

oportet: quod modo latet eas reipublicas / que transgrediuntur medium. multa enim 69
popularia videntur: que populari statu dissolunt. multa etiam / que paucorum esse
videntur: dissolunt paucorum gubernationem. qui vero existimant hanc esse vnam vir-
tutem / trahunt ad excessum: ignorantes quod quomodocumque nascus est excedens recti-
tudinem laudabilem ad aquilinum / vel simum / sed tamen adhuc pulchritudinem ac gra-
tiam retinet ad aspectum. at si quis adhuc magis trahat ad excessum: primo quidem
abijcit congruentem mensuram partis / tandem vero ita disponitur / vt non nascus appa-
reat / propter excessum ac defectum contrariorum. eodem modo & de alijs partibus
Contigit autem hoc et circa alias gubernationes. nam paucorum quidem potentiam / et
popularem / sufficienter se habere contigit: etsi transgrediatur ab optimo statu.
quod si quis intendat magis vtramque earum: deteriorum primum efficiet reipublicam / tan-
dem vero neque reipublicam. ¶ Quapropter id non ignorari oportet a legis condi-
tore ac ciuili homine: qualia popularium seruēt populi statum / et qualia corrumpant. 70

et qualia paucorum: identidem paucorum gubernationem / neutra enim istarum. vides-
tur stare posse absque opulentis / et multitudine: sed quando adequatio fiat facul-
tatum / aliam necesse est esse rempublicam. quare dissoluentes leges que sunt circa
71 excessum dissolunt reipublicas. ¶ Aberrant vero et in populari statu / et in pau-
corum gubernatione. in populari quidem ductores populi: vbi multitudo legibus
dominatur. diuisam enim faciunt semper ciuitatem / opulentis aduersantes. at oportet
tebat contrarium: videri semper dicere pro opulentis. in paucorum vero gubernatio-
ne pro populo: eos qui rempublicam gubernant. et contraria iurare: quam nunc iurent
in paucorum gubernationibus. in quibusdam enim ciuitatibus nunc iuratur: popu-
lum odio habebit / et consilio annitatur / vt male habeat. expedit autem simulare ac sim-
gere contrarium. atque ita iuramentum adnotare: non afficiam populum iniurijs.
¶ Maximum autem omnium / que dicta sunt ad reipublice stabilitatem: est id quod
nunc parum faciunt oēs / erudiri ad reipublice disciplinam. nichil enim profunt vtiliss-
me leges / que a gubernatoribus decernuntur: nisi moribus instituti et disciplina im-
buti in republica / homines fuerint. si leges populares populariter. si paucorum
potentie ad hanc ipsam gubernationem. ¶ Quomodocumque certe in vno viro intem-
perantia est: etiam et in ciuitate. disciplina autem reipublice est: non ea facere / per
que letentur pauci potentes / aut populares. sed per que valeant: illi quidem guber-
nationem paucorum tenere / hi vero populari. nunc autem in paucorum potentia /
gubernatorum filij delicijs intendunt: tenuiorum autem filij gymnasijs / laboribusque
exercentur. quare et volunt magis et possunt res nouas moliri. In populari vero
statu / que maxime videtur esse popularis: contra quam vtile sit / constitutum est.
huius rei causa est: quod male diffinitur libertatem. duo sunt enim quibus popularis sta-
tus diffinitur: potestate summa populi / ac libertate. iustum autem equum videtur
esse. equum vero quodcumque videatur esse multitudini / id esse precipuum. liberum
autem et equum: quodcumque velit quis facere. itaque viuunt vnusquisque / vt vult in hu-
iusmodi populari statu: et ad quod gliscit / vt ait Euripides. Sed hoc est prauum. Euripides.
non enim putandum est esse seruitutem viuere ad formam reipublice: sed salutem.
Ex quibus igitur mutantur reipublice et corrumpuntur / et seruantur / et perman-
nent / vt simpliciter dicamus: tot et talia sunt.

NONI CAP. COMMENTARIVS

62 Ria que debent habere ij / qui precipuos magistratus gerunt: amor presentis sta-
63 tus reipublice. ingens potentia ad exequenda munia reipublice. virtus et iusti-
tia speciei reipublice accommodata. ¶ Questio si hec tria non concurrunt in eodem /
vt si quis potentiam habeat non amet: amet quidem alter / potentiam non habeat:
64 quomodo magistratus distribuendi? ¶ Diluit magistratus qui magis probitatem
65 quam peritiam efflagitant: probis esse committendos: qui autem magis peritiam quam pro-
66 bitatem / peritis et si minus bonis. ¶ Altera questio. si potentia et amor reipu-
blice assunt: quid virtute et iustitia opus est? ¶ Diluit opus esse. quia sic affectos
nichil prohibet incontinentes esse: qui cognoscetes / et amantes seipsos sibi ipsis proprieque rationi
in ijs que sibi cognoscunt bona / non obtemperant. quare nisi virtus et iustitia assit: sic continget / et
57 quosdam ad reipublicam esse affectos. ¶ Redit ad precepta / documentaque saluandarum rerum publicarum.
Primu. quecumque in legibus dicuntur / vt pote que profunt rebus publicis: illa vniuersa saluare respu-
58 blicas. ¶ Secundum. maximum fundamentum salutis rerum publicarum est: obseruare diligenter / vt ea pars
59 que reipublicam saluam esse velit / potentior sit ea que nolit. ¶ Tertium cauere / semper velle inten-
dere atque adaugere reipublice statum / neque remittere. nam qui nimis extendere / aut remittere curat:
tandem dissolunt. perinde ac si nasum supra mediocritatem extendas / transit ad aquilinum / adhuc

retinens gratiā ad aspectum: q̄ si pergis cōtinuo extēdere/efficereq; maiorē/ne quidem nasi for-
 mam retineat. et ita si cōprimas/primū simus: deinde si pergas/ ne natus quidem appareat. et
 id ob excessum et defectū contrariorū ipsi medio. ¶ Quartum legislatorē volentē constituere po-
 4 pularem statum/ aut paucorū potentiā/ aut aliam quāvis rēpublicā: oportet cognoscere que po-
 pularia saluant popularē/ et que corrumpūt/ que saluant aut corrumpunt paucorū potentiā/ aut ali-
 am quā velit legibus instituere rempublicā. nam si leges ferat de equandis facultatibus/ et velit
 aut popularem aut paucorū potentū inducere statū: profecto vtramq; harū rerumplicarū dis-
 soluit/ cum dissoluat leges que sunt circa excessum et defectū facultatum. Accusat ea (et merito)
 que in vltimis paucorū potentie popularisq; gubernationis speciebus plerisq; in locis fiunt: hica
 ductoribus populorū/ illic ab opulentis/ per que se credunt suam rēpublicā stabilire. Primo, circa
 iuramenta in magistratū assumptione. Secundo, circa negligentia eruditionis discipline eorū
 que ad rē suam publicā spectant. Tertio q̄ in paucorū et populari gubernatione: cōtra reipubli-
 ce disciplinā sinunt suos ea maxime facere/ per q̄ letetur. et perinde ciuitatē faciunt intemperatā
 ac solet homo vn⁹ esse intēperatus. verū si eorū respublice saluande erunt opposita/ et circa iura-
 menta/ et disciplinā/ et voluptatū libertatem licentiosam/ statuenda. Littera de se satis cōspicua.

ANNOTATIONES AD CAP. NONVM.

¶ Et quod sepe iā diximus. vt numeris 46/51 quarti. et infra numero 68 hui⁹ adhuc dict⁹ est.
 ¶ De mutationibus regni et tyrannide. Cap. X

Regni mu-
tatio et ty-
rannidis.

Restat nunc videre de vnus gubernatione: ex quibus corrūpatur et
 per que seruari valeat. fere autē similia ac propinqua sūt illis/ que di-
 ximus supra de ceteris gubernationib⁹: illa que circa regnū/ et tyrā-
 nidem contingunt. nā regia quidē potestas/ optimatū gubernationi
 respondet. ¶ Tyrannis autē/ ex paucorū potentia illa extrema et ex
 populari cōponitur. quapropter perniciosissima est ijs/ qui sub ea sunt/ vtpote ex
 duobus cōposita malis/ et transgressiones et delicta continens/ que ex ambabus
 illis reipublice gubernationibus proueniūt. ¶ Existitq; generatio statim ex cōtra-
 rijs vtriq; istarū (ea que per vnū geritur) administrationū. nam regia potestas/
 pro tutela prestantibus viris a populo facta est/ et fit rex ex prestantibus per ex-
 cellentiam virtutis/ vel rerū gestarū que sunt a virtute/ vel per excellentiam huius-
 cmodi generis. Tyrannis vero originem habet a populo ac multitudine/ contra
 nobilitatem: vt populus ab illis iniuriā non patiat. patet hoc ex ijs que cōtigit
 runt fere enī tyrāni vt plurimū facti sunt ex ductoribus populorum: fidē adepti
 ab initio propter calūnias contra nobilitatē iactas. Tyrānides igitur in hūc mo-
 dum cōstitute sunt/ ciuitatibus iam adauctis: ¶ Alie prius ex regibus trāsgredi-
 entibus patria iura: et affectantibus magis dominari. ¶ Alie ex electis ad prin-
 cipales magistratus. antiquitus enim populi constituēbāt diuturniores admini-
 strationes & intendētias. ¶ Alie ex paucorū potētia eligentiū vnū aliquē ad ma-
 ximos magistratus. Omnibus istis modis facultas fuit id perficiēdi/ si modo vo-
 luissent per potentiā sibi preexistētem: his quidē ex regia potestate: alijs vero ex
 honoribus a populo exhibitis. ceu Phidon apud Argos/ et alij alibi regiā pote-
 statem habentes: tyrāni sunt facti. qui vero circa Ioniā/ et Phalaris: ex honorib⁹
 Panetius quoq; in Leontinis/ et Cypselus Corinthi/ et Pisistrat⁹ Athenis/ et Di-
 onysius Syraculis. et alij eodē modo ex fauore populorum. apud quos multum
 poterant. ¶ Vt ergo diximus: regia potestas instituta est secundū optimatū gu-
 bernationem. est enim secundū dignitatē: vel per virtutē propriā/ vel generis/ vel
 per beneficia collata/ vel per ista simul ac potentiā. oēs enim qui maxima bene-
 76 ficia in ciuitates/ gentesq; contulerunt/ vel qui eam facultatē habuerūt/ vt confer-
 re valerent: hoc honore potiti sunt. alij bello cōseruatis populis ne in seruitutem

Phidon.
Argos.
Ionia.
Phalaris.
Panetius.
Cypselus.
Leontini.
Corinthus.
Pisistratus.
Dionysius.
Athene.
Syracuse.

deuenirent. quemadmodū Codrus. Alij a seruitute liberatis. vt Cyrus. Alij q̄
 condidissent vrbe/ vel q̄ regionē acquisissent. quemadmodū Lacedemoniorū
 et Macedonum et Molossorū reges. vult autē rex esse custos: vt qui diuitias ha-
 bent: nichil iniustum patiantur. nec etiam populus afficiatur cōtumelijs. ¶ Ty-
 rannus autem (vt sepe iā diximus) ad nullā cōmunē respicit vtilitatem: nisi gra-
 tia proprij cōmodi. est autē obiectum tyranni/ quod placet: regi quod honestū
 sit. Quamobrē/ et in ea in quib⁹ plus habēt: sunt/ tyrannis quidē pecunie/ regib⁹
 autem honores. Et custodia regi a ciuib⁹ suis est: tyranno autem a peregrinis.
 ¶ Quod vero tyrannis cōtineat illa mala/ que sūt et popularis gubernationis et
 paucorū potentie: manifestū est. ex paucorū quidem potentia: finē esse diuitias.
 per has enī solas: necesse est pmanere/ vt cōductos retineat custodes/ vt sumptus
 faciat in educando/ eo ipso q̄ populo suo in nulla parte cōfidat. Itaq; arma ciui-
 bus suis adimere/ ac multitudinē populi conculcare/ ac ex vrbe pellere et vacuam
 habitatorib⁹ ciuitatem reddere: cōmunia sunt vtrarūq; paucorū scilicet potē-
 tie et tyrannidis. Ex populari autē vexare nobilitatē/ clam euertere et aperte/ in
 exilium pellere tanq̄ aduersarios et machinatores cōtra potentiā suam. Ex his
 enim et insidias aduersus eos iniri cōtingit: alijs dominationē affectatibus/ alijs
 seruitutem fugientibus. Vnde Periādrī cōsiliū Thrasylulo datū/ supereminē-
 tes spicas decerpere: tanq̄ oportunū semper sit/ eminentiores ciuiū de medio tol-
 79 lere. ¶ Vt igitur fere dictū est: eadē principia mutationū sunt existimanda in re-
 bus publicis/ et in vnus gubernatione. per contumeliā enī/ et per metū/ et per cō-
 temptum insurgunt pleriq; subiectorū aduersus eos/ qui in monarchia sunt do-
 minantes. iniurie vero maxime per contumeliā: nonnūq; etiam per ablationem
 propriarum rerū fiunt. Sunt autē et fines ijdē et illic: quales sunt circa tyrānides
 et regna. opes enī & honores/ qui in tyrannis et regibus conspiciuntur maximi:
 affectant oēs. insurgitur autē quādoq; in corp⁹ dominātis: quādoq; in ipsā do-
 80 minationem. ¶ Quādoq; autē per contumeliā inducuntur homines ad insur-
 gendum (dū impet⁹ fit) in corpus. cumq; sint cōtumelie partes plures: vnaquaq;
 illarum concitat ad iram. irascentiū vero fere plurimi/ vltiōis causa impetū faci-
 unt/ non autē vt excellant. quale fuit illud filiorū Pisistrati. ob cōtumeliā enim so-
 rori. Harmodij illatā et ipsum Harmodiū iuria affectum/ impetus in eos fact⁹
 est: ab Harmodio quidem propter sororē/ ab Aristogitone autē propter Har-
 modium. Aduersus Periandrū quoq; Ambracie tyrannū insidie facte sunt: ex
 eo quia in potu quem amabat puerū interrogauit/ an nondū ex se pregnans fa-
 ctus esset. Philippus vero a Pausania occisus est: quia nō vlciscebat cōtumeliā si-
 bi factam ab Attalo. et Amyntas paruus/ a Derda: quia iactaret se eius etate
 ab usum. et eunuchus ab Euagora cyprio. quia enī mulier renuit filiū eius: quasi
 81 contumelia affect⁹/ eū necauit. ¶ Plurime vero iuasiones facte sunt ex eo/ in cor-
 pus q̄ verecundiā intulissent nonnulli eorū/ qui soli erant in principatu. Qualis
 fuit inuasio illa Cratei aduersus Archelaum. Semper enī molesta illi fuerat cō-
 suetudo eius. Itaq; parua etiam occasio sufficiens fuit/ vel quia filiarū nullā sibi
 dederat/ cū se daturum promisisset/ sed primā aucupatus a bello aduersus Sirrā
 Arrabeū: tradidit regi Elibie. alterā filiā minorē natu filio Amynte coniugauit:
 Amyntas.

Codrus.
Cyrus.
Lacedemo-
nij.
Macedo-
nes.
Molossi
Periander.
thrasylul⁹
Pisistratide
Harmodij
Aristogito.
Periander.
Ambracia.
Philippus.
Pausanias.
Attalus.
Amyntas.
Derdas.
Euagoras.
Crateus.
Archelaus
Sirra.
Arrabeus.
Elibia loci
nomen.
Amyntas.

Cleopatra. existimās per hunc modum minime sibi fore aduersaturū ex Cleopatra genitū.
 Hellanocrates. sed indignationis principium extitit: q̄ grauius ferebat se ad libidinis gratiā ha-
 Paron. beri. Fuit vna cum illo ad rem patranda[m] Hellanocrates larisseus ob eandē cau-
 Heraclides sam, qui enim abusus etate illius non vt promiserat faciebat in patriam deduci:
 Corys. ob contumeliam id fieri ratus est/nō ob amorem. Paron vero et Heraclides Eni-
 Adamas. enses: Cotyn peremerūt patri supplicium sumētes. Adamas vero a Coty defe-
 Exfectus/ fa- cit: quasi contumelia affectus/ q̄ ab eo in pueritia exectus esset. Multi etiā ob ver-
 euiratus/ fa- beratum corpus vel interfecerunt ira perciti/ vel impetum fecerunt quasi cōtume-
 ctus eunu- chus. lia affecti: et contra homines in potestate constitutos/ et cōtra reges. vt Megacles
 Megacles. apud Mitylenen Penthalidas circueuntes/ et claua pulsantes: cum amicis ag-
 Mitylene. gressus interfecit. et postea Smerdes verberib⁹ cesus et a muliere tractus. Penthi-
 Pēthalide. lon interemit. Archelai vero inuasiōis: dux fuit Decamnichus. is enim primus ce-
 Smerdes. teros aggressores commouit et exacerbauit. causa vero fuit irarum: q̄ illum Ar-
 Penthilus. chelaus Euripidi poete verberandum tradidisset. Erat vero infensus illi Euripi-
 Archelaus. des/ ob maledictum in ipsius maleolentiam oris iactatum. Et alij complures tali
 Decānich⁹. de causa: vel interfecti sunt/ vel in periculum insidiarum deuenerunt. ¶ Similiter
 Euripides. quoq̄ propter metum. hec enim vna ex causis est: vt in republica/ sic etiam i vni-
 Xerxes. us gubernatione. ceu Xerxem Artapanes metuēs ob calumniā de Dario/ q̄ eū
 Artapanes. suspendisset Xerxe non iubēte: sed putabat illi veniā esse datam propter cenam
 Darius. quasi non reminiscēte. ¶ Alie vero propter contemptū. vt videns quidā Sar-
 Sardana- palus. danapalum Regē inter mulieres penā diuidentē (si modo hec fabula vera fuit) 83
 et si non in illo: attamē hoc in alio verū esset. Et Dionysium posteriōrē/ Dion in-
 Dion. uasit: q̄ cū contēnebat/ conspiciēs ipsū Dionysiū semper ebrīū/ & ciues Syracu-
 Dionysius. fanos ita se habere. Amicorū etiā quidē insurgunt propter contemptū. ob fidē
 Syracusij. enim eis adhibitā spernūt tanq̄ latere possint eorū molitiones: et putantes se do-
 minationem obtinere posse/ quodāmodo per contemptū inuadūt. tanq̄ enī po-
 tentes et contēnentes periculū: propter suam potentiā facile insurgunt. vt duces
 Cyrus. quidem exercituum: aduers⁹ principes suos. quemadmodū Cyrus cōtra Asty-
 Astages. agem: cuius et vitā et potentiā cōtemnebat/ cernens et copias eius iam consenuis-
 Seuthes. se/ et ipsum i delicijs vitā agere. Et Seuthes Thracius aduersus Amadocū/ cum
 Amadoc⁹. esset dux exercitus. ¶ Quidā vero/ huiusmodi plurium gratia insurgūt: ceu pro-
 Ariobarza- pter contemptū/ & lucrū: veluti cōtra Ariobarzanē Mithridates. Maxime vero 84
 nes. propter hanc causam insurgunt ij qui sunt natura audaces/ et honorē habent ex
 Mithrida- rebus bellicis apud eos/ qui soli dominātes atq̄ principes. fortitudo enī potētiā
 tes. habens: audacia est. per quas ambas quasi facile superaturi: eos aggrediuntur.
 ¶ Eorū vero qui ob honoris cupiditatē insurgunt: alius est cause modus preter
 iam dictos. non enim vt quidā tyrannos inuadūt spe magnorū cōmodorū/ ma- 85
 gnorūq̄ honorū inducti: quos in illis cernunt: sic et ij qui ob honoris cupidi-
 tatem eos aggrediuntur. sed illi quidē vt ea sibi arripiant/ que in tyrannis admī-
 rabantur: hi autē vt ex re gesta memorabili atq̄ egregia/ famā atq̄ celebritatem
 nominis consequantur/ tyrannos adoriantur/ non dominationē sibi solis acqui-
 rere volentes sed gloriā. sunt tamen numero perpauca: qui ob hanc causam mo-
 ueantur. constituendū est enim sibi viuendū non esse/ nisi rem cōfecerint: quibus

adesse oportet Dionis propositum. sed nō facile est vt id multis contingat. Ille Dion.
 enim cum paucis militibus contra Dionysium profectus/ ait: quātumcūq̄ pro- Dionysius.
 gredi posset/ satis id sibi fore. vt si vel parum terre illius iualisset: pulchrum sibi
 iam mori existimaret. ¶ Corrupūtur autem tyrannides. vno quidē modo/ vt
 86 vnaqueq̄ illarū rerū publicarū ab extra si aliqua sit cōtraria res publica robusti-
 or. nam velle quidem aderit: propter contrarietatem volūtatis. que autē volunt
 omnes: efficiunt modo possint. Contrarie vero sūt gubernationes: populus qui-
 dem tyrannidi secundū Hesiodū vt figulo figulus. nam gubernatio populi illa
 postrema: tyrānis est. Regia vero potestas et optimatū gubernatio: propter cō-
 trarietatem gubernandi. Quapropter Lacedemonij multas euerterunt tyran-
 nides: et Syracusani per id tempus/ quo respublice eorum recte gubernabātur.
 87 ¶ Alio autem modo corrupūtur: cū in seipsis seditiones habet. quēadmodū
 circa Gelonē factū est: & nunc circa Dionysium. Gelonis enī filiū Thrasylbulus
 Hieronis frater: p illecebras et voluptates traducebat ad populi fauorē/ vt ipse
 dominare. domestici vero ac necessarij cōspirabant: vt nō tyrānis omnino dis-
 solueretur/ sed Thrasylbulus. verum alij inter hec conspirantes: eā occasionē na-
 cti/ ipsos oēs pepulerūt. Dionysiū autem: Dion contra eum copijs ductis cū es-
 88 set aīnis/ suscepto populo illum pepulit/ ipse vero interfectus est. ¶ Cumq̄ due
 sint cause propter quas maxime contra tyrānos insurgitur/ odiū scilicet et con-
 temptus: odiū quidem existat oportet in tyrānos. Ex contemptu autē plurime
 fiunt euerfiones. huius vero signū fuerit: q̄ pleriq̄ eorū qui dominationes adepti
 sunt/ eas vsq̄ ad extremū conseruarunt. sed qui ab alijs susceperunt: cōfessim vt
 ita dixerim/ perierunt oēs. In voluptatibus enim viuētes/ habentur facile con-
 temptui: ac multas prebent occasiones opprimēdi sui. Particulā vero quandam
 odij/ debemus irā existimare. nam quodāmodo eorundē causa existit. et est in-
 terdum ira efficacior q̄ odiū. vehementius enī insurgūt: quia perturbatio illa nō
 vtitur ratione. maxime vero cōtingit: vt ira deferantur/ qui cōtumelia fuerūt af-
 fecti. per quam quidē causam et Pisistratarū deleta est tyrānis: et multe aliarū. 89
 odium vero vtitur magis. nam ira/ cū dolore fit. quare non facile: vt ratione vtra-
 tur. odium vero sine dolore. Vt autē sūmatim dicamus: quocūq̄ causas dixim⁹
 paucorum potentie illius perprauē tēperate/ atq̄ postreme/ et popularis guber-
 nationis extreme/ totidē et tyrānidis causas esse ponendū est. nā et hesunt ty-
 89 rannides quedā/ atq̄ sub tyrānidū diuisione cōtēte. ¶ Regnū autem ab ijs que
 extra sunt/ q̄ minime corrupitur. quapropter et diuturnius est. Ex se autē ipso/ 1
 vt plurimum euerfio contingit. Corrupitur autem duobus modis: vno si seditio
 oriatur inter eos/ qui participes sunt regni. Alio modo si tyrānice gubēnare per-
 90 gant: volentes esse domini pluriū/ et contra legē. ¶ Non fiunt nūc ampli⁹ regna: 2
 sed si qua fiunt/ monarchie et tyrannides magis sunt. ob id/ quia regnū spōtanea
 gubernatio est: dominiū vero maiorū est. at plurimi pares sunt: nec vsq̄ adeo p-
 excellentes/ vt ad magnitudinem/ dignitatēq̄ huius principatus se possint attol-
 lere. atq̄ ex eo fit: vt spōte illi nō pareatur. q̄ si deceptioe quis aut vi/ dominetur:
 91 iam apparet hanc esse tyrānidē. ¶ In regnis autē illis in quibus succeditur per
 genus/ ponendū est corruptiois esse causam/ vltra illas que supra sunt dicte/ q̄ ple-

Hesiodus.

Lacede-
monij.
SyracusaniGelon.
Thrasylbulus.

Hieron.

Thrasylbul⁹
Dionysius.
Dion.

Pisistratide

rumq; contemndi homines succedunt in regnū. et q; cum non habeant potē-
tiam tyrannicam/ sed regium honorē: contumeliose viuūt. est enim facilis deie-
ctio regis. si enim nolint: statim nō erit rex. sed tyrannus etiā nolentium est. cor-
rumpuntur ergo gubernationes vnus: per has/ et huiusmodi alias causas.

DECIMI CAP. COMMENTARIVS.

Llla cōseruare regiā potestātē pariter et dissoluere: q; aut saluant aut euertunt
optimatū gubernationē. ¶ Infamat tyrannidē illā vltimā: q; composita sit ex
duab; pessimis gubernationib; / extrema scilicet paucorū potētia et populari/
et vtriusq; in se vicia continens. ¶ Regie gubernationis et tyrānidis ortus ac
generationes ex contrarijs / oppositoq; modo fieri. nā rex ex prestantibus per
excellētiam virtutis / aut rerū gestarum que a virtute proficiuntur / aut ex-
cellētiam talis generis: q; scilicet huiusmodi parentibus exortus sit: sumitur.
nam regia potestas: presidū a populo: equis / bonis / mansuetisq; viris factum
est. Tyrannis autē ortū habet a populo: contra viros insignes / vt populo nichil officiāt. vt licet
ex ijs que Indies cōtingunt animaduertere. et huiusmodi tyrānides cōtingerūt / ciuitatibus iam
adauctis. ¶ Tres alios tyrānidū ortus / et tres alias affert tyrānides: que precesserunt eam / que ex
populo est tyrannidem. Prima nascitur ex transgressione regni. ¶ Secunda. ex ijs qui in summis
preficiuntur a populo magistratibus. et tertia ex ijs qui consimili modo preficiuntur in paucorū
potentia. ¶ Declarat de regia potestate: quod paulo supra numero 74. preactum est. ¶ Tyran-
num et regē opposito modo se habere / et in medijs gubernādī et in fine atq; proposito: et nō iō-
lum / vt eodē numero visum est / in contrario exortu. ¶ Quod numero 73 in huius capituli princi-
pio tetigit: apertū dilucidūq; factū tyrannidem cōtinere mala duarū pessimarū gubernationum /
paucorum scilicet potētie atq; popularis littera se sua luce prodit / redditq; perapertā. ¶ Eadem
esse principia mutationis monarchie / regni scilicet aut tyrānidis: que erāt principia et cause mu-
tationum aliarū rerum publicarū. que capite secundo huius nūero 13 septē precipue (quinq; alijs
annexis) sunt aducte. Lucrū. honor. iniuria. metus. excessus. contēptus. incrementū preter propor-
tionem. verecundia. negligentia. pauxillitas. dissimilitudo. insuper extrinseca causa. de lucro au-
tem et honore: id declarat hoc numero. de contumelia / iniuriaq; 80. de verecūdia: 81. de metu:
82. de contēptu: 83. de pluribus mixtis / vt contēptu et lucro / de cōtemptu et honore 84. iterū de
honore 85. de extrinseca causa: 86. ex seipsis: 87. Iterū de contemptu / et odio / et ira / que ad iniu-
riam / reuocantur / quodq; ira vehementior sit truculentiorq; et min; ratiōne vtens q; odiū ad in-
uadēdum: 88. numero 89 regnū ab extrinsecis causis q; paucissime corrūpi: sed vt plurimum ab
intrinsecis et ex seipso: vt plurimū duobus modis. ¶ Q; non proprie sint modo regna: sed que tē-
poribus Aristotelis / imo et hac tempestate regna dicuntur / monarchie quedā et tyrānides sunt
potius. q; regnū vltionē / tam eius qui gubernat / q; gubernatorū et ob ingentem excellentiam:
dominū vero maiores respiciat / qui dominantur / nō autē equales. Nunc vero plurimi eorum
qui monarchias tenent: pares sunt / nichilo ijs quibus presunt prestantiores. et si prestant: haud-
quaquam ad tantam magnitudinē dignitatēq; pertingūt / vt reges dici mereant. sūt itaq; monarchie
ac tyrānides poti; q; regna / aut violēte quedam dominationes. ¶ Cause corruptionis regni: in
quos succeditur per genus / q; plerūq; contēndi homines succedunt / q; contumeliose viuūt.

CANNOTATIONES AD CAP. DECIMVM.

Socrates:
Vt tyrāno
similis.

Tyrannis autem ex paucorū potentia illa extrema / et ex populari cōponitur / constitui-
tur atq; surgit. de qua gubernatione Socrates in nono de republica. tyrānis inquit et
tyrāni gubernatio / similis est grandiosi filio alicuius / neq; omnino parce neq; dilso-
lute viuentis / sed popularē vitam degentis / pertracto ad omne flagitiū et lasciuientis
vite licentiam. quam qui trahunt: integrā nomināt libertatē. et amorem in eo aliquē
in cantatores qui circūstant / quibusdā machinationibus excitant / presidē ociosorū / et ad libidi-
nem subministrantium desideriorū / instar allati et ingentis fuci. quid enim aliud eorum amor: cui
cupiditates alie / referte nidore / vnguentis / coronis / ac mero aculeū addunt / quo preside optinē-
teq; animū: dementia ipsa feruet / frugales et verecūdas opiniones atq; cupiditates / si quas offē-
derit / extirpans / ac expellens / quousq; temperantia omnis eiiciatur / et locū eius forensis omnis
et aliena obtineat infānia. tunc iuuenis infānus / cupiditatibus ebrius / furiosus / et extra se pos-
tus: non solū hominibus / sed et dijs imperare cōtendit / speratq; cōsecuturū. post hec / vt pote cu-
sus tyrannicus amor: animi penetralia incolens / regit oia / bachanalibus indulget / comestationi-
bus / scortis / ceterisq; huiusmodi. et noue cupiditates / dies noctesq; multaq; et vehementes / mul-
torum indige pullulant. prouentus si qui extiterint: cito consumuntur. quos sequitur fenora / et

patrimonij dissipatio. que oia vbi defecerūt: cupiditates frequentes quidē atq; ardētes / q; in nido
animi delitescūt / v ociferari atq; cōqueri necesse est. iactaturq; tunc ad explorādū: si qs quicq; pos-
sideat / quod vel fraude furripi / vel vi eripi possit. cogiturq; vndecunq; vsurpare: vel ingētibus sti-
mulis / & doloribus cruciari. & ob cupiditates nouas: iustum censebit / vt ipse iunior / plus habeat
q; parentes. & si portionem suā cōsumpserit: vt paterna erogat. quod si parentes nequaquam pmise-
rint: primū furari / eolq; decipere aggreditur. sin istud nō poterit: rapiet iam / vimq; parētibus in-
feret. ac si pater materq; senes resistent: non se cōtinebit quin tyrannicū aliqd agat. & gratia nu-
per amate cōcubine non necessarie / aut speciosi cuiuspiā nup amati adolescētis nō necessarij: ve-
terē amicā necessariāq; matrē / & deformē / sed necessariū senēq; patrē / & ātiorū omniū antiq; /
simū / verberibus obijciat / illos ijs subijciēs / quos eandem in domum introduxerit. en q; beatū: si
lium tyrannicū genuisse. & cum parentū supellex non sufficiat: primo parietē alicuius perfodis-
et / vel nocte tarde euntis pallium rapiet / deinde etiam templū aliquod spoliabit. & sicut in som-
nijs pars animi bruta / cū fuerit immoderato repleta potu atq; pastu / lasciuir / veluti soluta & libe-
ra omnibus verecundie / prudentieq; preceptis / & nichil est quod non audeat / a nulla / quam nos
minare nefas est / libidine / cruenta impietate / nulla profus voragine / nulla infānia vel impuden-
tia se tēperās: talis seper erit ille v i vigilans. q; si multi tales in ciuitate fuerint: furabunt / muros so-
dient / marsupia incident / expoliabunt / predabunturq; / sacra rapient / captos homines feruire co-
gent. si dicendo facundi erunt: calumniabuntur / peruijsq; decipiet homines / & muneribus cor-
rumpentur iudices / & a nulla cede impia abstinebunt / ingluuie ac facinore. talis igitur tyranni-
cis / talis tyrannidis status tyrannicāq; gubernatio. Hec ex Socrate.

Per que regna saluantur / & quibus modis retinentur tyrānides. Cap. XI

Aluantur autē simpliciter loquendo ex cōtrarijs. singulariter autē
loquēdo per deductionē cuiusq; regnorū ad mediocrē modum.
quanto eni pauciorū est potestas omnis: tāto maiori tēpore neces-
se est eā durare. nā & ipsi qui regūt min; ferociūt ceu domini / ma-
gisq; moderati fiūt: & illi q; reguntur inuidēt minus. Propter hoc
eni & apud Molossos lōgo tēpore durauerūt reges / & apud La-
cedemonios: quod ab initio statim i duas partes diuisa fuerit regia potestas. Et
postea Theopōpus ad mediocritatē magis illā deducēs: ephoros supaddidit /
potestātē quidē minuēs / sed tēpore augēs regiā autoritatē / vt faceret eam quos-
quomodo nō minorē sed maiorē. vt ad vxorē suā respōditūse ferūt dicētē: an nō
erubesceret q; filijs minorē potestātē regiā relinqueret / q; a parentibus ipse rece-
pisset: nō profecto inqt. nā relinquo eis multo durabiliorē. ¶ Tyrānides vero
seruant duob; modis iter se cōtrarijs / quorū alter est is que per successionē
traditū / plurimi tyrannorū obseruant. horū autē multa cōstituisse ferunt Peria-
drum Corinthiū. multa etiā ex gubernatione Persarū est assumere. Sunt autē
hec: illa perniciofa / que supra retulimus omni conatu a tyrānis fieri / quo domi-
nationē retineāt. veluti potētiores decerpere: & sapiētes perimere. ¶ Et neq; co-
mestationes permittere / neq; sodalitatē / neq; disciplinam / neq; aliud quicq; tale:
sed omnia cauere vnde cōsueuerūt oriri inter ciues duo / intelligētia scilicet & fi-
des. ¶ Et neq; scholas / neq; cōuentus alios vacationis alicuius / fieri cōcedere: &
omnia facere ex quibus ciues inter se q; maxime incogniti sint omnes. cognitio
enim fidem magis inter ipsos aggenerat. ¶ Et satellites eius apparere semper ac
versari circa fores: quo minus latere possit / qd quisq; agat. & explorare si assue-
scant sensim animū submittere per seruitutē continuā. & alia quecūq; talia Per-
sica / & barbara: tyrannidis sunt. cūcta eni idē possunt. ¶ Et anniti ne lateant: q; s
cunq; quis subiectorū dixerit / aut fecerit / sed esse exploratores. quemadmodum
Syraculis ij qui delatores nūcupātur & auricularijs: quos submittebat Hieron.

Molossi.
Lacedemo-
nij.
Theopōp;
Saluatiōes
tyrannidū.
Periander.
1 Perse.
Huius
77

vbicunq; esset congregatio aliqua / vel cōuersatio. minus enī audent: qui talia for
 6 midant. & si audēt: minus latere possunt. ¶ Calumniari quoq; inuicē / & discor
 dias seminare: amicisq; amicos cōfligere / & plebē cū nobilitate / & diuites iter se
 ipsos / & subditos ad paupertatem redigere / tyrannice est prauitatis. vt neq; sū
 ptus fiat in custodia: & illi quotidianis molestijs occupati / vacare nō possint ad
 consilia contra tyrānos ineūda. Exemplū huius sunt Pyramides Egypti / & sta
 tue Cypselidarum / & olympi edificatio a Pisistratidis facta / & Polycratis opa
 circa Samum. hec enī omnia fuerūt instituta: ad ociū & quietē populorū tollē
 dam / & ad inducendā paupertatem. & tributorū pensio / vt etiam Syraculis fa
 ctum est. Dionysio enim ea ciuitatē tenente: cōtigit Syracusanos in quinq; an
 norū tempore cūctas facultates suas in soluēdis tributis cōsumpsisse. ¶ Studet
 7 etiam bellū concitare tyrannus: vt negocijs occupētur ciues: & indigētia ducis /
 8 continuo detineant. ¶ Et regnū quidē per amicos seruatur. tyranni autē est ma
 xime amicis diffidere: quasi velint omnes / possint autē maxime amici eū subuer
 9 tere. ¶ Et que fiunt circa vltimam popularē gubernationem: tyrānica sunt oīa.
 vt facultas mulierū vt libet per domos euagandi: quo reuelent virorum secreta.
 10 ¶ Et manumissio seruorū eadē de causa. nō enī insidiātur serui et mulieres tyrā
 no. & si prospere degant: necesse est vtrosq; beniuolos fore / & erga tyrannidē et
 11 erga popularē statū. nam & populus dominus esse vult. ¶ Ex quo fit: vt adula
 tores apud vtrosq; in honore habeātur. apud populū quidē populi ductor. est
 enī qui populū colit & ducit populi adulator. Tyrannorū vero qui humiliter cō
 uersatur: qđ est opus adulatoris. nā propter hoc prauos amicos habēt tyranni:
 quod adulationibus gaudent. Id autē nemo faceret: qui mētem haberet libero
 homine dignam. sed amant boni viri: vel nō adulantur. & vtilis prauis ad praua
 12 clauus enī clauo: vt dicitur prouerbū. ¶ Nullo quidem honesto nulloq; libero
 delectari tyrannicū est. se enim solū esse talē: putat tyrannus. qui autē subdito
 rum vel honestati student vel libertati: minuere excellentiā atq; preeminētiā
 13 tyrānidis videntur. oderūt ergo illos tyrāni: tanq̄ euersores potestatis sue. ¶ Pe
 regrinos etiam in cōuiuia & quotidianū vsū magis recipere q̄ ciues: tyrāno
 rum est. quasi illos quidē habeāt hostes: hos vero nō aduersantes. Hec & hmōi
 a tyrānis fiunt / pro dominatione retinēda: nec quicq; omittūt prauitatis. ¶ Sūt
 1 autē (vt ita dixerim) hec omnia tribus speciebus cōprehēsa. Tria enī coniectat
 tyrannus. Vnum: vt animos iminuat ciuū / paucaq; sapiant. nemo enī pusillanī
 2 mus contra tyrannū insurgit. ¶ Secundum: qđ ciues inter se diffidētes reddat. nō
 enim prius euertitur tyrānis: nisi ciuū aliqui inter se fidē habeant. quapropter
 & bonos viros persequitur: quasi pestiferos & aduersarios dominationi sue. nō
 solum quia nō acquiescūt in seruitutē viuere: verū etiam quia fides eis & inter se
 3 & ab alijs plurima adhibet. neq; accusāt alios: neq; ipsi se iter se accusāt. ¶ Ter
 tium: ipotentia agendi. nemo enī impossibilia sibi aggreditur. quare neq; tyran
 nidē tollere: si potētia desit. Ad quos ergo fines referātur tyrānorū consilia: tres
 isti sunt. Ad has enī suppositiones: tyrannica redigi possunt vniuersa. Partī ne
 cōfidāt inter se ciues. Partī vt potētia eis desit. Partī vt pusillanī efficiāt. Vn
 1 ergo modus quo saluātur tyrannides: talis est. ¶ Alter vero modus ex cōtrario 107

Pyramides
 Egypti.
 Cypselide.
 Pisistratide
 Olympus.
 Polycrates.
 Dionysius.
 Syracusani

clauo

clauo

fere ijs que dicta sunt: curā adhibet. Est autē deprehēdere ipsū ex regnorū cor
 ruptione. vt enī regni modus corruptionis vnus est / qui gubernationē ipsam re
 giā magis reducit ad tyrānicā: ita tyrānidis conseruatio ē / ad regiā gubernatio
 nē magis eam referre / vnū dūtaxat obseruādo videlicet vt potētia retineāt / per
 quā non modo volētibus / verū etiā nolētibus dominari possit. nā si hāc abijciat
 simul abijcit & tyrannū esse. sed hoc tanq̄ suppositionē quandā manere oport
 108 deatur. ¶ Primū enī videri cōmuniū cōmodorū curā habere nō effundentē lar
 gitiones tātas / vt ciues moleste ferant: quādo ab illis capiūt operātibus ac labo
 rantibus in sua tenuitate / donāt autē scortis & peregrinis & histrionibus effuse.
 109 ¶ Rationē reddāt eorū que acceperit & expēderint. qđ iam factū est a quibus
 dam tyrānis. sic enī administrās nō tyrānus videbit: sed legitimus gubernator.
 nec erit ei formidandū: ne quādoq; sibi desint pecunie / cū sit dominus ciuitatis /
 ac si dispergerent tyranni / ex propria domo. Et prodest hoc magis q̄ relinquere
 cōgregatas. minus enī custodes ipsi / cōtra tyrannū ob res ipsas insurgēt. Sūt au
 tem formidabiliores tyrānorū custodes / ipsi tyrānis / cum ipsi foras aliquo pro
 110 ficiscūt / qđ ciues. nā illi quidem vna proficiscuntur: hī autē manent. ¶ Deinde
 redditus & impensas apparare oportet: tum gratia diligētis administrationis /
 tum etiā vt si quādo fuerit opus / illis vti possit ad belli necessitates / omninoq; se
 ipsū prebere custodē & dispensatorē / non vt suarū pecuniarū / sed vt cōmuniū &
 111 publicarū. ¶ Et videri velle non asperū: sed cū grauitate honestū. & talem vt eū
 non timeāt obuīj: sed magis reuerētur. Hoc autē nō facile est eū assequi qui fa
 112 cile fuerit cōtēendus. ¶ Quapropter opus est: et si non aliarū virtutū / ac saltē
 113 ciuiliū eū curā habere / ac talē de seipso opinionē afferre. ¶ Insuper non solū ipsū
 videri / nulli protinus ciuū cōtumeliā facere / neq; iuueni neq; iuuenule: sed etiā
 114 nemini eorū qui circa eū sunt. ¶ Eodēq; modo se habere mulieres suas / circa ce
 teras mulieres. nā & per cōtumelias mulierū: permulte iā tyrānides perierunt.
 115 ¶ Et circa voluptates corporis cōtrariū facere: qđ nūc faciūt quidā tyrāni. nō so
 lū enī statim ab aurora id agūt / cōuiuāturq; cōtinuo per dies plures: verū etiā ap
 parere volūt alijs / qđ ita faciant / vt eos tāq; felices / beatosq; admirent. Sed in tali
 bus maxima erit moderatio adhibēda: vel saltē videri ab alijs illa fugere. nō enī
 facile inuadi potest / nec facile cōtēni qđ sobrius sit: sed qđ ebrius. neq; qđ vigilet: sed
 116 qui dormiat. ¶ Contrariūq; agendū est supradictorū fere omniū. corroboran
 117 da enim & ornāda ciuitas est ab eo / tanq̄ a curatore: ac nō tyrāno. ¶ Videri etiā
 oportet ipsū semper circa religionē deorū affici vehementer. minus enim formi
 dabunt populi: ne quid contra legem ab huiusmodi patiantur / si religioni dedi
 tum existimabunt principem / ac deorum reuerētiā curamq; habere / minusq;
 118 contra ipsum audebūt insurgere / quasi deos habeat vltiores / atq; fauētes. ¶ Pre
 terea oportet sine improbitate talē videri: atq; eos viros qui aliqua in re laudabi
 liter se gesserint / honorare. ita vt nō existimēt vnq; se magis honorari a ciuib; / su
 119 is legibus viuētib; potuisse. ¶ Hos autē honores: ipsemet tribuere debet ty
 rannus. penas vero & animaduersiones: per alios infligere / per magistratus vi
 120 delicet ac iudicia. ¶ Cōmunis vero custodia omnis dominationis vnus: est ne
 1 ij

minē vnum pre ceteris magnū facere/ sed profecto plures. nā seinuicē obserua-
 bunt. **¶** Si quē extollere oporteat: non tamē eū q̄ sit moribus audax. nā huius-
 15 modi morū hoies: aptissimi sunt ad inuadēdū circa res oīnes. **¶** Si vero cuiusq̄
 potentia minuēda est: modice ac non vno simul impetu/ oīs potestas est auferen-
 16 da. **¶** Insuper ab omni cōtumelia abstinentū: precipue tamē a duab⁹/ ne in cor-
 pus flagris/ neue i etatē libidine insultet. Maximeq; id cauendū in illis homini-
 bus: qui honorē magni faciūt. nā in pecuniā illatā iuitiā/ auari hoies grauiter fe-
 rūt: in honorē vero illatā/ & q̄ boni sunt viri/ & q̄ honorē magnificiunt/ p̄ mole-
 ste patiunt. quapropter aut nō hmōi hominū operatēdū est/ aut animaduersi-
 17 ones in illos patrio more/ ac sine vlla cōtumelia fieri videant. **¶** In etatē vero ex
 amore videat eē cōuersatio/ nō ex licētia. omnino aut quicquid pro dedecore ha-
 bebatur: impensione maiorū honorū est redimendū. Eorū vero qui ad vim infe-
 rendam contra corpus tyranni insurgunt: illi sunt maxime formidandi. & pluri-
 ma opus est custodia aduersus eos qui ita dispositi sunt/ vt amplius viuere nō cu-
 rent/ cū occiderint. Quapropter maxime cauendum est ab ijs: qui vel seipsos vel
 eos quos habeant charissimos contumelia affectos putāt. sine vlla enim cura p̄-
 prie salutis irruunt: qui per indignationem & iram aggrediūtur/ quemadmodū
 et Heracitus inquit/ durum esse dicēs pugnare aduersus iram. vita enim id emi.
 18 **¶** Cum vero ciuitates ex duabus consistant partibus/ ex inopibus scilicet et opu-
 lētis: maxime quidem vtriusq; partis salutem propter principatum existimare
 oportet/ atq; alteros ab alteris nulla iniuria affici. Quicūq; tamē eorum sint po-
 tentiores: ij precipue sunt in gubernatione vendicandi/ ac velut proprii efficien-
 di. nam si hoc extiterit: neq; e seruīs liberos facere compelletur tyrannus/ neq; ar-
 ma adimere. altera nāq; pars tyrāni potētie adiuncta: sufficiens erit ad superā-
 19 dos eos/ qui contra insurgere vellent. **¶** Superfluum autem singulatim dicere de
 omnibus istis. Intentio enim manifesta est q̄ oportet non tyrannicum/ sed tan-
 q̄ patrem familias & regem esse putari ab illis/ qui sub eo sunt/ nec pro se capien-
 tem/ sed pro communis vtilitatis tutela & cura. Et mediocritatem in vita sequi/
 20 non excessus. **¶** Preterea egregios viros per familiaritatem sibi coniungere. ple-
 bem vero ac multitudinem per fauorem & gratiam in obsequio retinere. Ex his
 enim necesse est nō solum principatum eius esse pulchriorem/ et optabiliorē ex
 eo quia melioribus imperet & non abiectis/ neq; ex eo quod ipseneq; odio sit/
 neq; formidetur: verū etiam ex eo quia longiorē ac durabiliorē eius principatū
 21 fore contingat. **¶** Insuper moribus talem esse: vt vel recte se habeat ad virtutem
 vel semibonus quidam sit/ & non malus sed semimalus.

¶ DVODECIMICAP. COMMENTARIVS.

¶ Regna (vt generaliter dicatur) saluatur ex cōtrarijs eorū/ que dicta sunt. specialiter au-
 tem loquendo/ per deductionem/ eorū ad mediocrē quendā modū. **¶** Duos esse mo-
 dos: quibus saluatur/ retineturq; tyrannis/ in gēs mortaliū pestis. Primus est: funestis-
 92 simus: ex ijs partim que preacta sunt numero 77/ & duodeci tyrānorū cōprehēdit/
 93 partim machinamētis parti proprietatib⁹. que patēt in littera. & q̄ indigna sunt: vt polluat char-
 94 tam repetita. **¶** Machinamēta tyrānorū ad retinendā per primum modū tyrannidem: ad tria/
 95 tres species/ tresue fines reuocat. vt ciues inter se diffidant. vt potentia eis desit. vt pusillanimitas
 96 ant. **¶** Secundum modum ponit saluande tyrannidis atq; retinende. que vno & viginti simula-
 97 tis obseruationibus/ machinamentisq; comprehendit. **¶** Primū vt q̄ proxime potest tyrānus: ad
 98 regiam potestatem reuocet tyrannidem/ eaq; imitetur. retineat tamē potentia: qua possit/ nō mo-
 99 100 101 102 103

do volentibus/ verū etiam & nolentibus dominari. **¶** Secundū. vt videatur cōmuniū cōmodo:
 104 rum curam habere: neq; prodige largas donationes scortis/ peregrinis/ histrionibus/ & id genus
 105 hominibus effundere. **¶** Tertiu est. vt rationem reddat eorum que accepit a populo: & eorū que
 106 expendit. **¶** Quartū. simulat gratia diligentis administrationis/ & ad necessitates si ingruat: red-
 107 ditus & impensas apparare oportere/ & omnino se prebere custodē & dispensatorem/ non vt su-
 108 arum rerū sed vt cōmuniū. **¶** Quintū. q̄ velit videri nō truculētus & asper/ sed cū grauitate ho-
 109 nest⁹: ita vt magis reuerētur obuij q̄ timeāt. **¶** Sextū. q̄ curā habere videatur ciuiliū virtutis/
 110 atq; iustitie. & dese talē efficiat opinionē. **¶** Septimū. q̄ nullos ciuū videatur afficere iuria: neq;
 111 aliquos illorū/ q̄ circa ipsum versantur. **¶** Octauū. q̄ sue mulieres: simili modo ad alias mulieres
 112 sese habeat. **¶** Nonū. q̄ videatur intēperatiā/ crapulasq; & ebrietates fugere: & vigilātē in rebus
 113 se p̄bere. **¶** Decimū. q̄ corroboret/ & ornet ciuitatē edificijs/ & locorū munitionib⁹: vt curator/
 114 nō vt tyrannus. **¶** Vndecimū. videatur circa rem sacrā/ & diuinū cultū affici vehemētē. verum
 115 oporteret talē sine improbitate videri/ ac simulatione. **¶** Duodecimū. q̄ talis videtur sine fictione
 116 improbitateue vlla: et eos viros qui aliqua in re se strenue gesserint/ honorare. ita q̄ nō existimēt
 117 se magis honorari vnq̄ potuisse a ciuib⁹: qui legibus (qua ipsi tulissent) viuerent. **¶** Tertiu de:
 118 cimū. **¶** Q̄ honores illos ipsemet distribuit: & penas & aduersiones per alios videri vult infli-
 119 gi/ per magistratus videlicet/ atq; iudicia. **¶** Quartūdecimū. cauet quēpiam vnū magnū pre ce-
 120 teris extollere: et si quem extollere oportet/ non eū tamen qui sit moribus audax. **¶** Quintūde-
 121 cimū. Si cuiusq; potentia minuēda est: modice/ & nō vno ipetu potestātē aufert. **¶** Sextūdecimū. 16
 122 A duabus iniurijs sūmopere cauet: ne in corpora flagella exerceat/ & ne in etatem libidine isul-
 123 etati insultauerit: ex amore cōuersatio eē videt/ & nō ex potestate. & omnino quicquid pro dedeco-
 124 re habebitur: maiorū honorū impensione redimit. **¶** Octauūdecimū. fouet vtramq; ciuitatis par-
 125 tem/ & opulentos & inopes: neq; finit alteram ab altera lacessitum iri/ eos vēdicat ad magistra-
 126 tus/ qui eius partis sunt/ que preualet/ potentiorq; est. **¶** Nonūdecimū. Studet vt a subditis/ non
 127 la atq; cura/ & mediocrē sequi vitam non excessum. **¶** Vicesimū. egregios viros per familiaritātē
 & vicesimum. moribus talem se monstrat: vt recte se habere videatur ad virtutem/ vel semibo-
 nus quidam & non malus/ sed semimalus.

¶ ANNOTATIONES AD CAP. VNDECIMVM.

¶ Tyrannides vero seruatur duobus modis. sunt qui accusant Aristotelē: sed forsitan pa-
 93 rū iuste. nō enī tyrannidē probat: sed vbiq; dānat/ accusat/ infamat. neq; hoc scripsit-
 Aristoteles se sentiendū est eū/ eo ingenio vt illis homines vtantur/ sintue illi tyrāni: verū potius
 vt ipsi tyranni cognoscant/ ex suis proprietatibus/ q̄ misera/ q̄ infelix & stygie cuidā
 vite simillima sit eorū vita. quā cognitā ceu infelicissimā/ & vltimā vite conditionē fugiant/ ex-
 crentur/ & damnēt: & ad meliora respiciāt/ quippe qui homines sunt ad meliora geniti/ si natu-
 re dotes ad potiora cōuerterent. Et inter duos tyrānidis modos/ cōtinetur rex medi⁹: ceu forti-
 tudo inter temeritatē & timiditatē/ & vt clemētia inter crudelitātē & licentiosam ipunitatē. pri-
 mus in excessu: secūdo in defectu. quare modi illi inter se cōtrarij/ vt morbus morbo/ & vicium
 107 vicio: cōtrarij vero regno vt morbi sanitati/ & vicia virtuti. **¶** Sed hoc rāq; suppositionē mane-
 re oportet. cū vtitur Aristoteles his verbis oportet/ debet: nō precipit/ sed ostendit dūtaxat quid
 faciunt/ qui secūdo modo tyrannidē cōseruant. sunt enī sophistici reges/ oīa simulantes/ et reue-
 ra hypocrite: sic fallentes in subditorū gubernatione/ ceu sophiste solēt/ in discipulorū institutio-
 ne. nichil tamē prohibet: eos ab iperitis subiectis videri regibus meliores. vt & sophiste: ab iper-
 itis auditorib⁹/ & sophisticis prestigijs/ merisq; iposturis demētatis/ ipsis authorib⁹ sapiētiores.
 verū & rex & legitimus author/ oīa pro veritate & nichil simulate: cū non sint vt appareant/ sed
 114 apparent quia sunt. sed hec satis. **¶** Nā et per cōtumelias mulierū/ multe iam tyrannides perie-
 rūt: sic per contumeliā illatā a Tarquinio Lucretie: tyrānide sublata/ respublica Romana trāsijt
 ad cōsules. ex vita Publicole. Et ob contumeliam intēratam ab. C. Appio virgini/ obiecta ferui-
 tute/ quo ad stuprandā virginē illi pateret aditus (illa autē erat filia Virginij) tyrannis decēuira-
 tus identidē Rome sublata est. & varia alia: ex historijs passim/ se ingerunt exempla.

¶ De duratione tyrannidis/ & loco Platonis obscuro/ & reproba-
 tione Socratis. Cap. XII

¶ T qui omniū gubernationum breuissime durare solent paucorū potē-
 128 tia/ & tyrannis. Quippe illa que plurimo durauit tempore/ Ortogore Ortogoras:
 1 ij

Sicyonij. & filiorum eius qui apud Sicyonios tyrannidē habuere: ad centesimū vsq; an-
 num peruenit. Durationis vero causa fuit: q̄ mediocritate quadā erga subditos
 Clifthenes. vtebatur multa q̄ legibus seruiētes agebāt. Et quia apt⁹ rei militari fuit Clifthe-
 nes: nō facile contēendus habebat. plurimū vero cōuersatione & vsu familiari
 atq; cura: fauorē & gratiā populū acquirēbat. Fertur q̄dē Clifthenes coronasse
 iudicē: qui victoriē illius cōtradixerat. Aiūt quidā huius iudicis statuā esse illā:
 Pisistratus. q̄ in foro sedet. Pisistratus quoq; fertur: aliquādo apud cōsiliū Ariopagi citat⁹
 Ariopagus. iudiciū subiisse. ¶ Secūda vero apud Corinthū Cypselidarū tyrannis. nam ea
 73 durauit annos tres & septuaginta & menses sex. Cypselus enī ipse: tyrānidem
 Corinthus. exercuit annos triginta. Periādrus vero quadraginta quattor. Pflametic⁹ autē
 Cypselide. Gordij annos tres. causa vero durationis eadē fuit. cū enim populū ductor esset
 Cypselus. Gordij annos tres. causa vero durationis eadē fuit. cū enim populū ductor esset
 Periander. Cypselus/hac gratiā apud multitudinē preualuit: vt a principio principat⁹ sine
 Pflameticus. vlla corporis custodia/ i dominatione perseueraret. Periādrus autē eius fili⁹/ma-
 Gordius. gis tyrannice segeffit: sed erat vir bello egregius. ¶ Tertia pisistratidarū Athe-
 Cypselus. nis. hec autē nō fuit cōtinuo: bis enī ex tyrannide Pulsus fuit Pisistratus. Itaq; ex
 Pystratide. annis triginta tribus: solos annos septē & decē tyrannidē exercuit. Filij vero eius
 Athene. annis decē & octo: atq; ita oēs simul fuerūt quicq; & triginta. ¶ Ex reliquis vero
 Pystratus. illa que apud Syracusas fuit: Hieronis/ & Gelonis. sed nō longa fuit. hec annis
 Syracuse. enī nō amplius q̄ duo de viginti durauit. Gelon enī/ septē annis cū tyrannidē
 Hieron. exercuisset: octauo defūctus est. Hieron autē decē. Thrasibulus vero mense decē
 Gelon. Thrasibul⁹ 17
 18
 35
 18
 8
 10 exercuisset: octauo defūctus est. Hieron autē decē. Thrasibulus vero mense decē
 Socrates. mo excidit. ceterorū vero: tyrānidū plereq; breuī tēpore durauerūt oēs. ¶ Que
 igitur sint tā circa gubernationes plurimū q̄ circa gubernatiōes vnus solius/ p̄ q̄ et
 corripātur/ & seruētur: fere de vniuersis dictū est. ¶ In republica vero Platonis: 129
 Socrates. Socrates de mutationib⁹ loquitur/ nec tamen recte. illius enim reipublice que ē
 optima atq; prima: mutatio nulla propria assignatur. inquit enī causam esse mu-
 tationis: quia sic natura comparatū sit/ vt nichil permaneat/ sed i ambitu quodā
 temporis mutationem recipiat. Esse vero principiū horū inquit: quorū sesquiter-
 tium fundum quinario cōiugatum/ duas exhibet harmonias/ inquiens quando
 numerus diagrammatis huiusmodi efficiatur solidus. vtp̄ta natura/ producente
 prauos: & meliores disciplina. hoc ergo forsan inquit nō male. Fieri autē potest:
 vt sint aliqui quos disciplina institui ac bonos fieri vitos/ impossibile est. Sed hec
 quomodo propria mutatio esset illius reipublice quā optimā esse dicit: magis q̄
 aliarū omnium/ & vniuersorū/ que fiunt etiā in tēpore/ propter q̄d (inquit) oīa mu-
 tari. & q̄ non simul incipiūt: simul quoq; mutant. ceu si pridie mutationis facta:
 simul forte mutantur. ¶ Preterea quā ob causam ex illa trāsit ad Lacedemonio-
 rum reipublicā/ plures enī in cōtrariā transeūt reipublice omnes: q̄ in ea que sit
 propinqua. eadē ratio est de alijs quoq; mutationibus. Ex Laconica enī inquit
 mutatio sit ad paucorū potentiā: ex ista vero ad popularē statum. ex illo rursus
 ad tyrannidē. Atq; & ecōuerso mutantur. ceu ex populari in paucorum po-
 tentiam: & magis quidem q̄ in vnus gubernationem. ¶ Preterea siue tyranni-
 dis mutatio sit siue non sit: non dicit/ propter quam causam: nec in quam repu-
 blice speciem transit. Huius vero causa est: q̄ non facile dicere valebat. indeter-
 minatum enim. nam secundum eum oportebat: in primā & optimā. sic enim

Hoc ergo:
hoc vltimū

vtiq; fieret continuo cīrculus. sed mutat in tyrānidē tyrānis: vt ea que apud Si-
 cyonios ex Myronis tyrannide in Clifthenis. Et i paucorū potentiā: vt illa q̄ in
 Chalcide fuit Anticleōtis. & in popularē statū: vt illa q̄ Gelonis fuit Syraculis.
 Et in optimates: vt illa que Charilai apud Lacedemonios/ & carthaginēses. & i
 tyrannidē sit mutatio ex paucorū potentiā: vt in Sicilia plurime vetustarum. in
 Leontinis in Panetij tyrannidē. & apud Gelam: in Cleandri. & apud Regium
 Anaxilai: & in alijs cōpluribus ciuitatib⁹ eodē modo. ¶ Absurdum etiā est pu-
 tare in paucorū potentiā ideo trāsire: quia homines cupidi & pecuniarū studio:
 si/ in magistratibus versent: ac non quia plurimi diuitijs superabūdantes/ nō iu-
 stum existimēt par habere in ciuitate eos qui nō habent facultates/ & eos qui ha-
 bent. In multisq; paucorū potentijs nō licet pecunias cōgerere: verū leges posite
 sunt id prohibentes. apud Carthaginē autē que populariter gubernatur/ pecu-
 nijs studēt: nec tamen adhuc mutati sunt. ¶ Absurdū etiā dicere: duas esse ciui-
 tates sub paucorū gubernatione opulētorū & inopum. Quid enim aliud huic:
 q̄ laconice accidit/ vel alteri cuiuscūq; vbi nō omnes equalia possideāt/ aut nō om-
 nes equaliter sint boni viri: nullo autē pauperiore facto: nichilominus transmu-
 tantur ex paucorū gubernatione ad popularē statū/ si plures sint iopes. & ex po-
 populari in paucorū potentiā: si potentiores sunt opulenti/ q̄ multitudo/ & alteri
 negligāt/ alteri intēdāt. ¶ Cūq; plures sint cause ex quibus mutationes fiūt: eas
 nō dicit/ sed vnā solū/ q̄ prodigaliter viuentes vsuris cōfecti/ pauperes efficiunt.
 quasi vero fuerit oēs ab initio diuites: vel plurimi eorū. sed hoc falsum. Sed quā-
 do eorū qui duces sunt/ quidam patrimonia cōsumpserint: res novas molitūtur.
 quādo autē alij: nichil graue accidit. & mutatur nequa q̄ magis aliquando in po-
 pularem statū/ q̄ in aliam speciem gubernatiōis. Insuper vero & si honores vna
 cum alijs non capiant/ si iniurias inferant/ si contumelijs afficiāt: seditiones oriū-
 tur & mutationes in republica. Fiunt etiam (etsi nulla dissipatio patrimoniij in-
 tercesserit) ex eo q̄ liceat (quicquid volunt) efficere. cuius rei causam esse ferūt:
 nimiam libertatē. ¶ Cūq; plures sint paucorum/ plures etiam populū guberna-
 tiones: tanq; vtraq; vna sit/ mutationes assignat Socrates.

Socrates.

¶ DVODECIMICAP COMMENTARIVS.

128 **R**erum publicarū/ regni scilicet/ optimatū/ censu potestatum/ tyrannidis/ paucorū
 potētie/ & popularis gubernationis: paucissime durationis sunt paucorū potētia
 & tyrānis. id ostēdit de tyrānide Sicyoniorū: que fuit Orthagore/ & filiorū eius/ 100
 que lōgissima fuit. que ad annū solū peruenit cētēsimū. de Corinthia q̄ fuit Cypse- 73
 lidarū: ānorū triū & septuagita. De Attica q̄ fuit Pisistratidarū annorū triginta 33
 triū/ nōnullis interruptis. De Syracusana Hieronis et Gelois: ānorū decē. & octo. 17
 129 & breuiusculo cōcludit epologo. ¶ Locū numerorū obscurorum/ i octauo de republica Platonis
 carpit: vbi Socrates reipublice sue optime/ mutationis causam esse dicit. cum epitritum fundū q̄
 nioni coniectum/ duas prebet harmonias. quādo numerus huiusmodi diagrammatis efficiatur
 solidus. quasi natura producente quandoq; prauos & meliores ad disciplinam. ita certe natu-
 ram producere: non forte male assernerit. Attamen de optime rei publice mutatione: non recte.
 ¶ Primo. quia nullam proprie mutationem assignat. quomodo enim propria mutatio illius rei
 publice esset/ magis q̄ aliarum omnium/ & vniuersorum etiam qui sunt in tempore/ per quod (ait)
 omnia mutari. & que nō simul fieri ceperūt: simul mutantur. ceu si quedam priorē die mutatio-
 nis facta: vna cū alijs mutantur. ¶ Secūdo. quia nichil cause est: cur ex illa transeat ad Lacede-
 moniorū reipublicam. nam sepius in contrariam transeunt reipublice omnes/ q̄ in eam que sit
 propinqua. eadem quoq; ratione: de alijs mutationibus errat. inquit enim ex Lacedemonica:
 mutationem fieri in paucorum potentiā. ex qua: in popularem statum. ex hoc rursus: in tyrā-
 liiij

Socrates.

nidem: atqui & e contrario mutantur: ceu popularis in paucorū potentia & magis q̄dem q̄ in tyrannidem. Tertio quia an tyrannidis mutatio sit/ an non sit: propter quam causam id demū sit/ non dicit/ nec in quam speciem reipublice transit. quia forsitan non facile dicere valebat/ in determinatum enim id est/ secundum tamen ipsū/ oportebat dicere Tyrannidem/ in optimam illam reipublicā transire. verū & tyrannis in tyrannidē mutatur: vt apud Sicyonios ea que fuit Myronis/ transijt in Clifthenis tyrannidem. transit & in paucorum potentia: vt illa que in Chalcide fuit Anacleontis. & in popularem statum: vt Syracusis illa que fuit Gelonis. & in optima: vt Lacedemone illa que fuit Charilai/ ita & que Carthagine fuit. transit etiam paucorū potentia in tyrannidem: vt in Sicilia plurime priscis temporibus. Apud Leontinos transijt in tyrannidem Panetij. apud Gelani in tyrannidem Cleandri. & apud regium/ anaxilai. & in alijs ciuitatibus: eodem modo. ¶ Quarto. quia absurdum est putare/ ideo transitum fieri in paucorū potentiam/ quia homines cupidi & pecunijs inhiantes/ in magistratibus versantur: ac non potius quia complures diuitijs abundantes/ existimant id non esse iustum/ vt ij qui facultates habent & qui non habent eque reipublica participant/ & rerum administrationibus. verum in pleriq; paucorum potentijs: non licet cumulandis pecunijs inhiare/ sed leges posite sunt/ que id vetant. & apud Carthaginem populariter viuūt/ ac pecunijs student: nec dum tamen res eorū publica mutata est. non igitur id cause est: transitus in paucorum potentia. ¶ Quinto. id etiam nō recte dicit: duas esse ciuitates sub paucorū gubernatione/ opulentorum scilicet & inopum. Sed quare igitur Laconica erit vna/ quid enim huic magis q̄ Laconice accidit/ vel alteri cuiusq; vbi nō omnes equalia possident/ aut vbi non omnes eque boni sunt viri/ nullo certe pauperiore facto: nisi chilominus paucorum potentia/ in popularem transit gubernationem/ si plures potentioresq; sint inopes. & contra/ popularis in paucorum potentiam: si potentiores opulenti/ & hi reipublice inrendant/ & illi negligant. vna igitur gubernandi species dicenda/ non iccirco due: quia sint opulenti & inopes. ¶ Sexto. quia cum plures cause sint mutationum rerū publicarum: vna solā dicit Socrates. q̄ prodige viuentes/ vsuris confecti: pauperes efficiantur. quasi vero oēs vel q̄ plurimi ab initio fuerint diuites. hoc autē falsum est. sed quando primores/ presidesq; aliorū/ facultates cōsumpserint: res nouas moliri aggrediuntur. verū quando alij suas dissipant: nichil hic reipublice periculi iminet. & si mutantur: nichilo magis mutātur in popularem statum/ q̄ in aliam quālibet gubernationis specie. Preterea nō solū ob effusam/ prodigāq; vitam/ seditiones mutationesq; rerū publicarum oriuntur. verum etiam/ si honores vna cū alijs nō capiunt/ si alij iniurias inferant/ si contumelijs afficiant/ fiunt etiam nullo ad facultates pertinēte consumpti/ ob nimiam licentiosamq; libertatē: cū cuiq; quod vult facere licet. Constat igitur: causam illam mutationum/ nō esse sufficientē. ¶ Septimo. quia cum plures sint paucorū potentie species/ & plures popularis vt capite quinto & sexto quarti visum est: Socrates tanq̄ paucorum potentie vna sit species/ & popularis vna/ mutationes assignat. Que igitur de mutationibus rerū publicarum in libris de reipublica Platonis affert Socrates: manca sunt/ atq; insufficientia.

ANNOTATIONES AD CAP. DVODECIMVM.

Fse vero principū horum inquit: quorum sesquitertiū fundum quinario cōiugatur. grece habet. ἀρχὴν δεῖρα τούτων ὡς ἐπιτρίτοσ πύθμην πέντα Δι σὺ γρεῖσ Δυο ἀρμορῖασ παραχεται. vbi quia πύθμην radicem/ propaginē/ solidū/ fundū significat: aliqui interpretātur radix vt Marsilius/ alij ppago/ alij cubus vt Leonardus/ alij fundum vt Thermacides Pythagoreus. Epitriton pythumena intelligit Plato septenariū: q̄ quinario copulatus duodenariū restituit. verū q̄ septenariū propaginē vocat sesquitertia: nō absurde id forsā. nā septenarius propago est 4 & 3: in qbus sesquitertia ratio/ & cōsonantia Diatessaron cōsistit. & qnariū propagatur ex 3 & 2: in quib; sesquialtera ratio/ & cōsonantia Diapente cōperitur. si quis etiā interpretetur ἐπιτρίτοσ πύθμην sesquitertiū fundū: id accommodate videtur. nam Pythagorici (quos imitatur Plato) minimos alicuius rationis numeros fines appellāt & fundū. fundū quidē: q̄ vt vas super fundum/ sic numeri omnes rationis eiusdem/ super illos adiūgātur. modo septē: minimos numeros consonantie Diatessaron/ & sesquitertie rationis continent/ vt fines/ & fundū omnium similibus rationum. & quinq; minimos consonantie Diapente/ & rationis sesquialtere. quare septenarius: sesquitertium fundum conuenienter intelligitur/ similiter & sesquitertia radix. nam primus continet limites/ terminos/ & radices sesquitertie rationis. cubus autem nullo pacto quadrare potest. nam cubus est is numerus qui ex ductu & reductu alicuius numeri in se procreatur: vt bis duo bis/ & ter tria ter que sunt 8 & 27/ duo cubi. quod nullo modo septenario conuenire potest. quis vt dictum est: Pythmen nunc radicem/ nūc propaginē/ nūc fundū nunc solidū significet. littera igitur in hoc vocabulo: nō ab re est castigata. verū quia in locū Platonis

Marsilius.
Leonardus
Thermacides.
Epitriton.
Plato.

de numeris obscuris incidimus (de quibus prouerbiū: cum quid admodū difficile et incōprehensibile ostenditur: numeris Platonis obscurius) vt in precedentibus annotationes cōtraximus/ ita hic aliquātulum/ propter numerorū curiosiores extēdemus. Et locum illū Platonis ex octauo de reipublica adijciemus. sic eni habet. difficile quidē est ita cōstitutā ciuitatē/ e suo statu moueri. verum cū omne quod genitū est/ corruptioni sit obnoxiiū: talis etiā constitutio/ semp manere nō poterit/ sed soluetur. Solutio vero hec est: non solū circa plāras/ sed terrena etiā animalia/ fertilitas et sterilitas/ anime corporūq; contingit. quādo cōuersiones singulis circuloū cōiūxerint ambitus/ ijs quidē que breuioris sunt eni breuiiores/ contrarijs vero contrarios. illi vero quos ad ciuitatis gubernationem educauistis: quīs sapientes fuerint/ nichilomagis vestri generis secundam generationem/ vel sterilem rationem/ vna cū sensu cōprehenderēt. sed latebit eos oportunitas generandi: et plerūq; cum nō oportunū fuerit/ gignendis filijs operā dabunt. est autē ei quod diuinitus generandū est: circuitus/ quē numerus continet perfectus. humane vero geniture: is vtiq; in quo primo augmētationes superantes tres/ et superate/ tres distantias atq; quattuor terminos accipientes/ similitantum et dissimilitantiū/ et crescentiū et decrescētiū cōiūcta/ correspondētia/ et cōparabilia inuicē effecerūt. quorū sesquitertia radix quinitati cōiūcta: duas harmonias prebet/ ter aucta vna quidē equalē equaliter/ centū centies/ alterā vero inequalis quidē longitudinis sed ob longiorē/ centū quidē numerorū a Diametris cōparabilibus quinitatis/ singulis indigentibus vno/ duobus vero qui non sunt cōparabiles. centum vero cuborū trinitatis ipsius. vniuersi autem iste numerus geometricus: talē autoritatē habēs/ ad potiorē deteriorēq; generationē vim habet. quod si ciuitatis vestre custodes ignorauerint/ nec oportuno in tēpore sponās sponis cōiunxerint: haud quāq; ingenuos/ felicesq; pueri inde nascētur. ¶ Propter curiosiores (vt dixim⁹) pauca adiūgemus: per que assurgere se putant ad horū intelligentiam/ Ambitus/ circuitusq; circuloū secundum Platonicos/ motus sint orbiū celestiu. et iuxta apotelesmata loquitur astrologorum/ et ritū gentiū: qui volebāt horas gignēdi/ astrorū (precipue septē) obseruationib; pspicere. eligi et reuera/ motus orbiū celestiu/ et circuitus illos agnoscere/ vt ipsius artificis admiremur et potentiam et sapientiā: non est vanū/ sed liberale. verū vaticinari ex illis querere/ et futuri cōiectura diuinum scrutari velle secretū: vanū. ¶ Volunt Platonem cū dicit. est autē ei quod diuinitus generandū est circuitus/ quem numerus cōtinet perfectus. de numero pfecto locutum aut seculorum/ annorū/ mensū/ aut dierū soli deo certorum atq; cōgnitorū: alij vero tanq̄ quippiā ipudens coarguunt: quippe qui diuinis nō interfuerit cōsilijs. vt momēta seculorū agnosceret que pater in sua potestate posuit. ¶ Augmētationes superantes: proportionales cum maius cōparatur ad minus. superate vero: cōtra. vt augmētationes superantes: duple/ sesquialtere/ sesquitertie. superate: sub duple/ sub sesquialtere/ sub sesquitertie. ¶ Distātie appellantur interualla proportionum. termini autē: numeri proportionem cōtinentes. vt 27. 18. 12. 8: quattuor sunt termini/ et tres distātie/ tria q; interualla. vnum sesquialterū interuallum a 27 ad 18. alterum sesquialterum ab 18 ad 12. tertiu interuallū ab 12. ad 8 identidē sesquialterum. ¶ Sunt nūeri perfecti/ sunt superates/ sūt superati/ sunt similes/ sunt dissimiles/ sunt diametrales/ sunt diminuti/ sunt equilateri/ sunt inequilateri/ sunt solidi/ sūt sperales/ sunt diametrales/ sunt femine/ sunt masculi. qui ex Nicomacho qui sint: fere omnes agnosci possunt/ exceptis paucis/ et de quibus infra aliquid dicitur. perfecti sunt: quos sue partes ex equo restitunt. superantes sunt: qui rationē habent inequalitatis maioris. superati qui minoris. similes: similes. quorū latera pportionalia: dissimilantes: dissimiles. quorū latera dispropportionalia/ similitudinis rationē diffugiunt crescentes et decrescētes abundantes et diminuti. Abundātes numeros: sue partes simul excedūt. A diminutis vero: oēs partes simul/ exceduntur. equilateri sunt: trigoni/ tetragoni/ pētagoni et huiusmodi similes oēs: inequilateri: vt altera parte longiores/ et ante longiores et idem sunt plani nūeri. solidi sunt: qui longitudini et latitudini crassitē addunt. vt cubi/ pyramides/ cōlūne/ ferratiles et id genus sperales: solidi/ in suā radicē finientes. vt solidi quinario/ & senario. Diametrales postea cōgnoscuntur. masculi: ipares. femine: pares. ¶ Similantes numeri siue similes: etiā dicūtur trigoni/ triagonis/ quadrati/ quadratis/ et cubi/ cubis/ & similes etiā inequilateri. quorū latera sunt proportionalia. dissimilātes inequilateri: quorū latera non sunt proportionalia: quare extremi diagramatis suprapositi: id est 27. 18. 12. 8. similes sunt. nā vtriq; cubi et medijs dissimilātes. sūt eni inequilateri: quorū latera non sunt proportionalia. Sunt autē proportionalia: quando vt longitudo ad longitudinem/ ita latitudo ad latitudinē. vt 6 & 24 sunt proportionalia. nā ter duo 6. longitudo tenorum/ tria: et latitudo duo. longitudo 24/ sex: et latitudo quattuor. siquidē sexies quattuor: 24 sunt. et vt sex ad tria longitudo ad longitudinē: ita quoq; 4 ad 2 latitudo ad latitudinem. nam vtrubi; ratio dupla. proportionalia igitur. sed 18 et 12 longitudes laterū sesquialtere. nam 6 & 24. latitudines autē ecdē/ atq; equales. nā 3 et 3. non igitur proportionalia. sunt igitur

Platonis
obscuri.
Ambitus
circularum.
Nugamēta
Mularum.
Numerus
perfectus.
Augmētationes
superantes.
Tres distātie/
quattuor termini.
Similātes.
Dissimilātes.
Crescētes.
Decrescētes.
Sesquitertia,
radix.
Due harmonie.
Cētum cētities.
Potior et
deterior generatio.

Quadrati furti	E	17	97	161	241	337	449
Dupli quadratorum H	G	19	98	162	242	338	450
Quadrati ipares furdarū dia.	H	9	+9	81	121	169	225
Coste impares quadratorū H.	I	3	7	9	11	13	15

¶ Dicitur sunt superiorū descriptionū numeri B et F/ vt verbi causa 33 et 17/ quadrati furti: q̄ nulla ratione/ eorū tetragonica latera/ in numeris assignari possunt. Sed dices: tetragoniciū latus 33 cadere inter 5 et 6/ et latus 17 inter 4 et 5. et quis inter 5 et 6/ itē inter 4 et 5 nullū integer queat inueniri numerus: inter tamen 4 et quinq; numerus et minutie intercipiuntur. vt 4 et vna lectūda. quorū simul quadratus est 20 et vna quarta/ magis accedens ad 17 q̄ quadratus lateris 5. itē 4 et 5/ intercidunt 4 et vna tertia. quorū simul quadratus/ 8 et 7 none/ magis iterū accedēs ad 17. rursus 4 & 5 intercidunt (verbi causa) 4 et vna sexta. quorū quadratus 17 et 13 tricesime sexte/ id est vna tertia & vna tricesima sexta. quare tandē cū integris & minutijs vna quidē vel pluribus/ ad id perueniri poterit: vt radix illa in se ducta/ adeque restituat 17. nō enim in infinitum procedet accedēdo ad 17: quin tandē producat equale. quare tetragonica latera dīctorū numerorū: vidētur in numeris assignari posse. Verū dicimus in infinitū aut supra aut infra viciniorē quadratū ex huiusmodi radicibus assignari posse/ nunq̄ tamē in radicē que in se ducta precise illud id est 17 restituat incidi possibile esse. qd̄ (si hic locutus esset) ex theorematibus Arithmetices (ne quis ad id possibile conetur) monstratu esset per facile. in qua re tanq̄ possibili tentāda: iam multi cogniti sunt illusi. Quo fit vt in numeris quadratū furdus. minime sit quadratus. sed in magnitudine/ quadratus furdus est quadratus. fit etiā vt inter quaternarium & quinarū/ & quolibet proximos diuiduarū tamen monadum: infinita cōtineātur latera tetragonica/ quorū nullū vnq̄ quadratū integrorum producere possit. Nunc autē adiecto diagramate precedentū numerorum ad denarium vsq; finem annotationis faciemus/ canemusq; receptui.

DIAGRAMMA AD DENARIVM VSQ VĒ.

1	6	10	1	12	2	6	3	2	6	3	2	3	1	1	125	1	3	2
2	28	9	2	18	4	24	6	4	8	4	2	6	4	8	216	3	5	4
3	496	8	3	20	8	54	9	6	12	4	3	10	9	27	625	7	7	6
4	8128	7	4	24	10	96	12	8	15	5	3	15	16	64	1296	17	9	8
5	130816	6	5	30	16	150	15	10	20	5	4	21	25	125	3125	41	11	10
6	2096128	5	6	36	22	216	18	12	24	6	4	28	36	216	7776	99	13	12
7	33550336	4	7	40	26	384	24	16	30	6	5	36	49	343	15625	220	15	14
8	536854528	3	8	42	32	600	30	20	35	7	5	45	64	502	46656	577	17	16
9	8589863056	2	9	48	34	864	36	24	42	7	6	55	81	729	78125	1393	19	18
10	137438691328	1	10	54	38	1536	48	32	48	8	6	66	100	1000	279936	3363	21	20

Femine.
Mares.
Diametrales.
Numeri perales.
Sphere 10.
Solidi cubi 10.
Quadrati.
Equilateri Trigoni plani.
Lattudo.
Longitudo.
Distimiles & idem oblogi & inequaliteri plani.
Lattudines.
Longitudines.
Similes in ratione tetragonica plana oblongi.
Diminuti.
Abundantes.
Superati.
Superantes.
Numeri perfecti.

PLANICENTESIMVSCVBVS.

Et hec pro obscuris numeris Platonis.

QVINTIPOLITICORVM ARISTOTELIS FINIS.

SEXTVSPOLITICORVM ARISTOTELIS.

¶ que rebus publicis/ paucorum potentijs et popularibus gubernationibus conueniant: considerandū sit. Cap.

¶ Vot igitur sint differentie/ et quales eius quod deliberandi habet facultatem/ et in quo summa huius rei consistit in republica/ et circa magistratuū ordinationē/ et de iudicijs/ et qualia ad qualē ordinentur rempublicam/ et preterea de corruptionibus et conseruationibus rerū publicarum/ ex quibus proueniāt/ et quas ob causas: dictum est prius. Sed cū plures sint species popularis/ & similiter aliarum gubernationū: de illis quid restat/ non peius fuerit considerare/ ac simul vnicuiq; earū proprium et cōuenientē modum reddere. ac preterea considerare coniunctiones simul ipsorum modorū. nam eorū coniunctio parit rerū publicarum/ varietatē: vt et optimatū gubernationes ad paucorū declinent potentiam/ et respublice magis populares existant. Dico autem coniunctiones/ quas considerare oportet: et nunc vsq; considerate nō sunt: ceu si pars illa que in deliberando versatur et illa que circa electiones magistratuū consistit/ ita instituta sit vt conferat paucorū potentie: aut si circa deliberādū ad paucorum potentiam/ circa vero magistratuū electiones ad optimatū gubernationem magis declinet. vel per alium quendā modum: non omnia instituta sint respublice congruentia.

¶ Qualis igitur popularis quali cōgruat ciuitati/ similiter autē et qualis paucorum potentia quali multitudini/ et aliarū gubernationum que quibus conferat: dictum est prius. Veruntamen oportet fieri manifestum: non solum quenam istarū gubernationum maxime ciuitatibus cōpetat: sed etiā quomodo cōstituende sint/ et iste et alie/ breuiter est explicandū. Et primo de populari dicemus. nam simul et per hanc etiā de contraria illius gubernatione patebit. hec est autē quam vocant quidē: paucorū potentiam. Capienda sunt autē ad hanc disciplinā cuncta popularia/ et que videntur populariū esse sequacia. ex his enim simul positis: resultant species gubernatiōis popularis. et plures esse eas q̄ vnam et differentes: continget.

¶ Due sunt cause: per quas plures existunt populares. Prima: illa que dicta est prius. quia inter populos differentia est. sunt enim alij agricolae/ alij opifices/ alij ministri/ quorum primi a secundis/ et tertij ab vtrisque: non in eo/ modo differunt/ q̄ melior aut deterior fiat popularis status: verū etiam in eo quod non idem sit. Secunda vero causa est/ de qua nūc dicimus. que enim popularem statum sequūtur/ ac videntur esse propria ipsius: coniuncta simul faciunt popularis status varietatē. nam alicui pauciora consequentia sunt: alicui plura/ alicui omnia. vtile vero horū singula cognoscere: et ad cōstituendum quancunq; ipsarū quispiā voluerit/ et ad corrigendū. Querunt enim qui rempublicam instituant cuncta: que illi propria et cōuenientia sint/ in vnū colligere ad propositū suum. sed aberrant dū hoc faciunt/ vt supra dictū est a nobis: vbi de corruptionibus et conseruationibus rerū publicarum tractauimus prius. Nunc autem dignitates et mores/ et ea que efflagitent: dicemus.

PRIMI CAP. SEXTI POLITICORVM ARISTOTELIS COMMENTARIVS.

Esuntur nonnulla/ que prius sunt discussa: vt de consultandi facultate & partib9 eius et qui in quacq; politia/ eius rei sunt domini/ a numero 56 quarti ad 64. de magistratibus vero/ a numero 64 ad finē vsq; libri. de corruptionibus autē et cōseruationibus rerū publicarū: precedens liber per vniuersum discussit, et species popularis gubernationis et aliarū note sunt a nūero 15 ad 26 quarti que adeo hic in transitu ad memoriā reuocat: vt quis iterato illa videns/ et quasi recenti recolligens memoria/ preparatior ad ea que dicētur accedat, ea autē sunt que cuiq; reipublice propria sunt atq; congruentia: que coniunctiones/ cōbinationesq; eorū. ¶ Que species popularis quali multitudini congruat/ que sit optima: que paucorū potentia quali ex numeris 22 & 23 quarti. et ea que in eo determinata sunt: dilucida esse possunt, quomodo autē instituēde: nunc exequēdum proponit, et primo de populari. ¶ Due cause cur plures sunt species popularis gubernationis. Prima: quia plures sunt species populi: cu numero 13 quarti dictū est. Secunda: quia cōplura sunt: que reipublicā popularē comitantur/ et que illi sunt propria, que coniuncta/ vel pauciora/ vel plura/ vel omnia: variant reipublice speciē. que opere precium erit cognoscere: quonā pacto iungēda/ cōbinandaq; erūt/ et ad quā speciem popularis gubernationis cōstituentam/ et ad eos qui errant dirigendos. nā qui oia popularia simul colligere ad propositum suum querunt/ et vt reipublicam popularem magis efficiant/ et semper/ semperq; intēdunt: errant/ vt numero 69 precedentis iam dictū est, nunc vero que popularibus gubernationibus cōsentanea sunt et qui mores: et que queq; affectet/ dicendum.

ANNOTATIONES AD CAP. PRIMVM SEXTI POLITICORVM.

Rgumentum sexti politicorū. In sexto hec discutiuntur, populares gubernationes, paucorum potētie, magistrat9. De popularibus gubernationibus: quibus multitudinibus conueniāt, finis/ et popularitati peculiaris, equū populare, que optima popularis/ et que leges, precepta. De paucorū gubernationibus: species, partes multitudinis et documenta. De popularibus/ quibus multitudinibus conueniant: a numero 1 ad 4 de fine et peculiaribus huic gubernationi: a 4 ad 15. de equo populari: a 15 ad 17. de optima populari/ et legibus: a 17 ad 27. de preceptis: a 27 ad 36. de speciebus paucorū: a 36 ad 42. de partibus multitudinis et documentis: a 42 ad 48. de magistratibus: a 48 ad finem sexti, hic sectionis sexti/ in octo capita: ratio. ¶ Nam simul et per hanc: etiā de cōtraria illius gubernatione patebit. De contraria gubernatione: de paucorum potentia, nā popularis/ et paucorum potentia: quodā modo inter se contrarie & vtraq; optimati/ et reipublice. sed in ter se vt extremum extremo et viciū vicio/ et id maxime/ extreme species: optimati/ et reipublice censuee potētie. stati vt extrema medijs, statuātur igitur popularis et paucorū potētia vt extrema/ et optimati/ et Optimates cōsupotētum reipublice/ vt medie/ hec populari vicinior illa vero paucorū potētie: apparebitq; Respublica popularis/ vt defectus/ et paucorum potentia vt excessus: ille vero medie.

Paucorum potentie. Optimates cōsupotētum reipublice/ vt medie/ hec populari vicinior illa vero paucorū potētie: apparebitq; Respublica popularis/ vt defectus/ et paucorum potentia vt excessus: ille vero medie.

De fine popularis gubernationis/ et quibusdam popularium gubernationum peculiaribus. Cap. II

Propositum igitur popularis reipublice: est libertas, hoc enī dicere consueuerūt: quasi in hac solūmodo republica libertatē habentes. ad hanc enim respicere dicunt omnē popularē statū, libertatis vero vnū in eo consistit: vt per vices imperent/ et pareant. nā iustum populare: est equum habere secūdū numerū/ non secūdū dignitatem. Ex quo fit: vt secūdū hoc iustum/ multitudo ex necessitate dominetur, et quicquid decreuerint plures: id esse ratū/ et id esse iustū, aiunt enī oportere vt vnusquisq; ciuū equū habeat, atq; ita contingit in popularibus gubernationibus inopes plus posse q̄ opulentos, plures enim sunt: et id obtinet/ quod pluribus videatur. Vnū igitur libertatis signū hoc est: quod ponūt omnes populares/ reipublice finem. ¶ Alterā vero viuere vt quisq; velit: hoc enim aiūt opus esse libertatis, siquidē serui est viuere non vt vult, hic est igitur secundus popularis reipublice finis. ¶ Hinc profectum est nemini potitū subesse velle. Quod si hoc nō datur: at saltem per vices subesse ac preesse, idq; pertinet ad libertatem: que est secūdū equū. His presuppositis/ ac tali existēte principio: pos

pularia huiusmodi sunt. sumi ad magistratus oēs ex omnibus: ac preesse omnes vniciq; et vnūquenq; vicissim oibus. ¶ Per sortē tribuere magistratus/ vel omnes penitus/ vel illos saltem/ qui nō peritia indigent/ et arte, a nullo censu esse magistratus vel saltem a minimo. ¶ Nō nisi semel eundē magistratū ab aliquo geri posse/ vel perraro/ et paucos: exceptis ijs qui versatur in bello. ¶ Parui temporis esse magistratus: vel omnes/ vel quotquot id recipere possunt. ¶ Iudicare omnes et ex omnibus/ et de omnibus: vel de plurimis et maximis et principalissimis. puta de corrigendo et de republica et de priuatis contractibus. ¶ Et concionē esse omnīū dominā/ magistratum vero nullius: aut dominā esse concionē rerū maximarū/ magistratū vero rerū minimarū. ¶ Inter magistratus aut popularissimū est consiliū: vbi nō omnibus est mercedis facultas, nā vbi adest hec mercedis facultas/ adimunt et huius magistratus potētiā, ad se enim reducit iudicia cūcta, populus mercede abundans: vt diximus supra/ vbi de hac parte tractauimus. ¶ Deinde mercedem capere maxime quidē omnes/ concionem/ iudicia/ magistratus: quod si non/ at saltem magistratus et iudicia et consiliū/ et conciones principales/ vel eos magistratus/ quos necesse est in eadem simul esse comessati/ ¶ Preterea cum paucorū gubernatio genere et diuitijs et eruditiōe diffinatur: videntur popularitatis/ contraria horū esse: ignobilitas/ inopia/ sordidum opificiū. ¶ Preterea magistratuum potestatē nullam perpetuam esse, q̄ si relicta sit aliqua ex antiqua mutatione: illius auferre potentiam/ et ex electione ad sortem reducere. Hec igitur omnia cōmunia sunt populariū gubernationum: contingunt autem ex eo iusto/ quod fatētur esse populare: hoc est equū habere omnes/ secūdū numerum/ quod maxime videtur esse popularis status et populi, equum est enim cum nichilo magis gubernent diuites q̄ pauperes: nec soli potestatem habent/ sed omnes ex equo secundum numerum, sic enim demum existimant paritatem in republica esse ac libertatem.

SECUNDI CAP. COMMENTARIVS.

4

Inis qui in re populari supponitur libertas est. Primo quia id dicere consueuerūt q̄ in sola hac republica libertate participāt, hanc enī cōiectare aiūt: omnē popularem statū, libertatis autē vnum precipuūq; est: vt per vices p̄sint/ pereantq; vicissim, nam iustū populare equū est Arithmetica mediērate/ et secūdū numerum: non autē Geometrica/ et secūdū dignitatē, quare secūdū arithmeticum iustum: vt multitudo dominetur oportet, et quicquid decreuerint plures: id pro consummato habendum/ iustūq; esse, quo fit: vt in popularibus gubernationibus/ contingat inopes plus posse q̄ opulentos, nā plures sunt, et id obtiner: qd pluribus videatur, et hoc est vnū libertatis signū: idipsum omnes populares statuere reipublice finē/ ac terminum. ¶ Secundo, alterū signum est: viuere vt quisq; velit, quia hoc aiunt esse libertatis opus. ¶ Tertio, quia hoc nemini subesse volunt populares: quod si hoc non omnino datur at saltem per vices subesse ac preesse/ idq; pertinere censent ad libertatē/ que est secūdū equū/ arithmeticumq; iustū. ¶ Colligit popularia 10. Primū est: ad omnes magistratus ex omnibus sumi/ ac preesse omnes vniciq; et vnūquenq; vicissim omnibus. ¶ Secundū est: per sortē tribuere magistratus/ aut omnino oēs/ aut illos saltem qui experientia non indigent et arte/ et a nullo censu esse magistratus/ aut saltem ab exiguissimo. ¶ Tertiu, non nisi semel eundē ab aliquo geri posse magistratum/ aut perraro/ et paucis: ijs quidē exceptis/ qui versantur in bello. ¶ Quartum, parui temporis esse magistratus: aut omnes/ aut quotquot id recipere possunt. ¶ Quintum est, consultandi/ iudicandi/ facultatem esse omnibus et de omnibus/ aut de plurimis maximeq; precipuis/ vt de rationibus repetendis/ de republica/ et de priuatis cōtractibus. ¶ Sextū, concionē omnium esse dominam/ et magistratū nullius, aut illam quidē rerum maximarū dominā: hunc vero rerū

Quarti 70

5
2
3
4
5
6

7 8 9 10 exiguarum. ¶ Septimū. est: consiliū / vbi merces ad cōcionem venientibus nō oībus statuta est: vt dictum est numero 6 9 quarti. ¶ Octauū. aut omnes mercedē capere / concionem scilicet / iudicia / magistratus / aut saltē iudicia / magistratus / cōciones principales / aut eos magistratuū quos necesse est coepulari / atq; comessare. ¶ Nonū est: popularē rempublicā / per eos qui nullius sunt nobilitatis / opulētici / et eruditōis administrari / vt pignobiles / inopes / et fordidos artifices. ¶ Decimū. nullā magistratus alicuius autoritatē / perpetuā esse. q̄ si qua sit ex antiqua mutatione relicta: populare est aut eā auferre / aut ex electione ad sortē reuocare. et hec omnia ex iusto populari / quod secundum equalitatē et numerum est: enasci volunt / atq; procedere.

ANNOTATIONES AD CAP. SECUNDVM.

11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 **D** Ropositum igitur popularis reipublice: est libertas. Hec libertas popularis / licentiosa est: viuere vt quisq; velit. et in regno / optimate / et ea q̄ cōmuni vsurpato nomine reipublica nominatur: ciues omnes liberi sunt / et vera quidē libertate. in his enī viuēdū est: nō vt cuiq; libido affert / affectū / et perturbatio / et vt quisq; vult: sed vt affert ratio / & vt quisq; vult secundū leges / aut regias / aut optimatū / aut reipublice / et secundum instituta maiorū / tum legibus / tum suis parendo superioribus. et hec est vera libertas.

De censu partiendo in populari gubernatione. Cap. III

11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 **S** Ed queritur post hec quēadmodū habebūt equū. vtrū oportet partiri in mille eos census qui sunt quingentorū / et mille equaliter posse quingentis: an non sic ponere oportet secundū id equalitatem / sed partiri quidē sic / deinde ex quingentis equales accipere / et ex mille / hos potestates habere partitionū et iudiciorū: Vtrū igitur respublica ista iustissima est secundum populare iustum: an magis illa que secundū multitudinē: aiunt enī populares / id esse iustū / quod videtur vtiq; pluribus: potētes vero / quod videtur ijs qui plus possidēt. pro multitudine enī facultatū aiunt esse statuendū. ¶ Sed habent hec vtraq; inequalitatem et iustitiam. si enī quodcūq; pauci possunt: tyrānis est. nam si vn⁹ habeat plura / q̄ alij opulenti: secundū paucorū iustum / is solus dign⁹ est qui gubernet. si vero plures secundū numerum quodcūq; queant: iniuria afficient / publicantes bona opulentorū et paucorū / vt superius dictū est. Que igitur sit equalitas quā ambo profitentur: considerandū est ex ijs / que vtriq; diffiniunt iusta. inquirunt enim quicquid videatur maiori parti ciuiū: id oportere esse ratū. esto quidē hoc: attamen non penitus sed cū due partes sint ex quibus ciuitas constat diuites scilicet et pauperes: quodcūq; ambabus videatur / aut pluribus / id ratū sit. q̄ si contraria videantur: quod pluribus / et habentibus maiore censum. puta si alij decem / alij viginti / videatur autē diuitū sex / pauperum autē quindecim / accedant vero pauperibus / quattuor diuitum / diuitib⁹ autē quinque pauperū: quorūcūq; igitur census exuperat / cōnumeratis amborū vtriusq; / id ratū sit. q̄ si forsan equales esse contigerit: cōmunem esse hanc ambiguitatē putandū est: vt verbi causa nūc si concio equaliter in duo diuisa fuerit aut iudicium ita diuisum. nā aut sorte dirimendum est: aut aliud quiddā huiusmodi agendum. Sed de equo et iusto quā sit admodum difficile in illis reperire veritatē: tamen facilius est sortiri q̄ persuadere ijs qui plus habere possūt. semper enī qui imbecilliores sūt: equū et iustum querunt. sed qui plus possunt: ista non curant.

TERTIICAP. COMMENTARIVS.

11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 **Q**uestio. quopacto in populari gubernatione / census partiendi sunt / vt seruetur equale iustum populare: an si quingēti sunt opulenti et insignes et mille inopes / ij census qui sunt quingentorū sic in mille partiendi sunt / vt et mille eque possint acquirēt: an nō sic partiendi: sed ex quingētis et mille equales accipiendi / q̄ facultatē habeat distri-

16 17 18 19 20 butionū atq; iudiciorū: an hec popularis respublica iustissima est / scdm populare iustū: i qua singula gerūtur / scdm q̄ pluribus videtur / & paucorū potētia iustissima: in qua cūcta gerūtur scdm ea que vidētur / plura possidētibus / ¶ Diluit. dicens vtraq; eorum & q̄ pauci / & que populus vocant iusta: inequalitatē cōtinere & iniustitiā: vt etiam nūero 35 tertij visum ē. quia si quodcūq; pauci possunt / dūmodo plura possideāt: tyrānis est. nā fieri potest / vt vnus plura possideat q̄ alij opulenti. quare secundū paucorū iustū: is solus gubernare dignus est. & si plures quodcūq; queāt / modo multitudine excedāt: iniuria afficient / publicādo bona opulētiorū & paucorū. vt alias dictum est: numero scilicet 36 tertij. Sed qui voluerit equalitatē iusti in hisce rebus publicis habere: diffinitiones ipse quibus iusta diffiniunt moderāde sunt. vt inquirunt populares: id iustū esse / & ratum esse habendū / qd̄ ciuiū maiori parti videatur. esto id quidem / nō tamē omnino: sed cum id recte / & intelligatur / & applicetur. ceu cū sint due ciuitatis partes / diuites scilicet & pauperes: qd̄cūq; ambabus partibus videatur / aut vtrarūq; pluribus / id ratum sit atq; iustum. q̄ si ex vtraq; parte / contraria videantur: id obtineat / quod pluribus & maiorem simul habētibus censum videatur. puta si diuitum sunt decem / & pauperū viginti / ordinati ad quippiam pro republica statuendū / & vna ex parte quippiam videatur quattuor diuitibus & quindecim pauperibus esse faciendum / alia autē ex parte / sex diuitibus & quinque pauperibus non esse faciendum: quorūcūq; census superat / cōnumeratis vtriusq; partibus / id stabile sit & ratū. qd̄ si hos & illos qui opposito modo sentiant / equalium censuū esse conlitterit: id aut sorte dirimendū est / aut aliquid huiusmodi faciendum. & ita cum cōcio aut iudiciū: in duo equa fuerit diuisum. nā qd̄ de iusto & equo difficile admodum sit in talibus reperire veritatem: facilius tamen est sortiri q̄ persuadere ijs qui plura habere possunt / preualētq; viribus. semper enī qui imbecilliores sunt: equū & iustū querūt. qui autē potētiores: neq; equū / neq; iustū curāt. & ex ijs / ea q̄ superius addubitata sunt: dilui possunt.

ANNOTATIONES AD CAP. TERTIVM.

v T verbi causa nunc. Non dicit nūc / id est in superidri hypothesi esse diuisum equaliter. id enim sciri non potest: nisi ex hypothesi / q̄ equalis esset census illorum / & equalis illorum dignitas. sed supponatur ita factum esse doctrine causa.

Table with 2 columns: diuites / pauperes. Row 1: 10 diuites / 20 pauperes. Row 2: parte ex vna simul sentientes / 4 diuites A / 15 pauperes B. Row 3: parte ex altera simul sentientes / 6 diuites C / 5 pauperes D.

Esto igitur census A B simul 1500 / & census C D simul 1000: tunc quod visum est A B / obtinet. At esto contra / vt census CD sit 1500 / & A B 1000: quod visum fuerit C D simul / ratum. vnde fit: vt non semper quod maiori parti visum fuerit / ratum haberi debeat / electioq; tenere. Esto tertio vt census A B sit 1500 / & similiter C D 1500: tunc sortiendum est.

De quattuor speciebus popularium / ad quos pertineant / de earum legibus atq; vstramentis. Cap. IIII

17 18 19 20 **V**m vero quattuor sint gubernationes populares: optima ē illa quā primo gradu posuimus / vt superiorib⁹ libris dictū est. eadē quoq; antiquissima omnium. dico autē primā secundū distinctionē popularium. nam optimus populus est ille: qui ex agricolis constat. quare & popularis status facile efficitur: vbi multitudo viuūt ab agricultura / vel pascuis. negociosa quidem: quia nō multum habet. ¶ Ex quo fit: vt agāt raro concionē. ob id ipsum vero q̄ laborandū illis sit circa necessaria ad victū: operibus detinentur suis / & aliena non appetunt. dulciusq; est illis opus facere: q̄ in republica versari ac magistratum gerere / nisi magna in gubernando sint emolumenta suscepturi. pleriq; enim magis lucrum appetunt q̄ honorem. signum huius est: quod tyrannides antiquitus pertulerūt. & nunc paucorū potētiā perfecerunt: modo suam rem agere illis permittatur / neq; diripiantur que habent. cito nāq; alij eorū / diuites efficiuntur: alij autē egere desistunt. ¶ Preterea si quā cupidō honorum eis inest: facile eius rei indigentia adimpletur per potestatem quā

Prima spēs popularis. Quartii. 22.

Mantinia.

in concionibus habent creandi magistratus/ & corrigendi delicta. nā in quibusdam ciuitatibus/ & si nō eligit populus magistratus/ sed quidam per partes deputati ex omnibus (vt apud Mantiniam) tamē satis esse putāt/ q̄ consultandi/ deliberandiq; habent potestate. Ac putandū est hanc esse tanq̄ formā aliquam popularis gubernationis: vt fuit quādoq; apud Mantiniam. Quapropter vtile est prius dicte populari gubernationi (& ita cōsuetudo fuit) eligere quidē magistratus/ & corrigere/ & iudicare omnes. ¶ Magistratus autē maximos geri per eos qui electi sint: & a censibus maioribus maiores/ vel a censibus nullū/ sed per eos qui possunt. ¶ Necessē est autē cum ita gubernantē respublice: eas bene gubernari. nā magistratus semper ab optimis gerētur/ populo ita volēte/ neq; prestantioribus inuidēte. nobilibus autē ipsis & prestantibus hic gradus sufficet. nō enim suberunt alijs deterioribus. ipsi vero magistratus gerent iuste: quia penam formidabunt. quoniā corrigere ad alios pertinet. cōpesci enim ac nō licere facere quicquid quis velit: vtile est. nam licentia agendi quod quisq; velit: custodire non potest ingenitā vnicuiq; hominū prauitatem. itaq; necesse est illud euenire/ qd̄ optimum est in rebus publicis: vt magistratus a prestantioribus gerātur/ sine populi inminura autoritate. ¶ Igitur hec popularium gubernationum est optima/ patet/ & qua de causa: quia ob talē aliquem esse populum. ¶ Ad constituendum autē populum agricolam: tum leges quedā antiquitas apud multos late/ vtilissime sunt/ tum illud vniuersaliter/ ne liceat cuiq; habere plus agrī q̄ mensurā certā/ vel ab aliquo loco ad oppidū & ciuitatē. ¶ Erat antiquitas in multis ciuitatibus lege cautū: non licere venditionē facere bonorū prime hereditatis. ¶ Est etiā lex: quā dicunt Oxyli fuisse: ne liceat cuiq; fenerari super aliqua fundi parte/ quā quis haberet. ¶ Dirigere etiā id oportet Aphytalorū lege. est enim vtilis ad id qd̄ dicimus. Illi enī quāq; sint permulti/ possideant autē exiguā regionē: tamē omnes agricole sunt. quoniā precia constituūt nō totarū possessionū: sed per tales partes diuidētes/ vt etiā pauperes per facile eas p̄cijs superare possint. ¶ Post agricolarū multitudinē optimus populus est: vbi pastores sunt/ & viuūt ex pecoribus. in multis vero hec cū agricultura conuenientiā habet. Vtriq; enī corporibus exercitati ad bellicas expeditiones vtilissimi sunt ac potentes sub diuo consistere. ¶ Cetero vero multitudines quasi omnes ex quib; alij status populares constant: multo deteriores his sunt. nā opificū quidē ac forensium & mercenariorum praua est vita: nullumq; virtutis opus eorū/ que tractat multitudo. Et insuper quia huiusmodi genus hominū/ circa forum vrbemq; (vt ita dixerim) afflūdue heret: facile conciones agit. at agricole quia sparsim habitant per agros/ neq; in vnum coeunt facile: neq; similiter indigēt huiusmodi congregatiōe. quibus vero in locis contingit situm regionis talem esse/ vt longe distent ab vrbe: in ijs facile est popularem statum laudabilem cōstituere ac rempublicā. ipsa enim compellitur multitudo quasi colonias per agros efficere. Quare etsi forensis turba sit: tamē conciones in populari statu non faciet absq; multitudine illa/ que per agros habitat. quomodo ergo constituēda sit optima illa ac prima popularis gubernatio: dictum est. patet etiam quomodo alie. subsequēter enim est descēdendū: & deterior semper multitudo separanda. ¶ Postremā vero speciē: quia om-

Quarta vltima & pef-

nis multitudo ad eam recipitur/ neq; cuiuscunq; ciuitatis est eam perferre/ neq; facile permanere eā neutiq; legibus & moribus bene stabilitā. a quibus vero laboris spēs. factari cōtingat/ & hāc et alias respublicas: fere dictū est prius i plurimis. ¶ Sed Machinamēta huius popularitatis. ad cōstituendā hanc popularē gubernationē/ & ad populū roborādū: cōsueuerunt ij q̄ presunt/ ad populū q̄ plurimos recipere/ ac ciues efficere non solū legitimos/ verū etiam spurios/ & ex quouis ciue id est siue ex patre siue ex matre. hoc enī totū huic populo magis peculiare est. cōsueuerūt igitur ij q̄ populos ducunt: ita cōstituere. Oportet tamē assumere: quoad exuperet nobiliū/ mediōrūq; multitudo/ neq; vltra progredi. nā si transcendūt: confusiorē efficiūt rempublicā/ ac nobilitatē exasperādo magis irritant ad egre difficulterq; populare statū ferendum: que causa seditionis fuit apud Cyrenen. paruū enī incōueniens cōnuēdo transitur: magnū vero in oculis heret. ¶ Insuper talia cōstituta vtilia sunt ad popularē statū huiusmodi/ & ad populi corroboratiōē: qualia Clisthenes Athenis Clisthenes. Athenes. Cyrene. factitauit/ quo populi gubernationem auget. & apud Cyrenen ij qui populam cōstituerunt. Tribus enim alie constituēde sunt plures: & sodalitates priuatorum sacrorū redigende sunt ad pauca/ & publica. ¶ Et cuncta diligēter machinanda: quo q̄ maxime omnes simul admisceātur familiaritates/ cōuersationesq; prime disiungātur. ¶ Preterea tyrannica machinamēta omnia vidētur eē popularia. ceu licentia seruorū (hec autē vsq; ad aliquid cōducere potest) & mulierum & puerorū/ & q̄ quis viuat vt velit nichil cure esse permulti enī huiusmodi ciuitatis statū amabunt: cū pleriq; dulcius sit dissolute viuere/ q̄ modeste.

¶ QUARTICAP COMMENTARIVS.

17 **Q**uattuor esse species gubernationis popularis: dictum est numero 15 quarti. & primā speciem ad agricolas pertinere: ex numero 22 eiusdē cognosci potest. quā ponit inter species populares optimā. nec iniuria. quia ex optimo populo est: & q̄ ex diuitijs fecundū naturā/ & maxime hominibus ad degendā vitā a natura institutis/ viuunt. vt ex numero 31 primi/ & sequentibus agnoscitur facultatē creādi magistratus/ & rationes raro agere concionē. ¶ Secundā. habere in concionibus facultatē creādi magistratus/ & rationes repetere/ delictaq; corrigere aut simul oēs/ aut quosdā particulariter ab oibus delectos. ceu aliter quādo Mantinie factū est. ¶ Tertiū. maximos magistratus per eos geri/ q̄ delecti fuerint: & maiores a maioribus censibus/ aut a censibus nullū/ sed per eos qui possunt/ idoneiq; sunt. ¶ Causa cur hec popularis respublica bene. gubernet/ & sit reliquarū populariū gubernationū optima: littera de se perspicua. ¶ Quattuor ad hāc primā speciē cōducentes leges. Prima. nō licere cuiq; plus agrī q̄ mensurā certa lege definitā habere: vel a certo loco ad oppidū ipsum/ ipsaq; ciuitatē. ¶ Secūda. nō licere bonorū prime hereditatis venditionē facere. ¶ Tertia est. Oxyli. Non licere cuiq; super aliqua fundi parte quā quis habeat: fenerari. ¶ Quarta est Aphytalorū. Si ob multitudinē expedit precia possessionū cōstituere: nō integrari/ sed per tales diuidēdo partes: vt pauperes facile precio superare possint. ¶ Secundā speciē populare: vbi ciues ex pascuis/ pecoribus/ & armentis degunt/ & que proximū post agricolas tenet locū. ¶ Tertiū popularis gubernatiōis locum obtinēt opifices & mercenarij/ ac tertiam efficiūt popularitatis speciem. ¶ De quarta popularis gubernationis speciei que omnīū deterrima est/ & que omnē admittit multitudinis colluuiem/ ceterarū minime durationis/ vtpote que nullis neq; p̄bis legibus vllis/ neq; moribus fulta sit. ¶ Huius speciei machinamēta popularia quattuor. Primū est/ eos q̄ presunt/ populiq; ductores: plurimos ad ciuitatē recipere/ & efficere ciues/ nō modo legitimos/ sed & spurios/ & q̄ altero tantū parētē/ siue patre siue matre progeniti sunt/ quousq; popularis multitudo insigniū & mediocriū multitudinē exuperet. at si progredi vltra p̄gūt: officiūt ad sue reipublice suppositionē. ¶ Scdm est. inducere tribus nouas plures/ & sodalinas priuatorū sacrorū/ reducere ad pauca sacra & publica. qualia Clisthenes Athenis/ & ij q̄ Cyrene popularem statū instituerūt: factitarūt. ¶ Tertiū est. cuncta diligēter machinari: vt oēs adinuicē cōuersentur/ & priores cōsuetudines disiungātur. ¶ Quartū. licētia seruorū/ & mulierū/ & puerorū: & sine quib; vt velit viuere/ neq; curam vllā esse. & preterea cetera omnia machinamēta tyrannica: popularia sunt.

Quintius.
Camillus.
Curijs.
Caro.
Virgilius.

Quoniam optimus populus est ille: qui ex agricolis constat. Talem popularem fuisse priscam re-
publicam Romanam: verisimile est: cum ex aratro sumerentur qui dictaturam gere-
rent. vt de Quintio cincinnato/ Camillo/ & curijs fertur. & quam Cato laudat. fortissi-
mi (inquit) & milites strenuissimi: ex agricolis gignuntur/ minimeque male cogitan-
tes. quam laudat & Virgilius.

¶ O fortunatos nimium (sua si bona norint)
Agricolos. quibus ipsa procul discordibus armis:
Fundit humo facilem victum iustissima tellus.
His secura quies/ & nescia fallere vita:
Diues opum variarum. at latis ocia fundis
Spelunce/ viutque lacus/ ac frigida tempe/
Mugitusque bouum/ mollesque sub arbore somni
Non absunt illic saltus/ ac lustra ferarum:
Et patiens operum/ paruoque assueta iuuentus.
Hec de laude prime speciei popularis gubernationis.

¶ Ad populares institutiones precepta. Cap. V

Est autem opera legis positoris/ & eorum qui volunt statum aliquem tale
consistere: non constitutere maximam opus/ neque solum constitutere/ sed ma-
gis/ vt seruetur. vno enim vel duobus vel tribus diebus permanere quo-
modocumque gubernationibus: haud difficile est. quapropter opus est ijs
(quas supra retulimus) conseruationibus & corruptelis/ reipublicam cau-
telam assumere/ cauendo illa/ que corruptiua sunt/ ac leges tales ponendo/ & non scri-
ptas & scriptas que conseruationes status maxime comprehendant. neque putare id esse
populare/ neque paucorum potentiam/ quod efficiat ciuitatem/ maxime a multis vel a pau-
cis gubernari: sed quod plurimum tempore. At nunc ijs qui sunt populi ductores gratifi-
cantes multitudini/ multa populariter agunt per publicaciones bonorum in iudicijs fa-
ctas. ¶ Quare oportet eos qui curam salutis habent reipublice: contra moliri/ leges po-
nendo. vt danatorum bona sacra sint: & non in publicum/ sed in sacrum referantur. nam eos
qui alios iniurijs afficere volunt: non minus verebuntur. nam simili danno plectentur. Po-
pulus autem minus cupide danabit: cum nichil sit utilitatis ex danatione suscepturus.
¶ Insuper publicas accusationes que rarissimas semper facere: magna pena consti-
tuta aduersus eos/ qui temere accusarint. non enim populares in iudicium vocari con-
sueuerunt: sed nobiles. ¶ Oportet ergo in reipublice statu quantum fieri potest: om-
nes ciues reddere beniuolos. quod si id fieri nequeat: saltem conari/ ne hostes existi-
met eos/ qui gubernant. ¶ Cum vero postremo ille species gubernationum popularium/ in
multitudine consistat hominum/ ac difficile sit/ vt concionibus vacare possint sine
alicuius mercedis susceptione: hoc autem vbi redditus non habeat ciuitas/ maxime
inimicum est prestantibus viris. nam ex tributo & publicatione bonorum/ & ex iudi-
ciorum improbitate: necesse est provenire. quod multas iam popularium respu-
blicas/ subuertit. ¶ Vbi ergo publici redditus non sunt: facere oportet conciones
raras/ & iudicia multorum quidem/ sed paucis diebus duratura. hoc autem con-
fert ad illud/ quod non formidabunt impensas opulenti: tamen si opulenti non
capiunt mercedem iudicij/ sed pauperes. Confert etiam ad recte iudicandum
multo magis. nam qui magna patrimonialia habent: multis diebus abesse nolunt
a rebus suis. modicum vero abesse temporis: non moleste ferunt. ¶ Vbi vero
sunt redditus publici: non id facere quod nunc ductores quidam in populo

faciunt. superflua enim diuidunt/ ac simul capiunt: moxque rursus indigent eisdem.
est enim pauperibus: ceu vas perforatum huiusmodi emolumentum. Sed oportet
eum/ qui vere popularis sit: videre/ ne multitudo pauperie nimia prematur. nam
egestas: paruum redditu populis gubernationem. Conandum est igitur ingeniose:
vt abundantia assit diuturna. nam id prodest etiam diuitibus. Congregantes ve-
ro illa que ex redditibus proueniunt: simul omnia egenis tribuere oportet. pre-
sertim si quis possit/ tantum congreget: quantum sat est ad agelli comparisonem. vel
saltem ad facultatem negociandi/ & agrum colendi. et si non omnibus possibile:
at secundum tribus/ aut partem aliam in parte distribuere oportet. ¶ In hac re autem
ad necessarios conuentus: mercedem oportet affectantes diuites conferre inania mu-
nera. ¶ Per talem aliquem modum: Carthaginenses gubernantes/ amicum retinent
populum. semper enim quosdam e populo mittentes in aliquas gubernationes: eos
diuites faciunt. gratiosorum vero/ ac mentem habentium nobilium id est: & su-
scipere egenos/ & occasionem prebentes conuertere ad res agendas. ¶ Recte ergo se
habet Tarentinorum exemplum imitari. illi enim cum opes efficiunt communes ad pau-
perum usum: per hunc modum beniuolam sibi plebem constituunt. magistratus
in super omnes duplices faciunt: vt sint alij per electionem/ alij per sortem. quo enim
populus capiat/ per sortem: quo autem melius gubernetur/ per electionem. Est au-
tem hoc facere etiam in vno/ eodemque magistratu: ita partientes/ vt alij sorte/ alij
electione/ ad eum gerendum assumantur. Quemadmodum ergo oportet po-
pularium gubernationes instituire: dictum est.

¶ QVINTI CAP. COMMENTARIVS.

Recepta nouem: presertim ad populares institutiones respicientia. Primum offi-
cium legislatoris esse: non ingentem quandam constitutere reipublice statum/
neque constitutere solum/ sed magis officium eius est studere/ vt conseruetur/ le-
ges tales sanciendo siue scriptas siue non scriptas/ que reipublice illius conser-
uationes maxime comprehendant/ & ea que corrumpere nata sunt deuenire. ad
quod faciendum: ex ijs que de corruptionibus & conseruationibus in preceden-
ti libro dicta sunt/ facile cautelam/ qui volent/ accipient. ¶ Secundum. leges esse
ponendas: vt danatorum bona sacra sint/ & non in publicum/ sed in sacrum re-
ferantur/ aliter que nunc faciunt populi ductores. qui multitudini gratificantes: bona in iudicijs dan-
natorum publicant/ in multitudinemque diuidunt. ¶ Tertium. semper que rarissimas possibile est fa-
ciendas esse publicas condemnationes atque sententias/ ingenti multa aduersus eos constituta/ que
temere quenquam accusauerint. nam non populares in iudicium vocari consueuerunt: sed insignes.
¶ Quartum. quantum fieri potest ciues omnes ad reipublice statum reddere bene affectos. quod si
id fieri nequit: maxime cauendum esse ne suspicentur eos/ qui reipublicam gubernant/ esse reipu-
blice status hostes. ¶ Quintum. in vltimis gubernationibus popularibus vbi ingens hominum
multitudo/ neque publici sunt redditus: raras conciones facere/ & iudicia multarum quidem rerum/
sed paruo tempore duratura. ¶ Sextum. vbi redditus assunt: ingenio elaborandum est vt abundan-
tia ex diutino tempore sit cumulata. vbi vero sic cumulata est: simul vniuersa que congregata
sunt/ egenis sunt distribuenda. & maxime autem: si quis possit/ tantum simul congreget/ vt singu-
lis in opum sufficiat ad agelli comparisonem/ aut saltem ad facultatem negociandi/ & agrum col-
lendi. & si non possibile est omnibus distribuere: id saltem secundum tribus/ aut partem aliquam aliam
fiat. ¶ Septimum. vt id commodius fiat: oportere eos diuites que inania munera conferre cupiunt/ ad
necessarios conuentus atque conciones/ illa mercedem facere. ¶ Octauum. Egenis occasiones prebere:
quo diuites fiant/ & ad res se conuertant agendas. per quem modum/ Carthaginenses gubernantes:
populum sibi retinent amicum. nam semper quosdam ad aliquas administrationes mittentes:
eos diuites efficiunt. ¶ Nonum. eos qui gubernant/ facere possessiones communes ad usum paupe-
rum/ iustarum Tarentinorum: & duplices magistratus creare. hos (quo populus capiat) per sortem/
illos vero quo melius gubernentur/ per electionem. fieri etiam potest: vt ad eundem magistra-
tum/ hi sorte/ illi electione assumantur.

ANNOTATIONES AD CAP. QUINTVM.

Quas supra retulimus. In quinto libro a numero 19 ad 24. illic enim de mutationibus populorum gubernationum & medela visum est.

De speciebus paucorum/ordinatione census/qui ex populo assumendi/que paucorum gubernationes potiores/& que deterrima. Cap. VI.

E paucorum ergo gubernationibus quomodo agendum sit: patet fere ex eisdem. nam per contrarium agendum est, in omni paucorum gubernatione: ad oppositam sibi popularis gubernationis speciem/reputando optime temperata illa ceterarum paucorum gubernationum/ac prima. Hec autem est propinqua illi: quae res publica nuncupatur: in qua oportet census diuidere/& alios minores/alios maiores facere. minores quidem: a quibus necessarii magistratus capiuntur. maiores vero a quibus capiuntur ij magistratus/qui sunt principales res. Et qui tantum adepti fuerint census: habiles sint ad rempublicam gerendam. affectu populo tantam multitudinem per ipsum census: ut cum illa potentiores sint/ qui gubernant rempublicam/ quam illi qui non gubernant. Semper autem ex meliori populo capiendi sunt illi: qui ad societatem reipublice recipiuntur. Similiter autem in ea gubernatione paucorum quae sequitur: intermedes parum est instituendum. In ea vero quae opposita est extreme popularitati/que est inter paucorum potentias potentatui tyrannidique simillima: quanto deterrima est/ tanto maiori opus est custodia. ut enim corpora bene disposita ad sanitatem/ & nauigia bene instructa ad nauigandum/ multos ferunt errores nec ob eos succubunt/ valitudinaria autem corpora/ & nauigia parum firma/ nauis quoque instructa prauis/ ne paruos quidem ferunt errores: ita rerum publicarum eae quae deterrime sunt/ plurima indigent custodia. Populares igitur gubernationes per multitudinem hominum/ omnino seruantur. hoc enim opponitur ad illud iustum: quod est secundum dignitatem. paucorum vero potentium/ contra: videlicet per rectam ordinationem oportet assequi firmitatem.

SEXTI CAP. COMMENTARIVS.

Species paucorum potentie/ quatuor esse ex numero 19 quarti cognite sunt. quas si ex aduerso quatuor specierum popularium collocamus/ ut primam prime/ secundam secunde: vult Aristoteles ex huiusmodi collatione/ partim ex correspondetia/ & partim ex oppositione facilem esse cognitionem. Et in prima paucorum potentie specie/ que paucorum gubernationum optima est/ & maxime temperata & reipublice/ census quoque potestati proxima. Primo. censet diuidendos esse census: & alios facere minores a quibus necessarii magistratus videntur/ & alios maiores a quibus desumantur magis precipui. Secundo. sic census esse ordinandos: ut tanta populorum multitudo cum censum afferret/ gubernationis reipublice sit particeps/ que vna cum parte insignium potentiores sint/ qui gubernant/ quam qui non gubernant. Tertio. eos quae ex populo reipublice admittuntur participes: semper e meliori populo capiendos esse. Quarto. in secunda paucorum specie: paulo census esse intendendos/ & in tertia amplius quam in secunda. Quarta species que aduerso respondet quartae speciei popularis gubernationis: omnium deterrima est/ & tyrannidum simillima. que ut corpus egrum & nauigium male firmum: nisi magna obseruatione custodiatur/ & ad hoc ipsum leges habeat aptissime conditas ordinataque nullam potest assequi firmitatem.

ANNOTATIONES AD CAP. SEXTVM.

Ec autem est propinqua illi que res publica nuncupatur. de qua scilicet quarto cap. octavo/ & nono discussum est. Semper autem ex meliori populo. quis sit melior populus ex precedenti capite cognoscitur. ut meliores agricolae/ deinde qui ex animalibus viuunt/ tertio artifices/ vltimo loco negociatores/ & caupones.

De partibus multitudinis/ quot utiles ad bellum/ & precepta ad paucorum potentias. Cap. VII

42

Vm vero sint multitudinis potissimum partes quattuor/ agricolae/ artifices/ negociatores/ mercenarii/ quattuor etiam utiles ad bellum/ equites/ pedites/ grauis armature/ expediti leues & turba naualis: vbi contigit regionem esse ad equitatum aptam: ibi locum habet aptissimum/ paucorum potentia illa summa. nam conseruatio habitatorum ab equitibus prouenit. equos vero nutrire: eorum est qui magnas habent facultates. Vbi autem regio ad armatum peditatum est apta. consequenter speciem affectat paucorum potentie. nam grauis armatura: diuitum est/ magis quam pauperum. expediti autem leues & nauistica turba: popularis est omnino. Nunc autem vbi talis turba multa est: quando seditio fit/ deterius certant. Sed oportet huiusmodi medicinam capere a belliducibus: qui ad equitatum ac grauis armature peditum robur/ expeditos leues ceu congruit/ solent coniungere. hac autem preualent populi in seditionibus/ opulenti. nam leues expediti ad equites & ad grauis armature pedites facile pugnant. instituere igitur ex his potentiam istam: ad seipsum est instituere. Sed oportet diuisis etatibus/ cum alij seniores/ alij iuniores existant: in iuuenili adhuc etate constitutos/ filios suos erudire ad leues/ & expeditas operationes/ delectos quidem ex pueris: athletas esse ipsos operationum. Cessio autem reipublice populo facienda est: vel cum ad census peruenerint (ut prius dictum est) vel ut faciunt Thebani/ cum certum tempus a sordidis opificijs destiterint. vel ut apud Massiliam: iudicio facto/ qui digni sunt ad rempublicam recipi/ & qui excludi. Preterea dignitatibus ijs quae sunt principalissime/ quas suscipere oportet eos/ qui in reipublice gubernatione versantur: adiungenda sunt onera publica. ut populus sponte sua eas nolit: & compatiatur illis qui huiusmodi magistratus suscipiunt/ utpote mercedem per magnam pro ea dignitate soluentibus. Congruit autem/ eos qui huiusmodi magistratus inuent: & sacra magnificentissime facere/ & publica quedam edificia ad usum populorum construere. ut populus qui ad comestationes admittit cernens vrbem ornari (tum muneribus erga deos: tum edibus ad usum publicum) libenter aspiciat presentem statum ciuitatis. Continget etiam: prestantibus viris hec esse monumeta sue largitatis: Sed hoc non fit nunc per eos homines: qui magni sunt in paucorum potentia/ sed contrarium. Lucrum enim querunt non minus quam honorem. itaque dici potest recte: hos esse populares status paruos. Quomodo igitur instituende sint/ & paucorum gubernationes/ & multitudinis: in hunc modum determinatum sit.

SEPTIMICAP. COMMENTARIVS.

42

Artes multitudinis quattuor precipue: agricolae. artifices. negociatores. mercenarii. quattuor partes utiles ad bellum: equites. pedites. grauis armature. expediti leues/ turba naualis. prima pars vbi regio apta est ad equitatum: conuenit ad primam paucorum potentie instituendam gubernationem. & vbi regio apta est ad peditatum: secundam partem ad secundam paucorum potentie gubernationem requirit. tertia autem & quarta: ex se omnino sunt populares. Quaeque documenta paucorum potentie. Primum. quia cum bellum seditione fuerit: deterius certare solent pedites leuis armature/ & nauistica turba. ideo a ducibus eorum medicina/ remediumque sumendum: ut ad equitatum/ peditumue grauis armature robur/ expeditos/ ceu congruit/ adiungant. hac enim medicina hocque remedio: populares in bellis/ & seditionibus prestantiores sunt diuitibus. nam leues expediti/ ad equites & ad grauis armature pedites deceter adiuncti: egregie certant. constituere igitur ex his potentiam: ad suum presidium est instituere. Secundum. expediti in paucorum potentia: cum diuise sint etates/ (& hi seniores: hi vero iuniores existant) ut ciuium filij/ adhuc in iuuenili etate constituti/ erudiantur ad militares leues/ expeditasque operationes. ut cum res exegerit: delecti quidam ex iuuenibus/ athlete sint in ipsi

operibus/certaminibusq; prestentq; se expeditis militibus duces. ¶ Tertium. e populo cū per-
 uenerint ad censum: participatio reipublice facienda est/ aut statim/ aut vt faciunt Thebani/ cū
 ab opificijs villibusq; exercitijs certum tempus abstinerint. aut vt Massilie: cum per probatio-
 nem inuenti idonei fuerint. ¶ Quartum. in paucorū potentia: ijs qui summe precipuos/ maxi-
 mosq; subeunt magistratus/ publica onera sunt adiungenda/ quo populus eos minus affectet.
 ¶ Quintum. Expedit etiam eos/ qui in huiusmodi magistratibus sunt: sacra facere magnificen-
 tissime/ & publica quedam edificia ad vsu[m] populi cōstruere. vt populus statum ciuitatis presen-
 tem libenter aspiciat: & ipsi monumenta sue liberalitatis posteris relinquunt.

ANNOTATIONES AD CAP. SEPTIMUM.

Ed oportet huiusmodi medicinam capere. Leonardus documēti prorsus oppositū
 ex littera intellexisse visus est. quod minime fecisse arbitror: si aduertisset Aristotelem
 instituere paucorum potentia. iccirco littera ad authoris intelligentiam/ restituenda
 fuit. ¶ Qui ad equitū ac grauis armature. Equites sunt: qui equis insidentes/ militāt.
 Pedites qui pedibus nō equis innituntur. Expediti milites qui rei domestice nullam curā habēt.
 Impediti: qui habent. Leuis armature: qui tantū hastam/ telāq; ferunt/ qui & velites a volitādo
 dicti sunt. grauis armature: qui preter tela/ arma etiam circa corpus habent. Et equitum & mili-
 tum: innumera ferme sunt nomina. sunt enim Tumultuarij/ Milites/ Auxiliares/ Solidurij/ Desul-
 tores/ Pelaste/ Ferentarij/ Capitecensij/ Geloni/ Cataphratti/ Cetrati/ Pilani/ Rorarij/ Triarij/
 Retarij/ Excubitores/ Procubitores & huiusmodi. Tumultuarij milites: qui subditū & iprouisū
 bellū ingerūt. Auxiliares: qui exterarū nationū bello adiuuāt. Solidurij: pecunia cōductu omnē
 fortunā subeūtes/ & ad vltimū mori deuouētēs cū ijs/ quorū amicitie se deuouerūt. Desultores:
 qui de vno equo in alterū se transferūt/ plures equos instructos in bello ductantes. Pelaste: Pe-
 dites vtentes Pelta. Ferentarij: leuis armature milites/ funda/ pilis/ gladijs/ & iaculis vtētēs. Ca-
 pitecensij: q nullo/ vel paruo ere censentur. Geloni: qui se/ equosq; cutibus hostiū velabāt. Cata-
 phratti: cōtecti ferro. Cetrati: qui cetrīs/ hoc est breuib9 scutis vtebātur. Pilani: qui pilis. Rota-
 rarij: leuis armature/ qui primi preliū cōmittunt/ q sicut ros ante imbrē: sic ante grauē armaturam
 procederēt. Triarij: qui in acie/ tertio ordine subsidio ponebātur. Retarij: q occultū rethe porta-
 bant/ ad iplicandū hostē. Excubitores: qui excubias agūt. Procubitores: q ante castra excubāt
 cum hostiū vicinitas metus incutit. sed ne videar plus militie q litteris incubuisse: receptui canē-
 dum est. qui plura de ijs desiderabūt: legāt (si illis cordi est) Helianū/ Vegetiū/ & alios qui de re
 militari scripsere. ¶ Et publica quedā edificia. vt olim extructi sunt Colossi/ ceu Rhodi & Rome/ 47
 Theatra/ Amphiteatra/ Therme/ Pyramides/ Arces/ Pretoria/ Palatia/ & similia edificia. q vr-
 bes & decorarūt: & reddiderūt ad nostrorū temporū memoriā insigniores. quorū aliqua adhuc
 extant: aliorū autem monumenta quedam supersunt/ & insignes quedam ruine.

De magistratib9 specie9 magistratuū/ & quibusdā q expediūt. Cap. VIII

Onsequens est circa magistratus diuidere diligēter quot ij sint: &
 quales/ & qbus de rebus/ vt supra dictū est. Sunt eni quidā neces-
 sarij magistratus: sine qbus ciuitas eē non potest. sunt etiā quidā
 ad cultū ornatūq; pertinentes: sine qbus bene habitari ciuitas nō
 valet. ¶ Preterea necessariū est i paruis qdē ciuitatib9/ pauciores
 eē magistrat9. i magnis aut plures: vt prius ostēdimus. quales er-
 go cōgruat simul cōiūgere/ & quales separare: nō debet eē clam.

¶ Primū ergo cura rerū necessariarū: vt i foro assint/ venundēturq;. sup qua q
 dē cura/ magistratus quidā est constituendus: cuius officiū sit intendere circa cō-
 tractus/ & circa honestatem. nam cunctis fere ciuitatibus: necessarium est em-
 ptiones/ venditionesq; fieri inuicem/ pro vsu rerum necessariarū. & hec facultas
 maxime propinqua ad eam sufficientiam consequēdam: cuius gratia in vnā vi-
 dentur conuenisse reipublice societatem. ¶ Altera vero cura huic coniuncta ac
 vicina est circa urbem: de publicis priuatq; rebus/ de ornatu decenti/ de labef-
 factorum edificiorum ac viarum conseruatione/ ac directione/ & de finibus re-
 gendis/ vt sine querela sint/ & de similibus curis. vocāt autem plurimi huiusmo-
 di magistratum: edilitatem. partes vero ipsius sunt plures: & in ciuitatibus que

Equites.
 Pedites.
 Expediti
 milites.
 Impediti.
 Leuis ar-
 mature.
 Tumultua-
 rij.
 Auxiliares.
 Solidurij.
 Desultores
 Pelaste.
 Ferentarij.
 Capitecensij.
 Geloni.
 cataphratti
 Cetrati.
 Pilani.
 Rorarij.
 Triarij.
 Retarij.
 Excubito-
 res.
 Procubi-
 tores.

Demagis-
 stratibus.
 Quarti.
 64
 Quarti.
 67

hominum frequentia habent/ alie super alias incidunt. ceu menibus reficiendis
 52 prefecti: et fontiu curatores/ et portuum conseruatores. ¶ Alia vero est cura et
 quidem necessaria atq; huic propinqua (nā de eisdem rebus: at nō in vrbe/ sed
 extra urbem in agro versatur) vocant autē huiusmodi magistratū. alij agrorum
 53 diffinitores/ alij custodes siluarū. he igitur procurationes sunt tres. ¶ Est et alius
 magistratus: ad quē redditus publici referūtur. qui apud eos cōseruati: mox di-
 stribuūtur ad singulas oportunitates. Vocāt vero istos receptores/ et questores.
 54 ¶ Alter vero magistratus est. apud quē prescribi oportet priuatos contractus/
 et sentētiās iudicū/ apud quos etiam postulationes vocationesq; in ius scribi de-
 bent. quibusdā in locis: huiusmodi magistratum diuidunt in partes plures. sed
 est vna eademq; authoritas istorū omniū: appellantq; eos qui hunc magistra-
 tum gerunt/ tū prefectos/ tū memoriales/ vel similibus nūcupationibus. ¶ Qui
 vero post hūc sequitur/ summe necessarius est: atq; fere difficillimus omniū ma-
 gistratuū. versatur autē circa executiones eorū qui damnati sunt/ & preposi-
 torum secūdū inscriptiones/ atq; custodias corporū. est autem grauis huiusmo-
 di administratio propter multas (que inde proueniunt) inimicitias. itaq; si ma-
 gna emolumenta ex eo capiantur: gerere illū omnes recusant. et si gerant: secun-
 dum leges facere non tolerant. Sed est necessaria res. nā nichil prodesse de re-
 bus iustis iudicia aut sentētiē. nisi essent qui eas executioni mādarent quare si
 hec desint/ executionesq; non fiant communio inter se ciuū permanere nō po-
 56 test. ¶ Propterea melius est non vnū esse hūc magistratū: sed partiri in plures/
 vt alij de alijs iudicia exequantur. et circa rescripta prepositorū eodē modo co-
 nandum distinguere. ¶ Adhuc etiā magistratus alios alia exequi et noua ma-
 gis novos et in ijs que instant: cū magistratus vnus condēnarit/ alius exequatur.
 ceu pretores urbani condēnent/ ediles inscribant/ et alij sententiā scriptis demā-
 data exequi curent. quanto enim minus inimicitarū sit illis qui executioni de-
 mandant: tanto magis res finem suscipient. Si sint ergo ijdē qui condēnant &
 condēnationes exequantur duplex cōtrahitur odiū. de omnibus autē eisdem:
 cunctis inimicum est. ¶ Multis etiam in locis: separatur ille qui custodit reos/ ab
 illo qui animaduertit in eos. vt Athenis illi: qui vndecimuirī nūcupantur. Quae
 propter melius est hunc quoq; diuidere magistratū: et quasi adumbrare/ et per
 cōmenticia requirere. est enim necessarius non minus q superior. Contingit in
 eo: vt viri boni maxime vitent hoc officiū. ¶ Prauos autē nequaq; tutū sit ei pre-
 ficere: cū ipsi potius indigeāt custodia & carcere/ q alios debeāt custodire. Itaq;
 oportet hoc non vnū esse officiū/ nec continuo ab eisdē fieri: sed vbi est aliquis iu-
 niorum ordo aut custodū et magistratuū deputandi sunt pro tēpore alij/ atq;
 alij/ qui horū officiorū suscipiūt curā. Hos ergo magistratus tanq; summe necessa-
 57 rios. ponendū est esse primos. ¶ Post hos autē alij sunt magistrat9: nec sane mi-
 nus necessarij/ et maioris quidē dignitatis. nā plurima indigent experiētia et fi-
 de. Tales vero sunt circa custodiā vrbis: et circa illa omnia que ordinātur ab bel-
 licas expeditiones. opus est eni et in pace/ et in bello: vt porte et menia ciuitatis
 tutentur/ et disquisitiones descriptionesq; ciuū fiant. Alicubi ergo super his
 plures sunt magistratus. alicubi vero pauciores/ veluti quidā in paruis vrbibus

Athene.

7.

8 vnus super oibus appellat vero hos pretores vel cōsules. ¶ Insuper si sint equi-
 tes aut pedites aut sagittarij aut turba naualis, super vnoquoq; eorum prefecti
 quidem statuuntur: appellaturq; prefecti equitū/prefecti legionum/prefecti na-
 uales. Et seorsū sub his: prefectus trirēmis/prefectus cohortis/ tribunus militū
 et alia huiusmodi particularia. totū vero vna quedā species est/ procuratio scilicet
 rerum bellicarum. et erga huiusmodi magistratum. res hoc modo se habet.
 9 ¶ Cum vero quidā magistratū (et si nō oēs) pertractent multa negociorū pu-
 blicorum: necesse est aliū esse magistratū/ qui rationes repetat/ atq; corrigat. ipse
 vero nichil aliud tractet. vocat vero hos alij correctores: alij rationales. alij scru-
 10 tatores. alij procuratores. ¶ Preter hos vero omnes vnus magistratus est preci-
 puus maxime omniū. Idē enim plerumq; habet finē et introductionē: qui presi-
 det multitudinī/ vbi populus dominatur. Oportet autē id qđ cogit: summā ha-
 bere in republica authoritatē. Appellant vero quibusdā in locis preconsultores
 ex eo: quia ante deliberant. Vbi vero multitudo est. consiliū magis. Ciuitatum
 11 igitur magistratus fere tot aliqui sunt. ¶ Alia species curationis est circa rem di-
 uinam ceu sacerdotes/ et editui circa templa (vt conseruentur que sunt: et erigā-
 tur ruinosā edificia) et cetera omnia que pertinent ad diuinū cultū. Euenit autē
 alicubi curam hanc esse vnā: vt in paruis ciuitatibus. alibi vero plures separatas
 12 a sacerdotio: vt sacrificulos ac ediculos ac custodes sacrarū pecuniarum. ¶ Huic
 consequens est cura illa/ que circa vniuersa sacrificia publica: quotcunq; sacer-
 dotibus lex non cōmittit. sed ex publico fiunt. Vocant autē eos qui istis presunt
 alij reges sacrorum/ alij pōtiffices maximos. ¶ Necessaria ergo officia sunt circa
 hec/ vt summatim dicamus: circa rem diuinā/ circa rem bellicā/ circa redditus pu-
 blicos et impensas/ circa forū/ circa urbē et portus/ & regionem/ insuper circa iu-
 dicia et contractus/ descriptiones et executiones/ et custodias/ et super rationibus
 & discussionibus/ et super correctionibus eorū/ que quis gesserit in magistratu/
 13 & finaliter circa consilia rerū cōmuniū. ¶ Peculiare autē est earum ciuitatū que
 14 magis in ocio et pace degunt/ atq; magis tranquille sunt/ curā insuper facere de
 15 mulierū disciplina/ De legibus seruandis/ de disciplina iuuetutis/ de gymnasio-
 16 rum gubernatiōe: preterea de ludis gymniciis ac musicis: et si qua alia huiusmo-
 17 di spectacula continget fieri. Horum vero quedā manifeste, sunt nō popularia:
 veluti disciplina mulierum/ et puerorū. nam pauperibus: necesse est vti mulierū
 bus et pueris tanq̄ ministris. quoniā seruos non habent. ¶ Cumq; tres sint ma-
 gistratus/ per quos assumunt quidam summās potestates/ conseruatores legū
 et preconsultores/ & consiliū: cōseruatores legum optimatū magistratus est/
 preconsultores vero paucorū potentie: consiliū autem populare. De magistrati-
 bus ergo (vt in figura) fere dictum est de omnibus.

¶ OCTAVICAP. COMMENTARIVS.

IN quarto libro a numero 65 ad 75: de magistratibus disseruit. nūc autem exactiō de
 ipsis determinationem cōplet. posita primū hac magistratū diuisione: quosdam esse
 necessarios/ et sūt sine quibus ciuitas esse non potest/ alios ad ornatū esse et honesta-
 tem/ et sunt sine quibus/ ciuitas bene esse non potest. ¶ In paruis ciuitatibus paucio-
 ribus opus esse magistratib; in magnis autem pluribus: quod & quodāmodo ex ijs
 que numero 67 quarti dicta sunt/ satis intelligi potest. et quod magistrat; necessarios
 coniungere non expedit sed necessarios ijs quidē qui optimi sunt ciuitatū/ at nō necessarij: ex eo

dem numero est cognitum. ¶ Magistratū species decē et septē. quarū quedam necessarie sunt/
 65 vt sint respublice/ alie vt bene sint. Prima species est circa rerū necessariarū cōtractus/ emptiōes
 ac venditiones/ vt in illis seruetur decorū. ¶ Secunda species est is magistratus/ quē edilitatem
 66 vocare solent: cuius officiū est curare circa urbē/ vt publica priuataq; edificia/ ornatu et cōmodi-
 tate sint decenti/ vt labefacta instaurantur/ publice vie conseruentur/ dirigātur/ fines sine querela
 regantur/ et id genus similia. et hec multas species habet: et in magnis ciuitatib; vnū ad vnam
 initituunt magistratum/ et ad aliā alios. ceu alij menibus curandis presunt/ alij curandis fonti-
 67 bus & aquarū ductibus/ alij conseruationibus portuū: et ita de similibus. ¶ Tertia est: eorū/ qui
 extra urbem simile curam gerūt. & vocant hos aliqui agrorū diffinitores/ alij vero a silua silua-
 68 rios. ¶ Quarta species est: eorū/ quos questores/ receptoresq; vocant. qui publicorū reddituum
 69 curam gerunt: vt apud eos cōseruati/ mox ad singulas distribuātur oportunitates. ¶ Quinta est:
 eorū qui quibusdā in locis vocantur hieromnemones/ presides/ memores/ aut huiusmodi nomi-
 nibus. apud quos rescribi oportet priuatos contractus/ sententias pretoriorum/ et postulationes/
 70 vocationesq; in ius. ¶ Sexta species est: is magistratus/ qui circa actiones damnatorū/ et eorum
 que paulo ante posita sunt/ quorū inscriptiōes facte sunt/ et circa custodias corporū/ summe quis-
 dem necessarius magistratus/ sed omnī difficillimus/ et grauis administrationis propter multas
 que inde proueniūt inimicitias. Quare nisi magna ex eo proueniāt emolumāta: magistratū ge-
 rere reculant. et si gerant: nequaquā secundū leges volunt administrare. attamē necessaria res est.
 nā nichil prodesent de ijs que in iustitie veniūt examen/ aut sententia/ aut iudicia: nisi essent qui
 illa executioni demāderent. quare si actiones executionesq; de his rebus nō fiant: cōmunio in-
 71 ter se ciuiū nequaquā permanere potest. ¶ Que expediūt huic magistratui: quo minus grauis/ dif-
 ficilisq; sit administrationis. expedit primo vt in plures partiatur: et alij de alijs iudicia/ senten-
 72 tiasq; ferant. et idē etiam expedit magistratui: apud quem premissorū/ priuatorū scilicet con-
 tractuum/ sententiarū pretoriorum/ cōdemnationūq; et similiū fiunt inscriptiōes. ¶ Secūdo ex-
 pedit magistratus alios alia exequi: et q̄ erunt magis recentia/ magistratus recentiores. et ea que
 instant/ suntq; ad iudicandū presentia atq; parata: cū magistratus vnus cōdenarit/ alter exequa-
 tur. ceu pretores vrbanī condēnent/ ediles inscribant/ et alij sententiā scriptis demādatā exequi
 curent. quia quanto minus inimicitiarū sit illis qui demandant executioni: tanto magis res sine
 assequentur. at qui si ijdē essent qui cōdemnarent/ et condēnationem executioni demandarent:
 duplex contraheretur odiū. et cunctis inimicū esse solet: vt ijdē de oibus potestatem habeant.
 ¶ Tertio expedit vt is magistratus/ cui reorū custodie cura incūbit: ab eo separetur/ qui cōdenā-
 tionem ac sententiā executioni demādat. vt Athenis ij qui vndecimiri appellātur. Quare me-
 73 lius est: vt et hic etiā custodie magistratus/ in partes diuidat/ et ad vmbractionē/ machinamētūq;
 circa hunc magistratū querere. qā nō minus q̄ superior necessarius est. verū contingit: vt viri bo-
 ni/ maxime huius magistratus officiū deuitent. et prauos ei perficere: nequaquā sit tutū. cum po-
 74 tius ipsi custodia et carcere indigent: q̄ debeāt alios custodire. Quare eius rei non oportet vnū
 esse magistratū: neq; continue eisdem custodire. sed vbi est aliquis iuniorū ordo aut custodū/ aut
 magistratū: illorū vno tēpore deputādi sunt aliqui/ et alio alij/ ad id custodie peragendū offi-
 75 cium. ¶ Septima species est eorū qui strategi/ et polemarchi id est duces exercitus & militie pri-
 cipes appellantur: qui vrbs custodie presunt. nā et in pace & bello opus est et murorū et porta-
 rum ciuitatis custodia. presunt et in ijs que ad bellicas expeditiones requirūtur: curantq; vi ciui-
 rum disquisitiones fiant/ vnaq; ordinentur ad hutusmodi expeditiones habiles. et in paruis ciui-
 76 tatibus: vnus/ talis sufficit magistratus. in magnis autē: his de rebus/ requiruntur plures. et hic
 magistratus maioris dignitatis est/ q̄ superiores. nec ab re quidē. nam et plurima indiget rerum
 77 peritia/ atq; fide. ¶ Octaua species est eorū/ qui appellantur procuratores rerum bellicarum: sub
 quibus sunt prefecti equitū qui presunt equitib;/ prefecti legionum qui peditibus leuis armature
 et sagittarijs/ prefecti nauales qui presunt turbe nauali. et particulariter sub ijs sunt: pfectus tri-
 78 remis/ et pfectus cohortis/ tribunus militū et huiusmodi particularia. ¶ Nona est eorū qui corre-
 ctiores/ ratiocinatores/ disquisitores/ et patrocinatores alibi et alibi appellari solent: quorū officiū
 79 est publicorum/ que in republica a magistratibus gesta sunt/ rationes reposcere. ¶ Decima speci-
 es est: eorū qui aliquando preconsultes/ et consules et etiā legū custodes conseruatoresq; ex vlti-
 80 mo numero huius appellātur: qui reipublice sumā tenent authoritatē/ primāq; presidentiam. et
 is magistratus maxime omniū sume est precipuus: nā ipse: plerūq; et principij & finis habet au-
 thoritatem. vt consules qui president multitudinī in populari gubernatione/ et in alijs presides.
 81 ¶ Vndecima est: eorū qui tē sacrā curant/ vt sacerdotes/ editui: quorū officiū est/ vt templorum
 que incolumia sunt edificia conseruentur/ et que ruinosā erigātur/ et vniuersorū curā habeant/ q̄
 ad diuinū pertinent cultū. et in paruis ciuitatibus. vnus magistratus ad has omnes curas sat est.

in magnis autē: hic magistratus in plures dispescitur/ et alij sunt sacerdotes qui sacrificia faciūt/ et alij editui qui sacras edes conseruant/ et alij sacrarū pecuniarū dispensatores/ questoresq; sacri. ¶ Duodecima est: eorum/ quibus sacrificia publica/ que lex nō assignat/ sed ex publico sumptu fiūt: cōmittūtur. et hos alij reges sacrorū alij pontifices maximos appellant. ¶ Recolligit paucis vniuersa/ circa que versantur duodecim predictę magistratū species: vt sufficiēt diligētia/ eas adduxisse magis appareat. quia aut huiusmodi administrationū officia versantur circa rē diuinam: et sumūtur magistratū vndecima et duodecima species. aut circa rē bellicā: et sumuntur septima et octaua. aut circa redditus publicos et impensas circa forū/ vrhem/ portus/ et regionem: et sumuntur prima/ secūda/ tertia/ & quarta species. aut circa iudicia/ discretionē/ cōtractū/ executiones et rerū custodia: et quinta & sexta species ista curāt. aut circa ratiocinia/ disquisitiones/ correctionesq; eorū/ que in publicis administrationib; gesta sunt: et id cure nonne speciei incumbit. aut circa consilia/ preconsultationes/ aut legū custodia: et id ad decimā speciem summęq; auctoritatis magistratū pertinet. ¶ Tertiadecima: magistratus cui discipline mulierū cura committitur. ¶ Quartadecima: cui iuuentutis cōmittitur disciplina. ¶ Quintadecima: cui committitur legum custodia. ¶ Sextadecima: eorū qui preficiuntur gymnasijs/ in quibus variarū exercitationum fit institutio. ¶ Septimadecima species eorū: qui ludis/ aut gymnicijs in quibus certamine gloria queritur/ aut ludicris qualia olim Dionysiaci ludij/ et huiusmodi publicis spectaculis preficiuntur. & hi magistratus sunt peculiare earū ciuitatum: que magis ocio fruūtur/ ex pace tranquillitatē assecute. neq; hi omnes: omni reipublice cōuenientes. quandoquidē ij qui intēdunt discipline mulierū/ et institutioni iuuetutis/ ac puerorū: populares non sunt. nā pauperibus necesse est vt mulieribus/ et pueris vt ministris. quoniā ad seruatorū alimentā/ facultates illis non suppetunt. cuiusmodi populares existunt. ¶ Resumit vnū quod ad decimā illam summāq; gubernandi speciem pertinet: tres eius ponens species. vna est: conseruatorū legū: secūda est: preconsultū. et tertia est: consilium. Conseruatores legū quos nomophylacas appellat: ad optimatiū gubernationem attinet. preconsultes: ad paucorum potentiam. et consilium: ad popularem gubernationem. & hec de magistratibus

ANNOTATIONES AD CAP. OCTAVVM.

Leprosorum paulo ante/ quorū apud presides/ & memores factę erāt rescriptiones. vt circa executiones priuatorū contractuum postulationū in ius/ et similia. ¶ Ceu pretores vrbanū condēnent/ ediles inscribant. Hec nomina/ pretor/ edilis/ sunt magistratu fungentiū et scdm diuersas respublicas/ eadem plerūq; fortiantur nomina: sed sua mutant officia. Romani suos magistratus habebāt. regnum antiquissimū/ Senatū/ consulatū/ preconsultatū/ dictaturā/ preturā/ censuram/ tribunatū/ prefecturā/ questuram/ edilitatē et huiusmodi. qui vero magistratus administrabant: appellabantur reges/ senatores/ consules/ procōsules/ dictatores/ pretores/ censores/ tribuni/ prefecti/ questores/ ediles. ¶ Rex perpetuum gerebat magistratū/ atq; monarchiā. ¶ Senatores: centū delecti partes optimatesq; quos primus Romulus instituit postea ducenti creati sunt: patrū cōscriptorum nomine honorati. horū perpetua auctoritas. ¶ Cōsules: executioni mandabant/ decreta/ definitaq; senatus. et penes eos erat auctoritas condēnādi absolūendiq; illos peribant duodecim lictores/ faciculos virgarū securibus alligatos portantes. ¶ Proconsules vero: consulū officium in prouincijs exercebant. illos preibant lictores sex. Dignitas annua. ¶ Dictator: summū gerebat magistratū/ omnes alios deponens/ excepta tribunitia potestate. Potestas illi erat animaduertendi in cuiusuis ciuis Romani caput/ et alios magistratus eligendi. illi adhibebat magister equitū: secūdum ab eo locū tenens in equites animaduvertebat/ et in bella sectantes. sex mensium dignitas. ¶ Pretores in priuatis & publicis ius dicebant populo. illis potestas: nonū ius condēdi/ & vetera abrogandi. introducti fuerunt ob impedimenta consulum/ tempore bellorum. ¶ Censores: magistri morū. illis erat potestas: senatores et senatu amouendi/ & ciues infamie nota inuendi. Alij erant censores: qui ciuū censum agebant/ quisq; enim tanti sua estimabat: quanti illi censuissent/ Erarios constituēbant. erant duo. Anchoritas quinquennis. ¶ Tribunorum/ hi plebei erant: quorū officij erat partes plebis defendere. hi militares: qui ex equo imperatori/ pro milibus opponebantur. alij vero alijs curis deputabantur. ¶ Prefecti qui et satrape: vrbi/ legionibusq; et regionibus/ et huiusmodi preficiebantur/ ne ea que ad victum pertinent/ et alia necessaria deficerent/ atq; vt instaurandā instaurarent. ¶ Questores erarium publicum/ publicas pecunias/ redditus/ et tributa curabāt. ¶ Ediles hi foro venalium rerū preerant: ne qua fraus interueniret. et eorum quidem preerant annonę frumentarię: qui ediles cereales dicebantur. quidā annone forensi/ copieq; cibatorum.

- Senatores.
- Consules.
- Procōsules
- Dictator.
- Magister equitum
- Pretores.
- Censores.
- Tribuni.
- Prefecti/ satrape.
- Questores.
- Ediles.

quidam seruīs/ iumentis/ animalibusq; videndis: ne quid morborū/ viciorumq; pro integro videretur. et ad ipsos cura mensurarū/ poderum preciorūq; incūbebat iusq; pro talibus (si fraus interuenisset aut querela surrexisset/ dicebāt. et omnes hos (q; fori venalis lex/ penes eos erat) greci vocabant ἀροραρομοουσ. sunt alij ediles: qui ludos publicos exhiberi curabant/ et sacras priuatasq; edes/ aque ductū/ publica edificia/ publicas vias/ et integra/ vt mūda essent oia/ vrbsq; vniuersa cum ornatu retineret salubritatē/ iusq; pro talibus reddebant. Et quibus peculiaris editum sacrarū cura demādata erat: ne quide sedū/ aut ruinosū appareret/ sed mūde et ite gre feruarunt: editui appellabantur. Verū diligentius de ijs legant apud Fenestellā/ Pōponiū/ legisperitos/ aliosq; cōplures. qui peculiare libros de magistratibus scripsere. ¶ Appellaturq; prefecti equitum/ prefecti legionū. Prefecti equitū qui et magistri equitū: de quibus et in pcedenti annotatione/ quibus summa est potestas in equites. Legionem: a delectu militū dici volūt/ & nullo certo numero diffinitur/ quādoq; plures delectos milites habens quādoq; pauciores. Vegetius illi tribuit numerū 6666/ Varro 3000 fuisse dicit/ alias 4000 et hec quadrata legio dicebatur/ Marius eam fecit 6200. alij autē diuidūt legionē in 10 cohortes/ cohortē in 50 manipulos/ manipulū in 25 milites. vnde fit legio hoc pacto numerū 12500 cōtineat. ex quibus datur intelligi: legionē certo numero nō diffinitū/ sed a magno numero delectorū militū dici/ qui infra numerū 3000 esse non solent. hunc etiā intelligi possunt: qui prefecti legionū dicant Ciliarche: mille militibus prefunt. centuriones: cētū. decuriones: decē. quaterniones: quattuor. sed ex proprijs authoribus: hec et huiusmodi admonuimus esse requirenda. ¶ Alia species curationis est circa rem diuinā. Et numero 63/ vt simul expediatur/ circa rē diuinam. primo loco vbi interpretatio habet circa rē diuinā: habet Aristoteles περὶ τοῦ θεοῦ et secūdo περὶ τῆς τὰ δαιμόνια. id est circa deos et circa demonia. & numero 64/ vbi interpretatio habet preterea de ludis gymnicijs et musicis: vbi musicis/ illic Dionysiacis. & erant ludi illi quos in honorē bachi: ignara veri dei celebrabat antiq; quitas. hanc annotationem adieci: ne de re diuina/ vltra q; par sit defendatur Aristoteles. nā his in locis: aperte vt vir gentilis loquitur. et sunt qui nimio affectu: hi Platonem/ illi Aristotelē/ alij Socratē/ alij Pythagorā defendūt/ cōmendent/ approbant. sed in re diuina presertim: periculosū est. nam gentiles fuerūt: et gentiliū deorū superstitionibus/ scātēt Platonici libri: neq; Aristoteles imunis est/ sed id longe minus/ et perpaucū est. et nichil vanius ijs: que se Pythagoricos nominarunt. nam de Pythagora ipso soniāt/ qui loquuntur: cum nichil ipse reliquerit scriptum & carmina illa Pythagore que aurea dicuntur. Primum immortales diuos ceu disposuit lex Ac orcum cole/ & illustres heroas adora Demonas ac venerans terrestres/ lege litato. Que vt vides ab impietate incipiunt: non ipse Pythagoras/ sed Philolaus Pythagoricus scriptis tasse fertur. q; Hierocles Alexandrinus idololatrię defensionis amore isanus/ et ob vnus dei instauratum cultū Christianis infensus cōmentatus est. Et vis primos hostes Christiane religionis et cultus vnus et solius veri dei agnoscere. lege Hirenē/ et iuuenies illos se nominare Pythagoricos. lege Origenem/ Epiphaniū/ Augustinū inuonies secundos acerrimos hostes/ se nominare Platonicos/ et manifeste non tam in Christianos q; in Christū debachātes/ & in vnū verum deum blasphemos. quorum a sanctis dānata nomina: nunc fere/ quia sub melle vitus latēs nō percipiatur/ incipiunt illustria denuo ventilari. et timēdum ne velut noua hydra: multa pretendere malefica noxia/ & multis mortifera capita nimii permittantur. Neq; qui se nominant Peripateticos: impietatis labe carent. nā Alexander Aphrodyseus: de anima cū Epicuro sentire arguitur. Auerroes cordubensis ἀθεμιστοσ: de intellectu/ pro declinandā Epicureorū impietate/ perniciosissimum virus euomit. Hic libet plurisper subsistere/ et denarrare fabellā: que his diebus fertur apud Germanum Ganaiū virum consularē accidisse. Cū enim plerūq; vt assolet/ et Theologos et philosophos/ ad suam mēsam vocasset: iter eos affuit et quidā extanee regionis pariter et lingue/ linguā tamen litteratorū cōmune callens/ et de studijs multa pre se ferens. & vbi varia hunc inde de litteris iunt iactata: Theologus quidā qui preter litterariā et celticā liguam nullam aliā nouerat/ virū perconratur/ quid de intellectu sentiret et an omniū hominum vnum eundemq; intellectum esse putaret/ Quo dicente non eundē se putare. Nō crediderim iquit Theologus/ te ad id rationem vllā habere. Immo plurimas inquit. Iubet aliquam afferre. Tunc ille omnibus qui aderāt incognito sermone/ cepit multa profari/ profundere multa: quibus quidem sermonibus cunctis couiuuius potius quippiā stridere q; loqui videbatur. Cunctis igitur admirātib; et expectantibus quid id mōstri pareret: Theologus ignotos sermones interrūpens/ haud te intelligo inquit. Tunc ille. et hoc est at quod dixi non omniū hominum me putare eundē esse intellectum. quo dicto cōuiuē omnes effulse risere. Et siue hec res & vera/ siue ficta est: sic plane

- Fenestella.
- Pōponius.
- Prefecti equitum.
- Legio.
- Prefecti legionum.
- Ciliarche.
- Ceturiones
- Decuriones
- Quaterniones.
- Aristoteles
- Aristoteles
- Plato.
- Aristoteles
- Socrates.
- Pythagoras.

- Pythagoras.
- Philolaus.
- Hierocles.
- Christiani.
- Hirenus.
- Origenes.
- Epiphanius
- Augustinus
- Platonici
- In deum blasphemii

censeo ridēdos eos esse/ qui intellectum vñū/ cōmunemq; omniū hominū defendant. Hec dixi non studio in quenq; inuehendi: sed quia omnes in suis studijs cautos esse velim: & ne in offendiculum/ maxime in ijs q; ad deum totius boni authorē pertinent/ forsitan incidāt incōsulti. **¶** Alij pontifices maximos. vbi hic pontifices maximos littera greca habet πρῦταπεισ id est pitanes sic enim Athenis appellabantur illi: quibus publicū sacrificiorū precipua/ summaq; administratio commissa erat. Et hec de sexto politicorum.

**¶ SEPTIMI POLITICORVM
ARISTOTELIS
FINIS.**

¶ SEPTIMVS POLITICORVM ARISTOTELIS.

¶ De optima republica/ et ciuitate beata. Cap.

Optima res publica.

De optima republica recte querere volēti: necessarium est prius determinare: que vita sit maxime expetēda. nam si id ignotū sit: necesse est/ et optimā rempublicam ignorari. optime enim agere consentaneum est ijs/ qui sub optimā reipublice disciplina reguntur/ ex ijs que sibi assint: nisi quid accidat preter rationem. Quare primum instituēdū est: que vita sit cunctis (vt ita dixerī) maxime optanda. deinde vtrū publice et priuatī eadem sit/ an alia. **¶** Putātes igitur multa sufficienter esse dicta de optima vita/ etiam in externis sermonibus: et nunc illis vtendum cēsemus. nempe aduersus hanc diuisionē/ nemo vtiq; refragabitur: q; tria cū sint bonorū genera/ externa/ corporis/ et animi: ista oīa adesse felicī homini oportet. nemo enim felicem diceret eū: qui nullā partem fortitudinis habet/ neq; temperantie/ neq; iustitie/ neq; prudentie/ sed timentē etiā circūvolantes muscas/ abstinentē vero a nulla penitus edēdi bibēdiq; extrema cupiditate/ et gratia quadrātis vnus dilectissimos interficientē amicos/ similiter et mēte ita stultum atq; ignarū/ quasi puerū quēdam vel infanū. Sed ista quidē sic (vt dicta sunt) omnes concederent. **¶** Discordant tamē in quanto atq; excessu. nā virtutis quidem satis habere se putant: quātulūcunq; habeant. diuitiarū vero atq; pecuniarum/ potentieq; et fame/ et huiusmodi omniū in infinitū excessū sequuntur. At vero nos illis dicemus: quia facile est de his etiā per opera/ ipsam fidē suscipere: cernentes/ quia homines acquirūt et conseruant non virtutes externis bonis/ sed externa virtutibus. **¶** Ipsaq; beata vita siue in gaudio posita est/ siue in virtute siue ā bobus: magis inexistit/ moribus et intellectus in excellentia ornatis/ mediocria vero externa possidentibus/ q; ijs qui in externis plura possidēt/ q; opus sit/ et in illis deficiunt. Quinetiā ratione considerantibus: licet hoc probe intueri. nā externa quidē bona finē/ terminūq; habēt tāq; instrumētū quoddā. Omne autē vtile tale est: vt eius excessus vel noceat habēti vel certe non prosit. At bona anime: q; to magis excedunt/ tanto magis vtilia sunt/ si non solū honesti verū etiam vtilis apellationē tribuere illis debet. **¶** Omninoq; patet: q; sequi dicem⁹ dispositionem optimā cuiusq; rei adinuicē/ secundū excessum distantie illorū/ quorū dicimus eas esse dispositiōes. Quare si est anima preciosior corpore et pecunijs/ et simpliciter et nobis: necessariū est et dispositionem cuiusq; optimā eodē modo illis correspōdere. **¶** Insuper anime gratia illa expeti nata sunt: et ita recte lē-

tientes/ expetere omnes oportet. non autem animā gratia illorū. **¶** Q; igitur felicitatis tantū vniciq; contigit. q; tū virtutis atq; prudentie/ et q; tum secundū has operatur confessum nobis existat/ teste deo vsis qui felix est atq; beatus nō per aliquod extenorū/ sed per se ipsum/ quia talis sit secundū naturam. **¶** Cū & bona nam fortunam aliud esse q; felicitatē: propter hoc necessarium ē. nam extenorū quidē bonorum causa ē fortuna et casus. at iustus et temperans nemo a fortuna 4 est/ neq; propter fortunam. **¶** Consequens vero/ est et iisdem rationibus consentaneum: ciuitatē quoq; beatā esse/ que optima sit et que bene agat. impossibile autem bene agere eos: qui bona non agant. nulla vero bona actio est: neq; viri/ neq; ciuitatis/ sine virtute atq; prudentia/ fortitudo autē et iustitia et prudentia ciuitatis: eādē habēt vim ac formā ijs/ secundū quarum participationē vnus quisq; hominum dicitur iustus/ et prudens/ & tēperatus. sed hec hactenus pro 5 omni loco premissa sint. neq; enim non attingere illa possibile fuit: neq; omnino omnes eorum proprias rationes explicare. nā alterius ocij ista sunt. **¶** Nūc autē supponatur nobis. q; vita optima et priuatim vniciq; et publice ciuitatis: est cū virtute/ intātum externis facultatibus adiuta: vt actiones studiosas efficere possit. Sed de his: nunc quidem pretermittis dubitationibus: postea considerandum erit/ si quis forsan dictis non acquiescet.

¶ PRIMI CAP. SEPTIMI POLITICORVM ARISTOTELIS COMMENTARIVS :

De optima republica absolute proponit differendū. quare et que absolute optima sit vita/ maximeq; expetenda prius esse videtur discutiendū. hac enī ignota: & q; optima sit respublica ignorare necesse est. & primū cognoscendū esse q; optima maximeq; optanda sit vita. quod ex numero 5 aperiet. deinde an eadē sit publice et priuatim/ an altera quod referabit nūero 6. **¶** Que sit optima/ maximeq; expetenda vita: remittit ad alios libros vt ad primū ethicorum/ vbi dictū est felicitatem vitamq; optimā esse viuere secundū virtutē/ & perfectam quidē/ et in vita perfecta. vt secundū fortitudinem/ temperantiā/ iustitiā/ prudentiā/ et reliquas virtutes. **¶** Confutat errorē eorū: qui/ putant quātūcunq; virtutis habeatur/ sat esse. & virtutum abundantiam non esse curandā: sed diuitiarū pecuniarū/ potentieq; et fame/ et huiusmodi taliū excessum in infinitum esse querēdū. **¶** Primo quia homines acquirunt et conseruant non virtutes diuitijs/ pecunijs/ et huiusmodi externis bonis: sed externa bona/ virtutibus. **¶** Secūdo. quia beata vita siue in gaudio collocata sit/ siue in virtute/ siue in ambobus: magis inexistit hominibus moribus et intelligentia in excessu ornatis/ externa quidē mediocria possidentibus/ q; ijs qui extenorū bonorū habent excessū/ et in morū et intellectus deficiūt excessu. **¶** Tertio. ratione liquet. quia externa bona: terminū finemq; habent/ tanq; instrumētū quoddā. nā externa bona dūtaxat vtilia sunt. vtile autē omne/ tale est vt eius excessus/ vel noceat habenti/ vel certe nichil prosit. at vero contra: bona anime quanto magis excedūt/ tanto magis vtilia sunt/ modo liceat illis vtilis nomen accōmodare et non potius solum honesti. quale valentiore iure aliter q; putant: in virtutibus excessus est expetendus/ in externis autem nequaq;. **¶** Quarto. optime rerum quātūcunq; affectiones/ sequuntur excessum distantie in perfectionē earum rerū quātū sunt. Quare si anima preciosior est et corpore et externis bonis/ et simpliciter & quo ad nos: necesse est optimā anime affectionē/ dispositionēq; ad optimā et corporis et bonorū extenorū dispositionē/ ita se habere/ illamq; excedere. quare bonorū anime excessus: potius expetendus. **¶** Quinto. quia externa bona anime gratia expeti nata sunt (atq; ita qui recte sentiūt expetere oportet omnes) nō autē anime extenorū gratia: quare et anime bona/ ijs que ab externis proueniunt sunt meliora/ expetenda magis. quo circa in illis excellere est expetendum/ potius q; in externis. **¶** Sexto: tantū cuiq; felicitatis accidit quātū virtutis et prudentie/ quātūq; secundū illas operatur (vt ex libris ethicorum est supponendū) non autē quātū diuitiarū/ extenorūq; bonorum. quia in re deo vt teste vtamur: qui felix est et beatus/ non per aliquid extenorū/ sed per seipsū/ et quia secundū suā diuinitatis naturā sit talis. **¶** Septimo. quia hanc ob causā necesse est bonā fortunam aliud esse: q; felicitatem. nā temeritas et fortuna: eorū bonorū/ que anime externa sunt causa est. at iustus/ &

Ethicorū.
primi cap.
9

temperans nemo: neq; a fortuna/ neq; propter fortunā est. abundātia igitur bonorū anime/in quibus felicitas collocatur/ querenda: non externorū/ fortuitorūq; bonorum excessus. ¶ Finit ciuitatem beatā: eam esse/ que optima sit/ beneq; agat. bene autē agere secundū virtutē/ et prudētiam a gere. et fortitudinem/ temperantiā iustitiā/ prudentiāq; ciuitatis: eandē vim/ formāq; virtutibus ijs habere secundū quarū participationem vnusquisq; hominū fortis/ temperatus/ iustus atq; prudens dicitur. et de his: tāta dixisse satis sit. nā hic omnia hec secundū proprias rationes explicare/ nequāq; possibile: cū alterius ethice videlicet sint institutionis. ¶ Finit vitā beatā/ et priuati cuiq; et publice ciuitatibus: eam esse/ que priuatim cuiq; et publice ciuitatibus cum virtute adest/ cui facultatū tanta suppetit copia/ vt actiones studiosas efficere possit.

ANNOTATIONES AD CAP. PRIMVM SEPTIMI POLITICORVM.

Argumentum. Que in septimo differuntur: hec sunt optima res publica absolute. regio. ciues. ciuitas. institutio. natura. De optima republica: ciuitas beata. vita actiua/ et contemplatiua. virtus. De regione: quantitas. conditio. cōmunio maris. De ciuibus: qualitas. ciuitati necessaria/ qui participet: et quibus. De ciuitate: distributio. vrbs. comestationū loca. De institutione: cognitio finis disciplina imperantium. discipline cōtemplatiue. De natura: procreatio liberorū/ virtus/ & disciplina puerorū: beata ciuitas: cap. primo ad numerū 6. vita actiua et contemplatiua: a 6 ad 12. virtus: a 12 ad 15. quātitas regionis/ et ciuium multitudo: a 15 ad 18. conditio: a 18 ad 19. communitio maris: a 19 ad 23. quales ciues: a 23 ad 26. necessaria ciuitati: a 26 ad 29. qui participent/ et quibus: a 29 ad 36. distributio ciuitatis: a 36 ad 41. vrbs. a 41 ad 46. comestationum loca: a 46 ad 51. cognitio finis: a 51 ad 59. disciplina imperantiū: a 59 ad 70. discipline cōtemplatiue: a 70 ad 74. procreatio liberorū: d 74 ad 88. virtus et disciplina: ab 88 ad finem septimi. et hic partitionis septimi in cap. 17: ratio sumpta est. ¶ Nemo enī felicem.

Hic ordine ponit quattuor virtutes: fortitudinem/ temperantiā/ iustitiā/ prudentiam. quas nostri cardines virtutū/ Cicero/ Seneca/ et Stoici fontes officiorū appellant. et quas Plato enumerat: in quarto de republica. ¶ Virtutis satis habere putant/ quantulūcūq; habeāt: diuitiarū vero/ atq; pecuniarum/ potētēq; et fame et huiusmodi omnium in infinitum excessū sequuntur. hic error hec opinionis nebula/ & vero noie desipiētia/ adhuc nostra tēpestate multos nobiles fatigat. quorū alij probro ducunt/ vt eorū filij norint nomē suū: nisi obtorte litteris designare vt littere mōstrū potiusq; scripturam pre se ferant. non Alexādrī Macedonis/ non Cesaris illa erāt nobilitatis insignia. alij suos quidē omnigenis disciplinis cōmitti volūt/ sed illas duntaxat/ vt vix primis libris attingant/ delibare/ et olfacere a longe/ et id satis esse putant. reliquū vero temporis congerendis pecunijs/ aucupādis potētis/ & populari/ vaneq; fame sine vllō definito fine/ sine vllō termino volunt esse perintentos. quos iuste eruditorum schola redarguit/ haud aliter q̄ Palamedes apud Homerum Agamennona: impropers illi/ quot digitos fere/ aut pedes haberet ignorātiā. sic enī suos educari curāt: quos fortuna cecos/ non quos virtus/ quos prudentia fecerit oculos illorū. Aristoteles: cece mentis hic conuellit errorē. et reuera plerisq; in locis qui velint (vt par est) legitime suos liberos institui/ perpauca/ (ne nullos dixerim) cōperiuntur. cōperiuntur tamē aliquid/ sed perpauca: qui virtutis admiratores et amatores/ nobiles prima illa et antiqua nobilitate/ suos filios illius vere nobilitatis student relinquere heredes. In qua re: nobilitas Veneta/ nō parū nichil videtur promereri laudē. que sūmo studio/ sūmaq; diligentia/ tā generose/ tamq; liberaliter suos liberos suosq; ab ineunte etate patricios institui curat: vt cum etate maturiores ad magistratus assumūtur/ longe ceteris in amplitudine terrarū quibus late dominātur/ disciplinarū splendore et administrationis prouidentia prefulgeant/ longeq; habeantur insigniores. et si nullo alios preter Hermolaū Barbarū/ Hieronymū Donatum/ Petrū pascalicū/ Vincentiū Quirinū nossem: id dicere oportuit. non male in hoc imitati Romanā nobilitatem: dum olim/ Romanis summa rerū cessisset. nūc autem et ipsi vel in hoc ab exteris sūma cum laude imitatione digni. sed de his haecenus. ¶ Nunc autē supponatur nobis. Ex cap. nono primi Ethicorum: id ita esse cognoscitur. et cap. tertio decimo huius: de ea re/ adhuc non nichil.

De identitate felicitatis/ felicitate actiua et cōtemplatiua/ et optima reipublice dispositione/ placitis aliorū/ et officio legislatoris. Cap. II

Vtrum autem eadē sit dicenda felicitas singulorū hominum et ciuitatis/ vel non eadē: reliquū est videre. Manifestū vero et hoc. omnes enim fauerentur esse eandem. nā quicunq; in diuitijs beatam vitā vt in re vna posuerint: hī ciuitatem quoq; totam si opulenta sit/ beatam esse fatebuntur. Et

Cicero.
Seneca.
Stoici.
Plato.

Alexander
Cesar.

Hermolaus
us barbarus
Hieronymus
donatus.

Petrus pascalicus.

Vincentius
quirinus.

quicunq; tyrannicā vitā alijs preferunt: hī ciuitatē late dominantē/ beatissimā esse dicēt. Siue quis id vnū per virtutē recipit: & is ciuitatē beatiorē dicet/ si sit studiosior. ¶ Sed hec iam duo sunt: que indigent consideratione. vnū nunquid vita illa preferēda sit: que versetur in republica/ & in cōmuni societate/ an potius vita peregrina & a ciuili societate remota? ¶ Preterea quā speciem reipublice/ et quā dispositionē ciuitatis optimā putare debeamus: siue ab omnibus expetenda sit cōmunio ciuitatis/ siue a quibusdā nō/ sed tamē a pluribus. ¶ Cū vero ciuilibus intelligētie & speculationis hoc sit opus (nō autē quid circa vnūquenq; expectēdū) preferamus nūc & nos hāc cōsiderationē. nā hoc quidē extra propositum esset: illud vero secundū propositū huius institutionis. at vero q̄ necessariū sit illā esse optimā reipublicā/ p̄ cuius institutionē vnusquisq; optime agat/ & beate viuat: manifestū est. ¶ Sed dubitabatur etiā ab ijs/ qui vitā cum virtute maxime eligendā putant: vtrū vita ciuilibus & actiua sit preferenda/ an potius illa vita/ que sit ab oibus externis soluta/ ceu cōtemplatiua quedā/ quā solā putant quidā esse sapientis. fere enī has duas vitas prestātissimi ad virtutē homines: anteponere videntur/ & antiqui & recentes. Dico autē duas/ ciuilem scilicet/ & philosophicā: sed refert nō parū/ vtrū hoc aut illo modo veritas se habet. necesse est enī: illū qui recte sapit/ ad melius propositū disponere & priuatim vnūquenq; hominē/ & publice ciuitatē. ¶ Putant autē quidā in gubernādis proximis/ si cū dominatu fiat: iniuriā esse summā. si ciuilitate: cessare quidē iniuriā/ sed impediri vite tranquillitatem. ¶ Alij vero contra hec omnino putant: ciuilem & actiuam vitam/ solā esse veri. in singulis enim virtutibus/ nulli eorū qui priuatā ducunt vitā esse maiore facultatē operandi: q̄ ijs qui in reipublice gubernatione versantur. sic igitur hī existimant. ¶ Sunt etiam qui alijs dominari tyrannicū reipublice modū/ putēt solum esse beatum: & in quibusdā ciuitatibus hīc est finis legū: vt finitimis dominentur. ita cū pleraq; constituta passim (vt ita dixerim) iaceant apud plurimos: tamen si quid vnū leges respiciūt/ id coniectāt omnes/ vt ciuitas dominetur. Si cut in Lacedemone & Creta: ad bellū fere ordinata est disciplina iuuetutis/ & legum multitudo. Preterea apud gentes omnes/ que possunt preualere: huiusmodi honoratur potentia. ceu apud Scythas & Persas & Thraces & Gallos. Quibusdam enī leges sunt ad huiusmodi prouocātes virtutem: vt apud Carthaginienses: ferūt ornatū annulorū accipere/ pro numero expeditionū/ in quibus militauerint. Fuit etiam quandoq; in Lacedemonia lex. eū qui nullū hostem interfecisset: capistro cingi. Apud Scythas vero: nō licebat solennibus epulis pateram circūlatam accipere ei/ qui nullum occidisset hostem. Apud Hiberos quoq; pugnacem gentē: tot obeliscos erigere circa sepulchrū mos est/ quot homines ex numero hostiū necauerit. Et alia apud alios sunt huiusmodi cōplura/ legib; aut cōsuetudinibus cōstituta. ¶ Atqui videretur forsā nimis absurdū esse: si quis cōsiderare velit/ an hoc officiū esse debeat eius/ qui legibus instituit ciuitatem/ prouidere scilicet vt illa dominet finitimis/ & volētibus & inuitis. ¶ Quomodo enī id ciuile/ aut lege sancindū/ quod ne legitimū quidē est/ neq; enī legitimū nō solū iuste/ verū etiā iniuste dñari. ioperare vero est: & non iuste. ¶ Atqui nec in alijs scientijs id videmus. neq; enī medicū neq; gubernatoris officiū est: vel persuadere

Lacedemō
Creta.
Scythe.
Persic.
Thraces.
Celte seu
Galli.
Carthagi
nenses.
Lacede
monia.
Scythe.
Hiberi.

3 re egrotis/ & nautis/ vel vim afferre. ¶ Sed videntur pleriq; existimare civilem disciplinam esse dominari. & qd̄ in seiplos fieri nollent/ dicerentq; neq; iustum esse/ neq; decens: hoc in alios facere non erubescunt. ipsi pro se iustitiam querunt: pro
 4 alijs vero nulla eis iustitie cura est. ¶ Hoc autē absurdū: nisi tales sint natura/ vt alter dominari debeat/ alter non. ¶ Si est ita: nō esse conandū omnibus dominari/ sed illis dūtaxat/ qui vt illis domineat nati sunt. sicut nec venari homines ad vsum cibi vel sacrificiū: sed id qd̄ venabile est. est autē venabile omne animal: qd̄
 5 sit natura ferū/ & esui aptū. ¶ Eniuero fieri potest: vt sit ciuitas vna seorsum per seipsam beata/ videlicet si gubernetur recte. nā potest esse sita in loco penitus separato: & legibus vti laudabilibus. cuius reipublice cōstitutio: nō ad bellū/ neq; ad superandos hostes sit. quādoquidē illi nichil inexistit tale. Patet igitur qd̄ omnia reibellice studia/ bona sunt existimanda: sed non vt finis supremus/ sed gratia illius. ¶ Studiosi autē legum positoris est cōsiderare urbem/ ac naturā hominū/ & omnem aliam cōmunicationē vite laudabilis: quo participet (quantū fieri potest) felicitatem. differētia tamen erit in quibusdā legum institutis constituēdis. & hoc pertinet ad eam disciplinā/ que est de legibus ferendis videre: si qui sunt finitimi populi qualia ad quales exercenda sint/ & quēadmodum cū singulis cōuerlandum. Verum de hoc/ postea suo loco/ considerationem faciemus/ ad quē finem debeat optima reipublice cōstitutio tendere.

SECUNDI CAP. COMMENTARIUS.

Secundum qd̄ proposuerat in principio dicendū/ discutit: eandē scilicet eiusdem nature esse felicitatē ac optimā vitam singulorū hominū/ & ciuitatis. quia qui in diuitijs felicitatem/ beatāq; vitā collocarūt. priuatim in vno: & illi quoq; ciuitatē/ si tota opulenta sit/ beatam esse faterentur. & quicūq; vnius tyrannicā vitam ceteris preferunt/ optimāq; ducunt: & hi ciuitatē late dominantē/ beatissimā esse dicent. & si quis admittit vnū per virtutē optimū esse/ ac beatū: & is quoq; ciuitatē beatiorē dicet/ que fuerit studiosior. iure igitur: singulorū hominū ac ciuitatis/ eadem sit felicitas/ optimaq; vita. ¶ Questiones due. Prima est. an actiua/ administratiuaq; vita/ que versatur in ciuili societate/ preferenda sit/ an potius contemplatiua vita/ peregrina quidē/ & a ciuilibus curis semota. ¶ Secunda. quam speciem reipublice/ & quā ciuitatis optimā dispositionē/ putare debeamus: siue ab omnibus expetēda sit huiusmodi ciuitatis cōmuniō: siue a quibusdā nō/ attamē a plurimis. ¶ Diluit paucis secundā. volens hoc opus intelligentie & speculationis ciuilis esse/ atq; officiu. cōsiderare que reipublica optima sit/ non autē quid circa singulum quēq; sit expetendū. Ideo nūc illā considerationē: huic esse preferendā. nam hoc cōsiderare: quid vniciq; expetendū sit: superuacaneū esset. illud autē que videlicet reipublica/ reiq; publice dispositio optima est: huic discipline accomodatū officiu. & id hoc in loco manifestū esse oportet: eam optimā esse reipublicā/ per cuius institutionē vnusquisq; optime agat/ & bene/ beateq; degat. ¶ Quid de actiua vita que ciuilis est/ & contemplatiua que philosophica/ senserint nōnulli: qui optimā vitā viuere cum virtute esse putant/ sed in virtutis vsu differunt. sentiunt quidā vitam contemplatiuā longe preferendā/ optimāq; esse. quia in gubernandis proximis conciuibusq; suis/ si id cū dominatu fiat/ sūma iniuriā sit: sin ciuilitate/ cessare quidē iniuriā/ sed impediri vite tranquillitatē. ¶ Alij contra solam ciuilem/ actiuāq; vitam esse cēsent: qd̄ virum deceat. quia nulli eorum qui priuate degūt/ maior sit secundū vnāquāq; virtutē operandi facultas/ q̄ ijs qui in reipublice administratione versantur. & certe vtrū hoc modo aut illo veritas se habet: nō parū refert. nā necesse est eū qui apprime sapit: ad eam quā norit meliorē/ vt ad signū/ actus suos ordinare/ & vnūquēq; priuatim/ et ciuitatē publice. ¶ Alij cēsent solā tyrannicā vitā esse beatā: & in plerisq; ciuitatibus & nationibus/ finis & cōstitutionū & legum tyrannicus est. vt scilicet finitimis domineat: vt in Lacedemone/ & Creta/ vt apud Scythas/ Persas/ Thracas/ & gallos. & leges ad huiusmodi finē quasi ad bellicā quandā virtutē prouocātes affert/ Carthaginensium/ Lacedemoniorū/ Scytharū/ & hiberorum. ¶ Nō esse officiu eius/ qui reipublicam legibus instituit: id prouidere vt ciuitas finitimis dominetur/ siue volētibus/ siue inuitis/ videntibus quidē si persuadere possit/ inuitis vero & per vim si nequeat persuaderi. ¶ Prius. quia id ciuile nō est/ aut lege sancindū: qd̄ ne quidē legitimū est. atq; legitimū nō est: dominari/ nō mo-

do iuste/ sed & iniuste. qui autē finitimita imperant: contingit & iniuste imperare. ¶ Secundo. quia neq; id in alijs artibus & sciētijs/ esse videmus. nā neq; medici officiu est/ persuadere egrotis vel vim afferre: neq; gubernatoris persuadere nautis/ alioqui vim parare. igitur neq; id officiu est institutoris ciuitatis/ reiq; publice. ¶ Tertio. quia q̄ ita faciūt existimare vidētur civilem disciplinā esse dominari: & qd̄ neq; in seiplos fieri vellēt/ dicerētq; iniustū atq; indecēs/ hoc in alios facere nō erubescunt. & pro se iustitiā querūt: pro alijs vero nulla iustitie cura est. qd̄: ius humani federis/ iustitieq; & amicitie violat. ¶ Quarto. quia absurdū est alios alijs querere dñari: nisi tales sint natura/ vt illi dominari debeant/ hi vero nequaquā. qd̄ si ita est: nō est conandū omnibus dominari/ sed ijs dūtaxat/ qui natura tales sunt vt eis dominetur. sicut neq; venari homines/ vt aut edantur/ aut sacrificētur: sed qd̄ venari natū est. est autē natū venari: omne animal suapte natura ferū/ & esui accommodū. ¶ Quinto. quia fieri potest: vt sit ciuitas vna semota ab ijs/ quibus dominari possit/ sitq; per seipsam absq; aliorū dominatu beata/ vt si recte gubernetur. nā potest esse sita in loco penitus separato/ & legibus vti studiosis: cuius institutio/ neq; ad bellū/ neq; ad subigendos hostes ordinata sit. quippe. cui nichil tale asit. manifestū etiā/ & id esse debet: qd̄ etsi oia rei bellice studia bona sint/ nō tamē sūt reipublice sūmū finis/ sed ipsius finis gratia. ¶ Officia legillatoris. cōsiderare ciuitatē/ atq; genus hominum/ qui legibus formandi instituendiq; sunt/ & omnem aliam probitatis vite cōmunionē/ quo felicitatis quoad fieri potest ipsi fiant participes. & differentia in quibusdā legum institutis inuenietur. & hoc insuper discipline que de ferendis legibus est/ prouidere attinet: si qui sunt finitimi populi/ qualia ad quales erunt exercēda/ & quonam pacto cum singulis erit conuersandum. ceterū posterius suo loco cōsideratio suscipiēda: ad quem finem debeat optima reipublice tendere cōstitutio.

CANNOTATIONES AD CAP. SECUNDUM.

Npotius vita peregrina. Vita philosophica & contemplatiua: peregrina dicitur. Pythagoras quia propter hmoi vitā: Pythagoras/ Empedocles/ Erachitus/ Democritus/ Anaxagoras diu/ multūq; peregrinati perrarunt. Et Plato ad Egyptios dehinc ad Empedocles/ Tarētiōs/ & Syracusios. Apollonius ad gymnosophistas & indos/ Anacharsis ex Scythia ad Atticos/ regina saba ad Solymos. & quia peregrini primū eā Erachitus. vitā induxerūt: & predicauerūt reuersi. ¶ Sunt etiā qui alijs dñari: tyrannicum Democritus. reipublice modū putēt solū esse beatū. In scdo de republica: hec pars a Thrasymachus/ & Glaucone tutatur. & qd̄ iustitia inuolūtaria/ & cōtra naturā: iniustitia vero voluntaria/ atq; ideo prestātor atq; scdm naturā/ & qd̄ iniustus prestātor iusto. ¶ Ferūt ornatū annulorū ac cingere. Quia francorū regū lilia/ insignia sunt: putarūt nōnulli/ hoc in loco de lilijs Aristotelē loqui. ¶ Antiqua traductio habetur eū qui strenue iē in militia gessisset/ ornatū ex lilijs accipere. verū Regia saba id allucinatione vocabuli accidisse certū est. nā greci κρινον quod nostri lilium vocāt. & κρινον παρα το κλειω και ωσι κικλωρι/ a claudio & quasi ciclum/ qd̄ vndiq; circūcludatur/ vocāt anulus. habet aut littera greca τ ο ρ εκ τ ω ρ κ ρ ι κ ω ρ κο σ μ ο ρ λ α μ β α ρ ε ι / ex annulis ornatū Glauco. fumit. vnde propter vicinitatē vocabulorum κρινον κα/ κριων: veterem traductiōē lilia posuisse verisimile est. solius enim littere/ & non admodum dissimilis: differentia vocabulorum est. parum enim p & κ quandoq; in sua protractione differre videntur.

De controuersia in vsu virtutis/ dominatu/ & prestātia vite contemplatiue. Cap. III

Dconfitētes autē vitā cū virtute/ esse maxime recipiendā/ & cōtendētes de illius vsu: dicēdū est nobis ad vtroq; sunt enī qui despiciant magistratus ciuitatis: putantes ingenui hominis esse aliam vitam/ q̄ ciuilis hominis/ & omnibus preferendam. Alij vero hanc optimam putant. impossibile enim: nichil agentem bene agere. bene autē agere ac felicem esse: idem est. ¶ Vtriq; eorum quedam dicunt recte: & quedā non. nā liberi quidem hominis vitam meliorē esse/ q̄ in dominādo occupati: verum est. nichil enim egregiū est: seruo vti/ inq̄ tum seruus. iustus enim domini in reb; necessarijs: nichil habet decorum. ¶ At putare omnē gubernationem esse dominationem: minime est rectum. non enim minus distat. liberorum gubernatio a dominatione seruorū: q̄ differat natura liber/ a natura seruo. de quo sufficienter

Resumit ea q̄ dicta sunt numero. 9

Quid bene & quid male primi sentiant.

in superioribus libris determinatum fuit. Sed laudare magis nichil agere quam agere: nequaquam verum est, nam felicitas est actio. Preterea multorum & preclarorum finem habent: iustorum/temperatorumque actiones. Quinimo arbitrabitur fortasse aliquis his hoc pacto determinatis: quod omnium dominandi potestatem habere optimum sit. sic enim plurimas ac pulcherrimas res agere possit. Itaque is qui dominus agendi esse potest: hanc facultatem dimittere alijs non debet: sed potius arripere. & neque filium patris/ neque parentem filij/ neque amicum amici rationem habere: neque hac in parte curare. nam quod optimum sit: id nobis ipsis ascendere debemus. optimum autem est bene agere. Hoc illi forsitan recte dicerent: si modo existeret auferentibus atque vim afferentibus id quod esset omnium maxime expetendum. sed fortasse id illis inesse non potest: falsoque supponunt. Non enim amplius bonas actiones illas esse contingit: nisi tantum ipse prestat/ quantum vir mulieri/ & pater filijs/ & dominus seruo. Quare is qui violaret: nil tantum proficeret postea/ quantum iam a virtute ipsa recessit. similibus enim honestum & iustum in parte. hoc enim iustum ac par. non par autem paribus & non simile similibus: preter naturam est. nichil autem honestum: quod sit preter naturam. Quapropter/ & si alius quidem sit melior secundum virtutem/ & secundum potentiam actiuam in rebus optimis: hunc sequi honestum est/ & huic parere iustum. sed oportet illi non virtutem solum/ verum etiam potentiam existere: per quam sit actiuus. Quod si hec vera sunt/ & felicitas in bene agendo est reponenda: & publice totius ciuitatis/ & priuatim singulorum/ vita illa erit optima/ que sit actiua. Verumtamen actiuam non est necessarium esse ad alios/ quemadmodum quidam putant. neque eas meditationes solum esse actiuas/ que gratia eorum fiunt/ que ex agendo proueniunt: sed multo magis (que in seipsis perfecte sunt/ & sui ipsarum gratia fiunt) contemplationes & meditationes. bene enim agere finis est. quare & actio quedam: maxime autem proprie dicimus agere etiam in externis actionibus/ eos qui intelligentia & cogitatione presunt/ ut architecti. Quinimo nec sine actione esse necessarium est eas ciuitates: que posite sint in solitudine/ & ita viuere eligentes. fieri enim potest: ut partibus inter se agere contingat. multe enim communicationes: adinuicem sunt partibus ciuitatis. Similiter autem hoc existit unicuique hominum. vix enim deus bene se habere/ & mundus totus: quibus non sunt actiones externe/ preter proprias ipsorum. Quare igitur necessarium sit esse vitam optimam priuatim unicuique hominum & publice ciuitatibus & hominibus: manifestum est.

TERTIUM CAP. COMMENTARIUS.

Vid recte/ quid perperam sentiunt ij qui numero 9 sentiunt vitam cum virtute maxime esse recipiendam: sed in usu dissidentes. quod hi perfectissime virtutis usum esse putent: publice administratione: illi vero semotam quamdam a ciuitate & foris strepitu/ in intimo mentis recessu/ sedatam tranquillamque contemplationem. & utriusque quedam recte dicunt/ & quedam non recte. primi quidem recte id dicunt: liberi homines/ & studio sapientie vacantis/ vitam meliorem esse quam viri in dominando occupati. nam dominari: nichil aliud quam seruo uti quatenus seruus est. seruo autem uti quatenus seruus est: nichil est egregium. iustus enim domini in rebus necessarijs: nihil habet decorum. At id primum non recte dicunt: omnem magistratum functionem/ esse dominationem. quia non minus distat liberorum hominum gubernatio a dominatione seruorum: quam differat natura liber a natura seruo: ut capite quarto primi ostensum est/ numeris 27 & 28. Secundo non recte laudant magis: nichil agere quam agere. quia felicitas quedam actio est. Itaque & quia multorum & preclarorum finem habent: iustorum/temperatorumque actiones. Secundi non id recte putant: posse dominari/ omnium optimum esse/ quod sic plurimas ac pulcherrimas res agere possit. quod autem optimum sit: id nobis/ et iam a filijs/ parentibus/ amicis/ aut quibusuis aufe-

rendo (modo valeamus) ascendere debemus. optimum autem bene agere. verum id non recte. Primo: quia quod optimum est/ maximeque expetendum: oportet inesse aliorum bona diripiuntibus/ vimque dominandi libidine/ afferentibus. quod nequaquam verum est/ falsoque supponunt. Secundo: quia non amplius actiones illas bonas esse contingit: nisi ille/ qui huiusmodi gubernationem attinet: tantum ceteris prestat/ quantum vir mulieri/ aut pater filijs/ aut dominus seruo. quare qui vim alioqui afferret: nichil tantum postea ad virtutem proficeret/ quantum iam a virtute discessit. nam si ceteris similis sit: honestum ac iustum ut in parte & per vices/ omnes & presint & subsint. id enim iustum atque equaliter: & equalibus non equaliter/ & similibus non esse simile/ preter naturam est. Id recte sentiant: si quis alijs secundum virtutem melior sit/ & secundum potentiam ad ea agenda que optima sunt: hunc sequi honestum esse/ & huic parere iustum. verum si virtute solum prestat: id dicere non possunt/ nisi etiam potentiam/ per quam agere & exequi possit/ ea que virtutis sint/ in aliorum administratione gubernationeque assistit. Diluit questionem numero 7 adductam. & vult optimam vitam/ siue publice ciuitatum/ siue priuatim cuiusque esse actiuam/ eiusque officium esse bene agere. non tamen (inquit) voco actiuam que solum ad alios sua habeat officia/ seu iustitia & politice virtutes ut putant nonnulli/ neque ea solum meditationes actiuas voco/ que sunt gratia eorum que ex agendo extra proueniunt. imo multo magis eas contemplationes/ meditationesque actiuas appello: que internam habent perfectionem/ sui ipsarum gratia existunt. quod hoc indicio cognitum esse potest. quia maxime proprie in externis etiam operationibus: eos agere dicimus/ qui intelligentia & cogitatione presunt operibus/ ut architecti. quinimo nec sine actione esse necessarium est eas ciuitates: que posite sint in solitudine/ & ita eligere viuentes. nam etsi ad externos nichil agant: contingit tamen partibus inter se agere. nam partibus ciuitatis: multe adinuicem communicationes sunt. similiter nec necessarium est hominem sine actione esse: etsi in recessu solitariusque degat. quandoquidem fieri potest ut internas/ propriasque actiones: partes mentis exerceant. nam & vix deus bene sese haberet/ & mundus totus/ quibus non sunt externe actiones (nichilque extra cadere potest) preter internas propriasque ipsorum operationes. Quod si interne ille contemplationes/ meditationesque/ & que sui gratia sunt/ maxime sunt actiones/ finis enim ipsarumque optimum bene agere: quare & actio quedam) constat contemplatiuam/ separatamque/ atque philosophicam vitam/ vite ciuili/ & que ad externas actiones existit/ esse preferendam. manifestum est igitur eandem/ naturamque consimilem optimam vitam & publice & priuatim. seu publice & priuatim philosophicam degant/ seu solum degant ciuilem: contemplatio & publice & priuatim contemplationi eadem & similis/ & actio publice & priuatim actioni quoque eadem atque similis.

ANNOTATIONES AD CAP. TERTIUM.

Item felicitas quedam est actio. Actionem extendit: ad omnium virtutum/ cum actiue/ tum contemplatiue vite operationem. proprie tamen vite actiue felicitas actio est: & contemplatiue contemplatio. sic & infra/ numero 14: agere extendit ad operari/ seu in vita actiua/ seu contemplatiua. sic enim illi contra quos agit: actionem & agere fumebant. & felicem esse (quod cunctis ea fuisset felicitas) & bene agere idem esse volebant. Quinimo/ nec sine actione esse necessarium est eas ciuitates: que in solitudine posite sunt. Ciuitas quecumque sit in hoc mundo posita/ seu solitaria sit/ siue extra solitudinem posita: non bene sine vita actiua/ & ciuili esse potest. nam actiua/ necessitatis rationem habet: contemplatiua vero dignitatis. actiua ut tactus inter sensus: contemplatiua ut visus. quare fieri posse nihil absconum videtur: ut ciuitas aliqua vitam ducat actiuam ac ciuilem solum/ contra autem non/ ut sola ducat vitam contemplatiuam. perinde atque visus/ nunquam sine tactu reperitur: at contra reperire facile est. nichil enim prohibet aliquam totam ciuitatem/ philosophicam vitam degere: ut de Bragmanis & Elseis a scriptoribus multa dicunt. sed sic vitam illam ducet: ut pariter cum res postulat/ agat/ seu ita videmus: ut cum oportet tangamus. id enim dum spiramus/ dum adhuc vitales ducimus auras: necessarium est. at dum exuti hoc corpore fuerimus: qui digni meliore vita fuerint reperti/ contemplatiua vita sola/ illos manebit. neque enim amplius erit agendi locus: sed tantum cum perenni diuinorum laude/ & admiratione contemplantur/ perpetuo illo euo fruemur.

De multitudine/ quantitate regionis/ & precipua ciuitatis quantitate. Cap. III

Vm vero ista nunc premissa sint/ ac de alijs rebus publicis fuerit prius a nobis consideratum: de reliquis dicendi initium faciamus. quales aliquas suppositiones esse oportet/ pro ea ciuitate/ que maxime secundum votum sit constitutionem susceptura. neque enim fieri potest: ut optima sit respública nisi comensurata sit abundantia. Ex quo necesse est multa presupponere quasi optantes: esse tamen nullum eorum impossibile. dico autem seu de multitudine ciuium ac de regione. Ut enim ceteris artificibus/ puta textori & na-

uiculatio/materiam subesse oportet aptā ad opificium (nam quanto melior hec existit: tanto id quod fit ex arte erit preclarior) sic & gubernatori reipublice & legum positori/oportet propriam subesse materiam apte se habentem. Est autem civilis facultatis primo videre de multitudine hominum: quā multos & quales natura esse oportet. de regione quoque eodem modo: & quanta & qualis esse debeat. Putant plerique: magnā esse debere beatam civitatem. id etsi verum est: ignorare tamen videntur/qualis magna & qualis parva dicenda sit civitas. existimant enim magnā ex numero habitantium. Sed oportet non tantum ad numerum: sed magis ad potentiam respicere. est enim civitatis opus quoddam. quareque maxime id efficere potest: hanc existimandum est esse maximam civitatem. ceu Hippocratem/ non hominem sed medicum quis diceret esse maiorem/ quam alium/ qui magnitudine corporis eum excedat. Quinimo si ex multitudine iudicandum sit: non ex quavis multitudine/ id est existimandum. necesse est enim forsitan in civitatibus esse servorum/ & inquilinorum/ & hospitum grandem numerum: sed ex iis qui sunt pars civitatis & ex quibus ut propriis partibus civitas constat. horum enim preexcellens multitudo: signum est magne civitatis. ex qua vero civitate artifices quidem permulti exeunt/ bellatores autem pauci: hanc impossibile est esse magnā. non enim idem est: magna civitas & populosa. quinetiam re & effectu patet: quia difficile est & forsitan impossibile/ ut quā nimium populosa sit civitas: optime gubernetur. Earum certe que bene gubernari dicuntur: nullam videmus in populosam multitudine esse diffusam. Patet etiam ex rationum fide. nam lex ordinatio quedam est: & bonam legis positionem necessarium est esse bonam ordinationem. at multitudo nimium magna/ non potest recipere ordinationem. diuine enim potentie id opus esset: que & hoc totum continet/ cum & bonum quidem multitudine & magnitudine consuevit fieri. quapropter & civitatem illam: cuius cum magnitudine dictus terminus existit: optimam necesse est esse. Ceterum est quedam mensura magnitudinis civitatis: quemadmodum & aliorum omnium/ animalium/ plantarum/ instrumentorum. nam horum singula: nec parva nimium/ neque magnitudine excessiva/ suam potentiam retinebunt. sed aut destituta erunt omnino a natura: vel male se habebunt. ceu navis unius palme: non erit navis penitus/ neque duorum stadiorum. sed si processerit ad aliquam magnitudinem: quandoque propter parvitatem male faciet navigationem/ quandoque propter excessum. ita & civitas: si ex nimium paucis sit/ non est per se sufficiens. si ex nimium multis: sufficiens quidem in necessariis erit ut gens/ sed non ut civitas. reipublicam enim: non facile est in illis constitui. nam quis dux esset tam excessive multitudinis: aut quis prece non stentorius. Quo circa necesse est primam esse civitatem illam: que ex ea multitudine constat/ que multitudo prima per se ipsam sufficiens sit ad bene vivendum/ in civili societate. contingit vero: ut ea que multitudinem hanc excedit/ sit maior civitas. sed hoc non est (ut diximus) infinitum. Que vero sit huiusmodi excessus determinatio: ex operibus intelligi facile potest. sunt enim actus civitatis imperantium atque parentium. imperantis quidem opus est iubere ac iudicare. ad iudicandum vero secundum iustitiam/ & ad magistratus demandandos secundum dignitatem: necessarium est/ ut se invicem cognoscant ciues/ quales sint. quare ubi hoc fieri non contingit: necesse est/ ut male res procedant

Hippocrates.

Stentor.

circa magistratus demandandos/ & circa iudicia. In utroque certe horum: nequaquam est temere procedendum. quod in nimia multitudine manifeste contingit. Insuper hospitibus & inquilinis facile est ad reipublicam aspirare: cum non sit difficile in tanta hominum multitudine latere. Patet igitur quod hec est optima determinatio civitatis: ut sit maximus multitudinis excessus/ qui sit per se sufficiens ad vivendum/ & facile inter se cognosci possit. De magnitudine igitur civitatis: determinatum sit in hunc modum.

QUARTI CAP. COMMENTARIUS.

15 **V**ppositiones faciendas esse/ & de multitudine civium/ & de regione quanta & que esse debeat. Primo. nam fieri non potest/ ut optima sit reipublica/ & que maxime ad votum constitutionem sit susceptura: nisi horum commensurata/ moderataque abundantia assit. quare necesse est multa supponere & de multitudine civium/ & de regione/ quasi optates: nullum tamen eorum esse impossibile. Secundo. quia ut textori & naviculario fabro/ ceterisque artificibus/ materiam supponere oportet ad opificium aptam/ que quanto melior est/ tanto & id quod ex arte fit/ preclarior evadit: sic reipublice gubernatori/ positorisque legum propriam subesse oportet materiam/ aptam atque accommodatam. hec autem est civium multitudo & regio. est autem civilis facultatis/ primum videre de multitudine hominum quā multos & quales natura esse oportet/ & de regione eodem modo/ & quanta & qualis esse debeat. Civitatem nequaquam ex numero habitantium censendam dici debere magnam. Primo. quia magis ad potentiam respiciendum/ quare que civitas decent/ opera sunt/ quod ad multitudinis acervum. est enim civitatis aliquod opus. quare Hippocratem alio medico maiorem quispiam diceret: non autem maiorem hominem/ si alius magnitudine excedat Hippocratem/ molem non attendens sed sanandi potentiam/ facultatem/ atque artem. Secundo. quia si civitas ex multitudine magna iudicanda esset: non ex quavis multitudine/ ut servorum/ inquilinorum/ hospitum/ quorum grandem oportet esse multitudinem. sed ex iis: ex quibus ut ex propriis partibus/ civitas coalescit/ atque constituta est. nam horum precellens/ & egregia multitudo: signum est magne civitatis/ potentiamque habere ad munia civitatis obeunda sufficientem. ex qua autem exire sufficiunt officines numero multi/ sed bellatores per pauci: hanc impossibile est magnam esse civitatem. neque enim idem est: magna civitas/ ac populosa. Tertio. id re/ & ipso eventu patet. quia difficile est/ & forsitan impossibile: ut que nimium populosa est civitas/ optime gubernetur. neque certe earum que bene gubernari dicuntur: ullam videmus in numerosam nimium multitudine esse diffusam. Quarto. id rationum fide constat. quia lex ordinatio quedam est. at multitudo nimium magna/ ordinationem recipere non potest. diuine enim potentie id opus est/ que & hoc totum continet: cum & magnitudine & multitudine bonum fieri consuevit. & hac quoque de causa/ civitatem optimam esse oportet: cuius magnitudinis dictus/ definitusque sit terminus. Quinto. quia est quedam mensura civitatis ceu aliorum omnium/ & animalium & plantarum/ & instrumentorum. nam horum singula: neque nimium parva/ neque nimia mole excreverunt suam potentiam retinebunt. sed aut destituta erunt omnino natura: aut prave se habebunt. ut navis unius palme/ non erit navis penitus: neque si mole tam ingens/ ut duorum sit stadiorum. in id autem magnitudinis incidens: interdum propter parvitatem pravam efficiet navigationem/ interdum vero propter molem excedentem. ita & civitas: si ex nimium paucis/ non est per se sufficiens/ si ex nimium multis/ sufficiens quidem erit in necessariis ut gens/ non autem ut civitas. nam reipublicam in tanta multitudine haud quamvis constitui facile est. quis enim dux esset tam excessive multitudinis: aut quis prece qui non Stentoris voce boaret? Primo/ precipueque civitatis/ multitudinem precipuam tantam esse debere: que per se sufficiens sit/ & facile ab iis qui magistratus gerunt/ remque gubernant agnosci possit/ & se invicem cognoscere. Primo. quia actiones civitatis sunt imperantium & parentium. imperantis autem opus est: iudicare ac iudicare. ad iudicandum autem de iustis/ & ad magistratus pro dignitate distribuendos: necessarium est: ut se invicem ciues agnoscant quales ipsi sint. quare ubi hoc fieri non contingit: ut res male se habeant/ & circa magistratus impartendos/ & circa iudicia necesse est. in neutro certe horum: nequaquam iustum est temere procedere. quod in nimia multitudine: manifeste contingit. in precipua igitur multitudine: se facile cognoscant oportet. non tamen ita parva sit: ut que ad gubernationem non sufficiat. Secundo. quia ubi multitudo tanta esset/ ut se invicem ciues non facile agnoscerent: hospitibus/ & inquilinis facile est ad reipublicam aspirare: cum non sit difficile/ in ea hominum multitudine latere. Expedi igitur quod optimus sit multitudinis terminus: ut sit maxima multitudinis abundantia/ qui per se sufficiat ad vivendum/ & facile inter se agnosci possit. & hec de multitudine civitatis.

Memphis. Roma. Mediolanū Lutecia. Stentor. Herodotus

Utra textori & nauiculario. nauicularius quem greci παυτηροπ appellat: nauū fa-
ctor est. ¶ Neesse enim forsan in ciuitatibus esse feruorū & inquilinorū & hospitiū
grandē numerū. Inquilini/ aduētitiij: qui locū incolentes manent. & hospites: qui non
manent/ sed pro transitu incolunt. ¶ Difficile est/ & forsitā impossibile. Magne vrbes
& populose nimirū/ qualis Memphis apud Egyptios/ vrbs apud ymbros/ Mediolanū apud Insu-
bres/ Lutecia apud Parisios: vix aut egre/ optima regitur politia. ¶ Aut q̄s prece nō stentorius.
Stentor apud Homerū (si poete fidē habemus) tantū vocis habuit/ quātū alij quinquaginta vo-
calissimi viri. de quodā alio vocalissimo refert Herodotus: qui erat in exercitu Xerxis.

Conditiones optime regionis & de situ vrbis. Cap. V

E regione igitur ciuitatis eadē fere dici possunt. nā qualis esse de-
beat: clarū est/ q̄ sufficiensimā oēs quicūq̄ fuerint sane laudabūt.
¶ Hanc autē neesse est feracē omnīū esse. nam omnia ī se ipsa ha-
bere & nullius indigere: sufficiens ē. ¶ Multitudine vero ac magni-
tudine tantā: vt queant habitatores ociosos nutrire/ liberaliter si-
mul/ temperateq̄ viuētes. Hoc autē vtrū bene an non bene dicatur: postea dili-
gentius erit considerandū/ quādo de possessionibus & de facultatibus mentio-
nem fieri cōtinget/ qualiter & quēadmodū se habere erga vsum ipsū oportet.
per multe enī circa considerationē istam dubitationes cadūt: propter trahētes in
4 vtramq̄ partē vite excessum/ alios ad tenuitatē/ alios ad luxum. ¶ Formā vero
regionis non est difficile prescribere: credēdūq̄ est in quibusdā/ rei militaris peri-
tis asserētibus talē esse oportere/ vt ab hostibus quidē nō facile inuadi possit/ ci-
5 uibus autē facilis sit ad alios egressio. ¶ Preterea vt hominū multitudinē facile
inter se cognosci posse diximus oportere: sic etiam regio sit subiecta cōspectui. id
6 est vt cognosci/ & ei succurri facile possit. ¶ Vrbis autē situs/ si formāda nobis il-
7 la est secūdū votū: oportune & ad terrā & ad mare debet iacere. ¶ Vna iam de-
terminatio dicta est: oportere ad auxilia ferēda cōmunem esse locorū omnium
8 aptitudinem. ¶ Altera ad importationē fructuū. ¶ Preterea ad lignorū mate-
riem: & ad (si quid simile opificiū regio in se habeat) facilem aduectionem.

QVINTI CAP. COMMENTARIVS.

Optime regionis/ & de vrbis situ & cōmoditate/ cōditiones nouem. ¶ Prima. debet eē
1 sufficiensimā. ¶ Secūda. omnīū ferax. ¶ Tertia. multitudine/ ac magnitudine tanta:
2 vt queat habitatores ociosos/ liberaliter simul/ ac tēperate nutrire. ¶ Quarta. forme-
3 talis esse debet: vt ab hostibus haud quāq̄ facile aggredi possit/ ciuib⁹ aut ad alios sit
4 facilis egressio. ¶ Quinta. vt multitudinē ciuū facile agnosci posse oportere diximus: sic etiā re-
5 gio in p̄spectu sit habitatorib⁹/ vt ei facile succurri possit. ¶ Sexta. vrbē habeat: & ad terrā & ad
6 mare optime iacentē. ¶ Septima. sic & in regione sita sit: vt ad presidia ferenda cōmunis sit om-
7 nicorū aptitudo. & hec de tota regione in q̄nta cōditione/ determinatio: iā dicta est. ¶ Octaua. sit
8 locorū aptitudo: quo facilis fiat in vrbē fructuū importatio. ¶ Nona. aptitudo item locorū ad li-
9 gnorū materiem & ad (si quā aliā regio similē possideat operationē) facilem aduectionem.

ANNOTATIONES AD CAP. QVINTVM.

Cato. Vitruuius. Leo.

E regione igitur ciuitatis. Et Cato/ & Vitruuius/ & Leo baptista florētinus/ & alij de re
d rustica & architectura scriptores: de regione/ vrbis situ/ forma/ & cōmoditatibus multa
utiliter scripsere. que hic nō recensenda: sed ex illis discenda sunt.

De cōmunionē maris/ nautica turba/ nauali potentia/ & exclusionē nau-
tice turbe a ciuitate. Cap. VI

Communio autem maris: vtrū utilis sit ijs ciuitatibus que bene legibus
sunt insitute/ an damnosa magis/ permulte sunt disceptationes. nā fre-
quentare aduenas quosdā/ alienis educatos legibus: inutile putant ad

rectam ciuitatis disciplinā. ¶ Et turbam hominū plurimam ex vsu maris/ trās-
mittentibus ac recipientibus negociatorū multitudinem: contrariā esse recte ci-
uuium institutioni. ¶ Q̄ igitur (si ista nō cōtingant) melius sit/ et ad securitatē/ &
20 ad copiam rerū necessariarum/ cōmunionē maris habere vrbē et regionē: non
est obscurū. nam ad facilius ferendū hostes: oportuna facultas succurrēdi auxi-
liandiq̄ suis per vtrumq̄ & per terrā & per mare esse debet/ & ad nocēdum in-
uadētibus. si nō vtrūq̄ possibile: at saltem altera ex parte magis existet cū am-
bobus participant. Et que apud eos non existunt/ importari: et q̄ superabūdāt
exportari/ ex necessarijs sūt. sibi enī ipsi negociosam: nō alijs esse ciuitatē oport-
tet. qui autem omnibus mercatū apud se prebēt: hec faciūt questus cupiditate.
q̄ si non expedit ciuitati hanc plus habēdi cupiditatē habere: nec mercatū certe
huiusmodi debet recipere. ¶ Nam et nūc quidē videmus multis regionibus &
ciuitatibus stationes ac portus oportune iacere: vt neq̄ intra vrbē sint/ neq̄ val-
de distantes/ murisq̄ circundari/ & alijs huiusmodi munitionibus. Clarum est
enim quod si quid boni proueniet ex tali cōmunionē/ ciuitas id bonū suscipiet. sin
aliquid mali: cauēri ab eo facile erit/ p̄ leges iubētes ac determinātes/ quos oport-
21 tet/ et quos non oportet inuicē admisceri. ¶ De nauali autem potentia/ q̄ melius
sit eam habere vsq̄ ad aliquā quantitātē: manifestum est. nō solū enim sibiipsis/
sed etiam finitimis quibusdam oportet auxiliari posse/ et esse terribiles quēad-
modum terra sic etiam mari. Magnitudo autem ac multitudo huius potentie:
ad mores ciuitatis erit accōmodāda. nam si qua fuerit ciuitas/ que magnam pre-
stantiam autoritatēq̄ reipublice habere consueuerit: necessariū hanc potentiā
22 rebus esse conformē. ¶ Turbam vero nauticā/ & huiusmodi hominū multitu-
dinem non necessariū est ciuitatibus existere. nulla enī ciuitatis pars: huiusmo-
di homines esse debent. Nam pugnatōres/ qui naues consendunt: ingenui sunt
homines. terra quoq̄ militare consueti: hi presunt nauali turbe/ & iperant. Exi-
stēte vero multitudine tenuis fortune hominū/ qui circa nos habitant et agrico-
larum/ qui in regione rem rusticā exercent: necessariū est abundantia esse na-
turarū. videmus etiam nunc istud fieri in quibusdam ciuitatibus/ ceu in ciuitate
Heracleotarum. multas enim implent triremes/ vrbem possidentes magis exi-
guam/ q̄ ceteri. De regione igitur et portibus/ et vrbibus/ et mari/ et nauali potē-
tia: in hūc modum determinatum sit. De multitudine quoq̄ ciuitatis/ quam de-
terminationem habere decet: prius diximus.

SEXTI CAP. COMMENTARIVS.

E cōmunionē maris et nautica turba: an ciuitatib⁹ recte legibus institutis expe-
diat/ an dānosa sit potius/ multis altercationibus cōtendūt nonnulli. et primo nō
19 expedire. quia frequentare vrbem quosdā aduenas/ alienis educatos moribus/
inutile ducendū est ad rectam ciuitatis disciplinā. ¶ Secundo. quia in ciuitate/
turbam hominū fieri plurimam ex vsu maris/ dū transmittunt et recipiūt nego-
20 ciatorum multitudinem: contrariū est recte ciuū institutioni. ¶ Diluit. ciuitati &
regioni conducibilis esse maris cōmunionem habere: dum modo hec non ac-
cidant. cōducibilis inq̄ et ad securitatē/ et ad rerum necessariarum copiā. Ad se-
curitatem quidem. quia ad facilius resistēdū hostibus. oportuna facultas succurrēdi/ auxiliandiq̄
suis/ per vtrumq̄ et per terrā et per mare presto adesse debet. et simili quoq̄ pacto ad nocēdū in-
uadētibus. q̄ si vtrumq̄ & auxiliari et nocere/ fieri non potest: at saltem alterum (cū ad vtrūq̄
oportunitatem participant/ natiq̄ sint) magis/ conueniet. Ad rerū vero necessariarū copiā. quia que

Eracleote.

apud eos non sunt: comoditate maris facile importabuntur. et que regioni superabundat: exportabuntur. quorum utrumque: ex ijs que necessaria sunt existit. nam oportet bene instituta ciuitate: solum sibi ipsi & ijs que vltimo suo necessaria sunt negociari: non autem alijs ciuitatibus se prebere negociatrice. quia que omnibus mercatum apud se prebent: id facit questus cupiditate ducti. quod si non expedit ciuitati: hac questus/ auaritie/ plures habendi cupiditate habere: neque profecto emporium huiusmodi/ mercatumque debet admittere. ¶ Secundo. et id expedire non est obsecrum. cum et nunc etiam videamus/ multis regionibus ac ciuitatibus/ stationes & portus oportune iace- re/ vt neque intra urbem sint/ neque valde distantes/ murisque circumdatis/ et alijs huiusmodi presidijs ac defensionibus. quare clarum est: si quid boni ex tali comunione proueniat/ ciuitate id bonum susce- pturam. sin aliquid mali formidabitur: facile erit id cauere per leges iubentes et deternunates/ quorum oportet et quorum non oportet comertia adinuicem commiseri. ¶ Naualem potentiam vsque ad aliquam quantitatem/ que ciuitatis conditioni accommodata sit et moribus: expedire. nam non solum sibi ipsis/ sed etiam finitimis quibusdam oportet auxiliari posse/ et esse terribiles/ quoadmodum terra sic etiam & mari. quod nequaquam sine nautica potentia/ fieri contigit. verum magnitudo ac multi- tudo huius potentie: ad mores ciuitatis erit accommodanda. nam si ciuitas reipublice magna pre- stantiam auctoritatemque sit sortita: et hanc quoque naualem potentiam illi respondere oportet. ¶ Non expedire vt nautica turba et huiusmodi multitudo hominum/ incolat urbem. Primo quia huiusmo- di homines: nulla bene institute ciuitatis pars esse debet. nam id satis est: vt pugnatore/ qui na- ues conscendunt/ ex ciuibus sint/ et liberi homines/ terra militare consueti/ qui presint nauali tur- be atque imperent. at vero cum fuerit multitudo tenuis fortune eorum hominum/ qui circa regionem habitant et agricolarum qui in regione rem et rusticam exercet: necesse est vt suppetat copia nauarum. ¶ Secundo. quia videmus nunc etiam istud fieri in quibusdam ciuitatibus: ceu apud Hera- cleotas. nam & ipsi/ ex ijs qui urbem non incolunt: multas implent triremes/ quandoquidem urbem possident que multi alij exiguiorem. & hec de regione/ urbe/ comunione maris/ portibus/ & nauali potentia. prius autem de multitudine ciuitatis discussum est.

ANNOTATIONES AD CAP. SEXTVM.

Ibi enim negociosa/ non alijs esse ciuitate oportet. de bene instituta ciuitate ad bene & beate viuendum: intelligendum id est. in paucorum autem potentijs et popularibus. secus euenit.

De qualitate ciuium optime ciuitatis/ laude grecorum/ & de custodibus ciuitatis. Cap. VII

Nunc autem quales natura ciues esse oportet: a nobis dicitur. Forsam vero quis id deprehendat: si inspiciat ad ciuitates. Grecorum: que bene gubernari passim dicuntur/ et ad totum terrarum orbem/ qui a gentibus varijs incolitur. nam que in frigidis regionibus degunt gentes/ & que per Europam: animo quidem abundat/ ingenij vero et artificij parum habet. quapropter in libertate magis perseuerat. disciplinam vero reipublice: difficulter recipiunt/ ac finitimis dominari non possunt. Que vero Asiam incolunt/ ingenio et arte abundat/ sed animositatem non habet/ propter quod & parere dominantibus/ et seruire perseuerat. At grecorum genus: vt mediam regionem locorum sortitum est: et sic etiam amborum est particeps. nam & animosum et ingeniosum est. Ex quo fit: vt in libertate degat/ & disciplinam reipublice optime recipiat: et vnus reipublice constitutionem sortitum/ imperare omnibus possit. Eandem vero differentiam habent Grecorum gentes inter se. quedam enim habent naturam ad vnum illorum: quedam vero permixte/ ac temperate sunt ad vtramque illarum potentiarum. patet igitur: quod oportet & intelligentiam/ & vigorem animi natura existere illis/ qui futuri sint idonei/ quos legum positor ad virtutem instituat.

Nam quod de custodibus aiunt quidam oportere/ vt beniuoli sint erga notos/ erga ignotos vero infestis: vigor animi est qui beniuolentiam facit. Illa enim est potentia animi: per quam amamus/ ac beniuoli sumus. Cuius rei signum est/ quod magis irritatur animus contra familiares et amicos. quam contra ignotos/ si contemptum se putet.

Europa.

Asia.

Greci.

Quapropter Archilochus recte cum amicos incusaret/ ad animum loquitur inquiens. non tu quidem ab amicis lanceis transfixus es: quod dominatur/ et quod libertatem seruat: ab hac potentia existit omnibus. dominans enim et inuictus est animus. Nec bene se habet dicere: quod aduersus ignotos debet esse infestus. nam aduersus neminem: esse tales oportet. nec sunt magnanimi homines/ natura infestis: nisi contra iniurias. Hoc autem et magis contra notos/ familiaresque patiuntur (quoadmodum dictum est prius) si iniuriatos se existimant. Et hoc non sine ratione contigit. a quibus enim debet sibi beneficium expectant: ab eisdem non solum priuari beneficio/ sed insuper ledi se putant. Vnde in proverbio dicitur. fratrum contentiones & ire/ sunt acerbissime. et qui se nimium amant. hi se nimium vna oderunt. De hominibus igitur qui in republica futuri/ & quot esse oportet/ & quales natura/ & de regione/ quantum & quale: fere determinatum est. non enim eadem certitudo querenda est in ijs/ que per rationes: & in ijs que fiunt per sensum.

SEPTIMI CAP. COMMENTARIVS

Iues bene institute ciuitatis/ quos legulator ad virtutem instituat: & ingeniosus & animosus esse debet. exemplo grecorum monstrat: quos ob ingenium et animositatem effert. ceteris autem colentibus Europam/ magis animositatem sine intelligentia atque ingenio tribuit: collentibus autem Asiam sine animositate ingenium. litora patens. Putant nonnulli ciuitatum custodes oportere beniuolos esse erga notos/ at infestos erga ignotos. verum erga nullos infestos esse oportet: nisi contra iniurias. et id quoque contra notos/ familiaresque magis contingit: si ipsi se ab eis iniuria affectos existimant. nam & beniuolentia/ et infestio ab animo procedit. custodes autem decet esse magnanimos. atque magnanimi viri: nequaquam sunt infestis/ nisi aduersus eos/ qui iniurias afferunt. est enim animus inuictus quiddam & quod dominatur: et quicquid dominatur libertatemque seruat/ ab hac potentia cum eis inest. & magis irritatur animus contra notos quam ignotos: si parumpedi se putet. Et ideo Archilochus de amicis con- querens: ad animum loquitur dicens. non tu quidem ab amicis lanceis transfixus es: Vnde etiam & in proverbio dicitur: fratrum contentiones et ire acerbissime. et extreme amates: extreme oderunt. Recolligit determinata/ admonetque non eam certitudinem/ exactamque diligentiam hic esse querendam: quam et in ijs que rationum demonstrationumque legem admittunt. que autem determinata: sensum/ plurimum requirunt.

ANNOTATIONES AD CAP. SEPTIMVM.

T grecorum genus. Genus grecorum et grecam laudat regionem: pro ea temperate/ qua maxime et ingenijs/ & fortissimis viris predita floruit. que altera enim regio: Socrati/ Platoni/ Demostheni/ Aristoteli/ Xenophonti/ Ilocrati similes edidit: que similes Epaminunde/ Philippo Macedoni/ Alexandro/ grecia tunc vt scientiarum splendore longe cunctis eminentissima prelucebat: ita toti dominabatur orbi. que nunc duro seruitutis iugo/ imperiosaque turcarum tyrannide calamitose premitur. quam reuera Christianis multis lachrimis est plorandum. nescio certe an in illorum perditione: dextrum Christianam dignitas perdidit oculum. Sed potens est Christus dominus: et lusciosos/ & cecos etiam illuminare. Nam quod de custodibus aiunt quidam oportere. Xenopho in quito de republica vult necessarium fore: vt custodesque principatum gerant/ frequenti mendacio/ deceptioneque vtantur ad subditorum utilitatem. Et Xenopho in Cyripe dia: inducit Cambysen/ ita Cyrum filium instituentem. Quopactum inquit Cyrus/ meliorem habere poter conditionem quam hostes quis maxime possit? Non minimum inquit filii/ neque simplex opus interrogas: at noris qui hoc facturum sit: et incidiatorum esse oportere/ et dissimulatorem/ & dolosum/ et deceptorem/ et furem/ et raptorem/ et omni in re hostibus preualere. Et Cyrus arrides inquit: O Hercules qualem me pater virum esse dicis oportere? Qualis inquit filii et iustissimus sis/ et legum vir obseruantissimus. Quomodo tamem inquit Cyrus: cum pueritia/ pubertateque ageremus/ his contraria docebas? Ita per Iouem respondit Cambyses: et eadem nunc quoque erga amicos ac ciues. sed vt hostes male afficere possitis: an ignoras didicisse vos maleficia multa? quomobrem disceratis sagittare/ iaculati/ i seruitute agere suos agrestes/ & retibus/ et foueis/ quid seruas pedicis et laqueis/ quid autem? nunquid aduersus leones/ et vrsos/ et pardos ex equo constituti pugnabatis: sed cum meliore conditione quadam semper studebatis aduersus bestias certare? an hec omnia minus no- sti/ et maleficia esse/ et deceptions/ et dolos/ et auaritates? Ita inquit Cyrus: quo ad bestias quidem.

Archilochus.

Socrates.
Plato.
Demosthenes.
Aristoteles
Xenophon
Ilocrates.
Epaminondas.
Xenophon
Xenophon
Cambyses.
Cyrus.

quod si visus fore decipere quinquam hominum: multis verberibus cesus essem, neque enim iquit. Casyes: iaculo hominem ferire permittebamus vobis; sed ad calcem propositam iacere docebamus: et nec nunc quidem ut in amicos maleficio utramque hortamur, sed in bestias vos erudiebamus: ut si quando belligerandum esset, ne harum rerum exercitatio lateret. Cui Cyrus, si ergo pater conducit horum utrorumque scientiam et beneficiorum et maleficiorum: hec quoque docenda fuerant aduersus homines. Cui pater, dicitur fuisse olim apud maiores nostros virum quendam magistrum puerorum: qui pueros iustitiam docebat, non mentiri et mentiri non decipere et decipere non calumniari et calumniari et nolle plus habere et velle plus habere et que horum erga amicos et que aduersus inimicos, docebatque iustum amicos fallere: videlicet propter bonum, et furari amicorum bona: propter bonum, exercebatque pueros inuicem ad hec facienda, et reliqua que longiori orationis ambitu Xenophonus de Cyro affert et Casyse, ubi partes iustitie ponit simulare, metiri, furari, dolos necesse re decipere, calumniari plus habere velle, et idgenus: quod negat Aristoteles vni officia esse boni viri.

De exclusis a partium ratione, de sine, operibus necessarijs, et ciuitatis partibus. Cap. VIII

Vm vero ut aliorum secundum naturam consistentium non he sunt partes totius consistentie, sine quibus totum esse non potest: palam quod nec ciuitatis ponendum esse partes, quecumque ciuitatibus existere necessario oportet, nec alterius cuiusque comunione, ex qua fit vnum aliud quod genus. Vnum enim quid et commune esse debet comunicantibus: siue equale, siue inaequale suscipiant ceu siue alimentum id sit, siue agri quantitas, siue aliud tale, sed quando hec gratia huius, hoc autem non gratia: nichil in his commune, sed aut huic quidem facere, huic autem accipere, dico autem velut organo omni: ad illud opus quod fit et opificibus. Domui enim ad edificatorem nichil quod sit commune: sed est domus gratia, edificatorum ars. Quapropter possessione quidem indiget ciuitas, nulla tamen pars ciuitatis est possessio, multa vero animata: sunt possessionis partes. Ciuitas autem comunio quaedam est simili gratia vite, ut quae maxime fieri potest optime. Cum vero sit felicitas optimum, ipsa tamen virtutis operatio, et vsus quidam perfectus, contingat autem ita, ut aliqui recipiant illius participationem, alij autem parum aut nichil: manifestum est, quod hec est causa, quare ciuitatis species, differentieque existunt, pluresque rerum publicarum forme, per alium enim modum, et alijs vijs: singuli hoc appetentes, et alios viuendi modos fecerunt, et alias reipublice disciplinas. Considerandum est: quot sint illa sine quibus ciuitas esse non potest, nam quas dicimus ciuitatis partes: eas necessarium est in istis esse. Capiendus est igitur operum numerus, ex his enim id apparerebit, primum igitur debent existere alimenta. Deinde artes, multis enim instrumentis indiget vita. Tertium arma, nam qui simul in comunione viuunt: necessarium est ipsis habere arma, quibus et magistratibus parere inobedientes compellantur, et quibus vis propulsetur externa. Preterea pecuniarum habendarum facultas quaedam, quo illas habere possint ad proprias indigentias, et ad bellum. Quintum autem ac precipuum: circa rem diuinam cultus, quod vocant sacrificium. Sextum quod est omnium summe necessarium, iudicium rerum conducentium et iustarum adinuicem. Hec igitur sunt opera: quibus indiget ciuitas omnis, est enim ciuitas multitudo non quecumque: sed illa que ad vitam per se sufficiens sit, ut diximus. Si vero aliquid horum deficiat: impossibile est simpliciter esse per se sufficientem, huiusmodi societatem, necessarium ergo est his operibus ciuitatem constare. Esse igitur oportet multitudinem agricolarum, qui victum conferant, et artifices et bellatores, et locupletes, &

Primi. 8
Tertij 2

sacerdotes, et iudices necessariorum atque vtilium.

OCTAVI CAP. COMMENTARIUS.

26 **N**on omnia esse ciuitatis partes sine quibus ciuitas stare non potest. Primo, quia et in alijs totis, que natura constant copertum est: non omnia esse eorum partes sine quibus nequaquam sua coalescentia, compositioque consisteret. Secundo, quia sine possessionibus ciuitas esse non potest, atqui possessiones non sunt ciuitatis pars, nam ciuium et possessionum: nulla comunio, quia comunicantibus: quippiam vnum et commune esse oportet, quo comunicent, siue equaliter siue inaequaliter illo comunicent, ceu alimentum, aut agri quantitas, aut aliquid tale, verum cum aliqua se habent, ut hec huius sint gratia, ut instrumenta hoc autem finis et non ad finem: illis nichil commune, cuiusmodi possessiones sunt ad possidentem: et multa animata ad ciuitatem, ceu ferui, armenta, iumenta, sunt enim possessiones, constat igitur non omnia illa dicenda esse ciuitatis partes: sine quibus nequaquam subsisteret ciuitas. Error summi boni assequendi causa est: cur variererum publicarum forme, variaeque species inducte sunt, nam ciuitas: comunio quaedam est gratia vite, et quidam quoad fieri potest optime, atqui felicitas: optimum est, est autem felicitas operatio, et vsus quidam virtutis absolutus atque consummatus. Cum igitur huiusmodi operationis secundum virtutem, quidam sint participes, quidam parum habeant, alij autem profus nichil: per alium modum, et alijs vijs singuli summum bonum affectantes, varios viuendi modos effecerunt, et varias reipublice institutiones, primi quidem optimas, secundum medias, et tanto meliores quo magis virtutis participes, tertij vero deterrimas: ut qui iam summum bonum diuitias, aut honorem, aut quippiam simile putarent, quare si omnes de summo bono, idem et recte sensissent: vna duntaxat, et optimam reipublicam instituisent, fecitque huius cognoscendi error: ut tam variererum publicarum forme emergerent. Sex opera sine quibus consistere non potest ciuitas: alimenta, artes, arma, diuitie, sacrificium, iudicium conducentium, et iustorum, quibus senaria multitudo hominum ciuitati necessariorum respondet: agricole, artifices, propulsores, diuites, sacerdotes, et iudices necessariorum, ac conducentium.

ANNOTATIONES AD CAP. OCTAVVM.

28 e St enim ciuitas: non quecumque, sed illa que ad vitam per se sufficiens sit, ut diximus, id dictum est libro primo, numero 8.

De partitione reipublice, tractatibus arma, et iudicia, et sacerdotia. Cap. IX

29 **I**s determinatis, reliquum est considerare, utrum oes comunicare debent his omnibus (fieri enim potest: ut iidem ipsi sint, et agricole, et artifices, et consultores et iudicantes) an in vnoquoque opere supradictorum, alios ponendum est, an quaedam esse propria: quaedam vero horum comunia esse necessarium est. Sed non in omni reipublica hoc (ut diximus) contingit, nam fieri potest: ut omnes omnium sint, participes: & non omnes omnium, sed quidam quorundam, hec enim faciunt rerum publicarum varietatem, nam in populari quidem participes existunt oes omnium: in paucorum autem potentia contrarium est. Cum autem consideratio nostra sit de optima reipublica, ea vero est per quam ciuitas esset maxime felix, felicitatem autem quod sine virtute impossibile sit existere, dictum est prius: manifestum est ex ijs, quod in ciuitate que optime gubernatur, et que iustos habet ciues simpliciter, ac non ad suppositionem, nec artifices, neque mercatores ciues esse oportet, vilis est enim huiusmodi vita, et virtuti aduersa, nec certe agricolas esse oportet eos: qui futuri sunt ciues, opus est enim quiete et ocio ad virtutem comparandam, et ad reipublicam gerendam. Cum vero ij supersint qui bello intendunt, et qui consultant de vtilibus, et iudicant de iustis & iniustis, quiquidem maxime videtur partes ciuitatis: vtrumque & hos esse alios ponendum sit, an eisdem hominibus ambas partes tribuendum. Clarum est, quod quodammodo eisdem, et quodammodo alijs, qua enim alteri vigoris vtrumque opus, et alterum prudentiam, alterum viribus indiget, alijs, qua vero potentes sunt ut vim afferant impotentioribus, eos tamen prohibent ne sepe subiecti sint: eisdem.

Quarti 15

Huius cap. 1

qui enim armorū domini sunt: ijdē etiam sunt domini status/vel mutationis rei publice. Restat igitur: vt eisdē quidem ambobus respublica tradatur. non simul quidem: sed vt natura fert. ¶ Vires quidē sūt in iunioribus/ prudētia vero in senibus. sic inter eos distribui: cōmodum est/ & iustū esse videtur. habebit enim hec distributio: id quod est secundū dignitatē. ¶ Atqui possessiones quoq; circa hos esse oportet. necesse est enī facultates adesse ciuibus. hi autem sunt ciues. nā turba quidē vrbana vilium ministeriorum: nulla pars est ciuitatis. nec aliud genus quodcunq;: quod non sit virtutis effector. ¶ Patet hoc ex eo quod premisimus. felicitas enim necesse est: vt per virtutē fiat. felicem vero dicere ciuitatē debemus: non ad partem aliquā eius respicientes/ sed ad omnes ciues. manifestū igitur q̄ horum esse possessiones oportet. siquidē necesse est agricolas esse seruos/ vel barbaros/ vel ministros. ¶ Reliquū est ex ijs qui supra numerati sūt: genus esse sacerdotū/ quorū institutio manifesta est. neq; enim agricola/ neq; artifex/ neq; vilium exercitiorū quisq; sacerdos est deputandus. honor enī dijs est a ciuibus impendēdus. Sed cum distincti sint ciues in partes duas: hoc est in eos qui arma tenent/ et in eos qui consultant/ et decens sit dijs cultū exhibere/ & requiem suscipere eos/ qui pro tēpore in his laborarunt ac defessi sunt: his vtq; est sacrorum cura demandanda. ¶ Que igitur sunt: sine quibus ciuitas stare non potest/ & quot sint ciuitatis partes: dictum sit. agricolas enim et artifices & omne ministerium ciuitatibus existere necessariū est. Sed partes ciuitatis sunt ij qui arma tenent/ & ij qui consultant. et separatū est vnumquodq; ipsorum hoc quidē semper: hoc vero secundum partem.

Huius.
30

¶ NONI CAP. COMMENTARIVS.

Vestio an oēs qui in republica versantur/ his operibus omnibus participare possint: an in vnoquoq; supradictorū sex operum/ alij ex ijs qui in republica versantur ponendi sunt: an quedā horū operum/ quibusdā propria sunt: alia vero cōmunia esse necesse est: ¶ Dilut. fieri non posse: vt in omni republica omnes his omnibus liceat esse participes. sed secundū quod licet his operib; vel omnibus participare/ vel quosdā quibusdā: id facit rerumpublicarū diuersitatem. nā in populari gubernatione/ licet omnibus omnibus participare: in paucorum autē potentia/ opposito modo/ non licet oibus. quia in ea diuertes: mercaturā/ arma/ sacerdotia/ & iudicia/ tractāt. iopes autē: alimenta/ et artes. at in optima republica/ per quā ciuitas maxime felix est: neq; qui alimēta parāt/ neq; opifices/ neq; opulenti/ qui questu/ mercaturaq; cumulādīs opibus insudant/ ciues existunt. nā felicitatē sine virtute esse impossibile est. at opificū et questuorū hominū vita/ vilis est/ et virtuti inimica. et agricolarū in quietā vita. atqui ad virtutē cōparandam/ & rēpublicā administrandā: et quiete et ocio opus est. sed in ciuitate que optime gubernatur/ et iustos habet simpliciter ciues/ et non ad suppositionem et ex adiuncto: ciues arma/ rem sacrā/ & iudicia tractāt. ¶ Questio. an in optima ciuitate: eisdē ciuibus arma/ et iudicia cōmittēda sint? ¶ Diluit. quodāmodo vt eisdem/ et quodāmodo vt diuersis. nam quatenus vtrūq; opus altero vigore/ et hoc quidē prudentia/ illud vero viribus eget: vt alijs. at quatenus imbecilliores defendūt/ ne semper premātur subiectiq; sint ijs/ qui vim afferre possunt: vt eisdem. qui enī armorū domini sunt: ijdē etiam aut status/ aut mutationis rei publice domini sunt. reliquitur igitur cū ijdē sint vtriq; et arma tenentes et iudicia tractantes: eisdē has rei publice prouicias cōmitti non simul quidē: sed vt natura fert. vt cū iuniores sint/ arma: factis autem senibus cōsultationes. atq; iudicia. vires enī in iunioribus sunt: prudētia vero in senibus. et sic inter eos officia diuidi cōmodū/ et iustum esse videtur. nam huiusmodi distributio: id habebit/ quod est secundū dignitatem. ¶ Et ijs qui arma tractāt/ et qui iudicia: possessiones adesse oportet. ¶ Primo quia necesse est ciuibus adesse facultates. hi autē/ vel soli sunt ciues. nā turba vrbana opificum/ nulla ciuitatis sunt pars. nec genus aliud quodcunq; hominū: qui virtutis non sint operatores. ¶ Secundo. quia felicitatē per virtutem fieri/ (ceu dictū est) necesse est. et felice dicere

ciuitatem debemus: respicientes nō ad partē aliquam ciuitatis/ sed ad ciues omnes. ciuibus igitur: ad obeunda virtutū munera/ facultates assint necesse est. non quas ipsi parent: sed que ab alijs parentur. nā necesse est agricolas: aut seruos esse/ aut barbaros/ aut accolas. ¶ Sacerdotiū et factorū curam/ nō agricolis/ neq; artificib; neq; ijs qui vilibus occupationibus detenti fuere cōmittendam esse: sed ijs ciuibus/ qui pro tēpore/ & in armis et in consultationibus ac iudicijs: strenue laborarunt/ & defessi sunt/ et par est eos vacationē/ requiemq; suscipere. nā honor: deo a ciuibus est impendēdus. sic enī pro dignitate quoad fieri potest: impēdetur. ¶ Paucis colligit/ que determinata sunt/ & agricolas/ et omnes qui ministrant/ & arma tenēt/ et iudices seperatos distinctosq; esse dicit. sed agricolas et ministrātes omnes semper separatos ab ijs qui arma curāt/ et a iudicibus. arma vero tranctantes et iudices: secundū partem et tempus.

¶ ANNOTATIONES AD CAP. NONVM.

32 c Larum est q̄ quodāmodo eisdē. nā reipsa ijdem: sed etate et qualitate sunt differētes. ¶ De distributione ciuitatis/ comestationibus/ partitione regionis/ cultoribus/ & agricolis. Cap.

36 **V**idetur autem nō nunc neq; paulo ante hoc notū fuisse ijs qui de re publica philosophantur: q̄ per genera ciuitas sit distinguēda/ & pugnatorū gen⁹ aliud esse/ aliud agricolarum. nam in Egypto vsq; ad hoc tempus: in hunc modū se habet/ Sefostrilegem ferente/ in Creta vero Minoe. ¶ Antiqua videtur etiā comestationū institutio. qd̄ in Creta factum Minoeregnante: sed multo prius hoc in Italia q̄ in Creta cōstitutū fuit. tradunt enim periti homines illorū locorū/ fuisse Italū quēdam Enotriē regē/ a quo mutato nomine pro enotris Itali sunt vocitati/ oramq; illam maritimā Europe que est inter Scyllaticū & Lameticū sinum (distāt vero hec loca: inter semidiei) Italiē nomē primo recepisse. hunc ergo Italū tradunt agriculturā Enotris docuisse: cū pri⁹ esset pastores vāgi ac pallātes. illisq; leges posuisse/ & comestationes instituisse primū. Quapropter etiam nunc quidā illorum populorū: comestationibus vtūtur/ & legibus quibusdā ab illo positis. Incolebant autem eam Italiē partē/ que ad Tyrreniam versa est opici. qui nūc cognomēto Aufonij nominātur. alterā vero partem que ad Iapygiā et Ioniū pertinet/ incolebāt Chaones Syrtim appellatā: & ipsi quoq; ab Enotris orti. inuentio igitur comestationū: hinc primum extitit. Diuisio autē ciuitatis per genera: apud Egyptum incepit. Sefostris enī multis tēporib; ante fuit q̄ Minos in Creta regnaret. Et alia fere credēdū est eodē modo inuenta fuisse frequenter in longo tempore: immo vero infinities. nā et que necessaria sunt ad vsum vite: indigentiam ipsam docuisse rationabile est. que autē ad ornatū & affluētia: illis repertis/ additamenta post modū facta fuisse/ ad expolitiorē viuendī formā quod eodē modo in constitutione rerūpublicarū accidisse credendū est. Esse vero cūcta veltusta signū est: quod Egyptij (quorū antiquitas maxima putatur) leges habuerunt/ & ciuilem institutionē. Quapropter vtendū est ijs/ que sufficienter tradita sunt: et que deficiūt/ reperire conādū est. ¶ Quod igitur agri & possessiones eorum esse debent/ qui arma tenent/ quib; partes sunt ciuitatis/ dictū est. et qua de causa cultores illarū/ alios esse oportet/ & quāta & qualis regio esse debet. ¶ De distributione vero ipsius regionis/ & qui/ & quales esse debent cultores: dicēdum est primum. Quandoquidē neq; cōmunes quidem omniū censemus esse debere possessiones: vt quidā tradidit/ sed vsu amicabili cōmunes fieri/ neq; deesse vllī ciuium alimenta. De comestationibus quoq; videtur omnibus vtile esse: vt assint

X
Egyptus.
Sefostris.
Crete.
Minos.
Italia.
Italus.
Enotria.
Europa.
Scyllaticus
sinus.
Lameticus
sinus.
Enotri.
Tyrrenia.
Opici.
Aufonij.
Iapygia.
Ionium.
Chaones.
Syrtis.
Egyptus.
Sefostris.
Minos.
Crete.

Egyptij.

Socrates.

Capite
12

Partitio
regionis.

bene institutis ciuitatibus. quā vero ob causam nobis quoque idē videatur postea dicem⁹. Oportet autē ciues vniuersos ad earū cōmunionē admitti. at non facile est vt qui pauperes sunt / cōtribuere statutā pēsonē ex proprijs possint: et ceterā domum gubernare. Preterea in sacrificijs / cultuque deorū; sumptus cōmunes esse debent totius ciuitatis. Est igitur necessariū in duas partes regionem diuidere. & aliam publicā esse / aliam priuatorū. Vtraque illarū partiū rursus diuidenda est. illius namque partis quā publicam esse debere diximus vna pars / deorū cultui deputanda est / altera vero ad comessationū impēsā. Rursus vero priuati agri pars vna ad proprias necessitates est deputanda: altera vero ad ciuitatem. vt duabus sortibus vnicuique distributis: amborū locorū omnes participes sint. Equū enī et iustum ita se habet: et ad finitima bella concordantius. Vbi enī hic modus nō seruatur: alij facile profiliunt ad finitimorū inimicitias / alij nimium illas refugiunt / et contra dignitatē. Quamobrem apud quosdā lex est: vt qui agros habet vicinos / hi non admittantur ad cōsiliū bellī aduersus illos suscipiendi / quasi ob priuatam sui causā recte cōsiliū dare non valentes. agrorū igitur per hunc modū facienda est partitio ob causas antedictas. Cultores autē ipsi quidē (si secūdū votum optandum est) serui esse bebent. neque omnes vnius generis: neque animo elati. ita enim ad faciendū opus / vtiles fuerint: et nichil noui ab eis metuendū erit in securitate degentibus. Secundo autē loco barbari ministri: natura similes ijs / quos supradixim⁹. Horū autē in priuatis quidē agris & ipsi priuatorū dominorum sint: in publicis vero publici. Quemadmodū autē seruis vtendū sit / et quare melius est omnibus seruis premiū libertatis esse propositum: postea dicemus.

DECIMI CAP. COMMENTARIVS.

Agricolae / genus aliud esse a genere propugnatorū / et ciuitatem sic per genera esse distribuendā / vt paulo ante dictū est: neque nūc primum / neque erecti id nōtum fuisse ijs qui reipublice institutioni studuerūt. nam & in egypto ex ijs legibus quas tulit Sesostris: res ita se habet / & in Creta ex legibus Minois. Comestationes primū fuisse repertas in italia / quā a Minoe constitutas in Creta. et distributionem ciuitatū per genera / prius in egypto / quā Minos regnaret in Creta. nā Sesostris multis annis Minoa precessit et egyptijs tribuit Aristoteles maximā antiquitatem: et eo quoque maiore / quo mūdi suspicabatur eternitatē. Littera aperta cōtinet narrationē. Dicta: epilogo colligit. De partitione regionis / et cultoribus. regionē duas in partes esse diuidendā: quarū vna pars publica sit / et altera priuata. et publicā in duas: quarum vna diuinorum cultui deputeretur: altera vero ad comessationū impēsā. quia in sacrificijs et cultu diuinorū: sumptus cōmunes esse debent vniuersae ciuitatis. et conducibile esse videtur: vt ciuitatibus bene institutis / comessationes assint. vt dicitur inferius nūcro 4. 6. atque oēs ciues ad earū recipi cōmunionē. quod haud quā facile fuerit: si quilibet ex proprijs pensionē certam contribuere oportet. nā pauperibus: graue esset taxationē / epulo cōmuni afferre / et reliquā domū gubernare. partem regionis priuatā: itidē partiendam esse. pars vna ad proprias necessitates est deputanda et altera ad publica ciuitatis onera. sic vt duabus sortibus vnicuique distributis. ciues omnes vtriusque loci sint participes. Primo quidē. quia neque cōmunes omnium censum esse debere possessiones / quomodo Socrates et Plato tradidere sed / vsu amicabilem cōmunes fieri. neque cuique ciuiū deesse oportere alimenta. Secūdo. quia hec distributio equa et iusta esse videtur: et ad arcenda finitimorū bella accommodatior. nā vbi hic modus nō seruatur: alij facilius / ad finitimorū inimicitias prorūnt / & alij magis quā par sit / illas refugiunt. quā ob causam apud quosdā lex est: vt qui finitimis agros vicinos habent / ad cōsiliū nō admittantur / vbi de bello contra finitimos suscipiendo agitur. quasi ob priuatā sui causā: inualidi sint dare cōsiliū. Sic igitur regionis & agrorū partitio faciunda: et ob causas dictas. Agricolas terreeque cultores / primo loco expedire esse seruos / nō eiusdem tribus atque gentis / neque animo elatos. nā ita vtiles erūt ad opus: et ciues securi erunt / nichil noui ab eis moliri. Secundo loco: cultores habendi sunt barbari ministri / neque

Primi.
Economi
micorū
cap. 5

regionis eiusdem / neque animosi. & in priuatis quidē agris: cultores sint / aut serui / aut ministri barbari / priuatorum dominorum / & in publicis sint publici. & bonum est vt omnibus seruis: premiū libertatis sit propositum / vt postmodum dicitur.

ANNOTATIONES AD CAP. DECIMVM.

In longo tempore imo vero infinitis. Hoc: ex errore perpetuitatis mūdi. & anni illi quos ex monumētis Egyptiorū Diodorus siculus allegat: fabulosi sunt. & nouem illa milia annorum Platonis in Critia: fabulosa. historia autem sacra: de annis mundi maxime vera. Vt duabus sortibus vnicuique distributis. Sors: pars que ex primaria regionis distributione / alicui obtigit / vt paulo supra visū est. sic igitur vult: duas sortes / vnicuique ciuium esse distribuendas.

De situ vrbis / locis rebus publicis accommodatis / priuatis edibus / muris / ornatu ciuitatis. Cap. XI

Rbs autem quae terre marisque particeps esse debet / & quo ad totam regionem similiter esse debet cōmunis quantū fieri potest: dictum est prius. ipsius autē ad seipsam: optandum est positionem sortiri / ad quattuor respicientes. Primum ad sanitatem. quod est necessarium. ad orientē enim solem cōuerse vrbes / & ad eos ventos qui inde perflant: salubriores sunt / secūdo loco que sunt secūdū boreā site. he namque sūt ad hyberna potiores. In reliquis vero: vt ad ciuiles res & ad bellicas oportune se habeat. ad bellicas quidē: vt facilis sit ciuibus in aliena egressio. hostibus vero difficilis aggressio / ac difficilis circundatio. Aquarum autem et stagnorum abundantiam habeat / maxime naturalem. quae si naturalis deficit: ex aqua pluuiali cisterne & lacus / qui magnā vim aquarū suscipiunt / cōparētur. ita vt inde aqua si quando obsiderentur: nunquā ob bellum deesse possit. Sed cum oporteat de sanitate inhabitantium curam habere: hoc autem sit primū in situ & qualitate loci vt bene se habeant. secūdo in aquarū salubriū vsu. in ea quoque re est diligentia merito adhibenda quibus enim plurimū & frequentissime vrimur ad corpus: ea plurimū conferunt ad sanitatem. aquarū autem ac ventorum potentia: talem habet naturam. Quapropter in ciuitatibus que recte sapiunt: distinguendus est aquarum vsus / si nō omnes sunt pares / nec abundantia sit earū aquarū: vt alie seorsum aque ad cibū & potū / alie ad aliam indigentiam deputentur. Loca enim munita / non pariter cunctis ciuitatibus vtilia sunt: vt puta arx ad dominatum vnius / vel paucorū. In populari autē viuēdi modo: equalitas loci. In optimatum vero gubernatione / neutrum istorū: sed magis crebra fortia loca. Priuararū autē domorū forma / gratior est / & cōmodior ad ceteras res existimatur secūdū recentiorē / & Hippodamiū modum: sed ad securitatē hostium tutelaeque ciuitatis vtilior erat antiquorum edificatio. habebāt enim illorum edificia inextricabiles aditus: ex quibus nisi cōsueti euadere vix possent / & inscrutabiles latebras / si qui aggredierentur: quare vtriusque horum participare debent. Postest enim hoc fieri si quis ita disponat: vt solent agricole illos / quos vocant quidā vinearum tramites. Et non totam urbē facere peruiā: sed portas quasdam / & loca. sicut enim & ad securitatem / & ad ornatum se bene habebit. Menia vero qui dicunt nō oportere adesse ciuitatibus illis / que virtutem possideant: nimium priusce loquuntur. & hoc videt per experientiam reprobātū in ijs ciuitatibus: que id sibi ad gloriam iactabant. est enim ad pares / ac non multo excedentes multitudinem: non satis decorū per menia seruari velle. sed cum aliquando id contingat / & fieri

Huius.
18 & 20

Hippodamus.

possit/ut multo maior hominū multitudo ac maior virtute superueniat: si saluos esse oportet/ neq; perire/ neq; cōtumelijs affici firmissimā munitionē murorū putandū est/ oportunitissimā esse in bello. presertim hoc tempore: in quo tormenta & machine ad obsidiones vrbiū/ cū omni subtilitate sunt adinuēre. ¶ Simile est enī ciuitatē nō circūdandā esse menibus cēfere: & regionē facilē ad inuadendū querere/ & deijcere mōtuosa loca/ & priuatis domibus nō circūdare parietes/ quasi viles futuri sint ciuitatis habitatores. ¶ Atqui ne id quidē latere oportet: q̄ qui menibus circūdant/ licet eis in vtrāq; partē vti vrbib⁹/ & tāq; habētibus muros/ & tāq; nō habētibus. sed eis q̄ menia nō habēt: nō licet. ¶ Si ergo per hūc modū se habet/ nō solū menia circūdanda sint vrbī: verū etiā curandū/ vt & ad ornatum ciuitatis se habeāt decēter/ & ad bellicas oportunitates/ tum ad alias/ tū ad illas/ que nūc sunt reperte. Vt enī aggressoribus cura est/ quibus modis vincant: ita q̄dam iam reperta sunt: quedā inuestigare atq; philosophari oportet eos/ q̄ defendunt. a principio enī nō aggrediunt expugnare eos/ qui bene se preparauerint.

¶ VNDECIMICAP. COMMENTARIVS.

E situ vrbis. iaceat apte/ & ad terre & ad maris commoditates quo ad fieri potest. ceu nūero 18 & 20 huius est dictū. & ad eius sitū: quattuor sunt respiciēda. primū. vt vrbs ad orientē cōuersa sit. quia vti qui inde perfliāt: salubriores. Qz si cōmode ad orientē cōuertī nō potest: saltē situs eius in boreā vertatur. Hic nāq; situs: frigora salubriora ministrat. ¶ Scdm. vt sit facilis ciuib⁹ ad exteros egressio/ hostibus autē difficilis accessio/ vrbisq; circūdatu difficilis. ¶ Tertiu. aquarū & stagnorū asit naturalis abūdātia. que si desit: cisterne & lacus pluuialis aque/ q̄ magnā vim aquarū cōcipiant/ parādī erunt. vt inde/ si quādo obsiderēt: nunq; aqua ob bellū deficere possit. ¶ Quartū. eo loci situāda est: vt salubriū aquarū ratio minime negligatur. & in ciuitatibus distinguēdus ac secernēdus est vsus earū: si nō oēs equali sunt salubritate/ & que ad vsū corporis & alimentorū accōmodate sint/ & q̄ ad alias deputētur indigenas. primū & quartū/ sanitatē: secūdū & tertiu/ rē bellicā respiciunt. ¶ Que loca diuersis rerū publicarū speciebus accōmoda. arx: cōuenit p̄cipatui vnici/ & paucorū potētie. loci equalitas. populari statui. optimatū gubernationi/ neutru horū: sed plura fortia loca. ¶ Priuatarū domorū forma: dū pacatiora sunt tēpora/ gratior/ & reb⁹ accōmodatior/ scdm recētiorē et Hippodamiū morem: ad securitatē autē hostiū/ belli tēpore & ad ciuitatis tutelā/ vtilior erat antiquorū edificatio. habebāt enī eorū edificia difficilis egressus: ex quibus nisi cōfueti vix euadere possent/ & inscrutabiles latebras/ si q̄ aggredērētur. quare par est: vt ciuitas vtrifq; horū edificiorū participet. nā id fieri potest: si quis ita edificia disponat/ vt solent agricolae eos tramites quos vocāt nōnulli vrbī nearū Systadas/ & nō faciat vrbē totā peruiā/ sed scdm partes & loca. sic enī & ad securitatē & ornatum: vrbs cōmode se habebit. ¶ Expedit ciuitatē firmissimā murorū habere munitionē: & maxime quidē hoc tēpore/ in quo tela & machine ad vrbīū obsidiones cū diligētia sunt reperte. & q̄ dicunt menia ciuitatibus q̄ virtutē possideāt/ nō oportere adesse: nimīū p̄fice/ absolereq; loquūtur. nam q̄q; ad pares/ ac non multo excedētes multitudine: nō satis decorū sit/ per menia saluari velle. sed cū fieri possit/ vt multo maior hominū multitudo ac virtute superior superueniat: si ciues saluos esse oportet/ neq; perire/ neq; cōtumelijs affici/ firmissimū murorum esse presidium putandū est. ¶ Secūdo. quia simile est ciuitatē non esse circūdandā menibus cēfere: & regionem facilem ad inuadendū querere/ mōtuosaq; deijcere loca/ & priuatis ciuium domibus nō circūdare parietes/ quasi viles futuri essent ciuitatis habitatores. ¶ Tertio. quia ciues vti possunt vrbibus suis/ si menibus circūdate sint in vtrāq; partē/ & vt habentibus muros & non habentibus: si autem circūdate non sint/ non ita licet. ¶ Non solum menia vrbī circūdanda: sed & curāsdum diligenter vt ad ornatum ciuitatis se habeant/ & ad bellicas oportunitates/ & ad eas que p̄ tempore sunt reperte. nā vt aggressoribus cura est/ quibus modis vincant: ita aduersus ea q̄ iam reperta sunt/ quedam inuestigare/ & subtiliter machinari eos qui defendunt oportet. nam a principio nō aggrediuntur eos expugnare: quos se bene premuniuisse intellexerint.

¶ ANNOTATIONES AD CAP. VNDECIMVM.

a Quarum autem & stagnorum. Bonarum & salubrium aquarum proprietates/ & probationes: in octauo Vitruuij pollionis. qui liber cum ad manus habeatur/ & sit vbiq; frequens/ satis est locum admonuisse. quanq; & de eadem re medici/ & alij authores complures.

43 ¶ Priuatarum autē domorum forma: gratior est & cōmodior/ secundū recentiorē/ & Hippodamiū morem. Qui cupit edificiorum grecorū formā/ vtilitatemq; nosse: legat nonum cap. sexti Vitruuij de edificijs grecorum. ¶ Presertim hoc tempore: in quo tormenta & machine ad obsidiones vrbium cū omni subtilitate sunt adinuēta. He machine erant: Scorpiones/ Catapulte/ Baliste/ Arietes/ Testudines/ Arpagones/ Obambulatorie turres/ Heliopoles/ & id genus machinarum. Nam nemo putet illa tormenta quibus (vt ait quidam)

De machinis tonitruarijs.

Non tanto fertur Nili cataracta fragore
Ire: nec etherea tam strepit arce deus/
Imbrifere gestant cum sola tonitrua nubes/
Aut cum de celo fulminis ira ruit.

Tormenta in quā tonitruaria: nemo putet tēporibus Aristotelis fuisse reperta. quādoquidē haud admodū multos/ supra annos 100 fluxisse existimāt ab huiusmōi infausta tartarearū machinarū inuētiōe. quarū siue belga/ siue teuto repertor fuerit (ceu dicunt) dū tentat cōfusus in vnum multis venenis/ & stygijs pulueribus meralla cōmutare/ oibus in olla grādi cōiectis/ ocluso fortiter ore/ & incēse fornaci superposita/ dum putat medicinā cōficere/ que viles materias in flaua transmutet metalla: protinus horrēdo tonitru seruefacta olla/ dirūpitur/ dissilitq; quasi manibus excussa cyclopū. defilierunt parietes/ culmen domus in sublime rapitur: quasi demon quidā deferbūisset in olla. attonitus repertor: tormenta excogitat fulmine nocētiora/ ad vltimā hominum perniciē. & bene mortalib⁹ tunc cōsultū fuisset: si ceu Sulmoneus/ vero fulmine tūc cōstagrasset. nouo tamē inuēto exultans/ pyragmon ille nouus/ reges adit/ adit tyrānos/ scelerati pectoris secreta pandit. admittitur: admiratur/ sumptus/ & adiutores/ multos Cyclopas & broontes illi adiungūt. sic omnīū artiū deterrima/ nocētissimāq; ac nefandissima reperta est. qui si Busirim aut Phalarim adijisset/ quos antiquitas effinxit crudelissimos: inuēti crudelitātē exhorruissent/ dedissetq; primus/ male cōcepte artis penas/ & cū crudeli arte (vt par fuerat) crudelissime perijisset.

¶ De edibus sacris/ foris/ & locis comessationum. Cap. XII

46 **V**m vero multitudo ciuiū in comessationes distributa esse debeat: menia vero sint presidij quibusdā/ & turribus per oportuna loca interpositis muniēda: clarū est/ q̄ res exigit aliquas comessationū/ in illis ipsis presidij collocari. Et hec quidē per hūc modū itaq; vidētur constituēda. ¶ Edes vero deorū/ ac principalissime magistratuū comessationes idoneū locū habere debent: & eūdē/ sacra quotcūq; lex nō separat/ aut responsum oraculi. esset aut talis locus quisq; supereminentiam haberet ad virtutis positionem sufficienter: & ad vicinas partes ciuitatis excellenter. decet autē sub hoc loco: constructionem fori esse talem/ qualis est in Thesalia eius/ quod liberum vocant. id est q̄ debet esse purum ab omni mercatu: & neq; opifices/ neq; agricolas/ neq; alios vllos tales illi appropiare/ nisi a magistratibus vocarentur. fuerit vero hic locus gratior: si gymnasia seniorum sint in eo constituta. decet enim secundū etates distribui hunc ornatū: & in iunioribus magistratus quosdam versari. seniores autem/ magistratibus assistere. Presentia enim magistratuū ante oculos posita: gignit veram reuerentiā/ liberalēq; pudorem. ¶ Venaliū autē rerū: aliud forum esse debet/ & alio locotum congressu facile/ quo & a terra & a mari facilis sit importatio omniū. ¶ Cū vero multitudo ciuium diuisa sit in sacerdotes/ & magistratus: decēs est/ sacerdotibus circa edes sacras esse comessationes institutas. Magistratuū aut quicūq; de contractibus ius dicunt/ & qui de accusationibus cognoscunt/ & qui circa vocationes in ius/ & aliam huiusmodi administrationem intendunt/ & insuper qui edilitatis/ & vrbianarū rerū curam gerunt: iuxta forum in loco celebri/ communiq; sunt comessationes statuende. talis est locus illius fori: in quo necessaria vendantur. nam alterum illud forum superiori loco situm/ debere esse diximus

ociosum: hoc autē ad negocia rerū necessariarū deputari. ¶ Hunc eundē ordinē 50
in regione imitandū esse dicimus. sunt enim magistratus quidam apud rusticos:
quos alij siluarū custodes/ alij agrimēsores appellant: quibus & loca ad custodiā
regionis/ & comessationes sunt iisdē in locis cōstituende. Tēpla quoq; per regio-
nem distributa esse debent/ partim dijs/ partim heroibus. Sed imorari circa ista
superfluū est: cū sint illa nō difficilia cognitu/ sed magis factū, dicere enī voti est:
euenire autē fortune. Quapropter circa talia insistere: ad presens omittamus.

¶ D VODECIMI CAP. COMMENTARIVS.

Liquas comessationes ciuium/ in oportunis quibusdam locis: que & ad vrbis 46
presidia & ad comessationū vsus/ ornatumq; ciuitatis erunt adiuncta/ esse cele- 47
brandas. ¶ Edes sacras et scenacula pro precipuis comessationibus magistra-
tuum in eminenti loco ciuitatis esse locanda/ qui quidē locus positione ad virtutē
emineat/ & ad reliquas ciuitatis partes excellentiā gerat/ sub quo platea sit/ fo-
rumq; liberū/ & ab omni mercatu purū. cui neq; opifices/ neq; agricolas/ neq;
alios huiusmodi liceat appropinquare: nisi a magistratibus vocatos. Et hic lo-
cus gratior fuerit: si ornatur seniorū gymnasijs. atq; hic gymnasiōrū ornatus: debet etatibus ac-
comodari. & inter iuniores magistratus quosdā versari: quibus seniores assistant. nam presentia
magistratuū ante oculos iuuenū posita: gignit veram reuerētiā/ liberalemq; pudorē. ¶ De fo- 48
ro rerum venaliū. ¶ Loca comessationū sacerdotum: circa edes sacras constituēda. & magistra- 49
tuum qui summi non sunt: iuxta forum rerum venaliū. ¶ Per regionē simili proportione: magi- 50
stratibus/ & comessationes & loca ad comessandum/ & templa sunt ordinanda.

¶ ANNOTATIONES AD CAP. D VODECIMVM.

Verit vero hic locus gratior: si gymnasia seniorū sint in eo constituta. Gymnasia pu- 47
blica loca: in quibus variarū disciplinarū & artū/ & studiosorū officiorū exercitāmē-
ta fiunt. qualia volebat Socrates/ senib; esse ordinata: in que sumo mane cōuenirēt/
& docturi & tractaturi ea/ que ad optimā viuēdi disciplinā pertinerent. qualia dicit
Xenophon in institutione Cyri: fuisse apud Persas. ¶ Templa quoq; per regionē distributa esse 50
debent: partim dijs partim heroibus. Hic ritu gentiū/ de sacris loquitur Aristoteles. sed quasi nō
multū illa sibi cure sint: addit imorari circa illa superfluū esse. & reuera nec solū superfluū: sed &
stultū/ & vanū omnino est illis presertim/ q; deū pacis & totius bonitatis dominū/ agnouerunt.
¶ De recta intentione finis & medijs/ de felicitate/ & actibus virtutis/ de exter-
nis/ de ijs quibus homines fiunt studiosi/ & qualitate ciuium. Cap. XIII

Ere autē publica ipsa/ ex quibus & qualibus cōstare debet ciuitas/ 51
que beata sit futura/ & recte gubernari: dicendū est. Duo sunt: in
quibus omnis cōsumatio bene agēdi/ cōsistit. Vnū: vt propositū/
ac finis agēdi recte subiaceat. Aliud: vt eas/ que ad illū finē ferant
actiones/ inueniamus. fieri enī potest: vt et cōcordēt hec inter se/ &
discordēt. nā quādoq; id ad qd̄ intēdit: recte se habet. sed in actio-
nibus per quas illo potiri credimus: aberratur. quādoq; autē omnia ad finē diri-
guntur: sed finis ipse est prauē positus. quādoq; etiam in vtroq; est error: veluti
circa medicinam. neq; enī quale aliquid esse oportet sanum esse corpus: recte iu-
dicant interdū/ neq; ad suppositū sibi finē opera diriguntur. oportet autē in arti-
bus & sciētijs hec vtraq; obtineri: finē & eas/ q; sunt ad finē/ actiones. ¶ Q; igit 52
bene viuere ac felices esse omnes cupiūt: manifestū est. sed alijs potestas est ad-
piscēdi: alijs non/ propter fortunā aliquam/ vel naturam. opus est enim adiu-
mentis quibusdā ad bene viuendū: minoribus quidem illis/ qui melius dispositi
sunt/ maioribus autē qui peius. alij vero: statim nō recte querūt felicitatem/ cum
possint. ¶ Cum autē propositum nostrū sit optimam rempublicam videre/ ea 53
vero est/ per quā ciuitas optime gubernetur/ optime autem gubernatur/ si felici-

tatem maxime recipiat: manifestū est/ q; quid sit felicitas latere nō debet. ¶ Di- Primi cap. 10
ximus autē in Ethicis (si modo illorū librorum vtilitas vlla est) operationē esse/
& vsus virtutis perfectū: & hunc non ex suppositione/ sed simpliciter. dico au-
tem ex suppositione: que necessaria sunt. simpliciter autē: quod in seipso cōmens-
urationem habet. veluti circa res iustas iudicare/ punire/ supplicio afficere a virtu-
te quidē est: sed necessaria/ & ex necessitate/ bene se habent. eligibilius nāq; foret/
nullo tali indigere/ nec hominē nec ciuitatem. At vero ad honores & opes/ sim-
pliciter sunt optime actiones. nam alterū quidē malū alicuius gratia electio est.
54 hec autem contra. preparamēta enim bonorū sunt/ & generationes. ¶ Studio-
sus enim vir/ & paupertate/ & morbo/ & alijs fortune aduersitatibus/ laudabili-
ter vtetur: verum tamē felicitas in contrarijs existit. nam & hoc determinatū fuit
in Ethicorum libris: q; talis est studiosus/ cui per virtutem sunt simpliciter bona.
patet autem: q; & vsus istos/ necessarium est studiosos & bonos esse simpliciter.
55 ¶ Quapropter existimant homines/ externa bona causam esse felicitatis. ceu si
quis bene pulsandī causam putet esse lyrā magis q; artē. necessarium est autē ex
ijs q; dicta sunt: alia subesse/ alia parare legis positorem. ex quo secundū votum
optamus ciuitatis constitutionē in ijs/ quorū domina est fortuna. dominā enim
illam posuimus. sed studiosam esse ciuitatem/ nō est fortune opus: sed scientie ac
electionis. atqui studiosam esse ciuitatē: est ciues illos/ qui in republica versantur
esse studiosos. Nobis autem omnes participes sunt reipublice. hoc igitur consi-
derandum est: quomodo vir fiat studiosus. Nam si contingit omnes esse studios-
56 fos: non autē iccirco oporteat singulos ciuū. quo pacto foret optabilius. sequitur
enim ad singulos: & omnes esse. ¶ Atqui boni quidē & studiosi fiunt per tria.
sunt autē hec tria: natura. mos. ratio. etenim nasci oportet primū/ ceu hominem:
& non aliud animal. & sic qualē aliquem secundū corpus & animā. Quedā etiā
nasci nulla vtilitas est. mores enim mutari faciūt. nā aliqua per naturā ad vtraq;
apta: per mores ad peius/ vel ad melius conuertuntur. cetera igitur animalia ma-
xime viuunt secundū naturam/ parum vero aliquid vt secundum mores: homo
autē & secundum rationē. solus enī rationē habet. Itaq; oportet simul cōcorda-
re hec. multa enī preter mores/ etiam preter naturā agūt homines propter ratio-
57 nem: si persuadeatur melius esse aliter agere. ¶ Natura igitur quales esse oportet
eos/ qui legum positori sint parituri: determinatum est prius. Reliquū opus
est iam discipline. quedam assuescēdo discuntur: quedam audiendo.

¶ TERTIODECIMI CAP. COMMENTARIVS.

Educit duo hec: rectam de fine conceptionem/ rectumq; intentum finem/ & actiones 51
mediorum recte affecutas: summam bene agēdi continere. & esse quosdam: qui cir-
ca ipsas mediōrum actiones errēt. quosdam: circa finem. & alios: circa vtraq;. ¶ Om- 52
nibus inditum esse bene viuēdi desiderium: sed non omnibus assequēdi adesse fa-
cultatem. q; aliqui: impedimento nature/ hac potestate prohibiti sint. alij vero: ob for-
53 tunam/ aut aliquid aliud/ eorum mentes ad deteriora incuruans. ¶ Ciues/ eamq; ciuitatem que
54 optime gubernanda sit: minime latere debere quid sit felicitas. Littera perspicua. ¶ Actus virtu-
tum quosdā esse perfectos simpliciter & absolute/ quosdā autem ex suppositione. & felicitatem in
ijs qui simpliciter perfecti sunt consistere. & actus virtutū ex suppositione perfectos appellat: qui
necessarij sunt/ vt cōdēnare/ punire/ supplicio afficere/ & hmoi. simpliciter autē perfectos: q; ex seip-
sis bene se habent/ vt liberalitatis & magnificētie officia circa opes/ magnitudo animi & mode-
stia circa honores. & prestaret ciuitatē nō indigere actibus necessarijs: sed solis absolute/ simpli-
o iij

Huius.
23

citerq; perfectis illi opus esse. nam actus necessarii quorūdam malorū electiones. siquidē pene & cruciatus mala. at perfecti simpliciter electiones sunt preparationū/ acquisitionumq; bonorum. **¶** Quāq; studiosus vir & paupertate/ & morbo/ & alijs fortune pressuris laudabiliter vtatur: nō tamen in vsu taliū consistit felicitas/ sed magis in vsu contrariorū/ diuitiarū inquā/ incolumiū virium/ & prosperitatū fortune/ secundū virtutem. nā vsus virtutis circa illa/ necessarij sunt: circa ista autem simpliciter studiosi/ atq; perfecti. atqui studiosus: felix est/ cui secundū virtutem insunt simpliciter bona/ vt in ethicis dictum est. quare & actus hos secundū quos felicitas inest: simpliciter studiosos/ bonos/ perfectosq; esse necessariū est. nō igitur sunt in vsu paupertatis/ morbi/ aduersitatum fortune secundū virtutem: sed potius in vsu oppositorū. **¶** Arguit eos/ qui quia felicitas consistit in vsu fortunatum secundum virtutē: iccirco putāt fortunas/ externaq; bona precipuam esse felicitatis causam. quia id putare simile est: ac si quis bene pulsandi causam putet esse lyram/ potius q̄ artē. necesse itaq; est/ ex ijs que numero precedenti dicta sunt: alia bona subesse/ & alia legislatorem parare ob id quod secundū votum optamus ciuitatis cōstitutionem/ cum ea assint/ quorum fortuna domina est. dominam enim aliquorum: ipsam esse ponimus. at studiosam esse ciuitatem/ non amplius fortune est opus: sed id legislatoris scientia/ & virtutis electione/ cōparatur. quānimo ciuitas hoc ipso studiosa est: quo ciues qui in ea republica versantur/ sunt studiosi. omnes autem ciues: reipublice volumus esse participes. id igitur studendum: quomodo ciuis quisq; vir euadat studiosus. nā si contingit omnes simul esse studiosos/ & si non singuli quisq; ciuium sint studiosi: sic autem vt singuli quisq; essent studiosi esset eligibilis. nam sequitur ad singulos quosq; esse studiosos: simul omnes esse studiosos. **¶** Tria per que homines & boni & studiosi fiunt: natura. consuetudo. ratio. natura quidem: quia nasci primū oportet/ ceu hominem/ nō aliud animal quocunq;. & ita secundum corpus & animam affectum: vt bonitatis/ virtutisq; cōpax existat. consuetudo: quia quosdā ita nasci/ nulla est vtilitas. nam mores ad deteriora mutari faciunt: nisi dexteritati nature cōsentanei assint. aliqui enim per naturam apti: per mores aut ad melius aut ad deterius conuertuntur. Ratio vero: quia cetera animalia/ maxime natura viuunt/ pauca autem quedam/ ceu mansueta/ canes/ cōsuetudinibus/ homo autem ratione. animalium enim homo solus: rationem habet. quare oportet hec rationi parere/ atq; cōsentire. multa enim patrant homines/ & preter mores & preter id ad quod natura trahit: propter rationē/ si illis persuasum sit melius esse aliter q̄ id sit/ ad quod consuetudo seu natura trahit/ agere. **¶** Reuocat ad memoriā: qđ numero 23 huius/ dictum est quales natura esse oporteat ciues/ qui bene a legislatore instituti sint. reliquū autem est discipline officii/ & eorum que sunt discipline: quedam ciues consuetudine/ vsuq; & exercitatione discunt/ quedā vero auditu/ alio quodam profitente.

ANNOTATIONES AD CAP. TERTIUM DECIMUM.
¶ Vid sit felicitas: latere nō debere. Ex hoc nota: qđ vtile est/ & necessarium/ ciues summa cura/ summoq; studio morales disciplinas intelligere/ & in illis sua excolere ingenia. **¶** Studiosus autem vir: paupertate & morbo. cap. decimū primi ethicorum facit ad eorum/ que in hoc capite dicuntur intelligentiam. & contra: hec/ ad perfectius illud intelligendum.

¶ De identitate imperantiū & parentium & differentia/ de disciplina/ virtute partibus anime/ errore circa fines/ & de dominatione. Cap. XIII

¶ Vm vero omnis societas ciuiliis constet ex imperantibus & parentibus: hoc iam cōsiderandū est/ vtrū alios esse oportet qui imperāt/ & alios qui parent/ an eosdē per vitā. Patet enim qđ & disciplina secundum hāc diuisionē sequi debet. **¶** Si ergo tantū differret alteri ab alijs/ q̄ tum dii & heroes ab hominib; differre putātur/ vt primū statim corpore ac postea animo lōge antecellerēt/ ac manifeste indubitateq; appareret eorū supereminētia: clarū est qđ semper eosdē istos melius foret imperare/ alios parere. sed cū facile non sit hoc reperire/ neq; est (vt apud Indos Scylax esse ait) reges tātum a populis differre: manifestū est/ qđ propter multas causas necessariū est/ vt oēs similiter participes sint vicissim imperādī & parendī. equū enim idē similibus: & difficile est stare rēpublicā/ que constituta sit preter iustitiam. cū illis enim qui ab imperādo excluderētur/ cōcurrerent omnes/ qui sunt in regione statum mutare cupientes: & tantam esse multitudinē in reipublice gu-

Indi. Scylax.

61 bernatione vt sit potior istis/ vnum aliquid impossibiliū est. **¶** At enim qđ oporteat eos/ qui in magistratu sunt differre a subditis: indubitabile est. quomodo ergo hec futura sunt/ & quomodo participant: considerare debet legislator/ vt prius de hac re diximus. natura enim ostēdit hec: quemadmodū distinguēda sunt. fecit enim eosdem genere: alios iuniores/ alios seniores. quorum alteri parere debent gubernantibus: alteri gubernare. indignatur autē nemo/ propter etatē maiori concedere: nec putat illum qui cedit potiorē se esse/ presertim cū et ipse quādo ad id etatis peruenerit/ eūdem honorē sit recepturus. est ergo vt eosdem esse dicere/ eos qui parent/ & imperāt: est etiam vt diuersos. **¶** Itaq; & disciplinam: vt eādem dicere necesse est/ & vt diuersam. qui enim imperare velit recte: oportet e aiunt ipsū prius sub imperio fuisse. imperiū vero: vt primis libris dictū fuit: aut gratia impetantis est/ aut gratia subiectorū. horum alterum seruatorū esse diximus: alterum liberorum. **¶** Mandatorū vero quedā inter se differunt: non in agendo/ sed in cuius gratia. Quapropter multa: que videntur esse ministrorum opera & adolescentū: liberis hominibus pulchrum est ministrare. ad pulchrum enim & non pulchrū non tantū differunt actiones propter seipsas: quantū in fine & gratia cuius. **¶** Cum vero ciuis & magistratū gerentis eandem virtutē esse dicimus/ que est optimi viri/ & eundē prius parere debere/ postea imperare: hoc vtiq; erit legum positori intuentum/ & laborandū/ vt viri boni efficiantur/ & p que exercitia/ & qđ finis vite optime. **¶** Diuise aut sunt due partes anime: quarū altera per se rationē habet/ altera nō habet quidē per se. verūtamen rationi obtēperare potest: quarū diximus esse virtutes illas/ per quas vir bonus dicitur quodam modo. Sed in vtra istarū magis est finis/ ijs qui ita diuidūt vt nos fecimus: ambiguū nō est quomodo sit dicendū. semper enim deterius: gratia melioris est. patet hoc in ijs/ que sunt secundū artem: & in ijs que sunt secundū naturā. melius autem id qđ rationem habet. **¶** Diuiditur autē dupliciter: vt nos consueuimus diuidere. est enim ratio illa actiua: alia cōtemplatiua. Sic igitur necesse est & hāc partem diuidere: & clarum est qđ actiones correspondenter se habere dicemus. & oportet eas actiones que sunt meliores secundū naturam: magis expetēdas esse ab ijs/ qui consequi possunt aut omnes aut duas. semper enī cuiq; id est maxime expetēdum: quod consequi est summū. **¶** Diuisa est autē vita tota in negocium & ocium/ bellūq; & pacem. Et agibiliū quedā sunt necessaria & vtilia: quedā honesta. in quibus necesse est eandem esse electionē & partibus anime/ & ipsarum actionibus. bellū quidem gratia pacis: negociū autē gratia ocij. necessaria & vtilia: gratia honestorū. **¶** Ad cuncta igitur hec aspiciere debet/ qui legem ponit/ & ad partes anime & ad illarū actiones: magis vero ad ea/ q̄ meliora sunt & fines. Eodem modo & circa vitas: & rerū diuisiones. posse enim oportet et in negotio versari & in bello: preferēda tamē est pax & ocium. necessaria & vtilia agere posse: preferēda tamē sunt honesta. Itaq; ad hec tanq̄ ad signum & pueri adhuc existerētes & alie etates q̄ indigēt: per disciplinā sunt dirigēde. **¶** Nā qui nūc Grecorū recte gubernari vident/ & legulatores/ qui eas respublicas instituerunt: neq; ad optimū finē videntur aspexisse cū rebus publicis instituerēt. neq; ad omnes virtutes: disciplinam/ & leges direxisse. sed onerose declinauerunt ad illas virtutes:

Primi. 53

Primi & tertij cap.

Appetitus sensitiui est se virtutes/ itidē & appetitus rationalis sed excellentiores.

Cap. primo sexti Ethicorum.

Greci.

que videtur vtilis/ac plus habere faciunt. Similiter quoque posteriorum quidam scriptores: opinionem suam ostenderunt. laudantes enim Lacedemoniorum republicam: admirantur/ & commendat legiflatoris propositum/ quod omnia ad potestatem & ad bellum direxerit. que & per rationem refelli possunt: & per facta ipsa nunc reprobata sunt. ut enim plurimi hominum dominari late cupiunt: quoniam exinde multa proveniunt fortune comoda. Sic Thibron admirari laudareque videtur Lacedemoniorum legum latorem/ & quicumque alter de republica scripsit illorum: quod propter exercitacionem eorum ad pericula/ multorum dominationem sibi compararunt. ¶ Atqui patet: quod cum non habeant nunc dominationem Lacedemonij/ nec felices amplius sint/ nec legum lator eorum bonus. ¶ Insuper illud ridiculum: si permanentes in legibus eius/ nulloque impediente/ illis legibus uti: omiserunt bene vivere. ¶ Non recte vero suscipiunt/ neque de dominatione: ad quam intendisse legiflatorem ostendunt. nam imperium liberorum melius est ac magis ex virtute: quam dominari ut seruis. ¶ Preterea non propter hoc ciuitas est felix existimanda/ neque legiflator laudandus: quod vincere docuerit/ & finitimis dominari. hoc enim magnam continet nocummentum. nam manifestum quod aduersus ciues/ si poterit/ id aget. & ciuitati sue queret dominari. de quo accusant Lacedemonij Pausaniam regem: licet in tanta dignitate constitutum. ¶ Nec sane aliqua huiusmodi ratio/ aut lex ciuiliis: nec vtilis nec vera. eadem enim optima priuatim & publice: legum latorem inducere oportet in animos hominum. Nec exercitatio rerum bellicarum ob id est meditanda: ut in seruitutem adigant imerentes/ sed primum ne ipsi seruire alijs compellantur. deinde ut imperium querant/ gratia vtilitatis subiectorum: non autem omnium dominationem. Tertio ut eis dominetur: qui seruire sunt digni. ¶ Quod autem oporteat legiflatorem studere magis/ ut ordinatio sua/ & circa res bellicas & circa aliam institutionem ad ocium & ad pacem referatur: facta certe sermonibus attestantur. nam plerumque talium ciuitatum/ bellum gerentes conseruantur: sed cum dominationem adepti sunt/ destruantur. splendorem enim/ veluti ferrum per pacem amittunt. causa huius est legum positor: qui non ita instituit/ ut in ocio stare possint.

¶ Q VARTID ECIMI CAP. COMMENTARIVS.

Vestio vtrum alios esse oportet eos qui imperant/ & eos qui parent/ & an oportet eos qui imperant per vitam imperare/ eos vero qui parent itidem continuo per vitam parere. & simili modo de disciplina inquirendum erit. nam hanc diuisionem sequetur. si enim eosdem semper imperare & alios semper parere oportet: alia & horum & illorum erit disciplina. si vero eosdem vicissim imperare & parere: eandem sortiti erunt/ & qui parent & qui subsunt. ¶ Diluit consentaneum istis que dicta sunt numero 86 tertij. ¶ In magistratu funguntur differre debent. & quomodo id fiat: legiflatoris cure est prouidere/ & ut seniores iunioribus presint quemadmodum natura prescripsisse videtur/ inter eos qui genere sunt equales. quare sunt ut iidem: & sunt ut diuersi/ qui imperant & parent. nam iuuenes parent: & iidem senes imperant. ¶ Diluit questionem: que de disciplina imperantium & parentium consimilis fiebat. quia quam discunt iuniores sub aliorum imperio: postea maturiore etate/ illa utuntur alijs imperando. imperando dico non suis ipsorum gratia: sed gratia subditorum. nam imperium illud seruorum est: hoc autem liberorum/ ut alias dictum est. ¶ Ut imperia/ sic & mandatorum quedam inter se differunt: non actu ipso sed fine. quare multa que videtur ministrorum & iuuenum opera: honestum est liberis/ ut ministrent. nam ad honestum/ & non honestum non tantum differunt actiones ex se: quantum ipso fine/ & causa cuius gratia. ¶ Eandem esse virtutem ciuis & imperantis/ & optimi viri & officium boni ciuis esse prius parere/ & imperare atque preesse posterius: ex numeris 17 & 21 tertij notum est. quare legiflatori operam dare incubit: ut ciues boni efficiantur. & videre per quod exercitia: & quis

Thibron.
Lacedemonij.

Pausanias.

Tertij.
86

65 vite optime finis. ¶ Quod hic dicit de duabus anime partibus: respondet istis que determinauit in primo ethicorum cap. vltimo. et vtriusque partis ponit virtutes: sed precipuas parti rationali attribuit: secundo autem loco sensuali/ atque bruti. et hec illius gratia est: et huius virtutes/ illius virtutum gratia. ¶ De vtriusque rationali actiua et contemplatiua: sufficenter ex sexto ethicorum cap. primo cognitum est. in quas: partem rationale diuidi necesse est. et actiones/ illis simili proportionem respondere dicendum esse: perspicuum est. ut huius actiones contemplationes sint: illius vero actiones duntaxat. et oportet eas actiones que sunt suapte natura meliores: magis esse expectandas ab istis/ qui aut omnes/ aut de duabus aliquas assequi possunt. nam semper id cuius maxime est expectandum: quod assequi summum est. ¶ Humana vita diducitur/ hec quidem in ocio que contemplatiua est/ illa vero in negotio que dicitur actiua. et negotium diducitur in bellum & pacem. & agibilem quedam sunt necessaria/ et vtilitatis habentia ratione: alia vero honesta. & in his: ut in partibus anime/ suisque actibus eadem electionem esse necesse est. nam bellum gratia pacis eligendum: et negotium ocij gratia. necessaria vero et vtilia: gratia honestorum. ¶ Legiflatoris esse ad omnia supradicta respicere: ut ad partes anime actiua scilicet & contemplatiua/ ad actiones et contemplationes/ et actiones ad contemplationes ut ad fines dirigere/ bellum ad pacem/ negotium ad ocium/ necessaria ad honesta/ et semper ad ea que meliora sunt & fines. quare ad ea que meliora sunt/ et que sunt illorum fines: et qui adhuc pueri sunt/ et qui etate sunt proecliores/ et hac quidem cognitione egent/ per disciplinam dirigendi sunt. ¶ Et ciuitates Græciæ/ & legiflatores in hoc vel maxime errarunt: quod suas institutiones ad fines/ & optima non direxerunt. sed quidem ad diuitias/ alij ad bellicam virtutem/ et dominandi potentiam & id genus alia. Errarunt et posterius scriptores: ut Thibron/ & alij illas respublicas preconio referentes ut optimas. & Thibron non recte admiratus sit Lacedemoniorum legiflatorem/ & eorum rempublicam: ob id ipsum quod preter exercitacionem eorum ad pericula/ multorum dominationem sibi compararunt/ sed rationibus ostendit. ¶ Primo. quia si optimum esset dominari: cum Lacedemonij non amplius dominantur neque eorum legiflator/ sequitur igitur Lacedemonios non amplius esse felices. neque eorum legiflator bonus. ¶ Secundo. ridiculum est si legiflatoris leges optime/ & Lacedemonij in illis legibus perstiterint/ nullumque quo nunus vteretur intercesserit impedimentum: si omnia serunt bene vivere. ¶ Tertio. quia non rectum habent iudicium: de ea dominatione/ ad quam intendisse legiflatorem voluit. quia imperium liberorum melius est/ & magis ex virtute/ quam dominium/ imperiumque seruorum. ad illud igitur potius/ quam ad hoc intendisse debuisset legiflator. ¶ Quarto. quia non propter hoc ciuitas est felix existimanda/ neque legiflator laudandus: quod preualere posse docuerit/ & finitimis dominari. id enim magnam continet nocummentum. nam manifestum est: quod aduersus ciues si quis valebit/ id aget/ & ciuitati sue queret dominari. de qua re accusant Lacedemonij Pausaniam regem: licet tanta dignitate esset conspicuus. ¶ Quinto. quia nulla huiusmodi rationum aut legum: ciuiliis est/ neque proficua/ neque vera/ que mandet dominari/ et alios in seruitutem redigere. quod enim optima & priuati & publice: eadem legum lator inducere in animos hominum oportet. quod si profecto bellica exercitatio non est. Et rerum bellicarum exercitatio: non eius gratia est meditanda/ ut in seruitute redigantur immerentes. sed ob hec tria potius. Primo. ne ipsi seruire alijs cogantur. Secundo: ut imperium querant/ vtilitatis subditorum gratia. Tertio loco: ut eis dominantur/ qui seruire sunt digni. ¶ Sexto: legiflator negotium ad ocium/ et bellum ad pacem potius ordinare debuit: quod facta/ rerumque monstrant euentus. quia plerumque ita institutarum ciuitatum: dum bella gerunt conseruantur. cum vero dominatione adepti sunt destruantur. splendorem enim veluti ferrum: per pacem amittunt. atque causa huius rei est legiflator: qui non ciuitatem instituit/ ut in pace et ocio degere possit.

¶ ANNOTATIONES AD CAP. QVARTVM DECIMVM.

63 **M**andatorum vero quedam inter se differunt non in agendo. Eadem plerumque iubent rex/ Tyrannus/ optimates/ & paucipotes: et consimilia opera plerumque faciunt/ que exequuntur mandante rege et mandante tyranno. at imperia illa/ & mandata fine differunt. quod rex ea imperat ac mandat: ad subditorum vtilitatem. tyrannus autem contra/ ad proprium commodum/ & propriam pro animi libidine voluptatem. sic animi nequitia adiuuenit bona precepta/ malorum facere instrumenta. ¶ Sic igitur necesse est: & hac partem diuidere/ et actiones. ut numero 12 & 14 huius: contemplationes/ actiones vocat/ & (ut greco vtar vocabulo) τὰς πράξεις. nunc autem contemplatiue mentis operationes/ contemplationes vocemus: prudentie vero/ et virtutum moris operationes peculartiter/ vocemus actiones. exploratum est ex cap. 8 decimi ethicorum contemplationes potiores/ melioresque esse etiam optimis actionibus: preferri eae que ad sapientiam tendunt quare que ad eam perducunt: meliores sunt actionibus/ que perducunt ad summum agendorum bonum. & instrumenta contemplationum/ ut rationales discipline: meliora instrumentis actionum/ qualia sunt opes/ diuitie & reliqua fortune adminicula. rationales tamen disciplinas non absurde quispiam

ad vtramq; vitā fecerit instrumenta. quomodo enī quisq; prudēs/ et virtūtū cognitor qui litteras quas grāmatica donat/ profus ignorabit/ quomodo recte & accōmodate consultabit/ quomodo ad virtutem & virtutū officia persuadebit/ si nichil discipline rethorice delibauerit/ quomodo in controuersijs falsum effugiet/ quomodo verū ratiocinatione in agendis colliget/ quomodo rationem subducendo verū attinget/ nisi illi assit differēdi presidium/ quod a logica vendicetur oportet. sed hec eadē instrumenta in consequēda contēplatione: nobiliorem sortiuntur/ assequunturq; finem. Verū nostra tēpestate/ & ante per plurimos annos: lōge aliter euenit/ vt horū instrumentorum/ & mediorū ad sapiētiā/ que sunt naturales et mathematice discipline/ seruetur dignitas. q; ad suos fines eas nō dirigunt/ sed circa superflua occupati/ sterilesunt. necessaria nunq; assequētes: futilia sectantes/ & propemodū puerorū more/ qui vesica v̄to pretumida/ (immissis pisces tinnabulū/ strepitumq; facientibus) maxime omniū gaudēt: ita inani sophismatū strepitu & multiplici ex phantasia deprompta pharetra opintone/ modo assint qui clamorioribus applaudant: plurimi abeunt cōtenti. quos vt sapientia fugiat necesse est: que nisi legitime traditis instrumentis et medijs/ assequitur nūq; sunt tamē in omni studio & Itali & Germani/ & Galli/ & Hispani & Britanni qui ad meliora diuino indultu affecti nitūtur generose e tātis errorū caliginibus emergere. nam quanq; contēplatiua vita/ tam parū nostro euo cognita sit: nō id ei⁹ iniuria fit/ (est enī dignitate prima/ & iurare solis splendidior) sed oculorū (qui ad eā cōtendā aspirant) male purgatorum vicio id obtigit. prauē enim dispositiones/ & vetus octingentis & amplius iā annis cōtractum fermentū: purgandū esset/ & a veterno quod tam diu mētes occupauit/ tādē resipiscēdū.

¶ Diuisa autē vita tota in negociū & ocium. per ocium cōteplatiuā/ philosophicam/ litterariamq; vitam/ ex numero 71 huius intelligit. & per negociū: actiuā/ administratoriāq; vitam. ¶ Similit̄ ter quoq; posteriorū quidā scriptores. vt Xenophon qui rempublicā Lacedemoniorū scripsit: illam mirifice predicat/ & laudabilius effert/ & Thybrō de quo et hic meminit Aristoteles.

¶ Virtutem contēplatiuā ad optimam rempublicam pertinere/ de virtutibus tempore pacis & belli/ & a quo primū institutio faciēda. Cap. XV.

Huius: 67 68 69

Vm ergo idē finis videatur publice et priuati hominib⁹/ & eundem finem necesse esse sit viro optimo/ & optime reipublice/ manifestum est oportere virtutes eas/ que ad ocium spectant/ illi inexistere. finis est enī (vt sepe iam diximus) belli pax/ negocij ocium. ¶ Sunt autē vtiles ad ocium & quietem virtutes: quarū opus est in ocio/ et quarū ī negotio. oportet enī multa necessariorū nobis adesse/ vt liceat in ocio esse. Quapropter tēperatā ciuitatē esse oportet/ ac fortem/ & patientem. nā vt est in prouerbio: nullum ocium est seruis. qui vero non possunt fortiter pericula subire: serui sunt inuadētū. fortitudine igitur & constātia: opus est ad negocium. philosophia vero ad ocium. temperātia/ & iustitia: in vtroq; tempore/ sed magis in pace & ocio. nā bellum quidē ipsū cogit homines esse iustos & tēperatos. fortune autē prospere fruitio/ & ocium cum pace: petulantes magis facit. multa igitur iustitia/ multaq; temperātia indigent ijs: qui in optimo statu constituti vidētur/ & in fruitiōne omniū rerum que beatos facere putantur. veluti si qui sunt (vt poete tradūt) in beatorū insulis. maxime enim ijs philosophia et tēperantia & iustitia indigerēt: quāto magis ociosi sunt/ in abundantia taliū bonorum. Quia igitur de causa beatam et studiosam futurā ciuitatem his oporteat predictā esse virtutibus: manifestū est. turpe enī est: non posse frui bonis. sed in negocijs quidē et bello/ viros probos videri: in ocio autē et pace seruales. Quāobrem oportet (nō quemadmodū Lacedemoniorū ciuitas) virtutem exercere. illi enim nō eo ab alijs differunt/ q; non putent eadē maxime bona que ceteri: sed eo q; prouenire illa existimant magis per aliquā virtutem. Quoniam vero maiora sunt hec bona q̄ ea que belli/ et fruitiō eorū q̄ virtutū/ & quia illius gratia: manifestū est ex his. ¶ Quomodo autē et per que id erit: vtiq; con-

siderandum. diximus vtiq; supra diuidentes: q; natura/ & more/ et ratione indigemus: ex his autem quales aliquos natura esse oportet/ determinauimus. Reilat videre: vtrū ratione prius/ an moribus sit eruditio faciēda. hec enim simul concordare debēt optima cōcordatiōe. cōtingit enī: rationem aberrare ab optima suppositione/ & similes per mores duci. ¶ Clarum est hoc/ primum quidem quēadmodum in alijs: q; generatio est a principio/ et finis a principio aliquo alterius finis. ratio autem nobis et mens nature finis. quare ad hec: generationem et morum institutionem parare oportet. ¶ Deinde vt anima et corp⁹ duo sunt: ita quoq; duas esse videmus anime partes/ vnam irrationalem/ alteram que habet rationem (habitus quoq; earū duos) quarū altera est appetitus/ altera mēs. Vt autem corpus in generatione antecedit animā: sic pars irrationalis antecedit eam partem/ que rationem habet. Patet id in pueris: quibus statim ira et volūtas & concupiscentia existit. at ratio et mens procedente etate in illis fieri nate sunt. Quapropter corporis curam necesse est prius suscipere/ q̄ anime: deinde appetitus. curam tamē appetitus/ gratia mentis: curam vero corporis/ anime gratia. ¶ Si ergo ab initio prouidēdū est a legis positore/ vt optima sint corpora eorum/ qui educantur: primo quidem circa coniugia prouidere debet/ qua etate/ & cuiusmodi existentes sunt in matrimonium copulandi.

Huius 57 23 58

Appetitus scitū & rationalis esse virtutes morales.

¶ QVINTIDECIMI CAP. COMMENTARIVS.

70 **Q**prime reipublice: vt ee virtutes que ad ocium spectāt insint/ necesse est. nam idem finis optimus/ & cuiusq; priuati/ & publice ciuitatibus: & qui finis viro optimo: idē est optime reipublice. atqui/ vt etiam numero 67 & sequentib⁹ dictū est/ finis belli pax est/ & negocij ocium/ vt igitur virtutes que ad ocium spectant: optime ciuitati/ rei⁹ publice insint oportet. ¶ Quibus virtutib⁹/ et ad negociū & in bello/ & in pace & ad ocium opus est. ad negociū tempore belli: fortitudine & constantia. quia qui fortiter tunc pericula subire nequeunt inuadētū efficiuntur serui. tempore vero pacis: maxime iustitia et tēperantia. quia prospere fortune fruitio & ociositas cum pace/ homines si sine iustitia tēperantiaq; sint: insolentes faciunt/ & intēperatos. ad ocium vero: maxime opus est philosophia. Et his virtutibus predictam esse oportere ciuitatē: patet. quia turpe est/ non posse frui bonis: sed in negocijs quidem et bello viros probos videri/ in pace autē & ocio seruales. q̄ oportet (nō quēadmodū Lacedemoniorum ciuitas) virtutem exercere. illi enim non a ceteris differunt/ q; non putent eadē maxima bona que ceteri: sed hoc differunt/ q; existimant illa prouenire magis per virtutē bellicam. q; autē maiora illa bona sint q̄ ea que belli/ & meliorē eorū (que ad ocium sunt) fruitiōne/ q̄ virtutem eorum que sūt ad negocium: ex dictis est manifestū. ¶ Numero 52 dictū est per tria/ naturam/ morem/ et rationē fieri studiosos: an primū igitur a ratione/ an a moribus sit eruditio faciēda/ nam hec sinl conspirare debent optima concordia. optima dico. nam contingit rationē aberrare ab optima suppositione finis: et per similes mores/ ad huiusmodi errorē duci. ¶ Respōsio. Primo id manifestum esse debet vt in alijs: naturam a principio esse/ et finem a principio aliquo alterius finis. nam ratio & mens sunt a natura: que vt moribus instituatur indita est. est enim nobis ratio & mens: nature finis quare primū a natura & moribus institutio faciēda/ & generatio/ ipsaq; natura/ et morū institutio ad rationem mentēq; dirigenda. ¶ Secūdo. quia vt anima et corpus duo sunt: ita quoq; duas esse videmus anime partes/ vnam irrationalem/ & alterā rationalem/ & duos eorum habitus. quarū quidem partiū: illa appetitus/ hec vero mēs. atqui vt corp⁹ antecedit animā. sic pars irrationalis antecedit eam/ que rationem habet. quod in pueris licet intueri: statim enim vt nati sunt: & ira & appetitio/ & concupiscentia. at cogitatio et intelligentia: procedēte etate fieri nate sunt. Quare prius corporis q̄ anime: cura suscipienda est. quapropter & prius corporis: deinde appetitus. attamen appetitus cura suscipienda est mentis gratia: cura vero corporis gratia anime. Primū igitur institutio de ijs que ad naturā pertinent: suscipiēda est. ¶ Quia primum de natura vt de corpore/ q̄ de appetitu ad quem cōsuetudo/ et de mente ad quam ratio pertinet discutiēdū: legislatoris officium est primā institutiōis curā circa cōiugia adhibere/ & qua etate esse debeant/ qui matrimonio copulantur/ quo eorum qui educabuntur/ corpora sint optima.

70 71 72 73 74

Ertitudine igitur & constantia opus est, constantia/patientia/tolerantia:magnanimitas
 71 tis species, qua aduersis non frangimur: sed ea toleramus/ in nullo contra decorum ces-
 dentes. ¶ Deniq; vt anima et corpus/ duo: ita quoq; duas esse videm⁹ anime partes. 73
 An appetitus sensualis/ irrationalis atq; brutus/ & ratio ipsa: duo sint re ipsa/ Si appe-
 titus irrationalis pro vi ipsa actrice sumatur: appetit⁹ irrationalis/ & ratio/ parsq; ani-
 me rationalis re ipsa idem sunt, atqui vt appetitus sensualis totu nominat ceu oculus/ ceu imagi-
 natio: rationalis appetitus/ & appetitus sensualis re ipsa duo sunt, sed hec: a presenti philosophia
 sunt aliena. ¶ Patet id in pueris quibus statim ira/ & voluntas/ et concupiscentia inexistit, nomi-
 ne voluntatis: pro sensuali appetitu hoc in loco abutitur Aristoteles, quod enim in nobis ia ratio-
 ne vtentibus voluntas est: id in brutis/ et infatibus sensualis appetitus, et qd in nobis adultis in-
 tellectus est: id in brutis/ & infatibus imaginatio, quare interdum nomina intellectus et voluntatis;
 translatitia sunt ad imaginationem et appetitum sensuale/ dicimusq; translatitia vfi locutione canem
 aut mutoru animaliu quoduis aliud/ velle comedere/ aut venari/ et intelligere vocantem.

Aristoteles

De natura & generatione/ etate liberorum ad parentes/ tempore nubendi/
 tempore procreandi/ corporis habitudine/ pregnatibus/ orbis fetibus/ procrean-
 dorum multitudine/ maxime probato procreandi tempore/ & alieno concubitu
 interdicens. Cap. XVI

Hoc autem instituire oportet/ hanc societate et legis positorē inspici-
 75 ciendo ad ipsos/ & ad vite tempus: vt etatibus in idē tēporis concu-
 rant/ nec discrepet gignendi potentia, viro autē generare adhuc po-
 tente si mulier ipsa concipere non possit/ vel muliere quidē ad con-
 concipiendum apta/ si vir ipse non possit: lites ac discordie inter ip-
 76 sos oriuntur. ¶ Ad filioru quoq; susceptionem est inspiciendum,
 oportet enim ne nimis distet ab etate parentu, quoniam nec ipsi senioribus gra-
 77 tiam referre vllam possunt: nec parentes filijs alimenta prestare. ¶ Nec etia ni-
 mis proximi accedere debent filij, habet enim hoc turbarionē non parua, nā mi-
 nor futura est reuerentia huiusmodi filioru/ erga genitores: vtpote qui quasi sint
 78 equales, et circa gubernationē domus: querele ex ista quasi paritate solent pro-
 uenire. ¶ Insuper vnde cepimus huc peruenimus: vt corpora natoru sint secun-
 dum legis positoris voluntate, fere quidem hec omnia proueniunt per vna diligē-
 79 tiam, nam cū sit finis gignēdi/ vt plurimu viris quidē septuagesimus annus/ mu-
 lieribus autem quinquagesimus: ita coniugandi ab initio sunt/ vt etatibus ad huc
 finem concurrant. ¶ Est autem adolescentiu coniunctio improba ad filioru pro-
 creationem, in cunctis enim animalibus iuueniles partus imperfecti sunt, et fe-
 mine crebrius q̄ mares: et parua corporis forma/ gignuntur, quo circa necesse est
 hoc idem in hominibus prouenire. Huius autē cōiectura fuerit: q̄ in quibuscuq;
 ciuitatibus consuetudo est adolescentes mares/ puellasq; cōiugari/ in eisdē inuti-
 lia et pusilla hominu corpora existunt, preterea in partu laborant magis puelle/
 ac pereunt plures, Ex quo responsu oraculi Trezenijs datu quidam existimant/
 ob hanc causam, quasi multis pereuntibus propter immaturitate nuptiaru/ at
 non ad fructuū collectionē. ¶ Ad continentia quoq; vtile est nuptias fieri serio-
 res intemperantiores enim esse videntur cū puelle veneri assuescunt, ac masculo-
 ru corpora crescere impediuntur: si adhuc augente corpore venere rei intēdat,
 nam eius rei quoddā est determinatum tempus: quod nō multo amplius exce-
 dit. ¶ Quapropter puellas quidē circa etatem decem & octo anoru nuptui tra- 80

Precepta naturā respicientia.

Anni gignendi.

Trezenij.

Anni nubi

dere congruit: masculos vero circa etatem annoru septem & triginta/ aut paulo
 circa, in hoc enim tempore: & vigētib⁹ corporibus coniugentur/ ac proceden-
 te tempore simul apte desinet procreare posse, & filioru successio partim erit ab
 initio eis etate vigētib⁹/ si recte procedat statim generatio, partim vero dū iam
 etas vergit ad annum septuagesimu. Quibus igitur etatibus coniugia sint faci-
 7 enda: dictum sit. ¶ Tempus eni anni vt nunc obseruant multi: recte per hyemē
 aptius ad nuptias esse, sed consideranda sunt in procreatione liberoru: que a me-
 81 dicis/ et que a Physicis traduntur. Medici eni tempora oportuna corporibus sus-
 ficienter ostendunt: physici autem de spiritibus/ boreales magis q̄ australes lau-
 82 dant. ¶ Que autem quibus corporibus natoru maxime esset utilitas/ magis di-
 cendum esset/ vbi de disciplina pueroru tractatur: summam vero sat fuerit nunc
 dixisse, neq; enim Athletaru habitudo utilis fuerit ad ciuile habitū: neq; ad sa-
 nitatem & procreationē liberorum, nec rursus humilis & imbecilla nimium: sed
 media istaru, laboriosam enim habitudine habere oportet: exercitatum vero la-
 boribus non violentis/ nec ad vnu laborem solu vt Athletaru habitudo/ sed ad
 83 liberalia opera, hec autem similiter viris mulieribusq; existere debet. ¶ Pregnā-
 tes quoq; mulieres curam habere corporu oportet: non pigrescentes/ neq; sub-
 tili vtētes alimonia, hoc autem facile est legu positori prouidere: si iubeat singu-
 lis diebus iter quoddā facere debere ad deoru sacra/ mulieres que fortite sint cō-
 concipiendi honorem, mens tamē contra/ q̄ corpus: in tranquillitate est traducēda,
 Que enim fiunt: ab ea que continet/ capere videtur: quemadmodu illa que na-
 84 scuntur/ a terra. ¶ Circa expositionem autē vel educationē filioru lex sit: nichil
 85 orbatum natura fore educandum. ¶ Si vero mores/ institutaq; ciuitatis prohi-
 beant natos exponere: determinanda profecto erit procreandoru multitudo, q̄ si
 quibusdam ad procreandū copulatis/ preter hec uenerit: ante venire oportet/ ne
 fetus concipiantur: nā postq̄ concepti sunt/ & sensu aut vitā conceperint: nefas
 86 est eos attingere. ¶ Cum vero determinatu sit/ qua etate vir et vxor sint ab ini-
 tio coniugandi: quanto tēpore liberis operam dare cōueniat/ determinemus, Se-
 nioru enim fetus/ quemadmodu iunioru imperfecti sunt/ & corporibus & intel-
 lectibus/ et eoru qui senuerunt irrobusti, quapropter & secudu intellectus vigo-
 rem: quapropter & illud maxime tēpus probadu est in quo maxie intelligentia
 viget in nobis, id autē esset in plurimis/ circiter annu quinquagesimu/ vt poetaru
 quidam dixerunt/ septenario numero etate dimetientes, Itaq; qui quattuor aut
 quinq; annis hanc etate excesserint: relinquere debent in aperto procreandi stu-
 diu/ ac de cetero vel sanitatis/ vel huiusmodi alterius causa cōcubitu facere vide-
 87 ri. ¶ Concubitus vero omnis alterius q̄ coniugis: penitus sit interdictus, quādo-
 quidem sit & appelletur maritus. ¶ Si quis deprehendatur cōtra facere per tē-
 pus procreationis: dignam pro delicto penam reportet.

bendi. 18

37

Medici.

Physici.

8

Octau cap

4

9

10

11

12

13

SEXTIDECIMI CAP. COMMENTARIVS.

Recepta ad generationē & naturam pertinentia tredecim. Primu legislator coniuga-
 lem iustituendo societatem/ inspicere debet: & ad ipsos qui coniuguntur/ et ad vite
 75 tempus vt in idē tēporis concurrant/ & vt vtriusq; sit/ huius generandi/ illius concipi-
 endi habitas/ neq; discrepet gignēdi potentia, nā viro generare potente/ si mulier
 ipsa concipere non possit/ vel muliere ad concipiendū apta/ si vir generare nō possit:

2 lites & discordie inter eos oriuntur. ¶ Secundū. sic in matrimonio conueniendum: vt filij qui suscipiuntur non nimium distent ab etate parentū. quoniam nec ipsi parentibus tūc quidē senioribus gratiam que vsut sit referre queunt vllā: nec parentes filijs alimenta prestare. ¶ Tertiu. nec nimium filij etati parentum appropinquent. nam id graue continet molestiam, quia minor futura est reuerentia huiusmodi filiorū erga progenitores: vtpote quibus ipsi coetanei videant et equalis. & circa domū gubernationem: ex hac quasi equalitate/ querele prouenire solēt. ¶ Quartum vt corpora natorū sint secundum legislatoris voluntatē & vitis vt plurimū septuagesimum annū gignendi sit finis/ mulieribus autem quinquagesimus. ita ab initio matrimonio sunt copulandi/ vt etatibus ad hunc finem concurrant/ vt cum vir septuagenarius/ mulier quinquagenaria fiat. ¶ Quintum. nō adolēcentes coniungantur. Primo. quia adolēcentū coniunctio: improba est ad liberorū procreationē. in cunctis enim animalibus/ iuuenū partus imperfecti sunt: & femine crebrius q̄ mares/ & parua corporis habitudine gignuntur. quare et in hominibus sic euenire par est. etid cause est: cur plerisq̄ in ciuitatibus inutilia & pusilla sint hominū corpora. ¶ Secūdo. quia in partu magis laborant puellae/ ac pereunt plures. vt Trezenijs oraculo est reseratum: perire eas ob fructuū imaturitatē/ quasi multe perirent ob imaturitatē nuptiarū/ nō autem id collectionē fructuum respiciebat. ¶ Tertio. quia ad temperantiam cōducit nuptias seriores fieri. nā intēperantiores fieri femine videntur: cū iuuenule veneri assuescunt. & masculorum corpora crescere impediuntur: si adhuc augente corpore veneri intendūt. nam ad rei veneree operā determinatum quoddā est tempus/ quod nō multū absolutum excedit incrementū. ¶ Sextū. Tempus aptū puellis ad nubendū: circa etatē decem et octo annorū: vitis vero/ circa etatem annorum septem & triginta aut circiter. nā si his etatibus iungantur: vigentibus coniunguntur corporibus/ et procedente tempore/ simul apte procreare posse desinent/ & filiorū erit continuatio/ his quidē in etatibus vigore natis si vt rationi cōsentaneū est/ statim procreatio fiat/ illis vero dū etas in suum finem deuergit ac terminū. Hec de coniugijs. ¶ Septimū. Tempus ad nuptias et procreationem aptius: hyems. spiritus autē accommodatiores: boreales. vt de tēpore/ medicis: de statibus autē/ naturalibus philosophis credēdū est/ q̄ magis boreales q̄ australes probāt. ¶ Octauū. neq̄ ad ciuilē societate/ neq̄ sanitatē/ neq̄ liberorū procreationem. athletarū habitudo consentanea est. neq̄ eorum qui curatione egent/ & pessime ad laborū tolerantia sunt affecti: sed harum media probanda est. nam laboriosa corporis habitudinē habere oportet/ et exercitātā laboribus non vitiosa/ ita de mulieribus est sentiendū. ¶ Nonū. Mulieres pregnantēs: corporis curam gerāt/ nō pigrescētēs/ neq̄ subtili vtētes alimonia. quod facile legislator prouidebit si lege sanciat/ singulis diebus eas que concipiendi fortite sunt honorē/ iter aliquod facere debere ad sacrorū venerationē aliquam faciendā. sed mens aliter q̄ corpus: in tranquillitate deduci debet. nā que in vtero clausa fouentur: capere ab ea que continet/ videntur. quomodo terre nascentia: a terra. ¶ Decimum. lex sit: nichil manū mutilum/ orbatūq̄ ad nature functiones organū/ in ciuitate educandum. ¶ Vndecimū. multitudo procreandorū est determināda. si mores/ institutaq̄ ciuitatis liberos exponere prohibeant. quod si contra quibusdam ad procreandum sociatis/ euenerit: anteq̄ sensus et vita insit/ abortio procuranda est. sanctum autē sit: quod sensu et vita determinatū fuerit/ & attingere nefas. ¶ Duodecimū. Illud tempus maxime ad procreationem probetur: in quo maxime in nobis intelligentia viger. id autē in plurimis est circa annū quinquagesimū: vt quidā poetarum dixerunt. septenario etates dimetientes. nam seniorū fetus quemadmodū et iuniorū: imperfecti sunt. & corporibus et intelligentijs. eorū autē qui exsuerūt: imbecilles et infirmi. quare et secundū intelligentie vigorem. quapropter: qui quattuor aut quinque annis/ annū quinquagesimum exsuerint: relinquere debēt aperte procreandi studiū. quod si res poscat: quod reliquum est sanitatis gratia/ aut alia huiusmodi causa/ cōgrediantur. ¶ Tertiūdecimū. Cōcubitus omnino alterius mulieris q̄ coniugis: viro sit interdictus. quādoquidē sit & appelletur maritus. qd̄ si quis per tēpus procreationis secus facere deprehendat: dignā pro delicto reportet ignominiam.

ANNOTATIONES AD CAP. DECIMVMSEXTVM.

Ex sit: nichil orbatum natura/ fore educandū. Hec/ decimū preceptū & vndecimū quod proxime sequitur/ de expositiōe puerorū dura/ & merito a plerisq̄ repudiata. & in ijs accusant Aristotelem. et quod adiungit de dilutionibus ad ciendā abortionem: coarguūt tanq̄ inhūanū. neq̄ sum q̄ exculare veli ipsū in his paucis: in q̄ plurimis tamē alijs benepositis/ equum est ipsum iusta cōmendatione non fraudare. quanq̄ de expositione puerorū & mutilatis natura/ ipse non sit actor/ sed et Socrates et Plato idem sensu se vidēt in tertio de republica/ vbi iubent eos qui corpore deficiunt/ nō esse nutriendos. et in quinto vbi lege sancit deterrimorum proles non esse nutriendas. et rursus cū posterius iterū pre-

cipit vt ex deterioribus nati/ aut ex quibusuis/ sed & aliquo mēbro capti: in abditis/ vt decet/ locis abscondantur. Et in hoc forte etiam est Lacedemoniorū leges secutus. nā prius Lacedemoniorum legibus cautū cōperitur: genitoribus non licere partē educare/ sed ipsos in locū designatum deportare/ vbi maximi natu ex cōtribulibus/ infantes aspicerēt/ qui si effici pulchre/ & robusti/ forte distributa educare iubebāt. sin ignaui/ deformes aut muti: exponendos dimittebāt/ secus taigetū locum precipitē/ ac pruruptum. quasi vita eorū qui statū ab initio ad bonā corporis cōpositionem/ & robustitatē min⁹ apti/ producti apparuissent: neq̄ sibi/ neq̄ reipublice vtilis foret. de hac re: lege vitā Lycurgi. & aiūt inter turcas: esse qui hanc de orbis/ mutilitq̄ natura/ non educandis legem obseruant: quos neq̄ imitari iubeā/ neq̄ velim. & potius intēperantiā hortarer (vbi generatio non efflagitur) si fieri posset: penitus arcendam/ q̄ huiusmodi dilutionibus vt. q̄q̄ & hec de dilutionibus videtur esse Socratis in quinto de republica. vbi cōgressum cum alijs/ tum vitis tū mulieribus qui etatem generationi aptā excefferint vetat. inquit enī/ sed si quis partus contigerit: prohibeatur in lucem educi. si autē producatur: ita ponatur/ ut eius nulla nutritio sit: sed hec & Socratis & Aristotelis missa faciamus: tanq̄ nō satis a multis approbata/ neq̄ a nobis quidē approbanda. ¶ Seniorū enim fetus: quemadmodū iuniorum imperfecti sunt/ et corporibus & intellectibus. Rationabilius est hoc duodecimū preceptū duobus precedentibus. nā ita plerunq̄ euenit: vt eorū qui vtroq̄ parentū debili & effecto corpore gignuntur: corporis debilitate & perpetua quadā valitudine/ mens functiones suas/ absoluere libere non possit/ non q̄ mens intellectus/ si simili ac corpus debilitatis necessitate laboret. mēs enim vigor indeficiens: corpus autem opacitas/ que illi interposita/ facit non potentibus intueri oculis/ solē lumine deficere videri/ qui tēper lumine plenissimus est. lumen enī solis: vita est. hac igitur in parte Aristoteles corporis naturam/ nō mentis excellentiā/ proponit contēplandā. attamen vt ostenderet sumus rerū opifex/ non necessariū ex lege corporis/ circa mētū dispositiones trahi argumētū: Thare septuagenario nascitur filius/ qui animo esset/ omnū optime valiturus. cui iam cētenario/ prius quidem ex septuagenario nato: proles nascitur/ intelligentia non inferior. huic vero cū sexagenaria etas facta esset: nascitur filius/ qui a sublimi vi mētis/ videns deū dictus est. vbi ex infirmitate corporis: non oportere mētū suspicari debilitatē/ manifeste diuina ostendit historia. regula enī corporis/ ad mētū dispositiones fallax est. imo potius corporis vigor/ et animi: opposita respondent analogia. Verū tamē si ita est: id tamē etatis + 9 in quā annū/ aut circa/ in quo heptomas annorum ad suū peruenit quadratū/ nullus forsitan improbauerit/ generationi accommodum. vtpote in quo omnia/ & corporis et anime instrumenta/ in summa se esse perfectione declarant.

De victu & disciplina puerorum. Cap.

XVII

Sceptis autē filijs: multum referre putandū est ad corporis robur quali victu nutriantur. apparet vero ex ceteris animalibus/ & ex gētibus. quibus cura est assidua bellice habitudinis: nutrimētum lactis maxime propriū est corporibus/ absq̄ vino quidē magis/ propter egritudines. ¶ Et preterea motus quoscūq̄ in ea etate fieri datur: conferunt. ¶ Ne vero membra ob teneritudinē distorta fiant: vtūtur adhuc gentes alique instrumentis quibusdā/ & machinis: que corpus a talibus illesū conseruant. ¶ Confert etiam statim a pueritia/ frigori assuescere. hoc enim & ad sanitatem/ & ad res bellicas vtile est. Quapropter apud multos Barbarorū cōsuetudo est: vel gelido amne natos imergere/ vel parua veste amicare/ vt faciunt Galli. ad cūcta enī ad que possibile est: statū ab initio melius est assuescere. est autē apta puerorū natura: ob eorū calorē/ ad frigus exerceri. circa primā igitur etatē hec & huiusmodi diligentia confert adhibita. ¶ Sequenti vero etate vsq̄ ad annos quinque/ qua nondū ad disciplinā aliquā sunt ad mouēdi/ nec labores perferre cogendi/ ne crescere impediantur: motus solūmodo quosdam suscipere debent/ quo pigritiam corporis euitēt: qui motus preparandi sunt illis: & per alios actus/ & per ludū. ludi vero ipsi: nec illiberales/ neq̄ laboriosū esse debēt/ neq̄ remissi. ¶ Quas autē narrationes/ & fabulas illa etate pueri audire debeant: cura sit ijs/ qui pueris publice presciciuntur. cuncta enim talia: ad

18
37

10/11/ & 12
min⁹ sana
precepta.

12

13

76

77

78

79

80

81

82

83

84

85

86

87

86

88

89

90

91

92

93

Thare.
Abraham.
Isaac.
Iacob.

49

7

7

1

2

3

4

5

6

conuersationes postea futuras/accōmodanda sunt. Itaq; ludi vt plurimum tales esse debent: vt sint imitationes eorum/que postea serio essent faciēda. ¶ Cohibitiones vero puerorū & interruptiones ploratus: qui legibus prohibent/nō recte faciunt. sunt enim vtilēs ad augmentū: cum sint quodāmodo exercitationes corporū. Spiritus enim cōpressio facit robur laborantibus: quod contingit etiā pueris ploratū cohibētibus. ¶ Prouidēdū est ab ijs quibus puerorū cura publice cōmissa est circa huiusmodi educationē/et aliā: vt et q̄ minime cū seruis versetur. hec enim etas/ac etiam vsq; ad annos septem: necessariū est vt domi alatur. rationale ergo precipere in hac etate: vt ab auditu/ & visu seruilium rerum absit. ¶ Omnino igitur obseuitas verborum/vt & quicq; aliud. per legislatorem exterminanda est de ciuitate. ex turpiter enim loquendi licētia: sequitur & turpiter facere. Potissimū igitur statū a pueris: nec dicāt/nec audiant quicq; turpe. ¶ Si quis vero aut dicere aut facere quicq; prohibitorū deprensus fuerit: is si liber sit/ sed nō dum in couētum comeffatorū dignatus assumi: honore prohibeatur/ & verbis castugetur. sed si sit maioris etatis: seruilis infamia afficiatur/ admissi seruilis gratia. ¶ Cū vero dicere quicq; turpe inrerdixerimus: clarū est quia et aspice re aut picturas/aut actus deformes prohibemus. sit igitur cura magistratibus nullā neq; picturā neq; statuā esse taliū rerū imitatricem/ nisi apud deos quosdam tales/ quibus etiam lasciuia lex tribuit/ apud hos permittat lex iā factos hoies/ pro se & filiis & vxoribus sacra facere. ¶ Iuniores aut neq; Iamborū/ neq; comediarum sectatores esse sinat legislator: nisi cū ad eā peruenerit etatē/vt in comeffationibus vna cum alijs cōmunicare possint/ et ab ebrietate et huiusmodi labe infontes disciplina omnes effecerit. ¶ Nos quidē nūc/ cursim ista attigimus: postea vero insulētes/ oportebit determinare magis/ siue oportet siue nō oportet primo querētes/ & quomodo/ sed in presenti mentionē de his facere necessariū fuit. forsitan enī nō male circa hoc censebat Theodorus tragediarū actor: nulli enī vnq; concedere voluit: vt ante se ageret/ neq; ex modestis etiā histrionibus. quasi magis faueant auditores illis: quos primo audierint. Cōtingit hoc idē conuersationibus hominū & rerum. oia enī prima: nos magis delectant. Quapropter oportet a pueris omnia turpia procul remouere/ & maxime quecunq; habēt in se vel obscenitatē vel improbitatē. ¶ Transactis vero annis quinq; in duobus/ ad septem vsq; oportet iā disciplinas explorare/ quas discere eos oportet. Due autē sūt etates: in quas necessarium est disciplinas diuidere. vna est post septimū annum vsq; ad pubertatem. altera a pubertate vsq; ad annum vicelimum primū. nam qui Hebdomadibus diuidūt etates: vt plurimū dicūt nō bene. itaq; sequēda est nature distinctio. omnis enī ars et disciplina implere vult. id quod deest nature. ¶ Primum igitur videndum est: si faciēda sit institutio quedam circa pueros. deinde si vtile sit publice curam eorū suscipere/ an magis priuatim quod nunc fit in plurimis ciuitatibus. tertio qualem hanc institutionem esse oportet.

DECIMISEPTIMI CAP. COMMENTARIVS.

Evictu & institutione: precepta tredecim. Primum. apud eas gētes quibus bellandi assidua cura est: ad bellacē habitū vbi filios susceperint nutrimentū lactis maxime proprium est/ accōmodatūq; corporibus: sed id quidē magis absq; vino: ad deuitādas egritudines. ¶ Secundū. ij motus qui illis (dum tātūli sunt) cōuenire possunt: ad huius

Ironia. 11
Ironice dicit: planerit dens deos gentium.
Iambi. 12
Comedie. Sequentis cap. 5

Theodor.

Hebdo-
mas anno-
rū septeni-
um.
Ex nume-
ris sequēti-
bus. Primū
ex 1. Secū-
dum ex 2.
Tertiū ex 3
& sequētib;

1
2

90 modi corporis habitudinē conferunt. ¶ Tertiū. ne eorū mēbra ob teneritudinē obtorta fiant: fa-
scijs/ & mechanicis quibusdā istrumētis (vt & nūc apud quosdā gētes fit) corp⁹ defendat illesū.
91 ¶ Quartū. statim a pueritia: frigori assuefiant. id enī & ad sanitatē cōfert: & ad bellicas actiones
vtilē est. puerorū enī apta natura est: ob eorū calorē/ ad frigus exerceri. hinc multi barbarorū: ge-
lido anni mox vt nati sunt immergūt/ aut (vt faciūt Celte) parua veste amiciūt. & he diligētie/ pri-
92 me/ admodū infatili etatule exhibeātur. ¶ Quintū. Sequēte etatula qua & loquitari & per seip-
sos motari incipiūt vsq; ad annos quinq; qua nodū ad disciplinā aliquā sunt admouēdi/ nec labo-
res perferre cogēdi/ ne crefcere prepediātur. morus solū quosdā suscipiāt ad corporis pigritiē de-
uitādā. q̄ illis per ludos: neq; illiberales/ neq; laboriosos/ neq; remissos/ & p̄ alios actus p̄parētur.
93 ¶ Sextū. qui pueris publica ordinatione presunt: curēt quas narrationes et fabellas (du ea sunt
eratula) audire debeāt/ cūcta ad cōuersationes futuras accōmodātes. & ludi vt plurimū tales sint:
94 vt sint imitationes/ eorū q̄ postea serio faciēda erūt. ¶ Septimū. cohibeātur pueri dū plorāt/ co-
gāturq; interrūpere plorat. nā hmōi cohibitiones ad augmentū vtilēs sunt/ cū sint quoquo pacto
corporū exercitationes quādoq; id cōpertū habem⁹: spiritus cōpressionē ijs qui laborāt/ robur
facere. qd accidit etiā pueris: dū plorātes/ plorare cohibētur. neq; recte faciūt: q̄ has cohibitiōes
95 legibus vetāt. ¶ Octauū. id etiā pedonomi/ q̄ publicā puerorū prouidētiā gerūt: curēt vt ciuium
liberi q̄ minime cū seruis versent. nā id etatis/ & ad septimū vsq; expedit vt domi alatur. & ad
96 modū rationi cōsonū: vt & a visu & auditu illiberaliū/ seruiliumq; rerū arceātur. ¶ Nonū. omnino
obseuitas verborū/ vt & quiduis aliud turpe/ a ciuitate per legislatore exterminef. & p̄cipue sta-
tim cura sit: vt nec pueri dicāt/ nec audiāt quicq; turpe. nā ex turpiter loquēdi licētia: sequitur & tur-
97 piter operari. ¶ Decimū. si quis vero iuniorū/ aut dicere aut facere quicq; eorū que prohibita sūt
deprehensus fuerit: si liber/ nondū ad comeffationū admissus honorē/ illo honore priuetur & ver-
berib⁹ castugetur. si maiusculē etatis/ iam comeffationū particeps: dāno aliquo seruilis afficiatur/
98 ob eā quā p̄petrauit/ mācipij seruiq; vilitatē. ¶ Vndecimū. Sit cura magistratib⁹ nō modo iter-
dicere/ & dicere & audire quicq; turpe: verū etiā prohibeant picturas/ actusq; deformes aspiciere.
99 neq; sinat picturā aut statuā: illarū rerū imitatricē esse. ¶ Duodecimū. Iuniores: neq; iābitorū
neq; comediarū spectatores esse sinat legislator. nisi cū ad eā peruenerit etatē: vt in comeffatiōi-
bus cū alijs sedere queāt/ cū iā ab ebrietate/ & ab huiusmodi labe/ disciplina cūctos efficere possit
infontes. sed de his exactius in sequēti libro. & exēplo Theodori Tragediarū actoris: mōstrant
omnia prima magis oblectari. quare prima que tradūtur pueris: sūmopere cauedū est (vt p̄cedē-
tia cōtinēt precepta) ne turpia/ obscena/ improbaue sint. nā & id satyre apprime verū: quo fuerit
100 imbuta recens/ seruabit odorē Testa diu. ¶ Tertiūdecimū. a quito ad septimū annū: explorāde
& vna sit a septimo anno ad pubertatē: & altera discipline eras/ a pubertate ad annū primū & vi-
cesimū. sicut enim natura distinguit. & melius est sic naturā sequi: q̄ septenariā etatum partitionē.
101 ¶ Transit ad ea: que in sequenti libro sunt discutiēda.

ANNOTATIONES AD CAP. SEPTIMUM DECIMUM.

88 **M**utrimentū lactis maxime propriū est. consulunt lac matris dari triduo aut quatrūdo
a leuamine part⁹. nā primis diebus lac collastrū fit: & in duriciē coalescit/ sūtq; inde
infātes collastrati. caueri etiā volūt: ne ea q̄ nutrit/ virū adeat. alioqui lac/ & sāguinis
bonitas ad mēles trāsit/ infātilq; corrūpitur alimētū. mores etiā magna pro parte cre-
dit: infātē in posterū/ a nutritis moribus cōtrahere. quare iubēt: & modeste/ & tēpera-
91 te/ & alijs morū dotibus ornate/ puellū educādū cōmittere: & multa huiusmodi precipiunt. ¶ Cō-
fert etiam statim: a pueritia frigori assuefacere. Hoc Aufones obseruabant: de quibus Maro.
Natos ad flumina primum:
Deferimus/ seuoq; gelu duramus/ & vndis.
97 ¶ Si quis vero aut dicere: Quoniam vero plurima (vt inquit Satyricus) fama digna sinistra.
Et nitidis maculam/ & rugam facientia rebus
que monstrant ipsi pueris/ traduntq; parentes.
Iccirco cēsura adhibet Aristoteles: & arctē iubet/ ne domi male vite exēpla sinātur/ neq; audiāt/
98 neq; dicāt/ faciātq; quicq; turpe. ¶ Aspiciere aut picturas/ aut actus deformes prohibem⁹: nisi apd
deos quosdā tales/ quibus etiā lasciuia lex tribuit. Quod subiūgit nisi apud quosdam deos tales: Rīdīculi gē
ironice ē intelligēdū. hac tamē cautela: vitabat Ariopagū. Et deos/ ritusq; deorū turpes/ etiā ha-
tium ritus.
buisse Atheniēses: ex Euterpe Herodoti/ cognoscere proptū est. Mulieres grece dionysia celebrā Herodotus
tes (dictū & visu fedū) dicendū tamē pro loco ē: trūcos ficulneos/ ingēti & p̄ter p̄portionē mēru
la deformatos/ vt nichil ferme mēbrorū p̄ter mētulā habere viderētur: e collo depēdētes porta-
bāt. Atheniēses Mercuriū in phanis colebāt. erecta & porrecta virilia tenētē: infame sane & ipu-
pi

dicunt spectaculum, hecine videre non debuit Aristoteles? & nonne nos ipsi deo liberatori semper gratias habere debemus: qui in omni puritate / sancte / caste / mundeque & illibate / illi seruire iube-
mur. & gentium stultitiam etiam illic aperte idem damnat historicus: que deos colerent / quorum
neque qui essent / neque quales / neque nomina agnoscerent. quae ante Homerum & Hesiodum / nomi-
na non habebat: nisi forte nominibus quibuscumque barbaris appellarent greci Belzebuth / Astaroth /
Belphegor / & huiusmodi horrendis appellationibus, inquit enim, Vnde singuli deorum extiterint /
an cuncti semper fuerint / aut qua specie: hactenus est ignoratum / nisi nuper atque heri / ut sic dicam,
Herodotus Nam Hesiodus atque Homerus / quos annis quadringentis non amplius ante me / opinor extitisse:
fuerit / qui Grecis deorum prolem introduxerunt / eisque tam & cognomina: quam honores / & diuersa ar-
tificio / & figuras attribuerunt, hec Herodotus, sed de stulta gentium religione nunc satis.

SEPTIMI POLITICORVM
ARISTOTELIS
FINIS.

OCTAVVS POLITICORVM ARISTOTELIS.

Q facienda sit institutio circa pueros / & illam publice esse suscipiendam ad
reipublice formam. Cap.

Vod igitur a legis positore maxime intendendum sit circa discipli-
nam iuuentutis: nemo utique dubitabit, nam id quidem neglectum in ci-
uitatibus: affert reipublice detrimentum, oportet enim ad singula gu-
bernandi genera / disciplinam accommodari, nam mos vniuersi cuiusque
reipublice proprius: & consuevit seruari reipublicae / & ab initio con-
stitui, seu popularis mos popularis: & paucorum potentie accom-
modatus mos / eam que consistit in paucorum gubernatione, semper autem melior mos:
causa est melioris reipublice. Preterea in cunctis facultatibus & artibus sunt que-
dam: ad que preerudiri oportet / & assuefieri ad earum opera, itaque manifestum est:
quod & ad virtutis actiones. Cum vero vnus sit finis totius ciuitatis: clarum est oportere
disciplinam quoque esse vnam & eandem omnium, & huius curam esse publicam & non
priuatam: quemadmodum nunc vnusquisque curam habet suorum filiorum / priuatimque / &
priuatam disciplinam docens prout ei videtur, sed oportet publicorum publice exerci-
tationem fieri, & simul non debet quidem quisque ciuis / se sui existimare / sed omnes /
ciuitatis, Particula enim ciuitatis vnusquisque est, cura vero singularum particularum:
respicere nata est ad curam totius, Laudari possunt in hoc Lacedemonij, nam plu-
rimam circa pueros diligentiam faciunt / & quidem publice, Quae igitur lege pro-
uidendum sit circa disciplinam iuuentutis / & hoc publice faciendum: patet.

PRIMICAP. OCTAVI POLITICORVM COMMENTARIVS.

Vnc de ijs que ad morem, legislatorum in quaque reipublice specie maxime ad mores /
disciplinamque iuuentutis oportere intendere. Primo, quia id neglectum in ciuitatibus: rei-
publice affert detrimentum, oportet enim ad singulos gubernandi modos: mores / disci-
plinamque accommodari, nam vniuersi cuiusque reipublice proprius mos: consuevit & reipublicae
cam seruari / & eam a principio constituere, ut mos popularis: statum popularis, pau-
corum potentie: paucorum potentiam, & semper melior mos: melioris reipublice causa est. Secundo
quia in cunctis facultatibus & artibus: sunt quedam ad que preerudiri oportet / & ad eorum opera
assuefieri, quare manifestum est: & id oportere in rebus publicis / & maxime in optima / ad virtutis
actiones. In optima republica: omnium vnam / eandemque esse disciplinam / & huius curam debere
esse publicam / non priuatam, nam totius ciuitatis / & cuiusque ciuium vnus est atque idem finis, neque
debet quisque ciuium se suum esse existimare / sed omnes existimare debent se esse ciuitatis, nam quisque
ciuitatis particula est, cura vero singularum partium: ad curam totius respicere nata est / ex eaque pe-
det. Quare ut iuuentus ita instituat / & assuefiat: publica cura esse debet, qua in re laudari
possunt Lacedemonij: qui id publice curarunt efficiendum,

CANNOTATIONES AD CAP. PRIMVM OCTAVI POLITICORVM.

Regumentum, hec sunt: que octauus discutit, mos, disciplina, mens, de more a
numero primo ad tertium, de disciplina: a 3 ad 7, de ijs que ad mentem gram-
matica / pictoria / gymnastica / musica in generali: a 7 ad 12, de gymnastica: a 12 ad
15, de musica differendo: a 15 ad 21, de musica ex propria sententia: a 21 ad hu-
ius octauum finem. Oportet autem: ad singula gubernandi genera / disciplinam accom-
modari, qui reges & optimates futuri sunt: propemodum eisdem disciplinis sunt
instituti, sed futuri reges: magis heroice / atque diuine, & tertio loco censu potentes:
humane magis / quam diuine, optimates autem inter regem / dignitatis summum fa-
stigium tenentem / & censu potentes / dignitatis tenentes imum: eque & diuine & humane sunt insti-
tuendi, populares institutiones / & paucorum potentie: parum dignitatis habent, nam & illi magis
ostentationis gloriam querunt / quam existentiam, quando quidem neutri secundum virtutem / & ut discipline
prestant gubernent, hi enim raro vltra historiam ascendunt: illi vero e fabulis & mollibus poeta-
rum blanditijs / intemperantibusque comedijs / rarenter emergunt, qui hec nugamenta norunt: pos-
tularibus placent / cum intrant (ut inquit satyricus) carmina lumbum, Sed tyranni: nonne suos li-
beros volunt liberaliter / & optimatum more educari? Id ferme tyranni signum est: cum nolint suos
filios / aliquid capescere litterarum, cum id sue gubernationi inimicum putent, nam discipline predi-
cant iustitiam / pietatem / temperantiam / & ceteras virtutes: ac animi dotes: que tyranno sunt ini-
mice, que vbi ex litteris / cum philosophicis tum diuinis discerent: scelere immanitate deterri-
ti / aut gubernationem relinquerent / aut murmurante conscientia / & somno & vigilia horribili
metu quaterentur / & continuo tacita sudaret precordia culpa, felices igitur qui in optimis guber-
nationibus: moribus quidem decetibus / & accommodatis / ex laudabili institutione sunt adornati.

Qualis esse debeat institutio puerorum: quae necessarium non omnium / quae libera-
lium disciplinarum quantum sat est / & ad finem liberalem. Cap.

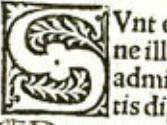
Venam vero ista sit disciplina / & quomodo tradenda: latere non de-
bet, nam nunc quidem in ambiguo ex operibus est, non enim eandem
omnes censent iuuentutem debere addiscere: neque ad virtutem / neque ad
vitam optimam, neque conspicuum est: vtrum per intelligentiam magis de-
ceat / vel per animi morem, Impedimentorum quoque respectus: consider-
atione discipline conturbat: cum manifestum non sit / vtrum accommodanda
nostra sit exercitatio ad ea / que sunt utilia ad vitam / an ad ea que tendunt ad
virtutem / an ad ea que ad maiorem quendam / superfluumque pertinent apparatus, hec
enim omnia patronos quosdam suscipere, De his quoque que ad virtutem tendunt:
nichil confessum existit, etenim virtutem non eandem omnes statim honorant, ex
quo fit: ut non ab re discordet circa illius exercitationem. Quae igitur ex utilibus
necessaria sunt addiscenda: manifestum est, quod autem non omnia: diuisis quidem que
liberalia sunt opera / ab illiberalibus / patebit illa talia esse recipienda / que cum uti-
lia sint / faciunt exercentem non vilis exercitij operantem, vile autem exercitium
putandum est: & ars / & disciplina / quecumque corpus / aut animam / aut mentem
liberi hominis / ad vsum & opera virtutis inutilem reddunt, itaque & artes ille: que-
cumque deterius disponunt corpus, & cuncta mercenaria exercitia: sordida nuncu-
pamus, mentem enim occupatam / & vilem reddunt. Sunt etiam quedam ex
liberalibus scientijs: quas vsque ad aliquid discere / honestum sit, penitus vero sese
illis tradere / ac ad extremum vsque proficere velle: nocentis illis (que supra diximus
mus) obnoxios facit. Sed refert plurimum: cuius gratia quis agat / vel discat, nam
si gratia sui / vel amicorum / vel propter virtutem non est illiberalis: qui vero id ipsum
agit propter alios / sepe utique videbitur illiberaliter ac sordide agere, discipline igitur
tur ille de quibus diximus: ad utramque partem se habent.

SECUNDI CAP. COMMENTARIUS.

Am disciplinam (que iuuenturi tradenda sit) inquirenda esse/ neq; latere oportere. 3
 quia nunc ex operibus/ & viuendi hominū modis: nō est cognita/ neq; vtrū magis
 per intelligentiā/ an per anime mores. impediunt etiā discipline cōsiderationem/
 ac cōturbāt hec: an nostra exercitatio circa vtilia ad vitā versari debeat/ an circa
 ea q̄ ad virtutē tendūt honestaq; sunt/ an ad fortunarū & honorū cumulationē
 superflūq; apparatū. hec enim omnia patronos habēt/ atq; defensores. & de ijs
 que ad virtutē tēdūt: nō cōcordāt. nā virtutē nō oēs statim eandē honorāt: sed q̄
 vnus vocat virtutē/ alter nō appellat. quare nō ab re: circa exercitacionē eorū que ad ipsam ten-
 dūt/ discordāt. ¶ Disciplina adolescentū in optima ciuitate: circa quedā vtilia/ necessaria versari
 debet/ sed nō omnia. nā exercitiorū/ & operū vtiliū/ & necessariorū: quedā sunt liberalia/ liberoq;
 homine digna/ & quedā illiberalia. liberalia quidē: que cum vtilia sint/ nequāq; reddunt eum/ quī
 illis occupatur fordīdum ac vīlem. illiberalia vero: quecūq; artes aut discipline/ corpus/ aut ani-
 mam/ aut mentē liberorū hominū/ ad vsum & opera virtutis reddūt inutilem. quare artes huius-
 modi omnes/ que corpus/ ad anime/ mentisq; officia deterius afficiunt/ & cūcta mercenaria exer-
 citia: fordīda nūcupamus. nam mentē occupatā tenent: abiectamq; reddūt. ¶ Quasdam esse li-
 beralium scientiarū: quas vsq; ad aliquid addiscere non illiberale sit. penitus autem se illis man-
 cipare/ & ad summā vsq; pefectionē assequi velle: illiberale. nā huiusmodi aut inutilibus/ aut ex-
 quirendis superfluis detinētur occupati: que impedimēta ad veram disciplinā/ paulo supra sunt
 posita. ¶ Liberales disciplinas: ad suum/ liberalemq; finem esse exquirēdas. nam plurimū refert
 cuius gratia quis aut agat/ aut discat. nam si gratia sui/ aut amicorum/ aut virtutis gratia/ secun-
 dum liberalem disciplinā operetur aut discat: nō est illiberale. qui vero id agit propter alios: per-
 sepe illiberaliter ac fordīde videbitur agere. nam id frequenter agunt: mercenariorū more/ nū-
 mos mercandi/ cauponandiq; gratia. discipline igitur ille/ de quibus nūc locuti sumus (ceū dictū
 est) & liberaliter & illiberaliter queri possunt/ & ad vtramq; partem se habere.

ANNOTATIONES AD CAP. SECUNDVM.

Vnt etiam de liberalibus scientijs: quas vsq; ad aliquid discere honestum sit. discipli-
 ne ille liberales: sunt grāmatica/ logica/ rethorica. que necessarie magis & vtilis/ ceu
 adminicula quedam & instrumenta ad liberale degendam vitam preuia: q̄ honesta-
 tis dignitatifue rationem habentes.

De quatuor que pueri discere solent/ q̄ ocium negotio preferendum / & disci-
 pline illius disciplinis huius/ musica ad ocium/ littere indifferētes / gymnastica &
 figurandi peritia ad negotium. Cap. III

Vnt autem fere quatuor/ que discere iuuenes consueuerunt: litte-
 ras. gymnasticam. musicam. addunt vero quartum quidam: figu-
 randi peritiā. Litteras quidem et figurationem/ tanq̄ vtilis ac val-
 de expedientes ad vitam: gymnasticam tanq̄ pertinentem ad for-
 titudinē. De musica vero ambigitur iam. nam nunc plurimi qui-
 dem/ voluptatis gratia illam addiscunt. veteres autem inter disci-
 plinas/ eam collocauerunt: ex eo q̄ natura querit (vt sepe dictum est) non solum
 in negotio recte/ verum etiam in ocio laudabiliter posse versari. ¶ Hoc enim pri-
 cipium est omnium: vt rursus de illo dicamus. si enim vtroq; opus est: magis au-
 tem expetendum est ocium. Nec id quidem in ioco. nam sic necesse foret iocum
 esse finem vite. siquidem id est impossibile. magisq; in negocijs vtendū est ioco.
 nam qui laborant: indigent relaxatione. & huius gratia est iocus. negocia vero
 sunt cū labore et conatu: et propterea oportet iocū adhibere/ qui tanq̄ medicinā/
 tēporis oportunitate seruata/ afferat. nā relaxatio est hmōi mot⁹ animi/ & req̄es
 propter voluptatē. ¶ Ociū autē ipsū videt in se voluptatē habere: & felicitatē/ &
 vitā beatā. & hoc nō in negociosis/ sed ociofis existit. nā q̄ negociat: alicuius gra-
 tia negociatur ceu eius qd̄ sibi deest. felicitas autē finis est: quā nō cū dolore/ sed
 cum voluptate esse omnes putāt. hanc tamē voluptatem nō eandem omnes po-

Littere.
Gymna-
stica.
Musica.
Pictoria.

suerunt: sed secundum se vnusquisq; & secundū habitum suum. optimus tamē
 9 optimam: & eam que sit ab honestissimis. ¶ Itaq; manifestū est: q̄ oportet ad
 ocium quoq; degendū addiscere quedam/ & erudiri. & has erudiciones & disci-
 plinas/ sui ipsarū esse gratia: illas vero que ad negociū/ tanq̄ necessarias/ & gratia
 10 aliorum. ¶ Quapropter & musicam antiqui inter disciplinas collocauerunt: non
 tanq̄ rem necessariā. nichil enim habet tale. neq; tanq̄ vtilem/ vt littere ad lucrū/
 & ad rem familiarē/ & ad disciplinam/ & ad ciuiles actiones q̄ plurimas. videtur
 quoq; figurandi peritia: vtilis esse/ ad iudicandum melius artificum opera. neq;
 vt gymnastica ad sanitatem & robur. nullum enim horū videmus ex musica fie-
 ri. restat ergo: q̄ ad degendum in ocio. ad qd̄ apparent adhiberi/ qui eam indu-
 cunt. eos enim quos putāt vita degendum esse ingenuorū hominū: in ea institū-
 unt. Quapropter Homerus & in poemate suo ita inquit. sed quale est vocari ad
 mensam opipare paratam/ Deinde nominās quosdā alios: subdit/ & accerfunt
 cantorem qui omnes demulceat. Et alio in loco ait Vlyxes: optimā esse degen-
 11 di rationem: quādo letis hominibus cō-ue audiunt cantorē sedentes per ordi-
 nem. ¶ Q̄ igitur sit disciplina quedā/ quā nō vt vtilem/ neq; vt necessariam do-
 cendi sint filij/ sed vt liberalem & honestā: manifestum est. vtrū autē vna sit nūe-
 ro an plures/ & quenā iste/ & quomodo: posterius dicetur. nūc autē id premissū
 sit: qd̄ apud antiquos sit testimoniū ex ijs disciplinis/ quas diximus. musica enī
 hoc manifestat. adhuc etiam de vtilib⁹: q̄ aliqua discere pueros oportet: nō mo-
 do propter vtilitatem/ vt litterarū rudimēta: verū etiam propter multas disci-
 plinas alias: que per litteras discūtur. Similiter vero figurandi peritiā: nō vt in ve-
 nundanda/ emendaq; supellectile nō decipiantur: sed potius q̄ contēplari facit
 pulchritudinē corporū. querere vero vtilitatem vbīq; minime congruit magna/
 nimis/ & ingenuis hominibus. Cum vero manifestū sit: vtrum moribus an ra-
 tione sit disciplina tradenda/ & an circa corpus primo vel circa mētem: patet ex
 his/ q̄ adolefcētes gymnastice & litterarum ludo sunt tradendi. nam horū alte-
 rum qualem aliquā facit habitudinē corporis: alterum opera.

TERTII CAP. COMMENTARIUS.

E ijs que ad mentem. quatuor que iuuenes discere debent: grāmatica/ gymnastica/
 musica. pictoria. grāmaticam quidem & pictoriam: tanq̄ cōducentes ad vitam/ & cō-
 plura continentes cōmoda. gymnasticam: tanq̄ pertinentem ad fortitudinem. at de
 musica ambigitur iam: an expedit iuuenes illam discere. quia nunc q̄ plurimi: illam/
 voluptatis & illecebrarum gratia discunt. sed veteres: inter disciplinas que a liberis
 iuuenibus percipiende essent collocarunt. quia natura poscit: vt non solum in negotio recte/ ves-
 rum etiā & in ocio/ posse bene/ laudabiliterq; versari. vt numero 67 septimi & sequentibus sepe
 dictum est. ¶ Et si vtrūq; (negocium inquā & ocium) expetere oportet: ociū tamē magis est ex-
 petendum. non id dico: quod in ioco/ ludicrisq; rebus versatur. nam sic: necesse esset/ iocū esse fi-
 nem vite. siquidē id impossibile est. & magis in negocijs q̄ ocio vtendū est ioco. nam qui laborāt:
 indigēt requie. iocus autē: requiei gratia. negocia vero: cū labore sunt/ ac fatigatione. quare opus
 est: iocum adhibere/ qui tanq̄ medicinā apto tēpore afferat. nam relaxatio est huiusmodi anime
 motio/ & propter voluptatē requies. ¶ Sed q̄ ociū expetibilis: patet. quia ociū ipsū: videtur
 per seipsum voluptatē habere & felicitatem/ vitamq; beatā. hoc autem in negociosis non exi-
 stit: sed in ocio agentibus vitam. nam qui negocium agit: alicuius finis gratia/ id agit/ tanq̄ qui
 defit. finis autem felicitas: quam nō cum dolore/ sed cum voluptate omnes esse putant. tamē si
 hanc voluptatem non omnes eādē posuerunt: sed secundū quod quisq; affectus fuerat. Opti-
 mus tamen: optimam eam posuit voluptatē/ & que proueniat ab honestissimis. manifestum igitur
 9 tur ocium/ negotio preferendū: & nō i ioco/ sed rebus apprimē ferijs versari. ¶ Hinc manifesta
 pūj

Septimi:
73

est ad degendum ocium quedam esse discenda: & huiusmodi disciplinas sui ipsarum esse gratia, sed que ad negocium spectant: necessarias esse: & aliorum gratia. ¶ Exactius quod numero 7 pre- tactum est: declaratur: musica inter disciplinas: & ad ocium magis posuisse antiquos. grammatice vero vtilem magis esse, & necessariam: itidem & pictoriam: figurandue peritiam: & gymnasticam. grammatice quidem: ad lucrum: rem familiarē: ciuiles actiones multas: & ad disciplinā, figurandi peritiam: ad melius iudicandū artificum opera, & ex epologo: ad cōtemplandā corporū pulchritudinem. gymnasticā: ad sanitatē: & corporis vires: atq; robur: quorū nullum ex musica prouenire videmus. relinquitur igitur: qd sit ad degendum in ocio: ad quod quidem & antiqui eam adducere vidētur. quā enim putant liberorum vitam: in musica instituūt. Vnde Homerus. Quale est accersi mensis/epuleq; Thalie. & de alijs quibusdā dicit: cātozem phesim vocitant: qui mulceat omnes. & Vlyxes optinā dicit esse vitam: quādo (letis hominibus) cōiue auscultant cantus/serieq; recūbunt. ¶ Epilogus: & ad cetera transitus: & adolefcētes gymnastice ad bonā corporis qualitatem: & grammatice ad bonam operum executionem esse tradendos.

ANNOTATIONES AD CAP. TERTIVM.

Vnt autē fere quattuor: que discere iuuenes consueuerūt: litteras gymnasticā / musica / addunt autē & quartū quidam figurandi peritiā. Hec quattuor: littere / gymnastica / musica / pictoria / circa que iuuenū institutio. quā vim littere habent / ad omnē seu priuatā seu ciuile vitā / siue in pace siue in bello / negocio aut ocio: norūt ferme oēs. quo minus in earū preconio terenda esse opera / quasi in re ignota / intelligatur. Xerxes / Alexāder / Antigonus / Archelaus / Cato / Cefar / & qui prestātissimi virorū fuerunt: tāti eas fecisse memorātur / vt libros / & litteras / regiā supellectilē & p̄cipua ornāmēta duxerit. nec imerito. nā cū cetera tēpori cedāt: sola litterarū monumēta / tēporis diuturnitate perennescūt. Ptolemei bibliothecā / septingētorū milium voluminū: Egyptus habuit. Serenus samonicus: sexagita milia librorū Gordiano ex testamēto reliquit. ex quo cōiicere possumus: quanti apud maiores nostros littere fuerint. Et cū litteris / picturā nō neglexisse legūtur. nā fertur Paulus emilius victo Perseo / cū rediēs trāsiret Athenis: ab illis petiisse / pro instituēdo filio philosophū insignē / & insignē pictorē. ad quē Atheniēses Me- trodorū misere: qui vtrūq; & philosophiā & pictoriā apprime calleret. Alexāder / & pictores / & plastas / & quicūq; in figurandi peritiā excelluissent: miro prosequēbatur affectu. quod & hoc in- dicio probatū. nam cū ob nimīā pulchritudinē amaret Campaspen / inter ceteras mulieres: iussit Appellem vt nudā depingeret. quam vt nudatā vidit Appelles: ad insanos vsq; exarsit amores / corporis vires simul / & ars pingendi (inualecente morbo) illi defuere id autem intelligens Ale- xander: illi Campaspen donauit / vt ad se rediret Appelles. at pictorem tradit ad priorē pingē- di gratiā nō rediisse. Sed sane nō talia esse decet pingendi exēplaria: que & pictores ipsos / & pi- cturarū spectatores / ad amentīā conuertant / neq; tales probauerim figurarū effictores: imitato- resq; neq; huiusmodi pingendarū rerū studia. stulta enī / lasciuia / & intēperata sunt: & que virtu- tem ab aīo extrudunt / reddūtq; insanos. cuius rei periculū in optimo artifice factum est. qua in re licēter & plurimū peccare solēt: nostri tēporis pictores. sed graphice / quā ad institutionē per- tinere ponit Aristoteles: eam esse crediderim / litterarū figurationē / geometricarū figurarū desi- gnationē / cosmographias / topographias / suis mensuris suaq; proportione seruata delineationē ad cosmographos / corographos / & topographos plane intelligendos / ad stereometrias / epipe- dometrias / pro solidis & planis dimetiēdis / altitudinibus / profunditatibusq; deprehēdēdis. quas nunq; sine figurarū intelligentia / deprehēdere valeas. & omnino vtilis ad optice: quā inspecti- uam dicimus. vtilis etiā ad orthographicas / & ichnographicas descriptiones: quibus nō intel- lectis stultum est ad eas disciplinas / que de architectura sunt / & que ad edificia ciuitatum / cum priuata tum publica / vtilitatem cōtinent / aspirare. Ad herbarū / plantarum / florum / foliorū / ra- dicum / nōnullorūq; animalū / veras & propemodum naturales imitationes: ne simpliciū medi- cinarum vtilitas depereat. qualem me aliquādo vidisse puto / figurarū librum Dioscoridis apud Hermolaum barbarum. Ad membra / venas / arterias / ossa / cōpagines & id genus: ne apud me- dicos anatome maneāt ignota. in qua re agnouit Iohānem Capellanū michi quidem amicitia perq; charū / industriū admodum. nec id quidem a sua professione alienū: cum arte esset medi- cus. Quod si fidelī representatio ne obseruaretur: nō nomina rerū manerent ignota / neq; opus esset tam frequēti / minus quidē vtili / humani corporis misera dilaniatione in iatorū / chirurgi- corūq; cetū plerūq; questu facta a quibusuis spectaculū poscentibus. illic sine reuerentia siue vi- ri / siue mulieris sensim nudantur omnia. exteriora lustrantur / lustrantur interiora / secretiora ri- mantur. ad lanionis manū: cor sepe & multa exhorrescit / & multa refugiūt oculi. atqui fidelē / consulendo singularum partiū cum suis nominibus designationem / tum particularē tum vni-

Xerxes. Antigonus Archelaus. Cato. Cefar. Ptolemeus Serenus. Gordianus Littere. Pictoria. Paulus emilius. Perseus. Alexander. Pictores. Plaste. Campaspes Appelles.

uersalem / nichil accidat non probandum. verum quecūq; imitationes sunt in tragedijs / come- dijs / rhapsodijs quibus heroica facta canūtur / & huiusmodi / de quibus in annotationibus vlti- mi cap. huius: cōsimiles / pictoria (qua etiam nūc vtuntur) continet. nam quedam representatio- nes molles sunt / & intēperate. quedam efferate & crudeles. & he quidem due: extreme / & fugiē- de. quedam vero doctrinales / & morales: & he vt mediocres / & equate suscipiende. de figurandi igitur peritiā: hec prodesse fortasse / nō nichil poterūt. ¶ De gymnastica: Socrates / & Plato / que Gymnas- in hecatoromijis videri poterunt / plura dixerunt. & vt littere / & pictura / & musica / que ad mores flica. & doctrinam pertinet / neq; Critolai (vt aiunt) stateram vlla ex parte nutare facientes / animam Critolaus. formant: ita gymnastica corpus. quare mollia exercitia vt illeberalia / damnāda erunt: vt in cal- culis / pyrgis / aleis. item violenta: qualia athletarū. moderata igitur: & ad fortitudinē & alia vir- tutum munia in futurū exequenda / adolefcētibz cōmittenda erunt. seu id cursu / seu iactu / seu lucta fiat: velut olim faciebant / cum (vt canit Ouidius) Cestibus & iaculis / & misso pondere saxi Brachia per lusus experienda dabant: Et greci circa huiusmodi gymnopædiā institerūt plurimū: nostrorū vero q de ea rescripterit / rara extant monumēta. q̄q; & gymnasticā in obseruatōe habuere. vt Silius de indole Scipionis scribit. Silius. Scipio. Ipse inter medios venture ingentia laudis Signa dabat: vibrare sudem / transmittere saltu Muraleis fossas / vndosum frangere nando Indutus lorica vadum. spectacula tanta Ante aciem virtutis erant. sepe alite planta: Ilia perfossum / & campi per aperta volantem Ipse pedes preuertit equum. sepe arduus idem Castrorum spaciū / & saxo tranmisit / & hasta. que omnia gymnastice discipline insinuant exerci- tamenta. ¶ De musica vero: ampliā habet Aristoteles determinationē. & in sequētibus annota- tionibus: de ea nō nichil. ¶ Veteres autē: inter disciplinas / eā collocarūt. Musicā etiā nūc / omnis schola: vnam liberaliū disciplinarū vocat. Verū veteres ad mansuescēdos feros hominū mores: quasi pharmacū quoddā salubris voluptatis / musicā premittebāt: sic Amphion / sic Orpheus / sic Solon: poemate / & musica leges ad cōtinēdos hominū mores / induxerūt. sic Lycurgus Thaletē poetā ad preparādos / tū suaui modulamine / tū dictamine ad futurā rēpublicā ciuū aīos / premi- sit. sic dulciloquo poemate / & permulcēte musica / & pene euocante aīos: ritū / cerimonialq; deoz Orpheus / Lignus / Eumolpus / Silenus / Thamyras. & qui tales fuere / induxerūt. sic & nos musi- ca vtētes: male positis rebus publicis / mederi liceret / & sicubi feri mores sunt tētare cōposito can- tu / ferinos emollire mores. sicubi errāt in cultu diuīno: blāda musica / & amico carmine studere / sincere religionis infundere purgationē / & extirpatis erroribz / deo digne cognitiōis augustā in- fundere lucē. sed viderit ij / qui musica nō musice vtūtur / ad impudicos choros / ad meretricios gestus: ad incentiua libidinum / ac si cupidinē demonē quēdam / aut in cytharis / aut in tympanis vnicū haberēt pleetra mouentē. Hic libet enarrare musicū certamen: qd apud Herodotū recita- tur inter cōtendētes pro Agaristia filia Clisthenis. Cū enim inter pocula / diu de musica esset cer- tatum: Hippoclidēs longe alios antecedebat. is enim erat Tyfandri filius. quē Clisthenes / magis strenuū esse cui filiam collocaret iudicarat. Iussit etiam tūc Hippoclidēs tibicinē eumeliā / sedatū quoddā saltationis genus canere. obsequitur. saltat: sibi quidē placens. Clisthenes autē rem oēm cernens: dissimulabat. post hec aliquantū interquiescēs Hippoclidēs: iussit aliquā mensam / infer- ri. qua illata: primum super eam / laconicos saltauit modos / mox alios atticos / tertio capite super mēsam verso / cruribus veluti brachijs / modulabatur. Ad primā quidē atq; secūdā saltationē / stomachabatur Clisthenes: tam impudicū sibi generū fieri / sese tamē cōtinebat. at vbi vidit cru- ribus veluti manibus gesticulantē: iam vltra se cōtinere nō valuit. fili Tyfandri inquit: defaltasti matrimoniū. ille vero excipiens / ait: non est istud cure Hippoclide. vnde prouerbiū ortum est: non est istud cure Hippoclide. Sed nescio an tempora nostra: talē pariant musicā. vt qui ex legū & canonum aut alijs studijs reuolāt: nōnulli digni potius sint defaltare matrimonia / q̄ reperire. laudabile enim: in omnibus mediocre / & temperatum seruare / & fines disquirere rerum / ad quas suapte natura sunt ordinate. ¶ Patet ex his qd adolefcētes gymnastice & litterarū ludo. ΓΥΜΝΑΣΤΙΚΗ ΚΑΙ ΠΑΙΔΟΥΡΙΣΤΙΚΗ. gymnastice: ars exercitativa / ad corporis vires & ad exercitiorum modos / victus ministrans. gymnastes autem qui magister est exercitiorum. pedotriuce: ars exercēdi pueros / & maxime exercitijs corporis. vnde fit: pedotriuce vt species sit gymnastices. & pedotriues: preceptor puerorum in exercitio corporis. transfertur tamen pedotriuce / & pedo- triua ad exercitium & ludum litterarium.

De gymnastica & puerorum exercendorum disciplina. Cap.

III

Lacones.

Secundi.
20

Achei.
Eniochi.
Mediterranei.
Lacones.

Olympia.

Nunc autē que ciuitates curam habere puerorū maximē videntur/ athletarū habitudinē inducere studēt: in quo deformāt corpora/ & augmentationē eorū impediūt. Lacones vero in hoc quidē non errant: sed efferatos laboribus reddūt adolefcētes/ quasi hoc vtile sit maxime ad fortitudinē. atqui vt iā sepius dixim⁹: neq; ad vnā virtutē/ neq; ad hanc maxime respiciendū est ab eo/ qui curā facit institutionis. Et si ad hanc: nō tamē id consequūtur. neq; enī in alijs aialibus/ neq; in gentibus: videmus fortitudinē adesse maxime efferatis/ sed potius mansuetioribus ac leoninis moribus. multeq; sunt gētes/ que ad cedes hominū/ & ad eorum comestationē insultāt: vt circa pontū Achei & Eniochi/ & ex mediterraneis alie gētes. he quidē similiter his: ille vero magis. que quidē gentes clanculum per insidias latrocinantur: ad bellica tamen opera nichil valent. Preterea sciimus Lacones: dum ipsi soli exercebātur/ prestittisse ceteris. nūc autē: & in gymnasticis atq; actionibus bellicis/ esse alijs inferiores. nō enim ob id prestabant q̄ iuuentutē exercebant: sed q̄ ipsi exercitati/ contra nō exercitatos pugnabāt. Itaq; honestas/ nō feritas est i certaminib⁹ preferēda. neq; enī lupus/ neq; alia bestia/ honestum periculū pugnādo subiret: sed magis vir bonus. Qui vero adolefcētes in hoc nimiū tradūt/ & in necessarijs absq; disciplina permittūt: vere illos fardidos reddūt. ad vnū enim opus reipublice vtilis faciunt: & illos ad ipsum alijs deterius/ vt ratio ostēdit. oportet autē nō ex prioribus operib⁹: sed ex ijs quenūc fiunt iudicare. nam nūc quidē illi qui repugnāt/ disciplinā habent: tunc vero nō habebant. Q̄ igitur vtendū est gymnastica/ & quando vtendū: cōfessum est/ stat. vsq; enim ad pubertatē leuiore exercitationes sunt adhibende/ absq; victu villo violento & laboribus coactis: ne crescere corpora impediātur. Signum erit non paruum: q̄ ita fieri queat. quia inter eos qui Olympia vicerunt: duo vel tres tantū reperiuntur/ qui iisdem adolefcētes et viri/ sint victoriam cōsecuti. propterea q̄ per exercitationes pueris adhibitas: sublata sit vis ac robur a violentis laboribus. Post pubertatem vero cum annis tribus ad alia perdiscēda intenderint: tunc congruit/ & laboribus & victu necessario illos occupare. simul enim mente & corpore laborare non oportet. nam se inuicem impedire nata sunt: labor quidē corporis/ mentem: mentis autem corpus.

Q VARTICAP. COMMENTARIVS.

Reprehendendū sunt circa gymnasticam ciuitates nōnullę: que maxime curam puerorum nūc habere videntur. quia athletarum habitudinē inducere nitūtur: in qua re molienda/ corpora adolefcētū deformāt/ & augmentū impediūt. & Lacedemonij/ quis in hoc reprehendēdi nō sint: in alio tamen reprehensionē subiact. q̄ suos iuuenes/ laboribus immanes reddūt/ & efferatos. q̄ minime decet. Primo. quia non ad vnā virtutē/ neq; ad fortitudinē precipue respicere oportet ciuitatē bene institutā: q̄ Lacedemonij faciunt. Secūdo. quia instituēdo iuuenes: hanc bellicā virtutē/ fortitudinēq; assequūtur. nam nō efferatis sed potius mansuetioribus & leoninis cōuenit morib⁹. vt patet de Acheis/ Eniochis/ & quibusdā gētib⁹/ que cōtinentē incolūt. quarū quedā eque illis efferate sunt & imanes: quedā etiā magis/ q̄ ad bellica opera valēt nichil. Tertio. quia q̄ Lacedemonij aliquādo ceteris prestiterint: id nō fuit/ quia huiusmodi institutio virtutē bellicam prestat/ sed quia soli exercebantur. nunc autē vbi alij meliorē habent in gymnastica exercēdi modū: alijs sunt inferiores. Quarto. quia qui iuuenes ad id nimiū tradunt/ & in necessarijs absq; disciplina detinent: fardidos eos reddūt. id enim faciebāt Lacedemonij: & ad vnū opus reipublice illos vtilis faciebāt/ &

etiam ad ipsum alijs deteriores. In gymnastica: ad pubertatem vsq; leuiorib⁹ exercitijs absq; vlla victus/ laborib⁹ violentia/ esse agendū. Iuuenibus qui in gymnastica ad alia discēda se exercitaturi sunt: a pubertate tribus annis/ et labores vehemētiore/ & vrgētiore ciborū copias esse ministrandas/ neq; occupandos esse in ijs que ad mentem pertinent.

ANNOTATIONES AD CAP. Q VARTVM.

Multę sunt gentes: que ad cedes hominū/ & ad eorum comestationes insultant. De Androphagos/ id est virorum hominūq; comestores: meminit Herodotus/ in quarto libro. quos vltra boristhenem/ & scithiā collocat. et similia narrant de quibusdam insularū phagi. accolis: que nostro euo reperte sunt/ ab ijs qui ab occiduo hiberno mari nouas vias ad indicum mare/ nondū repertas sollicita perquisitione/ scrutati sunt. & nisi veris mendacia miscent: ad quinquaginta celi partes nonnulli eorū nauigauerūt ad aram/ polūq; antarcticum. alij autem ab occiduo ad hypogeum/ medię noctis punctum: per partes 60 & amplius. at cū visa narrant: nobis in altero habitantibus celo/ somnia videntur.

De musica disceptatorio modo. Cap.

V

Musica vero dubia quedā posuimus antea: & nūc rectū erit illa resumere/ vt tanq̄ consentanea fiat rationibus/ quas quis de ea dicens ostendat. neq; enim facile est demonstrare/ quā potentiam habeat/ neq; cui⁹ gratia illā adipisci oportet: vtrū solatij causa & quies/ quēadmodū sōnus & pot⁹. nā hec per seipsa nō sunt honesta/ sed iocūda: & simul cessare curas faciūt/ vt inquit Euripides. Quapropter instituunt in illa/ & vtūtur cūctis illis similiter vino & potu et musica. in his quoq; saltationem posuerunt. An magis putandū est ad virtutem tendere musicam/ vt potentē/ quēadmodū gymnastica tale aliquod corpus reddit: sic & musicam talē aliquem morē efficere/ assuefacientē posse recte letari. An ad degendī rationē aliquid confert & ad prudentiā: hoc enim tertiu ponēdum est: ex ijs que dicuntur. Q̄ igitur oporteat pueros: non solatij gratia dicere: manifestum est. nō enī solantur discētes. nam cū labore est disciplina: atqui nec ad degendī rationem: pueris/ neq; illi etati congruit attribuere. nulli enim imperfecto: cōpetit perfectio. Sed forsītā videbitur puerorum studium solatij esse gratia/ viris factis ac perfectis. Quod si hoc tale est: cuius gratia oportet eos addiscere: ac non potius (instar Persarū/ medorūq; regum) per alios idē facientes voluptatis ac discipline p̄ticipes fieri: eteni necesse est: melius perfici ab ijs/ qui hoc opus suū fecerunt et at tem/ q̄ ab ijs qui tāto solū tempore in eo laborauerūt/ q̄ to discunt. Q̄ si oportet in ijs eos laborare: similiter & circa epularū apparatus/ oportebit vtq; eos addiscere. quod est absurdū. Eadē quoq; dubitatio cadit: si possit mores facere meliores. quid enim opus est eos hec discere/ ac nō ex alijs audiētes recte letari/ & iudicare posse quemadmodū Lacones/ illi enim q̄q̄ non didicerint: possunt tamen recte iudicare (vt aiunt) que sit bona/ vel nō bona melodia. Eadēq; ratio foret ad solatia/ & ad rationē degendī ocij libero hominē dignam. quid enim oportet eos addiscere ac non alijs vtētib⁹ frui. Cōsidera re hoc licet ex ea opinione quā habemus de dijs. non enim Iuppiter cantat/ at citharam pulsat secundū poetas: immo illos qui talia faciunt/ appellamus viles. & opus illud non viri neq; sobrijs/ sed iocantis. Sed forsītā de his: postea erit cōsiderandum. Prima vero questio est: vtrū musica sit in ioco reponenda an nō: & quid horū triū que in dubitatione proponūtur potest efficere/ vtrū disciplina

Dubia tria
Differit ad
partem ab
dicantem.

Euripides.

Argumentat ad partē negatē.

Perse
Medi

Lacones.

Cantor.
Cithared⁹.

Ad partem aientem differit.

an solūm/ an rationem ocij degēdi? Rationabiliter quidē ad omnia instituit/ & videtur omniū particeps. nam et iocus gratia quietis est: ac quietē necesse est esse iocundam. est enī medicina quedā molestie illius: que per laborē suscipitur. et ratio degēdi ocij non solū honestatem habere debet: verū etiam voluptatem. felicitas enim ex ambobus istis est. musicā vero omnes fatemur esse ex iocū/ dissimilis: siue nuda sit/ siue cum modulatione. inquit profecto & Museus carnē dulcissimā rem esse mortalibus. quapropter & ad cetus familiarū/ & ad vitā in ocio degēdā: rationabiliter illam recipiunt/ vt potentē letitiam afferre. vnde ex hoc quis intelligat illā pueris esse perdiscendā. quecūq; enim iocunda sunt/ atq; eadem innocua: non solū congruūt ad finē/ verū etiam ad quietē. cum vero contingat hominibus perraro esse in fine/ persepe aut cessent/ & vtantur iocis/ nō in excessu quidē sed ob delectationē: vtile vtiq; fuerit requiescere in ijs (que ab illa proueniūt) voluptatibus. Contingit autē hominibus facere iocos finem: cum & habeat fortasse finis voluptatē quādam/ sed non quancūq;. querentes vero illā: accipiant hanc pro illa. ex eo: qd cū sine agēdi similitudinē habet. nā finis/ gratia nullius futuri expetitur: & tales voluptates nullius futuri gratia/ sed gratia eorū que antecesserūt/ laborū scilicet ac molestiarū. propter quam igitur causam querunt/ felicitatem fieri per huiusmodi voluptates: hanc sane aliquis rationabiliter existimet causam. ¶ De participatione autē musicę: nō propter hanc solū scilicet quia utilis sit ad cessationes vt videtur/ verū etiam id querendū est/ ne forte hoc ita contingat. preciosior quidē natura eius est q̄ secūdum eū vsus: de quo supra dicitur & oportet nō solū ab ipsa voluptatem capere: quā percipiūt omnes secūdum sensum. habet enim musica naturalē voluptatē: per quam illius vsus cūctis etatibus/ & cunctis moribus est acceptus. ¶ Sed vidēdū est si quomodo ad mores extenditur: & ad animū: id autē patebit. si tales aliqui secūdum mores per illā efficiamur. atqui qd efficiamur: per Olympi modulationē manifestū est. ea nāq; abstrahit animam: & quodāmodo rapit. raptus vero & abstractio anime: circa morem affectio est. ¶ Preterea audiētes representationes: omnes efficiūtur etiā sine melodijs & versibus. ¶ Cū vero contingat musicā esse delectabilium/ virtutem autē esse circa letari recte/ et amare & odisse: oportet profecto addiscere & assuefieri ad nullā rem adeo. vt ad iudicandū recte/ & ad gaudendū mansuetis moribus et laudabilibus operibus. ¶ Sunt autem in rythmis & melodijs similitudines: maxime penes veras naturas ire/ & mansuetudinis/ ac fortitudinis/ & temperantie/ & omniū contrariorū his/ & aliorū que ad mores pertinent. Patet id ab effectu. mutamus enim animū: talia audientes. mos autem dolēdi ac letandī in similibus prope est: vt erga veritatem eodē modo se habeat. ceu si quis gaudet imaginem alicuius videns/ nō propter aliā causam/ sed propter formam ipsam: necessariū est huic & aspectum ipsum illius/ cuius imaginem contēplatur/ esse iocundum. ¶ Contingit autem in alijs quidē sensibilibus: nullā existere similitudinem morū. vt in ijs que tactu vel gustu percipiuntur. in ijs etiam/ quē visu: admodū parū. figure enim sunt talia. sed perparū & omnes huiusmodi sensus participant. insuper non sunt hec similitudines morū sed signa magis/ que sunt figure et colores morū/ et sunt hec a corpore in affectibus. Attamen quantū

Museus.

Olympus.

refert circa horū visionē: oportet pueros nō figuras inspicere Pausonīs scilicet Pauson. Polignot. lignoti: et si quis alter pictor vel statuari⁹ sit moralis. at in melodijs ipsis sunt imitationes morū. et hoc est manifestū. statim enim harmoniarū distincta est natura: ita vt qui audiūt/ aliter disponantur/ nec eodē modo se habeāt ad vnāquāq; ipsarum. sed ad quasdā flebiliter et cōtracte magis: puta ad eam que appellatur Lydia mixta. ad quasdam vero mollius secundū mentē: ceu ad illas que sunt remissa. ad aliam vero mediocriter & cōposite: plurimū vt videtur Dorica face re/ omniū harmoniarum. Phrygia vero distrahit ac rapit animū: & quasi extra se ponit. hec enim recte dicūt: qui circa huiusmodi disciplinam philosophātur. capiūt enim verborū testimonia: ex rebus ipsis. Eodē modo se habet circa rythmos. alij enim morem continēt grauius. alij concitant. alij violentiores afferunt motiones. alij liberaliores. Ex his igitur patet: qd musica potest animi morē/ aliā qualē facere. ¶ Qd si hoc potest musica: clarū est qd ad puerorū disciplinam sit adhibenda/ et in ea pueris sint instituēdi. ¶ Congruūt autē nature huiusmodi disciplina musicę. nā pueri propter etatē nichil ferūt sponte qd nō habeat in se iocunditatem. musica vero ex ijs est: que sunt iocūda secūdū naturā. ¶ Et videtur cognatio quedā esse nobis cū harmonijs/ & rythmis. Quapropter multi sapientum dixere: alij quidē animam esse harmoniam/ alij vero habere harmoniā.

Mixta Lydia. Melodia. Dorica. Phrygia.

¶ Q VINTI CAP. COMMENTARIVS.

15 **V**bia de musica tria. ¶ Primū an ioci/ solatijsq; gratia et quietis iuuenibus ad discendū sit tradenda: vt quietis gratia sōnus & potus et tripudia querūtur. ¶ Secundū. Vtrū magis contēdat ad mores: vt que possit per assuefactionē sic animam qualē efficere/ & assuefacere recte letari/ vt gymnastica corpus quale effici/ sanū scilicet ad suas functiones promptū/ expeditū et agile. ¶ Tertiu. an ad mentem conferat: vt ad vitā in ocio/ & ad prudentiā. hec enim de ea ex ijs que de musica dici solent/ tertia questio ponēda est. ¶ Verū videtur neq; ioci gratia/ vt querit primū dubiū/ neq; ocij/ vt querit tertiu. musica a iuuenibus esse discēda. quia discetes: minime iocātur/ iocue reficiūtur solatio. nam cū labore est disciplina. neq; quidē dem ad vitā in ocio degēdā. quia illi etati minime decet tribuere ociū. nam nulli imperfecto: cōpetit finis/ viteq; consumatio. sed forsitā dicit quispiā: studium musices pueris cōmittendū/ ioci & solatijs gratia/ cū iam viri euaserint/ atq; cōsumati: At si studium musices tale est: cur opus est adolescentes ciuū/ illam discere/ & non potius per alios/ Perfarū/ Medorumq; regū more/ idipsum facientes exercētēsq; musicā voluptatis & musicę hoc pacto fieri participes? nam necesse est melius musicę opus perfici ab ijs qui idipsum opus suum fecerunt & artem: q̄ ab ijs qui solū tanto tempore in eo versati sunt/ quoad discerēt. Sed quid tunc opus est liberos iuuenes operari in his terere/ vt discant solū/ simili quoq; ratione/ et oportebit eos discere apparatus obsoniorū/ & curā rei culinarie discende gerere. quod est perq; absurdū. videtur igitur musica: neq; ad voluptatem que ex ioco prouenit/ neq; ad vitam in ocio/ pueris esse tradenda. ¶ Sed neq; vt que possit meliores efficere mores: vt secūdū querit dubiū discenda a liberis adulescentibus esse videtur. ¶ Primo. nam quid opus est que eiusmodi sunt/ discere: et non potius ab alijs audiētes/ recte letari/ et recte iudicare/ ceu Lacedemonij solent: qui q̄ nō didicerint/ possunt tamē/ vt aiūt/ que bona/ queue mala melodia sit/ recte iudicare. ¶ Secūdo. eadem ratione faceret ad prosperā/ & in ocio degēdam liberam vitam melodias addiscere: sed quid opus est eos illas addiscere/ & non potius alijs vtentibus huiusmodi delectationibus frui? ¶ Tertio. musicā nō esse in genuis adulescentū animis cōmittendā: ex ea opinione/ quā de dijs habemus/ considerare licet. nā Iuppiter nō cātillat/ aut citharā pulsat secūdū poetas: immo eos qui talia faciunt/ appellamus viles/ et opus illud nō viri sobrijs/ sed ad ebrietatē propensioris/ et ioculatoris existimamus. sed de his quid sentiendum erit: dicendū postmodū. ¶ Ad partem oppositā: argumenratio/ musicam et ad quietē & solatium quod ex ioco prouenit/ & ad vitam in ocio degēdā esse vtilem/ puerisq; tradendā qd musica ex ijs sit que iocūdissima sunt/ siue nuda sit vt versus & rythmi simpliciter pronunciat/ siue sit cum modulatione/ vt & inquit Museus res mortalib⁹ est dulcissima cātus. quare et ad quietē per iocū

& recreationē/erit accommoda/& ad ocium et felicitatem/ quibus & honestas et voluptas affint oportet. Quare hac ratione quispiā existimare queat: pueris esse discendā. nā quecunq; iocunda sunt/ atq; eadē innocua/ que non modo ad finē sed & ad quietē & relaxationē conducūt/ a pueris discenda sunt. musica autem eiusmodi est, discēda igit. & qđ nō solū ea querēda sint/ que pertinent ad finē: hoc ideo est/ quia praro contingit hoibus/ vt adepti sint finem. at sepe cōtingit remittere labores/ & vt iocis. quare vtile fuerit: non in excessu quidē/ sed oblectandi gratia/ in ijs/ qđ a musica proueniūt/ voluptatibus querere quietem. Et qđ hoies iocū finē faciunt/ errāt sed rationem forsā aliquā habent. nā finis/ ipsaq; felicitas: voluptatē aliquā habet. & voluptatē iocū: pro illa amplectūtur/ qđ cū illa similitudinē gerat. nā voluptas/ que finis assecla est & comes: nullū alterius futuri expetiē gratia/ similiter quoq; et voluptates que ex ioco proueniunt: nullius futuri expetuntur gratia/ sed ob labores & molestias/ que precesserunt. & hec non irrationalis causa videatur: cur iocos finem faciunt. ¶ Videtur etiam musica non solum hanc ob causam petenda esse/ quia videlicet ipsa vtilis est ad quietē: verū etiam considerandū/ ne hoc ita sit/ sed ipsa potius vtilis sit ad mores. ¶ Primo. quia musice prestantiōr est natura: qđ vtilis sit ad eum vsū qui ex ea sumitur in susceptione voluptatū/ que ex ioco proueniunt. atq; oportet nō solū ex ipsa cōmunē voluptatem capere/ quā omnes secūdū sensū percipiūt: sed potius eā qđ ad mores attinet. nā musica/ naturalem habet voluptatē: per quā illius vsus/ cunctis etatibus & moribus/ acceptus/ gratia/ atq; amicus est. ¶ Secundo. quia per eam scđm mores/ aliqui quales efficiūtur: vt per modulationes olympicas agnoscitur. cōsūtētur enī illis modulis illis animas abstrahi/ & quodāmodo rapi. atq; qui abstractio & raptus: anime circa morē affectio quedā est. ¶ Tertio. quia qui auscultant imitationes/ que in spectaculis representari solite sunt: cōpati solent omnes/ sine etiā rythmis melodijsq; ipsis. quāto magis igitur cōpatientē: si rythmi/ melodieq; affint. ¶ Quarto. quia cū musica disciplina sit delectabiliū & virtus circa delectari/ & amare/ & odisse versetur. oportet igitur discere & assuefieri: ad nullā rē magis qđ ad iudicandū recte/ & ad gaudendū māfuctis moribus/ & honestis actionibus. qđ videtur p̄stare hoibus musica: cū sit quedā gaudendū/ delectandiq; scientia. vtilis igitur est ad mores. ¶ Quinto. quia in rythmis & melodijs: maxime similitudines/ expressionesq; verarū naturarū sunt ire/ mansuetudinis/ tēperantie/ & omniū his cōtrariorū/ atq; aliorū qđ ad mores pertinent/ vt rerū experientia mōstrat. nā huiusmodi rythmos & melodias audientes: anime mutationem sentim⁹. at cōsuetudo dolendi & letādi in similib⁹: propinqua est vt veritati eodem se habeat modo. ceu si quis gaudet/ imaginē alicuius intus/ ob ipsam solū formā: necessariū est & illi aspectū eius esse iocundū/ cuius imaginē cōtēplā. ¶ Sexto. qđ in alijs sensibilibus/ nulla est similitudo morū vt in ijs qđ odoratu/ gustu/ & tactu percipiūtur/ & in ijs qđ visu/ nisi admodū parū. nā qđ visu/ mores representant: figure sunt. sed id admodū parū. et oēs tā qui nō afficiuntur/ qđ qđ afficiuntur visu figurarū cōmunicant. et etiā non sunt similitudines morū. sed signa magis/ que figure efficiuntur/ & colores morum & hec signa in corpore a passionibus sunt. Verū tamen quātū attinet ad horū visionem/ oportet iuuenes inspicere figuras/ nō Pausonis/ sed Polygnoti/ et si quis alter pictor/ vel statuarius est moralis. at in melodijs ipsis: similitudines imitationesq; morū existunt. nam statū harmoniarū distincta conspiciuntur natura. vt qui audiūt vnā/ vno modo & qui aliam alio modo afficiūtur. vt Myxolydia: flebiles luctuosos/ animosq; constrictos reddit. Prhygia distrahit/ rapitq; animū/ & quasi extra ponit/ efficiūtq; furentē. & hec certe recte dicunt. qui circa huiusmodi disciplinā philosophantur. nā ex rebus ipsis/ experientiaq; rerū fidem verborum sumunt. Et circa rythmos: res eodem modo se habet. nā aliqui stabiliorē efficiūt morem. alij cōcitatiōrem. alij grauiōres afferunt motus: alij liberaliōres. ex his igitur patet: musicam ad mores vim habere/ & magis quidē qđ picture et alia/ que alijs sensibus afferūt voluptates. ¶ Musica a pueris esse discendā. ¶ Primo. qđ ad mores iducendos (vt visu est) vim efficaciq; habet. ¶ Secundo. quia doctrina musices: nature puerorum (dū tantilla est) est accommoda. nam pueri: propter etatem/ nichil ferunt vltro quod in se iucunditatem non habeat. atqui musica ex ijs est: que secundum naturā sunt iucūda. ¶ Tertio. quia videtur/ nobis quedā cognatio esse cū harmonijs & rythmis. quā ob causam/ multi dixerunt sapientum: hi quidem animam esse harmoniam alij vero habere harmoniam. Et hec differendo sint dicta.

ANNOTATIONES AD CAP. Q. VINTVM.

AT qui efficiamur per olympi modulationem. Certamen musicū fiebat in olympo/ et Pericles in panatheneis quinquēne celebrare instituit. neq; quidem mirandū: si musica vim talē habeat ad mouēdos hominū animos/ quandoquidem et ferarū/ et beluarum sensus mouet. vt de Arione methymneo/ qui ferus nautarū animos tātis per placans/ dū finito carmine desiliret in mare/ vitā finiturus: delphinas mouit/ qui ipsū desultantē ex-

Pericles.

Arion.

ciperent. vt Herodoti continet historia. ¶ Quapropter multi sapientū dixerunt animā esse harmoniam. vt Hippocrates/ Dinarchus: et qui huius sententie fuerunt.

De Musica ex sententia/ quid discendum/ & quid non/ & quopacto ea vtendum Cap.

VI

Trum autē discere eos oportet canere/ & manibus pulsare/ aut nō (quemadmodū prius dubitatū est) nunc erit dicendū. Nō est obscūrum interesse multū ad hoc/ vt efficiamur aliquales: si quis operū ipse sit particeps. nempe impossibile est/ vel certe admodū difficile: vt qui opera ipsa non tractet/ perire valeat iudicare: Et simul opus est:

vt pueri habeant exercitationem aliquam. & Archite organū recte repertum est: quod pueris dant/ vt in eo occupati/ illa que sunt domi nō frangāt. nescit enim pueritia quiescere. hic est enim infantibus cōueniens ludus. disciplinā vero maioribus/ tanq̄ id genus instrumenti. quod igitur docendi sint musicā:

Architas.

ita vt in opere ipso versentur ex ipsis patet. ¶ Quid autem deceat/ vel nō deceat/ at secundū etates: non difficile est determinare/ ac respondere vituperatoribus vile huiusmodi exercitium esse dicentibus. Primū igitur cū iudicandi causa sint hec opera ipsa perdiscenda: propterea oportet in pueritia/ illis operam dare. in maiori vero etate exercitationem eorum dimittere: tantūmodo autem iudicare posse per disciplinā in pueritia adeptam/ & letari recte: Vituperantibus autē qui aiunt sordidos ac viles musicam facere: non difficile est respondere. si consideremus/ quousq; illi opera danda sit ab ijs/ qui ad virtutem ciuilem erudiuntur: & melodie/ quieue rythmi sint addiscendi/ & preterea quibus instrumentis percipiatur. nam id quidem plurimum referre verisimile est: consistit qđ in his/ obiectionis solutio. nihil enim vetat modos quosdam musice illud quod aiūt efficere.

¶ Clarum est igitur oportere disciplinā eius: neq; impedimētum afferre posterioribus operationibus/ neq; corpus efficere sordidū & inutile ad bellicas ciuilesq; operationes. ad vsus quidem iā: ad disciplinas vero postea. erit autē hoc: si neq; in illis laborabūt/ qđ ad certamē artificij ptinet: neq; circa admirabilia quedam & superflua/ qđ in certamina prius/ et de certaminibus in disciplinā venere. sed eousq; vt gaudere valeāt probabilibus melodijs & rythmis. et non comuni

sensu musice solum/ vt aialia quedā/ et turba seruorū ac puerorū. ¶ Patet etiā ex

his: quibus instrumentis sit vtendū. neq; enī etiā tibie sint in disciplina recipiēde: nec aliud artificiosum instrumentū/ vt cithara/ & sit qđ aliud tale/ sed quecunq; faciant auditores bonos/ vel musice discipline/ vel alterius. Insuper tibia nō est morale: sed potius ad animositatē concitatiuū. Itaq; ad huiusmodi tempora est vtendum illa: in quibus spectacula magis purificationē requirūt qđ disciplinā. ¶ Ad iungamus autē & illud: quod cōtrariū discipline efficit/ impediens ratione vt tibiārum sonus. Quapropter bene reprobauerunt illarū vsū antiqui et ad iuuenes/ & ad ingenuos: licet prius vsi fuissent. studiosiores enim facti propter diuitias et animosiores ad virtutē & prius et post victoriā cōtra Medos habitam/ ac ex rebus gestis magnū de se sapientes/ disciplinā omnem arripuerūt. non iudicantes sed experientes. quapropter tibiārum quoq; vsus tunc receptus est. nā apud Lacedemonios quidā qui ludos exhibebat: ipsemet tibijs modos fecit. & Athenis quousq; in consuetudinem venit: vt fere ingenui omnes discerent. quod patet ex

Tibia.
Cithara.

Medi.

Lacedemonij.
Atheniētes.

Thrasippus tabula a Thrasippo posita: cum ludos pro tribu sua dedit. Postea vero i defue-
 tudinem abiit/et improbari cepta est: cum iam melius per experientiam iudicari
 possit/quid ad virtutem pertinet/& quid no. Eodem quoque modo permulta in-
 strumētōrū antiquorū iprobata sūt: veluti Pectades/ & Barbiti/ & que ad volu-
 ptatem audientium intēdebāt/heptagona/ & trigona/ & sambuce/ & cūcta que
 indigēt peritiā manuū gestulatione. Rationabiliter quoque se habet illud: quod
 ātīquū detibijs fabulatur, aiunt enim Mineruā repertricē: tibiās abiecit/ job de-
 formitatem oris. atqui non male habet dicere: fecisse id deam/ deformitate oris
 infensam: sed et etiam multo magis ob id/ quia nichil confert tibiārū vsus ad in-
 telligentiam & mentē/ cum scientia et ars Minerue sit attributa. ¶ Cum vero in-
 strumētōrū & operis improbauerimus artificiosam disciplinā: artificiosam ve-
 ro illam posuimus/ que versatur in certaminibus, in illis enī qui agit/ non proprie
 virtutis gratia agit: sed vt audiētes delectet/ et onerosa quidē delectatiōe. Quae
 propter nō ingenui hominis censemus esse huiusmodi opus: sed per uiles ac for-
 didos cōtingit illos fieri. nā finis cuius gratia faciunt improbus est: cum spectator
 onerosus existens/ modo hoc modo illud exigere cōsueuerit, ita vt artifices quoque
 placere studentes: illiusmodi efficiantur/ & corpora similiter propter motus.

Pectades.
 Barbiti.
 Heptago-
 na.
 Trigona.
 Tibie.
 Minerua.

¶ SEXTI CAP. COMMENTARIUS.

Musica: ex sententia, eam ciuium liberis: vt aliquatenus/ & canēdo/ & manibus
 pulsando discant/ permittendā esse. Primo, quia nō parū refert ad hoc ipsum: vt
 quales fiant aliqui/ cū quis operū sic particeps, nā aut impossibile est/ aut admo-
 dum difficile: vt qui opera ipsa non tractent/ probe iudicare valeant. atqui ciues
 circa musicam recte iudicare decet: & que probe/ & perperā oblectet ad degēdā
 vitam, permittenda igitur dū adolēscētes sunt/ illis musica: ad hoc cognoscen-
 dum/ iudicandūque/ dū iam cōstituti fuerint in etate adulta. ¶ Secūdo. Quia op-
 est vt pueri haean exercitacionē aliquā. & Archite instrumentū ad sonore per-
 strependum bene repertū existimant: quod pueris dant/ vt in eo occupati non destruant aliquid
 vtensilium/ que in domo sunt, nam nescit pueritia quiescere, hic enim infātibus cōueniēs ludus.
 at vero maiusculis factis musicē disciplina/ aut canendo aut pulsando: pro huiusmodi instrumēto
 erit. ¶ Musicam in pueritiā/ eiusque opera esse discenda/ & iudicandi & recte letādī causa. & ex hoc
 diluitur tertia ratio numeri 16, que musicam accusabat/ & vile huiusmodi artificium esse/ & viles
 efficere. nam qui duntaxat eā in pueritiā discūt quo possunt iudicare recte/ & recte letari/ discētes
 quidem & melodias/ & rythmos/ et instrumēta tractantes (vt decet) eos qui ad virtutē erudītur
 ciuilem/ in maiori etate exercitacionem huiusmodi missam faciētes: neque id fordidū est/ neque for-
 didos efficit. et in his: illius obiectionis pendet dilutio. nam nichil prohibet quosdā esse musicē
 modos/ & qui sordidi sunt/ et sordidos efficiunt. ¶ Musicam liberis adolēscētulis tribuendā: ta-
 lem esse oportere vt que nullum futuris actionibus/ afferat impedimētū/ neque corpus vile efficiat
 ac inutile ad bellicas et ciuiles operationes, sed illis tūc ad vsū proficit: et ad disciplinas postea.
 id autem euenit, si discendo/ in ijs non laborabunt adolēscētes que ad artificiosa certamina cō-
 tendūt, neque circa admirabilia quedā et superflua: que in certamina prius/ et ex certaminib⁹ ve-
 nerunt in disciplinā, sed eouēque discāt: vt gaudere valeāt honestis melodijs et rythmis, et nō solū
 cōmuni musicē oblectatiōe: vt aialia qdā/ & mācipiorū turba/ ac puerorū. ¶ Neque tibiē/ neque ci-
 thara/ neque aliud artificiosum/ plenūque laboris instrumētū: ciuū adolēscētibus in musica institu-
 tione est exhibendum, sed ea/ que auditores bene afficiunt: tam ad musicam q̄ ad aliam disciplinā.
 Et q̄ tibiārū exercitium/ illis non conueniat: patet. Primo, quia tibia nō est aptum ad mores in-
 strumentum: quin potius concitatiū ire. Quare ijs tēporibus tibia potius vendū est: in quibus
 spectacula magis purificationem q̄ disciplinā requirunt. ¶ Secundo, quia contrariū discipline ef-
 ficat: impeditque ratione vti/ tibiārum sonus. Quare bene reprobauerunt earū vsū antiqui/ et ad
 iuuenes/ et ad liberos homines: tamen prius vsi fuissent, nam magis studijs vacare valentes ob-
 partas diuitias/ et magnanimiores ad virtutem/ cū ante/ tum post victoriam de Medis habitā: se
 ex operibus sapere putantes/ ocium tentabant/ disciplinam nō iudicantes/ sed indagātes, qua de
 causa: tibiārum vsus/ tunc ad disciplinā receptus est, nā quidā qui Lacedemone choris preerat:

ille idem/ & Athenis tibijs chorū fecit/ et in regione/ sic vt iam multi fere liberorū/ hanc sibi tibiā-
 rum vendicarent disciplinā, vt patet ex tabula/ quam Thrasippus apposuit: cū chorū exhibu-
 ser epphanride, at vero postmodū aboleuit huiusmodi mos: et reprobari cepta est tibia/ cū iam per
 experientiā ad melius iudicandū peruentum est/ quid ad virtutē pertinet/ & quid non, et simili
 modo permulta vetustorū instrumētōrum: ceu pectades/ et barbiti/ et que ad voluptatē audien-
 tiū cōtendunt/ vt heptagona/ et trigona/ et sambuce reprobata sūt/ & cūcta que idigēt perita ma-
 nuū gestulatione. Tertio, quia rationabiliter ob oris deformitatem tibiē reijciende essent: tam-
 etiā etiam longe rationabilius refutentur/ q̄ nihil ad intelligentiam & mentem conferunt, vt fa-
 bula de minerua tibiārū repertrice cōtinet, fabule narratio clara est. ¶ Instrumētōrū et ope-
 fices: artificiosā disciplinā nō decere liberos adolēscētes, nam artificiosa/ ea posita est: que ver-
 fatur in certaminum emulationibus, at quisquis in illis agit/ non proprie/ sui/ ipsius/ virtutis
 gratia agit: sed ad audientium plausum & vt eos delectet/ & onerosa quidē & illiberali delecta-
 tione. Quare non liberi hominis censemus esse/ huiusmodi opus: sed qui id exercēt viles admo-
 dum & sordidos fieri cōtingit, nec ab re quidem, nam finis ad quem/ vt ad signū id faciunt: im-
 probus est, spectator enim onerosus existens: musicē varietatem inducere cōlucuit. Quare & ar-
 tifices: ad ipsum curam suam/ studiumque adhibētes: ipse/ quales quosdā instabiles/ & sordidos
 facit perinde ac corpora propter motus fieri solent.

¶ ANNOTATIONES AD CAP. SEXTVM.

Archite organum: recte repertum est. Id ad Archite organum platagen nun-
 cupant, estque vt aiūt πλατὰ γη είδος οργαμου ηχορ και χοφορ αποτεολ
 vptost/ quedam species organi/ & sonum/ & strepitum edentis. ¶ Erit autem
 hoc: si neque in illis laborabunt/ que ad certamen artificij pertinet/ neque circa ad-
 mirabilia quedam & superflua/ que in certamina prius/ & de certaminib⁹ in di-
 sciplinam venerit, Liberale nō est ex hoc documēto: non modo in musica sed ne
 in aliqua quidem disciplina in admirādis quibusdā subtilibus et superfluis/ ge-
 nerosos adolēscētes exercere, & ex Aristotele/ Platone/ ceterisque qui bonorū au-
 thorum phamam sunt consecuti cognoscere promptum est/ huiusmodi admiranda preferim in
 doctis/ sed reuera futilia (ne subtilia dicam) que interdum & in certamen contentiosorum veni-
 unt/ & in studiorum perniciem (qualia sunt indigna sophisnata/ obligationum tendicula/ inex-
 tricabilia/ vane pronunciata/ calculatorum sycophantie/ superflua circa quasque disciplinas) non
 esse in disciplinam transferenda/ neque in illis cogere iuuenem animos deprauescere, sed faciendū
 (ceu in preclarioribus quibusdā locis/ etiam nunc facere audio: vnde & merentur laudem)
 vt honorum auctororum libri/ reiectis absque certa authoris alicuius littera: glossematis & frigidis
 culis phātafolijs/ legantur/ ipseque cū in philosophicis/ tum in sacris eloquijs primarie littere, per-
 inde atque grammatici/ qui Virgilium discant: nō se Virgilium audisse dicant/ qui litteram ipsā/
 & heroicis ipsos vt author cōposuit/ nō didicerint, & tunc licet inter legendū auctores ipsos/ il-
 las interpretationes/ & commentarios a profitentibus cōmendari qui scite ad auctorum intellis-
 gentiam faciunt/ et litteram ipsam patentem atque peruiam, poterunt igitur qui docendū prouin-
 cias suscipiunt/ suos auditores ammonere in grammaticis quo ad precepta prodesse & Sypon-
 tium & Diomedem legi/ & tales/ neque nimis immorandum, ad carmen: Virgilium & Man-
 tuanum alterum/ castumque & celibem Prudentium/ & si qui similes/ multitudo tamen confūdūt,
 in oratione liberiori/ et que lege carminis soluta est: epistolas Ciceronis/ Plinij secūdi/ Francisci
 philelphi, in rhetoricis: precepta Ciceronis. Si delectabunt historie: post sacram/ castiores sunt Io-
 sephi/ et Egesippi/ religiosores Heraclidis/ & Agiographie, in dialecticis: logicam Aristotelis ad
 litteram/ non precariam/ quesita a Boetio & alijs fidei interpretibus intelligentia. In Arithme-
 tica: Nicomachum Boetij/ In musica: eiusdem musicā, In Geometria: Euclidem. In Astrologia: Cyprianus
 Ptolemei theoreticū que et magna cōpositio, In naturalibus/ Moralibus/ rebus publicis/ & re fa-
 miliari: Acroamaticorum Physicorum/ Ethicorū/ Politicorum/ Economicorū Aristotelis e fonte
 puri bibantur liquores, ex his enim legitime transitur ad leges/ non vt ditetur quis/ non vt ru-
 tilet cocco/ aut effulgeat ostro: sed vt sit fidus/ incorruptusque iustitie minister: Sed qui volet hec
 ad finē deducere superiorē/ feliciusque ocium: preparatur in libris Aristotelis/ qui transmundanorū
 & metaphysicorum sunt/ quique de prima/ supramūdanaque philosophia nuncupatur, hic libri sacri
 cum veneratione tractentur, quibus assint comites Cyprianus/ Hilarius/ Origenes/ Hieronym⁹/
 Augustinus/ Chrysostomus/ Athanasius/ Nanzazenus/ Damasceus/ & similes. In his autē mē-
 te purgata et sēribus exercitatis/ actione vite consentanea/ et morum honestate/ calcatis vicijs:
 si mens generosior/ eleuatiore contemplationes affe-
 det/ paulatim ex libris Cuse surgat/ et diuini
 Dionysij/ & si qui sūt, similes hāc procul dubio liberalem et ingenuam: putauerim esse institutio-

Sypon-
 Diomedes
 Virgilius.
 Mantuan⁹
 Prudenti⁹.
 Epistola Ci-
 ceronis.
 Epileplini⁹.
 Epistole frā-
 cisci philel-
 phi.
 Rhetorica
 Ciceronis.
 Historie sa-
 cre.
 Iosephus.
 Egesippus.
 Heraclides
 Agiogra-
 phi.
 Aristoteles
 Boetius.
 Nicoma-
 chus.
 Euclides:
 Ptolemeus
 Physica.
 Ethica.
 Politica.
 Economis-
 ca.
 Metaphys-
 ca.
 Totū ve-
 organum.
 Euangelia.
 Actus.
 Epistole.
 Apocalyp-
 sis.
 Cyprianus
 Hilarius.
 Origenes.
 Augustin⁹.
 Hierony-
 mus.
 Athanas⁹.
 Nazāzen⁹.
 Damasce.
 Ni. Cusa.
 Dionysius.

Hierony-
mus.

Poli.

nem. Et facer Hieronymus (ne omnino sine teste loquar) pro romane cuiusdam virginis institu-
tione scribens/ discat inquit primo psalterium. his se canticis: sanctam vocet. & in proverbijs Sa-
lomonis: erudiat ad vitam. in ecclesiaste consuecat que mundi sunt calcare. in Iob virtutis &
patientie exempla sectetur. ad euangelia trāseat. iamq; ea postura de manib; apostolorum acta/
et epistolas toto cordis imbibat voluntate. Cūq; pectoris sui cellariū his opibus locupletauerit:
mādet memorie prophetas: pēateucū regum/ & paralipomenō libros. Esdre quoq; & Hester vo-
lumina. ad vltimū sine dīculo discat cāticū cāticorū. quē librū/ si ex corde legerit/ sub carnalib; verbis
spiritualium nuptiarū epithalamiū non intelligēs: periculū est ne vulneretur. Caueat omnia apo-
cripha. & si quādo ea non ad dogmatū veritatem sed ad signorum reuerentiā legere voluerit: scia-
at nō eorum esse/ quorum titul; prenotatur/ multaq; his admixta viciosa/ & grādis esse prudētie/
aurum in luto querere. Cipriani opuscula sēper in manu teneat. Athanasij epistolas & Hylarij li-
bros inoffenso percurrat pede. illorū tractatibus/ illorum delectentur ingenijs: in quorum libris
pietas fidei non vacillat. ceteros sic legat: vt magis iudicet q̄ sequatur. Sed de his satis.

De harmonijs/rythmis/melodijs/moralibus/actiuis/abstractiuis/& que quib;
bus/et atibus. Cap. VII.

Considerandum preterea est de harmonijs et rythmis: vtrum ad
disciplinam omnibus vtēdū sit harmonijs & omnib; rythmis/
an distinguendum. Deinde vtrū illis qui eruditionis causa labo-
rāt: eādē diffinitionē tribuam; an tertiū quid aliud. Quoniam
videmus musicam esse per melodiā & rythmos: horum vtrūq;
latere non debet/ quam vim habeat ad doctrinā. & vtrum prefe-
renda magis sit ea pars/ que in melodijs consistit: an ea que in rythmis. Putā-
tes igitur multa de his esse dicta recte a musicis quibusdam/ qui nūcūt/ & a phi-
losophis/ qui peritiam habent huiusmodi discipline: disculsiōe & examē singu-
larū partium/ illis dimitemus/ qui perquirere volent. nos autem legitime solum
modo in genere de ipsis dicam;. Cū illa probetur a nobis melodiārū diuisio/
quā faciūt quidē philosophi: q̄ alie sunt morales/ alie/ effectiue/ alie abstractiue/
ponētes naturam earum ad singula istorum propriā. Dicimus autē: non vnus
vtilitatis gratia oportere musica vtī/ sed multarū: nam & doctrine gratia/ & pu-
rificationis (quid autē purificationē intelligamus: nunc simpliciter/ alias vero dili-
gētī; in his qui de poetica/ dicitur) tertio gratia degēdi ocij/ quietisq; causa & re-
missionis curarū. Patet omnib; harmonijs esse vtēdū: sed nō eodē modo. ve-
rum ad doctrinā quidē moralibus est vtēdū maxime: ad auditionem vero alio
pulsante/ effectiuis & abstractiuis. nā affectio illa que cōtingit circa animos quo-
rūdam vehemēter: in cūctis existit. Differt autē secūdum magis & min;: ceu cō-
miseratio et metus/ et preterea abstractio animi. nā per hunc motū deuoti et sup-
plices quidā fiunt. videm; autē ex sacris melodijs ita affici/ quādo vtuntur expi-
antibus animā carminibus: quasi medicina fretos et purificatione. Hoc idē eue-
nire necessarium est ijs: qui cōmiseratione/ et qui metu/ & qui alijs affectib; de-
tinentur/ & alijs quātiscūq; talia cōtingat/ fieriq; in omnib; purificationē quan-
dam & alleuiationē cum voluptate. Similiter autē carmina purificatiua: letitiam
afferūt innocuā hominibus. quapropter talibus harmonijs/ & talibus carminib;
b; spectādi sunt ijs/ q̄ theatralē musicā tractāt certatores. sed cū spectator sit du-
plex/ alter ingenuus & doctus/ alter vilis & indoctus ex opificib; turbacq; vrba-
na: his quoq; accommodanda sunt certamina/ & spectacula ad cessationē et quie-
tē. vt enim illorum anime distorte sūt a naturalī habitudine: sic harmoniarum et

VIII

121

melodiārū distortiones sunt q̄dā/ & ille sunt vehemētes ac rigide. Delectat vero
singulos id q̄ nature sue sit aptū. q̄ obrē licētia permittēda est ijs/ q̄ de arte mu-
sica certāt: vt ad huiusmodi spectatōre/ tali genere vtant; musice. Ad doctrinā
vero (quē admodū dictū est) moralib; melodijs est vtēdū. & talibus harmonijs:
qualis est Dorica/ vt supra dixim;. Recipiēda est & alia quācūq; nobis suadet:
qui in philosophia/ musicaq; versant;. Socrates vero in libris de republica: nō re-
cte phrygiā adiūgit tātūmodo ad Doricā/ licet improbās tibiā ex instrumētis.
habet enī eandē vim Phrygia in harmonijs: quā habet Tibia in instrumētis. am-
be enī cōcitāt aios: & in affectus impellūt. Ostēdit hoc poesis. tota enī bacchatio
& tota huiusmodi cōcitatio: maxie omnīū instrumētōrū per Tibias fit. harmo-
nia vero phrygia maxime hunc modū habet: ceu Dithyrābus manifeste vidē
esse Phrygius. cuius quidē rei plura afferūt argumēta: qui circa hmōi rerū intel-
lignriā vacant. Et inter cetera illud/ q̄ Philoxenus aggressus Dorice facere dī-
thyrābos in fabulis/ nō potuit: sed ab huius natura tractus fuit ad Phrygiā har-
monia: que maxime illis cōgruebat. Doricā autē fatētur oēs constātem esse ac fir-
mā: morēq; sūmopere cōtinere virilem. Preterea cū mediū extremorū laude-
mus/ sumendūq; esse dixerimus/ Dorica autē hāc habeat naturā ad alias har-
monias. manifestū est/ q̄ Doricā pre ceteris decens est iuniores addiscere. Sed
duo cōsiderāda sunt: vnū quid possibile/ alterū quid deceat. nā possibilia quisq;
aggredi potius/ & cōueniētia sibi: debet. Sūt autē hec determinata etatibus. ceu
defessis iam tēpore nō facile est alti spiritus cātilenas canere: sed talibus natura
subiicit remissas. Ex quo Socratē in hoc quoq; merito reprehēdūt quidā ex ijs/
qui circa Musicā versant;: q̄ remissiores harmonias improbavit ad doctrinam/
quasi vinolētas accipiēs illas/ nō secūdū vinolētie naturā (nā vinolētia magis de-
bacchari facit) sed defessas. quare & ad futurā etatē seniorū: opus est huiusmodi
harmonias attingere/ & huiusmodi melodias. Preterea si qua est taliū harmo-
niarū/ que cōueniat puerorū etati ex eo/ quia possit ornatū simul doctrināq; fer-
re: quod Lydia maxime omnīū harmoniarū habere vidē. manifestū/ q̄ he tres
determinationes sunt in doctrina faciēde: sed mediū possibile/ atq; decens.

SEPTIMI CAP. COMMENTARIUS.

Vestiones tres. Prima. vtrū ad musicā disciplinā: oibus vtēdū sit harmonijs/ & oib;
bus rythmis/ an distinguendū. Secunda. vtrū ijs qui operā discipline discēde na-
uant: eandē determinationē ponimus/ an quādam aliam tertiā. Tertia. Cū musice
vna pars in melopeia/ melodijsq; versat; & altera in rythmis: vtrū ea q̄ probe vtitur
melo/ preferēda sit illi/ que bene vtī rythmis. Exactā de hisce determinationē: nunc inquiren-
dā non esse. nā hec cognitio/ a musicis/ & nōnullis philosophis/ qui sufficientē habēt musice co-
gnitionē/ si qui desiderarēt ingrēda esset. nūc autē (& iure quidē) rudi minerua/ de hmōt esse di-
cendū. Nō vnus vtilitatis gratia/ sed multarū: musica vtēdū. nā quidā de hac re philosophā-
tium: diuidūt melodias in morales/ actiuis/ & abstractiuis/ ponētes quidē harmoniarū naturā
vnicuiq; istarū accommodatā. non igitur ad vnū musica/ sed ad multa: vtilitatē habet. Habet enī
vtilitatē: & ad eruditionē/ & ad purificationē/ innoxiaq; affectuū sedationē. tertio ad vitam degē-
dam. & quarto ad curarum remissionem/ & per iocum quietem/ relaxationēq; laborū. Omnib;
bus harmonijs/ & moralibus/ & actiuis/ & abstractiuis esse vtēdum: sed non ad eundem vsum.
Nam ad discipline institutionē: moralibus vtēdum est. ad oblectationē vero que auditu haurit;
(alijs manu operatibus) actiuis. & abstractiuis vtēdū interdum ad purificationem/ & interdū
ad quietem/ remissionemq; laborū: ad purificationē quidē. quia affectio animi que circa quāsdā
animas vehemēter contingit: illa cūctis inexistit: differēt tamē secūdū magis & minus. vt cō-
miseratio/ metus/ raptus animi. hoc enī motu quidā occupati sunt. videmus enim eos (cū sacris
qj

melodijs vtutur iij/ qui a furoribus expiāt aiām)restitutos/ quasi medicinā adeptos & purifica-
 tionē. Et hoc idem necessariū est euenire ex melis: ijs qui prorsus cōmiserationē/ & metu/ & alijs
 affectibus detinētur/ & alijs qui aliquātulū talibus afficiūtur/ & fieri in omnib⁹ per melodias pu-
 rificationē/ & alleuationē cū voluptate. Simili quoq; modo: melodie q̄ ad purificationē spectāt/
 letitiam afferūt/ hominibus innocuā: Quare talib⁹ harmonijs/ talibusq; melodijs: spectari digni
 sunt iij/ qui cōcertantes theatralē musicā tractant. Ad quietē vero & relaxationē laborū/ cum du-
 plex sit spectatori vnus liber & eruditus/ & alter onerosus & illiberalis/ vt qui confluit ex opifi-
 cibus & mercenarijs: ad spectatōrē/ genere harmonie est vtendū. liberali quidē & moderato ad
 liberalē: & illiberali ac vehemētiore ad illiberalē/ sordidūq; auditorē. nam vt opificū sordidorūq;
 anime distorte sunt a naturali habitudine: sic & harmoniarū distortiones sunt/ & melodiā q̄
 dam rigide/ & inflexiles. atqui singulos: id quod est nature sue consentaneū/ delectat. Quare po-
 testas faciēda est ijs/ qui in musica certamē suscipiūt: vt ad spectatōrē/ qualis ipse fuerit/ & musi-
 cam quoq; exhibeāt talē. ¶ Ad adolescentū liberalē institutionem: Dorica harmonia esse vten-
 dum/ & alia quācūq; in philosophiā & musica legitime versati/ suadent esse recipiendā. Phrygia
 am autē non cōuenit. ¶ Primo. quia Dorica maxime harmoniarū moralis: & quā omnes fatē-
 tur cōstantē/ firmūq; ac vitilē cōtinere morē. ad doctrinā autē/ prius dictum est vtendū esse mo-
 ralibus harmonijs. Phrygia vero: vt tibiē/ concitatiua est/ magis cōsentanea dithyrābis/ & bac-
 chationibus. Vnde Socrates minime approbādusest: qui in republica/ eam Dorice ad iuuentu-
 tis disciplinā copulauit. huius enim rei argumento: Philoxenus musicus. qui cū tentasset harmo-
 nia Dorica dithyrambo facere fabulas: haudquā potuit. sed ad phrygiā tractus est harmoniā:
 que illius erat nature/ & q̄ maxime cōgruit dithyrābis. ¶ Secundo. quia mediū extremorū lau-
 damus/ sumēdūq; esse diximus. atqui Dorica naturā mediū/ ad alias habet harmonias. maxime
 igitur doricā pre ceteris/ decens est iuniores addiscere. ¶ Harmonie sunt etatibus accommodan-
 de. nam quisq; possibilia sibi/ & cōuenientia potius aggredi debet. at hec determinata sunt eta-
 tibus. vt fessis iam etate: non facile est alti spiritus cantilenas canere/ sed talibus natura subiicit
 remissas. & earū/ si que cōuenit puerorū etati: maxime Lydia. quia ornatū/ doctrināq; simul fer-
 re possit. viros autē: mediocres: & he tres determinationes in disciplina faciēde: sed mediū/ &
 possibile & decens. Et Socratem reprehēdūt quidā eorū/ qui in musica versantur: q̄ remissiores
 harmonias improbauit ad disciplinā quasi vinolētas. verū id nō est secundū vinolētie potentiā.
 vinolentia enim: impetuosa res est. huiusmodi autē harmonie/ languide/ ac defesse.

ANNOTATIONES AD CAP. SEPTIMUM.

Melodia.
 Melopœia.
 Rythmus.
 Rythmo-
 pœia.
 Epopœia.
 Dramatica
 Exegema-
 tica.
 Cœna. id
 est actiua.
 Narratiua.
 Cōmunis.
 Tragedia.
 Pretextata
 Tragici.
 Tragedi.
 Comedia
 greca.
 Comedia
 latina.
 Comici.
 Comedi.
 Satyra
 greca.

Vm videmus musicam esse per melodiā & rythmos. Melodia: ei parti musice/ que
 melopœia dicitur subseruit. fitq; voce: vt cantu. flatu: vt tibiē/ fistule/ sambuce. ta-
 ctu: vt lyre/ barbiti/ cithare. Rythmus subseruit rythmopœie. fitq; rythmus: nūc-
 ris/ aut in quātitate syllabarū & in numero pedū seruatis/ vt iambici/ trochaici/ &
 id genus lyrici rythmi. aut in nūero syllabarū solū: simili quadā seruata emmeli/
 euphonaq; sonoritate cadētia. quales rythmi cōplures vernaculi sūt. itali: vt Dā-
 tici Petrarchiaci. Gallici: vt Meduniani/ Molinetiani ac similes. ceterū carmina/ vt heroica: ma-
 gis famulātur musice epopœie. Et hec musica poetice pars est/ de qua in sequēti annotatiōe ple-
 nis. ¶ Alias vero diligentius in ijs/ qui de poetica: dicitur. Poeticē scripsit Aristoteles: vbi ostē-
 dit cū de melicis & epicis agit/ musicen purificādū/ serenādū/ sedādūq; ex perturbationibus aīos/
 vim habere. Verū quia hic de poetica sermo incidit: pauca forsitan de ea perstringere/ non fuerit
 illaudabile. Tres eius partes faciūt. **Δραματικη**. **ἔξηγηματικη**. **κοινη**. actiua/ narratiua/
 cōmunē. Actiue partes: sunt tragedia/ comedia/ satyrica/ mimica. Narratiue partes: moralis hi-
 storica/ doctrinalis. Cōmunis partes: epopœia/ melopœia que & lyrica/ elegiaca/ dithyrābica/ iā-
 bographa/ epigrāmatographa/ hymnographa/ asmatographa/ epitalamiographa/ moneda/ bu-
 colica/ georgica. ¶ Tragedia: heroum/ regū/ tyrannorū/ in aduersis acta cōprehendit. hec apud
 latinos pretextata dicitur: a pretexta genere amictus/ quo reges/ & latinorum magiltratus vte-
 bantur. tragedie scriptores: tragici & tragedi dicuntur. ceu fuerunt Eschylus/ Sophocles/ Euripi-
 des/ Arion/ Phrynicus/ Ion/ Acheus/ Pacuuius/ Ennius/ Seneca. ¶ Comedia greca: priuatā ciui-
 lēue vitā cōprehendit. cui proprium est conuicia spargere/ dicaces sermones/ & scurrilitates cōti-
 nere. sed comedia latina: fere poeiss mimica est. que & palliata fabula/ & togata/ & tabernaria/
 & atellana/ & planipes. qui scribūt: comici & comedi dicūtur. vt Sufarion/ Eupolis/ Aristopha-
 nes/ Cratinus/ Pherecrates/ Menāder/ Philemon/ Philistiō/ Terētius/ Plautus. ¶ Satyra greca:
 res tragicas/ & graues comprehendebat/ satyros rusticos inducens. vt interim iocis/ lussibus/ sal-
 tibusq; spectatori mulceretur. huius proprium: risus/ scurrilitates/ cum luctibus miscere. has fa-
 bulas latini Atellanas vocant. Satyra latina: aliud poematos genus/ aliquid actiuū/ & mimicū

continens. Scriptores: satyrici. vt Pratinas/ Lucillius/ Oratius/ Iuuenalis/ Persius. ¶ Mimica: est Satyra la-
 sermonis & actus cuiusq; imitatio citra reuerentiā vllā/ & factorū cum lasciuia representatio. qui tina.
 scribunt: poete & Mimi. vt Sophron. mimice apud latinos: ferme fabule palliate/ togate/ taber- Satyrici.
 nariē/ atellane/ planipedes. ¶ Palliata fabula: que a grecis cōuerfa/ comedie nomē tenet/ & ha- Mimi.
 bitu greco representabatur. est eni pallium: grecorū amictus. vt ea que Terentij & Plauti. ¶ To Palliata.
 gata fabula: in qua habitu Romano siebat representatio. nā toga roman⁹ amictus/ & hec come- Togata.
 die grece respondet. ¶ Tabernaria: per humiles personas representa bat. ¶ Atellana dictis iocu Tabernaria
 laribus: & satyricis grecis similibus/ fabulam peragebat. ab Atella vllscorū vrbe dicta. ¶ Planis Atellana.
 pes: mimica erat/ in qua nudis pedibus in scenā representatores veniebāt. sed tragici: cū cothur- Planipes.
 nis. & comici cum soccis. ¶ Nunc ad secundā partē. Moralit: morum & vite/ precepta cōtinet. vt Moralit.
 pars magna georgicorū Hesiodi/ Theognides/ Phocylides/ Menander/ epistole Oratij. ¶ Hi- Historica.
 storica: genealogias/ & priscarū rerū monumēta/ vt plurimū ficticia. vt Theogonia Hesiodi/ Me- Doctrinalis.
 rhamorphosis Ouidij/ Lucanus/ Statius. ¶ Doctrinalis: que aliquid docet/ vt georgicon Virgi- Epopœia.
 lij/ de agricultura/ haliœutica Oppiani de piscibus/ Manili⁹/ & Aratus/ & vrania Pōtani de astris/ Epopœi.
 Macer de herbis. Quintus serenus de medicina/ priscianus de situ orbis/ Lucretius de physiolō- Epici.
 gis/ Bonincōtrius de natura rerum. Faustus de virtutibus/ Bigi opuscula christiana & similia. & Melopœia.
 hos etiā scriptores: epopœos vocāt nōnulli. ¶ Epopœia heroicā continet: que preclara gesta he- Melica.
 roum/ & fortium virorū describit. vt iliās/ & odyssēa Homeri. Eneis virgilij. Pharsalica Lucani. Lyrici.
 scriptores epopœi/ & epici dicuntur. ¶ Melopœia que & melica: adiecto musico instrumento/ vt Elegia.
 lyra/ cithara/ barbitō & huiusmodi peragi solebat. Scriptores: lyrici poete dicti sunt. ¶ Elegia: Elegiogra-
 hexametro/ pentametroq; lamentationes & luctus decātat. Scriptores: Elegiographi. vt Calli- phi.
 machus/ Philetus/ Ouidius/ Propertius/ Tibullus. ¶ Dithyrāmbica: que canit bacchū/ & q̄ mul- Dithyrā-
 tifiariam carmina inuoluit & implicat/ bachicos modos/ ebriososq; & insanos imitata/ q̄ & dithy- bica.
 rambopœia dicitur. Scriptores: dithyrābici/ & cyclici. vt Arion/ Philoxenus/ Pindarus. ¶ Iambo- Dithyrā-
 grapha: iambicis carminibus maledicta cōtorquet. Scriptores: Iambici. vt Archilochus/ Hippo- bopœia.
 nax. ¶ Epigrāmatographa: statuas/ domos/ loca/ donaria/ vario carmine laudat/ aut vituperat. Dithyrā-
 scriptores Epigrāmatographi. vt Simonides/ Palladius/ Agathias/ Martialis/ Claudianus/ Ora- bici.
 tius. Hymnographa: deorū hymnos canit/ & hec impura. que vero pura: vnus dei/ sanctorūq; Cyclici.
 cōcinit laudes. scriptores: hymnidici/ & hymnographi. impuri: vt Orpheus/ Homerus/ Callima- Iambogra-
 chus. puri vero David/ Hierotheus/ Prudētius/ Chrysofomus/ Hilarius/ Hieronymus/ Ambro- pha.
 sius & pleriq; alij. ¶ Asmatographa: ad lyram/ barbyton/ citharā & alia musica instrumēta/ car- Iābici.
 men cōdit. Scriptores: Asmatographi/ & cātōres. vt Demodocus/ Phemius/ Automedes/ & ser- Epigrāma-
 me insignes/ primo nostro euo fuerunt Bunous/ Ogganius. at vero nunc etiā vite superstitēs as- tographa.
 matographi posteritati cōmendabiles (ne tēpora nostra tanq̄ sine musis taceamus) Alexāder/ Epigrāma-
 Iaspar/ Iossequinus/ & qui cū Homericō Phemio certare possit/ Attrabas Feuius. ¶ Epithala- tographi.
 miographa: nuptiarū solēnia carmine celebrat. Scriptores: epithalamiographi. vt Agamestor/ Hymno-
 Hesiodus/ Theocritus/ Catullus/ Claudianus/ Ausonius. ¶ Moneda: vnicā personam insignem grapha.
 reddit. scriptores: monede. vt in multis epitaphiographi. ¶ Georgica: agricolatiōis precepta cō- Hymnidici
 tinet. scriptores: georgici. vt Hesiod⁹/ Virgilius. ¶ Bucolica: pastorū/ & agrestium mores imita- Hymno-
 tur/ & sermones. scriptores: bucolici. vt Bion/ Theocritus/ Virgilius. ¶ Verum de his omnibus/ graphi.
 q̄ ad optime ciuitatis formādos adolescētes/ & ciuū liberos/ p̄cipue sunt admittēdi: morales/ do- Qui i bene
 ctrinales/ epopœi/ & puriores hymnographi. ceteros iubet Plato ab optima ciuitate esse pellen- instituta ci-
 dos. quales sunt tragedi/ comedi/ satyrici/ mimici/ elegiographi/ Dithyrābographi. Iambogra- uitate poe-
 phi/ & similes. sed sicut hi poeiss mollē/ aut efferā & distrahentē/ aut maledicam cōtinent: ita in te recipiēdi.
 ciuitatibus lapsis (sicubi locus talibus sit) tantū permitti debet/ quāq; etiā nūq; deberet. sed hec: uitate poe-
 39 pro annotatione poetices aristotelis/ satis. ¶ Ceu dithyrābus: manifeste videtur esse Phrygius. Dithyrābi.
 Dithyrābi: hymni erant ad bachū/ & dithyrābus bacchi nomen a duabus portis: quibus egress-
 sus a poetis fabulatur/ a cesa Semeles aluo/ & a Iouis femore. ¶ Dorica autem hanc habet na-
 turam. Harmoniarum quedam sunt molles & effeminate: vt myxolydie. quedam concitatiue/ Myxolydia.
 vehementes/ & furibūde: vt phrygie. quedam vero moderate/ & viriles: vt Dorice/ & lydie. ceu Phrygia.
 fere apud nos harmonie galle: molles. itale: luctuose. germane & britanne: magis viriles. Elue- Dorica.
 tiane: concitatiue. veluti & in generibus melorum. apud musicos: chromaticum molle est. enar- Lydia.
 momicum: concitatiuum. & diatonicum: moderatum. & quanq̄ ita est cum suam naturam ser- Chroma-
 uant/ & inuicē comparantur: in diatonico tamen melo/ camene quedam sunt molles/ sunt effe- Enarmo-
 rate/ sunt moderate/ sunt luctuose/ sunt vinolente bachātes & dithyrāmbice/ sunt viriles: & ita micum.
 in vnaquaq; gente & natione/ secundum habitantium mores. & vbiq; quod concitatiuū/ vhe- Diatonicū.
 mens/ efferatum/ dissolutum: in excessu est/ & id quod superabundantia in vicijs. quod molle fra-
 qij

ctum/effeminatū/luctuosum/molles cantās amores:in defectu/& quod defectus in vicijis. quod vero moderatū/virile/quatū:in mediocritate/& qđ virtus in moribus. quare huiusmodi moderata/& equabilis harmonia:liberis institutiōibus est accommodāda. cetera vero explodende: nisi forte ad aliquā animi lāguētis expiationē/ceu pharaca/& venena quādoq; permittitur/ aduerse valitudinis amouēde gratia.& vt hec tria/excessus defectus & eq̄bilis in harmonijs & melis: ita suo modo i Rithmicis/et epicis reperiant: quorū q̄ moderata/moralia/& doct̄ialia: acceptāda/maxie in adolefētū exercitāmētis/reliqua vero fugiēda. & hec p̄ Politicorū dicta sint satis.

COCTO LIBRORVM POLITICORVM HOC EST DE
REBVS PVBLCIS ARISTOTELIS DEO (QVI
SOLVS OMNIVM OPTIMVS
GVBERNATOR EST)
ADIVTORE.
F I N I S.

LEONARDI ARETINI IN LIBROS ECONOMICORVM
ARISTOTELIS PROLOGVS. AD COSMVM MEDICEM.

Tydeus.
Homerus.
Thebanū.
Staius.

Reciosa sunt interdū parui corporis munuscula: qđ lapilli/gēmeq; testatū. Et homies nōnūq; pusilli/grādiōrib⁹ preualēt: vt de Tydeo scribit Homerus. a quo breui & exiguo: Thebanos oēs certaminibus lōge superatos fuisse tradit. Staius quoq; Homerū (credo) secutus: de eodē inqt. Maior in exiguo regnabat corpore virtus. Tu igit̄ Cosma dulcissime: hoc quicqđ est libelli/ob pagine breuitatē/nequaquē spernas. pusillū quidē est: at viribus amplū/& precio dignū. quod ego per has ferias e greco interpretatus/non īmerito (vt michi videor) tibi potissimum destinavi. cui enī rectius de gubernatione exercitus precipi potest: q̄ illi qui exercitū habeat: cui rursus de reifamiliaris administratione: q̄ ei qui rem amplā possidet/ & tueri illā cū laude gliscit/ & augere cū dignitate. Licet ergo tuipse per te multū sapias/ & a patre tuo viro sapientissimo quotidie audire possis: operepreciū tamē erit/ qui de reifamiliari tradiderunt/excellentissima philosophorū ingenia cognouisse. Vt enī medicīne finis est sanitas: ita reifamiliaris diuitias/ finē esse constat. sunt vero vtilēs diuitie: cū & ornamēto sint possidentibus/ & ad virtutē exercendā suppediet facultatē. profunt etiā natis: qui facilius per illas/ ad honores/dignitatesq; subleuantur. nā quorū virtutibus obstat res angusta domi: haud facile emergunt. vt poete nostri dictat sentētia. Quare tum nostri/tum natorū multo magis charitate: illarū amplificationi (quo ad honeste possumus) studēdum est. quoniā a philosophis in bonis numeratur: & ad felicitatē pertinere creduntur. Tu igitur harum precepta rerum: in hoc libello Aristotelis leges. Ego vero nō solū transtuli e greco/vt maxime cōsonū esse putavi: verum etiā explanationē quādam obscurorū verborū adiunxi. quo tibi legēti dilucidior esset. Primū igitur illud premittendum/duas philosophie esse partes: quarum altera in cognitione rerū/altera in agendo versatur. Prima pars fere pertinet ad illa: quorum finis est ipsa cognitio. Actiua vero/precepta vite cōtinet: que scire parum est/nisi deducas in actum. Ea vero precepta diuiduntur trifariam. aut enī circa mores nos instruūt/aut circa reifamiliarē/aut circa rempublicam. harum primā Ethicā/secundam Economicam/tertiam Politicam greci appellant. nos vt (opinor) nostris vocabulis vtī magis decet/q̄ alienis. Nunc ad textum Aristotelis veniamus.

Explanatio
hec: circa finē voluminis habet.

I
ECONOMICORVM ARISTOTELIS RECOGNITIONE ET EXPLANATIONE IACOBO FABRO STA
PVLENSI LIBER PRIMVS.

De differentia & conuenientia Politice & Economicę & ordine earū. Cap. I

Refamiliaris & respublica inter se differunt/nō solū quantū domus & ciuitas (hec enī sunt earū subiecta) verū etiā illo/ q̄ in re publica quidē/plures imperant/in re familiari vnus dūtaxat est imperator & rector. Quedā enim artes distiguntur/ nec est eiusdem fecisse/ & factō vt: quēadmodū lyra & fistulis. sed reipublice discipline est ciuitatē ab initio cōstituisse/ & cōstituta bene vtī.

Itaq; patet etiā esse reifamiliaris: parare domū/ & illa vtī. Ciuitas quidem est multitudo domorū/ agro & pecunijs sufficienter abūdans ad bene viuendum. Id autem ex eo patet/ q̄ si compotes huius esse nequeunt: societas soluitur. Insu per huius gratia in vnū conueniunt. cuius autē gratia vnūquodq; est/ & fuit: & substantia sua hec existit. Itaq; patet: priorem esse generatione rem familiarē/ q̄ rempublicam. nam & opus illius est. particula enim ciuitatis: domus est. considerandum igitur de re familiari: & quid illius sit opus.

PRIMICAP. PRIMIECONOMICORVM ARISTOTELIS COMMENTARIVS.

Refamiliaris ac domestica/ & politice id est respublica: inter se differunt/ atq; conueniunt. Differunt quidē. quia rei domestice subiectum/ domus est: rei autem publicę/ ciuitas. & non modo tantū differunt/ quantū earum subiecta domus & ciuitas: verum & in hoc quoq; q̄ in republica multi imperant/ vt cap. Sexti Politicorū dictū est. at in re familiari: vnus solus/ vt patrisfamilias est imperator. differunt igitur. atqui etiam conueniunt. nam vt reipublice est ciuitatē ab initio cōstituere/ & ea cōstituta bene vtī: ita quoq; & reifamiliaris domū parare/ & illa parata eodē modo vtī. neq; enim simile est/ vt in quibusdam artibus: vbi hec officia/ parare in quā & vtī diuiduntur/ atq; separantur. vt non est eiūdem parare/ efficereq; lyra & fistulam: & lyra fistulaq; vtī. sed hoc ad musicū/ lyricinē aut tibicinem: illud vero ad fabrum/ lyre/ fistuleue artificem. Refamiliaris: respublica/ generatione prior. nam ciuitas multitudo domorum est/ & regione/ & possessionibus/ ad bene viuendū sufficienter abūdans. quod quidem & ex hoc perspicuum est. Primo. quia si ad bene viuendū sufficientiam assequi nequeant: soluitur societas. Secundo. quia gratia huiusmodi sufficientie ad bene viuendū: in vnū cetū conueniunt. recte igitur definita est ciuitas: multitudo esse domorū/ & regione/ & possessionibus ad bene viuendum/ per seipsam sufficiens/ abundansq; sufficienter. nam cuius gratia vnūquodq; est & fuit: id ad suam substantiam/ diffinitionēq; nimirū attinet. quare & domus ciuitate/ & reifamiliaris respublica prior. est enim illa huius opus. particula siquidem ciuitatis domus est. considerandū igitur erit de re familiari: & quodnam eius officium est atq; opus.

ANNOTATIONES AD CAP. PRIMVM PRIMIECONOMICORVM ARISTOTELIS.

Argumentum primi economicorum Aristotelis. Que in hoc primo discutiuntur: sunt hec. Primo differentia/ conuenientia/ & ordo Politice discipline & economicę. Secundo partes domus/ & acquisitio. Tertio conugalē societas. Quarto leges viri ad vxorem. Quinto leges domini ad seruos. Sexto economi leges. que sex capitibus continentur: quorum maxime quartum/ quintum/ sextum officia reifamiliaris cōtinent: primum autem/ secundū/ & tertium/ magis rem familiarem declarant. Economicę grece: nostri reifamiliaris disciplinā dicunt. illi economū: nostri patremfamilias. est enī economus qui legē (vt par est) gubernāde domus habet. dictus αὐτο τοῦ οἴκου καὶ οἰκονομῶν id est a domo familiaq; et lege. quare non ab re hic liber: leges/ regulas/ preceptaq; gubernāde domus continere intelligitur/ & fere illa sola. vt ex capite quarto/ ad finē vsq; secūdi/ facile intelligetur. quid autē sit domus: ex nūero 6 primi Politicorū/ cognitū est. quare & quid familia/ resq; familiaris. nā sola vocis differentia est (vt indumēti & vestis) quod vna voce οἶκος apud grecos dicitur. & ferme prius
q iij

mus Politicorum liber: ad hanc rei domesticæ disciplinam/ preuius est. & cōtra hi libri absoluūt pleraq; que in Politicis/ ad calcem vsq; deducta non fuere. Et pluratiue œconomicorū vt Politicorū nūcupat Aristoteles: q̄ œconomicarū multe sint species/ de quibus omnibus nōnulla disceptat. nā quedā regia est/ quedā prefectoria/ quedā ciuili/ & quedā priuata. ad has enī quattuor species/ omnes œconomice & dispensationis species reuocatū iri vult. de priuata: in his duobus libris a Leonardo translatis/ agetur. de regia vero/ prefectoria/ & ciuili in eo quē fini operis vna cū explanatione œconomicorū Leonardi aretini adijciēdū referuam⁹. ¶ Hec enī sunt earum subiecta. Subiecta disciplinarū haud latet ea appellari/ circa q̄ precipue ipse defudat. Politica autē maxime versatur negociaturq; ac defudat circa respublicas cognoscēdas: & œconomica circa remfamiliarē & cognoscēdā & ordinandā. nimirū igitur respublica politice/ & remfamiliaris œconomice res subiecte nūcupatur. perinde atq; sermo latinus grāmatico/ sanitas medico/ numerus arithmetico/ & geometre magnitudo. Verū quid respublica: ex nūero 25 tertij politicorum. ¶ In republica multi imperant. vt reges/ consules/ proconsules/ censores/ tribuni/ prefecti/ & huiusmodi: qui varij sunt/ & varij magistratus/ vt in annotatione numeri 56 sexti Politicorū dictum est. ¶ Ciuitas quidē est multitudo domorū. ciuitas numero primi Politicorū 8. & tertij 2. ¶ Q̄ si cōpotes huius esse nequeunt. Omnes vite societates/ ad bene viuēdū sufficientiā querūt: sed recte & legitime ad bene viuēdū simpliciter/ oblique autē & lapsē/ ad id quod apparet. nam respublica regia & optimates & respublica/ secundū virtutē viuere affectant/ & ea querunt/ q̄ ad eam degendā vitā sufficiunt: pauci vero potētes existimāt esse ad bene viuēdū sufficientiā dū modo id ad pecunias sufficiat/ & populares dum sufficiat ad viuēdū licentiā. he enī vite sunt: regis/ heroica. optimatū & reipublice: studiosa secundū quidē humanā virtutem/ hec inferior/ illa superior. paucorū potentū: auara & ambitiosa. popularis: petulās/ dissoluta/ & intēperata. & hec omnia: ex superioribus libris q̄ manifestissima. ¶ Est enim illa huius opus. partes totum constituunt: attamen partes omnes ante totius abolutionem/ imperfecte sunt. vt omnia officia ante virtutis consecutionem imperfecta: adepta autem virtute/ officia que obiter sequūtur/ perfecta/ atq; virtutis opus. toto etiam absoluto/ completoq; partes perfecte/ & vsum habētē perfectum/ idq; a toto. nimirū igitur partes/ totius opus quoddā sunt. quare & merito reipublice opus quoddam/ domus ipsa dicitur/ sed cum ipsa iam perfectissimū vsum sit consecuta.

Hesiodus.

¶ De partibus domus/ & vnde sumenda possessio. Cap. II
 Omnis quidem partes sunt: homo & possessio. Quoniā vero primū in minimis natura cuiusq; inspicitur: in domo quoq; ita se habet. quare secundū Hesiodū hec adesse cōuenit: domiciliū in primis/ mulierēq; & bouē aratorē. Alterū enim primū ad victū est: alterum ad liberos. Itaq; oportet ea que ad vxorem spectāt recte disposuisse: hoc est prouidisse/ vt talis sit qualis esse debeat. ¶ Possessionis autē 4
 Prima cura est: ea que secundū naturā. secundū naturā vero prior est agricultura. Secundo loco: omnia que sunt a terra. ceu metallorū/ & si qua alia huiusmodi. Sed agricultura precipue: quoniā iusta. nō enī ab hominibus/ neq; a volentibus vt cauponaria & mercenarie/ neq; ab inuitis querit. quemadmodū bellice artes. Adhuc autem & earum rerū est: que sunt secundum naturam. natura enī omnibus educatio est a matre. quare & hominib⁹ a terra. prodest etiam hec plurimū ad fortitudinem. non enim (quemadmodū viles artiū) corpora eneruat: sed talia facit/ vt sub diuo consistere & tolerare laborem valeāt/ & aduersus hostes pericula capescere. soli enim hi possessiones suas extra munitiones habent.

¶ SECVNDI CAP. COMMENTARIVS.

¶ Considerationē de re familiari & eius officio aggreditur: quod in calce precedētis cap. 3
 premiserat esse faciendū. primū ponens partes domus: hominē/ & possessionē. & homo diducitur: in virū & vxorē. possessio autē: in seruū/ agrū/ animalia ad eū colēdum necessaria/ & reliquā ad victum necessariam supellectilem. quod Hesiodus quoquo pacto hoc carmine expressit οἶκος μὲν πρῶτιστα γυρακατε βοურταροτηρα. domum quidem in primis mulierem & bouē aratorē. hic precipue ad victum: illa vero ad liberos. dās per mulierem etiam virum intelligere/ & per bouē seruū/ & ceteram ad comparandū victum ne-

cessariam possessionē. Quo fit vt cū mulier vna pars domus sit/ & prestantior quidē/ quippe que sit ad liberos & liberorum gratia: oportet œconomice discipline studiosum/ recte disponere ea/ q̄ ad ipsam spectāt. hoc autē est preparare & dilucidum facere: qualē ipsam esse oporteat. at nūc de 4
 querenda possessione: quod ad officium reifamiliaris spectat. ¶ Possessionū hec secundum naturam est: illa vero preter naturā. & de ea que secundum naturā precipua cura œconomice esse debet. & possessionum que sunt secundū naturā. quedā ex frugibus & agricultura prouenit. quedā vero ab alijs/ que aut in terra aut ex terra sine cultu proueniūt: vt metallica/ silua cedua/ & huiusmodi. sed potissima possessionū/ primūq; locū tenens: agricultura est. primo quoniā iusta. non enim querit ab hominibus neq; volentibus quidē/ vt nūmularia & mercenarie/ neq; ab inuitis & nolentibus vt possessiones bellice. secundo. quia ea possessio/ que ex agricultura prouenit: secundum naturam est. nam omnibus ita natura comparatū est: vt a matre victus suggeratur. quare & hominibus a terra. tertio. quia sibi ex agricultura possessionem comparare: plurimū cōfert ad fortitudinē/ & corporis vires. non enī que admodū viles artes corpora inutilia reddunt: hunc in modū & agricultura facit/ sed valentia sub diuo consistere & tolerare labores/ insuper & potētia aduersus hostes pericula subire. nā hi soli: suas possessiones extra munitiones habent.

¶ ANNOTATIONES AD CAP. SECVNDVM.

3
 4
 Omnis partes. minime domus partes: primo Politicorum numero 4/ enucleate sunt/ & eam hic habet sententiam: quam & illic numero 3 eiusdem habuit. ¶ Possessionis autem prima cura est ea/ que secundum naturam. De possessione secundum naturā: sufficienter intelligitur/ ex primi Politicorum numeris a 31 ad 34. de ea vero que preter naturam: a numero 34. ad 40 eiusdem. quare sat esse visum hic est: loca vbi hec ostensa sunt/ annotasse. ¶ Secundum naturam vero prior est agricultura. de agricultura/ & eius populo/ quomodo primas partes obtineat/ & optimus sit inter populares: dictum est numero 17. sexti Politicorum/ & in eius annotatione.

¶ Qualis viri & mulieris œconomica societas. Cap. III

5
 Arum que ad homines spectant diligentiarum: prima cura circa vxorem existit. Societas est enim maxime secundum naturam: mari & femine. suppositū est a nobis & alijs locis: desiderare naturam in multis efficere talia. veluti vnūquodq; animalium. est autē impossibile feminam sine mare/ aut marem sine femina hoc adimplere. quare eorum societas ex necessitate cōstitutata est. ¶ Enī vero in ceteris animalibus absq; ratione id fit: & in quantū nature capacia sunt/ & procreandi gratia solum. in cicuribus autem & prudentioribus distinguitur magis. apparent enim in his magis auxilia mutua/ & dilectiones & cooperationes. Maximeq; id in homine conspicitur/ q̄ non vt sint causa solum: verum etiā bene sint: mas & femina ope mutua cōiungantur. filios quoq; procreant: nō solum vt nature id tributum ferant/ verum etiā vt cōmoda inde percipiant. valētes enim ipsi: imbecillos suo labore tuētur/ & alunt. mox imbecilli ob senium facti: a valentibus eadem reportant. ¶ Simul autem & natura per hunc circuitum adimplet sempiternitatem. ex quo secundum numerum non potest: at secundum speciem. sic enim diuina prouidentia vtriusq; natura ordinata est/ viti scilicet & mulieris ad societatem. assumpta enim ea causa non vt ad eadem omnia vtilem habeat virtutem: sed quedam ad contraria/ in idem tamen contententia. alterū enim robustiorem fecit: alteram imbecilliolem. vt hec quidem ob timorem cauti⁹: ille vero propter fortitudinē pugnaci⁹ esset. & alter parat foris: altera parata domi conseruat. ad operis vero effectiōnem/ altera sedulitatē intra limen agit/ ad externam vero peruagationem imbecilla. alter ad quietē deterior est/ ad motum autem valentior. Circa prolem autem: generatio quidem cōmunis est/ vtilitas vero propria. alterius enim nutrire est: alterius erudire.

Uod in fine tertij numeri relictum est monstrandum/ que scilicet ad mulierē spectant: hic exequitur. ostendens viri & mulieris societatem/ secundum naturam esse/ & necessariā/ & multa continere cōmoda. ¶ Primo. quia alijs in locis/ alias suppositū est: naturā multa talia affectare/ generatione relinquere/ qualia ipsa sunt. quemadmodū animalū quodq; quod aut mutū/ aut orbatum non sit. atqui impossibile est feminā sine mare/ aut marem sine femina id generationis implere opus. quare non modo secundū naturam/ sed & necessaria est huiusmodi viri & mulieris in domo societas. ¶ Secundo quia huiusmodi maris femineq; necessitudo/ in ceteris animalibus absq; rationis vsu fit/ & in tantum quantum nature capacia sunt & prolis gratia solum. sed in mansuetis animalibus/ & pre se magis prudentie vestigium ferentibus: articulatus id declaratur. nam in talibus magis apparent auxilia mutua/ & dilectiones/ & cooperationes inuicem. & maxime omnū: id in homine conspicitur. q̄ non vt sint solum/ causa/ sed vt bene sint viri feminaq; mutuo operātes existunt. & filios procreant: non solum vt nature inserviant/ verum etiam/ vt cōmoda inde percipiant. nam que ipsi potentes/ ipsis impotentibus exhibuerunt: rursus ipsi ob senectam impotentes facti/ eadem ab illis quidem potentibus reportant. est igitur hec societas/ non modo secundū naturam & necessaria: sed & multa cōmoda cōtinet. ¶ Tertio quia natura: per hunc generationis circuitum/ sempiternitatem implet. quandoquidē id secundū numerum non potest: at saltem secundū speciem id queat. sic enim a deo vtriusq; nature prouisum est/ viri scilicet & mulieris ad vite cōmunionem. disposita enim est vtriusq; natura: non vt in omnia eadem/ vtilem habeat potētiam/ sed quedam in contraria/ in eundē tamen finem cōtendentia. nam illum robustiorē fecit/ hanc autē imbecilliorē: vt hec quidem ob timorem/ ad sui custodiam cautior ac vigilantior/ ille vero ob fortitudinem vindicātor esset. & ille foris parat: hec autem que foris parta sunt intus asseruat. & ad operum curas/ ille quidem & potens & firmus est: hec autem ad eas (que sunt extra) domus custodias/ debilis & inualida. & ille quidem ad ocia deterior/ ad motus autem incolumior: hec autem contra. non igitur in omnia eadem vtriusq; natura accōmodam habet potētiam/ sed quedam in contraria. in vnum tamen contendunt. nam circa filios generationē cōmunem habent: sed propriam prebent vtilitatem. nam huius est nutrire: illius vero erudire. manifestū est igitur: viri & mulieris societatem/ secundum naturam esse/ & necessariam/ & vite continere cōmoda/ & quonam modo circa eos diuina prouidentia/ illa dispensauerit.

¶ ANNOTATIONES AD CAP. TERTIVM. ¶ Vppositum enim est a nobis in alijs locis desiderare naturam. In secundo de anima: φυσικωτατορ γαρ τωρ ερ τοισ ζωσιρ περιωρ οσ ατελεια και μη πηρωματ αντηρ γερεσιρ αυτοματορ εχει. το ποιησ αι ετεροιορ αυτο. ζωομερ ζωορ. φυτορ δε φυτορ. in viuētib; enim naturalissimū operū est: vt quecūq; perfecta & non mutila/ aut que per seipsa/ spontināq; generationem habent/ alterum tale efficiant/ quale ipsum est. vt animans animātem/ & planta plantā. ¶ Est autem impossibile feminam sine mare/ aut marem sine femina. Ex mare sine femina prima parēs prodijt. & vna sola fuit (de qua propheticus sermo: ecce virgo concipiet & pariet filium) que sine mare profudit hominum saluatorem. verum id nature potestate non fuit: sed diuina virtute operante. cui/ nature impossibilitas/ possibilitas est. & cuius possibilitas/ est nature impossibilitas. quidquid enim potest natura: punctus est caloris ignis infiniti/ deus autē infinitus ignis. ¶ Apparent enim in his magis auxilia mutua. Ex naturis animalū: horum apertior fides. exempli causa. colūbe iam inde a primo ortu: coniugium non deferunt/ nisi celebs/ aut vidua. societate alienū concubitum nō admittūt. femine parturienti: mas adest/ & cultu omnīq; officio fungitur. sepe etiam feminā pigrius ad nidum euntē mas castigat/ cogit intrare. exclusis iam pullis: terram falluginosā/ potissimum premanducatam/ in eorum os inserit suū ingerens/ atq; ita preparat ad cibum recipiēdum. incubāt ambo & mas & femina. mare vno contenta turtur/ & palumbes viuūt. author Aristoteles nono de natura animalū. vides igitur exempla coniugalīs honestatis/ & mutuorum subsidiorum in animalibus domesticis esse prefigurata. vt homo/ qui vel solus ad honestatem genitus est: vestigia honestatis in reliquis inchoata/ indies ante oculos cernēs/ in seipso perficiat/ cetera autē tāq; sue nature aliena/ diffugiat. ¶ Sic enim diuina prouidentia. Sunt qui impietatis Aristotelem accusant: q̄ diuinam prouidentiam/ in hec inferiora citra globum lunarem se diffundere negauerit. quorum placita ad ambrosium vsq; & ecclesiasticos viros peruagata sunt. quod si sentiret nō nunc profecto diceret ουτ ω/ προωκ ορομνη αι υπο του θειου εκατερου η φυσισ του τε αρδρος και γυραιοσ προσ τηρ κοιρωριαρ.

Aristoteles. Ambrosius

Leges viri ad vxorem. Cap.

Rimum igitur leges sint viro ad vxotē: vt iuria cesset. sic enim nec ipse iniuriā patietur. Hoc enī & cōmunis lex iducit/ vt Pythagorici dicunt: quēadmodū seruam ab lare ductā: q̄ minime decet videri afficere iniuria. ¶ Est autē viri iniuria: externarū mulierum cōgressio. De cōgressionis vero vsu lex sit: in vsu vero vt neq; desit cū presentes sunt/ neq; absentes impotentes sint abstinere. sed ita asuefaciendū: vt sufficienter se habeat in presentia et absentia. ¶ Recte vero se habet & illud Hesiodi puellā accipere oportere: vt gratis morib; imbuere possis. diuersitates enim morum nequaq; ad dilectionem sunt apte. ¶ De ornatu vero. quemadmodum neq; mores superbos esse decet/ si simul appropinquare debēt: sic etiam nec corpora. nam illa que per ornatum fiunt: nichil differūt ab histriionum vsu/ tragedias in scena agentium.

¶ Q VARTI CAP. COMMENTARIUS.

Viri ad vxorem leges quicq;. ¶ Prima lex esto: ne eam iniuria afficiat. sic enim neq; ipse ab ea re portabit iniuriā. id enī cōmunis lex insinuat/ ceu Pythagorei dicunt/ quemadmodum famulā a foco ductā/ minime decet iniuria afficere. ¶ Secunda. Vir ab externo concubitu abstineat. nā viri erga mulierem iniuria: externi cōcubitus. ¶ Tertia de rei venere cōmunicatione. sic id fiat: neq; vt presētes egeant/ neq; vt cum aberunt/ abstinere nequeant. sed ita asuefaciendū. & vt presens & vt absens satis habeat. ¶ Quarta. vir vxorē ducat virginē. nā id Hesiodi bene se habet/ quo doceas mores (virgo ducat) honestos. morū enim dissimilitudines: nequaq; res amica est. ¶ Quinta de ornatu viri ad mulierē. nequaq; ornat; arrogans sit/ fictus & superbus. nam quēadmodū arrogantes/ fictos ac superbos morib; minime decet eos esse/ qui inuicem proximare debēt: sic nec corpora ornatu esse ficta/ arrogantia et superba. nam que per huiusmodi ornatu cōsuetudo fit: nichil ab ea cōuersatione differre videtur/ quam tragediarum mimi in scena representant.

¶ ANNOTATIONES AD CAP. Q VARTVM.

Vt pythagorici dicunt. Fuit religio antiqua: vt quicūq; ad larem alicuius confugisset/ etiam si is esset inimicissimus/ eum violare non liceret. focus enim qui & lar/ prisca illa Vestis/ superstitione: facer Vestis habebatur. et id factitasse Themistoclem memorie proditū Themistocles. ¶ est/ qui cū Athenis pulsus esset/ & cū domū inimici ab se quidem mirifice offensi introisset/ quem vitare non poterat/ protinus confugit ad larem supplex/ vbi etiam apud infensissimum inuiolatus remāsit. lex enim communis erat: quēq; qui ad larem alicuius supplex cōfugisset/ cōtingere nefas esto. quare Pythagorici dicebant: si seruam que ad larē confugit/ fas non est iniuria afficere/ neq; vxorem que ad larem viri confugisse videtur. ¶ Recte se habet et illud Hesiodi. ex hac lege qua vult virum sponsam virginem ducere: alia intelligatur/ vt virgo nubat viro. quo si orbetur: decus esse ducat/ alterum non superducere. veteres enī Rhomani: eam feminam corona pudicitie honestabant/ que vno contenta matrimonio fuisset. et mulier cum a viro mores sit acceptura: qui fit/ vt viri vnius moribus formata/ se alterius viri moribus victuram credat/ verum et id rationabilius foret: vt vir vn; multas haberet vxores/ quas suis morib; formatet. cum mulieres a viro/ non contra/ mores accipere debeant. sic enim appetitus a ratione: non ratio ab appetitu mores accipit. at neq; id laude prosequuntur: sed bigamie notam incurunt. Inter enim turtures & palumbes: eque mas monogamie seruat honorem vt femina/ & tor que pudicitie circa collum eque videtur illos natura insignisse/ non secus ac Romana prudētia corona pudicitie. Sic enim Valeria Messalorum soror: viro defuncto/ induci non potuit alterum superducere/ cui semper diceret virum suum viuere. et bene nostro euo quispiam in eos qui vno non essent contenti thoro/ hoc distico ludere visus est.

Lar. Vestis. Themistocles. Valeria. Beroaldus iunior.

Qui semel vxorem duxit/ queritq; secundam: Naufragus ille/ iterum naufragium sequitur. ¶ Circa ornatu vero. Si vir non debet esse fictus/ et superflu; in habitu: tanto minus mulier. nam & natura videtur mares magis ornate se q̄ feminas. sic enim in turturibus/ pauonibus & alijs auū speciebus/ & quadrupedibus: intueri

P.Emilius
Cornelia.

facillimum est, et id admodum ipudēs: vt superfluo & fucatorio ornatu studeat mulier viro suo placere nō potius simplicitate/modestia/fide/castitate/probisq; moribus/nō male imitata probitate insignē Pauli Emilij Corneliam, que cuidā cāpane mulieri lapillos illi aurū/ preciosāq; vestē ostentāti/ & querenti vt eius ipsi ornamenta monstraret: respondisse fertur/ dū e litterario ludo filij redirent, quibus euocatis: respice inquit lautam supellectilem meam/ cunctaq; ornamenta deliciasq; omnes. Et cum leges viri ad mulierem ponuntur/ aut domini ad seruum/ et hic & vbiq; in sequentibus/ totidem ex opposito/ respondentem proportionem intelligentur, quas quisq; (quē nō fallit analogie ratio) facile deprehendat.

Leges domini ad seruos. Cap.

V 7

Possessionū vero prima quidē/ac maxime necessaria ē illa: que optima & principalissima, id est autē homo, quapropter oportet seruos primo parare studiosos, Seruorū autē species due, prepositus & opifex. Cum vero cernamus: q; disciplinetales aliquos faciūt iuuenes: necessariū est/ postq; paraueris/ iuuere illos/ quibus liberalia opera fuerint cōmittenda. Cum seruis autem ita versetur: vt neq; superbos esse sinat/ neq; abiectos, & liberalioribus quidem honorē: opificibus vero cibū abūde tribuat. Et quoniā vini potus etiam liberos ad insolentiā impellit, & apd̄ multas nationes ingenui quoq; ab illo se abstinēt/ vt Carthaginēses dū militāt: patet q; vini aut nichil aut valde paucū seruis tradēdū sit. Tria vero cū sint/ opus/ cibus/ et castigatio: cibus quidē sine castigatione & opere petulantē reddit: opus vero & castigatio sine cibo/ violenta res est/ et infirmū facit seruū. restat igitur: vt opus faciendū illi tribuat/ et cibū sufficientem, sine mercede enī dominādū nō putāt, merces autē seruo cibus. Verū vt alij deteriores fiunt/ quādo nec melioribus tribuitur melius/ neq; premia sunt virtutis & vicij pposita: sic etiam & serui, quapropter oportet considerationē habere ac indulgere illis et permittere singula/ secūdū merita/ et cibū/ et vestē/ et quietē/ et castigationē verbo et opere/ medicorū artes imitātes/ in medicina rationē prospiciētes/ q; cibus medicina non est propter continuationē. Genera vero seruorū ad opus faciendū: optima erunt/ neq; timida neq; fortia nimis, in vtrisque enim peccatum est, nam & nimis timidi non ferūt laborē: & ferocibus non cōmode imperatur. Oportet quoq; finē omnibus esse determinatum, est enī iustum simul & vtile libertatem propositam esse premiū, libenter enim labores subibunt: cū & propositum premiū conspexerint/ & tempus definitum. Sunt etiam procreatis filijs tanq; obsidibus obligandi. Nec plures habendi eiusdem generis/ quēadmodū in ciuitatibus. Sacra quoq; & largiores epulas seruorum gratia magis faciendāq; liberorum, Plura enim ipsi habent: quorum vtiq; gratia instituta sunt.

Carthaginienses.

Q VINTI CAP. COMMENTARIVS.

7

Paterfamilias ad seruos leges vndecim. Prima, cura sit: vt serui diligentes/ ac studiosi parentur, nam possessionū prima/ maxime necessaria/ optimaq; & principalissima: hō. Secunda, Cū discipline/ iuuenes bonos/ studiososq; efficiat: sic paterfamilias/ paratos seruos educet/ vt sint quibus liberalia opera cōmittere possit/ nā seruoꝝ/ due species: domus procurator/ qui et alijs presicitur et quē liberaliora decent opera, et artifex qui quippiā operatur/ et quem decent minus liberalia. Tertia, ita versetur & colloquat̄ seruis: vt neq; isolefcere neq; remissos esse sinat, & liberaliorib; honorē: operū vero effectorib; cibū abūde subministrat. Quarta, Seruis: aut nichil/ aut perparum vini indulgeatur, nā vini potus: etiam liberos homines insolentes/ iniuriososq; reddit, & apud multas gentes: liberi homines a vino (vt Carthaginēses dum in militia sunt) abstinēt, Quinta, Opera seruis cōmittat/ negligentes puniat/ & iustis

cientē cibum tribuat, nam cū circa seruos hec tria necessaria sint: opus/ castigatio/ & cibus, cibus quidē sine opere & castigatione vbi defecerint/ eos insolentes reddit/ & ad iniuriādū procliues, & opus & castigatio sine cibo: res violēta est/ & impotentes seruos reddit, hec igitur/ & opus/ et castigatio/ & cibus sufficiens: seruis tribuēda, nā & sine mercede: haud quāq; possibile est/ bene seruis preeffe/ ac picipari, seruo autē merces/ cibus, Sexta, cōsiderare oportet: hec illis aut augere aut remittere pro dignitate singula/ & cibū & vestē/ & quietē/ & castigationē/ cum verbo tum factō/ medicorū facultatē imitātes/ prospiciētesq; in ratione medicine, qui a seruis cibus medicina non est: ppterea q; cōtinuo eis exhibetur, nā quēadmodū alij deteriores fiūt/ quādo neq; melioribus tribuitur melius/ neq; premia sunt virtutis & vicij pposita: sic etiā & serui. Septia, genera seruorū ad opus faciendū optima, neq; timida neq; fortia nimis sint, nā vtraq; iniuria afficiūt, etenim serui nimis timidi: non permanēt, nimis autē fortes & animosi: non bene ferūt imperiū. Octaua, omnib; seruis libertas vt finis sit pposita/ & determinatū tēpus, nā iustū est & vtile libertatē illis pro premio esse ppositā, & tunc enī labores subire volūt: cum eis premiū ppositū est/ & tēpus definitū. Nona, Obligētur liberorū procuratione. Decima, non plures serui eiusdem gētis/ in domo habeantur: quēadmodū neq; in ciuitatibus decet. Vndecima, Sacrificia & fruitiones magis seruorum gratia q; liberorum fiāt, nam & ipsi plus iure habere solent eius rei/ que ipsorum gratia constituta est.

ANNOTATIONES AD CAP. Q VINTVM.

7

Possessionū vero prima. De acquisitione & possessione cap. quinto & septimo primi politici, que maxime ad economicū pertinet, de seruis autē tertio & quarto cap. eiusdē. Cum seruis autē ita versetur, Plerorūq; que hic de seruis: Hecatonomiarum tertio numeris 76, 77 et nonnullis alijs inuenies Platonis & Aristotelis cōsulationē. Et quoniam vini potus, Xenophon scribit hanc apud Perlas seruorū legē fuisse: vt a vino abstinerēt, Carthaginēses etiā adducit Aristoteles, Rome non modo serui/ sed & libera mulier que vinū oluisset pro impudica habebat Verū nunc et serui & liberi/ et in Asia et Africa a vino lege abstinēt: quam tamē minime probare velim, sed quo ad hoc/ laudabilior: q; licentia illa & seruis & liberis absq; lege vlla & tēperantie modo/ indulgētē sinens se vino ingurgitare, imo apud nationes q; plurimas/ is p maxime egregio habetur viro/ qui plures amphoras vini in vno cōiuiuo hauserit/ vt neq; tres boues/ aut equi tres/ qui triduo abstinerint: tantū aque absumere queant/ quantū vir bonus ille vini pota/ non iugulari meri dignus ipse (si vspiā gentiū tēperantia est) vere iugulari, Verū hec ad honestam domū/ quā hic Aristoteles instituit: nichil attinent, Et q; hic vino interdicitur seruis: id etiam intellige/ & omni eo quod inebriare potest, nam omnia talia: insolentiā debachationemq; pariunt, propter quā & imodicus vini vsus: & viris & mulieribus/ & liberis & seruis/ merito est inhibendus. Est enim iustū simul & vtile, In fine decimi cap. septimi Politicorum: ita habet Aristoteles, quare melius est omnibus seruis premiū libertatis esse ppositū: postea dicemus quod hoc in loco exequitur, vt intelligātur hi economicorū libri: in supplementū eorū que dicta sunt de politijs/ esse adiecti. Sunt etiam procreatis filijs, vbi enī vernas ex se dominatos habent: ne fugiant serui/ filij eorū erūt tanq; obsides. Sacra quoq; & largiores epulas, Littera habet τας θυσιας και τας απολαυσεις, quod sacrificia/ quietes/ ferias/ fruitionesq; sonare videtur, que magis ad relaxationē seruorū & voluptatē inducta videntur: quo vegetiores sint ad labores/ pariter ipsi & pecora/ q; gratia liberorū, nā vt scite dicitur, Quod caret alterna requie durabile non est, liberi autē magis in liberali ocio degere debent. Et negocia sic sequestranda, Sic Iacob sapiens ille peruetuste religionis oconomus: fecisse legitur in occursum fratris sui Elau.

Hecatonomo.
3
76
77
Xenophō.
Perse.
Carthaginienses.
Asia.
Africa.

Genesis.
32.

Leges economici Cap.

VI

Vatuor habere patremfamilias oportet circa pecunias, nam & querere posse cōuenit: & quesita tueri, alioqui nulla querēdi foret vtilitas, nam cribro haurire nichil aliud ējer (quod dici solet) terebratū vas, Esse preterea talē: vt et ornari presētibus & fruis sciāt, horū enī gratia habere illas expedit. Distingueda quidē sunt singula/ & plura habere fructuosa. Et negocia sic sequestrāda: vt non omniū simul periculū subeatur. Circa tuendū autē quesita: vtilis sunt Persice et Laconice/ vtilis etiā Attica dispēsatio, vendētes emūt. Et penoris institutio non est in exilioribus administrationibus. Est autem Persica,

Dionysius. ipsum omnia iubere/omniaq; inspicere. ¶ Et quod de Dionysio (inquit) Dion.
 Dion. nullus eni parē curam habet alienorū & suorū. itaq; quotcūq; per ipsū geri pos-
 sunt: circa illa cum diligentia intēdat. In quo Perse simul ac Libyci dictum recte
 Perfa. se habet. Perfa eni rogatus /quid equū maxie pinguefaceret: oculus domini respō-
 Libycus. dit. Lycus vero rogatus quod sterquiliniū agro foret optimū: domini inquit ve-
 7 stigia. ¶ Sunt igitur negocia diligēter hec a vito inspicienda: illa vero ab vxore/
 prout inter eos disticte/ administrationis sūt cure. & hoc faciēdū est: in exiliorib⁹
 quidē administrationibus raro/ in grādiōrib⁹ aut (quarū cura alijs cōmittitur)
 sepe. nisi eni quis bonum exemplū de se prebuerit: imitatorē diligentie habitu-
 8 rū non existimāt/ neq; in re familiarī/ neq; ijs que aliorū cure cōmittuntur. quasi
 impossibile sit non diligētis domini: diligentes esse vicarios. ¶ Cum vero hec &
 ad virtutē honesta sint/ et ad rē familiarē vtilia: expergisci decet pri⁹ dominū q̄
 feruos/ & cubitū ire posterius. nec vnq̄ i custoditā esse domum. quēadmodū nec
 9 vrhem. et ea quotūcūq; / quando opus est: neq; die/ neq; nocte ommittere. ¶ Et
 10 ante lucē surgere. quod & ad sanitatē/ & ad curam rei familiaris/ & ad studium
 philosophie: prodest q̄ plurimū. ¶ In paruis igitur administrationib⁹ attica re-
 gula circa fructus vtendū: in magnis vero distinctio faciēda erit eorum/ quos i
 11 annū/ & eorū quos in mēses singulos cōsumere oportet. ¶ Eodemq; modo et in
 instrumētis separāda sūt ea: quorū vsus quotidian⁹ est ab ijs/ queraro sūt vsui.
 12 hec tradēda sūt ijs. quib⁹ negocia cōmiseris. ¶ Ac certo tēpore inspectio eorū fa-
 13 ciēda erit: vt non lateat qd saluū sit/ quid ve perierit. ¶ Dom⁹ quoq; q̄ ad posses-
 siones attinet: parāda et ad incolumitatē & prosperitatē ipsarū. rerū possessarū
 dico: ceu fructuū & velliū/ qualis his conducatur. & fructuū: qualis aridis. & quas
 lis liquidis. & aliarum rerū: qualis animatis/ et qualis inanimatis/ seruiscq; et libe-
 ris/ maribus & feminis/ ciuib⁹ et peregrinis: prosperitatis autē & incolumitatis:
 vt estate quidem ventorum bonum afflatum: hyeme vero aptum solem recipi-
 14 at. fuerit vero talis si aduerso borea fuerit: nec equaliter lata. ¶ Videtur quoq; in
 magnis domibus vtilis esse ianitor/ qui sit ad cetera inhabilis/ pro obseruatione
 15 exportatorum/ importatorumq;. ¶ Ad rectum vero vsum instrumētorum illud
 Laconicum valet: singula suo loco iacere. sic enim parata: non requiruntur.

SEXTI CAP. COMMENTARIVS.

Economus leges ac regule quideci. ¶ Prima. Economus quatuor habeat circa rē
 1 pecuniariam: sit potēs acquirere. parta conseruare. talis vt ea que aderūt ad or-
 natum possideat. sciatq; illis ad frugalitatē vti. Potens quidem conseruare. nam
 si minus: nulla acquirēdi esset vtilitas. acquirere enim/ & non conseruare: ni-
 2 hil aliud est q̄ cribro haurire/ et quod dicitur pertusū vas. sciens: autē & ad vite
 ornatū & ad frugalē vitam possidere. nam istorū gratia nobis pecunijs est op⁹.
 3 ¶ Secūda. sic ea que possidet distinguat: vt plura possideat fructuosa q̄ infructuo-
 4 sa. ¶ Tertia. Operationū curas sic distribuatur: vt non in omnibus simul iacturam/
 5 periclitatōneq; simul sustinere queat. ¶ Quarta. Economus ad rerū conseruationē/ v̄dēs emat.
 6 ¶ Quinta. Penoris instructio nō sit in minoribus rerū domesticarū administrationibus. & hec due
 economie/ domesticęq; regule: attice sunt. ¶ Sexta. Economus/ paterq; familias: omnia iubeat/
 7 omniaq; inspicat. quod de Dionysio Dion dixit. null⁹ eni parē curā habet alieni & suorū. quare
 quotcūq; per ipsū geri possunt: curet diligenter oportet. quod & Perse dictū innuit. interrogatus
 qui identidem interrogatus/ quod sterquiliniū agro esset optimū: domini inquit vestigia. ¶ Septi-
 ma. Pater familias quibusdam intendat: mulier autē alijs/ prout inter eos officia economie sunt di-
 sti ncta. et hoc in minoribus administrationibus raro faciēdum: in maioribus vero que pcurato-

ribus administrantur/ frequenter. nam non arbitratur quēpiam/ qui bonū de se non prebuerit/ exē-
 plum: bene imitari posse/ neq; in ijs quorū alijs procuratio cōmissa est/ neq; in alijs in quibus non
 est cōmissa. quasi impossibile sit: si dominorum diligentia desit/ diligētes esse vicarios. ¶ Octaua. 8
 Domini prius surgāt q̄ serui: & posterius dormitioni se cōmittant / & nunq̄ domū sinant incusto-
 ditam haud secus atq; ciuitatē/ & nihil eorū que & noctu & que interdū faciēda sunt omittant.
 nam hec/ & ad virtutē sunt honesta: & ad rei domesticę disciplinā vtilia. ¶ Nona. lidē ante lucē 9
 surgant. nam & id ad sanitatē/ & ad domesticā disciplinā/ & ad philosophiā confert non parū. &
 hec per se sunt economie. ¶ Decima. In modicis facultatū administrationib⁹/ vtatur econom⁹ 10
 circa fructus/ modo administrādi attico. in magnis autē separētur qui in annū & in mēses singu-
 los sunt expendēdi. & hec. paululum addit ad quintā. ¶ Undecima. Eodē modo separet vtēilia 11
 quorū quotidiano vsu eget ab ijs/ quorū rar⁹ est vs⁹. hancq; harum rerum curā illis seruis quos
 operi prefeceat. mandet. ¶ Duodecima. Certo tēpore vtēilia & operi necessaria instrumenta/ 12
 respiciat: vt non lateat qd icolumē/ & saluū est/ aut quod deest. ¶ Tertiadecima. Domū extruat 13
 ad possessiōes respiciēs/ ad sanitatē & bonā tēperie eorū q̄ inhabitāt. ad possessiōes dico: ceu qualis
 fructibus & velliū/ cōseruandis cōueniat. & fructibus quidē qualis siccis/ & qualis liquidis/ ali-
 isq; possessiōibus/ qualis animatis/ qualis inanimatis/ & seruis et liberis/ mulieribus & viris/ pere-
 grinis et ciuib⁹. Ad tēperie autem et sanitatē: domus estate salubrē statū/ hyeme vero decē-
 rem solem admittat. id autem erit: si cōmode ad boreā verā/ non eque lata fuerit. ¶ Quartadecima 14
 ma. In ijs domibus in quibus magne dispensationes sūt: ianitor pro forib⁹ assideat/ ad cetera nul-
 lo vsui existens. ne ea que aut inferūtur aut efferūtur: dispereant. ¶ Quintadecima. Omnia vtē 15
 filia/ instrumētāq; omnia: singula suo loco iaceāt. sic eni parata: cum illis opus est/ non requiruntur.
 Et hec: pro re familiarī/ regula Laconica est.

ANNOTATIONES AD CAP. SEXTVM.

Vtilis sunt Perse & Laconice/ vtilis etiā et Attica dispensatio. Regule Attice. 4 et 5.
 8 Perse: 6/ 7/ 8/ 9. Laconice: 10/ et sequētes. ¶ Vendentes eni emāt. v̄dēbāt eni Athe-
 nienles fructus prediorū suorū itegre: et seorsū emebant/ quecūq; necessaria erant ad
 victū familie. sic neq; reddituū ratio/ neq; pecunia ex illis collecta/ neq; domesticorū
 sumptuū magnitudo latebat. quod Periclem Atheniēse/ et in re familiarī/ et in rebus
 publicis iter sue tempestatis viros/ celeberrimum/ factitasse tradūt. Verum hac vti regula: magis
 probat Aristoteles in paruis administrationibus/ q̄ in magnis. Pericles.

PRIMI ECONOMICORVM
ARISTOTELIS
FINIS.

ECONOMICORVM ARISTOTELIS LIBER SE-

C V N D V S.
 ¶ Leges probe mulieris. Cap. I

Robā mulierē omnibus que sunt intus dominari oportet/ curāq; ha-
 1 bere omniū secūdū prescriptas leges. ¶ Non permittentē quēq; in-
 2 gredi sine precepto viri: veritā maxime verba/ que de mulierū cor-
 ruptela circūferūt. & si quid intus accidat: vt sibi notū sit soli. &
 si quid mali ab ingrediētibus cōmittatur: vt penes virum culpa sit.
 ¶ Dominā vero iopēsarū ad festos dies: quos permiserit vir. ¶ Sū- 3
 4 ptu autē & velliū & apparatu minori etiā vtatur/ q̄ leges permiserint ciuitatis:
 cōsiderās q̄ nec vestimētorum nitor/ nec excellētia forme/ nec auri magnitudo/
 tantū valet ad mulieris laudem/ quantū modestia in rebus ac studiū honeste/ de-
 coreq; viuendi. etenim omnis huiusmodi ornatus animi/ optabilis est: multoq;
 firmior ad senectutem vsq; veras laudes sibi natisq; afferre/ sic igitur ipsa se i his
 animet mulier virtutibus: pergatq; laudabiliter reb⁹ preesse. ¶ Quoniam viro 5
 quidē indecens videtur/ ea scire que intra edes fiūt: in ceteris vero omnibus/ pare
 re mulier viro cōtēdat. ¶ Nec audiēs quicq; de republica/ nec tractās quicq; eorū/ 6

que ad cōnubia spectare videntur, sed cū tēpus poscet/aut filias tradere nuptiū/ aut nurus accipere:obediat penitus in his viro/atq; sic vna deliberet/ vt sētētiā viri sequatur, intelligēs non ita turpe viro esse quicq; eorū que domi sunt faceret: sicut mulieri/ que foris pquirere. ¶ Existimare autē debet mulier vere cōposita: mores viri esse legē sue vite imposita sibi a deo/ per cōiūctiōē matrimonij atq; cōsortij, quos si quidē equo feret animo:perfacile reget domū, sin contra: difficultus. ¶ Quapropter decet non solū in prosperis rebus/ secūdaq; fortuna/vnanimē sese viro prestare/ & iseruire velle:verū etiā in aduersis, si sit in rebus defectus/ vel corporis egrotatio/ vel alienatio mētis:equo ferat animo/ & obsequatur, nisi forte turpe aliquid sit:vel indignū. ¶ Nec si quid perturbatione animi vir deliquerit:memoriter seruet/sed egritudine/ignorātieq; ascribat, nam quāto in his diligētius obsequatur:tanto sibi maiore gratiā habebit/cū ab egritudine fuerit liberat⁹, & si iubēti aliquid turpe non paruerit: melius recognoscet ad sanitatē reuersus, quapropter ab his cauere mulier debet, in alijs autē multo magis obtēperare:q; si empta venisset in domū, magno enim precio empta fuit/societate vite et procreatione liberorū:quibus nec maius/ nec factius esse quicq; potest, Preterea si cum fortunato vixisset viro:non vsq; adeo virtus eius illustrata esset, non est sane parū secūdis rebus bene vti, attamē aduersas moderate perferre: multo maius est existimādū, nā in magnis calamitatibus & iniurijs nihil abiecti facere:celsi est animi. ¶ Precandū est igitur:ne quid tale accidat viro, quod si quid tale accidat aduersi:putare debet mulier/hinc optimā sibi laudē (si recte se gesserit) prouēturā/secū ipsa repetēs/ quia nec Alceste tantā gloriā sibi cōparasset nec Penelope/ tan tasq; meruisset laudes:si cum fortunatis viris vixisset, verū Admeti & Vlixis aduersitates:parauerūt illis memoriā sēpiternā, in aduersitatibus enim virorū suorū/sidē ac iustitiā erga illos seruantes:gloriā sunt non immerito cōsequute, nam prosperitatis quidē facile est reperire participes, aduersitatis vero ni optime sint mulieres:participes esse renuūt, ob que omnia multo magis decet virū in honore habere/nec illum contēnere:si sacra pudicitia/ & opes animositatis filie secundum Orpheū non sequantur, mulier igitur huiusmodi sese moribus ac legibus custodire debet.

Alceste.
Penelope.
Admetus.
Vlixes.

Orpheus.

¶ PRIMI CAP. SECVNDI ECONOMICORVM ARISTOTELIS COMMENTARIVS

Proba matrefamilias leges 10. ¶ Prima. Proba mulier:omniū que itra priuatos parietes sunt/domina sit, ceu tertio capite precdētis libri/ pro lege domestice rei dictum est: curā eorum que intus sūt mulieri attinere/ que vero foris/ pertinere ad virū. ¶ Secūda, Non permittat quēq; domū ingredi, sine viri precepto: sūm opere verba formidās/ que de mulierū corruptione citū ferri solēt, vt si quid intus accidat:ipsa sola cognoscat/ neq; foris peruēletur, & si quid mali ab intro missis cōmittatur: culpa penes virū habeatur. ¶ Tertia, Domina sit impensarū ad festos dies: quos vir permiserit. ¶ Quarta, Sūptu/ vestitu/ et apparatu minori etiā vtatur/ q; leges ciuitatis permiserint, id quidē cōsiderās/ q; nec vestimentorū nitori/ nec elegātia forme/ nec auri multitudo rātū valet ad mulieris cōmendationem:quātū modestia in rebus/ & studiū honeste decoreq; viuēdi, nā huiusmodi omnis animi ornatus/ emulādus est: et multo firmior ad senectā vsq; sibi natisq; veras laudes asferre, quapropter se his virtutib⁹ mulier ornare inflammet:pergatq; laudabiliter domi/ rebus preesse. ¶ Quinta, in omnijs que ad exteriorē curā pertinent: obedire viro cōtendat, nam viro quidem indecens videtur/ explorare que intus fiunt: ita quoq; & mulieri ea que foris. ¶ Sexta, ne querat mulier quicq; audire eorū que ad reipublicā spectāt: neq; quicq; eorū tractet que ad cōnubia spectare videntur, verū cum tempus adue-

nerit/ aut filias nuptui tradere/ aut filios nurus accipere: tunc penitus in his obediat viro, aut sic quidem vna deliberet: vt & in hoc viri sētētiā preferat/ obsequaturq; arbitrata nō tam turpe viro quicq; eorū que domi sūt facere:q; mulieri que foris sint peruestigare. ¶ Septima, Mulier pbe cōposita/ secū cogitare debet: mores viri/ legē esse sue vite sibi a deo per cōiūctiōē matrimonij et fortunarū cōfortiū impositam, quos si equo animo feret: facile reget domū, sin contra: difficultus. ¶ Octaua, Nō solū in prosperis reb⁹/ secūdaq; fortuna/vnanimē se viro prestare/ decere intelligat/ et iseruire velle: verū etiā in aduersis, & si defectū patiatur rerū/ pauperieq; prematur/ corporis morbo labore/ aut aliqua mētis impotentia: sēper q; optima de viro loquatur/ obsequaturq; ad decentiā/ id solū cauens ne quid turpe/ aut indignū faciat. ¶ Nona, Nec si animi perturbatione vir eius quicq; deliquerit: memoria mādēt/ sed egritudine/ ignorātieue ascribat, nā quāto in his diligētius obsequetur, tanto maiore apud virū gratiā habitura est/ cū ab egritudine fuerit liberatus, & si iubēti aliquid illicitū non paruerit: melius agnoscat/ cum sanitati fuerit restitutus, quare in his que illicita essēt: cauere debet mulier, in alijs autē magis obtēperare: q; si empta venisset in domū, magno enim precio empta fuit: societate inquā vite et procreatione liberorū/ quibus nec maius nec factius quicq; esse potest, preterea id meditari debet: q; si cū fortunato vixisset viro/ non vsq; adeo virtus eius illustrata esset, nā certe secūdis rebus bene vti/ nō parū est: verū tamen aduersas moderate perferre/ multo honoratius est existimādū, quādoquidē in magnis calamitatibus & iniurijs & aduersitatibus nihil abiecti perpetrare/ magni animi est. ¶ Decima, Precari debet mulier: ne quid simile viro accidat, q; si quid illi accidat aduersi, existimare debet hinc optimā sibi laudē/ si recte se gesserit prouēturā/ & secū repetere/ quia nec Alceste tantā sibi gloriā cōparasset/ nec Penelope tot tātalq; promeruisset laudes/ si cum fortunatis viris vixisset, Verum Admeti & Vlixis aduersitates pepererūt eis gloriā immortalē, nam in aduersitatibus/ viris fides & iuste cōperte: non immerito a deo cōsequute sunt honorē: prosperitatis eni facile est reperire participes: aduersitatis vero/ nisi optime sint mulieres/ participes esse renuūt: propter que omnia: multo magis decet mulierē/ virū in honore habere/ nec illū erubescere/ tametsi secū dum Orpheum sacra incolumitas animi/ & diuitie animositatis filia/ illū non comitentur, his igitur & huiusmodi moribus & legibus: mulier se custodire studeat.

¶ ANOTATIONES AD CAP. PRIMVM SECVNDI ECONOMICORVM.

Argumentū secūdi economicorum. Primū dixerit leges probe matrisfamilias, Secundo: leges probi viri ad cōiugē, Tertio: testimonia ex Homero, Quarto: probi viri & probe mulieris leges/ que se statim quatuor produnt capitib⁹, Probā mulierē: omnib⁹ que sunt intus/ dominari oportet, Dominari quidē, nam nimis scruliosa/ ipsa tractare non debet/ iuxta Romanā legem: liberam mulierē/ nec molere nec coquere, & probe mulieris officiū est: ea que domi sunt curare/ domi manere/ foris non euagari: quid eni eis foras egredi conuenit: cū nihil eorū que foris sūt/ sue cure attineat/ vt neq; rusticū itrare litteratorium ludum/ Mos etiā oli fuit apud Boetios: noua nupta (cum in matrimonio dabatur) ignē et aquā subebatur attingere: q; ignis purgat/ & aqua lustrat, sic etiā vxorē purā/ et castam manere oportet. Et Perse/ Arabes/ Greci & Itali: hunc morem adhuc seruāt vt vxores domi cōclusas obseruent, apud vero Germanos/ Celtas/ Belgas/ & id genus nationes: nō minus q; Amazones soluet viuūt/ plurime tamē fidei & pudicitie/ rigide obseruatrices. ¶ Obediat vero in his penitus viro, Lex apud Egyptios ab Iside posita fuisse fertur: vt mutua stipulatione pollicerētur viri se omnia intra penetralia ad vxorū arbitria facturos, contra/ mulieres se extra penetralia viris similiter facturas, auctor Diodorus, verū id ita vult fieri Aristoteles vt virū sēper superiorē agnoscat/ ceu caput ceteris mēbris/ ceu ratio appetitionib⁹ supior est, qd hoc epigramate nō iscite tāgitur, Inferior matrona suo sit prisce marito.

Romana
lex.
Boetij idē
boetij.
Perse.
Arabes,
Greci,
Itali,
Germani,
Celte,
Belge,
Egyptij.
Iliis,
Diodorus,
Ouidius,
Vlixes,
Penelope,
Alceste,
Admetus;

Non aliter fiunt femina/ virq; pares. Et hec precepta satis dilucida sunt. ¶ Preterea si cū fortunato vixisset viro. Id Ouidius his carminibus elegāter expressit ad vxorē. Scilicet aduersis probitas exercita rebus: Tristi materiam tempore laudis habet: Si nihil infesti durus vidisset Vlixes: Penelope scilicet/ sed sine laude foret. ¶ Quia nec Alceste, Q; Alceste fida fuerit Admeto viro suo/ pro quo ne mortē obiret/ fata subiit/ virū sua morte redimens/ cum id ex oraculo proditū esset aut ipsū/ aut aliquē amicorū pro eo mori necesse esse/ decātātū sēpius ab Homero et alijs poetis est auditū, Et de Penelope illa/ q; in intimis penetralibus fallacē telā texens/ rextaq; retexens/ multis premunita labyrinthi/ castū viro per tot annos absentis/ et mille periculis obiecto seruauit amorē: inquit Ouidius, Me pater Icarus yduo discedere lecto.

Cogit: & immensas increpat vsq; moras.
 Increpet vsq; licet: tua sim/ tua dicar oportet
 Penelope coniunx semper vlixis ero. Et cui hec etiam non sepius iam sunt audita?
 Rara quidem est virtus: quam non fortuna gubernet,
 Que maneat stabili cum fugit illa pede.

Penelope. Ipsa tamen si vsq; est/ per secula nulla racetur:
 Admetus. Et loca mirantur: qua patet orbis iter,
 Hector. Aspicias vt longo teneat laudabilis euo.
 Andromacha. Nomen inextinctum penelopea fides.
 Hippias. Cernis vt Admeti cantetur et Hectoris vxor
 Aulag; in accentos Hippias ire rogos.

Leges viri ad vxorem. Cap.

II

I Ir autē viceuersa: leges sibi reperiat ad vxoris vsu. **Q**uādo tan-
 q̄ filiorū/ viteq; socia in viri domū peruenit natos relictura/ genitorū/ viri/ suiq; nomina habituros: quibus quid sanctius esse potest/
 aut circa q̄ magis studeat vir sane mētis/ q̄ ex optia landabilissimaq;
 muliere filios procreare senectutis pastores/ quali optimos ac reuer-
 rentes patris/ matrisq; custodes/ ac totius domi seruatotes? **E**du-
 cati siquidē recte a parētibus per sanctos & iustos mores: boni merito euadent.
 Cōtra vero si fiet: setiēt detrimētū. nisi enī parētes exemplū vite filijs prestēt: cui
 detē excusationis causā erga se / illis relinquunt. ac timēdū est: ne cōtēpti a filijs/
 quasi nō bene vixerint/ in senectute deserātur. **Q**uapropter nichil pretermittē
 dū est/ quod ad vxoris pertineat disciplinā: vt ex qua q̄ maxime fieri potest op-
 tima/ filios generet. nā agricola quidē nichil omittit/ quo semen in optima terra
 ac maxime exulta ferat: sperans ita demū fructus optimos inde se recepturum.
 ac si qua viā imineat: mori preliādo mauult aduersus hostes/ q̄ illius vastationē
 pati. & huiusmodi mors laudatur maxime. cū ergo tanta adhibeatur cura pro
 corporis esca: quid pro liberis & matre et educatrice? nonne protinus omne ltu-
 diū fuit adhibēdū? hoc enī solo: hominū conditio mortalis existens/ per successi-
 onē consequitur immortalitē. ōniāq; parētū vota huc tendūt. Quamobrē qui
 ista negligit: & deos ipsos videtur negligere. propter deos igitur quibus presenti-
 bus sacra fecit/ & vxorē duxit: ac multo magis se post parētes/ vxori tradidit ad
 honorē. **M**aximus autē honor est sobrie mulieri: si cernat virū suū obseruātē
 sibi castitatē/ nec de vlla muliere magis cogitātē/ sed pre ceteris ōnibus hāc & su-
 am & fidelē sibi existimātē. tanto enī magis studebit mulier/ se talē prestare: quā-
 to se cognouerit fideliter atq; iuste a viro diligī. **E**rgo prudētē ignorare nō de-
 cet: qui parētibus/ quique vxori/ & filijs honores cōueniāt. vt tribuens vnicuiq; q̄
 sua sunt: iustus/ & factus habeat. per grauer enī vnusquisq; fert honore suo pri-
 uari. nec si aliena quis permulta tribuat: cōtentus erit/ si sibi sua auferātur. nichil
 vero magis suū est vxori/ nec magis illi a viro prestandū. q̄ sancta et intemerata
 societas. Quapropter non decet hominē sane mentis/ vbi cūq; contigerit semen
 exponere: ne de vilibus/ & iniquis/ similes liberis legitimis generētur. ex quo &
 vxor honore suo priuatur/ & filijs iniuria sit: ac sibi pro his omnibus/ dedecus in-
 cumbit. **A**ppropinquandū vero est vxori cum magna tēperantia atq; mode-
 stia: sitq; pudor in verbis/ in operibus vero fas et honestas/ in conuersatione fia-

des & moderatio. **P**arua quidē peccata etiā si volūtaria fuerint: ignoscendo. si
 quid vero per ignorantia deliquerit: cōmonefaciendo. **N**ec metū incutiat sine
 verecūdia & pudore. hec enī meretrices ad mechos pati decet. at vero cū verecū-
 dia & pudore iuste diligere & timere: id ingenue est mulieris erga propriū virū.
 duplex est enī timoris species. vna cū reuerentia & pudore: qua vtūtur ad patres
 filij modesti/ & ciues bene morati ad beniuolos gubernatores. altera cū inimici-
 tia & odio: sicut serui ad dominos/ & ciues ad tyrānos/ iustos/ & iniquos. **E**x
 his quoq; omnibus meliora eligens/ vxorem sibi cōciliat/ ac fidelem sibi propria-
 amq; efficiat: vt siue presens sit vir/ siue absens/ nō min⁹ utilis sit/ q̄ si semper ad-
 esset tanq̄ rerum cōmuniū curator. & quando vir abest: vt sentiat vxor nullū si-
 bi/ neq; meliorem neq; cōmodiorem/ neq; magis suum esse q̄ virum. **O**sten-
 datq; hoc ab ipso initio ad cōmune bonum semper intendens: quāuis puella sit/ ac
 noua in talibus. siquidem talia incipiat & sibi ipse maxime dominetur: optimus
 totius vite rector existet/ & vxorem talibus vti docebit.

SECUNDI CAP. COMMENTARIVS.

Iri ad vxorem leges vndecim. **P**rima. Vir alternas leges reperire studeat: que
 vxoris vsui/ vtilitatiq; cedat. **S**ecūda. Studeat ex optima & laudabilissima mu-
 liere: filios procreare/ qui eos in senecta pascāt/ vt optimi ac reuerentissimi patris
 matrisq; custodes/ ac totius domus seruatotes. nā cū mulier tanq̄ vite socia/ & li-
 berorū gratia ad domū viri veniat/ natos relictura/ genitorū/ viri in quā/ suiq; no-
 mina habituros: quid illis sanctius esse potest/ q̄ ex sane mētis viro/ & optima lau-
 dabilissimaq; muliere/ tales filios procreatū iri? **T**ertia. Liberos sanctis/ iustisq;
 educet moribus: nā educati recte a parētibus: boni nimirū euadent. contra vero si fiet: bonitatis
 fient expertes. nisi enī parētes/ vite exēplis filios formauerint: pure/ sue neq̄ie excusationis cau-
 sam/ aduersus parentes habere valebūt. at tunc timēdū illis est: ne cōtēpti a filijs (vt quos fi-
 lij viderint nō bene viuētes) in senectute deserant/ cedatq; illis liberorū neglecta disciplina/ in
 perniciē. **Q**uarta. Nichil vir ipse pretermittat qd ad vxoris pertineat disciplinā: vt ex ea q̄ ma-
 xime fieri potest optima/ filios procreet. nam agricola quidē nichil omittit/ quo semen in optima
 terra optimeq; culta ferat: sperans ita demū fructus optimos inde se suscepturū. & ne desoletur.
 eligit potius cū hostibus bellū sustinere. & si ita cōtigerit mortē potius oppetere: q̄ vt desoletur.
 moriq; huiusmodi/ honoratur maxime. si igitur tanta adhibeatur cura pro esca corporis: multo
 magis pro liberis/ & matre/ & educatrice (cui semen ad aiām suscipiendā cōmittēdū) omnis cu-
 ra/ omneq; studiū adhibendum. hoc enim solo studio: quicquid mortale est/ semper renouatum/ im-
 mortalitatis fit participes/ & omnia parentū vota & ad deū fide preces huc contendūt. quare q
 hec negligit: videtur deū negligere. nam propter deū/ coram quo sacra fecit vxorē ducens: mul-
 to magis videtur (post parentes) vxori se tradidisse/ obstrinxisseq; ad honorē. **Q**uinta. Vir sue
 vxori fidem/ castitatēq; seruet. nā maximus honor est probe mulieri: si videat virū suū/ sibi ser-
 uare castitatē/ & de nulla alia muliere curā habere/ ne quidē vllā/ sed eam solā pre ceteris alijs
 propriam/ amicā & fidelem putare. & tanto etiam magis studebit se talem prestare viro: quanto
 se cognouerit fideliter atq; iuste/ se ab eo diligī/ & erga virum esse talem/ qualis ille erga ipsam.
Sexta. Cuiq; vt oportet honores distribuat. nam prudentē virū ignorare nō decet: qui paren-
 tibus/ quique vxori/ & qui filijs honores cōueniant. vt cuiq; tribuens que sua sunt: iustus/ factusq;
 habeatur. nam per grauer quisq; fert/ suo honore priuari: nec si aliena quis permulta tribuat/ cō-
 tentus erit/ si sibi sua auferentur. atqui nichil magis vxori suū est/ nec magis illi quicq; a viro
 prestandum: q̄ fidelis & intemerata societas. quare non decet hominē sane mentis: vbi cūq;
 contigerit semen exponere: ne de vilibus/ & iniquis/ similes liberis legitimis generentur. quo ex
 facto & vxor honore suo priuatur/ & filijs iniuria fit: sibi autem pro his omnibus/ dedecus acce-
 scit. ad hec igitur vniuersa custodienda: ipsi inuigilandum est. **S**eptima. Appropinquet vir
 vxori/ magna cum temperantia atq; modestia: pudorq; in verbis assit/ in operibus fas & hone-
 stas/ in cōuersatione vero multa mansuetudo atq; fidelitas. **O**ctaua. ea que nō sponte pecca-
 uerit/ & parua etiam errata tamen si volūtaria: ignoscat. si quid vero per ignorantiam peccaue-
 rit: cōmonefaciat. **N**ona. Neq; metum illi incutiat sine verecūdia & pudore: neq; in eam li-
 bere seuiat pro voluntate. nam hec: meretrices ad mechos pati solent. at vero cum verecūdia

& pudore/ex equo diligere & timere:libere mulieris est ad proprium virū.duplex nanq; timoris species est.vna cum reuerentia & pudore:qua modesti filij vtuntur ad parētes/ & ciues bene morati ad beniuolos gubernatores. alia vero species/ cum inimicitia & odio: qua vtuntur serui ad dominos/ & ciues ad tyrannos contumeliosos/ & iniquos. ¶ Decima. Ex huiusmodi omnibus potiora deligat: & vxorem sibi conciliat/ ac fidelem sibiq; propriā efficiat. vt siue presens sit/ siue sit absens: nichilominus utilis sit/ ac si semper presens adesset/ vt & rerum cōmuniū curam suscipiat/ & vt (cū abest) nullus sibi videatur/ neq; melior/ neq; pudicitior/ nec sibi alius quisq; q̄ vir suus cōmodior/ magisq; proprius. ¶ Vndecima. Hec instituta vite/ statim ab ipso societatis exordio vir ostendat/ ad cōmune bonum semper intendens: tamen si puella sit adhuc & in talibus rudis/ ac nouitia. nam si sic incipiat/ & sibi ipsi maxime imperet: optimus profecto totius vite rector euadet/ & vxorem talibus vti edocebit.

ANNOTATIONES AD CAP. SECVNDVM.

Myrsilus.
Cadaules.
Sardes.
Gyges.
Herodotus.
Romana
lex.

E Ducati siquidem recte. de his dictum est in septimo Politicorum a numero 96 ad finem vsq; libri/ & in adiacētibus annotationibus. ¶ Appropinquandū vero est vxori cum magna temperantia/ atq; modestia. Quod quia non fecit Myrsilus qui & Cadaules Sardium Tyrannus: a Gyge (regina confcia) interemptus est. author Herodotus. Et Romanis lex fuisse traditur: sponse non in luce/ sed tenebris iungi fas esse. q̄ ad propriam verecunde accedere oportet/ q̄q; legitimis ac iustis cōnubijs pudor quidam/ & verecundia adhiberi debet.

Quarundā harū legū testimonia ex Homero. Cap. III

Homerus.
Helena.
Priamus.

N Am neq; amorē/ neq; timorē absq; verecundia laudauit Homerus: sed vbiq; amare precipit cū modestia & pudore. Eo quidem modo timere Helenā Priamū inquit ita dicentē. O metuēde mihi semper/ sepeq; tremēde chare socer: nichil aliud dicēs/ q̄ eā cū pudore diligere. Rursus vero Vlyxes ad Nausicā inquit. Te mulier valde equidē amiror & metuo. Censet autē Homerus: virū & vxorē sic inuicē se habere debere. nā nemo deteriorē se admirat ac reueretur. sed huiuscemodi affectus accidūt inuicē melioribus & natura benignis/ minoribus etiā sapientia/ ad se meliores. Hunc animū Vlyxes erga Penelopē gerens/ absens licet/ nichil deliquit. Agamēnon autē propter Chryseidē erga propriā peccauit vxorē: ausus dicere in cōtione grecorū/ captiuā mulierē nec natura prestantē imo (vt plane dixerim) barbarā/ in nullo Clytēnestra deteriorē esse. ex qua cū liberos haberet: non recte se gerere visus est quomodo enī recte: qui anteq; sciret/ qualis erga se foret/ vi ductā sibi illam cōiunxerat. At Vlyxes rogāte Atlantis filia/ vt secū maneret/ ac sempiternitatē pollicente: ne ob id quidē proderet vxoris affectū/ & amorem & fidem. maximū sibi supplicium arbitratus: si malus dū esset/ immortalitatem haberet. cum Circe etiam manere noluit/ q̄q; insuper sociorum salutem pollicente: imo respondit nichil sibi dulcius videri q̄ patriam/ licet incultā & asperam. magisq; optauit mortalem vxorem filiumq; videre: q̄ fieri ipsum immortalem. sic ille firmam stabilemq; vxori fidem seruabat: pro quibus merito ab vxore eadem reportabat. in oratione illa quam habuit ad Nausicā: apparet poetā maxime probare viri et vxoris pudicam societate. precatus est enī deos: vt darent illi virū & familiā & vnanimitatem cū viro/ non quamlibet sed honestā. inquit enī: nichil melius esse posse hominib; q̄ si cōcordi volūtate vir & vxor domum gubent. & hic igitur (vt patet) laudat poeta vnanimitatem mutuā viri & vxoris. non eam quidem que circa improba obsequia: sed eā que animo & prudentia iuste coniuncta est. nam voluntate domū gubernare: hoc designat. Idem etiam inquit: q̄ cum huiuscemodi inter virum & vxorem vigeat cō-

Vlyxes.
Penelope.
Agamēno.
Chryseis.
Clytēnestra

Vlyxes.
Atlas.
Calypso.

Circe.

Nausica.

cordia/ inimici quidem eorum anguntur plurimum/ amici vero permagna suscipiunt gaudia. quem tanq; vera dicentem probant. nam viro quidem atq; vxore circa res optimas concordī studio vacantibus: necesse est vtriusq; amicos/ idem sentire. deinde propter concordiam potentes facti: & inimicis spem auferunt/ & amicis profunt. q̄ si ipsi dissideant: amici quoq; dissidebunt/ et infirmitatem ipsi sentiet maxime. Itaq; precipit manifeste poeta: virum & vxorem in ijs/ que improba & impudica sunt/ sibi inuicem consentire nequaq; debere.

TERTII CAP. COMMENTARIVS.

S Stendit Homerum preceptis superioribus de timore & pudore/ de seruanda fide & vite integritate/ & optima societate: consensisse. de timore quidem & pudore. nam neq; amorem neq; timorem absq; verecundia laudauit Homerus. sed vbiq; amare precipit cum modestia & pudore. sic enim Helenam inducit timere Priamum ita dicentem.

Ipse verende michi/ metuendeq; & vltq; tremende
O dilecte socer.

Nichil aliud insinuans q̄ eam cum timore & pudore diligere. nam & tremendum/ timendum dicit. Et rursus Vlyxes ad Nausicam dicit. O mulier te valde equidem miror/ metuoq; arbitratur enim Homerus se reciproce adiuicem habere oportere/ virum & mulierem: & si ita se haberint/ bene erga se esse affectos. nam nemo vnq; diligit se deteriorē/ miratur/ timetq; cum pudore. sed huiusmodi affectus cōtingunt inuicem melioribus & natura benignis/ & inferioribus scientia/ ad se scientiarum excellentia maiores. hunc animum Vlyxes erga Penelopē gerens/ licet diu pererrans & absens: nichil in eam deliquit. at contra Agamēnon: propter Chryseidē in propriam vxorem peccauit/ audens in concione dicere/ mulierem captiuam nec natura prestantē/ imo (vt plane dixerim) barbaram/ nichilominus Clytēnestra deteriorē. ex qua cum haberet liberos: non recte se gessit ad eam/ neq; iuste puella Chryseide abusus est. nam quomodo iuste: qui anteq; sciret/ qualis erga se foret/ nuper vi abductam/ sibi coniunxit. At Vlyxes/ Calypso Athlantis filia rogante vt secum maneret/ & immortalitatem pollicente/ beatumq; semper futurum: ne ob id quidem voluit vxoris affectum proderet/ & amorem & fidem: arbitratus sibi maximum supplicium/ si malus dum esset/ immortalitatem mereretur. Et cum Circe etiam manere noluit: quanq; insuper sociorum salutem pollicente. imo respondit nichil sibi dulcius videri posse q̄ patriam/ licet incultā & asperā. magisq; optauit mortalem vxorē/ filiumq; videre: q̄ fieri imortalem. sic ille firmā/ stabilemq; fidē vxori seruabat: ob quod & vxor contra/ eadem/ pariaq; repēdebat. Et in oratione illa quā habuit Vlyxes ad Nausicā: videtur poeta/ maxime probare optimam viri & vxoris societate. nam precatus est deos: vt darent Nausice virū/ & domū/ & humanam cū viro & ad vortum cōuersationem/ nō quamlibet sed optimā. nam inquit nichil melius esse posse: q̄ cum voluntatibus concordēs degunt. ex quo iterum patet/ q̄ nō in malis obsequijs/ cōcordiam laudat: sed eam que animo & prudentia iuste conspirat. nam id concordia voluntatum designat. atq; idem etiam inquit: q̄ cum talis inter virum & mulierē concors amicitia fit/ inimici quidem anguntur plurimū/ amici vero permagna suscipiunt gaudia. Et poetam tanq; vera dicentem probant. nam viro & vxore circa res optimas vacantibus: necesse est amicos vtriusq; vite probitate oblectari. deinde propter concordiam potentes facti: inimicis sunt timendi/ & amicis vsui. q̄ si dissidebunt: & eorum quoq; amicos dissidentes esse oportet/ deinde autem & debiles se maxime tum esse sentient. quare manifestum est: Homerum precipere virum & vxorē in ijs que improba sunt & impudica/ nequaq; inuicem consentire debere.

ANNOTATIONES AD CAP. TERTIVM.

Vnc animū Vlyxes erga Penelopē gerens. Id Sabinus poeta de Vlyxe ad Penelopē Sabinus. pen/ ita scribens sub Vlyxis persona generose expressit.

Queq; michi Circe/ que sit michi causa Calypso:
Iam dudum ignoto sollicitare metu.

Vtraq; se nobis mortalia demere fila.
Spondebat: stygias vtraq; posse vias.
Te tamen hac etiam spreta mercede petiui:
Passurus terra tot mala/ totq; mari.

Quedam cōmunes viri & vxoris leges. Cap.

In his vero que maxime fieri potest pudica sunt & iusta. concorditer sibi inuicem inferuire studetes. Primo quidem curam omnem parentibus exhibere. vir quidem vxoris parentibus / non minus quam proprijs: vxor autem viri. Deinde filiorum & amicorum & rerum domusque totius tanquam comis / curam habeant / se ipsos studio & diligentia superare certantes: ut quisque plurimorum bonorum sit actor & causa / meliorque existat & iustior / deposita quidem superbia / industria vero suscepta / cum benignitate & mansuetudine gubernantes. ut cum ad senectam peruenerit: deposito administrationis onere / & concupiscentijs liberati / possint & sibi ipsi inter se / ac filijs suis rationem reddere / vter eorum magis profecerit in familie gubernatione / ac statim scire aut per fortunam malum / aut per virtutem bonum. in quibus qui superauerit: maximum premium a dijs consequitur / ut Pindarus inquit. dulce enim sibi cor / & spes mortalium multiplicem alit voluntatem. Secundum vero a filijs in senectutem feliciter educari. quapropter & priuatim & publice decet eum / qui vitam agit: ad omnes deos / hominesque respicere / multum etiam ad vxorem / & filios / & parentes.

Pindarus.

4

¶ Q VARTICAP. COMMENTARIVS.

Iri & vxoris communes leges quatuor. Prima. In ijs (que maxime fieri potest) pudica sunt & iusta: concorditer sibi inuicem inferuire studeant. Secunda. Summo opere curam omnem parentibus exhibeat: vir quidem vxoris parentibus non minus quam proprijs / vxor autem viri. Tertia. filiorum / amicorum / rerum / domusque totius tanquam comis: curam habeant / se ipsos studio & diligentia superare certantes / ut quisque plurimorum bonorum ad comem utilitatem causa sit / & vterque meritorum ratione melior ac iustior / deposita superbia cum benignitate & mansuetudine domum gubernantes. ut cum ad senectutem peruenerint / onere administrationis functi / & multa cura absoluti / multisque molestijs / que plerumque in iuuentute obueniunt: possint & sibi ipsi inter se / ac filijs rationem reddere / vter eorum plurimum profecerit in familie gubernatione / & statim agnoscere aut per fortunam malum / aut per virtutem bonum. in quibus qui superauerit: maximum premium a dijs consequitur / ut inquit Pindarus. Dulcis eum comitatur spes / cor atque senectam Enutriens: hominum mentem instabilemque gubernans.

¶ Quarta. Decet eos / & specialiter / & communiter iuste cogitantes: ad omnes & deos & homines respiciendo viuere / & virum multum ad vxorem / & ad filios / & parentes. nam qui ita vixerint: feliciter a filijs in senecta educabuntur / quod secundum premiorum a dijs concessorum / obtinet locum.

¶ ANNOTATIONES AD CAP. Q VARTVM.

Pindarus.

Vlce enim sibi cor. Carminis Pindari: ex primo de republica / is sensus habetur. Quis cumque iuste / sancteque vitam exigit: dulcis eum comitatur spes / cor nutriens / senectutemque fouens: que maxime hominum volubile gubernat animum. Studeamus igitur vitam nostram ita iuste / sancteque transigere: ut melioris vite spes / nunquam nos destituat cor nostrum immortalitatis amore pascens. donec ad id ex terrena & citissime labenti economia perueniamus: ubi iuuetus ut aquile renouata / nunquam emarcescit / ubi a magno patrefamilias audiamus hoc diuinum eulogium / Fuge serue bone & fidelis / quia super pauca fuisti fidelis / supra multa te constituam: intra in gaudium domini tui. ubi (si liceat: nobis parumper carmen imutare) Pena metusque aberunt / nec verba minantia fixo Ere ligabuntur / nec supplex turba pauebit Iudicis ora sui / sed erunt sine iudice tuti. Ver erit eternum / placidique tepentibus auris Mulcebunt Zephyri natos sine semine flores. Flumina iam lactis / iam flumina nectaris ibunt / Flauaque de viridi stillabunt ilice mella. Et hec de Economicis / que passim haberi solent. Nunc autem ad Hecatonomias.

¶ SECVNDI ECONOMICORVM ARISTOTELIS FINIS.

¶ AEQVISSIMO VIRO IOANNI GANAIO PARLAMENTI CURIE FRANCIE SENATVS PRIMARIO PRESIDI IACOBVS FABER.

Vi geometricis studijs operam nauat æquissime Preses: ea omnia magna cum voluptate legere solent / que geometrica sunt. sic que ab Archimede Syracusio qui sub Marcello / Theone Egyptio / Papo Alexandrino / qui sub Theodosio senior florere / scite lucubrata sunt: hac nostra tepestate latinitate donata / fauorabiliter excipiunt / illarum rerum studia / nouique authores indies solertius indagantur. & si

Archimedes. Marcellus. Theon. Pappus. Theodosius senior.

mili quoque modo quod ad Arithmetice / Musice / ceterasque disciplinas attinet: res plane sese habere videtur. Quapropter cum cunctas philosophie partes attigeris / & eam maxime que sanctas sibi vendicat leges / & cum in ceteris tum in hac eminenter excellas / in eaque summos pro virtute & merito adeptus sis honores / sumosque magistratus: haudquaquam michi tandem persuadere non potui / quin Socraticarum & Platoniarum legum lectione delecteris vel plurimum. Igitur cum a Christianissimo amplissimoque regum LODOVICO huius augusti nominis XII Francorum plurima cum pace felicia scepra tenente / Primarius Preses designatus esses / in qua quod re sacre maiestatis sue celsitudo de regno & vniuersa regni sui republica quam optime merita nunquam tacebitur: cogitavi quod primum ex decem de republica / & duodecim de legibus / Platonice libris leges colligere / septem autem libellis digestas munusculum suscepti nuper abs te regij muneris gratulatorium / & quasi pro primis consalutationibus tibi offerre / que semper antea magna obseruatione sum veneratus.

LODOVICVS XII

Hosce autem libellos iccirco Hecatonomias inscripsi: quod quisque centum leges complectitur. Fuerunt etiam fateor & alie cause: que me ad hunc suscipiendum laborem impulere. nam cum suscepissem Politicorum Aristotelis recognitionem / & commentarios meditato fuisset: occurrebant Socrates & Plato / frequenter in ius ab Aristotele vocati. quos si adducerem: & ad politicen facere visi sunt / & ne falso videretur Aristoteles illos pro veritatis defensione insimulauisse. adducere autem dispersim / & in singulo quoque loco: & longum & onerosum visum est. at legentibus multo conducibilis: si sua serie / pro rei magnitudine in vno volumine collecti pariter ederentur. sicque magis insuper posse prodesse / presertim ijs qui prima legum tyrocinia aggrediuntur / si post lectam Ethicen & Politicem (quas omnino ante voluminum iuris aggressionem / prelibare eos oportet / qui legitime instituuntur) ex philosophicis legibus / ut ex quibusdam preludijs: ad illas factos sanctas / auguitas / & imperatorias leges surgerent. Preterea non nesciebam me Germano Ganaiio fratri tuo / haud parum hac in re gratificatum iri: qui me alias ad id operis attentandum (& id quidem sepius) adhortatus fuerat. Itaque si vtrique in hoc placeo / & studijs non nichil opis affero: apprimere quecumque meis ex laboribus optaueram / iam videor assecutus. At nunc ad Hecatonomias / & primum ad eam que est

Hecatonomia quid.

Socrates. Plato. Aristoteles

Germanus

S O C R A T I C A. M.D.V

HEC ANTONIARVM CENTVM SOCRATI
CAS LEGES CONTINENS LIBER PRIMVS.

Legislator.

Egislatoris studium sit minime ciuitatē diuidere/ sed q̄ maxime illam vnire atq; vnā efficere. id autē summū ciuitatis bonum sit atq; fiet: quādo ciues omnes ex earundē rerū accessu vel discessu/ pariter gaudent ac dolent/ & quādo plurimū ad idē & secundū idem dicūt meū & non meū/ & cū tota ciuitas est vt vnus homo. si enī alicuius digitus percussus est: tota corporis cōmunio in vnā aīe cōsonantiā cōueniens/ simul afflicta parte cōdoluit/ & ita de voluptate/ atq; parte alia quacūq;. Ita quoq; in ciuitate recte legibus instituta: quoties cuipiā ciuiū boni aliqd aut mali cōtinget/ tota ciuitas suū esse clamabit eū/ qui sic afficit. quare tota simul letabit vna/ vel dolebit/ erūtq; voluptates cōes & dolores. & cōmunicabūt maxime inuicē ciues: q̄ meū dicent. & vna causa est cū reliqua ciuitatis cōstitutione/ custodū circa mulieres filiosq; cōmunio. Et ex hoc etiā q̄ ciuitatem nō diuidēt/ eorū more qui propria possidēt/ de vno dicunt hoc est meū/ vt de domo/ agro/ vxore/ filio/ & alius de alio dicit illud esse suū/ cū ipsi custodes nichil habeāt propriū p̄ter corpus. cessabūt iudiciorū controuersie/ accusationesq; mutue. quare sine seditione erunt: quantū ad eas lites attinet/ que pecuniarū/ filiorū/ vel pp̄in- quorū causa oriri solent. aberūt & adulationes: quibus aduersus diuites/ inopes vti solent. solitudines indigentū atq; dolores: quibus in nutriendis filiis/ querendisq; pecunijs propter necessariam domesticorū/ seruorūq; nutritionem vexantur/ dū & fenoribus dant operam & negant que acceperūt/ & questu vnde- cunq; student. **LEGIBVS** festa designent in quibus sponsi sp̄oseq; congregentur/ sacraq; fiat/ & hymni/ a ciuitatis ritu institutis poetis/ celebratis nuptijs cōueniētes. numerus autem nuptiarū: in arbitrio sit principū. vt ad hostes/ morbos/ ceteraq; huiusmodi respicientes: eundem q̄ maxime numerū ciuiū seruent/ neue populosa ciuitas nimium sit/ quoad fieri potest/ neq; vacua. **Optimi viri** optimis mulieribus non tenerimis/ aut confectis: sed in etatis flore potius cōstitutis/ vt plurimū congregiantur. deterrimū autē vt & tenelli & confecti deterrimis. nam nisi hoc pacto generatio deducatur: lōge etiā deterius fore videmus/ canū/ auūq; genus/ & equorū/ reliquorumq; animalū. **Inter iuuenes** qui prestantiores erunt in rebus siue militaribus/ siue alijs quibusdā: munera ac premia dentur/ & alia permulta. Quin & vberior mulieribus cōgrediendi licentia: vt ex hac simul occasione filij plures q̄ ex alijs/ ex his serantur. **Filios** qui ex his ori- entur suscipiant ij: qui magistratibus presunt/ seu viri seu mulieres. cōmunes enī & viris & mulieribus magistratus. **Accipientes** autem prestantiū hominum prolem: ad ouile deportent ad nutrices quasdam seorsum/ in ciuitatis parte aliqua cōmorantes. **Mulier** a vicesimo etatis anno ad quadragesimū pariat: vir autem vbi annos triginta exegerit/ ad quinq; & quinquaginta. nam id moderatum mulieri adulti roboris tempus: viro autē vigoris animi atq; corporis. **Si** his etatibus definitis/ aut senior aut iunior generationē in cōmuni attigerit: prophanū & iniquū scelus censeat. vt quod sub tenebris/ & acri quadam intēperantia/ sit genitum. **Et** qui in etate generandi est/ sed mulierē infra/ extraue gene-

Nuptie.

randi tēpus attingēs generarit: puerū spurū/ incestū/ ac prophanū generasse cēseatur. **Oēs** quicūq; nascentē decimo mēse/ vel septimo/ ex ea die qua quis liberis operā dedit: masculi ab hoc filij/ filie femine nominabūtur/ nati autē eū patrē vocabūt. natorū similiter filios ille nepotes esse dicet: isti autē superiores/ auos & auias nominabūt. At eos qui eo tēpore nascentē/ quo patres iporū matresq; inuicē generabant: fratres atq; sorores. **Fratribus** & sororibus: lex cohabitationē concedat/ si fors dederit/ & Pythia simul per respōsa cōfirmauerit. **Nec** vltra cēsum filios generabūt: cauentes & paupertatē & bellū. **PVERI** qui in vrbe decē annos impleuerint: in agros trāsmittent/ et agricolarū filios suscipiētes/ suis legibus ac moribus educabūt. **Statim** a primis annis: pueri honestis in iocis assuesciant. nā si in minus decētibus: nūq; legitimi/ probiq; viri euadere potuerint. **Videant** iuniores: quē admodū corā senibus tacere debent/ cedere illis locum/ atq; assurgere/ parētes colere/ quis tōsure modus seruādu cuiq; / quibus vestibus calceisue vtēdū/ & omnino quis corporis ornatus cōueniat/ & cetera id genus similia/ q̄ specialiter legibus prescribēda nō sunt. **Adolescentuli** & pueri: iuuenilem disciplinā philosophiāq; tractent/ corporūq; curā gerant/ quatenus adolescenti/ firmeturq; ad philosophiē ministeria. procedēte vero etate in qua aīa iam perficitur: exercitationes suas augeāt. nā cū adolescentuli statim a teneris annis inter rei familiaris/ questuarieq; negocia/ difficillimā differendi peritiā aggrediūtur: paulo post discedūt/ etiā qui apprime studiosi philosophiē fore existimant. deinde vero si ab alijs id agētibus prouocati auditores fieri patiant: magnū qd concipiūt/ nec sedulo incūbendū illi putant. in senectute vero/ multo magis q̄ sol Heracitius/ extingūtur: cū nūq; iterum accēdantur. superior igitur discipline studijq; forma erit tenenda. **PVERI** maxime qui custodes futuri sperantur: instituantur in gymnastica/ & musica. Nam disciplina ad corpus gymnastica: ad animā vero musica. et in vtraq; custos futurus erudiendus: priusq; in falsa. nam prius fabulis ad pueros q̄ gymnasijs vtimur. tunc enim omnis operis: maximū quid principū est. maxime enī tunc formatur/ induiturq; figura: quā quis vnicuiq; imprimere velit. que in ea etate opiniōibus accipiūtur: altius inherere/ difficillimeq; eradicari consueuerunt. hinc prime fabule quas audient: optime sint ad virtutem institute. **Sint** qui fictoribus fabularum presint: & si quas bonas fecerint eligāt/ reliquas abijciant. electe per nutrices & matres pueris narrabuntur. reijciētur autem quas Hesiodus & Homerus/ reliquiq; poete effinxerunt. hi nanq; falsas fabulas effinxerunt: que quotidie circūferūtur. damnari enī oportet: presertim cum quis nō bene mentitur. **Lege** sanciatu poetas/ comedos/ tragicos/ rhapsodos id est cantores heroicorū carminū/ histriones: a ciuitate esse pellendos. **Non** permittimus eum qui futurus sit custos/ quemq; virū prestantem desideramus: mulierem iuuenem/ vetulam viro cōuiciantem/ vel aduersus deos contendētē/ & se iactantem felicitate/ vel erūnis circūuentam/ fletem/ eulantē/ laborātem/ amore succēsam/ dolore partus oppressam/ seruos/ seruas/ & ea q̄ seruorū sunt/ ebriosos/ timidos/ auaros/ prodigos/ & id genus similia imitari. **Vt** poete/ rhapsodi/ histriones/ & tragici ab vrbe pellendi: ita quoq; & Rhetor. Nam quo erit ineptior & indoctior: eo plura narrabit/ & oia imitatur.

Educatio.

Disciplina.

Hesiodus.

Homerus.

P

O

E

T

E

R

H

E

T

O

bitur/nichilq; se indignū existimabit. ¶ Nō sit duplex vir/neq; multiplex apud 22
 nos:quādoquidē singuli singula faciūt. Quare si qs venerit in nostrā vrbē/qui p̄
 sapiētia/in oēs possit sese vertere formas/& imitari/volueritq; sua ipsi⁹ poema-
 ta ostētare:venerabimur vt factū/venerabilē/ & iocūdū/ dicemusq; nō esse eius-
 modi hominē in republica nostra/neq; fas esse vt insit/ mittemusq; in aliā vrbē/
 caput eius perungētes/lanaq; coronātes. ¶ Is poeta eligēdus fabularūq; fictor/ 23
 vtilitatis gratia: qui decori orationē exprimat/ & q̄ dicunt dicat in ijs formulis/
 quas a p̄cipio pro legibus tulimus. ¶ Harmonie molles/temulente & relaxe: 24
 Ionice & Lydie.quare eiusmodi minime sint admittēde. ¶ Hec harmonia susci- 25
 pienda:q̄ imitat fortiter euntē ad prelia/& ad q̄libet durū negociū/cōstāter se
 gerentē/siue in vulnera/siue in mortē/siue in aliā grauē sortē incidētē/atq; in his
 omnibus fortunā constanter/viriliterq; propulsantē.rythmus enī & harmonia
 interiora animi penetrāt/pulsantq; vehementissime animū/decorā quādā figu- 26
 rā ferētia/per quā decorus & pulcher quis recte i musica erudit. ¶ His melodijs
 que multis chordis opus habēt/& cōsimilibus instrumētis/vt trigono/pectadis/
 & artificibus/fabrisq; eorū/neq; tibijs/neq; tibiārū fabris minime in ciuitate sit
 locus.sed in ciuitate vtilis erit lyra/cytharaq; & fistula/pastoribus in agris accō- 27
 moda. ¶ Sermonis sūmopere vitē in honestas. Nā sermonis decor/ cōsonātia/
 venustās/& rythmi cōgruētia: affectionē ai moderatā sequūtur. at indecētia/&
 rythmi incōcinitas/difflonātiaq; sermonis:turpis/ & improbi moris sorores exi- 28
 stūt. ¶ Cauendū est:ne quid circa musicā & gymnasticā innouēt/neq; admittā 29
 tur nouorū poetarū/cantilenarū/aut modorū laudatores. Cauendū enī est/no-
 uam speciē musice/tanq̄ naufragiū:inducere.nam nusq; musice modi mutātur:
 absq; maximarū legum mutatione/vt ait Damō. ¶ Gymnastice: medicina nō 29
 misceatur.nam Herodicus qui hoc primus in se tētaffe fertur:iure accusatur.vt
 qui posteros multos/tedio longo affecit.longam enim sibi mortē prestuit. nam
 dum morbū subsequeretur ad mortē/neq; curare se posset: medele studio occupa-
 tus/omissis reliquis actionibus/vitā in hac corporis indulgētia cōterebat/ma-
 le quidem affectus/ si paulo a consueto victu discederet. ¶ Nullus per omnē vi- 30
 tam valitudinarius/in corporis curatione versetur.nā id ridiculū. cum in ciuita-
 te optime gubernata cuiq; opus suū assignatū sit quod perfici necesse est/nec vl-
 li superest ociū.si quādo enī faber in morbū incidit:breue a medico curationem
 exigit/vel per vomitū/vel p̄ defluxū ventris/vel vstulationē/vel incisionē.si quis
 autem illi diuturnam victus obseruationē precipit/capitisq; suffarcinationes/ce-
 teraq; huiusmodi:statim obijcit nō esse sibi ad egrotandū ociū. neq; prestare
 sibi vitam trahere cōtinuis curationibus incūbentī/ suūq; opificium negligentī.
 deinde medico hoc dimisso/ad consuetū victum reuertēs:si cōualescit/suū opus
 exequitur. sin autē corpus morbū sustinere nequit:vita functus/a negocijs libe-
 ratur. ¶ Medici ad vulnera sananda duntaxat/morbosq; curādos intemperie 31
 aeris & casibus contingentes:sint necessarij. ¶ Diuitibus quando iam viuendi
 facultas suppetit(secundum Phocyllidem) virtutē exercere competit. aut vbi id 32
 valitudinarius nō possit:non aliter illi q̄ artificī/nisi opus illi propositū peragat/
 viuere prestat. Esculapius enim ipsiusq; filij crediderūt pharmaca sufficere/ad

Damon.
Herodicus.

Phocylli-
des.
Esculapius.

curādos homines:qui āte accepta vulnera et firmi corporis habitu/& victu mo-
 derati fuissent:homines autē et natura et incōtinentia morbosos viuere;neq; his
 33 ipsis/neq; alijs cōferre putabāt. neq; circa illos versari artē/foreq; curandos:etiā
 si Mida locupletiores essēt. ¶ Medicina/& iudiciaria equitas:i ciuitate lege cōsti Midas.
 tuātur.q̄ quidē eos ciues/qui natura tū animo/tū corpore benefese habent/ nu-
 triāt: qui vero tales non sunt/ quotquot corpore deficiūt/mori sinant/ quotquot
 34 autē malo ingenio insanabiles sunt/morte mulctēt. ¶ Eedē sint discipline in mu-
 sica/gymnastica & artib⁹ bellicis/et virorū et mulierū/ tam in custodibus/q̄ auxi-
 liarijs et opificibus.vt eque inter canes:custodes feminas censemus. neq; femine
 quidem vt domestice intus seruātur tanq̄ ad forētia opera impotentes propter
 ipsorū catulorū partū/et nutrimētū:masculi vero labores subeunt omnemq; ar-
 35 mētī curā gerūt. ¶ Illa que ad arithmeticā et geometriā/omnēq; huiusmodi eru-
 ditionē pertinet/que dialecticē precedere debent:pueris tradātur. sitq; is docen-
 di modus:quo minime coacti ad discēdū esse videantur/ sed quasi ludētes enutri-
 antur. quo magis:ad quod quisq; natura sit aptus/agnosci queat.nā non decet li-
 berū hominē:cum seruitute disciplinā aliquā discere.atq; vt igētes labores vi su-
 scepi/corpus male afficiūt:ita nulla violenta/stabilis erit disciplina. qui cū hoc pa-
 cto probati erūt prestātiores:in aliquē numerū seligantur. postq̄ autē biennium
 seu triēniū nihil aliud faciētes/a necessarijs negocijs/exercitatioibusq; soluti absol-
 uerūt:qui inter electos rursū prestātiores erunt/etatē viginti ānorū assequuti/ ma- 20
 ioribus q̄ ceteri afficiātur honoribus. et quas a pueritia didicerūt disciplinas: ille
 iterū offerātur ad ipsius quod vere est/naturā cōspiciēdā. et quicūq; ad cognoscē-
 dum est perspicax:illi dialecticē cōmittatur studiū. qui vero hebes:nequaq;. So-
 la enim cognitio hec:quibuscūq; traditur/stabilis permanet. atq; hac experitētie
 via:cognoscitur quis habilis sit/ et quis nō/vt dialecticus euadat/quisue sine ocu-
 lorū et aliorū sēsuū ministerio/ad ipsū quod vere existit/ cum veritate trāscēdere
 possit. et triginta annos nati:caute admodū dialecticas argumētationes degustēt/ 30
 in eaq; annos quicq; exerceāt. nā cū primū adolecētuli:disputationis artificiū gu-
 stant/eo protinus quasi ludo quodā/ad refellēdū vtuntur/ studiosēq; eos sectan-
 tes qui alios cōfutāt/& ipsi alios redarguūt/ & distrahēdis lacerādīq; proximis/
 catulorū more assidue delectātur. qui cū plures conuicerint: a pluribus cōuicti/
 eo deueniūt/vt ex pristinis opinionibus/firmā habeant nullā. atq; ex his: et ipsi
 & omnis philosophia/apud alios calūniam reportant. At vir natu grandior/ab
 hac insanā liber/diligētius veritatis gratia disserit/potius q̄ is qui versutijs/capti-
 unculisq; incūbit/& modestius sese gerit/et disputādī studiū/ex infami reddit illu-
 36 stre. ¶ Cum ita in differēdi disciplina exercitati fuerint: cogātur annos quicq; ac 15
 decē eos magistratus assumere/qui ad bellū spectant/et si qui sunt iuuenū princī-
 patus.exanimēturq;vtrū cōstātes permaneāt/ dum trahūtur vndiq;/an nutēt.
 73 nam id prouidēdū: ne etiā vsu rerū/ab alijs superētur. ¶ Cū ad quiquagesimū
 peruenerint annū:quicūq; integri inter eos/rebusq; gestis et sciētījs precellentes/
 apparuerint: animi radiū ad supera dirigētes/ ipsū quod omnibus lumē prebet
 suspiciant/ipsūq; bonum nouerint/et exemplo illius freti/ ciuitatē/priuos/seq;
 ipsos per omnē vitā et singula vicissim exornent/ ac plurimū in philosophia ver-

Dialectica.
Metaphisica.
& Diale-
cticus.
Metaphisicus.

sentur. et cū ad magistratus accersentur: in ciuilibus negocijs inuigilēt/ sigillatimq;
 1 gubernēt reipublice gratia/ ita vt non tanq̄ bonū/ sed necessariū potius ministre-
 riū/ exequi videantur/ et alios similiter instruat. et cū hec de viris sint expressa: ea-
 Mores. dem intelligātur/ et mulieribus esse cōmunia. ¶ SENIORES presint omnib⁹
 iunioribus/ eosq; corrigāt: et equales equalib⁹ succurrāt/ tutādis corporibus ne-
 cessitatē imponentes. id enī equū/ iustūq; dicimus: si neq; de vi illata nūq; contē-
 deēt. vetū & si quis irascetur/ irāq; explere cōtēdat: minus in maiores/ maiorūue
 trāsbūt seditioes. ¶ Iuniores: p̄icipes metuāt/ & seniores reuereātur. sic enī &
 met⁹/ et pudor absterrebūt ab iniuria: ne iunior in seniorē/ nisi iussū p̄cipū seui-
 at vnq;. met⁹ quidē: ne ceteri omnes/ parti vt filij/ parti vt fratres/ parti vt patres
 patienti succurrant. pudor autē: ne parentes violare suspicentur. quare oīno his
 legibus: ciues inuicē in pace vitā agēt. ¶ Inter amatores et legitime amatos: nihil
 furiosū aut intēperatīe propriū interueniat. sed sic amator amet amatū tāq; filiū/
 honestorū causa: neq; vnq; preter honestū quicq; ab adolescēte requirere videat.
 sin cōtra faciat: vituperiū lubeat/ et vite notā/ tanq; qui nichil omnino sapiat mu-
 sicum/ nihil pulchrū. Nā voluptate venerea: nulla vehemētior/ nullaue furiosior.
 ¶ Custos omni tēperatīe inuigilet. nam vniciūq; magis conceditur q̄ custodi/ vt
 ebrietate grauatus/ vbi terrarū sit nesciat. nec ab re. nam ridiculū id profecto: cu-
 Artifices. stodē indigere custode. ¶ SINGVLI artifices singula tractēt opera: ab alijs ces-
 sates. ¶ In ciuitate sint agricolē/ fabri lignarij/ ferrarij: vt agricolē/ ligōes/ rastros/
 vomeres et cetera instrumēta habeant: sint et qui ex alijs locis importent ea qui-
 bus ciuitas indiget. itē bubulci/ opiliones/ pastores: quo agricolē boues ad aran-
 dum/ architecti iumēta ad materiā cōuectandam/ textores et coriarij pelles &
 lanā habeant. quare opus erit et mercatoribus. qui autē terra/ mariq; exportent
 et importent mercatores sunt. si autē mercatura erit: opus erit et ijs qui mercatu-
 re et terrestri et maritime periti sint et emēdo et vendendo. quare et foro et nū-
 mo permutatōis gratia. ¶ Ne artifices desistant ab opere. cum quedā inferen-
 da erunt in foro/ cōmutatōis gratia. non ipsi foro assistant: sed deputati quidā
 homines imbecilles corpore/ et ad aliud opus inutiles: Quare necessitas: necessa-
 rios caupones in vrbe creat. caupones enī eos vocamus: qui iu foro ad venditio-
 nē emptioēq; constituūtur. vt mercatores: qui ad alienas vrbes migrāt. ¶ Op⁹
 est et mercenarijs: qui robur corporis sufficiens habeant ad labores/ roboris
 vsum vendentes pro premio mercedēq; vnde et nomē habēt. ¶ Si quem depre-
 hēderis in ciuitate metiētē/ ex eorum genere qui artifices sunt/ vatē videlicet/ vel
 morborum medicū/ vel lignariū fabriū: eum punito tanq; rem inferētē/ ex qua ci-
 uitatis ipsius veluti noua lubuersio sequatur. haud secus ac si quis erga nauis gu-
 bernatorē: de naue et nautis/ minime vera diceret. ¶ Nullus artifex: mali moris
 simulachrū aliquod/ non bene castigatū opus/ illiberale et indecens/ siue in figu-
 ris animalū/ siue in edificijs/ siue in quouis alio artificio/ efficiat. ¶ Hi querātur
 artifices: qui naturali industria/ tanq; per vestigia possit ipsius pulchri/ decoriq;
 naturam exprimere: vt tanq; in loco salubri habitantes: iuniores vndiq; adiuuēt
 tur. cum ex pulchris honestisq; operibus/ siue ad oculos/ siue ad aures/ eorum ali-
 quid permanat/ veluti suaui quedam aura/ a locis salubribus diffusa sanitatem

49 afferens. ¶ SIC REGIONI: vt matri et nutrici cōsulatur/ atq; succurratur. sic Regio.
 50 ciuib⁹: vt fratrib⁹ ab eadē matre natis/ et eadē nutrice educatis. ¶ Castra in ci-
 uitate ponātur: vnde et eos qui intus sunt maxime custodes cohibeāt/ si quis no-
 lit legibus ipsis obtēperare. et eos qui extra sunt/ repellāt: si hostis tanq; lupus ad
 51 ouile crassatus irruperit. CONFERENTES autē se ad comessationes. peride-
 52 atq; in castris cōmuni vescātur cōuiuio. ¶ Ciuitatis incolē: cibos parabūt/ vinū/
 vestes/ calciamēta/ domos. estate quidē plurimū sine veste et calceis erunt: hyeme
 vestibus et calceis sufficienter ornati. nutriuntur: ex ordeo et frumento farinam
 conficiētes/ partim pisendo/ partim congetendo/ placētas/ panesq; super calamis
 aut puris frōdibus imponētes/ in lectis ex herbis factis/ mylace/ atq; myrto discū-
 bentes. comessabūt ipsi et eorū filij: vini pocula sumētes coronati. et deos laudan-
 tes: iocūde simul viuēt. Oblitus (inquit Socrates) erā q; quidem habituri essent
 obsoniū: sal videlicet/ et oleas/ et caseū/ et porrū. preterea olera: quasi agrorū pul-
 mēta suscipiāt. et bellaria ipsis adde mus: ficuū/ cicerum et fabarū: et baccas myr-
 ti et faginas glādes prunis torrebūt/ modeste bibentes. sicq; quiete et salubriter
 53 viuētes: ad senectā vsq; eiusmodi vitā posteris suis reliquēt. ¶ Sine thoris accū-
 bent. nā qui thoris discubunt/ epulisq; ex mensis vescūtur/ obsonijsq; et bellarijs/
 quibus hoc tempore vtūtur: student quomodo nō cōmoda: sed deliciosa ciuitas
 54 fiat. et turgida profecto eorū ciuitas est. ¶ In bello cibarijs assis que vasa circum-
 ferre non requirūt vtātur/ et a varijs cōdimentis abstineāt/ sintq; procul Syracu-
 sane/ Siculeq; mense/ et luxus blādientium puellarū/ attica bellaria/ cōdimētaq;
 que plurimis delicata videntur. nā vt in musicis simplicitas/ animi temperatiam:
 sic ciborū varietas/ morbū parit et intemperatīā. et hinc iudicū et medicorū: indi-
 55 gentia plurima. ¶ Custodes/ et auxiliatorū nemo propriū quicq; possideat: nisi
 56 quatenus sūma cogat necessitas. ¶ Deinde neq; domū/ neq; penū habeant: quo
 57 non omnibus pateat aditus. ¶ Que vero ad victum pertinent: tāta sit apud eos/
 quantis indigent militares athlete/ temperati/ ac fortes.
 58 ¶ Alij autē ciues/ ex instituto/ mercedis et custodie tātū gratia: illa eis ministrēt/
 et tanta/ vt exacto anno neq; desit quicq; neq; super sit. grauissimū enim et turpis-
 simū id nutritoribus esset: si ita canes gregis futuros custodes nutritēt/ vt aut ex
 intemperantia/ aut fame/ aut aliqua alia mala consuetudine/ canes ipsi pecuarīa
 59 aggrediātur ledere/ proq; canibus similes lupis euadant. ¶ Custodibus victum
 solūmodo liceat recipere: neq; mercedē vltra victū. sic enī vt proficisci priuatū alio
 velint/ non liceat: neq; quicq; scortis largiri/ aut ad queuis alia pecunias erogare.
 60 ¶ BELLICOSI/ athlete: tanq; canes insōnes sint/ q; acutissime videre et audire
 valentes/ et multas mutationes in exercitu aquarū/ ciborū/ estus/ et frigoris perpe-
 61 ti/ vt sea morbis defendāt. ¶ Militent cōmuniter tā mares q; femine: ducātq; ad
 ultos secū filios ad preliū. vt quēadmodū opificū filij. et hi patrum suorum opera
 cernant. que et cū ad maturā etatem peruenerint: effecturi sunt. atq; isuper vt pa-
 rentibus auxilio sint/ ministrētq; omnia: que ad bellū spectant/ patres/ matresq;
 curent. non enī custodes: minus filios suos/ q; figuli suos erudire debent. & isuper
 62 omne animantiū genus: presentibus natis ardentius pugnat. ¶ Detur opera: vt
 pueri qui milites futuri sunt/ bellū spectent duntaxat/ et qua ratione tuti sint ex-

Vitus et
necessaria

Militia.

cogitandum/et ad tutiora castra ducendi/adhibitis illis rectoribus non ignavis/
 sed rerū vsu et etate idoneis ducib⁹/ & pedagogis. quare propter pleraq; que fre-
 quēter hominibus preter opinionē eueniunt: a primis ānis equitare cōsuecāt pu-
 eri/et vbi forte periculū igruerit/equis q̄ velocissimis/et facile habenis obsequen-
 tibus/non ferocibus/aut nimīū bellicosis ad spectaculū belli ductis/ ipsi et seni-
 ores eorum duces volātes protinus aufugiant. ¶ Is qui in acie ordinē deseruerit/ 36
 aut arma abiecerit/aut tale aliquid propter timiditatē cōmiserit: ad artificum or-
 dinem/vel agricultorum tranſmittatur. ¶ Qui viuens ab hostibus captus fue- 46
 rit/etiā gratis reddere volētibus: relinquatur/ vt preda quomodo lubet vtantur.
 ¶ Nostri exercitus: nullos e grecis seruos faciant. quin potius etiam suadeāt: ne 56
 alij greci alios grecos efficiāt seruos. sed seruitutis iura: trāseant ad barbaros. nā
 hoc pacto/fortius contra barbaros insurgent: si ab se inuicē abſtinebūt. ¶ Mini- 66
 melicitū putetur: e nostris qui vicerint spoliare mortuos/preter arma. nam rapiē-
 di cupiditate: multi iam exercitus periere et cogitationis auare/ muliebris/ ac vi-
 lis esse videtur: cadauer expoliare/ hostēq; putare mortui corp⁹. et cum aduersa-
 rius ipse abierit: in id qd̄ relictū est/ seuitiā exercere. factū certe eorū: qui nichilo
 differre videtur a canibus/ aduersus iactos lapides irascētib⁹/ eo qui iecit relicto.
 ¶ Arma/ mortuorū spolia: nequaquā tranſferātur in tēplū tanq̄ deo sacrāda/ pre- 67
 fertim grecorū/ nisi quid aliud deus dixerit. ¶ Cum milites nostri aduersus quos 68
 cūq; grecorū belligerabūt: minime aduersariorū agros depopulētur/ domusue in-
 cendat. sed fructus annui dūtaxat auferendi. nam Greci omnes: genere propin-
 qui sunt/et cognati. et inimicitie iter cognatos et proquinos/ seditio dicitur/ nō
 bellū. nam ad extraneos bellū vocatur. modo autē quēadmodū in seditiosa ciui-
 tate/vtriusq; factionis homines/ satis factū putāt. si victores aliorū rapiunt fru-
 ctus/existimātes non semper se inuicem pugnatos/ sed quādoq; redituros ad
 gratiā: neq; agros deturbabunt/ inflābuntq; domos. nā si ciuitatē amabunt:
 nūq; audebūt nutricē matrēq; vastare. nostri enī omnē Greciā sibi cōiūctā existi-
 ment/et sacra habeant vt alij/inter se cōmunia. ¶ Milites numerorū cognitionē/ 69
 cōputationēq; habeant: quo ad acies ordinandas/ rudes non habeantur. philo-
 sophi sint: quo e fluctibus generationis emergētes essentiā veritatēq; attigāt. cu-
 stodes enī nostri/ ijdē et milites/ et philosophi: neq; rudes adhuc inde discedant/
 sed persequantur quo ad ipsa mente ad numerorū naturā contemplādā perueni-
 ant/non vēdendi emendiq; gratiā tanq̄ mercatores et caupones/ sed (ceu dictum
 est) vt ad bellū instructi sint/ facileq; animum a generatione ad essentiā/ verita-
 tēq; conuertant. Simili quoq; de causa: secūdo loco milites geometriam discant/
 quatenus ad rē bellicā confert/ ad castra ponenda/ regionē occupandā/ ad colligē-
 dum/spargēdum/ ad machinamēta/ quibus circa acies/ vel in obsidione/ vel in iti-
 nere vti solent. nam circa hec: permultū interest geometricus ne sit aliquis/ an nō.
 attollit preterea ad veritatē animum: vt eum ad supera conuertamus. quietiam
 interest omnino ad disciplinas omnes/ facilius perdiscendas: attigerit ne quispiā
 geometriā an sec⁹. Tertio loco stereometrie cura sit: que solidos et cubos/ et id ge-
 nus tractat. nam post planū: venit solidū. Quarto loco/ discēda erit astronomia:
 que de solido est/ quod circūfertur. nam mutationes/ oportunitatesq; tēporum

presentire/non minus rei militari/q̄ agriculture ac nauigationi conuenit. & cele-
 stiū varietate vtendū est: velut exemplo quodam/ ad supernarū rerū contempla-
 tionem. vt ex siderum motus inspectione: considerandum quoad in operibus
 huiusmodi possibile est/ q̄ pulcherrime ab ipso celi conditore/ et celū ipsū/ et que
 in eo sunt/ fabricata sunt/ perinde ac si quis videat figuras a Dedalo/ vel alio arti-
 fice/ vel pictore precipue cōpositas/ et elaboratas. et horum gratiā precipiāt/ qui
 succedent: hec esse discenda. nam ex huiusmodi disciplinis: expurgatur animus/
 reuiuiscitq; quod ex alijs studijs infectū/ occecatūq; fuerat. qui quidē potius ser-
 uandus est: q̄ oculorū corporis decē milia. solo enī hoc: inspicitur veritas. Quito
 loco harmonia: ad boni/ pulchriq; cognitionē perdiscēda/ et qui numeri cōionā-
 tes/ et qui non/ et ob quā causā sint tales. non enī probādī sunt: qui cōcentus et to-
 nos/ q; auribus p̄cipiūtur/ partiūtur/ et de minimis q̄ exaudiri queūt/ cōtendūt/ au-
 res mēti preponētes/ neq; qui chordas iugiter vexant/ exanimantq;/ et clauiculis
 plectrisue quibusdā/ tum intēdendo tū remittēdo pulsationes/ cōtorquent. Insu-
 per differēdi arte (quā dialecticē dicimus) opus erit: potissimūq; capescēda. que
 quidē confert absq; sēsibus: et ratione dūtaxat/ ad ipsū qd̄ est quodq; nititur/ &
 ad ipsū bonū/ sinēq; intelligibilis ipsius/ itelligētia perducit. ipsa enī dialectica/ so-
 la: sublati suppositionibus omnibus/ ad ipsū p̄cipiū conformandū pergit/ ac
 reuera animi oculū ceno barbarico obrutū/ paulatim surſū euehit/ ducitq; tanq̄
 adiutricibus/ ac ministris quibusdā vtens ijs (quas nominauimus) disciplinis. et
 est ex qua ad interrogādū et respondendū (vt sciētē decet) aptissimi sum⁹/ doctri-
 nis omnib⁹ (veluti apex) preposita. qua nulla eminētiore vltius reperitur: doctri-
 narū omniū finis: quare deligēdi erunt viri grauissimi et fortissimi: et non modo
 generosi ac terribiles/ sed acumen/ facultatēq; ingenij ad doctrinarū perceptiōnē
 habentes/ memoriosi/ integerrimiq; ac tolerantissimi. qui arduū doctrine/ medita-
 tionisq; studiū: ad finē vsq; prosequantur. nam qui non pro dignitate attentant:
 philosophiā ipsam cōmaculant/ adijciūtq; infamie notā. neq; enim a spurijis ani-
 mis/ sed legitimis est attrēctāda. ¶ Cū autē vires ex vetustate defecerit: tunc a ci-
 uilibus/ militaribusq; laboribus liberis/ tanq̄ emeriti et immunes/ ad vorū viuant/
 nulloq; certo officio sint astricti quicunq; feliciter victuri sint/ et post migrationē
 anime sortē suscepturi antea cte vite cōuenientē. ¶ **TEMPLA** et sacrificia con-
 stituantur ante omnia/ diuinisq; cultus. sepulchra preterea/ et funera defūctorū:
 et quecūq; ad deum placādū sunt ministeria. ¶ Qualis deus est/ talis seper est
 describendus: siue carminibus describatur/ siue cantibus/ siue etiā tragedia. nam
 bonus et ipse deus est/ et ita dicēdū: et causa est eorū que bene sese habent/ eorū
 vero que male/ nequaquā. ¶ Malorū alicui deū ipsū esse causā: neq; fas sit audire/
 neq; carminibus inserere/ neq; soluta oratione narrare. ¶ Si lex insuper posita:
 deū imutabile simplicissimūq; esse credendū/ veracēq; et dictis ei factis. ¶ **Castris**
 positis sacrificent. et tabernacula struant/ que contra hyemes et calores sufficiāt/
 non opulēta/ non mercatoria sed militaria. ¶ **Vates** & arioli minime in ciuitate
 admittantur: qui ianuas diuitū accedentes/ persuadent vim habere a dijs/ sacri-
 ficijs/ et carminibus acceptā/ purgandi per celebritates et oblectamēta quedam/
 si quod scelus ab ijs/ aut eorū maioribus perpetrātū sit/ et nocendi etiā paruo sū-

Dedalus.

Dialecti-
 cen: appel-
 lat sapient
 iam rationa-
 li modo ad
 ipsius boni
 cognitionē
 procedentē
 & quā Ari-
 stoteles ap-
 pellat meta-
 physicen.

Res sacra.

ptu cuiusq; velit etiā inimicorū/ et iusto pariter et iniusto. Afferūt enī tū blādīmē
tis quibusdā; tū viculis se deos iducere; vt sibi in his omnibus obsequatur; dicūtq;.

Mortales viciū penitus labūtur in omne
Precipites: quoniam facilis via ducit ad ipsum.
Hoc quia vel nobis iam tum nascentibus heret.
Virtutem ante ipsam: dii proposuere laborem.

Homerus.

Insuper addunt deos faciles ad cōmiserescendum. Ex Homero

Sunt faciles superi: precibus flectuntur. et iisdem
Sacrorum nidore pio placantur/ ab ipsis
Nimirum votis hominū. que si quis in illos
Errarit: veniam rogans concepit in aris.

Museus.
Orpheus.

Libros autē circūferūt Musei & Orphei. ¶ Cum vir bonus seipso ad bene viuē
dū contentus esse debeat: minime moleste ferēdū est/ liberis/ fratribus/ aut diuiti
is/ reliquisq; huiusmodi priuari/ sed moderatissime ferēdū cum fors aliqua huius
modi iciderit. ¶ PREMIVMponatur ijs/ qui libēter gbernaturi sint: seu argē 78

Magistrat⁹

tū/ siue honor/ siue pena/ nisi imperiū capiāt. ¶ ex arte quicūq; acturus sit: nu
q̄ in suū agit cōmodū secūdum ipsius artis imperiū/ sed ad inferioris vtilitatem.
multa quidē imponēda: q̄ neq; pecunia/ neq; honore ducti/ boni homines im
perare volūt. non enī aperte pecuniā magistratus premiū accipiētes/ mercenarij
appellari volunt: neq; clāculū fures. neq; honoris causa. nā non sūt ābitiosi. opor
tet igitur necessitatē et multā illis iponi/ si impellēdi sunt: vt velint magistratum
accipere. Quapropter videtur turpe: vt quis sponte ad imperādū accedat/ et non
necessitatē expectet. ¶ Qui magistratū gerere debēt probi electiq; sint. Nam vt 79
oculi propria virtute priuati male vidēt/ aures priuate/ male suū opus exercent:
ita anima propria virtute destituta/ male suū opus peragit: suum autē opus impe
rare/ curare/ cōsulere/ et huiusmodi. necesse est igitur/ malam animā/ male impe
rare atq; curare/ bonā vero/ hec omnia bene facere. ¶ Neq; iudices neq; medici 80
in ciuitate multiplicētur. Nam male et turpis discipline iū ciuitate nulla coniectu
ra maior / q̄ iudicibus et medicis indigere q̄ plurimis/ non modo abiectos homi
nes sordidos et mechanicos/ sed eos etiam qui liberali disciplina educatos se esse
gloriantur. turpe profecto et male educationis magnū argumentū: vt cogaris ob
proprie virtutis inopiā/ iustitia vti aliena/ et ab alijs tanq̄ seruus/ iuste operari cō
pelli. ¶ Quisquis aliorū patronus est: ita se cōparare studeat/ vt nihilo indigeat/ iu 81
dice etiā dormiēte. nam quid turpius est: q̄ vt quis non modo omne vite tempus
in iudicijs/ tum accusādo/ tum defendēdo cōterat. sed et etiā rudi quadā elatus ia
ctātia: in his ipsis negocijs gloriētur/ quasi sit potēs ad iniuriā iferēdā/ suisq; ver
sutijs vsq; adeo tergiuersari valeat/ vt nullas iniuriarū soluat penas/ qui sepe mi
nimarū vilissimarūq; rerū causa / tam anxii subit negociū. ¶ Eligantur ex om
nibus custodibus ij maxime/ qui videntur per omnē vitā/ sūmo studio ea facere 82
que e republica sunt/ que vero contra/ cauere: et qui per omnē etatē id preceptū/
eāq; conseruēt opinionē/ ea sola agēda que reipublice sunt optima. sint igitur ser
uatores: amatores ciuitatis. ¶ Obseruētur statim a pueritia: atq; ea illis opera p 83

ponatur/ ex quibus aliquis preceptum illud maxime obliuisci possit. qui vero ser
uat illud/ neq; surripit: eligēdus. ¶ Probenitur etiā iuniores (quē admodū solēt ij:
48 qui inspicere cupiūt/ nūquid pulli pauidi sint necne/ ad strepitū illos et tumultus
ducentes/ in terribilia quedā impellendo. itē et in oblectamēta: multo magis q̄ ig
ni probetur aurū. qui autē inuentus fuerit optimus sui ipsius custos/ et in singulis
etatibus probatus/ et immaculatus extiterit: custos et princeps ciuitatis cōstituat/
85 et sibi/ et patrie futurus vtilissimus. ¶ Ei qui optimus princeps custosq; fuerit: et
viuenti/ et mortuo honores tribuātur / sepulchrorūq; et aliorū monumētorum
maxima munera fortiatur. ceteri autē iuuenes: custodes/ auxiliarij/ defensoresq;
86 institutionū/ ipsorū principū/ recte appellabūtur. ¶ Sūmopere caueant custodes
qui auxiliarij defensoresq; adhibētur: ne cū valentiores sint/ aduersus ciues quicūq;
moliātur/ neq; beniuolorū sociorū loco/ agrestibus dominis similes se prebeant.
87 ¶ Nullus audeat simulare ciuitatis custodiā: si non vere custos sit. nam si sutores
facti deteriores/ simulātes id esse quod nō sunt/ graue quid ciuitati afferūt. custo
des legū et ciuitatis/ si non sint sed appareāt/ omnē ciuitatē simul perdunt. contra
vero si vere custodes sunt: beatā vel solū/ vt eam efficiant/ oportunitatem habent.
88 ¶ Penes autē auxiliarios et custodes: authoritas sit cogēdi et suadēdi/ que deceat
89 facere/ ex quibus q̄ optimi sui operis sint artifices/ ceteraq; huiusmodi. ¶ Curam
insuper ad id adhibeant/ vt nullus ciuiū penuria prematur/ neq; diuitijs abūdet.
nā figulus diues factus/ curā sue artis minus habet/ pigriorq; et negligētior red
ditur. quare deterior figulus. q̄ si indigētia prematur: istrumētis/ et reliquis quib⁹
ars indiget/ caret/ et opera deteriora facit/ filiosq; ac ceteros quos docet deteriores
artifices reddit. et opulētia isuper delicias/ desidiā/ et rerū nouarū studiū parit. in
90 opia vero: cū rerū innouatione/ illiberalitatē/ et maleficia gignit. ¶ Cum nostra ci
uitas auro argētoq; careat: si aduersus āplā/ opulētāq; ciuitatē arma capescere co
getur: vbi aliarū ciuitatū requiretur societas/ missa legatione ad alias ciuitates ve
ra dicat: nos quidē auro et argēto non vtimur/ neq; nobis fas est: vos ergo nobis
auxiliū ferētes/ nobiscūq; bellū gerentes/ que alij possident habetote. Sic enī fiet:
vt his auditis/ eligāt potius vna cū canibus/ contra oues pigues et molles pugna
re/ q̄ contra canes duos. Adde diuites et pigues / minus instructos/ et bellice fa
cultatis gnaros defatigabiles/ subterfugiendo ictus/ frustrādo/ eludendo sepius/
subita cōuersione cedēdo/ diu eos sub sole et estu detinēdo: quorū omniū: nostri
91 athlete sint q̄ exercitatissimi. ¶ Custodes id prouideant/ ne parua ciuitas/ neue
92 magna esse videatur: sed vna et sufficiens. ¶ Si quis custodū ignauus nascatur: ad
alios/ agricolas inquā/ aut artifices mittatur. siue ex alijs probus: transferatur ad
custodes. et vnusquisq; ad id vnū opus dūtaxat/ ad quod natura est aptus: duca
93 tur. vt vnus existat/ et non multi: et contra/ ciuitas vna fiat et nō multe. ¶ De ne
gocijs forētib; / mutuis cōmercijs/ pactis in mechanicis artibus/ iuribus iurgan
di/ verberandiq; / citationibus in ius/ constitutionibus iudicum/ dispositionibus
circa forū et portus/ vectigalibus iponēdis aut exigendis/ iuribus forētib; / vrba
nis/ naualibus: leges nulle ponatur. nam id minime decet bonis preclarisq; viris
precipere. quales erunt nostri ciues: si superiores leges seruabunt. nam bonam ci
uitatem oportet et sapientē et fortē/ tēperatā et iustā esse. sed a sapiētia que est in

principibus/fortitudine que est in militibus/temperantia que istat consonantie diapason per totum est diffusa. suntque potiores ut diapete: deteriores ut diatessaron. tota ciuitas: ut consonantia dyapason/ ex potiori/ deteriori que temperata/ ut ex acutis & grauibus. sin minus: leges de huiusmodi statuunt/ corriguntque sepe et innouabunt/ putantes ita se quod est optimum assequi. similes egrotantibus: qui propter intemperantiam insalubre/ victum mutare nolunt/ id assequentes quod plures vehementioresque morbos efficiunt. confiduntque sepe si quis pharmacis agi consulat/ bene se valituros. & huiusmodi inimicissimum putant: qui vera monet/ dicitque pharmaca/ vitiones/ incisionesque/ et reliqua que extrinsecus admouentur/ non prius profutura/ quam quis desinat ebrietati/ voragini/ veneri ocioque indulgere. Ergo in his institutis: non est curiose verum legum conditorum insistendum. quonia inutilia sunt huiusmodi. ¶ Principes iuste 94 sententias ferant: ut duntaxat singuli/ neque usurpent aliena/ neque suis priuentur. singuli enim actionem propriam sequantur/ propriamque possessionem saluent: neque opus/ neque possessionem alterius aggrediuntur. nam cum quis artifex/ aut questuarius/ diuitijs/ multitudine/ copia/ robore/ similibusue elatus in militaris ordinem/ aut miles cum sit indignus in viri consularis aut custodis dignitate transire conatur/ officiaque permutare/ aut hec simul omnia peragere: consilio hec/ peruagatioque totius ciuitatis interitum minatur/ estque hec iniustitia/ extrema ciuitatis calamitas/ et maxima corruptela. ¶ Nostre ciuitatis et populus et principes: ciues appellentur. sed populus: principes/ insuper vocet seruatores/ auxiliariosque. principes autem: populum mercedis tributores/ et nutritores. porro iuniores: suos equales fratres/ sororesque. maiores natu: patres atque matres. et contra. principes autem: se inter se/ concustodes. ¶ Iuxta propinquitatis nomina: propinquitatis officia prebeant/ ut appellationis ipsius dignitas postulat. seruentque erga parentes quecumque lex exhiberi precipit: reuerentiam/ curam/ obedientiam. alioqui deos/ hominesque infensos habeant: utpote/ qui neque sancta neque iusta agant/ si secus ipsi fecerint. et absurdum etiam: si domestica nomina/ tantum ore/ sine officio proferrentur. ¶ Reipublice nostre gubernatores: philosophi eligantur. nam cum quis vere dicitur alicuius rei amator: non parti sed ad totum id afficitur. philosophum autem sapientie studiosum/ amatoremque dicimus. quare nullam doctrinam/ quid conferat/ quid non conferat discernentem: dum iuuenis est/ et ratione delectum habet/ continet. sic enim vini auidi/ vinum quodlibet/ quacumque capta occasione/ vehementer expetunt. sic etiam ambitiosi homines: si exercitus prefecturam assequi nequeunt/ saltem tribunum effici volunt. ac nisi a magnis venerandisque hominibus honorentur: honorem ab ignobilibus exigunt/ utpote qui honorem prorsus affectent. Et reuera nisi philosophi ciuitatibus dominantur/ vel ipsi qui nunc reges/ potestatesque dicuntur/ legitime sufficienterque philosophentur: hominum generi nulla requies malorum/ nulla felix beataque orietur respublica. philosophi enim soli sciunt: et ipsum vnumquodque per se ens/ quod sepe ens est/ et vnum/ admirantur et diligunt. ceteri vero: ea que partim sunt/ et partim non/ tum entia/ tum pulchra/ bona/ et id genus. reliqua non scientes quidem/ sed opinantes: philodoxi potius/ opinionumque amatores dicuntur. illi sunt ut acute videntes: hi ut ceci. illi attingere queunt id quod semper secundum eadem/ eodem modo se habet: hi per multa/ mutabiliaque vagantur. illi medicum omnis natura sunt expertes/ neque sponte vnum mentiantur: sed omnem odiunt

falsitatem/ & diligunt veritatem/ quia sapientie nichil familiarius quam veritas reperit/ oblectamenta corporis despiciunt/ puraque ipsius anime expetunt voluptatem/ temperati viri/ neque pecunie cupidi/ magnanimi sunt/ magnifici/ humanam vitam non magnum quid existimant/ non mortem terribilem/ modesti/ questui non dediti/ non pusillanimi/ non superbi/ non timidi/ & statim a teneris annis mites/ iusti/ ad percipiendum veloces/ memores/ minime vani. horum igitur natura/ convenienter nata disciplina: semper proficiendo ad omnem peruenit virtutem. enutrita autem si fuerit peruerse: ad contraria dilabitur. & putandum est infanda scelera/ & extremam nequitiam: ex generoso ingenio educatione corrupto/ potiusque ex ignauo procedere. corruptores autem esse sophistas: qui in concionibus/ iudicijs/ theatris/ vel alio quopiam publico hominum cetu/ ingenti rumore eorum que dicta sunt/ vel facta sunt/ alia vituperant/ alia laudant/ & ad utraque efferuntur acris/ dum explodunt & applaudunt summo quodam strepitu & clamore. vnde & parietes quoque & laquearia circumsonant: altius quoque sonitu vehementer exaugent/ laudantium ipsorum vituperantiumque tumultus. & eadem nunc ut honesta approbant/ alias autem eadem reprobant ut turpia. hominem illis non obsequentem: infamia notant/ iactura pecuniarum/ & mortis supplicio damnant. ¶ Relinquenda prorsus erunt/ plena versutijs/ & subornata litigiorum machinamenta/ nichil aliud appetentia quam opinionem/ inanem gloriam/ contentione tam in iudicijs quam in priuatis colloquijs. nam neque ciuitas vlla/ neque respublica/ neque ciuis perfectus aliquando futurus est: priusquam philosophi (quod nec mali nec inutiles ut vulgo existimantur) seu velint siue nolint ciuitatis curam suscipiant. aut saltem ipsi qui dominantur/ aut eorum filijs diuina quadam inspiratione/ vere philosophie verus amor inhererit/ quibus nulla talia placebunt. sed qui tales sunt: omnem mentis aciem ad ea que vere sunt/ dirigunt/ que semper eundem seruant ordinem/ que neque inferunt neque patiuntur iniuriam/ sed omnia ordinate & secundum optimam rationem disposita sunt/ & hec illi imitantur/ sequunturque hisque simillimos reddunt. quomodo enim quis non id imitetur: cui/ cum amore admirandus heret/ diuini igitur & omni ex parte concinni/ decorisque philosophi: & veluti pictores qui diuino vtuntur exemplo/ beatam ciuitatem formant. & ciuitatem moresque hominum/ quasi tabulam quadam acceperint: in primis purgant/ deinde describunt temperantiam/ iustitiam/ & omne honestum. quod cum in hominibus sit: Homerus. merus dei speciem/ imaginemque nuncupauit. & colorabant philosophi: quousque humanas mores que maxime fieri potest/ deo in amore coniungant. ¶ Sint igitur seruatores: amatores ciuitatis/ voluptatibus/ doloribusque probati. & ex hoc proposito: neque laboribus/ neque periculorum metu dimoueantur. & eum qui hoc nequeat: abdicare oportet. qui autem sincerus incorruptusque euadit tanquam aurum in ignis examine comprobatur: preficiatur/ muneribusque ornetur & viuus & mortuus. ¶ Eorum qui legitime student 100 Legislator. condere ciuitatem: officium sit optimas hominum naturas impellere/ ad eam quam supra diximus maximam disciplinam/ bonumque cognoscendum. adeo ut & sursum ascendant: & postquam ascenderint/ satisque inspexerint/ ne ipsis permittamus/ ut in ea contentatione permaneat/ neque velint rursus ad homines istos carcere clausos huc descendere/ neque laborum istorum/ honorumque siue vtiliores fuerint/ seu preciosiores esse participes. nam qui semper in studijs litterarum versati sunt/ non sponte ciuilia tra-

Et abūt: existimātes se etiam hac in vita a negocijs semotos in beatorum insulis habitare. & monēdi erūt nō sibi ipsi magis/ q̄ reliquis ciuibus/ tanq̄ in apū examine duces/ regesq; se esse creatos/ ac in ciuitate melius/ perfectiusq; q̄ ceteri/ eruditos aptioresq; ad vtrāq; curā suscipiendā. quare debent vicissim simul descendere singuli: ad aliorū hominū cetū/ & ad obscura inspiciēda assueseri. nam cū assueti fuerint: multo acutius illa cernent/ q̄ qui quotidie in eis obseruant. & q̄libet simulacra: & que/ & quorū sint agnoscēt. quia reuera norint: que honesta/ iusta/ bonaue sint. sic ciuitas ab ipsis tanq̄ vigilantibus/ recte q; sentiētib; colē: nō tanq̄ somniātibus/ quēadmodū nūc plurime habitantē ab ijs/ videlicet q; de vmbrib; inter se decertāt/ deq; p̄cipatu tāq; maximo bono cōtēdūt. nā ea profecto ciuitas/ in qua ciues ad expetēdos magistratus/ minime ambitiosi sunt: optime/ & procul a seditionibus permanet. que autem aliter affectos habet ciues: cōtra. tunc enī ciuitas optime cōstituta elucebit: cū eorū vitam/ qui magistratibus p̄fecturi sunt/ inuenerimus ipsis magistratibus meliorē. tunc vere diuites dominabuntē nō auri dico/ sed cuius oportet virū beatū diuitē esse/ vite probe atq; prudentis. sin inopes bonisq; proprijs vacui/ ad publica aduētārint bona/ hīc rapere cupiētes: ciuitas felix esse nō poterit. nam vbi de p̄cipatu cōtenditur: tū eos qui ita pugnant/ tum reliquā ciuitatē perdit. quare magistratus dādi sunt hominibus/ minime cupidis: alioqui similtas/ inter emulos orietur.

PRIMI LIBRI HECA-
TONOMIARVM.
FINIS.

HEC A TONOMIARVM/ CENTVM PLATONICAS
LEGES CONTINENS LIBER SECVNDVS.

Legislator nō ad particulam virtutis: sed vniuersam respiciat. ordinetq; humaua bona/ ad diuina: diuina autē ad mentē ac prouidentiam. Ne quis iuuenū querere audeat recte ne an contra se leges habeāt: sed vno omniū ore vnaq; voce/ recte tanq̄ a dijs posite concedant. senē vero si quid excogitauerit: p̄cipib; aut suis perequallibus (nemine iuuenū audiēte) liceat referre. A maximis voluptatibus/ iocūdistissimisq; ludis cauere Licurgi leges p̄cipiūt: ita & de victu/ dolore & labore & ceteris. cōpotatiōes & cōuiuia publica in agris & vrbibus/ & bachanalium occasiones tollūt. Cōstituat legislator: vt animus puerorū legem ita sequatur/ vt ijs (quibus lex & senior) doleat atq; gaudeat/ nō autē cōtrarijs. cogatq; eos qui poemata scribunt: honestis in verbis/ temperatorū/ & fortium/ & omnino bonorū hominū gesta describere. & tam figuras eorū in rythmis/ q̄ accentus in harmonijs effingere per odas/ que reuera exode id est incantationes circa animos sunt. faciētes/ vt ij qui homines corpore egrotātes curant: alimēta cōuenientia iocundis cōdimentis illinientes/ & noxia amarīs inficientes/ vt ascescere altera/ & altera reijcere cōsuescāt. non enī teneriores animi: seria studia adhuc admittunt/ que apud Athenienses & Lacedemonios obseruantur. Pueri vsq; ad duodeuigesimū annum: vini vsum prorsus ignorent. deinde vino moderate

Atheniēses
Lacedemo-
nij. 18

vtantur: vsq; ad annū tricesimū. cum ad quadragesimū peruenerint: tūc in con-
uiujs discubentes liberius eo vtantur. nā non oportet ignē igni addere: & in iu-
nioribus furiosum iuuetutis habitū efficere. & cū viri effecti subire labores inci-
piunt: ab ebrietate & vini repletionē omnino debent abstinere. senibus autē li-
berior vsus: remediū aduersus senectē duriciā elargit/ vt reiuuenescere videatur/
& mestijte eos capiat obliuio/ & affectio mentis/ veluti ferrū in igne ex duricie in
6 molliciē deducta/ flexibilior fiat. Harū legū authores atq; custodes: a pertur-
batione & ebrietate remotos esse oportet/ vinolentorū duces. sine quibus quidē
custodibus: contra ebrietatē pugnare durius est/ q̄ sine sobrijs ducibus cū hosti-
bus dimicare. Qui autē his ducibus symposiorū annos supra sexaginta natis
parere noluerit: equale aut maius dedecus ferat/ q̄ qui ducibus belli nō parue-
rit. Nam he cōpotationes (vt noster habet sermo) ad id induci debent: vt ani-
mus quidem pudorē/ corpus vero sanitatē & vires adipiscatur. nō vt rumor q;
dam defluxit: bacchū a nouerca Iunone/ ex animi sentētia olim deturbatū fuisse.
7 vinū autem ad vltionem hominibus datū: vt insaniat. quin in contrariū/ si res-
cte eo vtamur: remediū sit & medicina. Carthaginensium lex fuit: vt nūq; in ca-
stris quisq; gustare vinū audeat/ sed toto illo tempore aqua bibat. verū & nūq; in
ciuitate: seruo vel serue vini vsus tribuendus/ nec magistratibus toto tēpore quo
magistratu funguntur. gubernatores etiam ac iudices/ munus suū subituri: a vino
penitus prohibēdi. & q; de rebus non omnino negligēdis: sunt deliberaturi. nec
nocte vir o vel mulierī: cū liberis gignēdis operam sunt daturi/ nisi exercitationis
cuiusdam ad tēperantiā gratia/ aut exercitationis corporee/ morborūq; deuī-
tandorū causa. hac enim ratione fiet: vt haud multis ciuitati vineis opus sit/ & vt
8 vini vsus ferme omniū moderatissimus sit/ ac parcissimus. Ciuium mediocris
sit cēsus. nam in quocūq; hominū cetū/ nec inopia neq; diuitie: illi/ iustissimi mo-
res aderunt. neq; enim illis cōtumelia/ neq; iniuria locum habēt: emulatio quoq;
9 & inuidia procul abest. Legislator conari debet/ prudentiā quoad fieri potest/
ciuib; dare: ignorantia q̄ maxime auferre. hec autē maxima inscitia: qd̄ hone-
stum sibi/ aut bonū videtur/ quis nō amet/ sed oderit. qd̄ aut malum & iniūstū:
10 id diligit atq; amplectat. Prima dignitatis recta ratio: vt pater ac mater & sim-
pliciter genitores/ vbiq; natis imperent. Secunda: vt ignobilibus generosi. Ter-
tia: vt iunioribus seniores. Quarta: domini seruis. Quinta: vt potēiores domi-
nent/ imbecilliores seruiant. Sexta: vt ignorantes sequant/ prudentes vero ducāt
aut dominant. quod quidē dominiū non preter naturā/ sed secundū naturam le-
gis/ & sponte susceptū fieri est affirmandū. Septima: vt quē fors delegerit/ impe-
11 ret: quē repulerit/ pareat. Magni meriq; p̄cipatus: minime cōstituant. nā ciui-
tatem: liberā/ & prudentē/ & sibi ipsi amicā esse oportet. Ciuitas que pro hu-
12 manis viribus salua/ felixq; futura sit: recte honores & opprobria distribuatur. re-
cta autē distributio est: vt prima/ & maxime honorāda censeatur animi bona/
si adiūcta illis temperantia sit. Secūdo dignitatis gradu: corporis bona. Tertio:
13 externa possessio/ & diuitie. Non condatur ciuitas: mari proxima. nā cū mer-
cib; & pecunijs cauponādo ciuitas repleat: dolosi animi instabiles et ifidos mo-
14 res parit. Parētibus post deū: maxime debita/ & omniū antiquissima persol-
f ij

uantur. nam putare quisq; debet: omnia que possidet/ eorū esse qui genuerūt & educauerūt/ & pro viribus ministrare. primū externa bona/ deinde corporis/ postremo q̄ ad animū/ pro curis priscis illis: in senecta curas recētes reddēs/ quādo maxime indigēt. ¶ In verbis quinetiā per totā vitā parentes venerari maxime decet. leuium enī volatiliūq; verborū: grauissima iminet pena. iratis autē parentibus/ animūq; explentibus: cedendū/ seu verbis siue rebus id faciant. mortuos decentissimis monumētis: que neq; consuetudinē excedāt/ neq; infra existāt/ honorare. ¶ Nemo liberorū gratia: pecunijs cumulādīs incūbat/ vt ditissimos eos relinquat. neq; enī ipsis: neq; ciuitati id cōducit. sed sensus tum adulatione vacuus/ tum rerū necessariarū nō indigēs: omniū decētissimus ac optimus est. ¶ Seniores sint corā iunioribus verecūdi: ac summopere caueant/ ne quis iuuenū eos aut videat aut audiat agētes turpe aliquid/ vel loquētes. prestans enī est iuniorum & seniorū disciplina: nō verborū increpatio/ sed vt que increpando/ aut monendo quis diceret/ eadē ipse in omni vitā facere videat. ¶ Ad peregrinos: sanctissima esse federa quisq; cogitet. ferme enī omnia peregrinorū/ & contra peregrinos peccata/ pre illis que inter ciues cōmittuntur: vltori deo cure sunt. nam cū peregrin⁹/ amicis/ cognatisq; careat: maiorē & apud deos/ & apud homines mereat misericordiā. ¶ Eos qui maxima peccata perpetrarūt: si insanabiles sint/ tanq̄ qui maxime ciuitati noceant/ lex omnino tollat. ¶ Qui vero ob inopiā/ victus duces querunt/ hisq; sponte se offerūt secuturi ex egestate aduersus eos qui nō egēt: hos tanq̄ morbū ciuitatē labefactantē/ honesto colonie nomine/ benigne expellat. ¶ Ciues mediocritatē colant: existimātes paupertatē nō in diminutione pecuniarū/ sed in acquirēdi insatiabili cupiditate cōsistere. hoc enī ciuitati: maximū est salutis initiū. ¶ Quinquies mille & quadraginta sint/ cōueniētis cuiusdam nūeri gratia/ agrorū participes/ distributionisq; defensores. nā tot esse debent: vt iniuriātes vicinos possint depellere/ & iniuriā patientibus auxiliari. ager autē: vt tot moderatis hominib⁹ sufficiat/ neq; maiorē opus sit. ¶ Primū: agros/ domosq; sortiātur. nec agros cōmuniter colāt: sed hac mēte ita distribuāt/ vt putent singuli sortem suā toti ciuitati esse cōmunē. regionē enī (cum patria sit) magis eam colere debent/ q̄ filij matrem. ¶ Danda opera vt quot nūc foci numero distributi sunt: totidem semper futuri sint/ neq; plures vnq; neq; pauciores. quod firmiter in omni ciuitate fiet: si quisq; sortē nactus/ semper vnū de filijs suis tātū/ quem malit/ domus ipsius heredem relinquat ac successorē/ curauerintq; vt census mediocrē quem a principio sortiūtur: emendo inuicem/ & vendēdo/ nō negligant. ¶ Ex reliquis autē filijs si plures vno sint nati: feminas secundum legē q̄ sancietur collocet/ mares autē ciuib⁹ illis/ quibus filij nō sunt adoptione cōmittat/ maxime quidē per gratiam. ¶ Si vero gratie quosdā deficient/ aut si plures vel mares vel femine singulis nascātur/ aut contra si pauciores: de omnibus istis maximis/ prestantissimisque magistratus cōsideret/ viāq; inueniat/ siue abūdet filiorum fetura/ siue deficiat/ vt quinquies mille & quadraginta habitationes solūmodo semper maneant. & multe ad id sunt vie. nam & prohiberi gignere: (cum nimis affluit) potest. & cōtra: cū opus ē vt augeat/ curari. & vel honore vel dedecore/ monitionibusq; senū ad iuuenes. deniq; hinc omnis defectus oritur et ino-

27 pia: cum quinq; milium & quadraginta domorū numerus non seruatur. ¶ Si vero ob nimium in procreandis liberis studiū sic aucta sit ciuitas/ vt numeri modū excedat/ atq; ita iopia preat: colonia mittatur/ cara a caris/ quo cōmodius agi posse videbitur. ¶ Sin cōtra: morborū lues/ bellorumue calamitas/ vt illuione quadam ita deualtauerit ciuitatē/ vt multo pauciores statuto numero superstitēs sint ciues: adulterina educati disciplina/ minime suscipiēdi erūt. ¶ Questus in hac ciuitate non multus. neq; enī oportet in ea: neq; licet illiberali q̄stui/ quēq; incūbere. neq; mechanicū illud & infame querere lucrū: quod mores generosos inquinat. ¶ Ne quis priuatus: vel aurū habeat vel argētū. cotidiane tamē cōmutationis gratia: nūmos permittitur habere tales/ vt apud eos quidē habeatur in precio/ a ceteris vero gentibus contēnātur. ¶ Ciuitas semper cōmunē grecie monetam possideat: cum & sepe bella grādia sint/ & peregre proficiscendum nuncijs mittātur. ¶ Si qua necessitas/ priuatū peregre proficisci coegerit: magistratum venia proficiscat. reuersus autē si peregrinis nūmis abūdet/ cum ciuitatis nūmis eos cōmutet/ ciuitatiq; restituat. ¶ Si quis occultare eos/ & in priuatū vsū cōvertere deprehensus fuerit: publicū fiat qd̄ occultabat. cōscij vero/ qui nō accusabāt: maledictis/ atq; oprobrijs/ cū illo subiaceāt. & nō minore multa puniant: q̄ delatus peregrinus. ¶ Nemini dare dotes aut accipere liceat: neq; pecuniā depone- re apud eū/ cui fidē nō habeat/ neq; fenerare. ¶ Liceat si quis ad fenus acceperit: nec vsurā/ nec sortē reddere. ¶ Quicumq; legi/ ac deo non obtēperat. puniat. ¶ Scribēt in sacris/ ad posteritatis instructionē: legalia monumenta. preterea vt ista seruentur: eorū custodiā magistratui illi cōmittēt/ qui acutissime videt inspicere. ¶ Quatuor/ magnitudine differētes/ cēsus fiant: primus/ secundus/ tertius/ quartus. ¶ Sit paupertatis terminus: census sortis/ quam stabilē esse oportet/ & qua magistratus minorē esse nō patiat/ neq; quisq; cui virtus cure sit. et duplum ad hanc/ & triplū/ & quadruplū habere permittet. ¶ Plura vero si quis habeat siue reperta/ siue donata/ siue parta/ siue quauis alia fortuna cōparata: si id omne qd̄ superest/ ciuitati/ & dijs ciuitatis tutoribus dederit/ indēnis & laudabilis esto. sin autē legi nō obtēperauerit: quisq; hoc detulerit/ dimidiū cōsequat/ dimidiū tēplis consecretur/ ille autē equali suorū bonorū parte mulctet. ¶ Quicumq; possident ultra sortem: apud magistratū horum custodē a lege constitutū/ aperi- tescribātur. vt omnia de pecunijs iudicia: facilia sint/ & valde clara. ¶ Vrbs primū in mediū regionis quoad fieri potest cōdatur: in loco qui cetera quoq; ciuitatis habeat cōmoda. ¶ In partes duodecim partitio fiat: que quidē ita equales fiant/ vt agri secūdi minores sint/ infecūdi maiores. ¶ Sortes quinquies mille & quadraginta scindātur: quarū bipartito quelibet diuidat. consortiri quoq; oportet portiones duas: quarū vtraq; remotioris & propinquioris sit particeps. ita vt pars vrbi proxima/ cū remotissima parte pars vna fiat: secūda ab vrbe cū secūda a remotissima. & ita cetera deinceps. ¶ Danda erit etiā opera: vt in geminis his partitionibus/ simili modo de fecunditate & infecunditate (ceu dictum est) peragatur. vt videlicet in eis multitudine & paucitate/ distributionis equatio fiat. ¶ Quinetiam viri/ in duodecim partes diuidendi sunt: omni prorsus equalitate seruata/ atq; omnia describēda. ¶ Duodecim vrbs mēbra/ vt in reliqua res-

gione factum est: sigillatim in habitationes duas diuidenda/ vt quisq; duas ha-
beat. vnam quidē circa medium: alterā vero circa extremū. ¶ Tribus/gētes/vi- 48
cosq; habeant/& ad rempublicā ordines/atq; ductus/nūmos preterea/& mēsu-
ras siccorū & humidorū & pondera similiter/ & hec omnia cōmensurata & cō-
sōna inter se/a legiflatore ordinata/ omniaq; vasa & supellectilia ciuū mensurā
habeant suā/ nullūq; sine certa mensura possideat. ¶ Legiflator ciuibus omnib; 49
precipiat: ne a numerorū ordine/ quoad possunt discedat. nam nulla alia pueri-
tie disciplina/ ad reifamiliaris gubernationē/ ad rempublicā/ ad artes deniq; vni-
uersas/ tantā habet vim/ quātā huiusmodi numerorū cognitio. somnolētos etiā
& natura rudes: excitat/ & dociles/ memores/ solertesq; facit/ preter naturā suā
diuina arte proficiētes. ¶ Qui magistratus sunt accepturi: primo satis ab adole- 50
scentia probati sint/ & ipsi/atq; sui/ ad ipsam vsq; electionē. ¶ Qui suffragia fe-
runt: legitimis moribus sint educati. vt facile queant admittēdos/ repellendosq;
cognoscere: & erga vtrosq; se pro dignitate gerere. ¶ Quicūq; arma/ siue equi- 51
tes siue pedites ferre possunt/ bellisq; in etatis sue ordine interfuerūt: suffragium
ineant. comitiāq; in templo habeant: qđ prestantissimū ciuitas ducat. ¶ Vnus 52
quisq; in ara dei/ nomē suū & patris/ & tribus/ & gētis/ in tabula scriptum depo-
nat: liceatq; cuiq; si velit/ quancūq; tabulā nō recte scriptā suspicabit/ in loco pu-
blico ponere/ vbi nō minus q̄ triginta dies permaneat/ trecētasq; tabulas sic ap-
probatas/ vniuerse ciuitati magistratus ostēdant. q̄ quos velit de istis: iterū & ac-
cipiat/ & reijciat/ centūq; ita secūdo delecti: rursus oibus ostēdant. tertio vero no- 53
minet de centum viris quilibet: quēcūq; voluerit. Septē autē/ trigintaq; viri: eos
qui pluribus delecti suffragijs sunt/ magistratus declarent. ¶ Qui autē in septē 54
& triginta virorū numero cōputati fuerint: & nūc/ et postea semper istas res cu-
rent. primo quidē legum custodiā habeāt/ ac etiā tabularū/ vbi quisq; magnitu-
dinē sui cēsus cōscripserit. ¶ Sit maximus cēsus: minarū quatuor. secūdus: triū. 55
tertius: duarū. & quartus: vnus. ¶ Si q; plus q̄ in tabula scriptū dederit/ habe-
re deprehendat: qđ superest publicū fiat. ¶ Preterea reus sit volētis eū tanq̄ in- 56
famē accusare: quādo propter lucrū spernere leges inueniat. atq; eū quicūq; vo-
luerit/ turpis lucti nomine apud legū custodes accuset: & qui damnatus fuerit/
publicarū possessionū sit expers. & si qua bonorū in ciuitate distributio fiat: ni-
hil preter sortē primā assequi possit/ dānatūq; ipsū esse q̄ diu viuit ibi scribat/
vbi quicūq; voluerit/ possit legere. ¶ Custos legum/ nō plures q̄ annos viginti 58
hunc habeat magistratū: nec pauciores natus q̄ quinquaginta/ eū gerat. ¶ Si 59
sexagesimū etatis annū agens/ magistratū hunc nactus est: solum prefit decen-
nium. hac vbiq; ratione/ vt qui septuagesimū annū excesserit: eū (qui tantus sit)
magistratum non teneat. ¶ Post hec duces exercitus eligendi sunt: eorūq; mini 60
stri in bello magistri equitū/ tribuni militū/ peditūq; ordiatores/ quos prefectos
ordinū nūcupabimus. ¶ Si custodes legū exercitus duces quospia/ futuros ciui 61
tatis ciues proponat: suffragiū ineāt oēs/ qui bellis in etate cōueniēti interfuerūt/
quicūq; intersunt. ¶ si quis aliquē a nullo propositū/ propositorū aliquo prestan-
tiorē iudicauerit: liceat ei loco eius/ illum nominare/ si modo prius quod ita iu-
dicet iure iurādo confirmauerit/ & nominatus maiore suffragiorū numero deli-

Arithmes-
tica.100
3720
50
60

62 gatur. ¶ Tres autem quibus fauetur plurimū: duces exercitus/ bellicarumq; cus-
ratores/ quēadmodū custodes legum comprobētur. qui prefectos ordinū duos
decim: singulos singulis tribubus nominent. pronomination autē & suffragium/
designatioq; & iudicium/ ita in his fiat: quemadmodum in exercitus ducibus.
93 ¶ Comitia/ priusq; creetur cōsiliū/ & prefecti consilij deligantur: custodes legū
in sanctissimo/ sufficientissimoq; loco in presentia habeant. vbi seorsum pedites
64 & equites sedeant/ tertioq; deinceps quicūq; in armis versant. ¶ In eligēdis du-
ctoribus/ & magistris equitum: omnes suffragium ineant. in prefectis ordinum:
solūmodo qui scuta ferūt. in tribunis militum: equites omnes. at leuis armatu-
re/ ac sagittariorum/ ceterorūq; huiusmodi: ipsi duces exercitus/ prefectos consti-
65 tuant. ¶ Magistratus equitū ij nominent: qui ductores exercitus nominarūt/
suffragiūq; feratur simili modo. similisq; comparatio pro nominādo fiat. ferant
66 vero suffragium (presentibus peditibus) equites. ¶ Duo qui maiore suffragio-
rum numero delecti fuerint: omnibus presint equitibus/ pronominationē autē
bis fieri liceat. Tertio etiā (si q; dubitet) illi suffragio iudicēt: qui comitorū mo-
67 dum in singulis statuere. ¶ Consiliū triginta cōstet duodenarijs. nam distri-
butio huic per sexaginta/ trecentosq; viros cōuenit: & in quatuor partes per no-
naginta distribuatur: ita vt a censibus singulis/ consilij nonaginta ferantur. 360
68 ¶ Primum necessario ferant oēs: qui maximo ceusu sunt. qui vero ferre superse-
derit: pro arbitrio condēnet. postq; vero delati sunt: cōscribant. ¶ Scda die: a se-
69 cūdo cēsu/ eodē pacto ferant. ¶ Tertia die: a tertio cēsu ferat quicūq; velit. sitq;
70 hec necessitas: indita/ triū censū viris. ¶ Quarta die: ex quarto minimoq; cēsu
71 oēs ferant. si quis tamē eorū ferre noluerit: a pena sit liber. ¶ Si quis ex tertio vel
72 quarto cēsu nō tulerit: minime dānetur. at si quispiā primi secūdiue census ferre
neglexerit: cōdemnet. ita vt qui primi cēsus est: in quadruplo dāni condēnet/ se-
73 cundi vero in triplo. ¶ Quinta die magistratus ad oēs ciues descripta efferat no-
74 mina: de quibus oēs ferāt. qui noluerit: primo dāno condēnet. ¶ Eorū dimidiū
qui ex omnibus censibus electi fuerint (hoc est centū octoginta) sorte ad annū 180
senatus ordinem comprobetur. sic enim magistratū facta: inter vnus & popu-
li potestatem/ erit media/ quarū medium tenere semper oportet rempublicā. &
neceffe est etiā: sortis equalitate vti/ ad multorū indignationē penitus vitādā.
quare deum precibus inuocare oportet: vt fors/ ad id quod est optimū dirigat.
75 sed in rebus admodum paucis: ea equalitate/ cui preest fortuna/ opus est. ¶ Ex
die in noctē/ & ex nocte in diē: succedere sibi iuicē magistratū/ & custodes oportet.
vt tradentiū suscipiētiumq; custodiā: successio nūq; desinat. nā quēadmodū
nauis in medio pelago/ die noctūq; custodibus indiget: ita quoq; ciuitas in me-
dio aliarū ciuitatū fluctu posita/ varijs subiecta seditionibus/ ac semper captiu-
76 tatis periculo proxima/ perpetua eget custodia. ¶ Plurima cōsiliij pars: plurimū
tēpus permittat in priuatarū/ suarūq; rerum administratione. duodecima vero
pars eius: in mēses duodeci/ distributio facta/ alia post aliā sigillatī/ cū alijs ma-
gistratibus custodiat. id eni oportet: vt ea cōsiliij particula/ vnicuiq; parata sit ve-
niētī/ siue a ciuitate/ siue aliūde/ seu nūciare quicūq; / seu interrogare quispiā velit/ de
ijs rebus de quibus oporteat ciuitatē/ ceteris ciuitatibus respōdere/ vel ab eis in-
f iij

terrogationū responsiones accipere. oportet itē & maximarū molitionū gratia/
 que sepe fieri solēt/ maxime quidē ne tiāt prospicere: at si acciderit/ vt q̄ celerrime
 sentiat ciuitas & remediū afferat. qđ per cetū ciuitati presidentium: semper fieri
 oportet. hec quidē curet duodecima cōsiliij pars: quietē in mēses vndecim habi-
 tura. ¶ Sit tota ciuitas/ & tota regio in partes duodecim diuisa: sitq; viarū in ci- 77
 uitate/ habitationū/ edificationū/ portuū/ fori fōtiū/ sacrorū locorū/ tēplorū/ ce-
 terorūq; huiusmōi omniū/ cura illis demādata/ qui curatores nominātur. ¶ Tē 78
 plis editui/ & sacris sacerdotes: tā viri q̄ mulieres preficiant. ¶ Ad viarum edifi- 76
 cationūq; exornandarū curā/ ne aut homines iniurient/ aut fere noceant/ sed vt
 tam intra ipsum vrbis ambitū/ q̄ in suburbijis cōsentanea queq; gerant: ediles cō-
 stituātur. ¶ Ad fori vero/ venditionisq; curā: rerū venaliū curatores. ¶ Sacerdo- 80
 tia/ que a parētibus per successionē seu viris siue mulierib⁹ tradita sunt: nequaq; 81
 sunt mouēda. ¶ Si vero ijs qui in noue ciuitatis habitationē conueniūt/ sacerdo- 82
 tia desunt: sacerdotes tam viri q̄ mulieres & editui/ constituendi sunt. ¶ Et hec 83
 omnia partim electione/ partim sorte fiant: atq; in omni regione ac ciuitate/ plebs
 cū illis qui extra plebē sunt/ per amicitia cōiungat/ vt maxima sit in omnib⁹ his
 cōsensio. ¶ Que ad sacerdotū creationē attinet: deo cōmittenda sunt. vt que ad- 84
 modū illi placet: ita diuina sorte cui tributum id sit/ sortes ferat. ¶ In eorū autē 85
 qui sortis suffragiū assecuti sunt examinatione: ille cōprobandus est/ qui integer
 sit ac legitimus/ deinde a domo q̄ maxime munda/ expers quoq; cedis/ omni-
 umq; huiusmodi que aduersus diuinā rem cōmittuntur/ cuius & pater materq;
 similiter vixerint. ¶ Sacerdotiū non diuturnius sit q̄ annuū: nec pauciores an- 86
 nos q̄ sexaginta natus sit/ qui secundū sacras leges res diuinas sufficienter est tra-
 ctaturus. ¶ Quētores & asseruatores sacre pecunie: in tēplis singulis nō aliter 87
 q̄ duces exercitus eligātur/ & cōprobenē. qui lucorū/ agrorūq; tēplis dedicati-
 rum/ & fructuum/ conductionūq; & locationū domini sint. tres de maximis cē-
 sibus: pro tēplis maximis. duo: pro medijs. pro minimis vnus. ¶ Dāda ope- 88
 ra est: vt quoad fieri potest/ nichil sine custodia sit. sed ciuitatem curēt: exercitus
 duces/ ordinūq; prefec̄ti/ magistri equitum/ tribuni/ cōsiliij principes/ ediles atq;
 censores/ postq̄ electi suo ordine fuerint. ¶ Vnaqueq; duodecim tribuū: quin- 89
 in annum/ quasi agrorum curatores/ tribuūq; principes deligat. quorum quisq;
 sua ex tribu duodecim iuuenes habeat/ nō minoris etatis q̄ quin- & viginti an-
 norum/ neq; maioris q̄ triginta. His singulis singule regionis partes: per sortem
 mensruo tempore tribuantur/ vt totius regionis omnes peritiā habeant. bis
 ennio autem imperandi & custodiendi/ curam habeant principes & custodes.
 ¶ Qui partes custodiendas sortiti sunt: per menses singulos loca permutēt/ ad 90
 proximū quemq; locum. & ad dexteram primū/ eamq; plagam que solem ori-
 entem spectat principes ducant: deinde altero anno ad sinistram cōmutentur/
 vt quid in quolibet tempore/ & in quacunq; regionis parte/ cōtingat/ agnoscat.
 ¶ Primum curent/ dentq; operam: vt q̄ maxime aduersus hostium impetum 91
 regio munita sit. foueis vbicunq; opus sit eis fossis/ turribusq; & claustris/ pro vi-
 ribus circumductis: nocere volentes arceant. ¶ Ad hec vero facienda: subiuga- 92
 libus/ seruisq; indigenis vtantur/ cum minime in suis operibus occupātur. & nō

Anni.
6015
30

illos ipsi preficiētes: loca omnia ita disponāt/ vt inimicis difficile peruia sint/
 93 amicis vero hominibus/ pecudibusq; ac iugalibus/ facile peruia. ¶ Procurant di-
 ligenter: vt pluuiales aque non solū non noceant/ verū etiam conferant/ ab altis
 mōtib⁹ cauas in vallas defluētes/ vbi foueis/ parietibusq; stagnare eas cogant:
 vt illic alueis pluuiales/ aque cōbibite/ inferioribus locis/ agrisq; omib⁹ scatebras/
 fontefq; aquarū efficiant/ locaq; siccissima/ hoc pacto humore multo salubriq;
 94 irrigēt. ¶ Fōtes & fluuios: arboribus/ edificationibusq; exornent. lucos quinetis
 am: iugi irrigatione/ et dedicatos dijs agros/ aquis immixtis piguescere curent. &
 metallis humorē/ scatebrasq; adhibeant/ atq; ita et abūdantia omnia/ et templa
 95 deorū reddant ornatiōra. ¶ Passim his in locis iuuenes tam sibi q̄ senibus gym-
 nasia preparēt accōmoda/ calidis balneis constitutis et copiose siccis appolitis li-
 gnis) vt remediū egrotātibus/ et lenimen labore defessis/ beniuole afferatur. que
 96 lane curatio longe melior est: q̄ medici parum periti medela. ¶ Sexagita viri/ sin-
 guli ascriptū sibi locū custodiant: non hostiū causa solū/ sed eorū etiā qui se ami-
 79 cos dicunt. ¶ Si quis inter vicinos/ ac ciues seu seruus siue liber alicui iniuriā ife-
 rat: iudicent/ in paruis quidem quicq; p̄cipes/ in maioribus autē decē & septem 5
 viri/ vna cum duodeci vsq; ad minas tres/ de quocūq; alter de altero cōqueritur.
 98 ¶ Nemo aut iudex aut magistrat⁹ qui gesti officij sui rationē nō referat: preter
 99 eos qui regū instar/ sinē rebus imponūt. ¶ Si agrorū curatores/ aliquid aduersus
 eos quorū curā habent cōtumeliose gerant/ in equaliter onera inferētes/ aut vialī
 quid ab agricolis accipiētes/ aut adulatorū largitionibus/ quibus iudiciū corrū-
 patur: illi muneribus/ adulationibusq; capti/ opprobrio per vniuersam vrbē affi-
 ciantur. et in alijs iniurijs vsq; ad minā: sponte sua vicinis/ colonisq; dent mulctā.
 001 ¶ Quod si nolunt in maioribus vel minoribus iniurijs/ quod debēt persolvere/
 quia sperent cum de loco ad locū per singulos menses transeant/ iudicium ac pe-
 nam eifugere: in communi iudicio accusentur/ et qui damnabitur/ duplū reddat
 ei/ quem iniuria oppressit.

SECUNDI HECATO
 NOMIARVM
 FINIS.

HECATONOMIARVM/ CENTVM ALIAS PLA-
 TONICAS LEGES CONTINENS LIB. TERTIVS.

Bleniū tam principes q̄ ceteri curatores agrorū/ viuant hoc pacto:
 1 primū quidē omnibus cōmunia singulis in locis habeātur cōiuiua.
 2 ¶ Quicūq; sibi cōmisit custodie/ defuerit/ etiā si vno die vel vna no-
 cte excubarit/ cū nec princeps ita ordinauerit/ neq; necessitas vlla co-
 egerit: si quicq; viri eū dānent/ scribantq; in foro deseruisse custodiā/
 magnis afficiatur opprobrijs. vtpote qui quātū in se est: rem publicā
 prodidit. et a quocūq; obuiā fact⁹/ volētq; cedere: impune cedatur. ¶ Omnes
 3 sexagita viri obseruent: ne de p̄cibus aliquis/ quicq; tale cōmittat. et qui sensit
 audiuitq;: si nō accusauerit/ similiter/ eadēq; lege reus sit/ qua qui peccauit. et acri-
 ori iuuenum cēsura punitus: in omnibus iuuenum magistratibus contemnatur.

Custodes legū / hec omnia diligēter preuideant: primo quidē nefiāt / deide vt
 facta (prout ius postulat) puniātur. Totū hoc biēniū custodes agrorū: humil
 limū / tenuissimūq; victū agant. Duodeci viri cū quicq; congregati inter se con
 sultent / quasi alios seruos non habituri / agricolis / colonisq; non in proprio mini
 sterio / sed in publico solū vtentes / in ceteris sibi ipsis seruiētes viuāt. Estate pre
 terea atq; hyeme sēper armati regionē omnē lustrant: vt custodiant diligētius / dū
 loca omnia nouerit. & huius rei gratia: iuuenes alēdis canibus & relique venatio
 ni potiusq; voluptatis / alteriusue utilitatis / operā dare debēt. Quisq; a maximo
 censu: quem velit / edilē nominet. De sex qui suffragio ceteros superabunt: tres
 forte deligātur. qui intermissa suorū cura: ociū habeant / vt viarū vrbis curam ge
 rāt / vulgariūq; itinerū / que a regione in urbem tēdunt / edificationūq; & aquarū
 quas custodes deduci in urbē curant. vt in fontes / quā liquidissime / sufficiētissimeq;
 ducantur / ciuitatēq; pariter iuuent / & exornēt / et huiusmodi publicorū vt securū
 dū leges fiāt omnia: cōprobatū magistratus / secūdū per scriptas sibi leges peragāt.
 Cēsores / rerū venaliū curatores: a prio / secūdoq; cēsu quique deligāt / eorūq;
 electio / eodē ferme modo quo edilū / trāsigatur. nā de decē que ceteros suffragio
 superarint / quicq; sorte designētur / et cōprobatū magistratus declarentur / nomi
 net autē quēlibet vnusquisq;. Qui nolle accusabitur: dragmis quinquaginta dā
 netur / atq; etiā iniquus existimetur. Comitā cōmunēq; cētū / quicūq; velit igre
 diatur: atq; ad id / primi secūdiq; census omnes cogantur. Ex ijs autē / qui abfu
 erit / decē dragmas dānetur. Tertij / quartiq; census homines / non cogātur. &
 proinde qui non interfuerit: indemnis esto / nisi forte p̄cipēs vrgente quadā ne
 cessitate / adesse omnibus edixerint. Censorū est officiū fori ordinē legibus sta
 tutū / ordinare / et fōtiū ac templorū que in eo loco sunt curā habere. vt ne quis il
 lic iniuriose quicūq; agat. quod si quis fecerit: seruus quidē & peregrinus / verberib;
 & vīculis penas luat. ciuis vero: a cēsores dragmis centū iure cēsores cōdēnet.
 Maiore veto mulcta ad huius duplā vsq; cēsores (nisi ediles quoq; assint) cō
 demnare non possint. Eadē edilibus in proprio magistratu mulctādū / punien
 diq; cōditio sit. nam vsq; ad minā cōdēnandū habeant potestātē: ad duplā vero
 mulctā / censorum simul autoritas requiratur. Musice & gymnastice vtriusq;
 quidē facultatis / duplices magistratus constituantur: hī quidē discipline / illi vero
 exercitationis causa. Qui discipline p̄erūt: gymnastiorū / doctrinarūq; ornatū /
 & discēdi ordinē curēt. operāq; dent: vt tā mares q; femine / in adolescētia ad ista
 proficiantur honeste / ac honeste etiā cōmorētur. Exercitationis curā habe
 ant in gymnastica et musica ipsi Athlotete: qui munera imponūt / atq; declarāt
 ipsis athletis / id est certatoribus. sintq; alij circa musicā: et alij circa gymnasticā.
 In gymnastica exercent ijdē pariter in hominū / equorūq; certaminibus. In
 musica: alij in monodia id est cantu et oratione funebri / et imitatione ipsa / sicut
 rapsodorū / eorū scilicet qui decātatoriū cōponūt carmē / cytharistarū / tibicinū /
 ceterorūq; taliū / alij vero in chori cantu. Primū in chori ludo vbi viri / pueri / et
 puelle tripudio / ceterisq; musice modis exercētur: vnus sufficiat p̄cipēs / non pau
 ciores q; quadraginta annos natus. In monodia vnum etiam sufficere arbitra
 mur: qui triginta annos expleuerit / qui & introducat homines in certamē / de eisq;

sufficiēter agnoscat et iudicet. Cum princeps chori eligēdus fuerit: ij qui illi rei
 vacāt / in cōsiliū proficiantur / multa imposita nisi accesserint: ceteros autem
 si nolint: nemo cogat. et huius rei iudices sint legū custodes: nominētq; qui peri
 ti sūt. et in cōprobatione: vna hec approbatio / reprobatioq; habeatur / q; peritus
 vel imperitus sit / qui designatur. Qui ex designatis decē / ceteros suffragio sup
 auerit / et deide cōprobatū fuerit: vnus annuo tēpore / choro secūdū legē prelit.
 Simili quoq; modo in monodia / & tibicinio / designatio fiat / electioq; et cōpro
 batio: et qui assecutus fuerit / eodē modo a iudicibus comprobatus / anno prelit.
 Cum authores / declaratoresq; munerū in exercitatione gymnastica / tā equo
 rum q; hominū constituēdi erunt: a secūdo / tertioq; cēsu constituātur. et comitā
 ingredi triū censuū homines cōpellētur: minimus autē census / liber sit. et de vigi
 ti qui pre ceteris suffragio designati fuerit: tres ante alios sorte electi / p̄cipēs de
 clarētur / quos cōprobantiū suffragiū cōfir marit. In cuiuscūq; magistratus for
 te atq; officio: si quis reprobatus / ac repulsus fuerit / alius loco eius eodem ordine
 designetur / et comprobetur. Vnus qui totius discipline in ijs / que narrata sūt
 tam mariū q; feminarū curam habens / p̄cipēs eligatur / nō pauciores q; quiqua
 ginta natus annos: qui legitimos habeat filios / vtriusq; sexus maxime. sin min⁹ /
 alterius sexus omnino: eritq; ijs magistratus sūmorū magistratum prestantissi
 mus. nam in omnibus viuētibus prima ipsa germina: si apte ceperint / p̄sidiū ha
 bent sūmum / ad nature sue debitum finē assequēdū / cum in plantis et brutis / tū
 in hominibus. homo enī si cū prestanti quā habet natura / rectam pariter assecu
 tus fuerit disciplinam: in māsuētissimū / diuinissimumq; animal solet euadere. sin
 vero non satis bene fuerit educatus: ferocissimum omnium que in terris nascūtur /
 animal redditur. quare magna omniū ciuiū diligentia: vir optimus in eo magistra
 tu proficiēdus / qui q; maxime pro viribus recte educandis iuuenibus et pueris /
 studij sit adhibiturus. Cum is vero magistratus deligēdus erit / omnes magi
 stratus preter senatū et questores: in apollinis templū profecti suffragiū (clam le
 gū custodibus) ineant: diligentes singuli quē optime puerorum discipline existi
 mant profuturū / et qui suffragio superabit a magistratibus qui delegerunt cō
 probatus (exceptis legū custodibus) quiquēniū prelit / et in sexto anno alius p̄
 ceps similiter statuatur. Si quis in magistratu publico constitutus / pluribus q;
 triginta diebus anteq; munus suū peragat e vita decesserit: illi quibus cura incū
 bit / aliū similiter eligant. Si autē orphanorū tutor / mortē obierit: cognati atq;
 affines / ex vtriusq; parētibus / vsq; consobrinos et patruales / qui presentes erūt: ali
 um infra decē dies constituant / alioqui dragma quotidie mulctētur singuli / quo
 usq; orphanis tutorē preficiant. Qui litigant: ad vicinos primū et amicos &
 maxime qui eius rei de qua queritur apprime gnari sunt / se conuertant. q; si per
 eos non fuerit iudicatum sufficiēter: ad aliud proficiantur iudiciū. q; si per duo
 hec iudicia / reconsiliati non fuerint: tertiu / finem imponat. Tales sint iudices:
 vt ius quod ab vtriusq; dicitur declarare sufficiāt. nam iudex mutus / qui nec istar
 arbitri aliquid plusq; litigantes dixerit / in causis discutiendis percōtatur: nūq; ad
 ius declarādum sufficiens erit. nec si multi sint / facile vnq; bene iudicabunt: nec si
 pauci et ignaui. Augustissimū iudiciū sit: quod sibi met aliqui prefecerint / cō

muni consensu eligentes. ¶ Reliqua iudicia duo sint: alterū quādo priuatus iniuriā 37
 a priuato pati conqueritur/ eumq; in iudiciū trahit alterū: quando reipublice in-
 iuriā a ciuū aliquo fieri arbitratus aliquis/ communibus rebus auxiliari cona-
 tur. ¶ Iudiciū cōmune omnibus priuatis/ vbi tertio iudicio lis est cōmittenda: ita 38
 fiat: omnes magistratus tam ānui q̄ maioris temporis: eo mense quo post solsti-
 tiū nouus incipit ānus/ in tēplū vnū conueniant/ vbi iureiurādo iterposito a singu-
 lis magistratibus/ veluti quāsdam deo primitias offerētes/ vnū iudicem deligat.
 qui optim⁹ esse: et optime atq; factissime iudicia illo āno ciuibus redditurus videat-
 tur. ac postq̄ iudices designati sunt: ab eisdem qui designarūt singuli comprobē-
 tur. si quis autē reprobatus fuerit: alius similiter eligatur. ¶ Comprobati: ijs/ qui 39
 per precedentia reconciliati non sunt/ iudicia ferant/ audientibus/ spectantibusq;
 necessario consultoribus/ reliquisq; magistratibus/ qui eos declararūt/ de ceteris
 autē intersit quisq; pro arbitrio. ¶ Si quis aliquē/ iniustam sponte sententiā tulit 40
 se accuset: apud legū custodes id faciat/ et qui dānatus fuerit: dimidiā dāni par-
 tem/ iniuriā passo persoluat. ¶ Si autē multa dignus maiore videatur: iudices 41
 ipsi qui condēauerunt quidnā pati aut reddere debeat reipublice/ aut ei qui pas-
 sus est iniuriā/ cognoscant. ¶ In publicis accusationibus: necesse est multitudinē 42
 iudicij fieri participē. nam cū aduersus ciuitatē peccatur: omnibus infertur iniu-
 ria. quare grauiter pateretur: nisi ea etiam ad iudiciū admitteretur. ¶ Huius iu- 43
 dicij principiū et finis ad populū deferatur: examen autē et approbatio/ ad tres
 maximos magistratus de quibus conueniant litigātes. et si conuenire nequeant:
 consiliū ipsum electionē vtriusq; cognoscat et iudicet. ¶ Priuatorū iudiciorū om- 44
 nes pro viribus participes sint. nam qui a iudicādi potestate omnino excluditur: is
 a ciuitate se prorsus existimet alienū ¶ Priuatorū cause/ que per vicinos et priua- 45
 tos dirimi non potuerūt: per ipsas tribus id tentetur/ iudicesq; sorte/ precibus in-
 corrupti/ statim iudicent. ¶ Que neq; per priuatos neq; per contribules termina- 46
 buntur: iudiciū illud cuncta diffiniat/ quod itemeratū omnino (quoad humanis
 in rebus fieri potest) esse debere dixim⁹. ¶ Studeat quisq; bonus esse/ habēs vir- 47
 tutē animi propriam/ aut studio/ aut vsu/ aut aliquo genere doctrinarū partem/
 per totam vitā omni studio ad id tendens: cetera vero que huic rei impedimento
 sunt/ negligens. ¶ Leges que id respiciūt: laudentur et amplexētur. que autem id 48
 nequeunt/ led alio tendūt: vituperentur. bene enī posite leges: animi bona/ et que
 vere bona sunt respiciūt/ vulgaria autē spernūt atq; contēnūt. ¶ Quisq; peterea 49
 pro patria (si necesse sit) mori paratus sit potiusq; velit aut euersā videre ciuitatē/
 iugoq; seruitutis subactā a peioribus gubernari/ aut fuga ipsam deserere. extre-
 ma enī omnia subeunda sunt/ potiusq; in eam gubernationē ciuitas cōmutetur: q̄
 peiores solet homines efficere. ¶ In singulis tribubus/ sigulo quoq; duodecim mē 50
 sū in sacrificijs cōuentus duo fiant. primo diuinorū colendorū gratia/ deinde ami-
 citie et cognitionis alterne/ & omnis deniq; cōsuetudinis gratia/ que ad matrimo-
 nia cōficiēda sūmopere necessaria est. vt sublata ignorātia: nemo in ijs (quoad fie-
 ri potest) decipiatur. sed quisq; cui se collocat/ et quam et a quibus ducit/ agnos-
 cat. ¶ Huius rei gratia/ ludī choricq; puellorum et puellarum simul fiant/ nudatis 51
 corporibus quatenus modestus pudor patitur/ vt cū ratione in etate cōuenienti

Stal.

conspiciāt alterutrū atq; conspiciantur. que omnia curent/ ornētq; chori principes: 52
 et cum legū custodibus conditores/ vt que etiam dicta non sūt suppleāt. ¶ Ad
 hoc periculū faciendū: moderatū tempus atq; sufficiens/ reputetur decēniū/ quo
 53 ad sacra/ et choreas/ ad omnia deniq; singula. ¶ His legibus (que legislator scri-
 pserit) emendatis atq; approbatis vtendū erit: neq; quicq; vnq; sponte mouēdū.
 54 ¶ Si vero necessitas aliquādo quippiā mouere vrgere videbitur: de hoc vna con-
 sultent magistratus omnes et populus vniuersus/ oraculaq; petātur. si horū om-
 55 niū vnus erit consensus/ moueant: aliter vero nūq;. ¶ Quandoq; aliquis quinq;
 et viginti ānos iā natus/ adinuenisse se credit conueniētem animo suo et decētem
 societate ad cōmunē generationem liberorū: intra quinq; et triginta annos vxorē
 ducat in qua re nec decet pauperū fugere neq; diuitū affinitatē precipue sectari.
 verū ceteris paribus. sēper pauperiore honorare. nam quod moderatum est/ &
 56 mediocre: immoderato et excedēte mirū in modū ad virtutē prestat. ¶ Quicq;
 ferocioris/ cōcitorisq; q̄ oportet ad agēdū animi sibi cōsciū est: is det operā vt
 q̄ quietissimorū parentū filiam ducat. et qui contra est affectus: contrariā sibi as-
 57 siscat affinitatē. ¶ Vna tamē sit cōmunis nuptiarū ratio: vt quisq; non iocōdissi-
 mū/ sibi sed ciuitati vtile ineat matrimoniū. nam et si singuli ad sibi simillimū na-
 tura ferantur: ciuitas tota et diuitijs et moribus iequalis redditur. ex quibus/ ple- 58
 risq; ciuitatibus/ que nollemus plurima obuēniūt. ¶ Dives igitur diuitis/ aut po-
 tens potentis societatem non admittat. et animo velociore cum tardioribus/ 59
 et tardiores cum velocioribus copulentur. nam ciuitas similis esse debet patere: in
 qua merū quod primo infusū est bullit/ statim autem aque sobrietate castigatum
 atq; optime temperatū/ bonus et moderatus potus efficitur. adde q̄ id faciat ad
 tēperatā et equalē filiorū procreationē. quam multo pluris facere oportet/ q̄ opu-
 lētissime affinitatis equalitatē. atq; eum qui in cōnubio pecunijs inhiat: non lege
 60 scripta arcere/ sed opprobrijs et increpationibus abstertere. ¶ Si quis sponte ad
 nubendū non pareat/ et alienus ab hoc confortio viuat in ciuitate/ et sine conu-
 bio quicq; et triginta egerit annos: singulis annis si de maximo cēsu est/ dragmis 35
 centū/ sic de secūdo septuaginta/ de tertio sexaginta/ si de quarto triginta multē 100
 61 tur. que pecunia: tēpli sacro erario consecratur. ¶ Si quis singulis annis non per- 70
 soluerit: decuplū debeat. cuius pecunie exactor sit/ sacri erarij questor. qui nisi exe- 03
 62 gerit: ipse debeat/ atq; huius rationē referre/ quisq; debeat. ¶ Qui vxorem duces-
 re noluerit: vt dictum est pecunijs multetur. sed nec vllos honores a minoribus
 consequatur: nec iuuenū vllus/ aliqua in re sponte ipsi obtēperet. vt qui filios non
 relinquēdo successores: in diuino ministerio/ noluerit naturā assequi sēpiternam.
 63 ¶ Deinde si aliquē cedere ausus fuerit: quilibet aduersus ipsū insurgat/ et ei auxi-
 liū ferat qui accepit iniuriā. q̄ si quis presens id non fecerit: timidus/ malusq; ci-
 64 uis a legib⁹ habeat. ¶ De dote: equalia pro equalib⁹ sit. sic mulierib⁹ cōtumelios⁹
 paruerit/ sed aut dederit aut acceperit quod quinquaginta dragmas excedat/ ve-
 65 stimenti gratia: alius minā alius tres semiminas/ alius minas duas/ quartus vero
 66 actores sint questores sacri erarij. q̄ si neglexerint: de suo persoluant. ¶ Fideiussio:

Semist.

primū patris firmissima sit/deinde aui/tertia fratrum eodem ex patre natorum. si vero istorum nullus superstes sit:tunc ex parte matris similiter fideiussio valeat. ¶ Si autē insolita contigerit desolatio:propinquiores agnati atque gentiles/vna cum tutoribus fideiubeant. ¶ Si qua sacra imitatio aut diuina alia expiatio in nuptiis agenda videatur:diuinorum interpretes consulant/putentque si illis paruerint/moderate singula peregisse. ¶ Ad nuptiale conuiuium:non plures quam quique amici et amice quique ex latere paterno vocetur.ex cognatis et propinquis: totidem. ¶ Impensa secundum diuitias fiat.ditissimus minima impedit:alius semiminam/deiceps proportionem seruata/qua decreuit census/decreuit et impensa.atque is qui huiusmodi lege paret/laudetur ab omnibus:qui vero non obtemperat/danent custodes legum/tantum a decoro alienum/legisque sponsalium ignarum. ¶ Bibere ad ebrietatem usque/neque alibi unquam decet preterquam in solennitatibus eius dei qui largitus est vinum. ¶ Maxime in connubio coniuncti:sponsus et sponsa tunc mentis copotes esse debet. quando quidem non parua ineunt vite mutationem/tum etiam ut ex quo maxime moderatis generatio fiat.nam ferme incertum est:que nox aut dies/cum dei ope/ipsam peragat. Quare ut solidus/stabilis/et quietus conceptus fiat:non oportet corporibus ebrietate diffusis/dare operam liberis.nam ebrius:tantum mente captus/ad serendum est ineptus.et verisimile est:tum fetus inaequales/instabiles/et obliquos tam membrisque moribus procreare. ¶ Sponsus altera e duabus sorte domibus/a parentibus se paratus/quasi ad pullorum generationem/educationemque accipiat/atque ibi nuptias celebret/vbi sit cum liberis suis habitaturus. ¶ Parentibus utrisque/affinibusque relictis: seorsum quasi ad coloniam proficiscant/ac vicissim seipsum respicientes habitent/liberos generando et educando/et vitam quam ab alijs acceperunt/a se quasi tendas ardentes alijs tradant/deos semper secundum leges colentes. ¶ Serui qui facile seruituri sunt:nec eiusdem patrie sint/& quae maxime fieri possit/inter se dissimulati/educenturque recte non solum ipsorum gratia/sed dominorum multo magis. ¶ Est autem seruorum recta educatio:ut nulla ipsis contumelia inferatur/inuriaque illis multo minus quam (si fieri possit) equalibus inferenda.nam hoc pacto cognoscitur:qui suo opte ingenio/et non ficta iustitiam colit/oditque reuera iniquitatem.cum cauet quis:ne ijs iniuriam faciat/quibus facile potest. et ita de tyranno/omnique potentiore aduersus imbecilliores recte dici potest. ¶ Castigandi/cedendique semper iure sunt serui:neque ita monendi/ut liberi/ne molliores fiant.verum allocutio omnis ad seruos:quodammodo imperium.neque iocus vilius cum ipsis/seu feminis seu masculis/habeatur.alioqui domini ipsi difficiliorem sibi viam ad imperandum/et illis ad obediendum reddunt. ¶ Quisque et numero et facultate hoc pacto seruos ad vite ministeria aptos habeat. ¶ Cum noua ciuitas condenda est:vrbs tota in circulum in locis sublimibus deducatur/ut et munitior sit/et mundior. ¶ Tempora circa forum statuuntur/et circa haec magistratum iudicumque palatia:ex quibus quasi sacratissimis iustam et accipient/et ferent sententiam. ¶ Ibi etiam iudicaria domicilia:in quibus de homicidijs et capitalibus iniurijs iudicabitur/statuatur. ¶ Spartiatarum more:muri in solo iacere facile patiantur/et poeticum illud approbetur:quo eneos/et ferreos magis muros quam terreos condere admonemur.nam id ridiculum in nostra republica nimirum esset:quod nostri iuuenes quotannis in agrum emittantur/qui caueis/foueis/edificijsque confectis longe hostes a sinibus arceant/&

Stul.

et muros nostrae urbi circumdemus.que res primum ad sanitatem ciuitatibus nihil confert:et que deinde animos ciuium demolire/et eneruare consuevit.nam sepe intra eos se recipientes:hostes minime fugant/putantque se non diurna non nocturna custodia vigilantes/sed murorum septo et vallo dormientes/saluos fore/quasi homines ad desiderium nati. ¶ Si muris aliquibus muniendi homines sunt:sic ab initio priuatae domus quoque condant/ut tota vrbs equalitate et similitudine vnus sit murus/habeantque domus omnes:sic totum ad vias aditum.nam haec dispositio/et intuentibus erit grata/cum domus vnus figuram tota ciuitas habeat:et erit ad custodiam facilitatem longe omnium commodissima. ¶ Heca principio construere ciues maxime curet/et ediles etiam provideant:et qui negligunt multa compellant. ¶ Curet ut vrbs quam mundissima sit:nec unquam patiantur a priuatis aut fodiendo aut edificando publicum quicquam occupari. ¶ Aquarum etiam pluuiarum (ut facile defluant) curam habeant:ceteraque ordinent in ciuitate et extra docti vsu/legum custodes/quecumque defunt/et videant ordinanda/ut circa forum gymnasia/et theatra spectantium/et doctum/discensiumque domicilia/et reliqua id genus omnia. ¶ Qui sponsas duxerunt:non minus nec aliter alijs temporibus quam ante nuptias in comestationibus viuendum. ¶ Ut viri comestationes publicas communesque habent:ita quoque et inter se mulieres. ¶ Cupiditates cibi/potus/& rei venereae/quarum due prime animalibus statim natis insunt/et tertia que ingens et acutissima ad propagationem generis posterius innascitur ardentissimo furore/et maxima petulantia homines vrit et agitat.ad id quod iocundum dicitur rapientes:timore/lege/et vera ratione a iocundo ad id quod optimum est vertantur.nam in quibus recte ducetur/virtus:sin contra/vicium innascetur. ¶ Sponsus ad sponsam/procreationemque liberorum animum vertat:et sponsa similiter ad sponsum atque ad opus/in eo tempore precipue quo adhuc non genuerunt.nam cogitare omnino sponsus et sponsa debent:quo pacto quam pulcherrimos/et optimos ciuitati liberos poterunt procreare.homines enim qui communiter aliquid operantur:quandocumque et ad se inuicem/et ad opus ipsum intendunt animum/bene et pulchre conficiunt omnia.sin secus:perperam.quapropter idem faciant:ad commune generationis opus oportet. ¶ Mulieres quedam/prout principibus placuerit:electe/harum rerum curam habeant.tertia enim hore parte in ede sacra commorantibus alie nunciet si quem virum/mulierem illorum qui matrimonij copula astricti sunt/gignendi habent facultatem/aliis intendere animum videat/et ad ea que in sacrificijs nuptiarum sunt iussu. ¶ Hec obseruatio procreationis liberorum/decennium non excedat/quando assit generandi fecunditas. ¶ Si que ad id tempus infecunde perseuerauerit:consilio cum propinquis et mulieribus harum rerum curatricibus habito/prout commodum utrisque est distinguant. ¶ Si qua de utriusque commodis acciderit altercatio:decem de legum custodibus delecti (quos ipsi voluerint) cognoscant. ¶ Mulieres iuuenum domos ingressae/si a modestia discedunt:partim monitis/partim minis ab inscitia ipsos/& delicto depellant:quod si nequeant:legum custodibus nuncient/atque id curet. qui si prohibere non potuerit:rem ad populum deferat/et scriptis erratum nominibus/iureiurando affirmet se illos meliores facere non potuisse. ¶ Qui scripto delatus fuerit.nisi accusatores deuerit/infamis esto.nec nuptiis/liberisque procreandis det operam ulterius:et si tentauerit/liceat cui libet cedere ipsum ipse. ¶ Ede sunt &

mulierū pene, expertes enī muliebriū degant honorū, nec ad nuptias/ partusq;
 liberorū profecte recipiantur: si in iudiciū accersite/ damnate fuerint. ¶ Si postq;
 secundum leges filios procreauerint: si aliene vir uxori coniugatur/ vel mulier alieno
 viro/ penis eisdē subiaceant. ¶ Virū vero et mulieres post procreationē liberorū
 caste viuentes: in his omnibus summopere honorētur, qui contra: vituperētur.
 ¶ Vite totius initium primus annus omnibus est: quem in facellis patrijs/ & viuen-
 di initium tam puero q̄ puelle scriptū esse oportet, scribatur autē in pariete dealba-
 to/ in vnaquaq; tribu: vt qui ad magistratus idonei sunt/ annorū numero cōstet,
 et cuiusq; tribus viuentes homines proxime scribantur semper: et nature ceden-
 tes/ similiter deleantur.

¶ TERTII HECATONO
 MIARVM
 FINIS.

¶ HECATONOMIARVM/ CENTVM ALIAS PLA-
 TONICAS LEGES CONTINENS LIB. QVARTVS.

16 **N**uptiarū tempus puelle sit a sextodecimo in vicesimū: idq; sit longis-
 20 simū tempus ad id constitutū, masculo vero a tricesimo: ad quintū
 30 et tricesimū. ¶ Magistratus tēpus in mulieribus vltra quadragesimū
 35 mū sit annū, in viris vltra tricesimū. ¶ Belli tēpus ab annis viginti ad
 40 sexaginta in viris: mulieribus vero postq; filios peperint vsq; ad qui-
 20 quagesimū etatis annū. ¶ Mulier pregnās: deambulet, et natus in-
 60 fans quasi cera fingatur/ q̄ diu tener est ac ad biennium vsq; institis astringatur.
 50 ¶ Nutrices (lege alias imposita multa) infatulos/ vel ad agros vel ad templa vel
 alio ad suos/ donec per se stare possint/ perferāt, ac etiam cū stare ceperint: ne pō-
 deris violentiā/ mēbra propter molliē distorqueantur/ gestent adhuc/ quousq;
 trienniū infantes exegerint. ¶ Sint autē robuste quoad fieri potest nutrices: nec
 vna solū sed plures in his singulis pena (nisi fiant) legibus sit imposita. ¶ Ad in-
 fantiū tam animi q̄ corporis cultum: perpetua/ die noctuq; nutritio agitatioq;
 adhibita/ omnibus confert/ et maxime tenerrimis, quare si fieri potest: sic habitent/
 quasi perpetuo nauigent, nam quoad cū pueros ad sonū tardiores/ occupare
 sono matres cupiunt: id non quiete neq; silentio/ sed contrarijs efficiunt, in vlnis
 eos portant/ agitantq; semper/ et illos vocis modulatione tanq̄ tibicinio quodā
 mulcent, quē admodū sit in debacchatiū/ furentiūq; remedijs. ¶ Puerorū educa-
 8 rio: neq; in metu continuo/ neq; in voluptate fiat/ absitq; nimia seruitus/ nimeq;
 delicie, nam infantia in metu enutrita: magis quouis per formidinē ferri consue-
 citi et ad timiditatē non ad fortitudinē hec exercitatio sit, et nimia seruitus atq;
 atrox: cū abiectos et illiberales/ et humana perosos faciat/ eos ad vite consuetu-
 dinē ineptissimos reddit, voluptas vero et delicie: ad mollitudinē/ et intemperatiā
 viam parāt, cū hoc/ eosdē difficiles/ morosos/ iracundos/ imperiosos/ et leui de cau-
 sa irritabundos/ efficientes. Quare quoad fieri potest: in his etiam dū tenelli sūt/
 mediocritas quedā cōsectetur. ¶ Primo triennio: ex clamore et fletu et suis oppo-
 9 sitis/ cognosci potest/ quid infantes cupiant ac non cupiant/ amentq; et odiāt, nā

vt nutrices offerūt qd̄ cupiūt & amāt: tacent, sin minus/ aut aliud: clamātes/ plo-
 rātesq; perseverāt. Quare hoc trienio: vt pacatiore/ trāquillioreq; sint aīo/ nō id
 tētandū vt oīno dolore/ metu tristitiaq; minime afficiant/ sed mediū potius cōie-
 ctandū, nec omnino voluptates permittēde/ nec oīno excludendī dolores, hunc
 enim mediocritatis habitū sequi debet: quisquis hominum diuinus est futurus.
 10 ¶ Grauide mulieres maxime omniū illo anno ita regēde sunt: vt nec ad volupta-
 tes multas/ furiosasq; ferant/ neq; doloribus agitētur/ sed tranquillā/ pacatamq;
 11 & mitem degant vitā. ¶ A triennio ad sexenniū: sine cōtumelia in quibus opor-
 12 tebit castigētur/ ne iracūdia efferant/ neue deliciofi reddātur. ¶ Cōgregent a tri-
 ennio ad lex vsq; annos singuli in sue tribus solēnitate: quorū dum tantilli sunt/
 nutrices modestiā/ incōtinentiāue obseruēt, & cuiq; cetui & nutricibus vna que-
 dam presit de mulieribus duodecim/ annuo tempore imperatura/ prout legum
 custodes ordinauerint, quā deligant mulieres nuptiarū curatrices/ in vnaquaq;
 13 tribu/ que ipsis etate sit equalis. ¶ Ad hunc magistratū assumpta/ in sacru quo-
 tidie eat/ iuriantēq; puniat/ seruū quidem & seruā/ peregrinū & peregrinā per
 14 vrbānos quosdam ministros, ciuē vero cuius animaduersio in cōtrouersia sit: ad
 notū etatē: femine a maribus secernant/ pueriq; deinceps cū equalibus maiori-
 bus/ & puelle cū feminis equalibus cōuerfent, & ad scientias vtriq; se verrāt: ma-
 res quidē ad magistrōs equorū/ arcuū/ telorū/ & funde/ femine quoq; ad eadem
 15 si concedat vsq; ad scientiam tantū/ & maxime ad armorū vsum. ¶ Iuxta scy-
 tharum legē/ nō solū sinistra arcu & dextra sagitta vtantur: sed vtrifq; similiter
 16 ad vtrūq;. ¶ Principes curam habeāt: vt mulieres ludos/ alimētaq; cōsiderent/
 viri vero disciplinas/ quibus omnes pedibus manibusq; vtrinq; eque potētes fa-
 cti per consuetudinē/ nature nō noceāt, & disciplina corporis/ in saltatione & lu-
 17 cta/ gymnastica dicitur: animi vero musica. ¶ Luctationē & discētes & docētes
 alteri beniuole largiant/ alteri suscipiāt gratiose, nā que in recta luctatione: a col-
 lo/ manibus laterūq; motu/ cū victorie studio honestoq; adhibentur/ & ad sani-
 18 tatē viresq; cōducunt/ & vtilitatē non modicā habent. ¶ Saltationes in choreis: Stul-
 tam viris q̄ mulieribus armatis/ fiant/ imitēturq; curetarū armatorū ludos/ &
 19 sicut/ sed armis tota ornata saltādi officio est perfuncta. ¶ Pueri & puelle anteq;
 in bellum prodire possint: armis equisq; oportet in deorū omniū pompis orna-
 20 tos/ modo velociōres modo tardiores in chorea & itinere supplicationes funde-
 re, quia hec in pace & bello vtilia sunt: cetero vero corporis exercitatiōes/ que ho-
 rum gratia nō sūt/ nō sunt liberales. ¶ Iisdem ludis & gestibus iisdem homines
 quos leges statuerint/ eisdēq; apparatibus & suppellectile semper vtant, nam cū
 mutātur: iuuetus occulte mores mutat, facitq; id: vt prisca vilia/ noua vero in ho-
 21 nore habeant, sicq; prisce leges pereūt irrite, quare: nulla ciuitati pestis est pernū-
 ciosior. ¶ Sumopere cauendū est: ne puericia in cantibus/ & saltationibus noua
 vnq; audeat imitari/ neue vllos pueros voluptatū blandimētis alliciat, Sed Egy-
 ptiorū more: tripudiorū cantū q; genera dijs omnia cōsectent, quod si quis ali-
 ter q̄ constitutum sit/ hymnis/ choreisq; vtatur: sacerdotes tam viri q̄ mulieres cū
 i j

Semist.

Stul.

Gentilis.

Gentilis.

legum custodibus/eum sancte ac legitime arceant. & qui repulsus fuerit: nisi libe-
 ter obtēperauerit/per totā vitam volēti cuiq; penas impietatis persoluat. ¶ Ne- 22
 mo audeat preter publicos/sacroscq; cātus aliquid canere/& preter cōstitutā iu-
 uentutis choreā moueri tripudio. qui paret: indēnis abeat. qui minus: legū custo-
 des/sacerdotesq; tam viri q̄ mulieres/puniāt. ¶ Si querulā orationē a ciuib⁹ au 23
 dire quādoq; oporteat: nō faustis diuinarū solennitatū diebus/ sed nefastis po-
 tius conueniāt/eantq; tunc cōducti chori externiq; cantores/quēadmodū in fu-
 neribus fieri videmus/vbi quidā mercede cōducti/cū flebiles mestiq; sint/lugu-
 bris quoq; vestis Carice gētis instar/misere defunctū ipsum deplorant. ¶ Can- 24
 tuū genus omne: in benedicendo/& feliciter ominando versetur/sitq; hec prima
 lex. secūda: vt cantu preces dijs quibus libamus effundant. tertia vt cū poete pre-
 ces ipsas/petitiones hominū a dijs esse nō ignorent: diligenter aduertāt/ne ma-
 la quasi bona postulet. neq; audeat quisq; poetarū: verbis aut cantu preter ciui-
 tatis leges/& iusta/vel honesta/vel bona/singere quicq; nec q̄ cōposuerit vlli pri-
 uatorū ostendere/anteq; constituti hac de re iudices/legūq; custodes & viderint
 & approbauerint. ¶ Hymni/laudesq; deorū: precibus mixte canantur. atq; ij 25
 ciues laudibus exornent: qui cesserunt e vita/si corporis vel animi vitibus/res ar-
 duas preclarasq; gesserint/& legibus libenter paruerint. nam viuētes adhuc lau-
 dibus hymnisq; honorare: tutū nō est/priusq; vita functus quispiā/finē viuendi
 preclarum fecerit. & hec: tam viris q̄ mulieribus virtute insignibus/cōmunia sint.
 ¶ Cātus & tripudia ita cōstituant. cū multa priscorū sint circa musicā antiqua 26
 poemata/& saltationū genera: decētia & accōmoda constitute ciuitati deligant.
 50 delectores aut nō pauciores q̄ quinquaginta annos sint nati: q̄ que sufficiēter dic-
 ta esse videant/deligāt/q̄ vero iprobe dicta/reiciāt oīno. que vero minus suffi-
 ciēter: corrigant atq; absoluāt/& ad legūlatoris voluntatē: saltationē/cantūq; &
 omnem choreā prudēter dirigāt. ¶ Sit musa ordinata atq; tēperata. nā in qua 27
 cūq; a primis annis ad etatē vsq; adultam/versatus fuerit aliquis: eā iocundā ar-
 bitrabitur/ oppositā autē odiet/illiberalēq; appellabit. iocūditas enī & suauitas:
 musis omnibus cōmunis est. at si vulgarē/imoderatāq; semper audire cōsueue-
 rit: eruditam/castamq; ac modestā/frigidā & asperā esse ducet. ¶ Quod in mu- 28
 sica magnificū est/& ad fortitudinē tendit/viris magis: quod autē venustū mo-
 destumq; magis mulieribus tribuendū. ¶ In ludis: oportet quod studio dignū 29
 est studiose sectari/non digna vero nequaq;. deus enī omni beato studio dignus:
 homo vero dei ludo fictus/ atq; id vere ipsius optimū est. nosq; eam vitam stu-
 dio dignissimam arbitramur: qua homines instituti/q̄ longissime ac optime in pa-
 ce vitam agant. ¶ Vt gymnasiarū/ doctrinarūq; publica edificia tripartito in 30
 media vrbe locanda: ita foris/equorū gymnasia in suburbijis similiter tripartito.
 ¶ Loca insuper ampla ordinanda: vbi iuuetus ad arcum & telorū iactū instrua- 31
 tur/exerceaturq;. ¶ Illorū omniū peregrini/ magistri precio conducēdi: qui illic 32
 habitantes/& ad rem militarem/& ad musicam venientes/ instituāt. & viri om-
 nes (quoad fieri potest) & pueri/nō modo quos parentes volunt/ necessario dis-
 scāt. vtpote qui magis ciuitatis sunt q̄ genitorū. & que pueri discunt ac exercent:
 eadem quoq; femine discant/exerceatq;. nam cum hoc modo in ciuitatibus nō

Semist.

fit: omnis ciuitas/pro dupla dimidia fit ex eisdem laboribus atq; tributis. probā-
 daq; sunt innumera circa Pontum mulierū milia: quibus nō equorū modo/ verū
 etiam arcū/ceterorūq; armorū equalis cura cum viris/& exercitatio est institu-
 33 ta. ¶ Magistratus & ciues: suis in locis nocte exurgāt/& magistratus publicum
 aliquid exerceāt/patres vero matresq; familias in domibus proprijs/rem suam
 curent. nam somnus multus: nec corporibus nec animis prodest. & turpe id & il-
 liberale videri debet: si ciuium aliquis totam per noctē dormiat/ nec primus ex-
 citetur ac surgat/ ita vt id toti familie pateat. & ita quoq; si domina videat ancil-
 lis negligentior: segnitie/ desidīaq; occupata. id apud seruos/ ancillas/ pueros/ &
 vniuersam deniq; domū/turpe. nemo enī dū dormit: alicuius precij est/nō ma-
 34 gis ac si non viueret. quare q̄ longissimo tēpore vigilandū: sola sanitatis cōmodi-
 tate seruata. ¶ Sole surgente: pueri ad magistratos proficiantur. quoniā nec pecu-
 des/nec alia prorsus vlla/ sine pastore viuere debent/ nec pueri quoq; sine peda-
 gogis sint. nā cū prudētie fontē nō dū perfectū habeāt: acerrimi/petulantissimiq;
 35 sunt omniū bestiarū. quare multis quasi frenis vinciēdi. ¶ Puer: cū primū a ma-
 tribus/nutricibusq; seiungit/pedagogis ad puerilē lasciuiam regendā cōmitten-
 dus. deinde vt liber: preceptoribus/doctrinarū potissimū gratia. Deinde quasi
 seruum castiget quicunq; eliberis/si forte qua in re deprehenderit puerū ipsum
 in pedagogum & preceptorē delinquere. q̄ si presens quis/iure nō castigauerit:
 56 maximo subiiciat opprobriū. ¶ Rem hanc: ille qui de custodibus legū ad prin-
 cipatū puerorū electus fuerit/cognoscat: siue ille qui eos deprehenderit non cas-
 tigauerit cū oporteret/ aut nō modo quo oporteret secūdū leges/ ad bonū ipsū
 37 dirigens semper/& cōuertens. ¶ Primū percipiēda que ad litteras pertinet. dein-
 de que ad lyram. preterea que ad cōputationem numerorū spectant. itē que ad
 diuinorū astrorū/solis/lunęq; circuitū petquirendū. vt vniuersa ciuitas nō igno-
 ret ordinem dierū in mensem/mēsumq; in annū. atq; ita: tempora/ solēnitates/
 38 sacrificia vt decet disposita/viuam ciuitatē/ vigilantemq; reddant. vt & dijs ho-
 nores tribuant homines: & ad hec afficiantur prudentiores. ¶ Ad litteras: de-
 cennes pueri proficiant/triennioq; insistant. & qui decē egerint annos/ lyre si-
 militer tres annos incūbant: nec liceat ante id tēpus discedere/ neq; vltra detine-
 39 ri. alioqui honores qui disciplina peditis dant: nō consequant. ¶ In his annis:
 litteras donec legere scribereq; possint/ discāt. at nō illis legēda/ exponēdaq; om-
 nia poetarū monumēta/ in quibus lyra nō vtunt (qui aut hexametro/trimetro/
 alijq; metrorū generibus scripserūt) ceu asserūt multi/ vt ex variorum poetarū
 peritia/facundi reddātur. sed leges ipse/ atq; ea que ijs leges aut mandat aut pa-
 40 hibent sunt cōsentanea: siue poetice siue soluta oratione scripta sint/ siue simplici-
 ter dicta. ac primū preceptores lex cōpellat/ hec dicere atq; pbare: vt eos qui nō
 probēt repellat. ijs vero preceptorū/ qui probant: erudiendos/ instituēdosq; ado-
 41 lescentes cōmittat. ¶ Qui eos in lyra instituēt: illos cantus eligant/q̄ probas ani-
 mi imitationes habent. & adolescentū auribus cōcinant: trahantq; eorum ani-
 mos imitatione quadam perductos/ ad virtutis possessionē. ¶ Cum is qui pue-
 ros in musica/ gymnasticaq; curabit/nūq; ocio abundet: lege illi permittatur/ vt
 ad eam curam/ quos velit ciuiū/ & virorū/ & mulierum/ accipiat socios. & gym-

narias/omnes etiā exercitationes bellicas nūcupamus: vt peritiē luctādī/saltan-
 dī/sagittandi/iaculandi/peltaſtice/& omnes armatorū dimicationes/acierū or-
 dinationes/ducciones exercitus/caſtrorū positiones/& quecunq; ad equeſtrem
 pertinent diſciplinā. que omnia ſcient publici magiſtri a ciuitate cōducti: quo ea
 pueros/puellasq; viros & mulieres doceāt. nam magno reipublice vicio dādum
 eſſet: ita mulieres educari/vt ne veluti aues pro filioliſ/ contra feroces audeāt be-
 ſtias pugnare/moriq; nolint potius/cūcta q; pericula ſubire/q; ſtarim ad aras tē-
 plaq; cōiugere/opinionēq; de hominū genere dare/omniū ignauiffimū eſſe ani-
 malium. ¶ Deformiū corporum/cogitationūq; motus/qui ad riſum & comedi-
 am/verbis/cantu/saltatione/omnibuſq; huiuſmodi imitationibus ſpectant: ſerui
 & peregrini precio cōducti imitent. ſtudiū vero illis nullū adhibeatur: nec a deo
 liber ſit ciuis/ſeu vir ſeu mulier/qui diſcere audeat. atq; ita ad riſum ſpectātes lu-
 di/qui comedie appellānt: lege diſpoſiti ſunt. ¶ Tragedie que res ſerias tractāt:
 niſi meliora tractent/q; que ex veteri ordinatione ſunt tradita/minime admittā-
 tur. nam id haud quaſq; eſt admittēdum vt tragedi res ſerias in foro conſtituāt/
 & clamorofos cōſtituāt hiſtriones: qui altius q; magiſtratus exclamēt ad liberos/ad
 vxores/ad turbā vrbis omnē/de eiſdē rebus nō eadē ſed contraria concionātes.
 SO ¶ Sūme cautionis cura gymnasijs eſt adhibēda: ne qui docēt/ bonarū diſcipli-
 PHI narū loco/prauis institutionibus adoleſcētū animos corrūpant & inquinent. nā
 STI nō graue admodū quiddā eſt & durū rerū omnīū imperitia/ nec ſummū malū:
 CA nō graue admodū quiddā eſt & durū rerū omnīū imperitia/ nec ſummū malū:
 ſed multo pernicioſius eſt/ male cōparata multarum rerum peritiā atq; noticiā.
 ¶ Aſtologia eatenus diſcēda: vt de celeftibus nichil prophanū loquamur/ ſed
 poſtq; didicerimus/ recte loquamur. nam id verū nō eſt: de ſole & luna/ ceteriſq;
 ſtellis q; vnq; pererrēt. nam vnū quoduis: iter vnū/ nō multa peragit/q; quis vide-
 atur per multa ferri. ¶ Legis cōditor: leges nō ſolū cōſcribat/ ſed etiā declaratio-
 nem quandam illis adiungat. qua: que honeſta/turpiaue ſibi vidētur/ ſignificet.
 ¶ De venatu aquatiliū/volatiliū/ pedestriū nec ferarum ſolum/ verum etiā
 hominū: que legiſlator laudabit aut vituperabit ad iuuetutis exercitationem/
 in illis iuuenes pareant. vt ne labore nec voluptate reuocati: aliter faciāt q; legiſ-
 lator conſuluit. & magis honorent/ que cum laude dicta & exhortatione propo-
 ſita ſunt: q; que minaci & vindici lege ſancita. ¶ Quadrupedum venatio: omni-
 um que corporis viribus agitur/optima ſit. nam id optandum: vt nunq; marine
 venationis/hamiq; cupiditas homines alliceret/ nec omnino aquatiliū per ocio-
 ſam venationem ſagena capiendorum/ nec pyrante amor vnq; homines per ma-
 ria/iniquos atrocēſq; hominū venatores efficeret. neq; vnq; furti latrocinij cupi-
 ditas: vel in vrbe vel in regione/in mentes hominū veniret. nec volatiliū iocū-
 da venatio/potius ſeruilis q; libera/ nec dormientium que vicibus quibuſdam in-
 terpoſitis ſit/ nocturna q; vocatur/ & ocioſorum eſt hominū. neq; que ſit in labo-
 ris remiſſione: & que retribus laqueiſq; non cōſtantis animi viribus/ ferarum do-
 mat atrocitatem. ¶ Sacros venatores: vbiq; venari velint/nemo prohibeat.
 ¶ Venatorē nocturnū/retibus & canibus ſuis ſidentē: nemo vſpiā venari ſinat.
 ¶ Auceps: per icultos agros mōteſq; vagari pmittat. ¶ A cultis locis/sacriſq; i-
 cultis: a quocūq; pellat. ¶ Piſcator: nec in portibus/nec in ſacris fluuijs/paludi-

bus/ſtagnisq; venetur. in alijs liceat: dūmodo ſacrorū non vtatur permixtione.
 54 ¶ Non belli tempus expectandū: ſed ipſa pace/ ciues ad rem bellicā exercēdi.
 & ciuitas: ſingulis menſibus bellicas vires experiat nō minus vno die/ ſed pluri-
 bus etiam ſi magiſtratibus viſum fuerit/viri ſimul & mulieres & pueri/nec hye-
 me nec eſtu vitato. & quādoq; vniuerſo educō populo: pugne quedam ſolēnes
 feſtiueq; ſiant/bellicas pugnas q; maxime imitantes. nam id impudentiſſimū ſi
 non in certamen pugilū non preexercitū deſcēdendū: audere ad maximū cer-
 tamen/vbi pro vita/pro liberis/pro rebus ſuis/pro patria pugnatur/nō exerci-
 55 tatum defendere. ¶ Victoriſq; premia & laudes/victis contra vituperationes
 56 ſiant: prout ſinguli & in certaminibus/ & in omni vita ſe geſſerint. ¶ Non pau-
 ciores annos q; quinquaginta natus/ ſit poeta harū rerū: neq; ſolū poeticā muſam
 ſufficiēter poſſideat/ ſed etiā aliquid preclarū & iſigne fecerit. vt optimus quiſq;
 57 laudibus efferat: & vituperatione/ cōtrariū deprimat. ¶ Eorū poemata qui bo-
 ni viri/honoreq; digni i ciuitate ſunt/ & res preclaras geſſerūt: etiā ſi minus mu-
 58 ſica ſunt/ decātenē. ¶ Huius rei iudiciū iſ/ qui puerili doctrine preponit ceteriq;
 legū cuſtodes habeat: & probis viris hunc honorē tribuāt/ vt illis ſolis libertatē
 in muſicis preſtēt/ ceteris autē prohibeant. neq; quiſq; audeat muſā canere (q; ſi
 59 Thamyre/Orpheiq; hymnis ſuauiore) horū iudicio nō probatā. ¶ Res milia-
 ris quotidie agat: minori quidē exercitatione ſine armis/ choriq;/ omniſq; gym-
 naſtica ad hāc inciteat. maiori vero exercitatione/ non rariuſq; ſemel in menſe: vt
 certent ſinguli ad capiēda vel retinēda loca/ & inſidias/ omneſq; rem bellicā imi-
 tent/ & pila ſe exerceāt/vndiq; ſe vertēt/ ac telis vtant/ ad vera & periculofa te-
 la q; proxime accedētib; nec oīno abſq; timore ludus huiuſmodi inter ciues aga-
 tur: ſed formidinē inferat: atq; ita qui magno ſunt aīo quodāmodo quiue igna-
 60 uo prodat. ¶ Si autē quis cede inuolūtaria i his certaminibus moriat: iſ q; inter-
 fecit/ lege expiatus/ mūdus ſit in poſterū. nam paucis ita mortuis: ceteri nō dete-
 riores futuri ſunt. & niſi timor in his omnibus extinctus ſit: multo magis ciuitas
 61 timalū eſt q; illud. ¶ Nō liceat ob rem priuatā: curam rei publice precipuā/ ciuē
 relinquere. nā cū diuitiarū cupiditate (ceteris oibus neglectis) homines ſolū mo-
 do rem priuatā curant: ad id incūbens ciuū animus/ nulli proſuſ/ niſi pecunijs
 quotidie cumulandis/ dare operā poteſt. & artes/ & ſtudia/ que ad lucrū condu-
 cunt/ libentiſſime complectūtur omnes: cetera ſpernunt. & id cauſa eſt: ne ciues
 quicq; honeſtū/ bonūue officium curent/ ſed inſatiabili auri & argenti cupidita-
 te/ & honeſta pariter & inhoneſta artificia cōplectantur/ & quoduis agant/ ſeu
 faſ/ ſiue nefas habeat/ vt pecunias cumulēt. quibus ſubminiſtrātibus: veluti pec-
 cora vētri ac veneri ſeruiāt. hīc q; natura modeſti ſunt: ad mercaturā/ nauigatio-
 nē/ viliaq; miniſteria cōuertunt. qui viriles & generoſi: ad furta/ latrocinia/ ſacri-
 legia/ inſidias/ ſceleraq; tyrānica. qui cū bonis a natura prediti eſſent dotibus: i-
 felices tamen hac ipſa cōſuetudine euaserunt. quopacto enim infelices nō ſunt:
 qui cupiditate/ vt vehementi quadam & perpetua fame/ coguntur per omnē vi-
 92 tam ſuam/ animā cruciare. ¶ His certaminibus que ad bellū conducūt/ premia
 63 ponantur: cetera dimittant. ¶ Eum qui ſtadium curſurus eſt: preco premiū vo-
 cet/ ille vero cum armis ingrediatur. nam agilitas corporis: altera manuū/ altera

Thamyras
Orpheus.

pedum ad bellum cōducit. illa in pugnando/luctandoq; hec ad insequendum/
 declinādūq; sed neutra absq; armis magno vsui est. quare nudo absq; armis in
 stadio certatori: premia nulla ponātur. ¶ Primus stadiū cursurus/armatus in 64
 grediatur: deinde qui diaulum/tertius qui equis/ quartus qui dolicū/ quintus q;
 leuiore armatura ornatus. quē primū sexaginta stadiorū/ ad aliqđ templū per-
 uenturū inuitemus. Alius grauiore armatus armatura: breuius/ ac planius spa-
 cium cursurus. Alius sagittarius omni arcuū ornatu munitus centū stadia/ per
 mōtes variāq; regionis naturā/ ad apollinis dianeq; tēplū certans perueniat. &
 certamine cōsūtuto expectabunt: & victoribus singulis premia dabūt. ¶ Vnū 65
 certamen sit puerorū/ alterū imberbiū/ & tertū virorū. viri tripartito/ imberbes
 duplo/ et pueri simplō currāt: & cū sagittarijs ceterisq; armatis cōcertēt. ¶ Ultra 66
 decimūtertū etatis annū/ donec nupserint: nō lōgius vicesimo nec breuius deci-
 mo atq; octauo puelle ad certamē cursus descēdant/ q; quidē cōgruo vtant vestis
 tu. ¶ Vnū ad vnū/ duorū ad duos/ & vsq; decē ad decē/ armis pugna fiat ad ro 67
 bur augendū: & id cōmune sit tam viris q; mulieribus/ ad etatē vsq; nubilē. indu-
 cāturq; in his armorum certaminibus periti: vt lege sanciat quid aliquis nō pa-
 tiens aut faciens vincat/ & victū similiter quisnā ordo decernat. ¶ Peltastica ve 68
 ro vniuersa pugne pancratiace opponat: certeturq; arcu/ pelta/ lanceis/ lapidūq;
 manu & funde proiectione. & qui omnū optime in his se gesserit: huic lege/ ho-
 nores victorie tribuant. ¶ Armati in equis concertent: sintq; certaminū iudices 69
 magistri equitū/ & tribuni/ tā de omni cursu equorū/ q; de ijs qui cū armis & ascē-
 dunt & descēdūt. cōtentio/ concertatioq; etiā habeatur: ex equo telum immittere.
 ¶ Femine ad hec legibus nō cogant: verū si prior disciplina/ cōsuetudoq; virgī 70
 nes ad hec incitat/ admittant. ¶ Certamina musice/ vicissim fiāt: prout athlete/ 71
 doctor iuuenū/ legūq; custodes vna cōgregati ordinarint/ festosq; dies statuēt ci-
 uitati. ¶ Secūdū naturā ad procreationē/ homines itidē & mulieres dūtaxat ve 72
 nere vtant. nā qui secus istis vtunt: genus hominū/ dedita opera/ interficiūt/ in la-
 pidē seminātes/ vbi radices agere qđ feritur nūq; poterit. & q; corp⁹ amat/ eiusq;
 formā: quasi fructū quendā esuriens/ is satiari dūtaxat querit/ nullūq; aio ama-
 ti/ prebet honorem. sed qui minus de corpore curat/ & animo cōsiderat potiusq;
 desiderat: cū ipsū (vt decet) animū diligit/ corporis vsū/ petulantia & cōtu-
 meliam arbitrat. & cum temperantiā fortitudinē magnificentiā & prudentiam
 reuereatur & colat: cum casto amico castus viuere volet. imo vero constat q; plu-
 rimos: q; quis iniqui sint/ bene & diligenter ac sponte a pulchrorum coniunctione
 sese abstinere/ cum frater aut soror eximia pulchritudine alicui sit/ & a filio & a fi-
 lia. idq; quod nichil horum fas esse dicitur/ sed apud deū odio haberi/ & ea tur-
 pium omnū esse turpissima. Id quoq; in causa est: vt ne cupiditas quidem harū
 rerum vulgus infestet. ita publica fama statim ab ineunte etate hos contra natu-
 ram venereos abusus/ nefarios esse & maxime omnū apud deum odio haberi
 predicet: & apud seruos & liberos/ masculosq; & feminas & vniuersam ciuitatē/
 quasi sacrū qđ dā oraculū sufficiēter repellat/ phibeatq; & manifestū & furtiuū
 horū cōcubitū. neq; decet homines: aibus/ multisq; beluis eē deteriores. ¶ Ab 73
 stinendū etiam ab agro illo femineo: vbi semē/ germina nolit producere. hec sta-

bilita lex: ab omni amorū insania & furore/ ab adulterijs & meretricum amoribus/
 a nimio potus atq; cibi luxu liberabit/ & vxoribus viros conciliabit/ pluri-
 74 maq; alia pariet bona. ¶ Quod si hec nefaria consuetudo barbaros aliquos corru-
 perit/ & nō facile sit legillatori q; primū hāc pestē depellere: laboribus corporis/
 veneris robur infrigat/ vt alio vires suas conuertāt. & palam fieri prorsus vetet:
 vt nemo generosas liberalesq; mulieres preter suā vxorē tangere audeat/ neq; cum
 emptis vel alio quocunq; modo acquisitis cōgrediat/ nisi simul viros omnes mu-
 lieresq; lateat. alioqui infamis lege habeat: omnibusq; ciuitatis (ceu peregrinus
 75 aliquis) priuatus sit honoribus. ¶ Nemo fines atq; terminos terre moueat: nec
 cuius vicini/ nec finitimi peregrini/ si agri extrema possideat. qui legi obtēperat
 demnis esto. qui despexerit: duplices penas luat. primo quidē deo vindice. dein
 de lege q; iubet: vt nemo sponte vicini sui terminos moueat. & eum qui mouerit:
 quicūq; voluerit ad agricolas deferat/ agricolae ad iudiciū. a quo dānatus: vt pote
 terminorū/ clam/ viq; turbator/ reddat. patiatuq; prout iudices iudicauerint.
 76 ¶ Quicunq; fines egressus/ vicini coluerit agros: damnū restituat/ & imprudē-
 tie atq; illiberalitatis luat penas. duplūq; loco mulctē/ ipsi deponat cuius agrum
 coluit. cognitores vero iudicesq; & cēsores huius rei agrorū curatores sint. in ma-
 ioribus quidē/ vniuersus duodecime partis ordo: in minoribus vero/ q; custodij
 77 presunt. ¶ Si quis pascuis noceat: illi (cognitis dānis) iudicent/ atq; condemnēt.
 78 ¶ Si quis aliena examina persequit/ atq; era pulsans delectatione apes ad se tra-
 hit: dānum restituat. ¶ Si quis ignē in materiā sic imiserit/ vt vicino non cauerit:
 79 prout magistratibus videtur condēnetur. ¶ Similiter qui plantando/ mensurā
 80 vicini agri nō reliquerit: ita plectat/ vt a plerisq; legū latoribus sufficiēter dictū
 81 reperitur. ¶ De aquis prisce sunt leges: & ille quoq; bone sint. ¶ Qui aquam ad
 82 sua voluerit ducere: a publicis fontibus ita deducat/ vt nullius priuati manifestū
 fōtem perturbet/ & deducat qua velit preterq; per domos/ aut sepulchra/ aut lo-
 83 ca sacra/ nec aliud damnū inferat nisi quod ab ipso riuulo efficitur. ¶ Si aque in-
 opia i solo sita in locis aliquib; aquas ab ethere defluētes non retinet: cū quispiā
 necessitate opprimitur/ in loco suo ad Cretam vsq; defodiat. & si hac in profun-
 ditate nichil aque inuenerit: tantū a vicinis aquetur quantū necessitas postulat.
 84 ¶ Si vicinis vero pauca aqua sit: aquā dī mod; quo vtatur quotidie/ sibi ab agri
 85 curatoribus statuatur. ¶ Si aque pluuiiales abundēt/ & qui inferiores partes ha-
 bitant/ ita defluxū prohibeant vt superioribus noceant/ aut contra si superiores
 incōsiderate fluere aquas permittētēs inferioribus noceant/ & cōuenire nō que-
 ant: in vrbe quidem edilis/ in agris qui in agris preest/ modū imponat. quē si q;
 non seruauerit: inuidie/ & peruersitatis penas exsoluat/ & vicino damnū in du-
 86 plo restituat. ¶ Qui uas aut ficus de rusticis fructibus ante vindemie tempus/
 quod arcturo cōcurrat/ gustauerit: quinquaginta dragmis/ si de suo agro/ templo
 dedicādas persoluat. sin a vicinis acceperit: minā. sin ab alijs: duas mine partes.
 87 ¶ Uas/ ficusq; cū cōmode recōdi nō possūt: quomodo & quādo voluerit si sua
 sunt/ colligat. sin aliena: quoniā lex est/ vt nemo moueat que nō posuit/ q; accepe-
 88 rit (nisi persuaferit) mulctē. ¶ Si seruus quispiā non persuaaso agri domino/ eas
 acceperit: pro singulis ficibus vuarumq; acinis/ equalia numero verbera patia-

tur. ¶ Inquilinus: fructibus emptis ad repositionem ineptis/ si cupit vescatur. 89
 ¶ Peregrinus autem: in ipso itinere/ si transeat solus aut cum vno tantūmodo/ 90
 fructus non reponendos si velit/ hospitali cum venia gustet. alios autem gustare
 (quos rusticos dicimus) peregrini lege prohibeantur. ¶ Si repositioni aptos in- 91
 sciis tetigerit. si seruus/ plectatur: si liber: dimittatur admonitus/ si quisq; so-
 lummodo ad repositionem ineptas gustare licere/ eas vero ex quibus vne pisse &
 vinum/ & carice fiunt/ minime. ¶ Pyra vero & mala tum alia tum punica cete- 92
 raq; huiusmodi clam auferre turpe non sit: at si quis deprehensus fuerit paucio-
 res annos q̄ triginta natus/ sine vulneribus verberetur/ nec pena vlla propter hu- 93
 iusmodi verbera libero sit. ¶ Aduene quoq; perinde ac de ijs quos diximus re-
 positioni ineptos: carpere liceat. ¶ Si senior quispiam comederit nec asportauerit: 94
 omniū huiusmodi fructuum sit particeps. ¶ Si quis sponte alienam aquam/ 95
 siue scaturientem e fontibus siue collectā/ veneno/ aut foueis/ aut ablatione cor-
 ruperit: ad ediles deferatur. vbi si deliquisse conuincitur: damnū restituat/ & fon-
 tes aut aquarum vas vt ipsi ad faciendam purgationem iudicauerint/ ita purget.
 ¶ In aduectione omniū/ que in agris colliguntur: liceat cuiq; res suas qua velit 96
 aduehere/ modo aut nulli damno sit/ aut sibi triplum proueniat lucrum eius da-
 ni/ quod vicino infertur. horum cognitores/ magistratus sint/ & ceterorum om-
 nium que per iniuriam spōte quis/ aut vi aut clam/ vel per se/ vel per illa que possi- 97
 dentur/ aut ab eo in personam aut in rem tulerit. ¶ Horum omniū: ad magis-
 tratus/ si damnum tres minas nō excedit/ si maius sit/ ad constituta publice iu- 98
 dicia causa deferatur/ & qui iniuriam intulit puniatur. ¶ Si magistratum ali-
 quis iniuste de damno alicuius duplum ei/ qui passus est iniuriā/ debeat/ & om-
 nino si quid per iniuriā fecerint magistratus: causa ipsa a quolibet volente in pu- 99
 blico iudicio agitur. ¶ Nullus ciuis opificio vllō detineatur: sed nec seruus qui-
 dem ciuis alicuius. nam artemagna/ que exercitatione longa/ multisq; doctrinis 100
 indiget occupatus est ciuis: cum cōmunem ciuitatis ornatum procuret. & duas
 artes/ aut duo diligenter studia exercere humana natura non potest: neq; etiam
 quisq; potest satis arti quidem vni vacare/ & alterius artis opifici presidere.
 ¶ Hinc in ciuitate nemo erarius simul & lignarius faber sit: nec lignarius faber
 fabris erarijs/ magisq; opificio suo presideat. sed singuli artifices singulis artibus
 vacent: & ab eis victum acquirant.

¶ QVARTI LIBRI HE-
 CATONOMIAE
 RVM.
 F I N I S.

¶ HECA TONOMIARVM/ CENTVM ALIAS PLA-
 TONICAS LEGES CONTINENS LIB. QVINTVS.

1 Ancilem ita ediles obseruari procurent: vt si ciuis aliquis ad artē
 aliquā magis q̄ ad virtutis curā declinauerit/ opprobriū atq; infā-
 2 mia notatum/ ad cursū suū conuertant. ¶ Si peregrinus aliquis du-
 3 abus artibus vacet: vinculis/ multa/ expulsionē/ vnā tantū comple-
 cti cogatur. ¶ De mercede opificū/ de operis ipsorū approbatione
 aut improbatione/ de iniuria quā patiūtur aut inferunt: ediles vsq;
 ad dragmas quinquaginta cognoscant/ maiora vero ad publica iudicia delata/ se-
 4 cundū legē iudicentur. ¶ Vectigal importandarū aut exportandarū rerū: nullum
 5 sit penitus. ¶ Thus vero/ et cetera huiusmodi que dijs incenduntur/ peregrinaq;
 sunt/ purpurā similiter et colores alios qui a regione non producuntur/ et omnia
 deniq; peregrina/ nisi necessaria sint: nemo adducat. nec rursus quod regiōni ne-
 6 cessariū sit: nemo exportet. ¶ Hec omnia legū custodes duodecim qui reliqui sunt
 7 exceptis quib; senioribus: procurēt/ atq; cognoscant. ¶ Arma vero et instrumē-
 ta bellica: si aduecticia arte est opus cōuehantur/ et quecunq; ad hec idonea sunt.
 et horū magistri equitū/ et ductores exercitus curā habeant: vt ciuitas/ inuehen-
 8 di exuehentiq; facultate cū opus fuerit nō priuetur. de quibus legum custodes:
 9 sufficientes/ decet vsq; leges ferant. ¶ Nulla in re/ colligende pecunie gratia: vel in
 10 vrbe vel in vniuersa regione/ cauponatio fiat. ¶ Annona que ex agris percipit: in
 11 duodecim partes ab omnibus distribuatur similiter cōsumēda. et duodecima pars
 12 queq; vt tritici/ ordeī ceterarūq; frugū et fructuū/ venaliū quoq; omniū animalis-
 um tripartito et conueniēti ratione dispensetur. et pars vna liberis/ altera seruis/
 et tertia opificibus ac omnino aduenis/ tribuatur. et hec tertia omniū necessariorū
 13 pars: venalis semper/ ac necessario sit. de duabus vero partibus: nichil necessario
 14 vendatur. ¶ Cum tres partes sint: quoad hoc nemo plus habeat/ nec dominus nec
 15 seruus/ nec aduena/ sed equalis eadēq; similiter sit omnibus distributio. ¶ Quilibet
 autem ciuis cū duas partes acceperit: seruis ac liberis quot et qualia velit suo
 12 arbitratu distribuatur. ¶ Omniū animalis quibus victus a terra prebetur: ita fiat
 13 distributio. ¶ In singulis duodecim partibus: duodecim vicis sint/ et in singulis
 duodenis vnus in medio in quo rerū venaliū loca et templa consecrata sint/ et cu-
 14 stodū edes/ vndiq; munitissime. ¶ Reliqua regio: opificibus in tredecim partes
 distribuatur/ et pars vna in vrbe habitet/ per duodecim vrbis partes diuisa/ alie exte-
 riorem vndiq; teneat locū. atq; in singulis vicis opifices ad agriculture cōmodita-
 tem idonei habitare cōpellantur. et horū omniū magistratus ij qui agris presūt/
 curā habeant: et quot quibusue singuli opificibus egent/ et vbi habitantes opifi-
 ces impedimēto agricolis non sint/ sed magnā ipsis afferant vtilitatem. vrbiorū
 15 vero opificū: curā ediles habeant. ¶ Res venales: cure censoribus sint/ qui primo
 rem sacrā curent/ deinde ne quis vendēdo emēdoue iuriā faciat vehemēter pro-
 16 uideāt/ et imoderatos contumeliososq; omnes cōpescant. ¶ Primo vero mensis
 cuiusq; die: ciues/ eorūq; ministri/ duodecimā tritici partem et similiū ad id ser-
 uatorū emendā peregrinis proponāt: emantq; peregrini pro totius mensis tē-
 pore triticū/ et reliqua necessariorū/ que primo foro venduntur. decimo vero die:

venditio emptioque mensi sufficiens statuatur. ¶ **V**icesimotertio: animalium venditio 17
 quibus homines egēt/supellectiliūque/ut corij ac vestium et similia fiat. et in his
 omnibus: nec dominis/nec seruis cauponari liceat. ¶ **I**n peregrinorum tamē foro 18
 peregrino: liceat opificibus/ eorumque seruis/ vinū cibūque commutare ac vendere/ car
 nesque coctas. que res: a plerisque cauponatio nominatur. ¶ **M**ateria vero ignis vni
 uersa: quotidie peregrinus ab ijs qui in agris id curāt/emere possit/ceterisque pere
 grinis prout velit et quādo velit iterato vendere. ¶ **C**eterarū rerū omniū et supel
 lectiliū quibus vtuntur: in cōmuni foro/venditio fiat/in locis determinatis/vbi le
 gum custodes/cēsoresque vna cum edilibus locū designarunt/ et precia venalibus
 imposuerunt/ et illic nummi rebus cōmutentur/ et res nūmis. ¶ **C**ommutet vnus
 quisque per seipsū neminē cōmittens: quod si cōmiserit/ siue receperit/ siue non/ quies
 cat oportet. nam nullū taliū cōmutationū: iudiciū sit. ¶ **S**i quid vēditū/ emptūque 22
 pluris minorisue est/ quā lex iusserit/ qua rerū venalium mensura et precia constitu
 ta sunt: apud legū custodes/ plus illud cōscribatur/ et contrariū deletur. et ita de
 cōscriptione bonorū que ab incolis peregrinisque possidentur fiat. ¶ **L**iceat cuius
 certa conditione ad urbem migrare: et hoc ita/ vt artē aliquam exercent. nec plu
 res quā annos viginti: a die cōscriptionis permaneat. quo in tempore nullū incolē
 di vectigal soluere cogatur: nisi frugalitatis exemplū. nec emptionis/ vēditionisque
 gratia erario quicquid debeat. cum vero viginti anni exacti fuerint: accipiat rē suam
 et abeat. ¶ **Q**ui si magnū aliquod beneficiū/ intra viginti annos ciuitati contulerit/ 24
 velitque pluri tempore aut etiam per vitā in ciuitate manere: fiat illi quod petierit/ ra
 tumque habeatur/ si modo cōsilio/ concioni que persuaserit. ¶ **I**ncolarum filijs si ipsi 25
 quoque similiter opifices sint: post quītūdecimū etatis annum/ ita colonie tempus
 incipiat/ vt viginti postea maneant annos/ deinde quo velit proficiantur. et si ma
 nere voluerint: maneant/ postquā similiter persuaserint. qui vero discedit/ oblitera
 ta descriptione que apud magistratus erat cōscripta/ abeat. ¶ **Q**ui deprehensus 26
 in sacrilegio erit: si seruus peregrinusue fuerit/ in facie ac manibus calamitate ipsius
 litteris iniusta/ verberatus prout iudicibus videbitur/ nudus extra fines pellatur.
 nam hoc supplicium: continētior forsitan efficietur/ euadetque melior. nullū enī sup
 plicium a lege factum/ ad malū tendit: sed ad alterū duorū/ aut vt melior/ aut min
 prauus qui penas dedit efficiatur. verū cui talis suboritur in animo cogitatio: in
 telligat id malū a priscis atque in expiatis flagitijs/ sibi innascenti. et ideo ad expiatio
 nes confugiat: et ad sacrificia supplex/ et ad consortia bonorū virorū/ vbi partim
 audiat partim discat iusta honestaque ab omnibus esse colenda/ et malorū consuetu
 dines apprime fugiat. si cessauerit morbus: bene secū actū est. aliter mori satius ar
 bitratus: optandū illi desinere viuere. ¶ **S**i ciuis quispiam aliquid tale in deos/ in 27
 parentes/ aut in patriā perpetrare et ad maximam iniuriā induxisse animū depre
 hendatur: hunc iudex (quia ex puero bene doctus/ educatusque a maximo scelere
 non abstinuit) sanari non posse existimet/ pena huic mors malorū minimū. vitu
 peratus autē (vt alios exemplo iuuet) extra fines perdat. Cum enī insanabiles/
 vita priuatur id dupliciter ceteris prodest. nam horū exēplo a peccato ceteri de
 terrentur/ et improbis hominibus ciuitas ipsa mundatur. filijs vero eius/ et gene
 ri vniverso/ si mores paternos fugerint: quia nati ex malo fortiter virtutem secuti

sunt/ honor exhibeatur/ et laus. ¶ **N**ullius istorū: pecunie in fiscū redigantur/ in
 ea republica/ in qua sortes easdem semper et equales manere oportet. sed quādo
 quis/ ea que pecuniarū multa luenda sunt: quod supra sortē possidetur/ id impen
 datur/ sors integra maneat. cuius rei exactam veritatē: a descripto sēsu/ legū custo
 des semper iudicibus deferant/ ne quis vnquam propter indigētiam pecuniarū/ sua
 sorte priuetur. ¶ **Q**ui si quis maiore dāno dignus videatur/ nec fideiussore liberali
 tateque amicorū liberetur: manifestis/ diuturnisque viculis/ et ceteris opprobrijs pu
 niatur. ¶ **P**eccatū nullū impunitū sit: neque profugus vllus/ et impunis abeat. sed
 aut morte plectatur: aut vinculis/ aut verberibus/ aut ignominiose sedendo stan
 doque in sacris ad extremitates regionis perductus. aut ea ratione que dicta est: pe
 cunijs multatus/ penas luat. ¶ **I**udices capitalis criminis/ sint ipsi legum custo
 des: et optimi quique ex eorū numero delecti/ qui anno proxime preterito functi
 magistratibus fuerint. ¶ **C**orā accusate/ defendeteque quā proxime seruata ipsorum
 dignitate/ iudices sedeant: vbi ciues qui ocio abundāt/ assint omnes/ taliaque iudi
 cia diligenter audiāt. in quibus cum prima oratio ab accusatore habita fuerit de
 fensor alterā dicat. deinde senior de iudicibus: que dicta sunt (omni adhibita dili
 gentia) sufficēter examinet. post eum ceteri omnes considerent. et qui nihil discuss
 sione sua dignū censet. alteri examinationē suā relinquat. que tunc conclusa fue
 rit: scripta (in scriptis omnium iudicū signis) in sacrario deponatur. sequenti die simili
 ter examinent. appositisque signis deponatur. tertio die vbi simili modo fecerit: sa
 crū singuli ferentes suffragiū/ iureiurando affirmant/ se vere iustaque pro viribus iu
 dicaturos/ atque ita huic iudicio finē imponāt. ¶ **Q**ui principatū ad hominis arbitri
 um redigit/ eique leges subigit/ atque ita ciuitatē subijcit factionibus/ et vi adhibita
 contra leges seditionibus eam replet: hic vniversē ciuitati hostis omnium maximus
 iudicetur. ¶ **S**ecundus hostis is reputetur: qui non amplissimis fungatur in ea re
 publica magistratibus/ eas coniurationes non animaduertit/ et si animaduertit
 timiditate quadā/ patrie non succurrit. ¶ **V**nusquisque vir qui alicuius precij ciuis
 esse studet: eiusmodi reipublice hostes/ in iudiciū trahat. huius autē sceleris et par
 riciidij iidē sint iudices/ iudiciūque similiter peragatur: et suffragia/ que multitudie
 vincunt/ morte condēnent. ¶ **P**eccata patris non luāt filij: nisi pater/ aut ac pro
 auus deinceps mortis supplicium debeant. hos autē cū bonis suis (sorte sēper exce
 pta) in antiquā ciuitas patriā mittat/ et de filijs ciuiū quibus plures quā vnus sunt:
 non pauciores quā decē annos nati/ eos sorte deligant quos patres aut aui paterni
 materniue nominauerit. et qui oraculo approbabit: huic feliciorē fortuna/ sors/
 et domus destituta reddatur. ¶ **D**amnatus quispiam furti/ si vltra sortem bona
 sua sufficiūt/ duplū reddat. aliter in vinculis detineatur: donec illi persuaserit cui
 debet/ aut reddiderit. ¶ **S**i publicū furtū fuerit: tum demū a carcere liberetur/ cū
 ciuitati persuaserit/ vel duplū reddiderit. ¶ **L**egillatores: solū de honesto bono/
 iustoque scribere debēt. et cum ab eis leges scripte sūt: ceteris omnibus scriptis/ ma
 xime omnium preferende sunt: ceterorū vero scripta/ probari: si illis cōsona sūt. sin
 minus: derideri. ¶ **L**egillator/ patris matrisue personā gerat: scriptaque charitatis
 ac prudentie virtutem habeant/ potiusque domini/ tyranni que imperium imitan
 tis/ scribentisque tantū/ rationēque nullam assignātis. ¶ **S**i quis aliquid simile eorū

que aut sacrilegi/proditores/aut legū corruptores cōmittunt ob infaniā/vel morbo vel senio pressus/vel in etate puerili cōstitutus/ita vt ab istis nihilo differat/admiserit:iudicibus declaratus et ipso/aut defensore referēte/que sic affectus id cōmiserit/damnū quod intulit/simplex omnino restituat/cetera sibi remittantur.nisi forte mundus adhuc a cede non sit/homine prius interfecto.nam tunc alio profectus:annū peregrinetur.¶ Si autem priusq̄ constitutū a lege tempus preterierit/ 42 reuersus fuerit/aut etiam intra fines deprehendatur:in publico carcere biennio/legum custodibus detineatur.post hac liber a viculis esto.¶ Si quis in certamine/ 43 publicisq̄ gymnasijs non sponte amicū hominē interfecerit/siue confecti siue postea ex vulneribus secuta mors sit/vel in bello similiter/vel in exercitatione bellica a magistratibus istituta/siue nudis corporibus/seu ad imitationē veri belli armatis/secundū legē a delphico apolline latam mundus sit.¶ Omnes/medici qui 44 curantes/non sponte occiderint:mundi sint.¶ Si manu quispiam/non sponte/siue 45 nudo corpore siue instrumēto/vel telo/vel cibo/potue/ignis frigorisue et fluctus adiectione/aut priuatione spiritus aliquem interfecerit:omnino vt manu propria interfecto existimetur/atq̄ ita plectatur.¶ Si quis alienū seruū interemit/ 46 suūq̄ putauerit:domino damnū restituat/vel duplū precij reddat.quantum vero fuerit seruus:a iudicibus statuatur.purgationibus pluribus/maioribusq̄ vta: q̄ qui certando aliquē interfecerit.sin vero seruū suū interfecerit:purgatus secundum legem/sit absolutus.¶ Si liberorū quis non sponte hominē interfecerit:isde 47 purgationibus vtatur/quibus qui seruū peremit/et interfectū hominis gratia/itegro anno exul a patria/omniq̄ ea regione/procul vitam agat.nam ferūt vi interfectū hominē/qui libere vixit:interfectori statim post mortē proximo tēpore irasci/ac propter violentā mortē interfectore ipsū/si inter suos degit(vim ad hoc suppeditante memoria)cunctis viribus terrere/atq̄ turbare.¶ Si is qui interijt peregrinus fuerit:a patria quoq̄ peregrinū/anno tēpore homicida pellatur.his legibus q̄ obtēperant genere proximi interēptis illis/veniā prestent:qui etiā illis reconciliati et equi omnino erunt.sin minus(cum immūdi sint)templa deorū petere vel sacrificare audeant:genere proximi interēptis/id iudicibus deferant/eosq̄ de cede accusent/et dupla omnia sumāt ab eis supplicia.¶ Si proximi neglexerint: quasi scelere in ipsos reuoluto/a quolibet volente accusentur/et quicq̄ annos patria carere cogātur.¶ Si peregrinus non sponte peregrinū in ciuitate occiderit: a 49 volente quocūq̄ iudicibus deferatur/et similiter iudicetur.¶ Si incola id fecerit: anno exulet vno.¶ Si peregrinus omnino peregrinū siue incolam siue ciuē necauerit:ultra purgationē/ tota etiā a regione/in qua leges huiusmodi dominantur/omnē exulet vitam.ac si contra leges redierit:morte a legū latoribus puniatur.et bona si qua possideat:proximo interfecti tradantur.¶ Si non sponte 52 quispiam eorū/in eam regionē delatus fuerit/tempestatis quidē vi/et fluctu maris depulsus:nauigandi oportunitatē pedibus mare tangens/expectet.vi autem per terrā adductus:a magistratu/cui primo res delata fuerit/soluendus est/et intactus in exiliū retrudendus.¶ Qui per irā/sua manu liberū hominē interfecit absq̄ 53 voluntate interimēdi/vt verberibus vel quouis modo/ita vt confestim post ipsetum penitentia sequatur:simplex cedes ita facta ponatur.¶ Qui vero cōtumelia 54

vel ira laceffitus/in vindicte cupiditate perseuerans/postea volens interficit/nec penitet ita fecisse:duplicis cedis per irā facte / reus habeatur nam maiora supplicia illis decet imponere:qui consulto per irā interfecerint/illis contra/ qui repente/ & 55 inconsulto/leuioa.¶ Qui manu propria liberū hominē/ira concitus inconsulto occiderit:cetera quidē eadē patiatur mala/que et homicide/ qui non per irā occiderit/debentur. sed duobus omnino ad iram suā coerendā exulet annis. q̄ si ex insidijs et consulto occiderit: cetera quoq̄ similiter ac primus cogatur facere. at non bienniū tantū: sed trienniū exulet/vt ira eius diuturnior/diuturnius puniatur.¶ Cum restituendorū tempus aduenerit:legū custodes duodecim/ad fines regionis mittāt/ qui diligenter consideratis omnibus per id tempus exulū actionibus/pudoris corū receptionisq̄ iudices fiant: illi vero: horū magistratuū iudicio acquiescant.¶ Si post restitutionē/alteruter horū/ira cōmotus similiter peccauerit:perpetuo exulet. et si rursus redierit:non aliter q̄ peregrinus/rediens puniatur.¶ Si seruus ira cōcitus/dominū suū necauerit:occisi hominis cognati/quomodo velint ipsū interficiāt/mūdiq̄ a crimine sint/dūmodo viuū non conseruauerint.et ita si seruus aliū liberū per irā interemerit:traditus a domino interempti cognatis/ quomodo voluerit ipsum interficiāt.¶ Si pater aut mater filium vel filiam quouis modi verberibus interficiāt:perinde ac ceteri homicide purgetur/ et trienniū exulet.et post ipsam restitutionē maritus ab vxore vxorq̄ a viro separantur:nec simul amplius liberis procreandis operā dent.¶ Nullus habitet cum eo:cuius filiū vel fratrem occidit .nec vna cum eo /sacris cōmunicet.et qui his legibus non paruierit:impietatis reus a quolibet accusetur.¶ Si vir vxorē/aut vxor virū per irā necauerit:purgetur similiter/et trienniū exulet.cūq̄ redierit:nec sacris cum liberis suis cōmunicet/nec vna mensa vtatur.alioqui vtriq̄:a quocūq̄ volente impietatis accusetur.¶ Frater si fratrem/aut sororē/aut contra/ira occiderit:nō aliter q̄ parentes qui liberos interfecerunt purgetur/et exulet.nec post reditum:sacris/et mensa cum illis cōmunicet/ quos fratribus aut sororibus filijsue priuauit. 63 hanc autē legem transgressus:vt impietatis reus cōdemnetur.¶ Cum quis adeo victus ab ira fuerit/vt infano iracūdie furore parentē interemerit/ si parens ateq̄ mortē obiret/sponte interfectore suū a cede liberauit:purgatus sicut qui nō sponte cede cōmiserūt /mundus sit. sin vero non liberauit: multis legibus reus sit qui necauit.nam vltimis supplicijs cedis impietatis sacrilegij subiectus erit. quia sacrilegio:genitoris animam abstulit.quare si possibile esset sepius aliquē mori:iustissimū esset sepius parricidā interfici.¶ Si filius a parētibus interfici tētabitur:nulla lege illi cōceditur/vt pro defensione sua parentes a quibus in lucē editus est interimat.sed omnia potius sustinere precipitur/q̄ quicq̄ huiusmodi cōmittere .quod si fecerit:parricidū/morte pietur.¶ Si orta cōtentione/vel quouis modo frater fratrem in se impetū facientē/et in defensione sua interimat:quasi hoste perēpto purus sit.aut si ciuis ciuē/ aut peregrinus peregrinū/ aut peregrinus ciuē/aut cōtra/ 66 aut seruus seruū:similiter mūdi sit.¶ Si seruus liberū se defendens interimat.ijf de legibus quib⁹ et parricida/sit subiectus.¶ Attamē quicūq̄ ateq̄ moriat/sponte interfectori dimiserit/seu frater fratri seu domin⁹ seruo et ita de ceteris omnibus: quasi non sponte cede cōmissa/ purgetur qui interfecit/ et annum exulet vnum.

¶ Qui consulto conciuē suam per iniuriam manu propria interfecerit: primū a 68
 tēplis/a foro/a portibus/ et ab omni cetu cōmuni/ ne presentia sua hec maculet/
 procul absit/siue quis adesse interdixerit/siue nullus. nam lex ipsa interdicit/atq;
 ita id vetat: vt pro vniuersa ciuitate interdiceret semper et interdicitura esse videa-
 tur. Deinde qui eum non persequitur vt decet de interfecti cognatione/ vsq; ad
 patruales et consobrinos: primū scelus/ deorūq; odia in ipsū vertantur. deinde re-
 cuiq; sit/ interfectum vlcisci volēti. qui autē persequi volet/ que vel de luēdi crimis
 nis obseruatione/ vel de alijs quibuscunq; deus instituit: pergat/ homicidāq; se-
 cundū legem penas dare cogat. ¶ Iudices harum rerū illi sit/ quibus sacrilegij pu- 69
 niendi data est authoritas: qui autē condēnatus fuerit/ morte penas luat. et quo-
 niam non impie solū/ sed et ipudenter fecit: in regione interfecti sepeliri nō debet.
 quod si fugerit/ neq; iudiciū sustinuerit: perpetuo exulet. ¶ Si vnq; citra fines sue- 70
 rit deprehensus: qui prius illi obuius erit cognatorū interfecti/ vel ciuiū/ ipone iteri
 mat/ aut victum magistratibus tradat/ huius rei iudicibus occidēdum. ¶ Si quis 71
 hunc defensus accesserit: pro eo fideiubeat quem tutatur/ tresq; is fideiussores/
 quos iudices sufficientes putauerint/ adducat/ qui iudicio illū se daturū promit-
 tant. si id facere noluerit/ aut non potuerit: vincētus a magistratibus/ iudicio refer-
 uetur. ¶ Si non propria manu/ sed volūtate/ consilio/ insidijsq; hominē interfe- 72
 cerit: cum ipse causa cedis sit/ animoq; impurus/ si in ciuitate habitet/ cōdemnat⁹
 similiter puniatur. non tamen fideiussores prebebit: et condēnatus ipsa non care-
 bit sepultura. ¶ Hec eadem peregrinis aduersus peregrinos et seruis aduers⁹ ser- 73
 uos: si consilio et insidijs non propria manu cedem cōmittant/ efficiātur. ¶ Si ser- 74
 uus liberū sponte/ siue propria manu/ siue cōsilio interemit/ condēnatusq; fuerit:
 trahatur a publico lictore atq; vindice ad interfecti monumētū/ vel vnde illud cer-
 nere queat/ verberatusq; prout iudicio eum cōuicit/ si ita ces⁹ adhuc viuat/ ad ne- 75
 cem vsq; cedatur. ¶ Si quis seruū nihil iniuriantem/ timens ne turpe quid a se fa- 75
 ctū indicet/ vel alia huiusmodi causa iductus/ morti tradat: quasi ciuē necauerit/
 sic puniat. ¶ Si q; in tā miserā calamitatē inciderit/ vt patrē/ matrē/ fratrem filiūue 76
 sponte atq; cōsulto/ vita priuauerit: a publicis/ sacrifq; locis arceatur/ et vades re-
 quirantur. et qui huiusmodi cedis condēnatus fuerit: tam a iudicū ministris/ q̄ a
 magistratibus occidatur/ trahaturq; extra urbē/ in statutū triuū nudus/ vbi sin-
 guli magistratus pro vniuersa ciuitate/ in mortui caput lapidē mittant/ atq; ita ci-
 uitate onē purificēt. deinde vltra regiōis fines portatū: in sepulchrum eiiciant. ¶ Et q; si 77
 bi mortē cōsciuerit: sepultura solitaria fiat/ vbi alius nemo condatur. et in ijs locis
 sepeliatur: que de duodecim regionis partibus vltima/ deserta/ innominataq; sūt.
 sic obscurus: vt nec statua/ nec inscripto nomine/ sepulchra notentur. ¶ Si iumen 78
 tum aut aliud animal hominē interficiat/ nisi in publico certamine: interfecti ho-
 minis propinquus/ id iudicibus deferat/ et dānatū extra regionis fines interficiant.
 ¶ Si quid inanime preter fulmen/ aut aliud telū diuinitus missū/ anima hominē 79
 priuauerit: genere propinquus interfecto proximū in vicinia ad hoc constituat iu-
 dicem. et quod damnatū fuerit (vt de animalibus dictum est) exterminetur. ¶ Si 80
 quispiā vita priuatus reperiatur/ et ignotus homicida sit/ nec diligētī inquisitione
 reperiatur: in foro/ publico preconio predicetur/ vt qui hūc vel hunc necauit/ quia

cedis reus sit/ sacra loca non ingrediatur/ et vniuersam deserat regionem/ alioqui
 81 deprehensus occidetur/ et insepultus extra regionis fines eiicietur. ¶ Qui noctū
 82 furem / domum suam ingressum interimat: mundus sit. ¶ Qui spoliatorem in
 83 defensione sua vita priuat: similiter mundus sit. ¶ Qui mulierem liberā aut pue-
 rum ad rem veneream vi subigit: impune/ non ab eo solo cui vis illata est/ verū eti-
 84 am a patre/ fratribus/ filijs/ vita priuetur. ¶ Si maritus eū/ qui vi vxori infert/ peri-
 85 mat: lege mundus sit. ¶ Si quis voluerit/ cogitaueritq; amicū hominē ex ijs quos
 lex prohibet/ interficere/ vulnerauerit autem nec interficere potuerit: in vicina ciui-
 tate/ per totā vitam exulet/ nullo rerū suarū omniū/ fructu carens/ dāno prius re-
 86 stituto si quid obfuit vulnerato/ quod a iudicio eius rei fuerit constitutū. ¶ Iudic-
 87 ces sint: qui cedis essent/ si vulneratus obijisset. ¶ Si parēs filius/ aut seruus/ do-
 88 minū consulto vulnerauerit: ita fecisse cōuictus/ morte scelus luat. ¶ Si frater fra-
 trem/ aut sororē/ aut contra/ vir vxorē/ vxorue virū interficiendū cōsilio vulneret:
 89 perpetuo exulet. ¶ Si filij/ filieue pueri sint/ adhuc exulātī: rem eius familiarē tu-
 tores administrent/ qui eos orbos tutentur. sin adulti: res ipsas habere permittan-
 90 tur/ aleretamē exulē non cogantur. ¶ Si quis vero liberis carēs/ in huiusmodi ca-
 lamitates inciderit: cognati eius vsq; ad sobrinos/ cōsobrinosq; tam ex virorum/
 q̄ ex mulierū parte cōueniant. et vna cum legum custodibus/ sacerdotibusq; con-
 silio habitō/ in exulantis domū vnāquidē/ de quinq; milibus et quadraginta do-
 mibus ciuitatis/ heredē constituāt. oportet enī vt ciuitas q̄ sanctissimas/ et felicissi-
 mas pro virib⁹ domos possideat. Ideoq; primo domus secūdū legem expietur:
 et ex prestantissimo/ fortunatoq; genere/ in quo plures adolescētēs sint/ quorum
 vnū quasi filiū adoptent/ deūq; precati felicioribus patrifamilias auspicijs/ pro-
 lis propagatorē/ successorē domus/ heredēq; secūdū legem constituāt. eum ve-
 91 ro qui peccat: sine nomine/ sine liberis/ sine sorte vlla/ iacere patiatur. ¶ Vulneris
 ira facti qui condēnabitur/ si sanabile fuisse vulnus/ euentus ipse monstrabit: du-
 plum dāni restituat. sin vero insanabile: quadruplum. quod si sanabile etiam fue-
 92 rit/ at vulnerato ingētē afferat deformitatē: quadruplū soluat. ¶ Si quis nō solū
 obfuit vulnerato/ verū etiam patrie nocuit/ quod milite ipsam aduers⁹ hostes pri-
 uauerit: similiter puniatur/ ac preterea dānū ciuitati restituat/ et vltra eam quam
 debet militiam/ pro vulnerato etiam militet/ et quicquid illi gerendū erat in bello/
 ipse agat. alioqui reus sit/ cuiuslibet volenti eum accusare neglecte militie: et triplū
 93 quadruplūue/ prout visum fuerit iudicibus/ restituat. ¶ Si germanus germanū
 similiter vulnerauerit: contribules et cognati vsq; ad sobrinos cōsobrinosq; ex vi-
 ris simul et mulieribus cōuenientes/ tam viri q̄ femine/ iudicent/ genitoribusq; ip-
 sū tradant/ vt ipsi secūdū naturā puniant. q̄ si punitio ābigua fuerit: propinqui
 ex parte viri determinent. si ipsi tandē non possint: ad custodes legum/ causā de-
 94 ferant. ¶ Si nati/ nepotesue tale quid genitoribus intulerint solum: ij iudicent qui
 annū sexagesimū transegerit/ quibus veri non adoptiui liberi sint. et condēnat⁹:
 aut morte/ aut grauiore/ aut non multo minore supplicio puniatur. nec quisq; de
 95 genere suo/ etiam si etatē a lege prescriptam transegerit: iudicet. ¶ Si seruus libe-
 rum ira concitus vulnerauerit: a domino tradatur vulnerato/ vt arbitrato suo/ in-
 96 iuriam vlciscatur/ nisi malit dānum recuperare. ¶ Si id serui/ vulneratiq; malicia

per compositionē factū fuisse quis ambigat; ad iudices deferat. quod si id non cō-
uicerit ita esse: triplū damni restituat. sin vero conuicerit: seruitutis reum habeat
eum/qui dolose cum seruo egit. ¶ Qui non sponte aliquē vulnerauit: simpliciter 97
dānū persoluat. nam null⁹ legūlator imperare fortune potest. et iudices sit: a qui-
bus quātū dānū fuerit/declaretur. ¶ Quilibet seniorē/et re/et verbo colat. nā 98
existimandū cunctis semper est: seniorē non paruo interuallo iunioribus prepo-
nēdū/et apud deos/et apud homines/qui feliciter victuri sint. ¶ Si viginti ānis mi- 99
nor est: quasi patrem/ si vir fuerit/ aut matrē si mulier/ reuereatur. ¶ Peregrinum 100
audentem ciuem cedere: si qui ceditur puniendū censet/ ad tribunos plebis perdu-
cat/ nec ipse verberet/ vt eo magis a cedendis ciuibus abstīnēdum esse demōstret/
quando etiam a peregrinis se continet. tribuni autē diligenter inquirant. et si pere-
grinus iniuria ciuē percusserit: verbera totidem illi publico flagello reddantur/ ne
quid tale āpl⁹ ipudēter audeat. sin vero innocēs peregrinus videbitur (minis eo
castigato qui perduxit) ambos dimittant.

¶ QVINTI LIBRI HECA-
TONOMIARVM
FINIS.

¶ HECATONOMIARVM / CENTVN ALIAS PLATONIA-
CAS LEGES CONTINENS LIBER SEXTVS.

Equalis equalem vel paulo maiorē/ qui nōdū pater sit/ neq; vtriq; 1
senes sint/ verberibus cedāt: secundū naturā nudis manibus se de-
fendant. ¶ Si quis annos vltra quadraginta natus/ siue aliū iuadē 2
do/ siue resistendo cedere quēq; audeat: seruilis rusticusq; habitus/
hoc opprobriū satis punitus videatur. ¶ Qui viginti ānis vel plu- 3
ribus natu maiorē pulsauit: qui forte iter fuerit/ si nec minor/ nec
equalis sit/ prohibeat. et si non prohibuerit: secundū leges improbus habeatur. et
qui monitis obtemperauerit: modestus/ atq; mansuetus/ siue equalis/ aut minor
verberato sit: eū vt fratrem/ aut patrem defēdat. ¶ Iudicio subiectus sit: qui senio- 4
rem verberauit. et si dānabitur: non minore q̄ annuo tēpore vinciatur. imo etiā
maiore: modo id iudicibus videatur. ¶ Si peregrinus vel incolā viginti annis vel 5
pluribus seniorē/ pulset: presētes modo cōsimili opitulentur. et qui condēnat⁹ fue-
rit: si peregrinus est/ non vrbis incolā/ bienniū vinciatur. si autē icolā: vt qui legib⁹
non obtemperat/ trienniū/ nisi iudices iudicauerint diutius detinēdum. qui vero
50 presens fuerit non opitulatus/ de primo censu: mina damnetur. de secūdo drag-
30 mis quinquaginta. de tertio: triginta. de quarto vero: viginti. et horū iudices sint
20 ductores exercitus/ prefecī ordinū/ tribuni/ equitūq; magistrī. ¶ Si quis nō furio 6
sus patrē aut matrē/ eorūue superiores pulsare ausit: primū quidē/ qui presentes
erunt opem ferant/ et incolā vel peregrinus si opitulabitur/ in publicis certaminis-
bus tanq̄ preses preponatur. sin minus: a regione vniuersa exterminetur. sin autē
incolā non sit: auxiliatus quidē laudem/ non auxiliatus vero vituperiū consequa-
tur. seruus opitulatus: liberetur. non opitulatus: centies publico cedatur flagello.
et si in foro id cōtigerit: ibidē a venaliū rerū curatoribus puniatur. in alijs autem

urbis partibus: ab edilibus qui presentes fuerint. extra vero urbē si id factū fue-
rit: ab ijs qui curandis agris tunc presidēt. & si quis ciuū seu vir seu mulier/ ado-
lescens aut senior affuerit: defendat protinus/ scelus proclamās. ¶ Si auxiliari no-
7 luerit: malorum imprecatione secundū legē premat. ¶ Cum vero pulsasse parē-
tes condēnabitur: primū perpetuo exulet/ & a sacris omnibus arceat. a quibus si
minus abstineat: a principibus agri/ verberibus/ & omnino vtcūq; voluerint ple-
8 ctatur. & si ab exilio reuertatur: morte peccata luat. ¶ Quicumq; liber cū huius-
modi homine comedet aut bibit/ aut aliquo pacto vna quicq; geret/ aut tanget/
aut sponte loquetur: is neq; tēplum ingrediatur/ neq; in forū/ nec omnino per ci-
uitatem proficiscatur anteq̄ mundetur. nam putare debet: scelerati se cōmercio
9 contaminatum. ¶ Qui si non obtemperauerit: quicumq; magistratus id senserit/
10 si nō confesum punierit/ maximarū iniuriarū reus habeatur. ¶ Si seruus liberū
homine siue ciuē siue peregrinū pulset. presentes quilibet auxiliū afferāt/ pulsatoq;
succurrāt/ vinciatq; pulsantē. vincitū tradāt illi cui fecit iniuriā: qui in cōpedibus
teneat/ eūq; vt volet/ verberibus pulset. ita tamen vt nullū inferat damnū. deinde
domino secundū legem reddat. si seruus ipse pulsato suaferit solutione se dignū
iam esse: presentes autē si nō opem tulerint/ predicta secundū census multa pu-
11 niantur. ¶ Qui superiorū indignationē nō timet/ nec inferiorū supplicia verecū-
quasi sciēs que nescit dicta a prius despicens: is vltimo vt auertatur/ expieturq;
indiget supplicio. nā legū alie ad bonorū hominū doctrinā ponunt: vt p̄ eas in-
telligāt/ quo pacto inter se amice versent. alie ad cōpescendā illorū pertinaciā: q;
indomiti natura/ spreta q; omni disciplina/ nulla ratione mouent/ quin ad omne
ruant improbitatē. & hi: vltimo ad eorū expiationē/ indiget supplicio. mors tamē
vltimū nō est: sed extrema magis sunt inferiorū supplicia. que licet verissime nar-
rent: auertere tamē huiusmodi sceleratorū aios nequeunt. quoniā si auerterent:
12 nulli qui parentes scelerate pulsarent/ vnq; reperirent. ¶ Nemo ferat/ asportetq;
rem alienam: aut vicini re vlla vtatur/ nisi possidenti antea persuaferit. hinc enim
mala omnia/ que narrata sunt/ dependerūt: pendentq; iam/ ac in posterū depen-
debunt. & horū quinq; sunt genera. Primū: quando publica sacra/ sanctaq; tol-
luntur. Secundū: quādo sacra priuata/ atq; sepulchra violant. Tertiū: in res pa-
rentū. Quartū: quādo contēptis magistratibus/ rē illorū abducit/ illaue vti/ an-
teq̄ illis persuaferit. Quintū: cū ciuis alicuius/ ciuilis dignitas leditur/ q̄ lesio om-
13 nino vltionē poscit. ¶ Si quis ipie quicq; agit/ loquiturue in deos: qui presens fue-
rit/ defendat/ magistratibusq; significet/ qui ad harū rerū iudices deferāt. qui au-
tem audiēs nō significauerit/ aut significatū nō detulerit: impietatis reus habea-
tur. & qui velit: pro vltione legū prosequat. impij igitur condēnati: pro singulis
quibusq; impie cōmissis/ singulis afficiant supplicijs. a deo enim nullus vnq; seu
bonus siue malus sit/ negligitur: nec si ita paruus sit vt in terre profundum ingre-
diatur/ nec si vsq; adeo sublimis fiat/ vt pennis eleuatus in celū volet. sed iniquus
cōuenientia supplicia dabit: siue hic manēs/ siue ad inferos profectus/ siue ad re-
motiorē aliquē inaccessibleē locū translatus. Qui igitur ex paruis in magnos
viros per magna scelera euasisse cernūtur: nec id deū negligere putent. imo cum
felicis esse credantur/ cum reuera sint miserī: dabunt acerbas sue miserie penas.

Videtur hic
Plato allu-
dere ad ver-
sū psalmi/
si ascēdero
in celum tu
illic es qua-
si ipsum ali-
quādo aut
legerit aut
audierit.

I Tres sint carceres. vnus in foro rerū venaliū. vbi multi ne fugiant/ custodian-
M tur. Secundus vbi cetus eorū fit/ qui nocte cōgregat/ appelleturq; correctionis car-
P cer. Tertius: in media regiōe/ vbi q̄ maxime desertus syluestrisq; locus est/ appell-
I leturq; supplicij carcer. ¶ Impios qui nō malis moribus/ sed amētia quadā tales
N facti sunt: in correctionis carcerē/ nō minus q̄ quinquēniū permāsurōs/ iudex cō-
O iiciat. quo in tēpore: nullus cū ipsis ciuiū colloquat/ preter eos qui nocturni cer-
A participes sunt. illi vero admonētes: ad salutē aie eorū colloquātur. & cū vinculo-
T rum tēpus exactū fuerit: qui modestior factus fuerit/ cū modestis habitet. q̄ si
E rursus impietatis crimine dānabit: morte plectat. Sunt enī hi impij: qui deū di-
 uinaq; esse nō credūt. tamē propter iustū aliquē nature affectū: malos oderūt. et
 odio quodā aduersus iniustitiā moti: ab iniurijs abstinent. iniquos fugiunt: iustos
 vero homines diligunt. at id malū habent: q̄ aduersus deos/ aduersus sacrificia/
 & iusiurandum/ plane obloquūtur. fieriq; potest: vt ita alios deridendo/ multos
 sibi similes impiosq; reddant/ nisi puniātur. ¶ Impij/ qui pariter sceleratis sunt
 moribus: in carcerē supplicij conijciantur. Qui igitur hoc impietatis genere ma-
 culantur: a carcerū vinculis nunq̄ eximantur/ nec vllus liber vnq̄ ad eos accedat.
 sed statutum ipsis a legūlatoribus cibū: serui afferant. & vita functi: extra regio-
 nis fines/ insepulti iaciantur. si quis liber sepelierit: impietatis crimine accusetur.
 Sūt enim illi: qui deorū presentia/ destituta credūt omnia/ eosq; nusq̄ esse. quiq;
 ad dolores fugiēdos/ voluptatesq; prosequēdas: proniores sunt/ & ingētī acumi-
 ne & memoria pollentes. nam hi dolis & insidijs pleni sunt: & ex his multi for-
 tilegi fiūt/ omnia temeritati/ & fortune tribuētes/ ad omne veneficij/ maleficijq;
 genus prōpti. nōnunq̄ ex his tyrāni fiunt/ exercitū duces: nōnunq̄ cōcionato-
 res/ & qui per solēnitates/ priuatis insidiant. homines sophistarū more captiu-
 culis decipiētes: & hac dissimulatiōe scelera pariūt. & hi nō vna tantū morte sed
 pluribus digni sunt. ¶ Similiter qui deos esse credūt/ sed aut negligere hominū
 facta putant/ & nullā illis curā esse prouidere/ aut si curāt facile victimis & obla-
 tionibus suarū iniuriarū placabiles: mediterraneorū carcerum vinculis condēnē-
 tur: vt & ij/ qui dei presentia/ destituta omnia credūt. ¶ Cōsimilimulctē/ dāna-
 tioniq; subiaceāt: qui quomodocūq; deos credūt/ sed defunctos se trahere/ con-
 sulereq; dicunt. quiq; profitentur se deos ipsos cātibus/ sacrificijs/ votisq; mulce-
 re: & hoc lenocinio conant domos/ & ciuitates vniuersas/ pecuniarū gratia per-
 dere. ¶ Sacella nemo in priuata domo/ sed ad publica sacrificatur⁹ accedat: & sa-
 cerdotibus hostiā prebeat/ qui curā harū castissime gerūt. quibuscū & ipse oret:
 & quicūq; cū eo simul orare velint. Sic enim nō erūt passim domus & vici: a mu-
 lierculis & imbecillioribus/ at is/ sacellis/ statuiscq; repleti. solent enī vbi indigēt &
 in periculis/ & vbi remedia singulis afferre conant: semp cōsecrare hostias/ ibi vo-
 uere/ & statuas polliceri: preterea impiorū causa/ id faciendū ne putent (cum in
 infinitū iniustitiam augeant: sacella & aras suis in domibus statuētes) deos clam
 votis/ sacrificijsq; placare. ¶ Q̄ si quis/ priuate sacra habuisse/ sacrificasseq; ali-
 bi q̄ in publicis deprehendat: qui senserit/ ad legū custodes deferat. q̄ seu vir/ seu
 mulier/ nichil vltra magni sceleris admisisse deprehendatur: iubeatur priuata sa-
 cra ad publica deferre. si vero nō deferat: mulctetur donec deferat. ¶ Si quis ne-

fariam impietate seu priuatā seu publice sacrificādo cōmiserit/ & nō puerilē er-
 rorē: morte/ vt ipure sacrificās/ mulctet. an vero error puerilis sit/ an nefaria ipie-
 22 tas: custodes legū iudicēt. ¶ Nectua quisq; pro viribus tangat/ nec moueat tuo-
 rum quicq; etiā minimū: nisi tibi persuaserit. atq; idē cū mentis cōpos fueris: alie-
 23 nis in rebus efficias. ¶ Thesaurū quem quicūq; & sibi & suis deposuerit/ qui tu-
 orū parentū nō erat: nec reperire vnq̄ optaris. nec si repereris: moueas. nec ario-
 lis/ depositū accipere cōsuletibus: credas. & vt vno pene verbo dica: q̄ nō depo-
 suisti ne tollas. nā que imobilia sunt: mouere (vt publice fame credendū est) nec
 24 vnq̄ generationi liberorū prodest. ¶ Q̄ si quis eorū q̄ nō deposuit tollat: q̄ pri-
 mus viderit/ iudicibus indicet/ edilibus quidē in ciuitate/ in agro agrorū curato-
 ribus/ in foro curatoribus venaliū rerū. & quid ex oraculo tā de pecunia q̄ de eo
 25 qui sustulit dictū fuerit: ciuitas cōfirmet. ¶ Qui idicauit: si liber fuerit/ i virtutis
 veniat opinione. sin sciens celauerit: in opinione vicij. si seruus indicauerit: ciuitas
 26 eū/ precio eius domino dato/ liberet. si sciēs celauerit: morte plectat. ¶ Si quis rē
 suā alicubi volens/ aut etiā nolēs reliquerit: nō tangat qui forte repererit. q̄ si q̄s
 in domū suam asportauerit: si seruus fuerit/ a quolibet obuiā facto/ annos vltra
 27 triginta nato/ verberibus multis pulsetur. si liber: illiberalis/ preuaricatorq; ha-
 beatur/ & decuplū rei quā mouit ei qui reliquit/ restituat. ¶ Cū quis aliquid re-
 rum suarū ab altero teneri cōquerit/ qd̄ alter habere quidē fateat/ sed eius qui pe-
 tit esse negat: si res apud magistratus cōscripta est/ secundum legē voce is/ qui te-
 net ad magistratus. req; ex conscriptione patefacta: si alterius de aduersarijs res
 esse deprehendatur/ ille habeat. si vero neutrius sed absentis cuiusdā si sufficientē
 28 fidei iurionē nō dederit qui tenet/ absenti rem traditurū: dare cogatur. ¶ Si apud
 magistratus res de qua agit cōscripta nō sit: apud tres inter magistratus senio-
 res/ vsq; ad latam sententiā deponat. & si animal est de quo ambigitur: is qui e-
 causa exciderit/ lata sententiā magistratibus ipsis impendiū alimētorū restituat/
 29 & tribus diebus id iudiciū absoluat. ¶ Mentis quilibet cōpos: seruū suū ducat
 quo velit/ honeste ipso vsurus. ducat etiā & amicorū quos velit: vt fugitiuū reci-
 30 piat ad gratiā. ¶ Si quis aliquē/ vt seruū ductū/ ad libertatē vēdicet: dimittat q̄
 dem qui sustulit. qui vero ita ductus est: si tres fidei iussores fide dignos prebe-
 rit/ sic iure sit ereptus. aliter si abduxerit: vim intulisse videat/ dānatulq; duplum
 31 dāni ei restituat/ a quo abstulit. ¶ Suū quisq; libertū ducere possit: si ab eo nō co-
 32 litur/ aut nō sufficiēter colitur. ¶ Cultus est: primū vt ter domini domū mēsis
 singulis veniat/ paratūq; se ostēdat facere quicquid honestū/ possibileq; sibi est.
 deinde vt de matrimonio faciat quicquid domino visū fuerit: nec sibi liceat/ maio-
 33 res diuitias cōparare/ q̄ ille possideat qui liberauit. quicquid autē plus habuerit:
 domino de. ¶ Libertus sicut & peregrini: vltra viginti annos in ciuitate nō ma-
 neat. sed post id tēporis: bonis suis acceptis abeat/ nisi domino quōdā suo/ & ma-
 34 gistratib⁹ persuaserit. ¶ Si liberti aut peregrini alicuius bona/ tertiū cēsū excess-
 serint: tricesimo die/ postq̄ id dephensū sit/ rebus suis acceptis/ recedat/ nec vlla il-
 li vltius manēdi facultas a magistratibus cōcedat. qui huic legi non obtempe-
 35 rauerit: morte plectat/ & bona sua in publicū redigantur. ¶ Nec tribuū iudices
 36 cognoscant: nisi prius per vicinos & arbitros litigantes conciliati sint. ¶ Si quis

animal/aut rem aliā/suā esse dicit: qui id habet ad eū referat qui vēdidit/aut qui legitime/sufficiēterq; donauit/aut alio modo iure tradidit. & si is ad quē retulit/ ciuis sit/aut vrbis incola: veritas/intra triginta dies inueniatur. sin extraneus sit: intra menses quinque. ¶ Quecūq; emēdo/ vendēdoq; cōmutantur: in statuto fo- 37 ri loco permuent/ dando/ accipiēdoq; vltro citroq; rem/ & rei preciū ilico, nec alicubi alibi: nullaq; emptio aut vēditio/ ad terminū fiat. ¶ Si aliter/aut in alijs 38 locis permutatio facta fuerit: nullū sit secundū legē de ipsa iudiciū. ¶ Nec de col- 39 latione: cum nōnulli ad aliquid inter se agendū pecuniā vel quoduis aliud cōfe- rūt/iudiciū reddatur. ¶ Venditor qui precium rei vendite non minus q̄ triginta 40 dragmas accepit: decē dies in ciuitate necessario expectet/nec diuersorium eius emptor ignoret. ¶ Si quis seruū vēdidit phrenesi/vel calculo/vel stranguria/aut 41 alia quauis plurimis occulta/& longa & insanabili corporis aut animi egritudi- ne laborantē: si medicus emit/aut gymnasticus/reddere nō liceat. sed nec etiam quando vēditor emptori cuius: veritatē predixerit, at si artifex aliquis huiusmo- di rerū peritus/ignaro ac rudi cuipiā tale aliquid vēdidit, qui emit/citra sex mē- ses aut annū/vbi morbus ad annū haberet paroxisimū/reddere possit, iudiciū vero harū rerū apud iudices agat/quos cōmuni cōsensu litigātes elegerint. & q̄ condēnatus fuerit: duplū preciū quo vēdidit/emptori persoluat. ¶ Si imperitus 42 imperito vēdiderit: redditio/iudiciūq; fiat. & qui cōuictus fuerit: simplex preciū deferat. ¶ Cū quis homicidā vēdidit: si sciens quidē sciēt/nō reddat, si nesciēt: 43 tūc reddat cū sciuerit emptor, & id iuniores de legū custodib⁹/quiq; cognoscāt, q̄ si nō ignorasse inueniēt: emptoris domū primo secundū legē interpretū/a pia- culis venditor purget, deinde precij triplū: illi deponat. ¶ Qui nummū pro nū- 44 mis/aut queuis alia quecūq; cōmutat: nec afferat aut accipiat adulteratū quicq;/ N legēq; istā diligenter obseruet. ¶ Nemo dijs inuocatis/mendaciū dicat/aut deci- 45 piat/aut adulterare verbo vel re quicq; audeat: nisi deo velit odio esse, deo enim primū odio est: qui falso iurat, nam ipsum parui pēdit, secūdo: qui corā maiorib⁹ bus se mentitur, maiores autem sunt seniores/parētes/ & reipublice principes, q̄ id enim facit: nec deum veretur/nec homines colit. ¶ Qui vēdit in foro aliquid: 46 nūq; sue rei venalis/duo precia dicat, & laus rei venalis/ & iuramentū lōge absit, & cū simplex preciū imposuerit: si nō vēdiderit/referat iterū/ & eadē die nec ma- ius nec minus preciū petat. ¶ Eum vero qui hanc legē transgredit: quilibet ciuis 47 non pauciores q̄ triginta natus annos/cū iurantē audierit ipune verberibus ce- dat, qd̄ si nō fecerit: legū proditor habeat. ¶ Qui legi non obtēperauerit/remq; 48 adulteratā vēdiderit/quicq; aduertit/ac potest/arguat: & si seruus/aut inquilis- nus corā magistratibus redarguerit rem adulteratā/aut re/aut verbo/mēdacio/ aut iuramento/secum asportet, ciuis vero si accusare neglexerit: improbus habe- atur, sin accusauerit/cōuiceritq;: sacre edi deditet, venditor autē non solū re ipsa priuet: verū etiā tot verberibus publice cedať/quot dragmas vendebat/preconū voce/causa cur verberē/declarata. ¶ Vēdentiū omnē maliciā/adulterationesq; 49 rerum venaliū: curatores/custodesq; legum/ab hominibus harū rerū peritis/di- ligenter inquirant, & in columna conscriptas in foro proponant: vt plane ex his pateat: quid oportet/ & quid nō/vendentes facere, sic & in columna/prime edilis

um constitutiones/ & que ipsi ediles cum legū custodibus habito cōcilio supple- 50 uerint/conscribant. ¶ Danda opera/vt q̄ minimo cauponum genere in ciuitate vtamur: atq; his hominibus cauponādi artes cōmittēde sunt/quibus corruptis/ non magnū ciuitas detrimentū incurrat, attamē/quorū animi nō facile impudē 51 tia/atq; illiberalitate repleant. ¶ Nullus eorū/qui de quadraginta & quinque mi- libus domorū sunt: caupo/mercatorq;/nec sponte nec inuitus fiat, nec priuati cu- iusq; fiat minister: qui nō ex equo in eadē sorte sibi respondeat/ nisi patris ac ma- 52 tris/aliorūq; maiorū/ceterorumq; seniorū qui liberi sunt/ & libere viuūt. ¶ Libe- 53 rū & non liberū discernatur ab optimatibus. ¶ Eū qui illiberali cauponationi in aliqua arte operā dederit: volens quilibet ad optimates virtuteq; primos/ quasi generi suo dedecori sit accuset, & si paternā domū indigno studio maculasse de- prehendatur: ab hoc opere/vinculis vnus anni arceatur, & si iterū lapsus fuerit: bienniū vinciat, ac deinceps quoties peccasse deprehendē: duplo tēpore sem- 54 per detineat. ¶ Peregrini dūtaxat/et aduene cauponarias artes sequant, vt rerū C adequatio fiat, nā cauponatio in ciuitate: nō nocēdi gratia/sed cōtra/omnino na- A turaliter adinuenta est, nūmularius enī/mercator/mercenarius/ & hospitalis di- P uersorij magister: rē pecuniariam imoderatā & iequalē/ad equalitatē modūq; O redigūt & indigētā supplere/rebusq; equalitatē prebere conant, modo medio- B critatē excessiui antepōnat, verū vulgus cōtra omnino facit, imoderata enim cu- S pit: & cū mediocriter lucrari liceat/ inexplēbili lucri cupiditate vexatur, & nunc in desertis locis/ad que multe lōgeq; ducunt vie: cauponādi gratia domos edifi- T cant, optatoq; diuersorio/ vie erroribus fessos aut tēpestare pulsos suscipiunt: & B caloribus pressos recreant vt amicos, deinde nō tanq; amicos/hospitalibus mu- B neribus donatos/remittunt: sed vt inimicos atq; captiuos/crudeliter eos se redi- N mere cogunt/rebusq; oibus spoliant, hec turpiter faciētes: vt hmōi studia q̄ indi- A gentibus odē ferāt/calūnie sint subiecta, quocirca/oīa hominū genera/q̄ in cau- R ponatione/mercatura/ diuersorioq; versant: calumnie/ & opprobrio subiacent, I 55 ¶ Peregrini illi/vel aduene: aut q̄ optimi/aut q̄ minime mali sint, nam in his attri- bus versant: quibus ad improbitatē/facilius ipellūt, quos iccirco custodes legū 56 obseruare oportet: ne a probitate dimoueantur. ¶ Cū cauponatio multiplex sit atq; varia: custodes legū/cū peritis singularū rerū conueniāt, & que ciuitati ne- cessaria videbuntur: ea fieri primo cōstituāt, deinde impendio & emolumentō di- ligenter examinato: quid mediocri cauponi lucrum sit/ videant, & tam impen- dium q̄ emolumentū conscribant, sic enim ferme: cauponādi artes singulis pro- 57 derint/ & minime oberint. ¶ Si quis nō videat pacta seruasse: vbi vicini aut ar- bitri nō prius recōciliauerint/tribuū iudices cognoscant/ nisi lex aut decretū p- hibeat/aut necessitas & vis illata coegerit/aut iopinatus casus inuitū detinuerit, 58 ¶ Si artificū aliquis/in tempore statuto/opus per malitiam non absoluerit: pri- mo/deo penas dabit/quē minime vereri videtur/ & reus factus operis qd̄ in tē- pore nō fecit/mercedem persoluat/ac ab initio rursus ab eodem spacio tempo- 59 ris/opus gratis efficiat. ¶ Qd̄ vēditori/de rerū venaliū precio lex mandat: id ip- sum & opifici/ ne pluris q̄ equū est ipse suū liceatur opus/ sed q̄ simplicissime & vt dignū est licitatio fiat, non enim ignorat artifex: quo precio opus suū dignum v iij

fit. nec decet in ciuitate artificem: arte sua rudes decipere. ¶ Qui operis accepit 60
mercedē & quo tēpore pactus est non obtulerit: duplū reddat. & si annus prete-
rierit (quāuis pecunie accepte mutuo: sine vsura reddi debeāt) hic tamē pro singu-
lis dragmis/singulas sextas dragme partes mēsis singulis det. & harū rerum
causas/tribuū iudices cognoscāt. ¶ Qui liberos habet & testamentū cōdit: pri- 61
mo heredē de filijs vnū/ quē dignū putauerit cōstituat. deinde quēcunq; aliorū
adoptandum alijs dederit: cōscribat. ¶ Si filiorū aliquis superest nulla heredita 62
te munitus/quem secūdū legē in coloniam profecturū sperat: huic liceat patri de
alia pecunia quantū velit legare/paterna sorte semper excepta & omnib⁹ que ad
illā pertinet. q̄ si plures sint: eis quecūq; vltra sortē sunt/vt velit distribuāt. ¶ Si 63
alicui eorū iam domus est: ei pecunias nō tribuat/ neq; filie similiter que viro sit
despōsata. si autē despōsata non fuerit: tribuat. ¶ Si filiorū filiarūue alicui/sors 64
aliqua in regione/post cōditū testamentū aduenerit: ipsius testatoris heredi reli-
quatur. ¶ Si autē nō filios/sed filias habet/qui testatur:cuius filie velit virū here- 65
dem sibi/ac filiū fore cōscribat. ¶ Si alicuius filius/seu naturalis siue adoptiuus/ 66
anteq̄ togam virilē assumat decesserit: has etiā fortunas suas/testator significet.
& quē velit: loco illius (melioribus auspicijs) filiū sibi fore declarat. ¶ Si q̄s absq; 67
liberis omnino/testamentū condit: decimā partem fundi vltra sortē acquisiti/le-
get cuiūq; voluerit. cetera omnia futuro per adoptionē filio/ benigne sine que-
rela/ & secūdum legē tribuat. neq; liceat (tameñ id antiqua lex scripserit) cuiq; 68
vtcunq; velit/cū moriturū se suspicāt/ simpliciter sua disponere. nā nos/ resq; fa-
miliaris omnis: nō tam nostra q̄ generis nostri preteriti/atq; futuri/ & multo ma-
gis vniuerse ciuitatis. q̄ cū ita sint: si quis assentatiūculis in morbo & senio quē-
piam aggressus/ preter honestum testamentū condere persuaferit/nunq̄ id fieri
lex permittat. ¶ Si cui liberī tutoribus indigent/& idem moriēs testamēto tuto- 68
res quoscūq; & quotcunq; velit constituerit/ qui tutandi officiū suscipere velint:
ita fiat/sicut descripserit. ¶ Sin vero intestatus/nature concesserit/vel tutores nō 69
conscripserit: qui genere proximi sunt/duo ex parte patris/ duosq; ex parte ma-
tris/atq; vnus ex mortui amicis tutelam suscipiant. ¶ Quindecim ceteris senio- 70
res ex legum custodibus: orphanorum omniū quinquēnio curā sic habere volu-
mus/vt terni pro dignitate singulis annis curent. & exacto quinquennio simili-
ter quindecim alios/atq; id/pro virib⁹ nūq̄ deficiat. ¶ Si q̄s nichil testatus decesserit 71
rit/filiosq; tutela egentes reliquerit: iisdem legibus ac superiorum consimilibus/
filijs eius prouideatur. ¶ Qui inopinata fortuna ex intestato decesserit/filiasq; 72
reliquerit: frater eius ex patre aut matre si absq; sorte sit/mortui filiā & sortē su-
scipiat. q̄ si frater nō extat: eius filius (nisi etas obstat) suscipiat. post hos: sororis
filius. post: patris frater. quito loco: eius filius. sexto: paterne sororis filius. & simi-
liter per fratres/ cōsobrinosq; (generis semper propinquitate seruata) ita proce-
dat/ & in eodē genere: mares feminis antepōnātur. ¶ Si ad fratrū vsq; auorūq; 73
filios/ cognatorum penuria sit: quēcunq; ciuium sponte puella cū tutorum con-
silio diliget/is si voluerit/eam vxorem/atq; insuper hereditatem accipiat. ¶ Si in 74
magna eorū penuria qui urbem habitāt/ aliquem in colonia missum puella he-
redem facere sui patris optauerit: is si ex eodem genere fuerit/ hereditatem secū-

dum legē adeat. sin vero ciuis/sed non ex eodē genere: ducat eam si voluerit/ se-
75 cundū tutorū/puelleq; electionē/ & hereditatē domū reuersus adeat. ¶ Si quis
absq; liberis omnino ex intestato decesserit: mas & femina ex eodē genere de-
sertam domū ingrediant/ quibus fors proprie cōpetat. prima: soror. deinde: fra-
tris filia. tertia: sororis filia. quarta: paterna soror. quinta: paterni patris filia. sex-
ta: paterne sororis filia. q̄ vt fas est: cū ijs qui genere proximi sunt/vitam agant.
76 ¶ Si qui testamēti/nuptiarū/alicuiusue aliorū gratia/de legibus q̄rant/asserātq;
legislatorē si viueret/minime impulsurū hāc ducere/vel huic nubere: ad quideci il-
los de legū custodib⁹ qui orphanis tutādis relicti sunt/cōfugiāt/ eorūq; iudicijs
pareant. nā cū lex genere propinquū aut propinquā matrimonio ducere precī-
piat: fieri potest/vt multa impedimēta reperire queāt/ & potius quiduis ppeti ve-
lint q̄ ducant/ illiue nubāt/ cui corpus egrotū/mancūue sit/ aut insanus animus.
77 ¶ Si ad maiora legū custodes vrgere videant: rē ad electissimū iudiciū deferāt/
expectentq; sententiā: & qui dānatus fuerit infamia notet. qđ pecuniarū mul-
78 tarum multa/apud eū qui sapit: longe maius supplicium est. ¶ Legū custodes or-
phanis quasi alteri parētes/primis quidē nō deteriores: per singulos annos/tāq;
suis prouideāt. intendātq; vt priuati parentibus/q̄ minime miserabili calamita-
te premanē. nā id ignorare nō debēt: defunctorū aīas vim quandā habere/qua Defunctorū
de reb⁹ humanis curā habēt. & precipua eorū cura tenent: qui ab eis geniti sūt. rū anime.
79 & eas deumq; illis infensum esse: qui orphanorū desolationē procurant. ¶ Qui
aliquem patre aut matre orbatū iniurijs afficit: damnū duplum restituat/ ac si
80 quem/parētes ambos habentē/leserit. ¶ Qui feminā/matemue tutatur/ & qui
de legum custodibus/tutorem obseruare constitutus est: nō minus orphanos/q̄
si genuissent/neq; res illorum peius q̄ suas gubernēt/ imo etiā affectu melius.
& qui huic legi derogauerit: cōdemnatus/duplo damno afficiatur. id autem dā-
81 num: sententiā iudicum estimetur. ¶ Si tutor negligere aut maliciose agere pro-
pinquis/aut ceterorū ciuium alicui videbitur: in idem iudiciū adductus/quadru-
plum damni restituat. cuius pars altera puero: accusatori altera deferatur.
82 ¶ Postq̄ ad pubertatē orphanus venit: si male secum egisse tutorem existimaue-
rit/ad quinquenniū vsq; ab exacta tutela/ in tutorē sibi agere liceat. si tutor con-
demnabit: quid pati dareue debeat/a iudicibus decernatur. & ita si magistratus
aliquis/ob negligentia orphano offuisse videatur: quid ipsi restituendum sit/iudi-
ces statuāt. & si per iniuriā: non solum damnū restituat/ verūetiā magistra-
tu custodie legum/priuetur. & alius pro eo: ciuitati regioniq; a populo creetur.
83 ¶ Liceat patri/si velit: publico preconio filiū abdicare/ ne amplius secūdū legē
filius sit. priuatus autē hoc pacto patre: alio abire cogatur. nam cū ad quadragi-
ta & quinque miliū domorū nullam accedere possit: nō a patre solum/sed a gene-
84 re vniuerso depelli necesse est. ¶ Cū quispiam infelici indignatione cōmotus/ cu-
pit eū a cognatiōe eicere quē genuit/educauitq;: nō liceat leuiter/subitoq; id effi-
cere. sed primū genere sibi propinquos/vsq; ad patruales/propinquos item cōsi-
militer matri conuocet/apud quos accuset filiū/ ostendatq; dignū esse qui a pro-
pinquis suis omnibus depellat. deinde filio causam suā dicendi potestatem conce-
dat/qđ videlicet/talis nō sit/vt reijci debeat: deinde exclusis parentibus & filio/

propinqui vtriusque sexus omnes/suffragia conferant/nisi etas impedimento sit.& si plura quam dimidie partis suffragia patri suffragent: liceat ei filium abdicare/alias minime. ¶ Si quis civium abdicatum/adoptare voluerit: nulla id lege vetet. nam iuue-
 num mores: indies/variisque mutant. si autem citra decennium nemo adoptare curet: curatores proles supra modum adaucte/prouideant/ut colonie particeps efficiat.
 Stul. ¶ Licet filijs/parentes morbis vel senio turpiter affectos: amentie accusare. 86
 ¶ Si quis morbo aut senio/aut morum acerbitate/aut his omnibus exagitatus/ in 87
 dementia incidat/lateatque id omnes preter domesticos/ille vero tanquam dominus rem familiarē dissipet/ & filius/ demerite patrem accusare formidet: primo filius ad seniores legum custodes profectus/ calamitatem patris enarret. quod (re latis conspecta) accusandus nec ne pater sit consulat: si accusandum decreuerint/ testes simul & adiutores sint accusati. si pater accusabit: nec minimum quidem de rebus suis in posterum disponere queat. nec tanquam paterfamilias amplius: sed quasi filius ac puer habitet. ¶ Si vir & vxor/ propter morum acerbitate inuicem non conueniant: decem viri de le-
 88
 89
 90
 91
 92
 93
 94
 95
 96
 97
 98
 99
 100
 101
 102
 103
 104
 105
 106
 107
 108
 109
 110
 111
 112
 113
 114
 115
 116
 117
 118
 119
 120
 121
 122
 123
 124
 125
 126
 127
 128
 129
 130
 131
 132
 133
 134
 135
 136
 137
 138
 139
 140
 141
 142
 143
 144
 145
 146
 147
 148
 149
 150
 151
 152
 153
 154
 155
 156
 157
 158
 159
 160
 161
 162
 163
 164
 165
 166
 167
 168
 169
 170
 171
 172
 173
 174
 175
 176
 177
 178
 179
 180
 181
 182
 183
 184
 185
 186
 187
 188
 189
 190
 191
 192
 193
 194
 195
 196
 197
 198
 199
 200
 201
 202
 203
 204
 205
 206
 207
 208
 209
 210
 211
 212
 213
 214
 215
 216
 217
 218
 219
 220
 221
 222
 223
 224
 225
 226
 227
 228
 229
 230
 231
 232
 233
 234
 235
 236
 237
 238
 239
 240
 241
 242
 243
 244
 245
 246
 247
 248
 249
 250
 251
 252
 253
 254
 255
 256
 257
 258
 259
 260
 261
 262
 263
 264
 265
 266
 267
 268
 269
 270
 271
 272
 273
 274
 275
 276
 277
 278
 279
 280
 281
 282
 283
 284
 285
 286
 287
 288
 289
 290
 291
 292
 293
 294
 295
 296
 297
 298
 299
 300
 301
 302
 303
 304
 305
 306
 307
 308
 309
 310
 311
 312
 313
 314
 315
 316
 317
 318
 319
 320
 321
 322
 323
 324
 325
 326
 327
 328
 329
 330
 331
 332
 333
 334
 335
 336
 337
 338
 339
 340
 341
 342
 343
 344
 345
 346
 347
 348
 349
 350
 351
 352
 353
 354
 355
 356
 357
 358
 359
 360
 361
 362
 363
 364
 365
 366
 367
 368
 369
 370
 371
 372
 373
 374
 375
 376
 377
 378
 379
 380
 381
 382
 383
 384
 385
 386
 387
 388
 389
 390
 391
 392
 393
 394
 395
 396
 397
 398
 399
 400
 401
 402
 403
 404
 405
 406
 407
 408
 409
 410
 411
 412
 413
 414
 415
 416
 417
 418
 419
 420
 421
 422
 423
 424
 425
 426
 427
 428
 429
 430
 431
 432
 433
 434
 435
 436
 437
 438
 439
 440
 441
 442
 443
 444
 445
 446
 447
 448
 449
 450
 451
 452
 453
 454
 455
 456
 457
 458
 459
 460
 461
 462
 463
 464
 465
 466
 467
 468
 469
 470
 471
 472
 473
 474
 475
 476
 477
 478
 479
 480
 481
 482
 483
 484
 485
 486
 487
 488
 489
 490
 491
 492
 493
 494
 495
 496
 497
 498
 499
 500
 501
 502
 503
 504
 505
 506
 507
 508
 509
 510
 511
 512
 513
 514
 515
 516
 517
 518
 519
 520
 521
 522
 523
 524
 525
 526
 527
 528
 529
 530
 531
 532
 533
 534
 535
 536
 537
 538
 539
 540
 541
 542
 543
 544
 545
 546
 547
 548
 549
 550
 551
 552
 553
 554
 555
 556
 557
 558
 559
 560
 561
 562
 563
 564
 565
 566
 567
 568
 569
 570
 571
 572
 573
 574
 575
 576
 577
 578
 579
 580
 581
 582
 583
 584
 585
 586
 587
 588
 589
 590
 591
 592
 593
 594
 595
 596
 597
 598
 599
 600
 601
 602
 603
 604
 605
 606
 607
 608
 609
 610
 611
 612
 613
 614
 615
 616
 617
 618
 619
 620
 621
 622
 623
 624
 625
 626
 627
 628
 629
 630
 631
 632
 633
 634
 635
 636
 637
 638
 639
 640
 641
 642
 643
 644
 645
 646
 647
 648
 649
 650
 651
 652
 653
 654
 655
 656
 657
 658
 659
 660
 661
 662
 663
 664
 665
 666
 667
 668
 669
 670
 671
 672
 673
 674
 675
 676
 677
 678
 679
 680
 681
 682
 683
 684
 685
 686
 687
 688
 689
 690
 691
 692
 693
 694
 695
 696
 697
 698
 699
 700
 701
 702
 703
 704
 705
 706
 707
 708
 709
 710
 711
 712
 713
 714
 715
 716
 717
 718
 719
 720
 721
 722
 723
 724
 725
 726
 727
 728
 729
 730
 731
 732
 733
 734
 735
 736
 737
 738
 739
 740
 741
 742
 743
 744
 745
 746
 747
 748
 749
 750
 751
 752
 753
 754
 755
 756
 757
 758
 759
 760
 761
 762
 763
 764
 765
 766
 767
 768
 769
 770
 771
 772
 773
 774
 775
 776
 777
 778
 779
 780
 781
 782
 783
 784
 785
 786
 787
 788
 789
 790
 791
 792
 793
 794
 795
 796
 797
 798
 799
 800
 801
 802
 803
 804
 805
 806
 807
 808
 809
 810
 811
 812
 813
 814
 815
 816
 817
 818
 819
 820
 821
 822
 823
 824
 825
 826
 827
 828
 829
 830
 831
 832
 833
 834
 835
 836
 837
 838
 839
 840
 841
 842
 843
 844
 845
 846
 847
 848
 849
 850
 851
 852
 853
 854
 855
 856
 857
 858
 859
 860
 861
 862
 863
 864
 865
 866
 867
 868
 869
 870
 871
 872
 873
 874
 875
 876
 877
 878
 879
 880
 881
 882
 883
 884
 885
 886
 887
 888
 889
 890
 891
 892
 893
 894
 895
 896
 897
 898
 899
 900
 901
 902
 903
 904
 905
 906
 907
 908
 909
 910
 911
 912
 913
 914
 915
 916
 917
 918
 919
 920
 921
 922
 923
 924
 925
 926
 927
 928
 929
 930
 931
 932
 933
 934
 935
 936
 937
 938
 939
 940
 941
 942
 943
 944
 945
 946
 947
 948
 949
 950
 951
 952
 953
 954
 955
 956
 957
 958
 959
 960
 961
 962
 963
 964
 965
 966
 967
 968
 969
 970
 971
 972
 973
 974
 975
 976
 977
 978
 979
 980
 981
 982
 983
 984
 985
 986
 987
 988
 989
 990
 991
 992
 993
 994
 995
 996
 997
 998
 999
 1000

oortus etiam coplurimis obfuisse/ illis quidem a deo exauditis. ¶ Si quis minus quam decet parentes colat/ nec magis eos quam filios/ nepotesque ac seipsum diligat/ pre ceteris eorum voluntati in omnibus obsequens quod ita negligit/ per se vel per alterum/ ad tres delegum custodibus seniores/rem deferat/ & ad tres similiter de connubiorum procuratoribus. qui re inuestigata: in eos qui iniuriam intulerunt animaduertat. in viros quidem si tricesimum annum non exceperint: et in mulieres si quadragesimum/ vinculis atque verberibus. prouectiores vero: iudicent ciues/ qui omnium etate sunt seniores. et condemnatus/ soluat patiatursque quod iudicio statuetur/ ita ut nihil pretermittatur quod soluere aliquis patie possit.

¶ SEXTI LIBRI HECA-
 TONOMIARVM
 FINIS.

¶ HECA TONOMIARVM / CENTVM ALIAS PLATONICAS LEGES CONTINENS LIBER SEPTIMVS.

I quis e progenitoribus cum afflictus sit deferre non potest: quicumque liber audierit magistratibus nunciet/ aut improbe habeatur/ et a voluntate quocumque/ damni illati accusetur. si autem seruus detulerit: liber esto. quod si affligentis vel afflicti seruus sit: in libertatem a magistratibus vendicetur. sin autem alterius ciuis seruus: precium domino publice persoluatur. et cure magistratibus sit: ne quis ei qui detulerit noceat. ¶ Qui non ad mortem hominis/ sed pecorum/ aut examinum veneno vitur/ siue etiam ut aliter quam morte bestiarum noceat: si medicus sit/ et veneficij reus fuerit iudicatus/ mortis supplicium luat. sin vero medicine ignarus/ iudicium/ quid pati/ dareue ipsum oportet/ constituat. ¶ Quando quis/ nodis/ inductionibus/ cantibus/ similibusque veneficij/ ad nocendum paratus deprehensus fuerit: si aruspex/ aut prodigiorum interpret sit/ occidatur: sin vero non: iudicium/ de ipso statuat. ¶ Qui clam aut vi nocuit magna reddat si in magnis nocuit/ minora si in minoribus. et in omnibus tantum reddat: ut damnum exequetur. et in singulis iniurijs (ut punitus moderatior efficiatur) multa afficiatur. leuiore quidem/ si propter iuuentutis imprudentiam aliena malicia fuit impulsus: grauiore/ si demerita sua imoderatis voluptatibus et doloribus/ timore/ iuidia aut iracundia insanabili. ¶ Nemo furiosus/ palam in urbe cernatur: sed furiosum/ propinqui domi quomodocumque possunt custodiant. quod nisi fecerint: mulctetur. qui maximi celus sunt: dragmis centum/ siue seruum siue liberum/ minus diligenter custodiant. si secundi: quatuor de quibusmine partibus. qui tertij: tribus. et qui quartij: duabus. ¶ Nemo in aliquo conuicietur. nam qui sibi inuicem verbis turpibus maledicunt: muliebres habentur et in primis ex verbis que certe leuissima res est: odia grauissima/ et inimicitie persepe nascuntur. et is qui per disciplinam antea excultus fuerat: tantumdem per iracundiam animi partem exacerbatus efferatusque difficiliter sibi reddit viuendi rationem/ hanc amarum ab ira gratiam suscipiens. ¶ Eum qui in hoc deliquerit/ aut in templo/ aut ubi publica sacrificia/ vel certamina peragunt/ aut in rerum venalium foro/ aut iudicio/ aut alio quouis cetui communi: magistratus harum rerum presens/ libere puniat. quod si non fecerit:

quasi legum proditor/ nūq̄ ad publici cuiusq̄ muneris certamen quasi de virtute certaturus/ ascendat. ¶ Si quis alijs in locis/ maledicto/ vel prouocādo vel respō- 8
 dēdo vtatur: quicūq̄ senior presens fuerit/ pro legū defēsiōne hūc verberet. et eos
 qui ita alieno malo cōcitati sūt/ cōprimat: alioqui puniatur. ¶ Loco/ cōuicijs salū 9
 bus/ dicacitatibusq̄ vt liceat: vt ridiculū absq̄ ira dicatur. cōcitato vero per iram
 animo: nemini aliquid tale liceat. ¶ Poete comico/ vel iābice musiceue melodie a- 10
 ctori: nequaq̄ verbo/ imagine/ aut persona cuiq̄ cuiū detrahēre liceat. eū qui sec⁹
 fecerit: premiorū presides/ eodē die exterminēt. alioqui minis tribus mulctentur:
 deo in cuius honorē certatū fuerat/ cōsecrandis. ¶ Huius rei cognitio/ cōmunis 11
 iuuenū discipline curatorī cōmittatur. et quod probauerit: proferre in mediū lice
 at. quod reprobauerit: hoc neq̄ ipse vllī vnq̄ ostēdat/ neq̄ aliū quēq̄ doceat. si cō
 M tra fecerit: prauus/ legūq̄ contēptor habeatur. ¶ Nullus in ciuitate nostra mediū 12
 E cus sit: sed quicūq̄ id tentauerit victūq̄ inexplebilibus precibus colligere ceperit/
 N a rerū venaliū curatoribus e foro pellatur/ ab edili vero magistratu ex vrbe eijciat
 D ex tota deniq̄ regione ab agri magistratu/ exterminēt. vt ab huiusmodi anima- 13
 C li: onino vniuersa regio mūda sit. nam mirū profecto esset: eū qui tēperans esset/
 I et virtute alia aut virtutis parte p̄ditus/ in extremā paupertatē deuenire/ vt fame
 vel re alia cōsimili premeretur/ et ita neglectū esse/ siue liber/ siue seruus in ciuitate
 moderate gubernata. talis profecto si calamitate/ vel forte aliqua vexatur miserū
 cordia dignus existimādus est. non qui fame/ vel recōsimili pressus: precibus vi- 14
 ctū queritat. ¶ Si seruus/ seruaue/ aliene rei offecerit/ siue iperitia seu immodera- 15
 to aliquo vsu/ nec qui dānū passus est causā tribuerit: domin⁹ eius aut satisficiat/
 aut seruū/ seruaue illi qui dānū passus est tradat. ¶ Si cōmuni quadā nocētis pa- 16
 triētisq̄ astutia/ vt seruus sibi auferretur domin⁹ cōrēdat: de malicie crimine agat
 aduersus eū qui de seruo cōqueritur. si cōuicerit: preciū serui a iudicio constitutū/
 a dānato duplicatū accipiat. conuictus autē: dānū restituat/ et seruū insuper tra- 17
 dat. ¶ Si iumentū/ equ⁹/ canis/ aut domesticū aliud animal p̄ximi rē attriuerit: ani- 18
 malis domin⁹ similiter rē restituat. ¶ Si q̄s sponte testimoniū ferre noluerit: cite 19
 ab indigēte/ citatusq̄ tempore idoneo allit/ et testimoniū prout sciuerit afferat. si
 nescire dixerit: iureiurādo se nescire affirmet ac abeat. ¶ Qui ad ferēdū testimo- 20
 niū/ citatus non venerit: dānū ei qui citauit/ secūdū legē deponat. ¶ Si iudex ali- 21
 quis in testimoniū citatus fuerit: testimonio allato/ nullā in eadē causa sententiā
 ferat. ¶ Mulieri libere/ si quadragita annos excesserit: tam ad testādū/ q̄ ad dicē 22
 dū interessē iudicio liceat. imo etiā et ad agēdū: si sub viro nō sit. viuēte vero ma-
 rito testimoniū perhibere/ solūmodo liceat. ¶ Seruo/ serue/ et pueris: de homici-
 dio solū dicere/ testariq̄ liceat/ si idoneū fideiussorē dederint se ad latā sententiā
 permāsuos/ si forte falsi testimonij fuerint accusati. ¶ Si quis falsū testimonium 23
 bis dixisse inueniatur: nō cogatur tertio testari. si ter: nullo modo postea testimo-
 niū dicere liceat. q̄ si testari vterius ausus fuerit: a volente quolibet/ ad magistra-
 tū deferatur/ et a magistratu tradatur iudicio. si cōuict⁹ fuerit: moriatur. ¶ Quā 24
 do in lite/ falsa testimonia intercesserint/ per que aduersariū superasse videri quis
 potuit: si plures q̄ medietas testiū cōdēnati fuerint/ iudiciū secūdū illa/ nullū pro-
 cedat. quod si secūdū illa: quodcūq̄ iudicatū fuerit irritum habeatur/ et iustum

hoc pacto lis cōsequatur finē. ¶ Si quis iustitie vires/ in animis iudicū in cōtra- 23
 riū vertere conatur/ ac pretet oportunitatem multa litigia mouet/ aut mouētibus
 adest: agat in eū quicūq̄ voluerit/ male agēdi aut inique defēdēdi crimine/ iudi-
 ciūq̄ huiusmodi apud electos iudices agitetur. nam in talibus peruersa calūnia:
 bonū artis subit nomē. que artificium in litibus inuenisse asseritur: quo agēda et di-
 cēda/ siue honesta siue turpis sit causa/ supare facileq̄ possit/ victoresq̄ eos face-
 re/ quibus ipsa/ circūuentionis sue rationibus fauet/ si pro artis ipsius beneficio
 pecunia dabitur. verum dāda opera est: hec/ siue ars/ siue artis expers exercitatio
 sit/ ne in ciuitate aditū habeat. ¶ Si quis aut dicēdi aut defēdēdi calūnie dānat⁹ 24
 fuerit: si cōtentionis studio factū sit/ certū illi tēpus iudices prescribāt/ in quo neq̄
 pro se neq̄ pro alio agat/ dicatue causā. si avaritia: peregrinus a regione/ nūq̄ re-
 diturus abito. et si redierit: moriturus. si ciuis id avaritia fecisse deprehēdat: quo-
 niā pecuniā tāti fecit/ omnino moriatur. quod si ābitiosa cōtentione bis tale quid
 25 fecisse iudicatus fuerit: id ipsū supplicium subeat. ¶ Si legatus aut prece/ falso que
 sibi cōmissa sunt nūciauerit/ dicēdaue tacuerit/ vel que ab hostibus amicisue acce-
 pit/ ea rediēs aliterq̄ acceperit retulerit: in iudiciū deferat/ et iudices pro magnitu-
 26 dierei quid pati/ dareue ipsū oportet/ si cōdēnat⁹ fuerit/ statuāt. ¶ Si q̄s aliquid
 publicū furatus fuerit/ siue paruū siue magnū id sit: pari supplicio puniatur. nam
 qui rē paruā sustulit: et si minori vi q̄ qui magnā rapuit/ equa tamen cupiditate
 rapuit. q̄ si lex alterū minus puniēdū censet: id non est furti paruitate/ sed eo for-
 27 sitan q̄ alterū sanabile alterū insanabile putat. ¶ Si seruus/ aut peregrinus publi-
 ce furti accusatus et dānatus sit: tāq̄ qui sanari quodāmodo posse videatur/ quid
 28 pati/ quidue dare bebeat/ iudicio statuatur. ciuis vero ita deprehēsus: tanq̄ insa-
 nabilis/ mortis supplicio cōdemnetur. ¶ In ijs que pertinet ad militiā: neq̄ mas/
 neq̄ femina/ sine magistro ac principe/ quicūq̄ agāt. sed ad principē/ magistratūq̄
 sēper respiciant: et eū quocūq̄ sequatur. atq̄ ita ad eius nutū suam vitā instituāt:
 vt nullus onino ciuis siue serio/ siue ioco quicūq̄ facere sol⁹/ et suo arbitratu cōsues-
 cat. sed vel minima queq̄ a magistratu gubernatus/ faciat. sicut iussus: rursus iuss⁹
 proficiatur/ exerceatur/ lauetur/ comedat/ surgat nocte/ custodiā agat/ det signa/
 et vicissim accipiat in ipso prelio. nec insequatur vnq̄/ nec cedat: nisi princeps/ et ma-
 gistratus significauerint. nemoq̄ penitus cognoscat quid sit seorsū ab alijs ages-
 re: sed simul sēper cōmunisq̄ omnib⁹ vita sit. nā nihil hac re melius: nihilq̄ pre-
 29 stantius/ artificiosiusq̄ ad salutē/ et victoriā bello parandā. ¶ In pace quoq̄ idē/
 ab ipsa pueritia obseruetur: et soluta licentia e vita penitus expellatur/ non homi-
 nū solū/ sed etiam bestiarū que sub hominibus sūt. Omnes choree: ita vt bene ge-
 ratur bellū/ celebrentur. onisq̄ dexteritas/ facilitas/ et promptitudo eius rei causa
 cōparanda. eius rei causa: consuecant a cibo et potu abstinere/ frigus estumq̄ &
 et cubilis duritiā pati. et in primis capitis pedūq̄ virtutē alienis tegmētis nō cor- 30
 rūpere: neq̄ pileorū/ calceorūq̄ a generatione datorū naturā perdere. nam extre-
 mitates iste/ cū naturā cōseruant suā: maximas toti corpori vires prebent. contra 31
 vero: contrariū. ¶ Militet quicūq̄ cōscriptus est: aut parti alicui deputatus. ¶ Si
 quis vero propter ignauitā/ absq̄ imperatoris permisso desit: cū redierint ad sue
 fortis belli principes/ accusetur. iudicent autē: qui militarūt omnes. peditē: pedites.

M
A
L
I
P
A
T
R
O
N
IPileae cal
cei a gene
ratione da
ti sūt capilli
et callus
plante.

et equitē: equites. Condēnatus vero: in certamē quodcūq; postea descēdere phis
 beatur. et aliū liceat neglecte militie accusare: et quid dare/ patie ipsū oporteat
 iudices statuāt. ¶ Simile iudiciū ferat is/ qui militiam secutus: atēq; principes di
 miserint abierit. ¶ Is qui preclare certasse deprehendetur primo/ secundo/ et ter
 tio loco coronis ex frondibus arboris perpetuo virentis donetur: quas consecuti:
 in sacris vteūq; placuerit cū inscriptione tituloq; suspendāt/ vt testimoniū virtu
 tis sit diuturnū. ¶ Si quis ab hostibus circūuetus/ cū armatus esset/ non defendit
 se/ sed arma sponte dimisit/ aut abiecit/ turpēq; vitā fuge celeritate cōparare sibi
 maluit q̄ fortitudine honestā felicēq; mortē: de huiusmodi armorum proiectione
 ne iudiciū habeatur. eius autē qui se defendens/ armā perdidit: iudiciū non ha
 beatur. nam mali/ ignauiq; semper puniēdi: vt meliores/ fortioresq; semper eua
 dant/ infortunati vero minime. ¶ Qui arma sponte proiecerit/ vsq; adeo viuens
 di cupidus: deinceps nullū periculū subeat/ sed reliquā vitā/ et quidē lōgissimā/ p
 bus et cum dedecore viuat. neq; eo imperator/ aut prelect⁹ aliquis pro milite vta
 tur: nec in aciē recipiat. alioqui repetundarū iudex: id cognoscat/ et maximi cēs⁹
 prefectus minis decē/ secundi quinq;/ tertij tribus/ et quarti vna condēnet. proie
 ctor autē ob nature eius ignauitā: nō solū a virilibus periculis arceatur/ sed primi
 census minis decē/ secūdi quinq;/ tertij tribus/ quarti vna cōdēnetur. ¶ Sigulis ā
 nis/ post estiuale solstitiū/ ad locū sacrū ciuitas vniuersa conueniat: vt tres eligant
 viri. eligatq; vnusquisq; preter se quē iudicabit optimū: q̄ non pauciores q̄ quin
 quaginta ānos sit natus. Electorum si in numero pari electi fuerint: dimidia pars
 eorū qui a pluribus prelati fuerint/ preferatur. si vero in impari numero: vnus cui
 pauciora suffragia contigerunt/ relinquatur. et reliquorū dimidiā (vt prius) prese
 rant partem. ¶ Si in ea parte media sint equalia habētes suffragia: iuniores po
 stponantur. et residuorū rursus per noua suffragia: tres inaequales obtineant. & q̄
 primo loco/ qui secūdo/ qui tertio loco declarat⁹ fuerit: corona ex sepe virētis ar
 boris fronde contexta/ coronetur. et preconio declaret magnēsiorū ciuitas (deo
 duce) tres ciuū se nactam optimos viros. qui quotānis donec singulis septuagesī
 mus quintus exactus sit annus: duodecim repetūdarū rationū examinatores cō
 stituāt. ¶ Hi omni libera examinatione iudicaturi: habitēt tēpore quo rationes:
 sibi reddūtur/ in loco vbi electi fuerint. et tū per se solū quilibet/ tū cōmuniter om
 nibus diligenter perquisitis: de singulis magistratibus publice perscribant/ quid
 pati/ dareue ex repetundarū iudiciū sentētia deceat. ¶ Si quis magistratus/ horū
 iudicio non recte dānatū se esse queritur: ad electū iudiciū/ repetūdarū iudices
 deferat. si absoluat: accuset eos si velit. sin autē ibi quoq; dānetur. atq; qui an
 tea ab ipsis repetundarum iudiciis morte fuerit cōdēnatus: quēadmodū neces
 sitas exigit/ moriatur. sin alia mulcta: quadruplam hic persoluat si in bonis ha
 beat. sin minus: duplū soluat. ¶ Is qui totius ciuitatis cōsensu prepositi sunt: do
 nec vixerint/ primi confessus semper in omnibus solēnitatibus prebeātur. et quan
 docūq; ad cōmunia grecorū spectacula/ sacrificiaq; ac iudices ac presides aliquos
 a ciuitate mitti necesse est: ex istis mittantur. et hi soli in ciuitate corona laurea
 coronētur/ et sacerdotio fungātur et singulis annis pontifex etiam sūmus ille sit:
 qui superiore anno ceteris excelluisse sacerdotibus iudicabitur. ¶ Horū nomini⁹

Leges Pla
 tonis pro
 Magnēsij

41 bus: quousq; ciuitas habetur/ tempora distinguātur. ¶ Defunctis sacerdotibus
 funera/ et sepulchra excellētius q̄ ceteris ciuibus: idumēta quelibet in funere alba
 sint. luc⁹ ploratusq; absit. chori quoq; vn⁹ puellarū/ alter totidē puerorū phere
 tro vndiq; circūdato/ vicissim defūctū sacerdotē carminibus laudēt/ felicitatēq;
 ei⁹ per totum diē decātent. Mane vero ad monumētū. feretrū iuniores ferāt/ qui
 gymnasijs operā impendūt/ quos defūcti hominis propiuiiores delegerit. pri
 miq; celibes quasi ad pugnam armati precedant: cū equis equites/ et cū leuib⁹ ar
 mis pedites/ ceteriq; similiter. pueri vero ante pheretrū patriū cātū concināt: post
 42 quos puelle/ ac mulieres iam effecte/ sequantur. postremo vtriusq; generis antisti
 tes. q̄uis ab alijs monumentis arceantur. ¶ Monumētū huic/ sub terra sit fornix
 quedā longior/ ex durissimis pulchrisq; lapidibus: vbi lapidei lectuli vtriq; sint/ il
 lic beatū illum sepeliant/ arboreq; in circuitu plātēt/ vna excepta solum parte/ vt
 sepulchrū augeri possit. deinde singulis annis/ musico/ gymnico/ equestriq; certa
 mine hos viros vita functos/ honorēt. quorū de relatis rationibus: iudicia dāna
 43 ta non sunt. ¶ At vero si quis honorū iudicio abutens/ nature humane fragilem
 conditionem secutus/ lapsus videlicet in errorē postq̄ egregius habitus est: a volē
 te quolibet accusetur. et primo custodes legum assint: deīde accusati ipsi⁹ college/
 preterea electi iudicij iudices. si dānabitur. magistratu/ sepulchro/ ceterisq; magi
 44 stratuī pertinētibus premijs careat. ¶ Si accusator/ quintā suffragiorū partē nō
 habuerit: primi cēsus duodecim/ secūdi octo/ tertij sex/ et quarti duas minas per
 45 soluat. ¶ Iudex iudicaturus iuret: et ij qui magistratus reipublice suffragijs cōsti
 tuent. Choree quoq; iudex: et omnis musice/ gymnycorum etiā equestriūq; mu
 nerū in certamine presides atq; datores. et sūmati in quibuscūq; secūdu hominū
 46 opinionē: nulli emolumēto piurū sit. ¶ In iudiciorū executione: iusurādū pro
 hibebatur. et tam accusatoris intentio/ q̄ defētoris deprecatio sine iureiurādo in iu
 randō. De iureiu
 ditijs conscribatur. nam nūc alij deū esse negant: alij res humanas curare non pu
 tāt. alij vero et pessimi: vilib⁹ hostijs/ multisq; blāditijs: ita cōciliari sibi deū existi
 mant vt ipune liceat grādem pecuniā extorquere. itaq; si iurādī licentiā in ciuita
 te dabit/ vbi plura quotidie ad iudices deferūtur: ones pene periuri erūt/ preserti
 cū frequentibus conuiuijs/ aliaq; cōsuetudine/ ac priuata necessitudine coniuncti
 47 erunt. ¶ Qui iudicaturi sunt: nullo modo litigātes permittant aut iurare persua
 dēdi causa/ aut sibi/ generiq; suo iprecari/ aut turpiter supplicare/ aut cōmiseratio
 48 ne muliebriter vti. sed vt qd iustū putāt: māsuete doceāt/ et docētē audiāt. ¶ Pere
 grinis inter se litigātibus: si velint liceat iurare. nam cū in ciuitate cōsenescere non
 49 debeant: formidādum non est/ ne alios corrūpant. ¶ Si quis liberorū hominum/ ad
 choream vel ad pōpam celebrādā nō venit/ vel aliā huiusmodi tēcōmunem/ vt si ad
 ministeriū sacrificij/ pacifica/ sacra/ vel belli tributū non cōtulit: in his onis
 bus q̄ primum dānum restituatur/ aut pignus ei/ cui ciuitas lexq; cōmiserit defe
 ratur. exactoq; tēpore/ pignore vendito: pecunia in erariū conferatur. q̄ si maio
 re mulcta opus est: magistratus singuli/ pertinaces homines in iudiciū vocent: et
 50 debita mulcta imposta/ legibus parere compellant. ¶ Ei qui pauciores annos
 q̄ quadraginta natus est: nullo modo peregrinari liceat. priuato quoq; nemini
 51 liceat. publice autē preconibus/ legatis/ atq; exploratorib⁹ liceat. ¶ Spectatores

quoque qui ocio abundantes/ aliorum res hominum considerare cupiunt: ex legum custodia instituto lex nulla peregrinari prohibeat. nam ciuitas bonorum/ malorumue hominum ignara/ et externe consuetudinis experta: nunquam satis humana/ perfectaque esse potest. existuntque vel in vulgo et multitudine homines quidam diuini/ quibus pauci: attamen digni/ cum quibus consuetudinem habeas: et hi non magis in bene gubernatis ciuitatibus quam in alijs oriuntur. ¶ Eorum qui in ciuitate bene gubernata incorrupti erunt: a patria profectus vestigia/ mari/ terraque sequatur. vt tandem reuersi legum patriarum alias probent alias si qua in re deficiunt corrigant. nam sine hac inspectione/ inuestigationeque: nunquam optime ciuitas permanebit/ neque etiam si male inuestigetur. ¶ Qui spectandi gratia peregrinatur: natus sit annos plures quam quinquaginta in bello/ ceterisque probatus. vt exemplum: alijs ciuitatibus relinquat. is ultra sexagesimum annum non amplius vagetur. ¶ Costet cetus/ quo mane quotidie donec sol oriat/ conueniant sacerdotes decem de legum custodibus seniores/ qui ceteros discipline vniuersae magistratum gerit/ quique gesserunt/ quisque cum iuniore aliquo quem delegerit a tricessimo ad quadagesimum annum nato: hinc de legibus sepe/ et de republica disserant/ conferantque iuicem/ si quid de his excellens audiuerint/ et de disciplinis ad id conducendum colloquantur. et ad hunc cetum/ qui aliorum mores et leges inspexit: proficiatur et si quid de ferendis legibus/ aut disciplina/ aut educatione apud alios repererit exponat. et si quid etiam ipse inuenit: cetui vniuerso declarat. ¶ Si nec peior nec melior reuertisse videbitur: laudetur. quia quod potuit libere effecit. si multo melior: et viuus magnis honoribus/ et defunctus ab omni cetu decoretur. si corruptus redierit: priuatus absque honore viuat/ et cum nemine neque iuniore neque seniore audeat se immiscere. quod si ausit de legibus et disciplina disputare: condemnatus/ iudicij contemptum/ mortis supplicio luat. ¶ In eorum cetu qui leges examinant: que seniores probauerint/ magno studio iuuenes perdiscant. et qui se recte in his gesserint: tota ciuitas honoret/ atque obseruet. qui vero peiores alijs se reddunt: maiori quam alij dedecore afficiantur. quod si adductus videbitur iunioribus indignus: totus cetus exprobrat ei: qui adduxit. ¶ Aduene: benigne suscipiantur apud quos ciues et probi sint/ et probi esse videantur. nam nullos recipere aduenas/ nec alio proficiendi: tum impossibile/ tum crudele atque superbum/ ceteris hominibus videri necesse est. qui ciuitatem turpi vocabulo notent: peregrinorum hostem/ difficile/ atque inhumanam appellantes. neque oportet vnum parui facere/ vtrum probus an improbus alijs videaris. quando quidem multi (tamen si improbi sint) qui tamen probi et qui improbi iudicant. nam prauis quoque hominibus/ diuina vis quedam coniicienda inest: per quam multi vel pessimi/ recte tamen opinione tamen verbis/ a melioribus deteriores distinguant. quocirca vtiliter ciuitatibus preceptum est: vt bonam apud multos existimationem non parui pendant. ¶ Aduene qui sepe estiuales sunt/ et quasi aues per mare vt plurimum pecunie acquirende gratia/ estatis tempore ad alias deuolant vrbes: hos foro/ portibus/ publicisque domibus/ extra urbem in ipsis suburbij illorum locorum prefecti suscipiant/ obseruantes ne quis eorum noui quippiam moliant. iudicia etiam eis illic/ iuste reddantur: ita vt in nullo plusquam necessitas cogat/ cum illis familiaritas habeatur: et id est primum aduenarum genus. ¶ Qui spectaturi veniunt/ ciuitatis disciplinas audituri: omnes diuersoria iuxta templa habeant/ que susci-

piendis hospitibus comodissima sint. quorum curam gerant sacerdotes/ et editui: quo queant sufficienti tempore permanere/ et videre/ audireque illa/ quorum gratia venere/ et tandem sine detrimento. et suo et aliorum/ pede ad suos reuocare. et hoc secundum aduenarum genus. ¶ Si quis eorum iniuriam cuiquam intulerit/ aut contra iniuriam affectus sit: usque ad dragmas quinquaginta sacerdotes cognoscant. crimina vero grauiora: ad curatores rerum venalium deferantur. ¶ Cum aliunde quispiam publica causa missus aduenerit: hunc imperatores/ magistri equitum/ tribuni militum/ soli suscipiant. et is apud quem diuertit: cum principibus consilij curam huius habeant. id tertium genus. ¶ Si aliunde aliquis spectatoribus nostris reciprocus aduenerit/ si quinquaginta annos impleuerit/ si ea mente venerit vt vel consideret que apud alios preclara habentur/ vel sua doceat: recipiatur/ et diuitum sapientumque ianuas iniussus adeat cum ipse huiusmodi sit. et quasi hospes: discipline precepti domum recte petat/ non dubitans hospitalem eam/ propter virtutis coniunctionem sibi futuram. cumque ab alijs didicerit/ atque docuerit que discenda/ docendaque putauit: honore sibi congruo/ muneribusque affectus/ vt ab amicis amicus abeat. et id: quartum aduenarum genus. ¶ Fideiussor quilibet/ palam fideiubeat: totumque negotium conscriptum coram tribus/ nec paucioribus testibus fateatur/ si citra mille dragmas fideiussio fiat. sin ultra mille: quinque testes ad minus adhibeantur. ¶ Fideiussor sit qui prius vendidit ei de quo an iure possit vendere dubitatur/ atque eius qui videtur minus ad promissa sufficere. similiterque tam qui preuendit quam qui vendit: tanquam obnoxius/ iudicio subiiciatur. ¶ Si quis in domo alterius querere quippiam tanquam suum velit: is primo iureiurando affirmet/ sperare quod querit/ ibi se inuenturum. deinde nudus/ aut interula indutus: ingrediatur precictus. prebeaturque sibi domus/ et suppellectilia signata simul/ et non signata. alioqui prohibitus (precio amisse rei statuto) accuset eum qui depulit. et ille si damnatus fuerit: duplum restituat. ¶ Si dominus domus abfuerit: non signata solummodo/ a presertibus prebeantur/ signata vero ipse quoque obsignet/ et custodem ad quinque dies relinquat. quo in tempore si patronus non venerit: edilibus secum acceptis/ obsignata resignet. et cum ante oculos domesticorum et edilibus quesierit: rursus obsignet. ¶ In domibus et agris proscriptio locum habere non videbitur: cum in ijs proscriptio tempus determinandum sit rebus/ que ambigue existunt. ¶ Aliarum rerum si qua a quoquam habetur/ usque in vrbe/ foro/ sacris/ aperte anno integro re illa usus fuerit/ atque hunc non oculum esse costet/ nec quisquam interea quis querens eam/ exegerit/ nemini liceat deinde rem illam quasi suam reposcere. ¶ Si non in vrbe/ sed in agris manifeste vtatur/ nec in annis quinque/ rei dominus conperit sit: quinquennio exacto repeti nequeat. ¶ Si in vrbe domi vtatur: ad triennium usque apprehendere possit qui amisit. si in agris occulte: usque ad decennium. si extra regionem: semper/ quando cumque inuenerit/ apprehendat. ¶ Cum aliquis/ vi eum qui litigat/ aut testes venire in iudicium prohibuerit: si seruus ille sit/ siue suus siue alterius/ nulli momenti sententia lata sit. sin liber: sententia sit irrita/ et anno vno vincatur. qui prohibuit et si quis latrocinij eum accusare voluerit: fas esto. ¶ Si quis aliquem secum in certamine mulicium/ gymnicum/ vel aliud quodcumque/ facultatis alterius videscendere prohibuerit: quisquis voluerit/ munerum declaratoribus id significet. qui procurent: vt quilibet liber certare possit. alioqui si prohibitor vincet: victorie munera prohibito dentur/

et ipsius tanq̄ victoris nomē in quibuscūq; velit templis subscribatur prohibēti
 vero nec nomen inscribere nec victorie offerre insignia liceat. ¶ Si quis rem furto
 sublatam/sciens receperit: in eadē culpa sit/qua ille qui furat⁹ est. ¶ Qui exulem
 seu quemuis huiusmodi fugiētē susceperit: moriatur. nam quē ciuitas amicū sibi/
 vel hostem decreuerit: eundem sibi quisq; existimare debet. ¶ Si quis cōsilio suo
 absq; autoritate cōmuni pacē iniuit/aut bellū mouit: vltimo supplicio condem
 netur. ¶ Si pars aliqua ciuitatis id tentauit: huius rei authores/a militie impera
 toribus tracti in iudicium/et dānati morte plectantur. ¶ Qui patrie in aliqua re
 ministrant: nullo modo munera recipiant. neq; sibi suadeāt: in rebus bonis suscipi
 piēda esse/ in alijs vero non. nā nec cognoscere facile est: nec vbi cognoueris conti
 nere. ¶ Si quis minus obtēperasse dānatus fuerit: moriatur. ¶ Rerū ōniū cuius
 cūq; ciuis census habeatur. ¶ Tribules ānuos fructus/ad agrī magistratus dese
 rant: vt cū duo tributa sint/respública possit vti/ scilicet vel vniuersi census/vel an
 nui fructus parte. nam que ad alimenta tribuātur: sepe excipiantur. ¶ Donaria si
 tēplis moderata: a moderatis hominibus offerātur. aurū enī et argētū/et priuatū/
 et in templis: inuidiosa possessio est. ¶ Arbitri iudices/ quo litigantes elegerint
 locū habeant: qui cōsultores cōmodius q̄ iudices/appellari possunt. ¶ Apud hos
 si reconciliati non fuerint. maiori dāno apud vicinos/ et contribules secūdū partē
 duodecimam distributos litigent. vbi si debitor iterū condēnabitur: quitam debi
 ti partē persoluat. ¶ Qui ab hoc quoq; iudicio prouocat/ ac tertio certare vult:
 electos iudices petat. et si ab his condēnatur: quantū debitū ipsū est et dimidiā
 supra debitū partē/afferat. ¶ Si accusator/a primo iudicio repuls⁹ nō acq̄uerit/
 sed in secūdo iudicio iterū certare voluerit. si vicerit quitā partē accipiat/ vict⁹ ve
 ro tātū dē amittat. ¶ Si tertios petit iudices: debitor vict⁹/debitū/et debiti partē
 mediam victori deponat. accusator vero victus: partē dimidiā. ¶ Equus futu
 rus iudex/legum cōsultationes ante ōnia discat/et mēte firmiter teneat. nā ad effi
 ciendum eū virū qui didicit/bonū: scripta legū pre ceteris doctrinis (si recte se ha
 bent) maxime conferūt. idcirco lex: mēti nomē proximū possidet. *πομοσ* enī men
 tem *πομοσ* legē significat. et remediū ac medelā aduers⁹ aliarū orationū venena:
 probus iudex semper tenebit/ quibus seipsū/ciuitatēq; emendabit. bonos confir
 mabit atq; extollet/ prauos ex ignorātia/incōtinentia/timiditate/et (vt sūmati dī
 catur) ex iniustitia vniuersa (si sanabiles erunt) reuocabit. sin insanabiles: qui eos
 morte afficiunt/ apud omnes laude digni iudices iudicūq; principes/ non iniuria
 sepius dici posse vidētur. ¶ Magistratus qui iam iudiciū exercet: debitoris dam
 natū pecuniā petitori omnē tradat/ necessarijs tantū ad vsū relictis. idq; statū post
 lata suffragia sūt: nūciante preconē/et iudicibus audientibus. ¶ Si secūdus a la
 ta sententia aderit mēsis/ neq; victori victus/ spōte iuste persoluerit: iudices qui se
 tentiam tulerunt/ cunctā debitoris pecuniā/victori tradant. ¶ Si presentia nō
 sufficiunt/ nec minus q̄ dragma deficit vna: non liceat debitori prius aliū quēq; in
 iudiciū trahere/ q̄ debitū creditori totum restituat/ trahi vero ab alijs possit. ¶ Si
 quis in iudicio dānatus/ iudices ipsos leserit/ aut quicq; eorū iniuste abstulerit: iudē
 ipsi iudices/ ad custodes/ legū deferant. a quibus si criminis illius dānabitur: qua
 si ciuitatē omnē/ legesq; euerterit/ moriatur. ¶ Nullū in loco secundo/ et agro ad

πομοσ
πομοσ

culturam apto sepulchrum fiat: sed is locus corpora defunctorū recipiat/ qui ad
 cetera inutilis est/ & ad id tantū cōmodus/ viuētes minime ledit. ¶ Agger sepul
 ture/ nō altior sit illo cumulo: quē viri q̄nq; dieb⁹ q̄nq; cōstruere possint. & lapi
 des superstruant: nō maiores q̄ vt possint defuncti laudes/ quatuor solū heroi
 cis versibus editas/ cōprehendere. ¶ Elationes nō breuiori aut longiori tempore
 ab intro fiant: q̄ vere mortuus significari/ cognosciq; possit. & tridua elatio ad
 sepulchrū: mediocris videtur. ¶ Qui maximū census: ad funus & sepulturā nō
 plusq; minas quinq; impēdat. qui secūdi: tres. tertij: duas. quarti: vnā. ¶ In ciuis
 cuiusq; decessu: vnus custodū legum/ quē mortui hominis cōiuncti elegerint/ fu
 nus totum obseruet/ prouideatq; vt bene moderateq; omnia nō contra/ gerant.
 & hoc illi decori: secus autē dedecori sit. ¶ Lachrimis mortuos decorare/ aut nō:
 legum lator non prohibeat. plangere vero/ & extra domū vociferare prohibeat.
 ¶ Cadauer: manifeste per vias vr̄bis frequentiores efferre/ & palam eiulare/ aut
 ante diem extra vr̄bē se afflictare/ nō liceat. ¶ Legislatores virtutē precipuā habe
 at: ad quā omnia dirigat. nam nunc mirū nō est: si ciuitatū leges lōge aberrant.
 in qualibet enim ciuitate: alia ad aliud/ & alia ad aliud respicit. & alijs iustorū sū
 nis esse videtur: vt aliqui/ siue meliores illi quidē/ siue peiores/ i republica domi
 nentur. alijs vt dītentur: siue seruiāt/ siue non. aliorum studiū vertitur ad liberta
 tem. Alij leges ad duo condunt: vt & ipsi liberi sint/ & alias vr̄bes subigant. qui
 vero sapientissimos se putāt: ad huiusmodi omnia simul. vnū vero principium:
 ad quod omnia dirigāt/ nō habēt. verum virtus vnicum est: ad quod semper re
 spiciendum. ¶ Sanciat legislator que discenda erunt. nam que discenda sunt: ea
 nec discere facile/ & inuētoris discipulum fieri arduū/ & quādo. nō enim possunt
 qui discunt/ cognoscere: quid & quādo opportune discatur. id nāq; officium est
 eorum: in quorum iam animo/ rei ipsius sciētia est. Igitur his legibus qui paret/
 non modo indemnus sed & laudabilis esto: qui vero nō paret/ ab omnibus vt cō
 muniter videbitur/ puniatur.

REIECTIORVM CAPVT FINI HECATONOMIARVM ADIECTVM.

Rodunt medici corpus humanum quatuor humores continere necessarios: pituita
 tam/ sanguinem/ biles duas flauam atq; atrā. pituita que & flegma digeritur in san
 guinem. sanguis autem: nutrit. flaua bilis: quod hebes est & obtusum acutū/ & dē
 tum subtiliat. atra vero bilis: egerendis subministrat ac subseruit. nos itaq; atrē bilis/
 virulentiq; fellis/ aut excrementorū loco/ hec reiectitia Socratis Platonis & Aristote
 lis in fine collocamus vt in ignobiliori extremo. quo cetera intelligantur digniora: & potiora
 a deterioribus secernantur. Primo igitur reiectitia lex Socratis hec esto.

- 1 ¶ Fas esto magistratum gerentibus mentiri. ¶ Liceat nudas cū vetulas tum iu
 uenes/ cum viris ad palestre certamen descendere. vt solent viri in gymnasijs: cū
 vna exercentur/ licet rugosi/ veterinosq; sint. & ita circa armaturā/ equestremq;
 facultatem se habeant. cum enim ratione id iudicatū fuerit optimum: oculis ri
 diculum minime videbitur. Sed sane inanis is homo est: qui deridēdum quicq;
 preterq; quod malum est/ existimat. ¶ Custodū mulieribus nudādum erit cor
 pus: quandoquidem pro vestibus virtutem induent/ cōmunicandūq; in bello
 & alia omni ciuitatis custodia/ atq; tutela/ neq; aliud agendū. horū tamen offi
 ciorum: leuiora/ propter generis ibecillitatē/ mulierib⁹ tribuēda. ¶ Mulieres he
 horum virorum omnes omnīū cōmunes sint/ nullaq; priuatim alicui adhereat:

ac rursus filij cōmunes/neq; pater filiū noscat/neq; filius patrē. ¶ Cōmunes ha-
 beant edes/cōmessationes cōmunes:nichil habētes propriū. ¶ Vbi vero ex cō-
 muni habitatione cōgressioneue in gymnasijs/ ac reliquo cōuictu ex innata ne-
 cessitate ad mutuā trahent cōmixtionē:se sine ordine denudari inter se/aliudue
 quippiam tale facere/neq; sanctū sit in beatorū ciuitate/ neq; iudices permittāt.
 ¶ Optimorū proles nutriatur: deterrimorū vero minime. & dū hec agunt om-
 nes ignorent/preter principes. sic enī armentū custodū: seditione carebit. & dete-
 riores illi: fortunā/non principes culpabunt. ¶ Quare necessariū fore videt: vt
 frequenti mendacio & deceptione vtantur principes ad subditorū vtilitatē. hu-
 iusmodi enim omnia:pharmaci/medicinēq; loco necessaria sunt. ¶ Qui nascen-
 tur ex deterioribus/aut ex quibusuis sed mēbro aliquo māci:in abdītis vt decet
 locis abscondant. nā purū decet esse custodū genus. ¶ Cū mulieres & viri etatē
 generationi aptā egressi fuerint: liceat viris cuiūq; voluerint/ preterq; filie atq;
 matri/ & filiarū natis/matrisq; maioribus cōmisceri. sed & mulieribus liceat co-
 pulari preterq; filio aut patri/ ac superiorib; atq; inferioribus eorūdem. sed par-
 tus si quis contigerit:prohibeatur in lucē educi. si aut prodatur:ita ponat vt eius
 nulla nutritio sit. ¶ Qui autē egregie sese exercens/ excelluerit:primo quidē in
 ipsa expeditione/ab ijs qui vna militāt adolefcētibus ac pueris/sigillatim a quo-
 libet coronetur/ & illi dexteras iungant/ & a quolibet osculum accipiat/atq; det.
 vt quoad in expeditione fuerit:nemini renuere liceat/quēcunq; osculari ipse de-
 siderauerit. vt si alicuius amore captus fuerit/aut maris aut femine:acrior sit ad
 victoriā consequendā. & hmōi bonos viros maxime honorari fas habeat. quo
 magis excelluerint:hymnis & q̄ modo dixim; honestē/sedibus itē & carnibus
 pleniq; pateris/vt vna viros prestātes/mulierēq; exerceam;. ¶ Qui cū in mili-
 tia strenue gesserint obierint:primū aurei generis esse dicant. deinde q̄ ex hoc ge-
 nere decedūt e vita:demonēs effici/sancti terrestres/optimi expulsores malorū/
 custodesq; mortaliū. & consulendū erit oraculū quo pacto beatos/ diuinosq; vi-
 ros condire deceat/ & quibus insignibus precipue decorare/ atq; ita condiantur
 vt oraculum iusserit/reliquū tempus/eorum sepulchra/veluti demonū/colentes
 atq; adorātes. & modus idē circa eos qui cū precipua bonitate in vita pollere iu-
 dicati fuerint/senio aut alio quouis modo e vita cesserint obseruetur.
 ¶ He duodecim ex republica Platonis:que ideo attribuūtur Socrati q̄ illa respublica Socrati-
 ca dicitur. sequētes autem 16: ex libris Platonis de legibus sumpte sunt.
 ¶ Ludī choriq; puellorū & puellarū simul fiant/ nudatis corporibus quatenus
 modestus pudor patitur/vt cū ratione in etate cōuenienti conspiciant alterutrū
 atq; conspiciant. que omnia curent/ornentq; chori principes:& cū legū custodi-
 bus conditores/vt que etiā dicta non sunt suppleant. ¶ Diues diuitis/aut potēs
 potentis societate non admittat. & animo velociore cū tardioribus/ & tardio-
 res cum velocioribus copulentur. nā ciuitas similis esse debet patere:in qua me-
 rum quod primo infusum est bullit/statim autem aque sobrietate castigatū atq;
 optime temperatū/bonus & moderatus potus efficitur. adde q̄ id faciat ad te-
 peratam & equalem filiorum procreationē:quā multo pluris facere oportet/q̄
 opulentissime affinitatis equalitatem/atq; eum qui in connubio pecunijs inhiat
 non lege scripta arcere/ sed opprobrijs & inceptationibus absterre. ¶ Bibere

PLA
TO
NI
CE
LE
GES
AB
SVR
DE

ad ebrietatē vsq;/neq; alibi vnq; decet/preterq; in solēnitatibus eius dei qui largi-
 tus est vinum. ¶ Vt viri comessationes publicas cōmunesq; habent:ita quoq; &
 inter se mulieres. ¶ Belli tempus ab annis viginti ad sexaginta in viris:mulieri-
 bus vero postq; filios pepererint vsq; ad quinquagesimū etatis annū. ¶ Post sex
 annorū etatē:femine a maribus secernant/pueriq; deinceps cū equalibus maio-
 ribus/ & puelle cum feminis equalibus cōuersentur. & ad scientias vtriq; se ver-
 tant:mares quidē ad magistrōs equorum/arcuū/telorū/ & funde/femine quoq;
 ad eadem si concedatur/ vsq; ad scientiam tātum/ & maxime ad armorū vsum.
 ¶ Saltationes in choreis:tā viris q̄ mulieribus armatis fiāt/imitēturq; curetarū
 armatorū ludos/ & minerue. nā minerua ludis choree delectata:nō nudis mani-
 bus ludendū censuit/sed armis tota armata saltādī officio est perfuncta. ¶ Que
 pueri discūt ac exercēt:eade quoq; femine discāt/exerceātq;. nā cū hoc modo in
 ciuitatibus nō sit:omnis ciuitas/pro dupla dimidia sit ex eisdem laboribus atq;
 tributis. probandaq; sunt innumera circa pontū mulierū milia: quibus nō equo-
 rū modo/verū etiā arcuū/ceterorūq; armorū equalis cura cū viris/ & exercitatio
 est instituta. ¶ Cū is qui pueros in musica/gymnasticaq; curabit/nūq; ocio abū-
 det:lege illi permittat/vt ad eā curā/quos velit ciuiū & virorū & mulierū/acci-
 piat socios. & gymnasias/omnes etiā exercitationes bellicas nūcupamus:vt pe-
 ritie luctandī/saltandī/sagittandī/iaclādī peltaflice/ & omnes armatorū dimi-
 cationes/acierū ordinationes/ ductiones exercitus/ castrorū positiones/ & que-
 cunq; ad equestrem pertinet disciplinā. que omnia sciant publici magistrī a ciui-
 tate conducti:quo ea pueros/puellasq;/viros & mulieres doceant. nam magno
 reipublice vicio dandum esset:ita mulieres educari/vt ne veluti aues pro filiolijs/
 contra feroces audeāt bestias/pugnare/moriq; nolint potius/cunctaq; pericula
 subire/q̄ statim ad aras templaq; confugere/opinionēq; de hominū genere da-
 re/omniū ignauissimū esse animalū. ¶ Ultra decimūtertium etatis annū/donec
 nupserint:non lōgius vicesimo nec breuius decimo atq; octauo puelle ad certa-
 men cursus descēdant/que quidē congruo vtātur vestitu. ¶ Vnius ad vnū/duo-
 rum ad duos/ & vsq; decem ad decē/ armis pugna fiat ad robur augendū:& id
 cōmune sit tam viris q̄ mulieribus/ad etatem vsq; nubilem. inducanturq; in his
 armorū certaminibus periti:vt lege sanciant quid aliquis non patiens aut faciēs
 vincat/ & victū similiter quisnā ordo decernat. ¶ Pyra & mala tum alia tum pu-
 nica ceteraq; huiusmodi clam auferre turpenon sit. at si quis deprehensus fue-
 rit pauciores annos q̄ triginta natus sine vulneribus verberet:nec pena vlla pro-
 pter huiusmodi verbera libero sit. ¶ Liceat filijs/parentes morbis vel senio tur-
 piter affectos:amētie accusare. ¶ Qui sine filijs sunt/ aut paucos procreauerūt/
 dissentiatq; procreandorū liberorum causa: coniugiū rursus querere compellā-
 tur. ¶ Si filios nō paucos habeāt/aut dissentiat:senectutis curāde gratia (diuor-
 tio facto) aliud coniugiū ineant. ¶ Nullus in ciuitate nostra mendicus sit: sed
 quicunq; id tentauerit/victumq; inexplebilibus precibus colligete ceperit/a re-
 rum venalium curatoribus e foro pellatur/ab edili vero magistratu ex vrbe eij-
 ciatur/ex tota deniq; regione ab agri magistratu/exterminetur.
 ¶ Sequentes due ab Aristotele septimo politicorum posite sunt.

Politi-
corum.
84
85

Eco.

7 Nichil orbatum natura fore educandū. Si mores/ institutaq; ciuitatis pro-
hibeant natos exponere: determinanda profecto erit procreandorum multitu-
do. q; si quibusdam ad procreandum copulatis/ preter hec euenerit: priusq; sensus
vitaq; insit abortionem procreare oportere.

SEPTEM LIBRORVM HECATONOMIA-
RVM ET EARVM LEGVM QVE
MAXIMOPERE REIICI
ENDE SVNT

F I N I S.

PREFATIVNCVLA IN SEQVENTES LIBROS.

Lutarchus in vita Aristotelis Economicorū duos dūtaxat libros illi ascribit. Quas
re cum duo credātur a Leonardo traditi/ qui supra recogniti sunt: nolui hunc quasi
tertiu illis adiscere. quis etiam in codice greco: hic secūdi locū obtineat. verū malui
calci operis illū referuare: q; minorē reliquis dignitatē (maxime vbi subintrā histo-
ria) retinere visus est. neq; opus esse cōmentario etiā visum est: tū q; satis ex se pate-
at/ tum q; machinamēta & ad nūmorū aucupia tyrānicos astus plurimos cōtineat. Quapropter
(vt in principio admonet Aristoteles) qui hāc publicā dispensandī suscipit prouinciā: oportet
natura ingeniosum esse/ laborū patientē/ atq; iustū. nā quecūq; harū partiū (vt recte ingt) defue-
rit/ cōplura peccabit. Titulus publicarum œconomiarū id est dispensationū (quo vocabulo hic
frequēter vtitur Aristoteles) libro prefixus est: ne (vt dictū est) tres œconomicorum libri vide-
antur. Qui igitur legent/ eo id faciant ingenio: vt bona sequantur & probent/ tyrannica vero &
que his erunt similia/ cautius deuitent/ & damnent cognita. & has publicas œconomias: expla-
natio Leonardi in superiores œconomicorum libros/ proxime assequitur.

ŒCONOMIARVM PVBLICARVN ARISTOTELIS
LIBER VNVS.

Vm quispiā debet aliqua debito modo dispensare: locorū circa q;
negociat minime debet iexpertus esse/ sed suapte natura ingenio-
sus/ & spōte laborū patiens atq; iustus. quecūq; enī harū defuerit
partiū: cōplura peccabit/ circa id qd sibi parat negociū. Dispē-
sationes autē sunt quatuor vt est rudī minerua diuidere (nā alias
cū his coincidere cōperim⁹) Regia. Satrapica que & prefectoria.
ciuilis. & priuata. Harū autē maxima & simplicissima: regia est.
maxime euatians & facillima: ciuilis. minima autē itidē & admodū varia: pri-
uata. promiscua quidē illis multa esse necessariū est. at quecūq; maxime per se
vniciūq; earum accidūt: nō nos cōsiderare opere precium est. Primitus igitur
consideremus regiā. est autē ipsa potens omnino/ species habens quatuor: circa
nummū. circa ea que exportanda sunt. circa ea que sunt inferenda. & circa sum-
ptus. Horum autē vnūq; vt circa nummū dico: qualis/ & quando multo pre-
cio/ aut vili faciendus. Circa autē inferenda efferendaq; quādo & qualia a pre-
fectis in regno vt rex ipse vtilitatē suscipiat/ disponenda sunt. Circa autem sum-
ptus: quales dispartiedī/ & quādo. & vtrū erogandi nūmi ad ipsos sūptus parā-
dos/ aut ea potius q nūmo cōparant. Secūdo autem loco: pretoriā considere-
mus. Eius vero species sunt sex: prouentuū a terra. ab ijs que in regione peculia-
ria nascuntur. ab emporijs. a tributis. a pascuis. & a ceteris alijs. Harū autem
specierū prima & optima ea est: que a terra suscipit prouentum. hec autē est quā
ij quidē oblationē/ illi vero decimā appellant. Secunda autē est que ab ijs que

Economia
regia.

Economia
pretoria:

Publ.

163

regioni peculiaria sunt prouenit. aliquo enī in loco peculiare est aurū/ alibi argē-
tum/ alibi es/ alibi autē qd cūq; fieri cōtingat. Tertia vero est que ab emporijs
& mercatu rerū puenit. Quarta que sit a tributis earū rerū que terra profert/
aliquo precio cōparandarū. Quinta vero/ q a pecoribus & frugibus: que &
decima vocatur. Sexta porro que est ab alijs a capite & manu nūcupata q; ca-
pitatim aut pro dignitate manuatim exigat. Tertio vero loco ciuilē dispēsa-
tionē discutiamus. huius autē optimus prouētus est is/ qui est a peculiaribus ea-
rum rerū que in regione proueniunt. deinde ij qui ab emporijs/ & mercibus que
in limitibus regionis & circūcirca habitatibus afferunt. Quarto autē & vlti-
mo loco: ea inspiciēda est/ que est priuate cure. hec autē est irregularis: ob id ipsū
q; nō decet eam ad vnā intentionē dispensare. minima vero propter id est: quia
prouentus & impēsē in ea modice fiūt. huius autē optimus prouētus: qui a ter-
ra prouenit. secūdus aut is: qui ex ijs que aliorū culpa negligunt suscipit. Terti-
us autē is qui a nūmo. Preter autē hec qd omnibus cōmuniter curādū est di-
spensationibus/ & qd perquirere par est: id minime superuacaneū pute. Maxi-
me autē hoc pacto: si sūptus nō maiores ipsis prouētibus fiāt. At vero quo-
niam diuisiones attulimus: post hoc rursus intelligendū/ vtrū prouincia aut ci-
uitas circa quā negociamur: habet ea que diuisimas/ aut plurima horum afferre
possit/ atq; his vtendum. Hec igitur circa Economias id est dispensationes atq;
partes earū diximus. Quecūq; vero nōnulli priorū fecerūt: facultate rerū poti⁹
q; arte aliqua illa profecuti sunt. quorū q enarratu digna esse cēsemus: colligim⁹.
neq; enī hāc historiā inutilē arbitramur futurā. fieri enī potest: vt quispiā ijs ac-
comodet/ qualiacūq; ipse efficiēda suscepit. Cypsellus Corinthius vouit io-
ui/ si dominus ciuitatis fieret/ q Corinthiorū essent/ oia se oblaturū. potitus autē
dominio: precepit eos describi. cū autē descripti fuissent: decimā partē a singulo
quoq; suscepit/ at vero ex reliquis partibus precepit vt operarent. exacto subide
anno: idē quoq; fecit. Quare euenit vt i decē annis ille cūcta habuerit/ quecūq;
sacrificaturū se vouerat/ Corinthij autē reliqua possederit. Lygdamis Naxi-
us expellēs pfugos: quia nullus eorū res nisi vili mercari voluit/ eisdem profugis
vendidit/ & sacra & reliqua ipsorū quecūq; in officinis ipse perfecta relicta erāt/ etiā
vendidit eisdē/ & aliorū cui libet volēt/ ita tamē vt describeretur emētis nomen.
Porro Byzantij indigētes pecunijs tēpla publica vēdiderūt/ & fructifera ali-
quo tēpore/ infructifera vero ppetuo/ & ea que ad societates/ & ad patriā perti-
nebāt/ & q; cūq; in locis priuatis iacebāt. quorū hoc quidē multitudinis/ illud au-
tē alterius erat possessio. & aliarū rerū q; cūq; erant societatibus publice/ aut cir-
ca gymnasiū/ aut forū/ aut portū/ aut vbicūq; quis quippiā vēdebat/ & capture
maris/ & vēditionis salinarū/ & admirandarū rerum artificūq; & vatū & phar-
maca vēdentium/ & aliorū consimilium modorū/ tertiam quidē partem contri-
buere ordinarunt. & nūmorum cōmutationem vni campforie mense commise-
runt: & penes nullum alterum potestas erat aut dare aut accipere. sin minus re-
rum suarū priuatione multabatur. Cum lex ipsis esset: ne quis admittereē
ciuis qui non esset ex ipsorū vtroq; ciue. ipsi pecuniarū indigentia sanxerunt/ eū
qui ex vno ipsorum esset soluēdo libras triginta fore ciuem. In rei frumētarie

Economia
ciuilis.

Economia
priuata.

HISTO-
RIA.

Cypsellus.

Lygdamis.

Byzantij.

inopia / facti inopes pecuniarum: reducerunt naues ex poto, tempore autem facto mercatoribus molestie ferentibus: tributum dederunt illis fenus sesquidecimum / vedentibus etiam statuerunt ultra precium dare totius parte decima, at vero cum nonnulli incolarum fenerati fuissent super possessionibus suis: decreto statuerunt ut quicumque tertia debiti parte afferre vellet / libere possessionem suam haberet. ¶ Hippias Atheniensis 15 eminentias superiorum tabulatorum in vijs publicis / & ascensus / & p̄clausuras / & portas que aperiebant foris / vendebat, comparabant igitur ij quorum possessiones erant, sicque collecte sunt pecunie multe. ¶ Nummum insuper qui Atheniensibus in usu 16 erat: fecit improbum, & precium ponens / iussit ad se ferri, cum autem conuenissent ad signandam pecuniam nouo caractere: dedit idem argentum. ¶ Quicumque etiam nauis prefecturam habere / vel tribunatum / vel impensas suppeditare / aut aliquam aliam publicam curam gerere deberet: precium ponens moderatum / precipiebat ut is qui vellet id precij persolvere / describeret inter publicos administratores. ¶ Sacerdoti preterea 18 palladis que degebat Acropoli: precepit pro quolibet mortuo mensuram afferre ordei / & alteram mensuram tritici / & obolum unum, atque simili modo pro quolibet puero nato illud idem fieri iubebat. ¶ Athenienses in Potidea habitantes / cum pecunijs ad parandum bellum indigerent: instituerunt ut omnium facultates describerent que apud 19 unumquemque in populo confuse / inordinateque erant / sed & quo in loco vnaqueque possessio erat: ut pauperes possent erogare, cui autem possessio deerat: corpus eodem nabatur, itaque ab illis quod descriptum fuerat / vnusquisque ciuitati saluum afferebat. ¶ Antisseus. ¶ Antisseus etiam cum ciuitas indigeret pecunijs / & ciues consueuissent splendide celebrare dionysia in quibus / variaque & multa consumebant quotannis atque preparabant: appropinquante hac festiuitate persuasit illis / ut baccho uouerent duplicia ijs / que nup̄ collegerat / sequenti anno se daturus / illa autem congregantes vicinis urbibus venderet, que cum ita fecisset: ipsis collecte sunt pecunie ad eorum usum non modice. ¶ Lapsaceni. ¶ Lapsaceni cum expectaret triremes multas ad se uenturas / & modium farine quattuor dragmis ueniret: preceperunt ut emptoribus venderet modium sex dragmis / & olei choemen suram dragmis quattuor ac tribus obolis / & vini & aliarum rerum precia similiter posuerunt, antiquum autem precium priuati recipiebant: at quod plus erat ultraque precium / ciuitas, quare pecunijs abundauit. ¶ Heracleote mittentes naues quadraginta tyrannis que erant in bosphoro / non habentes pecuniarum copiam: comparauerunt a mercatoribus uniuersum triticum & oleum & vinum & alias merces / & tempus definiuerunt in quo ipsi precium essent persoluri, mercatoribus autem probe visum est quod non ad mensuram distribuerent / sed simul onera expediret: illis autem quod ubi semel dedissent / nihil amplius de mercede esset prestandum, uerum considerauerunt emptam / & uirum unum dispensatorem in vnaquaque nauium constituerunt, cum autem puenerunt ad locum hostium: milites ab eis comparabant omnia, cum uero prius aggregatum fuisset argentum / dederunt duobus nauium: duces autem rursus mercedem soluerunt, quo factum est ut argentum eis non defecerit: quousque ad propria remeassent. ¶ Lacedemonij Samijs rogationibus pecuniam eis ad regressum dari: consilio decreuerunt unam diem & se & seruos & aialia ieiunare / & quantum expendisset quisque / tantum dare Samijs. ¶ Carthaginenses frequentibus in ciuitate apud ipsos factis peregrinis / mercedem debentes quam dissoluere non poterant: proclamari fecerunt si quis ciuium vel inquilinorum predam habet ex ciuitate

aut ex priuato / aut habere uult: describatur, descriptis autem compluribus miserunt naues que ad nauigabant potum rationabili pretextu / ad predandum statueruntque tempus in quo rationem pro ipsis dicebant se facturos, collectis autem compluribus pecunijs milites dimiserunt: et pro predarum exigentia diuiserunt, et si qua erant ex iniusta preda: ciuitas ex prouentibus restituit. ¶ Cyzicenis etiam ad iuicem dissidentibus: obtinuit populum, & diuitibus captis, qui debebant pecuniam militibus / statuerunt non interimere captos / sed ubi pecuniam dedisset expellere. ¶ Chij etiam cum illis esset lex / describi debita in publico / et pecunia indigerent: statuerunt ut debitores quidem ciuitati debita assignarent / ciuitas uero de redditibus usuras feneratoribus dissolueret / quousque ad antiquum ditesceret morem. ¶ Mausolus Carie tyrannus (mittente rege ad eum / pro tributo) congregans ditissimos regionis dicebat: regem poscere tributum / se autem non esse soluendo, preparati autem ex industria uiri pollicebantur ei quadam sumam quam quisque allaturus esset, his autem hoc agentibus: ditiores partim uerecundia moti / partim uero timetes / multo plura quam illi prouiderunt atque obtulerunt. ¶ Iterum pecuniarum egens: in concione uocatis Mylassensibus / inquit, metropolis (cum sua esset ciuitas) muris imunita esse / regem autem aduersus eum bellum decernere, qua de causa iubebat unumquemque Milassensium immodicam afferre pecuniam / afferens se / et eos qui attulissent / et reliqua eorum bona seruaturum, que ubi oblata fuere: multa sibi coaceruauit pecuniam, at inquit deo non uidetur in presenti / menia edificanda esse. ¶ Condalus Mausoli prefectus: quando ei per regionem proficiscenti offerebat quispiam aut ouem aut porcum aut uitulum / describebat dante / & tempus / precipiebatque ut in domum reduceret / nutrireretque quousque reuerteretur, at uero cum tempus satis illi effluxisset uideretur: computans & quod nunquam dederat / & quicquid fructus inde prouenerat / repetebat. ¶ Arborum autem quecumque porrigerentur aut deciderent in publicas / regiasque uias / usum fructuum vendebat. ¶ Militum si quis moriebatur elationem corporis dragma uidebat: & hinc quoque simul argentum percipiebat / simulque neque eum fallere duces poterant / cum quispiam militum e uita demigraret. ¶ Intuens etiam Lycios amantes cesariem ferre: dixit epistolas huc uenisse a rege que iuberent mittendas esse comas ad profcomia, igitur sibi iniunctum esse a Mausolo: ut detunderet eos, uerumamen si uellent capitatum taxam aliquam dare, se e grecia comas transmissurum, qui libenter dederunt, sicque plurima pecunia a numerosa turba collecta est. ¶ Aristoteles Rhodius Phoree princeps pecunijs indiges: uidens duas esse factiones Phoreorum / alteram partem seditionis secreto allocutus dixit / alios sibi uelle pecuniam dare / ut illis negociam ciuitatis committeret / ipse autem malle ab ipsis accipere / atque eis ciuitatis administrationem tradere, que audientes: ilico pecuniam quantam precepit in promptu dedere, At uero ille rursus alios ostendit que ab his acceperat: qui dixerunt se non minus duros, sumens autem ab utrisque: conciliauit eos iniucem. ¶ Cospiciens etiam ciues multas inter se agitare causas / magnasque longo ex tempore iniurias / que per bellum illis obtigerant: iudicium statuens edixit, quicumque definito tempore non essent sententiam affecuti: legem posuisse / non ulterius fore preteritorum delictorum iudicia, tunc autem a multis offerentibus pecuniam propter breuitatem temporis / et obtinendam iustitiam / multis etiam multam offerentibus ut prolongaret tempus: a singulis suscipi

Chij.

Mausolus.

Condalus.

Aristoteles Rhodius.

Clazomenij. piens/modicam cōgessit pecuniam. ¶ Clazomenij in frumēti penuria/ pecunia 35
 indigentes: statuerunt vt si qui priuatorū haberent oleum mutuarent ciuitati ad
 fenus. nascitur enī hic fructus: multus in regione. quibus mutuātibus: cōducetes
 nauigia/ miserunt ad emporia vnde ipsis veniret triticū habito pacto/ de precio
 olei. ¶ Insuper debētes militibus stipendiū viginti talēta/ et dare non valētes pēde- 36
 bāt fenus ducibus annue quatuor talēta. Cum autē de antiquo debito nihil de-
 duceretur/ sed semper frustra consumerent: percusserūt nūmū ferreū/ quod argē-
 ti haberet rationē viginti talētorū. deinde dātes ditissimis ciuitatis cuiuslibet suo or-
 dine/ argētum ab illis receperūt equale. quare priuati habuerūt ad quotidianos
 vsus impensas: & ciuitas a debito liberata. secūdu vero ex prouētibus/ illis fenus
 restituerūt. semper diuidētes vnicuiq; in parte dabāt/ illi autē ferreos nūmos re-
 portabant. ¶ Selibriani pecunie laborantes indigentia (lege apud eos posita cū 37
 in fame cōstitutū fuissent/ nō educendū esse triticū) apud eos autē vetus triticum
 abundaret: statuerūt priuatos ciuitati dare triticū determinato precio/ vnoquoq;
 retinente ad annui victus sufficientiā. deinde statuentes preciū quod illis recte se
 habere videbatur. vnicuiq; educere volenti vēdiderunt. ¶ Abideni propter sedi- 38
 tionē regione facta vacua/ & accolis nihil eis porrigētibus/ quia adhuc deberent:
 statuerūt vt quicūq; vellent fenerarent agricolis/ quo terram colerent/ sic ipsis pri-
 mis allatio ex frugib; fieret/ alijs autē ex reliquis. ¶ Ephesij cum pecunijs egerēt: 39
 legem posuere/ vt mulieres aurū non gestarēt. quātū vero imprefetiā haberent
 mutuarent ciuitati. ¶ Pro colūnis etiam que erant in tēplo statuerūt argētum et 40
 se soluendum/ eius autē qui soluisset nomē esse scribendū perinde ac si obtulisset.
 ¶ Dionysius Syracusanus volens pecunias congregare/ concionē faciens dixit: 41
 apparuisse sibi cererē/ iussisseq; vt mulierū ornatum in tēplū deferret. se vero mu-
 lierū que apud ipsū sunt/ ornatū obtulisse: atq; hoc idē facere ceteros hortabat/
 ne qua forte indignatio a dea exsuscitaretur. qui autē negligeret: reū fore sacrilegij.
 afferentib; autem cunctis que habebant/ quisq; propter deā & propter illum sa-
 crificans: deo ornatū abstulit/ tanq; a dea mutuans. ¶ Elapso insuper tēpore. cum 42
 mulieres rursus ornatū ferrent/ precepit vt ea que vellet aurū ferre/ ordinata qdā
 in templo offerret. ¶ Debens etiam tritemes extruere/ agnoscens sibi op; esse pe- 43
 cunia/ concionē vocans inquit: quādam sibi ciuitatē tradi/ ad quā opus erat pecu-
 nijs/ precariq; ciues vt quisq; sibi duos stateres mitteret. intermittens autē duos
 aut tres dies/ tanq; in tradēda ciuitate error contigisset: ciues laudās reddidit vni-
 cuiq; quod miserat. id autē agens: ciues in gratia fouit. postea vero arbitantes/
 q; eam accepturus esset: rursus miserūt/ ille vero suscipiens/ ad nauiū extructionē 44
 aptauit. ¶ Cū rursus non abundaret argēto: nūmū percussit e stāno/ & cōcionē
 vocās multa sup laudato nūmo dixit. illi vero decreuerūt quāuis etiā nollēt: vt quisq;
 haberet tanq; argentū/ non autē tanq; stannū. ¶ Cū rursus pecunijs egeret: roga- 45
 bat ciues vt ei contributorent. illi autem responderūt se non habere. extrahens igi-
 tur Dionysius vasa que apud ipsum erant: vendebat/ quasi id ob indigentiam fa-
 ciens. Syracusijs autē ementibus: describebatur quid vnusquisq; cōparasset. pos-
 sitū autē preciū suscepit: iussit vnūqueq; vas afferre/ quod emisset. ¶ Cū etiam ci-
 ues propter tributū/ pecora non nutrent: dixit/ q; ei tāta sufficerent/ volentes au 46

tem nunc acquirere/ immunes fore a tributo: multis autē cito multa cōparātibus
 armēta/ tanq; habituri ea essent absq; tributo: oportuna id esse ratus/ estimare
 precepit/ imposuitq; tributū. hac igitur deceptione indignati ciues: illa iugulātes
 vendebant. ille vero contra id statuit: quot in die occidi oporteret: at illi iterū in
 47 sacrificijs immolabant: ille vero vetuit/ ne feminam sacris immolarent. ¶ Rurs;
 pecunijs egens: iussit apud se describi pecunias/ quotquot essēt familie orphano-
 rum. descriptis autē cunctis: illorū bonis abutebatur/ quousq; ad etatē quisq; p;
 48 uenisset. ¶ Cū cepisset Rhegiū: conuocato populo dixit/ quā ob causā ab eo ius-
 ste capti essent. nunc tamē impēsas quas i belli vsū cōsūpsisset percipiēs/ & insup
 ab vnoquoq; minas tres/ absolueret eos. Rhegienses vero quencuq; absconde-
 rant in apertum eduxerūt/ & egeni a ditioribus & peregrinis mutuo accipiētes/
 conflagrūt summā/ quā preceperat: quam ab ipsis accipiens/ nihilominus omniū
 corpora vēdidit. & cunctam supellectilem/ vniuersaq; bona/ siue occulta siue ap-
 49 ta: diripuit. ¶ A ciuib; etiam accipiens pecunias/ ea lege vt illas restitueret: cū
 ab eo repeterent/ iussit ad se afferi quātū quisq; possideret argenti/ alioqui mortē
 mulctam indixit. delato autē argento: nūmū percussit nouo caractere/ deditq;
 50 dragmam duarū dragmarū valore. sicq; debitū penes ipsū remansit. ¶ In tyrrē-
 niam autē centū nauibus ad nauigans: accepit e sacello Leucothee id est albe dee
 51 aurū quoq; et argētum multū/ aliūq; apparatū immodicū. ¶ Cognoscens etiam/
 q; naute q; plurima haberēt: proclamationē fieri fecit/ vt quisq; dimidiū eorū que
 haberet deferret ad ipsū/ aliud dimidiū habiturus. non afferenti autē statuit pro
 mulcta mortē. arbitantes igitur naute si ferrent dimidia reliqua se habituros: se-
 cure attulere. posteaq; vero illa accepit: precepit rursus/ vt alia afferrent dimidia.
 52 ¶ Mnedeijs que a portub; & alijs vectigalibus proueniebant: vtebātur ad gu-
 bernationem ciuitatis. ex tributis autē que ex terra & familijs proueniebant: ni-
 hil operabantur. sed obseruabant eos qui illa haberēt: et cū necessitas pecuniarū
 ingrueret/ reddebant ij qui deberent. lucrabātur igitur ex preterito tēpore: pecu-
 53 nijs absq; fenore vtentes. ¶ Bellū item suscipientes aduersus Olynthios cum il-
 lis pecunie deessent/ at adessent mācipia: statuerūt vt relictis cuiuslibet ciuiū mare
 & femina/ cetera ad vsū ciuitatis vēderēt tanq; in priuatorū exhibitione pecuni-
 54 as cōmodarent. ¶ Callistratus in macedonia cum prouentus portus vt plurimū
 viginti talētis estimaretur/ modū inuenit vt duplū conficeret. nam cōspiciēs eos
 qui emebant semper euadere ditiores: cū oportet eos dare fideiussores viginti talē
 torum/ proclamare fecit quicūq; emere vellent cōstitueret fideiussores tercie par-
 55 tis/ solueret autē quisq; quantū se posse sibi suaderet. ¶ Timotheus Atheniensis/
 bellum gerēs aduersus Olynthios/ argēto egens: signauit es/ & dedit militibus.
 illis autē egre ferētibus/ dixit: q; illo eque vēderent/ emerētq; omnes/ ab ijs qui vē-
 dunt atq; emunt. ipsis autē mercatoribus ante indicauit: vt quisquis es illud acce-
 56 pisset/ illo rursus emeret ea que in regione venderētur/ et spolia que affererētur. q; si
 apud eos es remaneret: portēt ad ipsū recepturi deniq; eris loco argentū. ¶ Cir-
 ca etiam Corcyrā bellū exercens exiliter satisfaciens militibus/ petentibus quidē
 stipendiū/ inobedientibus/ et ad inimicos deficere se velle afferētibus: cetū cōgre-
 gauit ac dixit/ non posse propter hyemē ad se peruenire argētum/ cū tanta esset
 patria.

Mnedei.

Callistrat.

Timothe.

Corcyra q;
et Cercyra
insula que
et pheacia:
erat olim
pheia cum
patria.

illi copia. quapropter solutionē triū mēsiū/ quā pri⁹ soluerat/ se illis dono dare. at
 vero illi suspicantes nūq̄ Timotheū tanta munera eis dare/ nisi reuera ab eo ex-
 spectarent pecunie: quieuerūt a petendo stipendio/ donec voto potitus est. ¶ Ob- 57
 sidens item Samū: fructus & ea que in agris erant vendidit Samijs. quare pecu-
 nia satis abundauit ad stipendia militū. ¶ Cū cōmeatus necessariorūq̄ ad victū 58
 in exercitu esset raritas ob aduenientes: prohibuit ne venderēt triticū farina cō-
 minutum/ neq̄ minorē mēsurā modio/ neq̄ quippiam liquidorū minus q̄ metre
 te mensura. principes itaq̄ ordinū/ & manipulares cōparātes omnia simul/ dede-
 runt militibus/ aduenientes autē sumebant victui necessaria/ cū autē discederent
 si quid residuū fuisset principibus ordinū/ manipulatorūq̄ vendebant atq̄ ita eue-
 nit ipsos milites abundare victuū copia/ sufficientiq̄ cōmeatu. ¶ Didales perfa 59
 milites habens: ex ijs/ que indies ex bello conquirere poterat illis dabat. non ha-
 bens autē nummos quos elargiretur illis stipēdia poscētibus: vbi aduenit tēpus
 quod illi visum est accōmodū/ tale quippiā machinat⁹ est: cōuocās cetum: ne cre-
 datis inquit me pecuniarū penuria laborare/ immo in quodā predio mihi suffici-
 ens copia est/ & pariter locū indicauit/ atq̄ discedens illuc profectus est. cū vero
 loco vicinus esset: precessit. & quecūq̄ in templis erant argentea vasa/ diripuit: p̄-
 parauitq̄ mulos tanq̄ argentū/ onusti deferrent/ & vasa illa illis ostendens ibat.
 Atqui videntes milites rati cūcta que ferebantur esse argētū: confidebāt se stipē-
 diū p̄cepturos. ille vero dixit oportere eos vsq̄ ad Amison puenire: illiq̄ se stipē-
 dia percipere. erat autē plurimū dierū iter ad Amison/ & tempus hyemis. sicq̄ il-
 lo tēpore exercitu abusus est/ solū illis cōmeatū prebens/ cū exercitu & artifices/
 & cauponarios/ et cōmutātes haberet/ quorū opera aut nihil aut perparū idige-
 ret. ¶ Chabrias Atheniēsis: Thao egyptiorū regi gerenti bellū & pecunijs indi- 60
 genti consuluit/ vt aliquis diceret sacerdotib⁹/ oportere & viroīū & mulierū mul-
 titudinem sacris inītiatorū submouere propter impensā. audientes autē sacerdo-
 tes/ & sacerdotium penes se manere volētes: singuli propriam dedere pecuniam.
 postq̄ autē a cūctis accepit: iussit illis precepti/ decimā partē expensarū quas pri⁹
 in templo faciebant/ & reliquorū/ regi mutuare: quousq̄ sinē bello imposuisset.
 ¶ Ab vnaquaq̄ colonia precepit omnes quippiam determinatum afferre: & ab 61
 vnoquoq̄ corpore similiter. ex frumēto etiam quod vendebatur: a vēdēte et emē-
 te preter preciū pro modio percipiebat obolū. ab vnaquaq̄ naue/ & officina/ &
 vnoquoq̄ op⁹ aliquod exercitiū: decimā partē operis. ¶ Illis autē qui ex regio- 62
 ne debebant sub eo militare: precepit afferre/ si quis aut auri aut argenti quippiā
 non signati haberet. cum vero plurimi attulissent: illo ipse vtebatur. mutuātes au-
 tem prefectis classiū cōmisit: vt de ijs que abundarent apud eos/ illis redderent.
 ¶ Iphicrates Atheniensis/ Coty parāte exercitū: effecit hoc pacto vt cōpararet 63
 pecuniā. p̄cepit hominibus quibus preerat: seminare sibi tres modios tritici. quo
 facto: collegit tritici ingentē multitudinē/ quā ad emporia mittens vendidit/ obti-
 nuitq̄ pecuniā. ¶ Cotys Thrax petebat a Pirinthijs sibi mutuo dari pecunias/ 64
 quo suū congregaret exercitū: Pirinthij vero illi dare recusarūt. tunc eos rogauit
 vt viros e ciuibus illi darent: ad custodiā quorūdā castrorū/ quatenus militū opa
 qui nunc illa custodiūt/ vt possent. illi vero ilico id fecerūt: arbitantes se futuros lo-

corum dominos. missos autem: Cotys in custodia tenuit/ precepitq̄ eā pecuniā
 dari/ quam ab illis mutuo petierat. ¶ Mentor filius/ Hermiam capiēs et predia Mentor.
 eius obtinens: dimisit eosdem curatores in regione/ qui fuerant ab Hermia con-
 stituti. cum vero securi iam essent: quecūq̄ absconderant secum accipere. Men-
 tor vero omnes capiens: diripuit vniuersa que habebāt. ¶ Memnon Rhodius q̄ Memnon.
 Lampfaci dominabatur/ pecunijs egens: scripsit ditissimis Lampfacenorū/ vt ali-
 quam magnam argenti summam ei conficerent/ quam recepturi essent ab alijs
 ciuibus/ quibus commissū erat illam afferre. atqui cum illis alij ciues afferrent: iussit
 eandem sibi mutuo dari/ vsq̄ ad certum tempus/ in quo eam illis redderet.
 ¶ Rursus pecunijs indigens: precatus est eos vt illi darent/ quas ex prouentibus
 eius mox recepturi essent. illi autem attulerūt: quia cito prouentuum receptio fu-
 tura erat. at vbi ea que prouentuum erant missa sunt: sibi illis opus esse dixit/ se
 vero postea cōflatum es/ dissolutum ire cum vsuris. ¶ A militibus etiam au-
 ferebat solutiones & stipendia sex dierum in anno: quos dicebat exemptos. di-
 cens his diebus neq̄ custodiam illis vllam esse/ neq̄ itineris expeditionem: neq̄
 ipse impensas faceret. ¶ Ante id tempus dabat militibus stipendia secunda die
 a nono mense: a primo quidem mense preteribant dies tres/ a sequenti quinq̄/ et
 ita vsq̄ ad tricesimum diem. sicq̄ in āno mēse vnū a militibus iterū auferebat.
 ¶ Charidemus orites habens quedam predia in Eolide (cum aduersus eum mi- 65
 litaret Artabazus) pecunijs idigebat ad militares copias. primum quidem exhibe-
 buerunt illi: postmodum vero se non amplius habere quod exhiberent dixerūt.
 Charidemus autem/ conijciens predium esse opulētissimum: precepit si quid ha-
 berent pecunie/ aut supellectilem preciosam mitterent in aliud predium/ et daret
 eis conductum custodum/ simul autem et ipse hoc facere videbatur/ suaq̄ in pre-
 dium aliud mittere. obsequentibus igitur illi hominibus: postq̄ haud admodum
 ab vrbe abfuerunt/ scrutatus est que habebant/ et cepit quibuscūq̄ indigebat.
 ¶ illos autem rursus in vrbe remisit. ¶ Proclamari etiam fecit in ciuitatibus quib⁹
 dominabatur: neminem domi arma tenere. alioqui multari argento: quod per
 preconem idicebatur. quod subinde negligere visus est/ & nullam eius rei curam
 gerere. homines autem arbitantes proclamationem illam sibi vane fuisse factā:
 habebant singuli per regionem arma/ que prius possederant. at ille repēte explo-
 rationem domorum faciens: apud quos arma sunt reperta/ indictē pene multā
 dederunt. ¶ Philoxenus quidam macedo prefectus Carie pecunijs indigens: se 66
 debere dionysia celebrare dicebat. scribebatq̄ ad eos qui maxime fructibus abū-
 dabant/ vt festi essent apparatus: eis precipiens que essent apparanda. videns
 autem eos grauiter ferre: misit aliquos interrogans/ quid dare vellent/ et absolue-
 rentur ab huiusmodi ministerio. at illi multo plura q̄ se censebant exposituros/
 velle dare dixerunt: vt non vexentur/ & a proprijs abesse non cogātur. ab his igitur
 tur capiens quod dederunt: ad alios rursus scribebat/ donec percepit quod ipse
 volebat ex ijs/ que apud illos erant. ¶ Euases Syrus Egyptiorū prefectus setiēs
 nomarchas qui sub ipso erant debere rebellare: vocauit eos ad tribunalia/ & om-
 nes suspēdere fecit. precepitq̄ vt familiaribus eorum diceretur/ eos in carcere de-
 tineri. vnusquisq̄ igitur affinium/ pro vnoquoq̄ sollicitus erat: vt captiuos pecu-
 et pecorum

Didales.

Chabrias.

Iphicrates

Cotys.

Charidem⁹Philoxen⁹

Euases.

Nomar⁹

che: p̄cipies

sup tributis

pascuorū

et pecorum

Cleomenes 74
 nijs redimeret, ille vero pro vnoquoque paciscens / & que pacta erant accipiens: singulis / mortuum reddidit. ¶ Cleomenes Alexandrinus prefectus Egypti ingenti fame alijs in locis facta / in Egypto autem re mediocriter se habere / vetuit educatione tritici, nomarchis autem causantibus se non posse tributa soluere / nisi educerent: educere permisit / sed permultum tritico imposuit tributum / ita ut pauco educto tritico / multum illi contingerit recipere tributum, quo factum est: ut nomarche a suo destituerint proposito. ¶ Transfretans autem Nomon / vbi crocodilus pro deo habetur: vnus puerorum suorum raptus est, aduocans igitur sacerdotes dixit se qui prior iniuria affectus esset: vltimum iri in Crocodilos, itaque precepit venari eos: & ab aquis extrahi Crocodilum. Sacerdotes vero ut deus eorum non haberetur contemptum / congregarunt quantum auri potuerunt / & illi dederunt, sicque ab incepto destitit. ¶ Alexandro rege mandante Cleomeni ut sibi construeret urbem ad pharum / & emporium quod prius erat in canopo illic constitueret: ipse nauigauit in canopum ad sacerdotes / & eos qui illic diuitias haberent, & se ad hoc venire dixit: ut eos deduceret colonos, Sacerdotes autem & accole afferentes pecuniam: dederunt illi / ut eos / & emporium illis in regione relinquat, accipiens autem: tunc quoque discessit, porro transfretans cum essent sibi parata quecumque erant necessaria ad edificationem: petijt ab eis pecuniam / que longe multitudine excedebat, tanti autem interesse sibi emporium illic esse / & non hic, cum autem dicerent se dare non posse: transmigrare eos fecit. ¶ Quosdam etiam ad merces comparandas mittens / & sentiens eos bene emisse / at conuenisse ut ei deberent rationem precium supputare, ille ad notos ementium dicebat: se audiuisse eos merces supra precium comparasse quod preceperat / & simul eorum cum simulata iracundia / arguebat inscitiam, illi autem hec audientes: dicebant non decere eum credere quippiam obloquentibus in eos priusquam ipsi veniant / & rationem ei reddant, atque cum emptores venissent / illi recitauerunt eis que audierant a Cleomene, ij vero volentes illis & Cleomeni rem ostendere: precia retulerunt / quibus emerant. ¶ Cum triticum in regione veniret decem dragmis: vocans operatores interrogauit quomodo volunt ipsi laborasse: inquit se uelle illi / etiam minori quam quanti mercatoribus vendere, illud autem iussit ut tanti / ipsi si darent quanti alijs vendebant, atque mox statuit precium tritici triginta & duas dragmas / atque ita vendebat. ¶ Accersens etiam sacerdotes dixit enormem impensam in regione ad sacrificia fieri, quare oportere aliqua sacrificiorum / et multitudinem sacerdotum tollere, porro sacerdotes & quisque priuate / & communiter sacras pecunias dedere / arbitantes ipsum id reuera facere uelle / & optabat quisque sacrificium apud se fieri & regionis esse sacerdos. ¶ Antimenides rhodius princeps factus ab Alexandro super uie dimidium / circa Babylonem hoc pacto pecunias conflauit, cum antiquitus in Babilonia lex fuisset / omnium que inferebantur decimam soluere / & nullus illa lege ueretur: obseruauit prefectos omnes approbatos / & milites non paucos / et senes et alios artifices accersitos inferentes bona propria peregrinando / & multa illis allata dona: & secundum legem positam decimam exegit. ¶ Rursus mancipia que erant in exercitu / prebens: iussit eum qui uellet describere quot uellet, debere autem pro anno octo dragmas deponere, quod si deficeret seruus: reportaret precium quod descriptum fuerat, descriptis igitur com-

Antimenides.

pluribus mancipijs: non paucum argentum utilitati fuit, si autem aliquod mancipiorum defecisset: iussit prefectum sub cuius prefectura fuisset / exercitum conseruando precium domino eius restituere. ¶ Ophelas olynthius constituens curatorem super pascuis Arthriditem: cum accessissent ad eum nomarche loci illius / dixerunt se uelle illi multo plura dare, precabatur autem: ut mutaret curatorem / quem constituerat, interrogauit eos si contribuere possent que pollicebantur: affirmantibus ipsis / curatorem in officio dimisit, que autem ipsi promiserant tributa: exigi precepit, ergo nec curatorem quem instituerat spernere uisus est: nec illos ad maiora tributa quam ipsi statuerant soluenda coegisse. ¶ Pythodes Atheniensis consuluit Atheniensibus: plumbum ex Tyrijs accipere / qui in ciuitate priuati essent / eo quo vendebant precio duarum dragmarum, deinde statuit illis precium sex dragmarum / sicque uendebat. ¶ Chabrias cum electi sufficerent ad implendas naues centum et viginti / esset autem ei opus solum sexaginta nauibus: precepit ijs qui ex sexaginta nauibus eius que remanebant nauigaturi erant / ad bimestre annonam ministrare / aut ipsos nauigare, ipsi vero male res proprijs rebus incumbere: dederunt ea que precepit. ¶ Antimenides thesauros qui per uias regias continebant / iussit prefectos implere secundum legem regionis, cum uero exercitus aut turba alia absque re indiguisset / uendebat ea que erant ex thesauris / aliquem ad eos mittens. ¶ Cleomenes appropinquante noue lunationis tempore cum ingrueret necessitas stipendia militibus persoluere: nauigauit ex industria, procedente autem mense stipendia persoluit / ac resumpsit nauigationem, postea uero incepto mense solutionem differerebat usque ad lunam silentem: milites autem quia nuper recepissent stipendia / quiete se habebant, ille uero in anno mensem unum prorogans: semper mensis mercedem auferebat. ¶ Stabelbius Mison militibus stipendia debens: conuocans duces dixit illis, nullo pacto se priuatis indigere militibus sed ducibus: cum uero sibi opus esset / mitteret eos dans eorum cuiuslibet argentum / ad colligendos externos, stipendia autem que illis debebat: ducibus ipsis pollicebatur se dare, precepit igitur unumquemque dimittere extraneos e regione, duces itaque arbitantes pecuniam illam suam fore: remiserunt milites / ut preceperat, paruo autem exacto tempore / cum mercedem poscerent: eos conuocans dixit / neque tibi sine chorea / neque duces sine militibus ad quicquam utiles esse, quare precipiebat: ut e regione discederent. ¶ Dionysius sacella circuibat: sicubi uideret positam boni demonis mensam auream aut argenteam & auferre precipiebat, & quecumque statue quippiam pretendere uidebantur: auferri iubebat, dicens quodcumque accipio: tollere precipiunt, uestimeta etiam aurea / & coronas aureas statuarum tollebat: dicens se & leuiora & accommodatiora daturum, & subinde illis albiculos amictus / albiculasque circumponebat coronas.

ECONOMIARVM
 PUBLICARVM
 FINIS.

LEONARDI ARETINI VIRI CLARISSIMI EXPLANATIO IN LIBRVM PRIMUM
MVM ECONOMICORVM ARISTOTELIS AD COSMVM SVVM.

I

Es familiaris & respublica inter se differunt, diximus supra in proemio/ quam greci Politicam vocat nos appellare rempublicam. hinc sunt M. T. de republica libri. Item quia illi economicam: nostri remfamiliarem dixerunt. hinc patrifamilias nomen venit: quod domum gubernat ac moderatur. de re igitur familiari dictus Aristoteles: premitit differentiam inter illam & rempublicam: dicens non solum esse tantam differentiam/ quanta est inter domum & civitatem que sunt subiecta earum verumetiam in illo differre: quod in republica plures quidem imperant/ in re vero familiari vnus duntaxat est imperator & rector. quod dicit domum esse subiectum reifamiliaris: non hic pro parietibus & tecto/ domus sumitur/ sed pro familia. civitas quoque non menia & tecta: sed concilia cetusque hominum significat. rei igitur familiaris disciplina circa domum: respublica vero circa civitatem versatur. que prima est differentia. Secunda vero differentia est. quia in republica plures imperant/ vt Rome senatus/ consules/ tribuni/ militares/ ediles/ curules/ pretores vrbani/ tribuni plebis. nam imperare dicitur quicumque magistratum in republica gerunt: quorum dicto parere necesse est. sunt enim superiores/ vnde illud nascitur legitimum par in parem non habet imperium. in republica igitur plures imperant: in re autem familiari solus pater familias. hic enim iubendi & animaduertendi in familia potestate habet: eiusque dicto parere necesse est. itaque vt illi publice: sic iste priuatum magistratum gerit/ imperiumque exercet. Quaedam enim artes distinguuntur. Post assignatam differentiam reifamiliaris & reipublice: genus earum communi attingit. Sunt enim he artes quedam. Artium vero distinctio fit. quarundam enim est fecisse at non vti factum. quod patet in lyra & fistulis. lyram enim facit artifex/ & fistulam cauat: vtitur autem postea non ipse qui facit/ sed musicus. sunt igitur quedam artes: quarum est fecisse/ & non vti factum. Alie contra. parant enim quod vtiendum est: & parato vtiuntur. huius generis est rei familiaris disciplina/ & reipublice. est enim reipublice constituere civitatem ab initio: & constituta bene vti. eodemque modo reifamiliaris parare domum ab initio: & postquam parata illa fuerit/ illa vti. Civitas quidem est multitudo domorum. Aperit iam quid sit civitas/ & quid domus. inquit enim civitas est multitudo domorum agro & pecunijs sufficienter abundans ad bene viuendum. de domo autem paulopost dicit quid sit/ assignando partes inquires. Domus partes sunt homo & possessio. Sed redeamus ad civitatem. cuius nuda descriptione contenti in presentia sumus. nam est locus tractandi vberius in libris de republica. Civitas inquit est multitudo domorum. quod dicit domorum: intellige vt supra diximus. non enim de parietibus & stillicidijs loquitur/ sed de familijs. nam neque civitas muri & tecta sunt: sed cetus hominum iure sociatorum. quod autem subdit. Agro & pecunijs: ob hoc enim conueniunt homines in societatem communem: vt sufficientes sint. & vt quod alijs deest: ab alijs reportent. hic agricola victum parat agrum serens/ faber autem sibi aratrum & vomerem. Textor & sutor vestem & calceos subministrat. ille frumentum & vinum eis tradit. ita rerum permutatio fit: que continet civitatem. Numus deinde constitutus est ad faciliorem permutationem: ne si sutor forte domum sibi parare velit/ mille milia calceorum tradere habeat. nam quis tot stillicidijs indiget/ sed alijs multis indigentibus/ calceorum venditione facta/ pecunias recipiat/ & pro domo tradat. nummus igitur in subsidium repertus est: res necessaria ad civitatem continentem tuendamque vite societatem. Ager quoque necessarius est in quo consistat ac seratur: & hoc est quod inquit in agro & pecunijs. quando enim multis cohabitantibus & singulis opus suum in communi societate conferentibus/ sufficientia resultat ad bene viuendum: tunc est civitas. & ciues sunt qui isto modo conueniunt/ & sub eisdem viuunt legibus. Ita Florentini omnes vnam civitatem faciunt. Senenses aliam. Pisani aliam. ne quicumque refert intra urbem habitent vel extra. Sed quod de pecunijs dixit: ad omnes res que in estimatione pecuniariam cadunt hoc vocabulum referas. Id autem ex eo patet quod si compotes. Civitatem esse multitudinem domorum agro & pecunijs sufficienter abundantem/ ex eo patere inquit. quod si compotes esse nequeunt: societas soluitur/ id est sine illis civitas stare non potest. Civitas enim est societas quedam vt inquit Cicero in libro de republica sexto. Nichil est illi principi deo quod quidem in terris fiat acceptius: quam concilia cetusque hominum iure sociati/ que civitates appellantur. sociati ergo homines: civitatem constituunt. soluta vero societate: civitas interit. soluitur autem societas: si ea que retulit non adsint. & hoc est quod ait/ si compotes esse nequeant: societas soluitur. Insuper huius gratia in vnum conueniunt. cuius autem gratia vnumquodque est & fuit: & substantia ipsius hec existit. Alia probatio quod civitas sit multitudo domorum agro & pecunijs sufficienter abundans ad bene viuendum. Coeunt enim homines simul in societatem communem: vt sufficienter abundant ad bene viuendum vt supra diximus. quia quod alijs deest: alius affert in communi societate. cum

Cicero.

igitur huius gratia sint sociati simul homines/ & nisi huius sufficientie compotes sint/ dissoluatur societas: merito dici potest hanc esse substantiam civitatis. nam hec faciunt vt subsistat civitas. quo autem aliud subsistit: id eius substantia est. sed quero cur posuerit vnumquodque est & fuit. respondet vt significet causam permanentem/ vt est hic. nam huius gratia constitute sunt ab initio civitates & huius gratia durant/ & in communi societate. merito ergo dicitur cuius autem gratia vnumquodque est & fuit/ & substantia eius hec existit. Itaque patet prior esse remfamiliarem quam reipublicam. nam domus que est reifamiliaris opus: prior est tempore quam civitas/ que ex domorum multitudinem constituitur. pars enim civitatis est domus. huius autem materie partes priores sunt quam totum/ quemadmodum & ovium prius quam grex/ qui ex multitudine ovium fit. Considerandum est igitur de re familiari. iam aggreditur discussionem rei. nam precedentia locum proemij magis tenuere ad docilitatem quandam auditorum pertinencia/ & quid sit eius opus. Finis in re familiari sunt diuitie. vt Aristoteles ipse in principio Ethicorum ostendit. opus autem eius est recta familie gubernatio. Domus quidem partes sunt homo & possessio. hec est definitio domus/ quam recte premitit: vt & quid sit id de quo tractaturus est intelligamus/ & materiam parat sibi ad doctrinam tradendam. Simile quiddam est apud Ciceronem in libro de officijs. inquit enim. Omnis que de aliqua re habetur institutio: a definitione incipere debet/ vt intelligatur quid sit illud de quo disputandum. deinde definitionem subiicit in hunc modum. Omnis de officio duplex est questio. Vnum genus est quod pertinet ad finem bonorum. Alterum quod est positum in preceptis. quibus in omnes partes: versus vite confirmari potest. Ita hic Aristoteles diuidendo definit. Nam definire nichil aliud est quam determinare. determinat autem rem: qui totam in suas diuidit partes. vnde species definitionis est partium consignatio. domus ergo partes sunt homo & possessio. Idem autem hic significat domus quod familia: vnde rei familiaris nomen tractum est. Conueuerunt enim latini per hoc nomen res cum qualitate aliqua iunctum: disciplinas fere significare. vt res militaris/ respublica/ res familiaris/ res rustica/ res domestica quod idem significat quod res familiaris/ quoniam domus & familia idem sunt. vnde paterfamilias dictus est: qui domum gubernat & regit. Significare autem familie nomen non homines solum/ verumetiam res que nostro acquiruntur dominio: iura testantur ciuilia. vbi tota patrimonia in iudicium familie heriscunde venire constat. dic ergo domus/ id est familie partes: sunt homo & possessio. quasi dicat hec duo complectitur domus: homines scilicet & possessiones. & de homine quid sit: nemo dubitat. Possessio autem quid in hoc loco significet: declaratione indiget. Videtur autem hoc nomen possessio etiam duo significare. nam & res omnes quas possidemus/ puta fundos/ pecus naues/ & cetera huiusmodi/ que nostri domus sunt. hec enim habentes possidere dicimur. significat etiam non illa que iam possidemus: sed que acquirimus. & in hac secunda significatione: possessio idem significat quod questus. idemque videtur magis proprium in hoc loco. nam & verbum grecum κτησις quod est hic positum: vtrumque significat/ sed hoc magis quam primum. Vt etiam Xenophon in Economico suo ostendit. & Aristoteles in Ethicis inquit: liberales videntur qui non questuerunt ipsi/ sed ab alijs acciperent. & huius rationem assignat. sed quod ibi dicit questuerunt: eodem verbo vtitur scilicet κτησις αμεροι a quo κτησις id est ceteris est. Significat ergo non res possessas solum: sed etiam questum. & circa primum diligentia patrifamilias est in conseruando. circa secundum diligentia est in acquirendo. quo in genere agriculturam paulopost preferet: omnibus alijs questibus antepone illam. Nec tamen iste due significationes multum distant: si recte perpendantur. Quoniam vero primum in minimis cuiusque natura inspicitur. Sic etiam in libris de republica facit Plato: vt a minimis inchoet civitatem. si igitur in minimis cuiusque natura inspicitur: in domo certe sic se habebit/ scilicet & vt eius naturam in minimis & primis (vt ita dixerit elementis) inspicere ac discerni possit. vnde statim illa minima/ subiicit ex Hesiodi sententia. Quare secundum Hesiodum. Hesiodus poeta fuit. Homero traditur aliquo posterior. hic in eo libro cuius titulus est opera & dies/ quem ad Perfen fratrem scripsit/ docens que facere/ que habere patremfamilias oportet hunc versus posuit/ quasi elementa domus continentem que nunc Aristoteles ad propositum suum inducit. Domiciliu in primis mulierem & bouem aratorem. Significat enim dum dicit mulierem deinde possessionem id est questum cum de agricultura dicit/ ad quam bos arator est utilis. hec sunt veluti prima elementa familie. & reddit rationem. quia alterum est primum in liberis scilicet mulier: alterum in victu scilicet opus rusticum/ quod in arando consistit. de domicilio autem tanquam de re nota omittit. sed postea in fine/ quale esse debeat tradet. Vel ea que sequuntur distributue ponit: quasi dicat domiciliu in primis id est mulierem & bouem aratorem/ vt hec sint partes illis quod supra dixit domiciliu vel domum. nam vt diximus: hec hominem & possessionem significat. in que duo: tota domus diuiditur. Itaque oportet ea que ad uxorem spectant recte disposuisse. post assignatas duas partes scilicet hominem & possessionem: incipit iam ab homine/ aliud dicitur

st & fuit
ponebatur/
vbiq; est &
fit: sed stare
non potest.
nam Aristote
les habet
εστὶ καὶ
ρεροπε. ite
ratio Leo
nardi esset
futilis.

II

Cicero.

Abuti hic
egregie nos
mine diffi
nitionis: qua
intelligat
quid est.

Xenophon

Hesiodus.
Hsmerus.
Perfes.

Mos greco-
rū vetustus
fuit: precio
comparare
vxores, vt
scdi Poli.
numero 18
quod non
aduertit
Leonardus
Virgilius.

cere/ vt postea veniat ad questum. dicit ergo cū mulier sit primū in liberis & quasi quoddā ele-
mentum familie: necessarium est ea que ad vxorem pertinet recte disposuisse/ hoc est prouidisse.
vt talis sit/ qualis esse debet. Et quod dicit prouidisse: id est ante omnia illud prouidisse oportuit:
vt vxor sit recte disposita/ & talis qualis esse debet. Sciendū tamē est q̄ hic dicitur de vxore: vio-
lente tractum est ab Hesiodo. nō enim Hesiodus de vxore intellexit: sed de ancilla. Nam cū di-
xisset mulierem ita subiicit in sequenti versu nō coniugio acceptā sed precio partā. que & si opus
fuerit boues sequatur. patet ergo de ancilla eū sentire: sed Aristoteles sanius & melius interpre-
tatur. nā ancilla nō est primū in liberis/ sed vxor. ¶ Possessionis autē prima cura est. Perinde est
dicere possessionis prima cura est: ac si diceret in acquirēdo precipua & maxime laudabilis cura
est/ quasi dicat in nulla re tā laudabiliter acquirimus q̄ in opere rustico/ id est in agricultura. p̄-
bavit enim Hesiodi dictū in vxore & opere rustico: quoniam alterū primū est i liberis alterū in
victu. & de vxore quedā dixit. nunc vero de opere rustico/ resumit: laudans illud & preferēs alijs
questibus. Rationes quare agriculturam ceteris questib⁹ antepōnit: multe sunt/ sed p̄cipue quia
est secundum naturā/ & quia iusta/ & quia vtilis ad fortitudinē. ¶ Ceu metallorū vt auri & argē-
ti fodiendi & quod de Calybe scripsit Virgilius. Infula in exhaustis chalybū generosa metallis.
¶ Et si qua alia huiusmōi vt Lapidicini/ & silua cedua/ sed hec nō ita humaniter fiunt: vt agri-
cultura. cū in metallis fodiēdis terre veluti parēti afferātur manus eius viscera fodiēdo. in agri-
cultura vero fodiatur benigne. Itaq; nostre quoddā humanitatis institutum esse a maioribus
scribit Plinius secundus: ne in Italia metalla foderētur. q̄obrē subdit. ¶ Sed agricultura p̄cipue:
quoniā iusta/ id est nō iniuriosa/ non violenta/ sed mitis & pia. quoniā non inhumaniter/ neq; ab-
inuitis extorquet. ¶ Natura enī omnis educatio est a matre. quare & hominibus a terra. hic terra
dicitur parēs: quia nos educat. ¶ Prodest etiam hoc plurimū ad fortitudinē. fortitudo est vir-
tus animi: vires autē & robur sunt corporis. ad vtrūq; prodest agricultura. nā & corpora facit ro-
busta per tollerantiam laborū: & animū firmat cōtra pericula per exercitationē tuendi res suas/
que vt plurimū sunt extra munitiones/ & periculis subiacent. ¶ Non enim quēadmodū viles ar-
tium. de opificijs dicit/ vt tonstrina/ & sutrina/ & figularia/ & argentaria/ & alia huiusmodi: in q̄-
bus sedulitas est muliebris/ & nullus virilis labor. ¶ Sub diuo consistere id est sub aperto celo
ad estum & frigus: sine cameris & fenestris pannatis. que omnia intelligenda sunt nō de his so-
lum qui manibus suis opus rusticū faciūt. sed de ijs quoq; qui curāt faciēdū/ ceu dominus p̄dij
intētus. quod in œconomico profequit Xenophon. ¶ Sed eius diligētie que est circa homines.
Quoniā de cura/ & diligentia que est circa questū dixit/ in quo preposuit agriculturā: nūc de ea
que est circa homines adhibēda dicit/ in qua prefert maxime vxorē. & rationes duas assignat:
sed videbatur supra dixisse de vxore. Respondeo: ita in genere. dixit enī prouidendū vt sit talis
qualis esse debet. sed hoc parum erat. itaq; nūc magis trite/ & particulariter discutit. ¶ Premis-
sum est enim a nobis & alijs locis desiderare naturā multa efficere talia. Ratio quare mari & fe-
mine sit cōmunio maxima secundū naturā. premissum est inquit/ id est presuppositū alibi vbi de
generatiōe tractauit: naturā desiderare multa efficere talia/ vt homo homines/ leo leones/ equ⁹
equos. Natura enim desiderat omne animal/ sibi simile producere. hoc autē nō potest mas sine
femina/ aut femina sine mare desiderū adimplere: sed ambo simul concurrant necesse est. Itaq;
eorum societas est secundū naturam: & quidē ex necessitate cōstitutā. ¶ Enimvero in ceteris ani-
malibus absq; ratione id fit desiderū procreādi. cōmune quidē est oibus animalibus: sed distinguit
in ipsis/ prout alia magis alia minus ab immanitate remota sunt capaciaq; prudēte. nā alia quidē
indistincte cōgrediūtur sine aliquo respectu/ sed quādo naturali mouent desiderio. Alia vero se
coniungūt nō tantū procreandi gratia/ verū etiā vt ope mutua se coadiuuēt/ quod in cicurib⁹ &
prudentioribus bestijs videmus. dicitur enim cicures ille bestie: que remote sunt a beluina feri-
tate. prudentiores autē vocat: quecūq; prouidentia habēt circa victū/ vt formicas/ apes/ & cete-
ras q̄ futuri memores/ cibū colligunt & cōseruant. In his igitur mutua quedā auxilia cōiunctio-
nis apparēt: nec tantū cōuenire societate vt procreent/ sed vt mutua sese ope tutēt. Sed in ho-
mine maxime omnium id conspicitur. patet enim in hominibus cōiunctiōe fieri inter marem &
feminam non solum vt sint/ hoc est non solū vt procreent ac perpetuent genus suum/ verum etiā
am vt bene sint. principium ergo cōiunctiōis in hominibus est a natura: forma vero est a lege
& ratione/ quod matrimonium appellamus. ¶ Tributū ferēt. Trāslatio est ab eo quod quis supe-
rioribus soluere astringitur. vt enī tributū p̄ditur regi ex indictione: sic a natura a nobis indictū
est/ vt alios procreemus. ¶ Valentes enim ipsi: scilicet vir & vxor. ¶ Imbecillos: id est inualidos
paruos filios. Mox imbecilli & ob senium facti: scilicet vir & vxor. A valentibus: scilicet filijs.
¶ Eadem reportent: scilicet alimoniam & tuitionē. hinc est: q̄ filio patrē abdicare nō licet. quia iu-
re nature obligatus est. ¶ Et simul natura p̄ hūc circuitū. Quod dicit & simul/ duo implicat: quod

Xenophon
III

Memores
abutur
vocabulo.

& gratia cōmodi facit qui p̄creat/ & gratia perpetuitatis. & hoc i hominibus. Quod autē inquit
per hūc circuitū scilicet de parēte in filio & de filio in parēte. ¶ Adimplet sempiternitatē. id est
adimplet desiderū suum: videlicet vt homines semper sint secundū speciem/ ex quo secundū nu-
merū esse nō possunt. ¶ Tendūt enim eorū omnia in idē vtilitatis. Sic enī ordinati sunt diuinitē
vir & vxor ad societate: vt omnia eorū tendāt in idē vtilitatis/ licet quedam videātur contraria.
quomodo autē cōtraria/ & quomodo in idē tendētia: explicat inquit alterū quidē robustissimū
& que sequūtur. Dic ergo alterum scilicet vxorem & vtitur neutro genere quod non est incōue-
niens: cum homo sit animal. Quod vero dicit/ fecit: dicit scilicet natura/ vel diuina prouidentia.
Item quod dicit ob timorē cautius: scilicet ad custodiam rerū suarum. ¶ Alterum ad sedulitatē
deterius. Vir enim ad quietem intra limen agendam ineptus est. ¶ Generatio propria est: id est
precipua mulieris. & expone generatio id est effectio siue partus. ¶ Vtilitas autē cōmune/ quātū
ad filium. Non enim hic loquitur de vtilitate parētū: sed de ea quā parentes conferunt in filiū.
Itaq; subdit alterius nutrire est: alterius erudire. educatio enim est a matre vt supra dixit: erudi-
tio vero a patre. & sic vtilitas cōmunis est amborum. ¶ Primum igitur leges sint viro ad vxorē
rem & iniuria cesset: cum sit ope mutua inter virum & vxorē ad bene vtiendū contracta socie-
tas: primū hoc precipiendū est/ vt sint leges viro ad vxorē. Sed quid est quod dicit/ sint leges vi-
ro ad vxorē: an forte ad alios nō sunt leges/ Respondeo. Vir est paterfamilias/ domus sue (vt ita
dixerim) rex. hic pro arbitrio familiā gubernat/ castigat/ punit/ potestatesq; habet in seruos & fi-
lios/ & res possessas. nec vlla lege vetusta prohibetur: quo minus hāc potestate in seruos & filios
exerceat. Nō putet ergo vir inquit Aristoteles/ eodē modo habere imperiū in vxorē: sed sint le-
ges quedā viro ad vxorē quas seruare debeat. & quas si trāsgreditur: iniuriam facit. nec in arbi-
trio suo positū existimet: vt totū sibi liceat. sed cognoscat se lege teneri: & iniuria cesset. nam ius
est secundū leges: iniuria contra leges. ¶ Sic enim nec ipse iniuriā patietur: ab vxore videlicet.
que propter iniurias viri: aut infida fit/ aut adultera/ nonnunq; etiā venefica. & expone exempla
in Clitemnestra/ & Penelope. quarum altera: propter iniurias viri/ adultera & cedis conscia fuit.
Alter propter fidem coniugis: castitatem seruauit. ¶ Hoc enim cōmunis lex. Pythagorici cen-
sebant/ sancte quidem & bene/ cōmuni quodam humanitatis iure abstinendum esse ab iniuria
etiam erga seruos. nam & si seruus: homo tamē est. qui cū in tuam domū peruenit: quasi ad larē
familiarē cōfugisse videtur ne iniuriā patiat. fuit nāq; religio antiqua: vt quicūq; ad larē ali-
cuius confugisset/ etiam si is inimicissimus esset/ violare eū non liceret. quod Themistoclem fe-
cisse scribūt: cū Athenis pulsus domū inimici/ & a se quidē magnifice offensi quem vitare nō po-
terat/ introisset. fugiēs enī ad larē supplex etiā apud infestissimū inuiolatus permāsit. est autē Lar
veste sacrū: & queuis domus id sacrum habet. sedes autē eius sacri est: vbi principaliter ignis fit.
Pythagorici ergo dicebant oportere nos existimare seruos nostros esse ab larē/ id est ab illo lo-
co ad quem confugiēs violare nō est fas. quoniā ipsi serui cū in domū tuā venerint: ad larē fa-
miliarē tuā confugisse videntur. si ergo seruis id humanitatis tribuitur: multo magis id tribuen-
dum est vxori. & iniuria cesset: ex cōmuni lege & ratione domestici sacri. est enim cōmunis lex:
vt confugientibus ad larē/ iniuriari fas nō sit. Mulier autē est ex ijs qui in domū tuam veniūt/ &
ad larē confugisse vidētur. non solū ergo priuata lege/ que est viro ad vxorē: verū etiā cōmu-
ni lege que est ad omnes confugientes ad larē abstinendū est ab iniuria vxoris. & hoc est quod i-
quit: etiam cōmunis lex inducit/ vt Pythagorici tradunt. ¶ Est autem viri iniuria. Inter ceteras
leges que sunt viro ad vxorem/ illa quoq; numeratur: vt sua cōtentus esse debeat/ neq; cum alijs
consuetudinem ineat. quā si trāsgreditur vir: iniuriam facit. ¶ Itaq; dicit: iniuria viri est exter-
narum mulierum concubitus. Sunt enim externe: omnes/ preter vxorem. illa enim est sua/ & do-
mestica: alie externe & aliene. ¶ In vsu vero vt neq; desit. hoc preceptū cōmune est viro & vxor-
ri. & sententia est hec: dictū est supra proxime virum vxore sua contentū esse debere & illā viro:
vnde nascitur dubitatio quomodo faciēt isti in absentia si nō possunt cū alio cōcubitus habere.
Respondet. ita assuetudū est: vt neq; quando sunt presentes desit eis cōcubitus/ neq; quādo
sunt absentes ipotentes sint acquiescere & abstinere. sic ergo est assuetudū vt sufficiēt se
habeāt in presentia & absētia. ¶ Recte vero se habet illud Hesiodi puellā accipere debere.
Quod in masculo dicit puer: in femina dicitur puella/ et in vtroq; etatē significat ab ingressu
pubertatis/ vsq; ad finem annorum crescentium. hoc est quod inquit Ouidius.
Seu caperis primis & adhuc crescentibus annis:

Ante oculos veniet vera puella tuos.
¶ Vt gratis moribus imbucere possis. gratis scilicet sibi. Nam grādiorem feminā si duces: nō
facile in tuos mores illā traduxeris/ presertim si aliū habuerit virū. erit ergo dissimilitudo mo-
rum. quā stāte: nec pax tibi domestica fuerit/ nec amor cōiugalis. nā morū diuersitates: amos

Generatio
propria est.
Aristoteles
habet op-
positū τῆς
γενεσιῶς
κοιτηρ-
καί τῆς
ωφελείας
αὐτῶν.
III

Hesiodus.
Ouidius.

Xenophon rem impediūt. ¶ Circa ornatū vero. Aliud preceptū salutare circa ornatū vxoris qđ Xenophon in economico suo prosequitur latus. Sed quicquid ibi proluxa illa interrogādi respondēdiq; festiuitas habet: hic breui precepto cōprehēditur. Sūma enim totius precepti est: quēadmodū in moribus fictio esse nō debet: sic etiā nec in corpore debet esse fictio per fucos: & alia q̄ ad apparentiam pertinet: & nō ad veritatē. nā talis ostentatio inquit: nihil differt ab histrionū vsu/ qui prodeunt ex aula tanq̄ reges ornati. sunt aut̄ reuera viles homines: nō reges vt apparebāt. Intelligendum est duplicē esse fictionē: vñā in plusq̄ reuera sit/ & dicitur ostentatio. Alterā in minus: & dicitur ironia. hic ergo de prima loquit: quē est ostentatio. hec enī vt in moribus cessare debet: sic etiā in corpore. Plato quoq; de hac ipsa fictione ornatuue in Gorgia loquitur: quē totū refert in adulatione & fictione in generosam & fallacē esse permutationē veri decoris. ¶ Si appropinquare debeāt scilicet vir & vxor. & dic appropinquare: id est cōuenire simul. q̄ autē inquit. ¶ Tragedias in scena agētū. ideo posuit tragedias/ & nō comedias: quia in tragedia reges & tyrāni finguntur/ in comedia aut̄ Lenones & Parasyti/ qui sunt viles persone. plus igitur interest in tragedijs inter personā verā & fictā: quod magis facit ad propositum suū ornamētū mulierū. nā vt inquit Iuuenalis: Quale decus rerū/ si cōiugis auctio fiat Balthus & criste/ & reliqua que profertur. tādē cōcludit. exigua pars est ipsa puella sui. nec tamē ferebant penas vt nūc ferre ceperūt. ¶ Possessionū autem prima quidē ac maxime necessaria est illa que optima. Admirabitur quis non imerito ordinē huius progressus: cū videat nūc idē omittere/ nūc reassumere/ & interponere quedā. vt nūc de vxore/ nūc de agricultura/ nūc de seruis. Sed omnia sunt plana & optima ratione ab Aristotele digesta. Primo enī dixit domus esse partes hominē & possessionē. mox inducta Hesiodi sentētia: pretulit vxorē tanq̄ primū in liberis/ & rem rusticā tanq̄ primū in victu. dixitq; in primis curā nos habere debere: vt vxor sit qualis esse debeat/ & rem rusticā alijs que sibi esse preferendā. hoc perfecit vsq; ad eū locū vbi dicit: sed eius diligentie. ibi resumēs diuisionem primo factam: incipit tractare de homine/ aperiens precepta circa vxorem magis trite q̄ supra fecerat/ vsq; ad hunc locum/ possessionū. vbi incipit tractare de seruis. sed queto vtrū serui sint hominis/ an possessionis. Cū enim sint partes domus: in altera istarū sunt cōputādi. dubitationē aut̄ facit id quod inquit: possessionū prima quidem & reliqua/ vbi sexū numerat in possessionibus. postea dicit esse hominē. Ad hoc respondeo: videri quoddā genus mixtū. nā & homo est seruus: & tamē acquiritur dominio nostro. Aristoteles quoq; alio loco inquit seruus est aiatū instrumentū. instrumentū vero inanimatū est. seruus ergo alterutrū quiddā esse videtur: sed certe hominis est a nobiliori parte. Si igitur diligentia nostra in acquirendo attendatur: potissima est circa agriculturā inq; seruorū opera maxime vt timor si autē dignitas rei que acquiri & dominio nostro subiicitur: preciosissimus est seruus. quia homo est. ¶ Itaq; oportet primo parare seruos studiosos. parare: id est acquirere. studiosos: id est frugi/ & diligentes. ¶ Seruorū autē species due curator & opifex. Curatorē vocat seruū qui negocijs preficitur/ & curā eorū habere iubet. Opifex vero: qui suis manibus opus faciat/ vt fodere/ arare/ serere/ & alia opera. nā maxie: de opere rustico sentire videtur. ¶ Discipline tales aliquos faciūt iuuenes: vt musica muscos/ moralis moratos. ¶ Necessē est postq̄ paraueris: id est acquisueris. seruos/ imbue: id est docere & erudire illos quibus liberalia negocia fuerint cōmittēda. Cū seruis autem ita cōuerfetur: scilicet dominus. neq; enī pati debet eos superbire/ neq; rursus ita deprimere vt vilissimi efficiāt. ¶ Et liberalioribus honorē: id est curatoribus quibus negocia liberalia cōmittuntur/ qui proprie dicuntur vicarij/ quoniā vices domini/ in curādo sollicitudoq; exercēt. istis ergo honorē tribuere debet. illis vero qui opus suis manibus faciunt: nō tam honor q̄ cibis tribuēdus est. vt & Cato inq;: familiā benepascere. ¶ Et quoniā vini potus. ponit vtilitatē que est in abstinēdo: & possibilitatem precepti. non est enim putandū nimis durū preceptū vt vino interdici seruis: cū apud multas nationes ingenui quoq; abstineāt. Vt de Persis scribit Xenophon in libris de Cyri infantia Carādamū & aquā ad penā adiungere. Aristoteles tamē Carthaginēsiū vtitur exēplo: quibus nilitie abstinere vino mos fuit. vide igitur aurea verba de vini potu/ & a nobis quoq; obseruāda. verū ministri germani qui nobis seruiunt: ab hac Aristotelis sentētia longe aberrauerūt. quod aut̄ dicit aut nihil aut raro: expone aut nūq̄ aut raro vt sic ad tempus totū referatur. ¶ Tria vero cum sint. Tria maxime attenduntur in cura seruorum: opus/ castigatio/ & cibus. opus ad commoditatem domini pertinet: cibus ad victum serui/ castigatio ad correptionem. Cum ergo sint tria: cibus sine castigatione & opere petulantem facit. de quo Terentius Viden ocium & cibum quid facit alienus/ castigatio rursus & opus sine cibo est res violenta. & infirmum facit seruū. id est eneruat/ & robur aufert. firmum est robustum. infirmum sine robore. hec si ita sunt inquit: restat vt opus illi tribuat/ & cibum sufficientē. quandoquidē nec opus fieri potest sine cibo deficientibus viribus: nec rursus sine opere cibus prodest/ cum petulantia gignat. Castigatio quoq;

Iuuenalis.

V

Cato.

Perse.

Terentius.

inter hec fortitur locum. Nam sine cibi exhibitione: castigari non debet seruus. et sine opere a tributo: se castigare non permittit/ cū petulans fiat per cibū et ocium/ nec iam domini imperiū ferre velit. verū vt alias dixit supra/ liberalioribus seruis prestādū esse honorē/ puta vestē et laudem aliquam verborū/ et cubiculū nō omnino vile/ his vero seruis qui in opere faciēdo laborant cibum esse prestādū sufficientē: nunc de vtroq; genere seruorū simul transigit dicēs melioribus esse plus tribuendū et deterioribus minus. Nam si premia tollantur virtutū et viciorū: deteriores efficiētur. quod et in alijs cōtigit. ¶ Indulgere illis et permittere. quasi dicat oportet relaxare aliquid/ de seueriori disciplina. nam indulgere: est ignoscere et concedere aliquid/ qđ iure negari queat. Genera vero seruorū. Duo genera seruorū probat ad opus faciendum apta: videlicet non nimis fortes/ neq; timidos. et rationē vtriusq; reddit. quia timidi: propter imbecillitatem nature nequeunt laborem perferre. et nimis fortibus non commode imperatur. quod igitur dicit fortia nimis/ excessum significat in fortitudine que est ferocitas. ideo subiicit postea ferocibus: quod idem significat. quod nimis fortibus non commode imperatur. sunt enim contemptores quia audaces/ vt inquit in Ethicis de magnanimo. contemptor est quoniam audax: audax vero ideo contemptor. contemptor autē et contumax idem est. nam vterq; dicitur a contemendo id est spernendo superioris imperiū. hoc est quod ait: non cōmode imperatur. ¶ Oportet quoq; finē. Aliud preceptum continens vtilitatem et equitatē. nam et equū est remunerare bene agētē: et vtile est premio proposito ad beneficium allicere. ¶ Si propositū premiū: scilicet libertatis et tempus definitū. Puta si decēnio mihi fideliter serueris vt in Andria est. Feci ex seruo vt esses liber. propterea q̄ mihi serueras liberaliter/ quod habui sūmū preciū persolui tibi. ¶ Sūt etiam procreatis filijs. Aliud preceptū in seruis: quo ad fidem stabilitatemq; disponuntur. Serui enim nonnūq; fugam arripere solent. Vnde et iura plena sunt seruorum fugitiuorum. Superiora igitur precepta: tum ad alia multa tū ad hoc vtilia sunt: videlicet si bene pascas/ si premiū cōstituas. est et aliud preceptū vtile ad prohibendū fugam: id est si filios habere patiaris. illis enim filijs perinde obligatos habebis seruos: quasi obfidibus quibusdam. Solēt enim domini si plures habeāt seruos: pati vt contubernia fiant mariū et feminarū. quod enim in liberis matrimonium vocamus: in seruis contuberniū dicimus. Inquit ergo Aristoteles serui sūt obligādi iterdū id est ligandi/ per filios. Si enī filios ex illis natos apud te habueris: non fugient. quia filij erunt tanq̄ obfides. ¶ Nec plures habendi sunt eiusdem generis. non enī expedit haberi plures eiusdē generis. vt Charas vel dalmatas vel theutones/ quia sectas faciūt in familia et diuisionē inducūt/ et sua lingua colloquūtur alijs non intelligentibus/ et malorū inter se conscij coniurant. ¶ Sacra quoq; et largiores epulas. Sacra faciebant gentiles per mactationē ouīū/ vel iuencorū/ & simul postea vescabantur. hoc ex poetis intelligi potest: qui rerū vetustarū fidi relatores sunt. vt apud Terentiū qui inuitat vicinum inquit dionysia sūt hodie apud me: id est baccho sacra facio. & Virgilius in aduentu Enee Euandrū fingit sacra facientē Herculi/ & sacris dapibus eneam accipit. Largiores quoq; epule preter sacra fiunt: vt conuiuia/ & exhilarationes cum aliqua profusiori copia ciborum. Hec igitur inquit Aristoteles faciēda sunt: non tam gratia liberorū q̄ seruorum. Nam licet principium videatur vel ob honorē deorū vel hospitiū: tamē finis est ad cōmodū seruorū qui plura habent ex illa cōpia ciborū/ q̄ habeāt liberi: parū est enim quod mensis cōsumit: multum quod remanet seruis. itaq; illorum gratia constitutū magis videtur: vt hec talia cū largitate fiant. ¶ Quatuor habere patrēfamilias oportet circa pecunias. Dicitur est quomodo circa hominem in vxore et seruis/ patrēfamilias diligentia versari debet: nunc vero quomodo circa possessionem/ id est qualis in acquirendo/ et cōseruando erogandoq; esse debet adiūgit. dicit ergo quatuor habere patrēfamilias circa pecunias oportet. Primū vt sit quesitor. Secundum vt q̄ sit torum cōseruator. Tertiū vt ornari per illa sciat. Quartū vt fruatur. Quod autem dicit circa pecunias: appellatione pecuniarū omnia veniunt que estimātur nummo/ vt ipse inquit in quarto Ethicorū. sed quod primo loco dicit: vt si quesitor necessarium est. nam quanti est: nisi hoc agatur/ Debet igitur esse questuosus patrēfamilias: id est prompte ac solerter questum facere. quod in genere pretulit agriculturā omnibus alijs questibus: quoniam iusta est/ et non ab inuitis extorquet/ ac eius exercitatio prodest ad virtutem. Eodem modo accipiēdū est de alijs questibus: q̄ cum honestate sine iniuria fieri possunt. nam amplificatio patrimonij nemini nocēs: semper laudanda est. hoc igitur ante omnia habere debet patrēfamilias: vt acquiratur in fructibus prediorum/ & alijs rebus. Secundum vt sit quesitorū cōseruator. hoc etiam necessarium est. nam quid prodest acquirere nisi cōseruetur. Illud etiā sciendū: non videri quibusdam minoris diligentie seruare/ q̄ acquirere. De quo preclare Ouidius. Non minor est virtus q̄ querere parta tueri. Casus inest illis: hic erit artis opus.

Virgilius.

VI

Dion

Nam cribro haurire: scilicet quod faciunt illi qui tales sunt vt acquirant quidem/ sed non conseruent. Id enim nihil prodest: nec aliud est q̄ perforatum illud vas/ de quo solent poete loqui/ q̄ forores ille frustra implere nituntur. Et esse preterea talem. ponit reliqua duo que habere debet paterfamilias: scilicet vt ornari per diuitias & vt frui sciat. Ad hec enim duo: vtiles sunt diuitie. nec vt multi peruerse faciunt: illarum seruos esse decet/ sed eas in nostrum seruitium vertere. Erunt autem diuitie nobis ornamēto et honori. id enim est quod Aristoteles inquit vt ornari per illas sciat: si sūptus oportune cum decore faciamus. huius partes sunt edes parare diuitijs congruentes/ familiam honestam habere/ supellectilem abundantem/ equorum et vestium decentem/ paratū. huius quoq̄ est beneficentia in amicos/ et in publicis rebus magnificentia vt ludi circenses/ vt munus gladiatorū/ vt epulum publicum. que tamen omnia faciēda sunt pro qualitate diuitiarum/ et decentia hominis. Fruemur autē diuitijs: si ea que pertinent ad victum/ et ad comōditatem nostram inde susceperimus. non enim ita parcendum est rebus que sitis: vt in abundantia egeamus. puta qui vinū bibit acerbum: vt maturū venundet. ac edibus inhabitat fordidis: vt splēdidas locet/ et cetera que sunt huiusmodi. Ex quatuor ergo que patrēfamilias habere oportet: duo ad rei familiaris amplificationē pertinent/ querere scilicet et seruare/ duo rursus ad v̄ū scilicet vt in ornatū nostrū diuitias conuertamus/ et vt illis fruamur. Sed videtur contraria et iter se pugnantia precipere. Si quidem querere et erogare/ item seruare et frui contraria sunt. Respondeo questum facere oportet et seruare que sita: vt habeas quid eroges decenter/ et decenter fruaris. Qui enim non querit neq̄ conseruat: erogare non potest. Itaq̄ in his consistunt liberalitatis et extremorum eius fundamenta. Distinguenda quidem sunt singula. Dixit quatuor habere oportere patrēfamilias: quorum primū fuit/ vt sit questitor. ad hoc igitur sūt ista precepta: vt non transeat res in confusione sed distingat singula et inspiciat diligenter/ prouidentia adhibita vt semper plura habeat fructuosa q̄ intructuosa. nam si octo milia habeat in bonis: non debet habere edes quicq̄ miliū neq̄ predia suburbana que maximi precij et exigui sūt fructū/ nec vestē magnam patrimonij partem occupantem: sed negocia scilicet rustica vel negocia vt mercaturā et societates. Ista sunt diuideuda: ne omnia vni periculo subiacent/ vt si mercator in eadem nau totum patrimoniū imponat. hec sunt que dicuntur de questu faciēdo/ in genere. In specie tamen laudauit agriculturā: cuius et particularia precepta in libris de re rustica leguntur. nec huius sunt discipline: sed rei rustice. Circa tuendū autē que sita. hec sunt precepta circa secūdam partem/ hoc est circa tuitionē questorū: ad quod vtiles esse dicit Persicas et Laconicas administrationes/ vtilem etiam atticam. sunt autem hi administrandi quidam modi/ certis in locis consueti: quos refert ad imitationē faciendam. Nos vero de singulis dicamus. Sed primū de attica. Pericles Atheniensis vir et in rebus bellicis et in cura reipublice omnium etatis sue excellentissimus: in re quoq̄ familiari solers ac frugi fuisse perhibetur. Is in eius domo hoc obseruasse traditur: vt quotannis fructus prediorum suorum integre venundaret. ipse vero quecūq̄ necessaria ad victum familie erant seorsum emeret. ita et reddituū prediorum extabat ratio ex illis redacta pecunia/ et sumptū domesticorum magnitudo non latebat/ que maxime ad diligentiam et frugalitatem pertinere videbantur. nec solū Pericles: sed et ceteri Athenienses hoc factitarunt. hic itaq̄ est atticus administrandi modus: quem dicit Aristoteles esse vtilem ad conseruationem. et hoc est quod inquit: vendentes emunt. dic ergo vendentes fructus collectos ex predijs: emunt scilicet ea que pertinent ad victū familie. Si enim vendas fructus: nullus per annū illos tibi surripit/ nullus fraudat/ nullus furatur. Nec tam facile absumitur quod emptum est: q̄ quod prouenit ex predijs nostris. Et penoris institutio non est in exiliis administrationibus. Quod dicit in exiliis administrationibus nō esse institutionē penoris: idē est quod in magnis. Nā attici nec in magnis nec in exiliis: penus habere contueuerunt. Sed hoc quod de exiliis & maioribus dicit: ad distinctionem Aristotelis refertur/ quam postea faciet. est autem penus vinū et triticum et cetera omnia que ad victum pertinent/ vt caseus & perna et oleum. cum enim vendent hec omnia: non instituebant penum/ sed dietim emebant. Est autem Persica. Quid sit modus atticus diximus: nūc quid sit Persicus aperit. Est enim Persicus administrandi modus: vt dominus ipse omnia videat/ omniaq̄ inspiciat. quod paulopost: per exempla ostendit. Ipsū omnia videre: scilicet dominum. Et quod de dionysio inquit Diō. Dion syracusanus Platonis auditor fuit: hic de Dionysio similia fere dicit. nullum enim parem diligentiam habere alienorum et suorum. Itaq̄ quotcūq̄. ex quo nullus parem diligentiam prestat rebus alienis et suis/ sed multo magis suis: debet ergo paterfamilias quotcūq̄ per ipsum geri possunt circa illa cū diligentia intēdere. In quo Persicum simul et Lybicum. vide frugi dictum de oculo domini/ & de vestigio. Persa enim. Persa nomen est a prouincia: veluti si quis dicat Italus/ vel Gallus. nā Persia regio est: vt gallia et italia. Eodem modo Lybicus & Italicus. Inspicienda sunt igitur.

Pericles.

concludit secundum premissa. Si enim oculus domini multum valet in rebus/ multum & vestigiū & pes eius si accedat ad rem. Sed hec ita inspicienda. Sunt igitur negocia diligenter a viro inspicienda/ etiam ab vxore: prout inter eos distincte sunt cure. Nam alia sunt que vir curare debet: alia que vxor. Mulier enim pannos/ supellectilem & alia que intra limē sunt: curare debet. vir autem circa agriculturam: & alia que virilia sūt officia/ cum frugalitate intendat. Et hoc faciendum est. vir debet inspiciere negocia diligenter/ presertim in magnis administrationibus/ quarum cura alteri committitur. Nā in exiliis: non tanta diligentia inspectionis flagiturat. Et hoc est quod ait: in grandioribus sepe/ in exiliis raro. Nisi enim quis. Ratio quare sepe inspiciendū est a domino in grandioribus administrationibus. quia illorum cura alijs committitur. itaq̄ nisi dominus bonum exemplum de se/ id est de propria diligentia prebuerit: non habebit imitatores. Habitum non extrahant: scilicet sapientes homines/ vel ipsi qui curant. Quasi impossibile sit non diligentis domini diligentes esse vicarios. vicarij sunt qui vices alicuius gerunt. Cum ergo curatores gerant vices domini: impossibile est nisi ipse sit diligens habere diligētes vicarios. Cum vero hec ad virtutem. Hec est cohortatio & preceptum ad diligentiam. debet inquit primo dominus surgere q̄ seruus/ & cubitū ire posterus. cum hec ad vtilitatem honestam & ad rem familiarem vtilia sint. nec vnq̄ dimittere domum incustodiā. & ante lucem honestam & ad rem salutarem/ & ad rem familiarem & ad studia philosophie. In paruis igitur administrationibus: attica regula. Retulit supra duos administrandi modos/ Atticum & Persicum: & de Persico hucusq̄ transegit/ hoc est vt domū inspiciat/ & vigilet/ ac omnia cum diligentia discutiat. postq̄ hoc dixit: reuertitur ad atticum. & illum distinguit: probans eum in exiliis administrationibus/ sed in magnis putat non venditionem fructuū esse faciendam. sed sequestrationem eorum que in annum et eorum que in menses singulos consumere oportet. que enim in presentia consumenda sunt: ponuntur ad manus. que non in presenti: ad tempus deponuntur. sicidē fere exit effectus: vt in attica/ & penoris institutio cessabit. Eodem modo instrumentis. Instrumenta sunt quibus fundus instruitur: vt ligones/ sarculi/ falces/ dolabre/ securis. hec etiam sequestranda esse dicit: vt supra de fructibus. & que quotidiano in vsu versantur: ad manus ponenda illorum/ quibus opus commiseris. que vero ad tempus expediūt: seponenda sunt. Horum quoq̄ scilicet instrumentorum. vel horum quoq̄: scilicet quorum rarus est vsus/ & ad tempus seponuntur. Edes quoq̄. Nunc de edibus dicit: quarum Hesiodus quoq̄ mentionē fecerat. Dicit ergo ad tria nos debere respicere in edibus parandis: vt sint vtilis/ vt sint salubres/ vt sint commode. vtilitatis respectus habebitur considerata qualitate rerum in illis reponendarū: vt vtilis ad frumentū/ ad pannos/ ad fructus conseruandos/ ad personas quoq̄ que in illis versari debent. Commoditatis rursus & salubritatis habebitur respectus: prouidendo vt estate quidem afflabiles v̄to: hyeme vero solem recipiant. Erunt autem inquit huiusmodi: si auerso borea fuerint/ nec equaliter late. auerso borea non significat contra boream: sed secundum boream/ id est ad eas partes verse/ ad quas boreas perflat/ & sic ad meridiem erunt verse. Sic enim solē habebunt hybernū: & v̄bram estate/ et ventum q̄ plurimum per tempus estatis inde perflat. Nec equaliter late: nam si essent equaliter late/ verse essent ad omnes partes. sed si erunt oblonge edes/ & ad meridiē spectantes: tunc habebunt supra prescriptas commoditates solis/ et venit/ et v̄bre. nam sol in estate altius incedens: domos ad meridiem versas/ non intrat. hyeme vero longius vadens: totus per fenestras infunditur. ita estate v̄bram: hyeme solem habebunt. preterea estate flatū v̄torum: hyeme a ventis quietē. Videtur quoq̄ ianitor esse ponendus in magnis edibus pro obseruatione importandorum & exportandorum. debet vero esse inutilis ad cetera: ceu claudus vel mancus. in hoc enim & minor iactura fit: quia minus laborare posset/ et erit magis sedulus propter impotentiam corporis. Ad rectum vero vsum instrumentorum. que sint instrumenta supra diximus. Illud Laconicum valet. Nunc ex laconico modo/ vel regula cuius supra mentionem fecit/ dum inquit persice et laconice et attica. sed nihil de eo modo: tunc explicuit. Hic ponit singula suo loco iacere oportere: quod vtile est ad vsum instrumentorum. quoniam parata non requiruntur. sed hoc laconicum non ad hoc solum/ sed ad cetera quoq̄: vt separationem fructuū/ & aliarum rerum/ puta vestiuū virilium/ a muliebribus & ceteris huiusmodi/ dictum valet.

Hesiodus.

LEONARDI ARETINI EXPLANATIO SECUNDI ECONOMICORVM.

D Robam mulierem omnibus. In rei familiaris disciplina: consideratio habetur personarum/ et rerum. persone sunt ex quibus constat domus vir et vxor/ parentes et filij/ dominus et seruus. hec potissima est pars: magisq̄ oportet patrēfamilias curam personarum habere/ q̄ rerum. nam ille/ personarum gratia comparantur. res igitur acquirimus: vel per agriculturam/ vel per alios naturales modos ad familie indigentiam. presumamus etiam & miscemus exercitia: suppletes defectum. Et hucusq̄ vere sūt diuitie/ certeq̄

Expla.

et terminate. supra vero has nullus est terminus diuitiarum: cum ille iam non in supplenda idt-
gentia/ sed in patrimonio augendo versetur. Placet tamen sapientibus hanc patrimoni aplifi-
cationem (si nemini noceat) non esse vituperandam. nam ad magnificentiam/ et liberalitatis op-
profunt/ reiq; publice conducunt. Acquirēdarū igitur pcepta rerū supra dedit/ de seruis etiā et do-
minis expediuit: nunc autē in hoc siue libro siue libri parte/ de viro et vxore Aristoteles transigit.
quedam etiam intermiscēs de filijs. oportet ergo mulierem probam dominari omnibus que sunt
intra edes: curamq; habere omniū secundum prescriptas leges. ¶ Prescriptas leges. ¶ Non per-
supra dictū est: ita naturam instituisse vt vir querat foris/ vxor parta domi conseruet. ¶ Non per-
mittentem quenq; ingredi sine precepto viri. Huius precepti tres subiicit rationes. Prima: vt vitē-
tur obloquia. Secunda: ne efferantur secreta domus. Tertia: ne sibi imputari queat/ si quid mali
per ingredientem committatur/ sed imputetur viro qui precepit. ¶ Sūptu autem et vestitu. Opti-
mo precepto domestica ratio subiicitur. Duplex est ornatus: corporis et animi. corporis: vestes
aurum et forma. Animi vero: honestas/ et decus quibus virtutes continentur. Hic animi ornatus
ad senectutem vsq; perdurat/ immo tunc etiam magis floret: ille vero alter cito deficit. ¶ Cōsor-
tij. quia que fortuna est vni et alteri. Sors enim fortuna. ¶ Si sit in rebus defectus: scilicet exter-
nis/ vel corporis egrotatio/ vel alienatio mentis. quia sic sunt tria bonorum genera: externa/ ani-
mi/ et corporis. ¶ Precandum est igitur. nam fortuna non est in nostra potestate. ideo dicit precā-
II dum: non autem prouidendum. ¶ Vir autem. de muliere superius: nunc de viro. ¶ Quando filio-
rum viteq; focia. et sic duplex est cura viri circa vxorem: vna pro filiorū bonitate/ altera pro vi-
te commoditate. hoc enim solo: procreatione filiorum. ¶ Ergo prudentem ignorare non decet.
hoc est quasi caput huius doctrine: non ignorare quid cuiq; debeatur. ¶ Iustus & factus. Iustitia
est que vniciq; tribuit ius suum. ¶ Nihil vero magis suum est vxoris. hec est minor propositio:
ad illam superiorē/ vniciq; tribuendum esse ius suum. ¶ Nec metum incutiat sine verecūdia
& pudore. Duplex est timoris species vt subiicit: vna cū verecūdia & pudore/ altera que est sine
verecūdia. quam non inferat vir vxori: quia non conuenit. ¶ Et si ipse sibi maxime dominetur.
vt inquit Tullius tunc incipiat alijs imperare: cum ipse turpissimis dominis/ dedecori ac turpitu-
Tullius. III dini seruire deserit. ¶ Nam neq; probat superius dicta per Homeri testimoniū per diuersos act-
Vlixes. Vlixes & Agamēnonis. Propter Chryseidem. Chryseis Agamēnonis ancilla fuit: propter quā or-
Agamem- ta est discordia inter Achillem et Agamēnonem. Nam cum Achilles suaderet reddendam esse pa-
non. tri Chryside qui erat sacerdos apollinis: Agamemnon iratus in maledicta prorupit. atq; in con-
Chryses. cione grecorum dixit se nūq; dimissurum: quoniam etiam Clytemnestre vxori illam preferebat.
Clytemne- nec certe illam esse vlla in re inferiorē Clytemnestra/ non corpore/ non ingenio/ non opera. ob hoc
stra. reprehenditur ab Aristotele: quia parum cogitauit de vxoris honore/ ex qua liberos habebat.
¶ Quomodo eni recte. Resumptio est oratoria. ¶ Qualis erga se foret Chryseis. quasi dicat: nō
se excuset Agamemnon/ quia sit proba ideo illam habere. nam prius sibi illam coniunxit q̄ sciret
qualis esset erga se. dum enim esset bello capta & per vim: non potuit ante scire qualis esset. ¶ At
Vlixes. Ad contrariū exemplum reuertitur. ¶ Maximum sibi supplicium arbitratus. Sapientiss-
mum dictum. Maximum enim detrimentum esse putandū est male agentis: vt viuat diutissime.
¶ Cum circe. Fabula circes nota est etiam pueris. ¶ In oratione quoq;. Hec omnia sunt apd Ho-
merum: quem optime Aristoteles sciebat/ contra cōsuetudinem eorum/ qui se nūc philosophos
appellant. ¶ Nullum maius bonum. Nota laudem coniugij ex Homeri/ Aristotelisq; sentētia: cō-
tra vituperatores huius sanctissimi vinculi. nam sine bono cōiugali: nec domus/ nec ciuitas/ nec
vita quidem humana stare potest. ¶ Nam voluntate domum gubernare. voluntas est boni. Ma-
lus autem facit que sibi videntur: non tamen que vult. nihil enim vult nisi bonum. Ac statim sci-
III re. Duo inquit sunt premia parentibus: si recte se gesserint. Vnum statim ex ipsa conscientia recte
factorum: & hoc est maximum premium a deo nobis datum. alterum postea a filijs nobis exhibe-
betur in senectute/ alendo atq; colendo. ¶ Dic ergo ac statim scire: id est hoc ipso quod scit/ & sic
Pindarus. bijs ipsi conscius est recte factorum: maximum premium a dijs consequitur. et hoc probat ex Pinda-
dari autoritate: cuius est illud carmen. Dulce sibi cor et cetera: id est cor sibi ipsi placens/ & in
se gaudens. nam vt qui male agit: stimuletur conscientia et metuit. sic qui bene facit: gaudet ani-
mo et bene sperat. Secūdū vero a filijs: hoc est alterū premiū. et dicit secūdū quia supra in prio-
cū statim scire dixit p prio: et ideo dicit nūc secūdū referēdo ad illud statim scire/ qđ añcessit i littera.

EXPLANATIONIS LEONARDI
ARETINI IN DVOS ECONO-
MICORVM LIBROS
F I N I S

Errata nonnullis in locis ex libris Politicorū Aristotelis deprehēsa: et in officia sedulo recognita.
Recognita ex libris Politicorum.

Linea		Folio	Pagina
proficiunt	non multis: legen. non multis/	2	2
baros	ad duo: legen. ad duo/	2	2
scite	quia bos pro/ seruo legen. pro seruo	3	1
et	tota conti/ legen. conti-	3	2
vitam	qua: ad Politicorum legen. quare ad Politicorum	10	1
cet	hec mihi Socrates legen. hec inibi	21	1
qui	commiscent: legen. commiscent.	22	1
numerum	vt mortalem legen. immortalem	48	2
causam	Aristoteles ex suis legen. Aristoteles ex suis	71	1
expeditusq;	sint in ipsi legen. sint in ipsis	92	1
dicunt	dicunt legen. dicunt	113	2
et quid	vtum disciplina legen. vtum disciplinam	117	1
penoris	Persica. legen. Persica:	126	1
emittantur	arceant/ & delendum et	143	2

¶ Hec superius anotata: compluribus in locis castigata inuenies/ & vbi primum deprehēsa fue-
rant/ in ipsa officina ad limam reducta. Si qua vero alia mendosa occurrerint ex litterarum ad-
fectione/ omissione/ prepostero situ aut permutatione cōtracta: ea facile suo quisq; ingenio dep-
hendet/ neq; quis ex ipsis vnq; a recta sententia aberrandi trahet occasionem.

a b c d e f g h i k l m n o p q r s t v quaterni
A x y terni.

Recognitoribus in officina q̄ accuratissime/ Petro Porta & Beato Rhenano.

¶ Ex officina Henrici Stephani. M.D.XI. Vltima Martij.

BEATVS RHENANVS.

Prospera sit cunctis lux/ terq; quaterq; beata
Qua modo Politicus prodit Aristoteles
Prodit et œconomus per tempora longa probandus
Cum sene quem sequitur legifer ille Plato.
Ergo quibus ciues/ ac iura facerrima cure
Hos legitote animo candidiore libros

V A L E T E

Handwritten text, likely bleed-through from the reverse side of the page. The text is arranged in several columns and is difficult to decipher due to fading and bleed-through.

Handwritten text, likely bleed-through from the reverse side of the page. The text is arranged in several columns and is difficult to decipher due to fading and bleed-through.

Handwritten text, likely bleed-through from the reverse side of the page. The text is arranged in several columns and is difficult to decipher due to fading and bleed-through.

Handwritten text, likely bleed-through from the reverse side of the page. The text is arranged in several columns and is difficult to decipher due to fading and bleed-through.

Handwritten text, likely bleed-through from the reverse side of the page. The text is arranged in several columns and is difficult to decipher due to fading and bleed-through.

Handwritten text, likely bleed-through from the reverse side of the page. The text is arranged in several columns and is difficult to decipher due to fading and bleed-through.

Handwritten text, likely bleed-through from the reverse side of the page. The text is arranged in several columns and is difficult to decipher due to fading and bleed-through.

Handwritten text, likely bleed-through from the reverse side of the page. The text is arranged in several columns and is difficult to decipher due to fading and bleed-through.

Handwritten text, likely bleed-through from the reverse side of the page. The text is arranged in several columns and is difficult to decipher due to fading and bleed-through.

Handwritten text, likely bleed-through from the reverse side of the page. The text is arranged in several columns and is difficult to decipher due to fading and bleed-through.

Handwritten text, likely bleed-through from the reverse side of the page. The text is arranged in several columns and is difficult to decipher due to fading and bleed-through.

Handwritten text, likely bleed-through from the reverse side of the page. The text is arranged in several columns and is difficult to decipher due to fading and bleed-through.

Handwritten text, likely bleed-through from the reverse side of the page. The text is arranged in several columns and is difficult to decipher due to fading and bleed-through.

Handwritten text, likely bleed-through from the reverse side of the page. The text is arranged in several columns and is difficult to decipher due to fading and bleed-through.

Handwritten text, likely bleed-through from the reverse side of the page. The text is arranged in several columns and is difficult to decipher due to fading and bleed-through.

Handwritten text, likely bleed-through from the reverse side of the page. The text is arranged in several columns and is difficult to decipher due to fading and bleed-through.

Handwritten text, likely bleed-through from the reverse side of the page. The text is arranged in several columns and is difficult to decipher due to fading and bleed-through.

